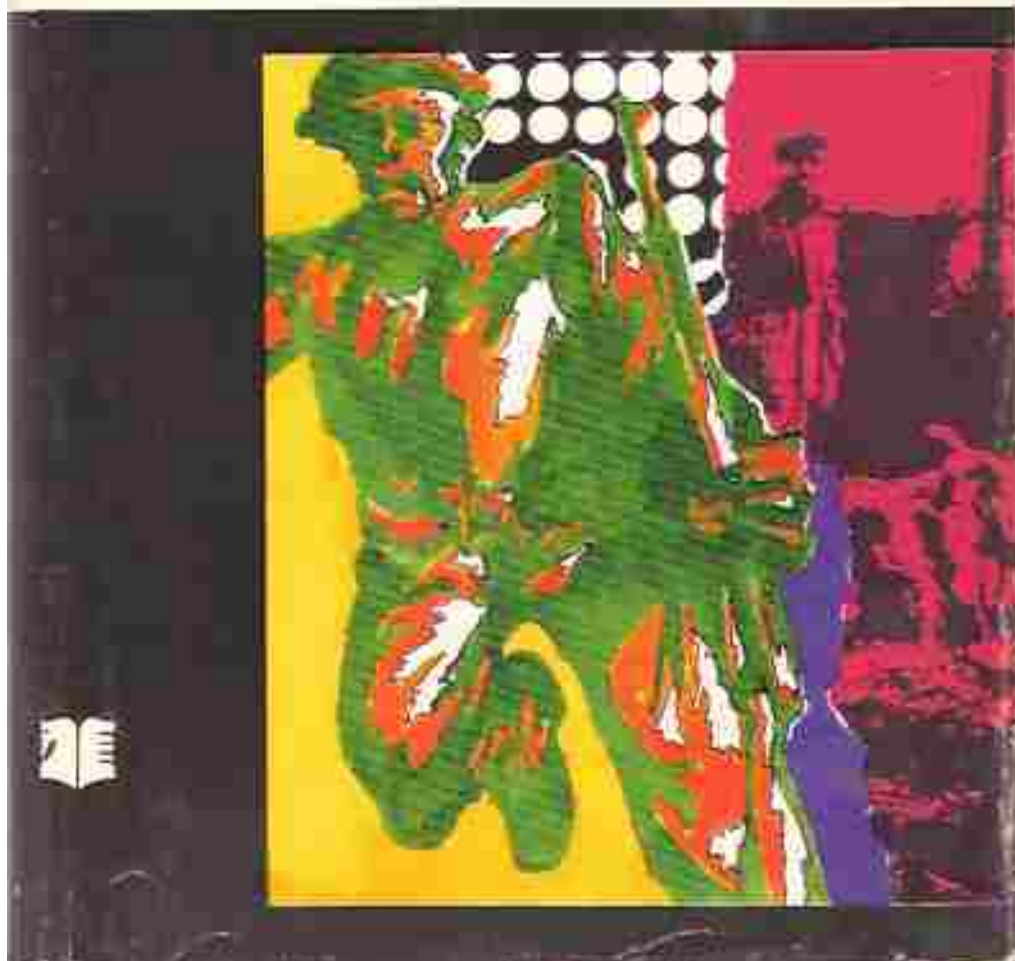

Ernest
Hemingway
Akiért
a harang szól

ERNEST HEMINGWAY
AKIÉRT A HARANG SZÓL

Senki sem különálló sziget; minden ember a kontinens egy része, a szárazföld egy darabja; ha egy göröngyöt mos el a tenger, Európa lesz kevesebb, éppúgy, mintha egy hegyfokot mosna el, vagy barátaid házát, vagy a te birtokod; minden halállal én leszek kevesebb, mert egy vagyok az emberiséggel; ezért hát sose kérdezd, kiért szól a harang: érted szól.

John Donne

1

Az erdő barna, tülevélszőnyeggel borított földjén hasalt, állat összefont karján támasztva; magasan feje fölött, a fenyők csúcsán motozott a szél. Fekvőhelyénél enyhén lejtett a hegyoldal, alább meredekebben folytatódott; a szoroson tisztán láthatta a kanyargó, olajozott utat. Az út mentén folyó húzódott, a távoli völgyben malom állt a folyó mellett, s a nyári napfényben fehérén csillámlott a gáton átzuhogó víz.

- Az ott a malom?

- Az.

- Nem emlékszem rá.

- Azóta épült, mióta itt jártál. A régi lejjebb van, messze túl a szoroson.

Kiterítette a földön a fényképezett katonai térképet, s gondosan, tanulmányozta. Az öregember az ő válla fölött nézett át. Alacsony, tagbaszakadt férfi: fekete parasztujjast, szürke, feszes nadrágot és spárgatalpú cipőt viselt. Két nagy csomagot cipeltek idáig. Az öreg lihegett a kapaszkodástól, kezét fáradtan nyugtatta az egyik csomagon.

- Innen még nem látszik a híd.

- Nem - mondta az öreg. - Ez itt a szoros bejárója, itt még a folyó se rohan. De lent, ahol az út elvész a fák között, hirtelen nekifut, és szűk torok következik.

- Emlékszem.

- Hát ott a torok fölött a híd.

- És az őrszemeik?

- A malom mellett is láthatsz egyet.

A vidéket tanulmányozó fiatalember elővette távcsövét megfakult, barnászöld flanellingének zsebéből, zsebkendőjével megtörölte a lencsét, és addig csavargatta a szabályozót, amíg élesen ki nem rajzolódott a malom, az ajtónál a fapad, a nyitott fészker mögött púposodó nagy halom fűrészpor, s mellette a körfűrész. Az úszató egyik ágát is jól látta, a túlsó partról hozta a hegyoldal fatörzseit. A folyó tisztán és selymesen ragyogott a látcső lencséin; a szél szerteszórta a gáton átzuhogó vízesés tajtékját.

- Nem látom az őrt!

- A malomházból füst szállingózik - mondta az öregember. - Két fa közt ruhák száradnak a kötélén.

- Látom, de őr nincs sehol.
- Talán árnyékba bújt - magyarázta az öreg. - Nagyon erősen tűz oda a nap. Ott kell lennie, valahol az árnyékban, a ház végében, azért nem látjuk.
- Lehet. Hol a másik?
- A híd alatt. Az útkaparó kunyhójánál, a szoros tetejétől öt kilométerre.
- Hány ember van itt? - mutatott a fiatalember a fűrészmalomra.
- Talán négy, meg egy káplár.
- S lenn?
- Ott alighanem többen. Majd megtudom pontosan.
- És a hídnál?
- Mindig kettő. Mindkét végén egy-egy.
- Elég sok emberre lesz szükségünk - mondta a fiatal. - Hányat tudnál szerezni?
- Amennyit akarsz - válaszolta az öreg. - Sokan vannak arrafelé.
- Hányan?
- Száznál is többen. De apró csoportokban. Mennyit akarsz?
- Majd megmondom, ha már megnéztük a hidat.
- Most akarod megnézni?
- Még nem. Egyelőre, amíg még időnk van rá, biztos helyre kell vinnünk a robbanóanyagot. Legfeljebb félóránnyira a hídtól, ha lehet.
- Nagyon egyszerű - mondta az öreg. - Az út majd levisz egészen a hídig. De az útig még másznunk kell egy darabig. Éhes vagy?
- Az - válaszolt a fiatalember. - De majd később eszünk. Mi a neved?
Elfelejtettem. - Rossz jelnek vette, hogy elfelejtette az öregember nevét.
- Anselmo - mondta az öreg. - Anselmónak hívnak, és Barco de Avilából jöttem. Hadd segítsem vinni azt a csomagot.
A magas, vékony termetű, napszitta szőkeségű, szél- és napbarnította fiatalember fakó flanellinget, parasztnadrágot és spárgatalpú cipőt viselt. Lehajolt, karját bebújtatta az egyik bőrszíjba, és vállára lendítette a súlyos csomagot, majd a másik hevederen is áterőszakolta a karját, s megigazította a terhet a hátán. Inge még nedves volt ott, ahol a csomag a hátára nehezedett.
- Már rajtam van. Merre megyünk?
- Itt fel - mondta Anselmo.
A súlyos csomagok alatt meggörnyedve, izzadva kapaszkodtak fölfelé a hegyoldalt borító fenyőerdőben. Ösvényt nem találtak, az úttalan lejtőn kapaszkodtak fel a hegyre; átkeltek egy patakon; az öreg biztos léptekkel lábalt át a sziklás medren. A kaptató mind meredekebbé és keservesebbé vált; végül a patak mintha függőlegesen zuhant volna alá a sima gránitpárkány pereméről, amely fölöttük emelkedett. Az öreg a párkány lábánál megvárta a fiatalembert.
- Bírod még?
- Bírom - mondta a fiatalember. Már dőlt róla a verejték, combizmait összehúzta a kapaszkodás görcse.
- Itt várj meg. Előremegyek, hogy figyelmeztessem őket, különben még belénk lőnek, amikor nálunk van ez a vacak.

- Még viccnek se jó - mondta a fiatalember. - Messze vannak?
- Egy ugrásnyira. Hogy hívnak?
- Robertónak - felelte a fiatalember. Lecsúsztatta a csomagot, és óvatosan a patakmeder mellett levő két kő közé helyezte.
- Hát várj meg, Roberto! Visszajövök érted.
- Helyes - mondta a fiatalember. - A hídhöz is ezen az úton akarsz lefelé menni?
- Nem, oda majd más utat választunk. Rövidebbet és könnyebbet.
- Nem szeretném, ha ezt a holmit túl messze helyeznők el a hídtól.
- Majd meglátod. Ha nem tetszik, keresünk másik helyet.
- Majd meglátjuk - mondta a fiatalember.

Leült a csomagok mellé, és a párkányon kapaszkodó öreget figyelte. Könnyedén mászott, s abból, ahogyan keresgélés nélkül fogódzókat talált, a fiatalember kitalálta, hogy már többször megjárta az utat. De bárki tartózkodott a hegytetőn, nagyon óvatos lehetett az is, mert egyetlen jellel nem árulta el magát.

Robert Jordan, a fiatalember nagyon éhes volt és aggódott. Éhes már gyakran volt, de aggódni nemigen szokott, mert kevés fontosságot tulajdonított annak, ami vele történt. Tapasztalatból tudta, hogy jó vezetővel ezen a vidéken milyen könnyen be lehet csúszni az ellenséges vonalak mögé. Mögéjük kerülni, vagy átvágni rajtuk, egyaránt gyerekjáték. A baj csak akkor kezdődik, ha valakit foglyul ejtenek. Ez az állandó veszély, a bizalom kérdése is megnehezítette helyzetét. Hogy kiben bízzék meg. Vagy teljesen megbízik azokban, akikkel együttműködik, vagy egyáltalán nem: elhatározásra kellett jutnia. Mindezen nem sokat töprengett. De voltak egyéb bajok is.

Ez az Anselmo ügyes vezető volt, csalhatatlan szimattal járta a hegyeket. Robert Jordan maga is elég jól bírta a gyaloglást; de abból, ahogyan már napkelte óta követte, tudhatta, hogy vezetője halálra bírja fárasztani. Eddig minden tekintetben megbízott Anselmóban, épp csak az ítélőképességében nem. Eddig még nem volt alkalma rá, hogy az öreg ítélőképességét próbára tegye, igaz viszont, hogy a felelősség úgyszólván az övé. Nem törte tehát fejét Anselmón, s a híd problémája sem volt nehezebb, mint annyi más. Jól értett a hídfelrobbantáshoz, robbantott már mindenféle nagyságút és szerkezetűt. Elég robbanóanyagot és robbantáshoz szükséges felszerelést hozott a két csomagban, hogy tökéletesen eltüntesse ezt a hidat, ha akár kétszer akkora, mint amekkoráról Anselmo beszámolt. Még 1933-ból emlékezett rá, amikor áthaladt rajta a La Granjában tett sétakiránduláson. Golz most, az utolsó előtti éjjel, az Escorial melletti ház emeleti szobájában felolvasta neki a műszaki leírást.

- Csak úgy felrobbantani gyerekjáték - mondta Golz: a lámpafény megvilágította sebhelyes, borotvált koponyáját. Ceruzájával egy nagy térképre mutatott.

- Érti, mit mondok?
- Értem, igenis.
- Gyerekjáték. De ha csak úgy felrobbantja a hidat, akkor semmit sem csinált.
- Igenis, tábornok elvtárs.
- A robbantást összhangba kell hoznia a támadás megállapított órájával. Érti, ugye? Szabály szerint ez már az ön dolga.

Golz a ceruzájára meredt, majd megkopogtatta vele a fogait.

Robert Jordan nem szólt semmit.

- Tehát érti, hogy ez az ön dolga, szabály szerint - folytatta Golz. Figyelmesen ránézett és bólintott. Aztán ceruzájával a térképre koppintott. - Szabály szerint. Ez az, ami nem megy!

- Miért nem, tábornok elvtárs?

- Miért? - csattant fel Golz ingerülten. - Hány támadást látott már? És még azt kérdezi, hogy miért nem? Mi biztosít arról, hogy parancsaimat nem változtatják meg? Mi biztosít arról, hogy nem halasztják el, hanem hat órán belül szabályszerűen megindítják? Volt már olyan támadás, amelyik szabályszerűen zajlott le?

- Ha az ön támadása, akkor a meghatározott időben indul! - mondta Robert Jordan.

- Sohasem az én támadásom - mondta Golz. - Én vezetem, de nem az enyém, tehát alkalmazkodnom kell hozzá. Sohasem adták meg azt, amit kértem, még akkor sem, amikor kötelességük lett volna. De nem is ez a legnagyobb baj. Van itt egyéb is; ismeri azokat az embereket. Minek erről bővebben beszélni? Mindig közbejön valami. Valaki mindig beleszól. Érti ugye, miről beszélek?

- Tehát mikor robbantsam fel a hidat?

- A támadás kezdetén. Amint a támadás megindult. De ne előbb. Hogy ne küldhessenek tartalékokat azon az úton. - Ceruzájával a térképre bökött. - Tudnom kell, hogy ebből az irányból nem érkezik tartalék.

- És mi a támadás időpontja?

- Majd közlöm. De a napot és az órát csak hozzávetőlegesként, lehetőségként tekintse. Csak úgy, hogy résen álljon abban az időpontban. A hidat a támadás megindulása után robbantsa föl. Látja? - mutatta a ceruzájával. - Ez az egyetlen út, ahol erősítéseket hozhatnak. Csakis itt vonulhatnak tankokkal vagy tüzérséggel, vagy kocsival a szoros felé, amelyet támadok. Tudnom kell, hogy a híd eltűnt. De ne robbantsa fel hamarabb, mert ha elhalasztjuk a támadást, közben kijavíthatják. A támadás megindulása után kell robbannia. Okvetlenül számítok rá, hogy a híd eltűnik. Csak két ember őrzi. Aki most önnel megy, éppen onnan jött. Azt mondják, nagyon megbízható ember. Majd meglátja. A hegyek közt vannak a társai. Vegyen magához annyi embert, amennyire szüksége van. Minél kevesebben legyenek, de elegendő! Különben ilyesmire nem is kell figyelmeztetnem.

- Miből állapítom meg, hogy megindult a támadás?

- Egy teljes hadosztály indul rohamra. Légítámadás készíti elő a hadműveletet. Azt hiszem, ön nem süket. Vagy igen?

- Amint tehát a gépek megkezdik a bombázást, vegyem úgy, hogy elkezdődött a támadás?

- Ez nem mindig bizonyos - mondta Golz, fejét rázva. - De most így lesz. Ez az én támadásom!

- Értem - mondta Robert Jordan. - De nem mondhatom, hogy nagyon tetszik a feladat.

- Nekem sem nagyon tetszik. Ha nem vállalkozik rá, most mondja meg. Ha úgy

gondolja, hogy nem tudja végrehajtani, most mondja meg.

- Vállalkozom rá. Minden rendben lesz.

- Ezt akartam hallani - mondta Golz. - Hogy ez a híd nem okoz majd semmiféle kínos meglepetést. Hogy ez biztos.

- Biztos.

- Nem szeretem ilyesmire kérni az embereket, különösen ilyen körülmények közt nem - folytatta Golz. - Önnek sem akarnám egyszerűen megparancsolni, hogy ezt tegye. Tudom, miféle kényszerhelyzetet teremtenek önnek ezek a feltételek. Inkább megpróbálok mindent részletesen kifejteni, hogy tisztán lássa a feladat lehető nehézségeit és fontosságát.

- De hogyan nyomul majd La Granja felé, ha a híd felrobban?

- A szoros elfoglalása után kijavítjuk. Nagyon bonyolult, gyönyörű művelet.

Olyan bonyolult és gyönyörű, mint általában a rohamok. A tervet Madridban dolgozták ki. Ez is Vicente Rojo mesterműve, az elpuskázott professzoré. Én indítom a támadást, de mint mindig, most sem elegendő erővel. Mindamellet jobban bízom, mint máskor. Sikert érhetünk el, ha kikapcsolhatjuk a hidat. Elfoglalhatjuk Segoviát. Nézze, megmutatom, hogyan. Látja?... Nem a hágó tetején támadunk, az már a miénk, de igen messze van. Nézzen... ide... itt...

- Inkább ne tudjak róla - mondta Robert Jordan.

- Helyes - mondta Golz -, legalább kevesebb terhet kell odaátra cipelnie, ugye?

- Inkább most se tudjak róla! Így, ha valami történnék, legalább nem én fecsegetem el.

- Nem tudni: mindig jobb - simított végig Golz ceruzájával a homlokán. - Néha azt kívánom, bár magam se tudnék róla. De azt az egy dolgot azért tudja arról a hídról?

- Igen. Azt tudom is.

- Remélem - mondta Golz. - Nem tartok önnek előadást. Igyunk. A sok beszéd-től megszomjaztam. Hordán elvtárs... Spanyolul furcsa neve van. Hordán elvtárs!

- Hogy ejti spanyolul Golzot, tábornok elvtárs?

- Hotze - húzta el Golz a száját, és mély torokhangon krárogott, mintha meghűlt volna. - Hotze - krárogta. - Hotze tábornok elvtárs. Ha tudtam volna, hogy Golzot így ejtik spanyolul, jobb nevet választok, mielőtt ide jövök. Tudtam, hogy egy hadosztályt bíznak rám, akármilyen nevet választhatok; és éppen Hotzénél ragadtam meg. Heneral Hotze. Most már nem cserélhetem ki. Hogy tetszik önnek a partizánmunka? - Az orosz kifejezést használta a vonalak mögötti guerillamunkára.

- Tetszik - mondta Robert Jordan. Vigyorgott. - Használ az egészségnek; sokat van az ember szabadban.

- Nekem is tetszenék, ha olyan fiatal lennék, mint ön - mondta Golz. - Úgy hallom, ügyesen robbant hidakat. Nagyon helyes. Én ugyan csak hallomásból értesültem a tehetségéről, a munkáját még nem láttam. Igazán fel tud robbantani egy hidat? - ingerelte a fiatalembert. - Igyék ebből! - Megkínálta Robert Jordant egy pohár spanyol pálinkával. - Valóban tud robbantani?

- Néha sikerül.

- Csak igyekezzék, hogy most igazán sikerüljön. De már eleget beszéltünk a hídról, mindent tud róla. Nagyon komolyak vagyunk, tehát megengedhetünk magunknak egy kis tréfát is. Mondja, sok lány van a túlsó oldalon?

- Nem érek rá lányokkal foglalkozni.

- Nem értek egyet önnel. Minél szabálytalanabb a szolgálat, annál szabálytalanabb az élet. Az ön szolgálata nagyon szabálytalan. Most látom: le kellene nyírnia a haját!

- Le szoktam nyírni, ha szükséges - mondta Robert Jordan. Elkomorodva képzelte el, milyen keservesen érezné magát olyan leborotvált fejjel, amilyen Golzé. - Elég gondom van lányok nélkül is - tette hozzá, - Milyen egyenruhát kellene viselnem? - érdeklődött hirtelen.

- Semmilyen - felelte Golz. - A frizurája rendes, csak ugrattam. Egészen másfajta ember, mint én. - Újra töltött a poharakba. - Ön csak a lányokra nem gondol. Én semmire nem gondolok. Én *Général Soviétique* vagyok. Sohasem gondolkozom. Ne is próbáljon gondolkodásra csábítani.

Golz egyik beosztott tisztje, aki a közelükben ült, és egy rajztáblára feszített térképen dolgozott, dörmögött valamit olyan nyelven, amelyet Robert Jordan nem értett.

- Ne pofázz! - mondta Golz angolul. - Tréfálok, ha kedvem tartja. Csak az olyan komoly embernek van joga hülyéskedni, mint én. Nos, igya ki, aztán menjen. Megértett mindent? Mi?

- Meg - felelte Robert Jordan. - Megértettem.

Kezet fogtak; a fiatalember tisztelgett, és kiment a tiszt kocsijához; az öregember a kocsiban aludt, ott várta meg; ezen a kocsin indultak útnak. Már elhagyták Guadarramát, az öreg még mindig aludt, a navacerradai úton haladtak, egészen a menedékházig; itt Robert Jordan aludt három órát, mielőtt folytatták az utat.

Utoljára akkor látta a furcsán fehér arcú, soha le nem barnuló Golzot, éber sólyomszemét, nagy orrát, vékony ajkát, simára borotvált ráncos és forradásos fejei. Holnap éjjel már az Escorialon kívül menetel a hadosztály, a sötét országúton; hosszú sor teherautó viszi a gyalogságot az éjszakában; súlyos felszerelésükkel emberek kapaszkodnak fel a járművekre; a géppuskás osztagok beemelik fegyverüket a kocsikba; a tankok a hosszú testű tankkocsikra másznak fel talpakon; a hadosztály felvonul az éjszakai támadásra, a szoroshoz. Nem akart erre gondolni. Ez Golz dolga. Csak egy feladaton kell törnie a fejét, de azt alaposan meg kell fontolnia, aztán mindent úgy fogad majd, ahogy jön, nem szabad töprengenie. A töprengés éppoly veszedelmes, mint a félelem. Csak megnehezítené a dolgát.

Most ott ült a folyó partján, a sziklák közt csillámló tiszta vizet nézegette; a túlsó parton sűrű vízizsázsát pillantott meg. Átlábalt a sekély vízen, szedett egy maroknyit, tisztára mosta a sáros gyökereket az árban, aztán visszaült a csomagja mellé, s megette az üde leveleket s a vad, borszamatú szarát. Letérdelt, hátrtolta automata pisztolyát az övéen egészen az ülepéig, hogy át ne nedvesedjék, kezével két köre nehezedett, s ivott a folyóból. Sajdítóan hideg volt a víz.

Kezére támaszkodva ismét fölegyenesedett, oldalt fordította fejét; az öregember jött lefelé a párkányon. Még egy ember tartott vele, szintén fekete parasztujjasban és sötétszürke nadrágban, amely ezen a vidéken egyenruhának számított; spárgatalpú cipőt viselt az is, hátán karabély lógott. Kopasz volt. Szikláról sziklára szökkentek, mint a kecskék.

Robert Jordan talpra állt, amikor elébe érkeztek.

- *Salud Camarada!*¹ - üdvözölte mosolyogva a karabélyost.

- *Salud* - felelte mogorván. Robert Jordan figyelmesen nézte darabos, borostás ábrázatát. Kerek volt az arca, a feje is kerek, nyaka nem is látszott, szinte a vállából nőtt ki a feje. Apró szemei egymástól nagyon távol mélyedtek a homloka alá, kis füle szorosan fejéhez lapult. Súlyos volt az egész ember, mint a kő - talán öt láb és tíz hüvelyk magas - keze, lába nagyon hosszú, nyomott orrától a szája szögletéig sebhely húzódott. A felső ajkán, s az állán végigfutó forradás a borostán is átlátszott.

Anselmo mosolyogva bólintott.

¹ *Üdvözet, elvtárs (spanyol).*

- Ő itt a góré - mondta; behajlította karját, mintha izmait akarná mutogatni, s félig-meddig gunyoros csodálattal tekintett a karabélyosra. - Nagyon erős ember!

- Látom - mondta Robert Jordan, s megint elmosolyodott. Nem tetszett neki az idegen; gondolatban egyáltalán nem mosolygott.

- Mivel igazolja magát? - kérdezte a sebhelyes.

Robert Jordan kinyitott egy biztosítótűt a zsebében, és gondosan rátűzött, összehajtogatott papirost vett elő flanellingének bal zsebéből, átadta az idegennek; a sebhelyes szétnyitotta, gyanakvóan nézegette, majd ide-oda forgatta kezében.

„Nem tud olvasni?” - állapította meg Robert Jordan.

- Nézze meg a pecsétet! - mondta.

Anselmo rámutatott a pecsétre, s a karabélyos az ujjai közt forgatva vizsgálta.

- Miféle pecsét ez?

- Sohasem láttad?

- Nem.

- Kettő is van rajta - magyarázta Robert Jordan. - Az egyik a katonai titkos szolgálaté, a másik a vezérkaré.

- Már láttam ilyen pecsétet. De itt csak én parancsolok - közölte mogorván. - Mi van a csomagokban?

- Dinamit - felelte az öreg büszkén. - Múlt éjjel átcsúsztunk a vonalakon, és azóta egész nap cipeltük ezt a dinamitot a hegyen át.

- Éppen jókor hoztok dinamitot - mondta a karabélyos. Visszaadta Robert Jordannak a papirost, és elnézett a fiatalember felett. - Igen. Itt elkel a dinamit. Mennyit hoztál nekem?

- Nem neked hoztam a dinamitot - felelte Robert Jordan nyugodtan. - A dinamit más célra való. Mi a neved?

- Mi közöd hozzá?

- Pablónak hívják - mondta az öreg. A karabélyos komoran méregette

mindkettőjüket.

- Sok jót hallottam már rólad - mondta Robert Jordan.

- Mit hallottál rólam?

- Azt mondják, kiváló guerillavezér vagy, híven kitartasz a köztársaság mellett, és hűségedet tettekkkel bizonyítod. Megbízható és vakmerő férfi vagy. A vezérkar üdvözlését hozom neked.

- Hol hallottad mindezt? - kérdezte Pablo.

Robert Jordan megállapította, hogy ezt az embert hízelgéssel nem lehet megszélesíteni.

- Az Escorial melletti Buitragóban beszéltek rólad - mondta és megnevezte az arcvonalak másik oldalán elterülő vidéket.

- Nem ismerek senkit sem Buitragóban, sem Escorialban - válaszolta Pablo.

- Most olyanok is élnek a hegyen túl, akik azelőtt nem jártak arra. Hová való vagy?

- Avilai vagyok. Mit akarsz itt a dinamittal?

- Felrobbantom a hidat.

- Melyiket?

- Az az én dolgom.

- Ha a híd ezen a területen áll, akkor az én dolgom. Az ember ne robbantson hidat ott, ahol lakik. Sose dolgozz ott, ahol laksz. Én tudom a dolgom. Aki itt egy év óta megmarad életben, az tudja a dolgát.

- A híd robbantás az én dolgom - mondta Robert Jordan. - De még megtárgyalhatjuk kettesben. Nem segítenél vinni a zsákokat?

- Nem - rázta fejét Pablo.

Anselmo hirtelen odafordult hozzá. Hadarva, dühösen beszélt, olyan tájszólással, amelyet Robert Jordan éppen csak megértett. Mintha Quevedót² olvasta volna. Ócastiliai nyelven beszélt, s nagyjából ezt mondta:

„Állat vagy te, igen, vadállat vagy! Kerge, hülye vadállat! Agyvelő helyett rothadó májat hordasz a fejedben! Most dől el mindnyájunk sorsa! És ha békén akarsz itt élni, akkor az emberiség érdekét, a nép érdekét többre kell becsülnöd, mint a saját rókalyukadét! Izé az izéjébe az édesanyádnak. Továbbá a te kezébe is egy izé, hogy tudd, hogy mi van az édesanyád izéjébe. Kapd fel azt a csomagot!”

² *Quevedo Y Villegas (1580—1645) nagy spanyol költő és prózaíró.*

Pablo lenézett.

- Mindenkinek azt kell tennie, amihez ért, de azt a legjobb tudása szerint - mondta. - Én itt lakom, és Segovián túl dolgozom. Ha itt bajt keversz, kiűznek bennünket a hegyekből. Csak addig maradhatunk itt, amíg csendben meglapulunk. Ez a rókák bölcsessége.

- Úgy van - felelte Anselmo keserűen. - Te bölcs róka vagy, - nekünk farkasokra volna szükségünk!

- Farkasabb farkas vagyok, mint te! - vágott vissza Pablo, s Robert Jordan már tudta, hogy a sebhelyes hátára fogja venni a zsákokat.

- A fenét... - Anselmo csak nézte. - Farkasabb farkas, mint én! Mint én, aki

maholnap hatvannyolc éves leszek.

Kiköpött és a fejét rázta.

- Ilyen idős vagy már? - kérdezte Robert Jordan az öreget, mert érkezettnek látta az időt, hogy enyhítsen a helyzeten.

- Hatvannyolc leszek július havában.

- Ó, bár megérnénk a júliust - sóhajtotta Pablo. - Hadd vigyem ezt a csomagot! - mondta Robert Jordannak. - A másikat bízd az öregre. - Már nem mogorván beszélt, hanem csaknem fájdalmasan. - Hadd vigye. Öreg, de nagyon erős.

- Majd én viszem a csomagot - mondta Robert Jordan.

- Nem! - ellenkezett az öreg. - Bízd csak erre a másik erős öregemberre.

- Én viszem - jelentette ki Pablo. Komor fájdalma megzavarta Robert Jordant. Ismerte ezt a szomorúságot, s a gond újra befészkelte magát a szívébe.

- A karabélyodat add ide - s mikor Pablo odaadta neki, a hátára vette: a két ember előtte kapaszkodott a gránitsziklákon, súlyos léptekkel, zihálva másztak a tetőre, ahol zöld tisztás nyílt az erdőben.

Odaértek a kicsiny rét szélére; Robert Jordan rugalmasan lépkedett: a súlyos, izzasztó csomag után valóságos megkönnyebbülés volt vállán a karabély: észrevette, hogy több helyen le volt kaszálva a fű, a földből cölöpök álltak ki. A fűben széles csapást látott, alighanem arra viszik le a lovakat a patakhoz, és sok friss lótrágyát látott mindenfelé. Biztos itt pányvázák ki őket, itt legelnek éjszaka, nappal meg az erdőben a vastag fátörzsek jól elrejtik őket, gondolta. Vajon hány lova van Pablónak?

Közben eszébe jutott, az előbb nem így figyelt rá, hogy Pablo nadrágja zsírosra kopott a térdén és a combján. Vajon van-e csizmája, vagy talán alpargatasban lovagol? - tűnődött. Bizonyára van teljes lovaglófelszerelése. - Csak azt nem szeretem, hogy olyan gondterhelt és bánatos az arca. Rosszfajta szomorúság: olyan, amilyen cserbenhagyás vagy árulás előtt festi meg az ember arcát. Ez a szomorúság a lelépni készülő arcáról ismerős.

Ló nyerített valahol előttük. A fenyőfák barna törzse közt s a sűrű, csaknem összeérő ágakon halvány napfény szüremlett át. Megpillantotta a karámot: fátörzsek köré csavart kötelekből készítették. A lovak a közeledők felé fordították fejüket. Az egyik fa tövénél, a karámon kívül nyergek tornyosultak, vízhatlan vászonnal letakarva.

Mihelyt odaértek, a két férfi megállt a csomagokkal, s Robert Jordan tudta, hogy most rajta a sor: udvariasan meg kell dicsérnie a lovakat.

- Remek állatok - lelkesedett. - Gyönyörűek! - Pablóhoz fordult. - Megvan a lovasságod, mindened!

Öt ló volt a kötélgyűrűben, három pej, egy vörhenyes kanca és egy szürke. Előbb mind az ötöt nézte együtt, majd gondosan szemügyre vette őket, egyenként vizsgálva az állatokat. Pablo és Anselmo pontosan tudta, mit érnek. Pablo büszkén állt előttük, s már nem volt olyan szomorú. Szerető tekintettel nézegette őket, az öregember pedig úgy bámult egyik állatról a másikra, mintha valamilyen világraszóló csodát látna, melyet ő maga hozott létre, váratlanul.

- Hogy tetszenek neked? - kérdezte.

- Én zsákmányoltam mindet - mondta Pablo. Robert Jordannak tetszett a büszke

szó.

- Az a legszebb - mutatott rá az egyik pejre, egy nagy ménre, amelynek elülső lába és homloka fehéren virított. Csakugyan gyönyörű ló volt, mintha Velazquez egy festményéből lépett volna ki.

- Mind jó - mondta Pablo. - Értesz a lovakhoz?

- Valamicskét.

- Az is jobb a semminél - mondta Pablo. - Látsz rajtuk valami hibát?

Robert Jordan tudta, hogy az írástudatlan most vizsgálja át a „papírjait”.

A lovak magasra tartott fejfel nézték. Robert Jordan átbújt a karám kettős kötelén, és megveregette a szürkét. Aztán hátratámaszkodott a kötelekre, és szemügyre vette a körbejáró lovakat. Még egy percig nézelődött, az állatok csendesen várakoztak, aztán lehajolt, és kibújt a kötelek alatt.

A vörös pej sántít a hátsó lábára - mondta Pablónak, de nem nézett rá. - Megrepedt a patája, de nem lesz semmi baja, csak hamar meg kell patkolni. Kémény talajon azonban egykettőre kidől.

- Ilyen volt, amikor zsákmányoltuk - mondta Pablo.

- A legjobb lovad a fehér csillagos pejkanca. De az a daganat a felső lábszárán, az nem tetszik nekem.

- Nem számít! - felelte Pablo. - Három nappal ezelőtt megütötte. Nagyobb baj már azóta megmutatkozott volna rajta.

Felemelte a vízhatlan vásznat, és megmutatta a nyergeket. Kettő közönséges pásztornyereg volt, amilyent az amerikai farmerek használnak, egy díszes pásztornyereg, otthon cserzett bőrből, nehéz veretű kengyelvasakkal. A másik kettő fekete katonanyereg.

- Megöltünk két *guardia civil*³ - magyarázta.

- Az ám a nagy vad!

³ *Csendőrt (spanyol).*

- Segovia és Santa María del Real közt leszálltak az úton. Leszálltak a nyeregből, hogy elkérjék egy kocsis papírjait. Elbántunk velük, anélkül hogy a lovaknak bajuk esett volna.

- Már sok csendőrt intéztetek el? - kérdezte Robert Jordan.

- Jó egynéhányat - mondta Pablo. - De csak ennek a kettőnek a lova maradt épen.

- Pablo robbantotta fel a vonatot Arrevalónál - magyarázta Anselmo. - Pablo volt.

- Volt velünk egy idegen is, az csinálta a robbantást - mondta Pablo, - Nem ismered?

- Hogy hívják?

- Már nem is emlékszem. Valami furcsa neve van.

- Emlékszel az arcára? - kérdezte Robert Jordan.

- Szőke, mint te, de nem olyan magas. Nagy kezű, törött orrú...

- Kaskin - mondta Robert Jordan -, Kaskin volt alighanem.

- Az - bólintott Pablo. - Valami furcsa neve van. Ilyesmi. Mi van vele?

- Áprilisban meghalt.

- Előbb-utóbb mindenkire sor kerül - morogta Pablo sötéten. - Így végezzük mi mindnyájan.

- Minden ember így végzi - állapította meg Anselmo. - Eddig még mindenki így végezte. De mi bajod, ember? Mi fúrja az oldaladat?

- Nagyon erősek odaát - dűnnyögte Pablo, mintha magában beszélne. Komoran bámult a lovakra. - Nem is képzeled, milyen erősek! Én látom, hogy egyre erősebbek, s egyre jobbak a fegyvereik. Egyre több a lőszerük. Itt vannak ezek a lovak, itt vagyok én, mi vár rám? Üldözés és halál. Semmi más.

- Te is üldözöd őket, nemcsak ők téged - mondta Anselmo.

- Én már nem - mondta Pablo -, én már nem! Ha meg elhagyjuk ezeket a hegyeket, hová mehetünk? Erre felelj! Hová?

- Sok hegy van Spanyolországban, Elmehetünk a Sierra de Gredosba is innen.

- Én már nem - mondta Pablo. - Engem már eleget üldöztek. Most még valahogy megvagyunk itt. De ha felrobbantasz egy hidat, tovább üldöznek. És ha megtalálnak, repülőgéppel üldöznek, s az mindenütt utolér. Ha mórokat küldenek ránk, azok is megtalálnak, s akkor nem visszük el szárazon. Unom már... Hallod-e, te idegen - fordult Robert Jordanhoz -, mi jogon jössz te ide, és parancsolsz te nekem?

- Semmit sem parancsoltam neked - felelte Robert Jordan.

- Majd arra is sor kerül. Tudom - mondta Pablo. - Ez a mi megrontónk.

A két súlyos csomagra mutatott, melyeket a földre helyeztek, miközben a lovakat figyelték. Úgy látszott, már kissé megbékélt a világgal, s a nyelve is megoldódott, mikor látta, hogy Robert Jordan ért a lovakhoz. A három ló a kötelek mellett állt; a ménre hulló napfény foltosan csillogott; Pablo ránézett, és belerúgott a súlyos csomagba. - Ez a mi átkunk!

- Csak a kötelességemet teljesítem - közölte vele Robert Jordan. - Azok küldtek engem ide, akik a háborút igazgatják. Elutasíthatasz; akkor majd másoktól kérek segítséget. Eddig még semmit nem kértem tőled. Azt teszem, amire parancsom van, hidd el, fontos a dolgom. Arról nem tehetek, hogy külföldi vagyok. Bár itt születtem volna.

- Nekem meg itt az a legfontosabb most, hogy ne zavarjanak - mondta Pablo. - Engem a kötelesség azok mellé állít, akikkel együtt élek. S magamra is kell gondolnom!

- Magadra is, igen - mondta Anselmo. - Ezt teszed már régóta. Magadra és a lovaiddra. Mert amíg lovaidd nem voltak, mellettünk álltál. Azóta pedig te is kapitalista lettél, olyan, mint a többi.

- Nem vagy igazságos - felelte Pablo. - Én mindig kockáztatom lovaimat az ügyért.

- Hát aztán - mondta Anselmo megvetően. - Mit számít az? Lopni, azt tudsz! Jól enni, gyilkolni, azt tudsz. De harcolni? Azt nem!

- Öreg vagy, tudhatnád, hogy a harangot is a nyelve veri!

- Öreg vagyok, nem félek semmitől - válaszolta Anselmo. - Öreg is vagyok, és lovaim sincsenek.

- Öreg vagy, már nem soká élsz.

- Öreg vagyok, csak a halálomig élek - gúnyolódott Anselmo. - Én nem félek a rókáktól.

Pablo nem szólt semmit, felszedte a csomagot.

- Farkasoktól sem - ingerkedett Anselmo, és felvette a másikat. - Ha ugyan farkas vagy.

- Fogd be a szád - mondta Pablo. - Ki látott már ilyen fecsegő vénembert?

- Ez a vénember megtesz mindent, ami az erejéből telik - mondta Anselmo, a súlyos csomag alatt görnyedve, - Pedig éhes. És szomjas is... Eredj előre, te gyászvitéz, te bánatos guerillavezér, s vezess valami olyan helyre, ahol egy kis harapnivalót kaphatunk.

„Elég rosszul kezdődik - gondolta Robert Jordan. - De ez az Anselmo ember a talpán. Csodálatos nép! Ha helyén van a szívük, nincs hozzájuk fogható, s nincs rosszabb náluk, ha megbokrosodnak. Anselmo tudta, mit tesz, amikor idevezetett. De azért nem tetszik a dolog, egyáltalán nem!”

Biztató jel csak egy volt: hogy Pablo elvette a csomagját, s átadta neki a karabélyát. Lehet, hogy mindig ilyen a modora - gondolta -, lehet, hogy a búskomor fajtából való.

- Csak ne áltasd magad! - mondta magában. - Nem tudhatod, milyen volt azelőtt; de azt tudod, hogy hamar megbokrosodik. Nem is fékezi magát. Ha már fékezni kezd, akkor biztos, hogy el is szánta magát. Emlékezzél erre. Amint barátságosnak mutatkozik, tudhatod, hogy rosszban sántikál. Remek jó lovak - gondolta -, csakugyan gyönyörűek! Szeretném azt érezni, amit Pablo érez a lovak iránt. Az öregnek igaza van: lovai vannak, vagyis gazdag lett - tehát most már élvezni akarja az életét. Nemsokára majd azon kesereg, hogy nem lehet a Jockey Club tagja. *Pauvre Pablo! Il a manqué son Jockey.*⁴

⁴ *Szegény Pablo! Lemaradt a Jockey Clubról (francia).*

Ettől az ötlettől egy kicsit felderült. Mosolyogva nézte a két hajlott hátat s a fák közt vonuló csomagokat. Egész nap nem volt egy jókedvű perce, s most ez a játékos ötlet kissé könnyített rajta. „Olyan leszel a végén, mint ezek - mondta magában. - Pedig már épp elég mogorva vagy! Golzcal is milyen komoran, ünnepélyesen viselkedtél! Egy kissé megfeküdte a gyomrod ez a feladat. Kissé? Épp eléggé” - állapította meg. Holott Golz jókedvű volt, s azt akarta, hogy ő is az legyen, mielőtt nekivág. De ő nem derült fel.

Ha jól emlékszik, a legkülönbek általában derűsek voltak, mint ahogy valójában a derű a legjobb jel. A derű az élők halhatatlansága. Aforizmának egész jó. A jókedvűek érték a legtöbbet. Kár, hogy a derűsekből sem maradtak meg sokan. Meg a többiekből sem. És ha így folytatod, fiam, te se maradsz meg. Ne edd magad, vén csavargó, öreg bajtárs. Hídrobantó vagy most. Nem filozófus. Éhes ember is vagy. Remélem, Pablónak jó az étvágya!

Keresztülvágtak a hatalmas fatörzsek között, és elérték a csésze alakú kis völgy túlsó peremét; innét már sejteni lehetett, hogy a fák közül kifehérlő szikla közelében húzódik meg a tábor.

Gondosan kiszemelt búvóhely volt. Amíg el nem értek, mi sem látszott belőle, repülőgépről sem lehetett észrevenni. Felülről nézve egyetlen jel sem árulta el: pompás rejtekhely, igazi medvebarlang. De nem. Sokkal jobban őrizték: Robert Jordan alaposan szemügyre vette, miközben fölfelé haladtak.

Nagy barlang öblösödött a sziklában, a nyílás mellett egy férfi ült, szétterpesztett lábbal, hátát a sziklának, vetve, karabélyá egy kőhöz támaszkodott. Botot farigcsált; kis ideig az érkezőkre bámult, aztán tovább dolgozott.

- Hé! - kiáltotta hirtelen. - Kit hozol, Pablo?

- Az öreget meg egy dinamitost - felelte ez, mialatt a csomagot lerakta a barlang bejárata elé. Anselmo is ledobta terhét; Robert Jordan leakasztotta válláról a karabélyát, s a sziklához támasztotta.

- Ne rakd le közel a barlanghoz! - figyelmeztette az ember Pablót; kék szem villogott tunya, hetykén csinos cigányarcán, mely sötétbarna volt, mint a füstölt bőr. - Tűz ég odabenn.

- Mozdulj és vidd odább te! - szólt rá Pablo. - Rakd a fa mellé!

A cigány nem mozdult; egy trágársággal válaszolt, aztán vállat vont:

- Hagyd csak ott, legföljebb felrobbansz. Minden bajod meggyógyul tőle.

- Mit dolgozol? - kérdezte Robert Jordan, s leült melléje. A cigány megmutatta néki a készülő csapdát, amelyhez épp a keresztrudat faragta.

- Rókacsapda - közölte. - Egy csapással agyonvágja! Eltöri a hátgerincét. - Robert Jordan szemébe vigyorgott.

- Így ni, látja? - Bemutatta a csapdát; a szerkezet összecsapódott, a súlyos hasábfá lezuhant; a cigány megrázta a fejét, kezét begörbítette, majd élettelenül kinyújtotta karját, hogy így szemléltesse az eltört gerincű rókát. - Ügyes, mi? - kérdezte.

- Nyulat fog vele - mondta Anselmo. - Cigány. Rókának hazudja a nyulat. Ha rókát fogna, elefántot hazudna.

- És ha elefántot fognék? - kérdezte a cigány, és fehér fogai kivillantak, miközben Robert Jordanra kacsintott.

- Azt hazudnád, hogy tank - felelte Anselmo.

- Szerzek majd tankot is - mondta a cigány. - Lesz egy kis tankom. Akkor beszélj majd.

- A cigányok sokat markolnak, és keveset fognak - mondta Anselmo.

A cigány ismét Robert Jordanra kacsintott, és faragott tovább.

Pablo eltűnt a szemük elől, a barlangba ment. Robert Jordan abban reménykedett, hogy valami ennivalót hoz. A földön ült a cigány mellett, kinyújtott lábán érezte a fák tetején átszűrődő délutáni napfény melegét. A barlang felől ételszagot érzett, fokhagyma, olaj és piruló hús szagát; gyomra korogni kezdett.

- Tankot könnyen szerezhetünk - mondta a cigánynak. - Nem nehéz dolog.

- Ezekkel? - a cigány a csomagokra mutatott.

- Ezekkel. Majd megtanítlak rá. Csapdát kell készíteni nekik. Könnyebb, mint gondolnád.

- Ketten is nyélbe üthetjük?

- Miért ne?

- Hé - kiáltott a cigány Anselmóra. - Vidd félre azokat a csomagokat, nehogy kár essék bennük. Viszed már? Úgy vigyázz, hogy kincs van bennük.

Anselmo röhögött.

- Borért megyek - mondta Robert Jordannak.

Robert Jordan felkelt, elhurcolta a zsákokat a barlang bejáratától, egy fatörzs két oldalának támasztotta őket. Jól ismerte tartalmukat, s nem szerette, ha a két zsák közel kerül egymáshoz.

- Hozz nekem egy poharat - mondta a cigány.

- Van bor? Miért ne volna? Egy tele tömlővel. Vagy legalábbis egy féllal.

- Mit eszünk?

- Amit kapsz, pajtás! Úgy élünk, mint a tábornokok!

- Mit csinálnak a cigányok a háborúban? - kérdezte Robert Jordan.

- Megmaradnak cigánynak.

- Jó mesterség.

- A legjobb - dicsekedett a cigány. - Hogy hívnak?

- Robertónak. Hát téged?

- Rafaelnek. Mondd, csakugyan foghatunk tankot?

- Ha mondom! Nem hiszed?

Anselmo kijött a barlangból; vörös borral színültig telt kőedényt hozott és három ujján három csészét.

- Ide nézz - örvendezett. - Csészéjük is van, mindenük van! - Pablo feltűnt a hátuk mögött. - Hamarosan lesz mit enni - mondta. - Van dohányotok?

Robert Jordan odament a csomagokhoz; kibontotta az egyiket, belenyúlt a belső tarsolyába, és kihúzott egyet a lapos orosz cigarettadobozok közül, melyeket Golztól kapott a főhadiszálláson. Hüvelykujja körmét végighúzta a doboz szélén; kinyitotta a fedelet, s elsőnek Pablót kínálta meg; az egy fél tucatot markolt ki óriási kezével, majd a világosság felé fordulva, az ujjai közé vett egy cigarettát, s megvizsgálta. Kartonszopókás, hosszú cigaretta volt.

- Sok levegő, kevés dohány - mondta. - Ismerem ezeket. Annak a másiknak, a furcsa nevének is volt ilyen.

- Kaskinnak - mondta a fiatalember, s megkínálta a cigányt és Anselmót: egyet-egyet szedtek ki a dobozból.

- Vegyetek többet! - biztatta őket, s még egyet vettek; Robert Jordan még négyel megtoldotta. A két férfi köszönete jeléül bólintott, s a cigarettájukat úgy emelték, mintha karddal tisztelegnének.

- Hát igen - mondta Pablo. - Furcsa neve volt.

- Itt a bor. - Anselmo kimért egy csészével, és Robert Jordannak nyújtotta, azután magának merített meg a cigánynak.

- Nekem nem jut? - kérdezte Pablo. Valamennyien a barlang bejáratánál ültek.

Anselmo átnyújtotta neki a csészéjét, s bement a barlangba egy másikért. Kijövet a kőedény fölé hajolt, és színültig mert magának; koccintottak.

Jó volt a bor, kicsit tömlőszagú, de ízletes: kellemes, friss íz tapadt a nyelvére. Robert Jordan lassan ivott; érezte, hogy fáradtságán enyhe meleg terjed át.

- Jön már az étel is - mondta Pablo. - Mondd csak, hogyan is halt meg a furcsa nevű idegen?

- Fogságba esett, és megölte magát.

- Hát az hogy történt?

- Megsebesült. Nem akart fogoly lenni.

- De mégis hogy történt?

- Nem tudom - hazudta a fiatalember, holott jói ismerte a részleteket, de tudta, hogy ez most nem lenne a legjobb beszéd tárgy.

- Mielőtt elkezdte azt a vonathistóriát, megígértette velünk, hogy ha megsebesül, lelőjük - mondta Pablo. - Ha nem tudna elmenekülni. Furcsákat mondott.

„Bizonyára akkor is ideges volt - gondolta Robert Jordan. - Szegény öreg Kaskin!”

- Előítélete volt az öngyilkossággal szemben - magyarázta Pablo. - Így mondta nekem. Attól is nagyon félt, hogy megkínózzák.

- Erről is beszélt neked? - kérdezte Robert Jordan.

- Igen - mondta a cigány. - Mindnyájunknak elmondta.

- Te is ott voltál a vonatnál?

- Ott. Mindannyian ott voltunk.

- Furcsákat mondott - jegyezte meg Pablo. - De nagyon bátor volt.

„Szegény öreg Kaskin - gondolta Robert Jordan. - Több galibát okozott itt, mint amennyit használt. Bár tudtam volna, hogy már akkor is ilyen ideges volt. Ki kellett volna hagyni a dologból. Mi haszna, ha valaki ilyeneket mond, miközben ezt a fajta munkát végzi? Így nem lehet beszélni. Még ha el is végzi a feladatát, többet árt, mint használ az ilyen locsogással.”

- Az bizonyos, hogy furcsa ember volt - mondta. - Talán bolond is kissé.

- De nagyon értett a robbantás mesterségéhez - vélte a cigány. - És nagyon bátor volt.

- Viszont bolond is - toldotta meg Robert Jordan. - Az ilyen munkánál helyén legyen az ember feje, s rend legyen a fejében. Nem sokat használ ilyenkor a bolond beszéd.

- Hát te? - kérdezte Pablo. - Ha te megsebesülnél a hídrobbantásnál, te nem bánnád, ha hátrahagynak?

- Ide figyelj. - Robert Jordan előrehajolt, s még egy csésze bort mert magának. - Jól érts meg. Ha valaha valami kis szolgálatot kérnék valakitől, csak akkor tenném, amikor itt az ideje.

- Úgy-úgy - helyeselt a cigány. - Ez az igazak beszéde! Aha! Már jön is!

- Te már ettél! - mondta Pablo a cigánynak.

- Kétszer annyit is megeszek, ha van mit. Nézzétek, ki hozza!

Kissé meggörnyedten jött ki a lány a barlangból, kezében a nagy vastál, s

Robert Jordan meglátta kissé félrefordított arcát, s ugyane pillanatban észrevette azt is, ami furcsa volt rajta.

- *Hola*, elvtárs - mondta a lány mosolyogva.

- *Salud* - fogadta Robert Jordan azon igyekezve, hogy ne is meredjen rá, s el se kapja a tekintetét róla. A lány elébe tette a lapos vastalat, s ő fölfigyelt szép vonalú kezére. Most végre a szemébe nézett s mosolygott. Barna arcából féhéren villantak elő a fogai, s a bőre, a szeme egyazon dióbarna színben aranylott. Magas arccsontjai voltak, vidám szeme, egyenes, telt szája. Rövidre vágott haja, amely alig volt hosszabb a hód szőrméjénél, aranybarnán csillogott, mint a napsütésben érlelődő búzatábla. A férfi szemébe mosolygott, és tenyerével végigsimította haját, de amint elvette a kezét, haja rögtön ismét felugrott. „Gyönyörű. az arca - gondolta Robert Jordan. - S még szebb volna, ha nem nyírják le a haját.”

- Így szoktam fésülni - mondta a lány és nevetett. - Na egyél, és ne bámészkodj! Valladolidban nyírták le a hajam. Már majdnem kinőtt.

Leült a férfival szemben és ránézett. Robert Jordan tanácstalanul várt. A lány mosolygott, majd átkulcsolta a térdét. Félig guggoló helyzetében, a nyitott nadrágszárakból tisztán kilátszott a lábszára, ahogy kezét a térdére kulcsolta. Robert Jordan kicsiny, hegyes mellét is láthatta a szürke ing alatt. Ahányszor odanézett, a torka kiszáradt.

- Tányér nincsen - mondta Anselmo. - Láss neki a bicskáddal. - A lány négy villát támasztott, hegyel lefelé, a vastál széléhez.

Mindnyájan a tálból ettek, spanyol szokás szerint, szótlanul. Hagymával és borszal készített nyúlhús volt a tálban, mellé vörösbormártásban zsenge zöldborsó. A hús puhára főtt, levált a csontokról, a mártás is ízletes volt. Robert Jordan evés közben még egy csésze bort ivott. A lány egy pillanatra sem vette le róla tekintetét. A többiek csak az ételt néztek és ettek. Robert Jordan kimártogatta az utolsó csöpp mártást, aztán a csontokat félrerakta, egy falat kenyérral kitörölte a csontok helyén maradt mártást, megtisztította villáját, megtörölte a bicskáját és zsebre vágta, megette kenyerét, aztán előrehajolt, és bort merített csészéjébe: a lány tekintete még mindig rajta függött.

Ivott vagy egy fél csésze bort, de a torka száraz maradt, amikor a lányt megszólította:

- Hogy hívnak? - kérdezte. Pablo, amikor a hangját meghallotta, hirtelen ránézett, majd felkelt a helyéről és elment.

- Mariának. Hát téged?

- Robertónak. Régóta vagy itt a hegyekben?

- Három hónapja.

- Három hónapja? - A haját nézte, mely oly tömött és szálás volt, s úgy hullámzott zavarodottan simogató keze alatt, mint a búzaföld a szélfújta domboldalon.

- Le volt borotválva - mondta a lány. - Rendszeresen leborotválták a valladolidi börtönben. Három hónap alatt nőtt meg ennyire. Vonaton vittek dél felé. Amikor felrobbantották a vonatot, a rabok szétszaladtak, de a legtöbbet elfogták. Engem nem. Ezekkel jöttem ide.

- Elbújt a sziklák között, úgy találtam rá - mondta a cigány. - Már éppen kereket

akart oldani. Tyű, de csűnya volt! Magunkkal vittűk, de útkűzben sokszor gondoltam, hogy jobb volna elhagynunk valahol.

- Hát a másik, aki ott volt a vonatnál? - kérdezte María. - Az a másik szűke, az idegen? Az hol van?

- Meghalt - felelte Robert Jordan. - Áprilisban.

- Áprilisban? Hisz áprilisban robbant fel a vonat!

- Igen. A robbantás után tíz napra meghalt.

- Szegűny - mondta a lány. - Nagyon bátor ember volt. És most te folytatod az ő dolgát?

- Én.

- Vonatokat is robbantottál?

- Hármat.

- Itt?

- Estremadurában. Ott dolgoztam, mielőtt ide jöttem. Sok a munka ott. Sokan dolgoznak közülűnk Estremadurában.

- Miért jöttél ide, a hegyekbe?

- Hogy a szűke helyére álljak. Ismerem ezt a vidéket, még a mozgalom előtti idűkből.

- Jól ismered?

- Nem nagyon jól. De gyorsan tanulok, és van egy jó térképem, meg egy jó vezetőm.

- Az öreg - bólintott a lány. - Az öreg nagyon jó.

- Köszönűm - mondta Anselmo. Robert Jordan csak most eszmélt rá, hogy nincs egyedűl a lánnyal, s azt is érezte, hogy nehezebbre esik a lányra tekintenie, mert tűstűnt megváltozik a hangja. Persze, újra megsűrtett egy fontos szabályt: spanyolul beszélű emberekkel csak úgy boldogulhat, ha dohányt ad a férfiaknak - a nűket pedig békén hagyja. Aztán hirtelenében rádűbbent, hogy nem törűdik a szabállyal. Annyi mindennel nem törűdik - miért törűdne éppen ezzel?

- Nagyon szép az arcod - mondta Mariának. - Kár, hogy nem láttalak, amikor még nem volt lenyűrva a hajad.

- Majd kinű - mondta a lány. - Hat hónap múlva már jó hosszú lesz.

- Akkor láttad volna, amikor felszedtűk a vonat mellett. Olyan csűnya volt, hogy kilelte az embert a hideg.

- Kinek az asszonya vagy? - Robert Jordan megpróbált kievickélni a beszélgetésből. - Pablűe?

A lány ránűzett, elnevette magát, s a férfi térdére csapott.

- Pablűe? Megnűzted Pablűt?

- Ha nem az övé, akkor Rafaelé. Rafaelt megnűztem.

- Rafaelé sem vagyok.

- Senkié - mondta a cigány. - Furcsa nű ez nagyon. Senkié! De jól főz!

- Csakugyan senkié? - kérdezte Robert Jordan.

- Ha mondom! Senkié! Sem tréfából, sem komolyan. Még a tiéd sem.

- Nem-e? - kérdezte Robert Jordan, és a torka újra kiszáradt. - Annál jobb.

Amúgy sincs időm nőkre. Ez az igazság.

- Tizenöt perced sincs? - ingerkedett a cigány. - Egy negyedórád sincs? - Robert Jordan nem felelt. Mariát bámulta, s a nyeldekölője úgy égett, hogy nem mert megszólalni.

María ránézett, ismét elnevette magát, és hirtelen elpirult, bár még mindig nem vette le szemét a férfiról.

- Elpirultál - mondta Robert Jordan. - Máskor is megesik veled?

- Soha!

- De most igen!

- Akkor bemegyek a barlangba.

- Maradj itt, - María!

- Nem - ellenkezett a lány, s már nem mosolygott. - Bemegyek a barlangba. - Felszedte a vastálat, s a négy villát. Olyan ügyetlenül mozgott, mint egy csikó, de a fiatal állat kecsességével is.

- Kellenek még a csészék? - kérdezte.

Robert Jordan szótlánul bámulta. A lány ismét elpirult.

- Ne nézz így rám - mondta. - Nem szeretek elpirulni.

- Hagyd a csészéket! - szólt közbe a cigány. - Tessék! - A csészét belemerítette a kőedénybe, s átnyújtotta Robert Jordannak, aki még mindig a lányt figyelte, amint a súlyos vastálat cipelve, gyorsan lehajtja fejét, és belép a barlangba.

- Köszönöm - mondta Robert Jordan. Mihelyt a lány eltűnt, hangja ismét rendbe jött. - Ez az utolsó csésze. Többet nem iszom.

- A kőtálat még kimerítjük - biztatta a cigány. - Van elég borunk, több mint egy fél tömlővel. Az egyik lovon hoztuk.

- Ez volt Pablo utolsó vállalkozása - szólalt meg Anselmo. - Azóta semmit sem csinált.

- Hányan vagytok? - kérdezte Robert Jordan.

- Heten és két nő.

- Kettő?

- Igen. Ez és Pablo *mujer*-je.¹

- Az hol van?

- A barlangban. A lány nem tud főzni, csak azért dicsértem, hogy örömet szerezzek neki. Pablo *mujer*-jének szokott segíteni.

- Az milyen nő?

- Kicsit goromba - vigyorgott a cigány. - Kicsit nagyon is goromba... Azt mondod, hogy Pablo csúnya? Az asszonyához mit szólnál? De azt el kell ismerni, hogy bátor, százszorta bátrabb, mint Pablo. Csak egy kicsit goromba.

- Kezdetben Pablo is bátor volt - mondta Anselmo. - Kezdetben komolyan vette a dolgát.

- Több embert pusztított el, mint a kolera - közölte a cigány. - A mozgalom kezdetén Pablo többet ölt meg, mint a sárgaláz!

- Most már *muy flojo*² - mondta Anselmo. - Se hús, se hal. Fél a haláltól.

- Talán azért, mert kezdetben annyi embert ölt - bölcselkedett a cigány. -

Mondom, hogy többet irtott ki, mint a fekete dögvész.

¹ *Asszonya (spanyol).*

² *Nagyon bágyadt (spanyol).*

- Ezért is, meg a vagyonért is - mondta Anselmo. - És folyton csak iszik.

Nyugalomba szeretne vonulni, mint egy *matador de toros*. Mint egy bikaviador.

Csak hogy nem vonulhat nyugalomba.

- Ha átmegy a túlsó oldalra, elveszik a lovait, őt meg besorozzák a hadseregbe - magyarázta a cigány. - Oda a hadseregbe még én se kívánkozok.

- A hadseregben nincs is cigány - jegyezte meg Anselmo.

- Hát aztán? - mondta a cigány. - Ki bolond katonának menni? Azért csináltuk a forradalmat, hogy katonáskodjunk? Én szívesen harcolok, de nem a hadseregben!

- Hol vannak a többiek? - kérdezte Robert Jordan; most már jobban érezte magát, el is álmosodott a bortól: ledőlt az erdő földjén, s a fák lombja közt a messze égen tovahúzó, kicsiny délutáni felhőket figyelte.

- Ketten alszanak benn a barlangban - mondta a cigány. - Ketten odafent örködnek a fegyvernél. Az egyik lent áll őrt; de alighanem mind elaludt.

Robert Jordan az oldalára fordult.

- Miféle fegyverről beszélsz?

- Nagyon furcsa neve van - felelte a cigány. - Most nem jut eszembe a neve.

Valamilyen géppuska.

„Nyilván automata golyószóró” - gondolta Robert Jordan.

- Mennyit nyom? - kérdezte.

- Egy ember elbírja, de nehéz. Három lábon áll, a lábakat be lehet hajlítani. A legutóbbi nagy támadásnál szereztük. Még a bor előtt.

- Hány töltényhevedered van hozzá?

- Rengeteg! Egy egész láda, de valami rettenetes nehéz.

„Lehet ötszáz” - gondolta Robert Jordan.

- Hogy teszitek bele a töltényt?

- A géppuska tetején van egy kerek vasdob, oda kell rakni.

„Hisz ez Lewis-golyószóró” - gondolta Robert Jordan.

- Ismered a szerkezetét? - kérdezte az öreget.

- *Nada*³ - mondta Anselmo. - Nem értek hozzá.

- Hát te? - fordult a cigányhoz.

- Tudom, hogy szörnyen gyorsan lőnek vele, és úgy áttüzesedik, hogy megégeti a kezemet, ha hozzáér - büszkélkedett a cigány.

- Ennyit mindenki tud - mondta Anselmo megvetően.

- Lehet - vélte a cigány. - De megkérdezte, hogy mit tudok a máquiná-ról,⁴ hát megmondtam. Nem is olyan, mint a rendes puska - tette hozzá. - Addig tüzel, amíg a ravaszt nyomod.

- Ha közben el nem romlik, vagy ki nem fogy belőle a lőszer, vagy a cső át nem tüzesedik annyira, hogy megolvad - mondta Robert Jordan angolul.

- Mit mondtál? - kérdezte Anselmo.

- Semmit. Angolul néztem a jövőbe.

- Az szép - ismerte el a cigány. - A jövőbe nézni *inglesül!*⁵ Tudsz tenyérből olvasni?

- Nem - mondta Robert Jordan, s újabb csésze bort merített magának. - De ha te tudsz, nézd meg a tenyeremet, és áruld el nekem, mi történik a most következő három napon.

³ *Semmit (spanyol).*

⁴ *Gép (spanyol).*

⁵ *Angolul (spanyol).*

- Pablo *mujer*-je jól tud tenyérből jósolni - mondta a cigány. - De annyira ingerlékeny, és annyira goromba, hogy nem tudom, megteszi-e.

Robert Jordan felült, s nagyot húzott boroscsészéjéből.

- Hát lássuk Pablo *mujer*-jét - mondta. - Még ha olyan rossz, mint a híre, akkor is túl kell egyszer esnünk az ismerkedésen.

- Én nem hívom ide - tiltakozott Rafael, - Engem gyűlöl.

- Miért?

- Nem tudom. Úgy bánik velem, mint egy naplopóval.

- Micsoda igazságtalanság - gúnyolódott Anselmo.

- Nem szereti a cigányokat.

- Micsoda balítélet! - mondta Anselmo.

- Pedig benne is folyik cigányvér - jelentette ki Rafael. - Azért tudja, mit beszél!

- Vigyorgott. - Úgy éget és csíp a nyelve, mint a bivalykorbács. Úgy érzi az ember a beszédét, mintha egyenként szagatná le róla mind a hét bőrt. Csoda, milyen goromba asszony.

- Hogy fér meg Mariával? - kérdezte Robert Jordan.

- Jól. Szereti a lányt. De ha valaki kerülgetni kezdené... - Megrázta a fejét és csettintett.

- Nagyon jól bánik a lánnyal - mondta Anselmo. - Gondját viseli.

- Pedig nagyon furcsa volt az a lány, amikor felszedték a vonatnál - mesélte Rafael. - Nem akart beszélni, egyfolytában sírt, és ha valaki hozzáért, úgy remegett, mint az ázott kutya. Csak jóval később javult meg. De aztán nagyon szépen megjavult. Ma meg különösen szelíd volt. Ilyen szelídnek még sosem láttam, amilyen most volt, amikor veled beszélgetett. Mi bizony ott hagytuk volna a vonatnál. Láttuk, milyen szomorú, csúnya, nem jó semmire, nem érdemes miatta visszamaradni. De az öregasszony kötelet kötött a derekára, és a végével ütötte-verte, úgy terelte maga előtt, amikor makacskodott. Amikor valóban összeroskadt volna, a hátára vette. Aztán már nem győzte vinni, s nekem adta, hogy cipeljem. Sokáig meneteltünk ott a dombtetőn, a bokrok és a hitvány kis fák közt. Én is elfáradtam, akkor Pablo vette a hátára. Úgy hajtott bennünket az asszony, mint az állatokat. - A keserves emléktől megrázta a fejét. - Elég hosszú lábú lány, de nem nagyon nehéz, mert vékony a csontja, cipelni azonban éppen elég volt, amikor közben tüzelni is kellett, aztán újra a nyakunkba kapnunk a lányt, miközben az öregasszony veri Pablót a kötéllel, s viszi a fegyverét, majd odaadja neki, amikor Pablo már le akarja dobni a lányt; végül még a fegyvert is ráakasztja, és gyalázza, szidja, mint a bokrot; kiveszi zsebéből a golyókat, belenyomja

a tölténytárba, egy percnyi pihenőt sem hagy. Aztán besötétedett, éjszaka lett, s nekünk nagy kő szakadt le a szívünkről. Szerencse, hogy nem volt lovasságuk.

- Csúnya helyzet lehetett a vonagnál - vélte Anselmo. - Én nem voltam ott - magyarázta Robert Jordannak -, de El Sordo csapata is Pablóékkal dolgozott és még két csapat, innen a hegyekből. Ma este majd megismered őket. Én a front túlsó oldalán jártam.

- Azzal a furcsa nevű szökével - mondta a cigány.

- Kaskinnal.

- Azzal. Nem bírom észben tartani a nevét. És még ketten voltak, egy géppuskával, őket is a hadsereg küldte. Nem bírták elhozni vonattal a fegyvert, elhagyták valahol. Pedig nem nyomott többet, mint a lány. Ha ez az asszony a hátuk mögött rikácsolt volna, alighanem elhozzák a puskát, hiba nélkül. - Ismét megrázta fejét az emlék súlya alatt. - Soha életemben nem láttam olyan robbanást - folytatta. - A vonat szépen, rendezesen közeledett. Már messziről láttuk. Olyan izgatott lettem, hogy kimondani sem tudom. Láttuk a füstjét, aztán hallottuk a füttyét. Aztán csak csiha-csiha... csihaha; jött és jött és nőtt... a robbanás pillanatában pedig hirtelen leszakadtak a mozdony elülső kerekei, fekete felhő borította el az egész világot, velőtrázó dörrenés hallatszott, a mozdony a porfelhőben felemelkedett, fadarabok úsztak a levegőben; azt hittem, álmodom, aztán a masina az oldalára zuhant, mint egy óriási sebzett állat, fehér gőz rohant belőle, még mielőtt a levegőben úszó roncsok visszazuhanának volna a földre, a *máquina* elkezdett beszélni: ta-ta-ta-ta! - mutatta a cigány, két összekulcsolt kezét az orra előtt nyomogatva, mintha hüvelykujjait egy láthatatlan géppuskán tartaná. - Ta-ta-ta-ta - őrvongott. - El sem hittem volna, ha nem látom, hogy a katonák elfutottak, de a *máquina* utánuk kiabált, s úgy potyogtak, mint a jégeső! Ekkor történt, hogy izgalmamban megfogtam a *máquina*-t, és rájöttem, hogy ég a henger, abban a pillanatban az öregasszony oldalba vágott, és rám rivallt: „Lőj, te örült, lőj, vagy kitaposom az agyadat!” Tüzelnem kezdtem, de alig bírtam egyenesben tartani a puskát, a katonák felrohantak a túlsó dombra, mi meg lementünk a vonathoz, hogy megnézzük, mit lehet elemelni. De addigra már egy tiszt a pisztolya csövével visszaterelte a csapatot. Ide-oda mozgatta a pisztolyt, és ordított a katonákkal. Megcéloztuk, de egyikünk sem találta el. Aztán a csapat egyik része hasra vágódott, és tüzelnem kezdett, a tiszt pedig ide-oda járkált a katonák mögött, pisztolyával a kezében, még mindig nem találtuk el, a *máquina* pedig nem tudott oda lőni a vonat miatt. Két katonát maga a tiszt lőtt le, mert nem keltek fel, de a többi még akkor is fekvé maradt; a tiszt átkozódott; végre felcihelődtek egyesével, kettesével, hármassal, néhány lépést tettek felénk és a vonat felé, aztán újra lehasaltak és tüzeltek. Visszafelé hallottuk, hogy a *máquina* a fejünk fölött kiáltoz. Akkor találtam rá a lányra. A vonat felől futott a sziklák közé, együtt szaladt vetünk. A katonák addig üldöztek, amíg teljesen be nem sötétedett.

- Nehéz egy helyzet lehetett! - lelkesedett Anselmo. - Csodálatos helyzet!

- Az egyetlen okos dolog, amit tettünk - mondta egy mély hang. - Mit csinálsz itt, te trágya közt csinált, részeges, lusta cigány?

Robert Jordan előtt egy ötven körüli nő állt, csaknem akkora, mint Pablo,

széle-hossza egy; fekete parasztinget és mellényt viselt, tuskólábán vastag gyapjúharisnyát és spárgatalpú fekete cipőt; barna arca gránit emlékműhöz szolgálhatott volna modellként. Nagy, de formás keze volt, vastag, göndör haja kontyban simult a nyakára.

- Felelj! - rivallt a cigányra, a többieket figyelemre sem méltatta.

- Ezekkel az elvtársakkal társalogtam. Az egyik a dinamitos...

- Azt én is tudom! - torkolta le Pablo *mujer*-je. - Tűnj el! Hívd ide Andrést; odafent őrködik a tetőn.

- *Me voy* - mondta a cigány. - Megyek. - Robert Jordanhoz fordult. - Vacsoránál találkozunk.

- No ne mondd! - kiáltotta a nő. - Ha jól számoltam, ma már háromszor ettél.

Eridj, küldd ide Andrést.

- *Hola* - mondta Robert Jordannak, s mosolyogva feléje nyújtotta kezét. - Hogy vagy, és hogy van a köztársaság?

- Jól - válaszolta ez. Az asszony erősen, szívélyesen megszorította kezét. - Jól vagyunk. Én is, a köztársaság is.

- Örülök - bólintott a nő, és újra rámosolygott a férfira. Robert Jordan észrevette, hogy szép szürke szeme van. - Te is egy vonat végett jöttél?

- Nem - felelte Robert Jordan ösztönös bizalommal. - Nekem egy híddal gyűlt meg a bajom.

- *No es nada* - rázta a fejét a nő. - Semmiség. Mikor dolgozunk megint vonattal? Most már lovaink is vannak!

- Később. Most a híd nagyon fontos.

- A lány azt mondja, meghalt az elvtárs, aki felrobbantotta a vonatot.

- Meg.

- Kár érte. Sohasem láttam még olyan robbantást. Tehetséges ember volt.

Tetszett nekem. Meg lehetne ismételni azt a vonatügyet? Sok itt a férfi a dombok közt. Nagyon elszaporodtak. Már alig lehet élelmet kapni. Úgyis el kell mennünk innen. S most, hogy lovaink is vannak...

- A hidat kell elintéznem.

- Hol az a híd?

- Itt, a közelben.

- Annál jobb - mondta Pablo *mujer*-je. - Robbantsunk fel minden hidat a környéken, aztán tűnjünk el. Már belebetegszem ebbe a helybe. Túl sokan vagyunk már itt. Az semmi jóra nem vezet. És csak a sült galambot várjuk. Förtelmesen unom.

A fák között meglátta Pablót.

- *Borracho* - kiáltott feléje -, gyere ide, te nyomorult, részeg disznó! - Vidáman fordult Robert Jordan felé. - Magával vitt az erdőbe egy kulacsot, hogy ott majd egyedül nyakal. Folyton iszik. Belepusztul a tétlenségbe. Fiatalember, örülök, hogy eljöttél. - Vállon veregette. - Á! - felkiáltott. - Nagyobb vagy, mint amilyennek látszol! - keze végigfutott a vállán, és kitapintotta izmát a flanelling alatt, - Jól van! Örülök, hogy eljöttél!

- Én is örülök.

- Meg fogjuk érteni egymást, Igyál egy csésze bort...

- Már ittunk - mondta Robert Jordan. - Hát te?

- Ebédig nem iszom. Árt a szívemnek. - Újra Pablo felé nézett. - *Borracho!* - kiáltotta. - Részeg disznó. - Visszafordult, sajnálkozva csóválta a fejét. - Nagyon derék ember volt - mondta. - De már vége. Még valamit mondok neked: vigyázz a lánnyal. Már mint Mariával. Nagyon rossz dolga volt eddig. Értesz?

- Értlek. De miért figyelmeztetsz?

- Mert láttam aztán, hogy veled találkozott, mikor visszajött a barlangba. Már előbb is figyelte tégedet, mielőtt kijött.

- Pedig csak tréfálkoztam veled.

- Nagyon rossz állapotban szedtük fel - mondta Pablo *mujer*-je. - Most, hogy jobban van, el kellene mennie innét.

- Nem nehéz. Anselmóval át lehet küldeni a vonalakon.

- Ti ketten majd Anselmóval elviszitek, ha elintéztétek a dolgokat. Robert Jordan torka elszorult. Úgy érezte, megreked a hangja.

- Elvihetjük - mondta.

Pablo *mujer*-je ránézett, és megcsóválta a fejét:

- Ej, hát minden férfi egyforma!

- Nem szóltam én semmit. Mária gyönyörű, azt te is tudod.

- Még nem gyönyörű - mondta az asszony -, még csak most kezd szépülni. Te is így érted, mi? Ezek a férfiak! - sóhajtott. - Szégyellhetjük magunkat, mi, asszonyok, hogy mi hozunk benneteket a világra. Komolyan gondolom. Mondd csak, nincsenek valamilyen árvaházak a köztársaságban, ahol gondját viselik az ilyen lányoknak?

- Hogyne volnának - válaszolt Robert Jordan. - Nem is messze, a valenciai parton. Meg másutt is. Ott jól fognak vele bánni. GondoZHat gyerekeket. A kiürített falvak gyermekeit. Majd kitanítják.

- Az jó lenne. Pablo már egészen belehabarodott. A tétlenségbe, meg hogy itt van ez a lány. Ahányszor meglátja, belebetegszik. Legjobb, ha most már elmegy.

- Majd elvisszük, ha itt végzünk.

- Te majd vigyázol rá, ha rád bízom, ugye? Úgy beszélek veled, mintha rég ismernélek.

- Nem csoda olyan embereknél, akik egyformán gondolkoznak.

- Ül le! - biztatta Pablo asszonya. - Nem veszek ígéretet tőled, mert ami lesz, az lesz. Csak akkor ígérd meg, hogy tisztességes leszel hozzá, ha nem viszed el.

- Akkor? Miért akkor?

- Mert nem akarom, hogy megbolonduljon, ha elmész. Elég bolondos már így is. Sok a bajom veled.

- Ha felrobbantottuk a hidat, elvisszük. Feltéve, hogy életben maradunk.

- Nem szeretem az ilyen beszédet - mondta az asszony. - Az ilyen beszéd sohasem hoz szerencsét.

- Csak azért beszéltem így, mert ígéretet vártál tőlem - magyarázta Robert Jordan. - Egyébként én sem szeretem a kuvikolást.

- Hadd lássam a kezedet! - mondta az asszony. Robert Jordan kinyújtotta a

kezét, a nő szétnyitotta, nagy kezébe fogta, hüvelykujjával megdörzsölte, figyelmesen vizsgálta, aztán elengedte. Felállt. A férfi is felállt; az asszony mosoly nélkül nézett rá.

- Mit láttál? - kérdezte Robert Jordan. - Nem hiszek a tudományodban, úgyhogy nem ijesztasz meg.

- Semmit sem láttam.

- De láttál. Csak kíváncsiságból érdeklődöm. Nem hiszek az ilyen dolgokban.

- Miben hiszel?

- Sok mindenben, de ebben nem.

- Miben?

- A munkámban.

- Tudom. Azt láttam.

- Hát még mit láttál?

- Semmi különös - felelte a nő keserűen. - Azt mondtad ugye, hogy nagyon nehéz a hidrobbantás?

- Nem. Csak azt mondtam, hogy fontos.

- De nehéz is lehet?

- Igen, Most le is megyek s megnézem. Hány emberetek van itt?

- Öten, akikre számíthatsz. A cigány semmire sem használható, pedig jóindulatú. A szíve jó. Pablóban már nem bízom.

- El Sordónak hány embere jó?

- Talán nyolc. Este meglátjuk, ha eljön. Nagyon hasznos ember. Neki is van valami dinamitja. De nem sok. Beszélj vele!

- Elküldtél érte?

- Minden éjjel eljön. Szomszéd. Barát és elvtárs.

- Mi a véleményed róla?

- Jóra való ember és ügyes. Amikor felrobbantottuk a vonatot, nagyszerűen megállta a helyét.

- A többi bandában összesen hány ember van?

- Ha idejében felvilágosítjuk őket, összegyűjthetünk vagy ötven eléggé megbízható fegyverest.

- Mit jelent az, hogy eléggé megbízhatók?

- Minél kisebb a veszély, annál inkább számíthatsz rájuk.

- Hány töltény jut egy-egy puskásra?

- Talán húsz. Attól függ, mennyit hoznak magukkal ehhez a vállalkozáshoz. Ha ugyan beleugranak. Ne feledd, ez a hídügy nem hoz a konyhára sem pénzt, sem zsákmányt, és ahogy a szavadból értem, nagyon veszélyes, utána még ki is kell majd vonulnunk erről a vidékről. Majd meglátod, hányan ellenzik a robbantást.

- Persze.

- Épp ezért jobban tennéd, ha minél kevesebbet beszélnél. Kár elijeszteni őket.

- Igazad van.

- Ha megnézted a hidat, ma éjjel beszélünk El Sordóval.

- Akár most is lemehetek Anselmóval.

- Ébreszd fel. Akarsz egy karabélyt?

- Köszönöm - háritotta el a férfi. - Jó, ha van, de most úgysem használnám. Épp csak szétnéztek odalent, s nem akarok zavarogni. Köszönöm a tanácsaidat. Örömet hallgatlak.

- Őszintén igyekeztem beszélni.

- Akkor mondd meg, mit láttál a tenyeremben!

- Eridj már! - rázta fejét az asszony. - Semmit sem láttam. Menj. Majd én vigyázok a felszerelésedre.

- Takard be, és senki ne nyúljon hozzá. Jobb helyen van ott, mint a barlangban.

- Majd betakarjuk, és senki nem nyúl hozzá. Menj csak a hidához nyugodtan.

- Anselmo! - Robert Jordan kezét az öregember vállára tette. Még aludt, feje a puskán pihent.

- Igen - nézett fel az öreg. - Persze. Mehetünk.

3

Óvatosan ereszkedtek alá a hegyoldalra; még kétszáz yardot kellett megtenniük; árnyékban lopózkodtak fától fáig, s most, a meredek hegyoldal utolsó fenyőfáin túl, alig ötven yardnyira tőlük állt a híd. A késő délutáni napfény még felragyogott a hegy barna vállán, s ráhullt a szakadék mély ürességén sötéten átszökkenő hídra. Egyívű acélhíd, mindkét végén egy-egy őrház. Elég széles ahhoz, hogy két gépkocsi áthaladjon rajta; a tömör érc biztonságosan és könnyedén nyúlt át a szakadékon, melynek mélyében, nagyon mélyen, fehér vizű patak szökdecssel a sziklákon és vízmosásokon a folyó főágáig.

A nap Robert Jordan szemébe sütött, s csak a híd körvonalait látta. De a fény hamarosan elenyészett, majd eltűnt, s mikor a fák közül a barna, kerek hegytetőre tekintett, most, mikor már nem bántotta szemét a nap, látta, hogy a lejtőt halványzöld, friss pázsit borítja, s régi hófoltok tarkállnak a magas hegygerinc alatt.

Aztán ismét a hidat figyelte a még visszamaradó fény torzítatlanságában; hosszasan tanulmányozta szerkezetét. Nem lesz nehéz szétrombolni. Vizsgálódás közben kivette jegyzőkönyvét, és néhány szapora körvonallal vázlatot készített. Nem jelölte meg a rajzon az aknák helyét. Majd később. Kiszemelte azokat a szerkezeti pontokat, ahova a robbanóanyagot kell helyezni, hogy elszakítsa az ívet, és a szakadékba döntse egy szeletét. A feladatot kapkodás nélkül, szakszerűen és hibátlanul megoldhatja egy féltucatnyi adaggal, melyek úgy lesznek elhelyezve és összekötve, egyszerre kell robbanniuk; még egyszerűbb, ha két nagyobb adaggal robbant. Az átellenes oldalakon kell elhelyeznie azt a két igen nagy adagot, s főképp arra kell ügyelnie, hogy egy időben robbanjanak. Gyorsan és élvezetesen rajzolt, örült, hogy már nekikezdhethet a feladatnak. Elkészült, becsukta jegyzetfüzetét, bőrtokjába dugta a ceruzát, s a füzetet zsebébe gombolta.

Amíg rajzolt, Anselmo szemmel tartotta az utat, a hidat és az őrházakat. Az járt az eszében, hogy túl közel kerültek a hídhoz, s fellélegzett, amikor elkészült a vázlat.

Mikor Robert Jordan begombolta zsebét, lehasalt egy fenyő mögé, s onnan nézelődött. Anselmo megfogta a könyökét, s ujjával a túloldalra mutatott.

Éppen szemközt, az út mellett, az őrházban ült a katona, feltűzött szuronyú puskáját térde közé szorítva. Cigarettaozott; kötött sapkát és darócköponyeget viselt. Ötven yardról nemigen lehetett látni az arcát. Robert Jordan szeme elé emelte tábori látcsövét, s tenyerével gondosan beárnyékolta a lencsét, noha már nem volt fenn a nap, hogy megcsillanhatson rajtuk; a híd vonala most oly tisztán és élesen látszott, mintha elérhetné kinyújtott kezével; világosan láthatta az őrcsőr arcát, kiálló pofacsontjait, cigarettafüstjét, zsírosán csillogó szuronyát. Nyírott szakállú, csontos paraszti arc volt, szemét sűrű szemöldök árnyékolta be, nagy keze erősen markolta a fegyvert, köpenye ráncai alól nehéz csizmák bújtak elő. Az őrház falán kopott, fekete bőrkulacs függött, néhány újság látszott, telefon azonban sehol. A túlsó oldalon, ahová nem látott, lehetett ugyan, de nem látott huzalt, mely az őrházba vezetett volna. Az országúton azonban telefondrót futott végig, s átkísérte a hidat. Az őrház mellett, két kövön, egy régi olajtartályból készült faszénkályha guggolt; tetejét levágták, oldalát kilyuggatták; tűz nem égett benne, csak néhány kormos, üres bádogdoboz hevert hamujában, a rostély alatt.

Robert Jordan átadta Anselmónak a látcsövet. A mellette hasaló öreg vigyorogva megrázta fejét, s ujjával megnyomkodta koponyáját a szeme körül.

- *Ya lo veo* - mondta spanyolul. - Látom. - Száját összecsucosítva beszélt, ajka alig mozgott: halkabban szólt, mint a suttogás. Robert Jordan rámosolygott, de Anselmo nem látta, mert az őrt figyelte. Aztán egy ujjával rámutatott, s a másikat keresztbe tette a torkán. A fiatalember bólintott, de már nem mosolygott.

A híd túlsó végén az őrház bejárata elfelé, az útra nézett, nem láthattak a belsejébe. Jól épített, széles, olajozott út kanyarodott balra a híd túlsó végénél; majd jobbra fordult, s eltűnt szemük elől. Itt csatlakozott hozzá a régi út, amelyet a szakadék túlsó oldalán a szikla szilárd bástyájába vájtak; bal oldala, vagyis nyugati széle, mely a kanyarra és a hídra tekintett, közvetlenül a szakadék peremén futott, simára metszett kőkockák szegélyezték és védték. A szakadék itt úgyszólván kanyarrá szűkült, s a patak, amely fölött a híd áthajolt, odalent a völgyben, a főágba ömlött.

- Hol a következő őrész? - kérdezte Robert Anselmótól.

- Ott a kanyar alatt vagy ötszáz méterre. Az útmester kunyhójában, melyet a sziklába építettek.

- Hányan vannak?

Távcsövét ismét az őrcsőr irányította. A katona cigarettafüstjét a ház deszkafalához nyomta, kivette zsebéből a bőr dohányzacskóját, szétnyitotta a cigarettafüst papírját, s a dohánymaradékot beleürítette a zacskóba. Aztán felállt, fegyverét a házikó falához támasztotta, nyújtózkodott, ismét felvette fegyverét, vállára vetette, s elindult a hídra. Anselmo mozdulatlanul hasalt, Robert Jordan pedig belecsúsztatta távcsövét inge zsebébe, és fejével a fa törzse mögé húzódott.

- Hét közlegény és egy káplár - súgta a fülébe Anselmo. - A cigánytól értesültem.

- Most már megyünk, amint megint letelepszik - mondta Robert Jordan. - Túl közel vagyunk itt.

- Mindent megnéztél, amit kellett?

- Mindent.

Napnyugtával hirtelen lehült a levegő, a világosság elenyészett, az alkonyat utolsó sugara is kialudt a hegyek mögött.

- És hogy tetszik? - kérdezte Anselmo halkán, mialatt a hídon átbálgató őrt figyelték, aki a túlsó őrház felé tartott; szuronya fel-felvillant a nap búcsúsugarában, durva köpenyében alakja formátlan volt.

- Nagyon - mondta a fiatalember. - Nagyon-nagyon tetszik.

- Örülök neki. Mehetünk? Már nem láthat meg.

Az őr háttal állt felénk, a híd túlsó végén. A szakadékból felhallatszott a sziklákon zuhogó patak morajlása. De ezt most egy másik, gyorsan erősödő zúgás harsogta túl; az őr feltekintett az esti égboltra, kötött sapkája hátracsúszott a fején; megfordultak, ők is a magasba néztek, s nagyon messze, a sötétedő égen három V alakban repülő egyfedelű gépet pillantottak meg. Odafent még sütött a nap, parányi testük ezüstösen csillogott: hihetetlenül gyorsan szelték a mennyboltot, motorjuk erősen berregett.

- A mieink?

- Úgy látszik - felelte Robert Jordan, bár tudta, hogy ekkora távolságról ezt nem lehet teljes bizonyossággal megállapítani. Esti őrjárat, lehet ez is, az is. De mindig ajánlatosabb azt mondani a vadászgépekről, hogy a miénk; az könnyít az ember lelkén. A bombázók más lapra tartoznak.

Anselmo nyilván ugyanezt érezte.

- A mi gépünk - mondta. - Megismerem őket. *Moscá*-k.

- Azok - válaszolta a fiatalember. - Én is *Moscá*-nak nézem őket.

- Persze hogy *Moscá*-k - ismételte Anselmo.

Robert Jordan elő vehette volna távcsövét, és rögtön megbizonyosodhatott volna a tényállás felől. De okosabbnak vélte, ha nem jár a végére; nem is tartotta fontosnak. Ha az öreg jó barátoknak hiszi őket, miért fossza meg hitétől? Most, hogy Segovia irányában távolodnak, mind kevésbé hasonlítottak a zöld-vörös, rövid szárnyú Boeing P 32-es átalakított típusára amelyet a spanyolok *Moscá*-nak neveznek. Színük ugyan nem látszott, de alakjuk annál inkább. Semmi kétség: egy fasiszta őrjárat tartott hazafelé.

Az őr még háttal állt felénk a túlsó házikónál.

- Gyerünk - mondta Robert Jordan. Nekivágott a dombnak; óvatosan lépdelt, felhasznált minden fedezéket, amíg csak a túloldaliak látókörén kívül nem jutottak. Anselmo száz yardnyira követte. Amikor elég messze jutottak a hídtól, a fiatalember megállt, az öreg felkapaszkodott hozzá, s átvette a vezetést; tétovázás nélkül kúszott a meredek lejtőn, a sötétben.

- A mieink gyönyörűen repülnek! - jelentette ki lelkesen.

- Az bizonyos.

- És mi fogunk győzni!

- Nekünk kell győznünk.

- Ugye? S ha majd győztünk, gyere el hozzánk vadászni!

- Mire vadászunk?

- Vaddisznóra, medvére, farkasra, vadkecskére...
- Szeretsz vadászni?
- Szeretek, lelke. Jobban, mint bármit. A falubeliek mind vadászok. Hát te?
- Én nem szoktam. Nem szeretek állatot ölni.
- Én másképp vagyok ezzel. Én embert nem szeretek ölni.
- Senki sem szeret, aki épelméjű - mondta Robert Jordan. - De egy szavam sincs ellene, ha valóban szükség van rá. Ha az ügyért történik.

- A vadászat mégis más - legyintett Anselmo. - Ha meglátogattál volna odahaza a házamban, amikor még állt, megmutattam volna neked egy vaddisznó agyaráit. Én lőttem lent az erdőben. És ott voltak a farkasok irhái is. Télen, mély hóban vadásztunk. Szürkületkor találtam el az egyiket, a falu szélén, amikor éppen hazafelé tartottam egy novemberi éjszakán. A padlókon négy farkasbőr hevert. Elkoptak a sok lábtól, de azért farkasbőr volt mind a négy. Vadkecskeszarvakat is láthattál volna nálam. Azokat a Sierrában szereztem. Sasom is volt, egy avilai madárbalzsamozó tömte ki, kifeszített szárnyal, olyan sárgán és élesen tekintett szeme az emberre, mint eleven sasé. Szép vadász-zsákmány volt; s én bizony akárhányszor szívesen elnézegettem.

- Elhiszem.

- A faluban egyszer kiszögezték egy medvém mancsát a templom kapujára. Tavasszal lőttem: a hegyoldaton találkoztam vele, mély hóban. Azzal a mancsával döntött ki egy nagy fatörzset.

- Az mikor volt?

- Hat éve. Később gyakran úgy rémlett nekem, mintha a mancsa emberi kéz volna, de azért szívesen elnézegettem a templomajtóra szegezett, fonnyadt tenyerét, meg a hosszú karmait.

- Büszke voltál rá?

- Büszkén emlékeztem arra a kora tavaszi napra, amikor megvívtam vele a hegyoldalban. De az ölesnek, ha az ember a maga fajtáját öli, sohasem marad kellemes emléke.

- Nem szegezheted a mancsukat a templomra - jegyezte meg Robert Jordan.

- Ki gondol olyan barbárságra? Igaz, hogy az ember keze hasonlít a medve mancsára.

- A melle is hasonlít a medve mellére - mondta Robert Jordan. - Ha megnézed a lenyúzott medve izmait, olyanok, mint az emberé.

- Cigánybabona szerint a medve az ember testvére - magyarázta Anselmo.

- Az amerikai indiánok is azt vallják. Ha medvét ölnek, bocsánatot kérnek tőle. A koponyáját felteszik a fára, és mielőtt otthagyják, megkérik, bocsásson meg nekik.

- A cigányok azért hiszik emberi fajzatnak - mondta Anselmo -, mert a bőre alatt ugyanolyan a teste, mert megissza a sört, szívesen hallgat zenét, és szeret táncolni.

- Az indiánok is ezért tartják a rokonságot.

- Hát az indiánok is cigányok?

- Nem. De egyformán vélekednek a medvéről.

- Értem. Csakhogy a cigányok még azért tartják testvérüknek a medvét, mert annak is mulatsága a lopás.

- Neked nincs cigány vér az ereidben?

- Nincs. De sokat voltam együtt cigányokkal, s még többet, amióta elkezdődött a mozgalom. Sokan élnek itt a hegyek között. Náluk nem bűn a gyilkosság a törzsön kívül. Tagadják, de így van.

- Akárcsak a móroknál.

- Igen. De a cigányoknak sok olyan törvényük van, amit letagadnak. S most, a háborúban épp olyan gonoszak lettek, mint azelőtt.

- Nem értik meg, miért van háború. Nem értik meg, hogy miért küzdünk.

- Nem - válaszolta Anselmo. - Csak azt tudják, hogy háború van, és az emberek megint büntetlenül ölhetnek, úgy mint a régi időkben.

- Te már öltél embert? - kérdezte Robert Jordan a sötétség, valamint egész napi bizalmas együttlétük meghittségében.

- Öltem. Többször is. De nem szívesen. A gyilkosságot bűnnek tartom még akkor is, ha a fasisztákat irtjuk. Nagy különbség van medve és ember között, és én nem hiszek a cigányok babonáiban, nem hiszem, hogy az állatok a testvéreink. Nem! Én ellene vagyok, hogy embereket gyilkoljanak.

- Mégis gyilkoltál.

- Megtettem és megteszem ezután is. De ha megérem, megpróbálok majd ártatlanul élni, hogy bűnbocsánatot nyerjek.

- Kitől?

- Honnan tudjam? Ha nincs többé Isten, sem Fiú, sem Szentlélek, hát ki bocsát meg? Én nem tudom.

- Nincs többé istened?

- Nincs, testvér, nincs! Gondold el: ha volna Isten, soha nem engedte volna azt a sok mindent, amit én láttam, a két szememmel. Hát csak legyen nekik istenük.

- Ők mindig Istenre hivatkoznak.

- Nekem is hiányzik, hisz vallásban nevelkedtem. De most minden ember önmagának felelős.

- Tehát önmagádtól vársz majd bocsánatot? - kérdezte a fiatalember.

- Valahogy így - felelt Anselmo -, ha már ilyen jól rátapintottál az igazságra. De a gyilkosság mindenképpen bűn, akár van Isten, akár nincs. Én így gondolom. Mindig nagyon nehezen szántam rá magam arra, hogy elvegyem a másik ember életét. Megteszem bármikor, ha kell, de nem vagyok abból a fajtából való, mint Pablo.

- Meg kell ölnünk ellenségeinket, hogy megnyerjük a háborút. Ez mindig is így volt.

- Igaz. Háborúban ölnünk kell. De én ebben különc vagyok - vallotta az öreg.

Szorosan egymás mellett haladtak a sötétben. Az öreg halkán beszélt, s közben jobbra-balra szemmel tartotta a vidéket.

- Még egy püspököt sem ölnék meg szívesen. A legrosszabb földbirtokost sem ítélném halálra, de megdolgoztatnám őket, amíg élnek, ahogy mi dolgoztunk a földeken, meg ahogy az erdőirtással kínlódtunk a hegyekben! Hadd lássák, mire

született az ember! Ott kéne aludniuk ahol mi alszunk. Azt kéne enniük, amit mi eszünk. De a legfontosabb, hogy dolgozniuk kellene. Ebből tanulnának!

- És ha túlélnék, egy idő múlva megint csak szolgáskorba hajtanának benneteket.

- Abból nem tanulnak, hogy meggyilkoljuk őket - mondta Anselmo. - Nem írthatod ki őket, mert a magvukban még nagyobb gyűlölet támad ellened. A börtön semmit sem használ. A börtön is csak gyűlöletet támaszt. Ezt minden ellenségünknek meg kellene tanulnia.

- De azért mégis öltél!

- Öltem. Nem is egyszer, s még fogok is. De nem szívesen, mert ha ölok is, bűnnek tartom.

- Mi lesz az örrel? Megmutattad, hogyan ölod meg.

- Az csak tréfa volt. De azért megölném. Meg. Nem is gondolkoznék rajta sokat, mert a végső célunkat nézném. De nem szívesen.

- Bízunk az örököt azokra, akik szívesen ölnék - mondta Robert Jordan. - Nyolc meg öt, összesen tizenhárom ember várja itt azokat, akik szívesen gyilkolnak.

- Sok az olyan - hallatszott Anselmo hangja a sötétben. - Akad köztünk is bőven. Sokkal több, mint ahány az ütközetben is állná a sarat.

- Voltál már ütközetben?

- Nem. Segoviában a mozgalom kezdetén harcoltunk, de legyőztek bennünket, és megfutottunk. Szaladtam én is a többiekkel. Mondhatom, a zűrzavarban azt sem tudtuk, mit csinálunk, és azt sem, mit kellett volna tennünk. Nekem csak egy nagyöbű sörétes puskám volt, a *guardia civil*-nek azonban Mauseere. Száz yardról sem találtuk el őket, azok pedig háromszáz yardról puffantottak le bennünket, mint a verebeket. Gyorsan tüzeltek, és sokat eltaláltak közülünk, mi meg úgy álldogáltunk ott előttük, mint a megriadt juhnyáj. - Elhallgatott. - Mit gondolsz, lesz ütközet a hídnál? - kérdezte egy idő múlva.

- Lehet.

- Ahány ütközetet láttam, még mindegyikben megfutottunk - állapította meg Anselmo. - El sem tudom képzelni, hogy fogom bírni. Öreg is vagyok már, meg már sokat is átéltem.

- Felelek érted - nyugtatta meg Robert Jordan.

- Te már sok ütközetben harcoltál?

- Sokban.

- Mit gondolsz, ez milyen lesz itt a hídnál?

- Engem elsősorban a híd érdekel. Az a dolgom. Nem nehéz felrobbantani.

Másodsorban majd kidolgozom a többiek feladatát is, az előkészületekre nézve. Írásban adok ki minden utasítást.

- Kevesen tudnak itt olvasni - figyelmeztette Anselmo.

- Úgy fogom papírra fektetni, hogy mindenki megértse, de meg is magyarázom világosan.

- A parancsot teljesíteni fogom - mondta Anselmo. - De visszagondolva a segoviai lövöldözésre... ha itt is csata lesz, vagy akár nagy lövöldözés, szeretném pontosan tudni, mi lesz a dolgom, nehogy megint futás legyen a vége... Segoviában is,

emlékszem, majd hogy kereket nem oldottam már a kezdetén.

- Mi ketten együtt maradunk - biztatta Robert Jordan. - Mindenkor megtudod tőlem, hogy mi a dolgod.

- Akkor nincs baj. Ha megmondod, meg is teszem.

- Miénk a híd, s az ütközet, ha lesz - mondta Robert Jordan, s úgy érezte, a spanyol szavak a sötétben kissé színpadiasán, de jól hangzanak,

- Ez a mi hivatásunk - jelentette ki Anselmo.

Robert Jordannak tetszett az öreg becsületes, világos beszéde, egyaránt hiányzott belőle a fitymáló angol póz és a latin hangoskodás. „Boldog lehetek, hogy ilyen ember van mellettem” - gondolta, amint eltűnődött a hidrobbantás kidolgozott s egyszerűvé vált feladatán: hogyan üthet rajta az őrségen, s hogyan robbanthat a szokásos módon, bosszantotta, hogy Golz parancsaihoz híven kell eljárnia. A maga és az öreg szempontjából is bosszantotta. Rossz parancsok ezek a végrehajtóik számára.

„Hagyj fel ezzel az ostoba töprengéssel! - kerekedett hirtelen bosszúsága fölé. - A te életed s az öregé együttvéve is keveset ér. Eszközök vagytok a feladataitok végrehajtására. Vannak szükséges parancsok, amelyekhez semmi közöd, és itt a híd, tatán ezen fordul meg az emberi nem jövője. Ahogyan megfordulhat minden, ami ebben a háborúban történik. Te csak egy feladatot kaptál, azt végre kell hajtani. Hogy a fenébe, csak egyet? - gondolta. - Hiszen, ha egyről volna szó, az könnyen menne... Ne sokat töpreng ezen, te félcédulás - szidta magát. - Gondolj valami másra!”

Épp ezért a lányra, Mariára gondolt, bőrére, hajára és szemére, amelyek egyformán dióbarnák; a haja egy árnyalattal sötétebb, mint a többi szín, de majd világosabbnak látszik, ha megsötétül a bőre, ez a sima bőr, mely arcán, nyakán most halványan aranyszínű, s mintha csak alatta rejtőznék valami sötétség. Sima lehet a bőre, az egész teste is sima, s milyen ügyetlenül mozog, mintha körülötte valamilyen láthatatlan akadály állná az útját, pedig ez az akadály csak az ő lelkében létezik. Hogy elpirult, amikor megnézte, a földön ült, kezével átkulcsolta térdét, nyaka alatt kinyílt az inge, két melle a vastag vásznon át is kirajzolódott - s Robert Jordannak újra elszorult a torca, a lába is elnehezült. Nem szólt Anselmóhoz, amíg csak az öreg meg nem törte a csendet:

- Most ezeken a sziklákon aláereszkedünk a táborhoz.

Miközben a sziklákon leereszkedtek, a sötétben egy férfihang szólt rájuk:

- Állj! Ki vagy?

Fegyver závarzata kattogott, ahogyan kinyitották, hátrahúzták, ismét lekattintották.

- Elvtársak - felelte Anselmo.

- Miféle elvtársak?

- Pablo elvtársai - mondta az öreg. - Nem ismeresz bennünket?

- Ismerlek - szólt a hang. - De parancsunk van. Tudod a jelszót?

- Nem. Lentről jövünk.

- Tudom - mondta az ember a sötétből. A hídtól jöttök. Mindenről tudok.

Csak hogy a parancs, parancs! Ismerned kellene a jelszó második felét.

- Hogy hangzik az első fele? - kérdezte Robert.

- Elfelejtettem - mondta a láthatatlan ember. Elnevette magát. - No, eridj a megnevezhetetlen tábornokhoz, a nyomdafestéket nem tűrő dinamitoddal!

- Ez a guerrillafegyelem! - jegyezte meg Anselmo. – Ereszd vissza a gyújtószeget!

- Már megtettem - válaszolta. - Két ujjammal leeresztettem.

- Ha egy Mauser gyújtószege egyszer kicsúszik a bűtykeid közül, megjáródd vele, mert elsül!

- Ez is Mauser - válaszolta az őr. - De olyan erős fogása van a hüvelyk- és mutatóujjammak, hogy el sem hinnéd. Mindig így eresztetem vissza.

- Hová irányítod a puskát? - kérdezte Anselmo a sötétben.

- Rád! - mondta az őr. - Mindig pontosan rád. Ha leérsz a táborba, intézkedj, hogy váltsanak fel, mert megnevezhetetlenül és nyomdafestéket nem tűrően éhes vagyok, azonkívül a jelszót is elfelejtettem.

- Hogy hívnak? - kérdezte Robert Jordan.

- Agustínnak - mondta az őr. - Agustínnak hívnak, és megöl az unalom ezen a helyen.

- Átadjuk az üzenetét - ígérte Robert Jordan, s arra gondolt, hogy az *aburrmiento* szót, mely spanyolul unalmat jelent, más országban egy paraszt sem használná. A spanyolok azonban, bármilyen rendűek-rangúak, lépten-nyomon élnek vele.

- Figyelj rám - mondta Agustín, és közelebb lépett. Kezét rátette Robert Jordan vállára, aztán tüzet csiholt, a taplót magasra tartotta, s a fiatalember arcába bámult. - Hasonlítasz a másikra - mondta -, de valahogy mégis másféle vagy! Mondd csak - azzal eloltotta a taplót és hátralépett -, áruld el nekem, mi az igazság azzal a híddal?

- Miféle híddal?

- Hogy fel kell robbantanunk valami nyomdafestéket nem tűrő hidat, s aztán mennünk kell a megnevezhetetlenségbe innen a hegyekből.

- Nem tudom.

- Még hogy te nem tudod - mondta Agustín, - Micsoda zagyva beszéd! Hát kié az a dinamit?

- Az enyém.

- S nem tudod, mire kell? Engem ugyan ne bolondíts.

- Tudom, mire kell, s majd te is megtudod kellő időben - felelte Robert Jordan. - De most a táborba megyünk.

- Menj a megnevezhetetlenségbe - mondta az őr. - És tedd az édesanyád megnevezhetetlen helyére. Adhatok egy tanácsot?

- Adhatsz - mondta Robert Jordan -, ha nem megnevezhetetlen. - Ugyanazt a trágárságot használta, amellyel Agustín teletűzdelte mondatait, hol főnévként, hol melléknévként, hol meg igének. „Ennek még egy épkezláb mondat ki nem jött a száján” - gondolta Robert Jordan. Agustín elnevette magát, amikor meghallotta a szót.

- Én mindig így beszélek - mondta. - Lehet, hogy csúnya. A fene tudja. Mindenki úgy beszél, ahogy akar. Ide hallgass! Bánom is én azt a hidat! Akár híd,

akár más, nekem mindegy. És unom már ezeket a hegyeket is. Nem siratom meg őket, ha odább kell állnunk. Ők se sírnak utánam. Csak egyet mondok, jól vigyázz a robbanószeredre!

- Köszönöm a tanácsot - mondta Robert Jordan. - Tőled féltsem?

- Tőlem nem - mondta Agustín. - Azoktól, akik nyomdafestéket nem tűrően vannak eleresztve, mint én.

- Úgy?

- Értesz spanyolul - Agustín hangja elkomolyodott. - Tartsd szemmel azt a megnevezhetetlen dinamitot!

- Köszönöm.

- Ne köszönd. Inkább a holmidra vigyázz.

- Valami baj történt?

- Akkor nem rabolnám ilyen csevegéssel tőled az időt.

- Köszönöm a figyelmeztetést - mondta Robert Jordan. - Most megyünk a táborba.

- Menjetek - mondta Agustín -, és szólj, hogy küldjenek ide valakit, aki tudja a jelszót.

- Találkozunk a táborban?

- Rövidesen.

- Akkor gyerünk - mondta Jordan Anselmónak.

A rét szélén ereszkedtek le. Szürke köd szállongott. Sűrű fűben lépkedtek; más szőnyeg volt ez, mint az erdő túlevelű földje; a fű nedvessége áthatolt spárgatalpú vászoncipőjükön. Szemközt a fák közül fény csillant át: nyilván a barlangból, gondolta Robert Jordan.

- Agustín derék ember - mondta Anselmo. - Ocsmány szája van, sokat mókázik, de komoly ember.

- Ismered?

- Régóta. Úgy megbízom benne, mint magamban.

- Abban is, amit mond?

- Abban is. Pablo nagyon megromlott. Láthattad!

- Mit tegyünk? - kérdezte a fiatalember,

- Mindnyájunknak őrizni kell a csomagot.

- Kinek?

- Neked, nekem. Az asszonynak. Agustínnak. Mivelhogy veszélyt sejt.

- Te tudad, hogy ilyen zavaros állapotok vannak itt?

- Nem tudtam - vallotta meg Anselmo. - Hirtelen romlott el a helyzet. Mégis hozzájuk kellett jönnünk, mert ez itt Pablo és El Sordo területe. A kedvükbe kell járnunk, ha fel akarjuk használni őket, s nélkülük nem végezhetjük el a dolgunkat.

- És El Sordo?

- Az derék ember - mondta Anselmo. - Olyan derék ember, amilyen hitvány a másik.

- Szerinted igazán olyan hitvány? - kérdezte Robert Jordan.

- Egész délután ezen gondolkodtam. S most, hogy a saját fülünkkel hallottuk,

most már tudom. Igazán.

- Mi lenne, ha egy másik hídról kezdenénk beszélni, itthagynánk őket, s más csapatoktól szerezni embereket?

- Nem - mondta Anselmo. - Ez az ő földje. Meg sem mozdulhatsz úgy, hogy ő ne tudjon róla. Minden lépést meg kell gondolnunk.

4

Leérkeztek a barlang szájához. Pokróc függött a nyílás előtt, szélénél fény szűrődött ki. A vászonnal letakart két csomag még a fa tövében hevert. Robert Jordan letérdelt, megtapintotta a vásznat: nedves, merev. A burkolat alá nyúlt, a sötétben tapogatózva, az egyik csomag külső tarsolyából kiemelt egy bőrrel bevont palackot, és zsebre vágta. Majd felkattintva a csomag nyílását elzáró nyomó kapcsokat, kioldotta a csomagok tetején a zsinórt, s belülről is kitapogatta tartalmukat. Az egyik csomag mélyén, külön kis zsákokban, négyszögű kötegek heverték, s a zsákok a hálósákjába voltak csavarva. Összekötözte a zsinórokat, újra becsukta a nyomó kapcsokat, aztán a másik csomagba nyúlt. Keze megismerte az öreg robbantószerkezet fadobozának éleit, a gyutacstartó szivardobozt, a hengerek köré tekert két-két huzallal (oly gondosan csomagolta be őket, mint kisfiúkorában a madártojásokat); megtalálta a golyószóró agyát, mely a csőről levéve, bőrkabátjába volt csomagolva; tovább matatott: a nagy hátizsák egyik zsebében két tölténytár és öt apró szigetelt vörösréz tekercs akadt a kezébe; a másik zsákban egy vékony szigetelésű nagy tekercshez ért az ujja. Abban a zsebben, amelyben a drót volt, fogókat és két árat is talált; ezekkel lyukasztja ki majd a robbantókötegeket; az utolsó zsebből nagy doboz orosz cigarettát szedett ki; ezt Golz főhadiszállásán kapta; majd bekötözte a zsák száját, a nyomókapcsokat rákattintotta, legombolta a zsebeket, és újra letakarta a csomagokat a vászonnal. Anselmo már bement a barlangba.

Ő is felállt, hogy követi, de aztán mást gondolt, lehúzta a csomagokról a vásznat, fölemelte mindkettőt, s elcipelte - éppen hogy elbírta terhüket - a barlang nyílásáig. Ott letette az egyiket a földre, félrehúzta a pokrócot, lehajolva bedugta fejét, és belépett a barlangba, ismét két kezében, a bőrhevederen tartva a csomagokat.

Meleg és füstös volt a barlang. A fal mellett, egy asztalon, palackba ragasztott faggyúgyertya égett; Pablo, három ismeretlen és Rafael, a cigány ült az asztalnál. Az emberek mögött hatalmas árnyékok hajladoztak a gyertyafényben. Anselmo jobboldalt állt. Pablo felesége a faszénnel fűtött nyitott tűzhelynél dolgozott, a barlang sarkában. A lány mellette térdelt, és egy vasfazékban kavargatott valamit. Kivette a fakanalat, és az ajtónál álló Robert Jordanra pillantott; a fújtatóval élesztett tűz világánál vörösén fény lett a lány arca, karja és a kanálról lecsurgó cseppek is, amelyek a vasfazékba hullottak.

- Mit hozol? - kérdezte Pablo.

- A holmimat - felelte Robert Jordan, s letette a csomagokat a barlang nyílásánál, távol az asztaltól.

- Kint nincsenek jó helyen? - kérdezte Pablo.

- Valaki nekimehet a sötétben - mondta Robert Jordan, s az asztalhoz ment, letette a cigarettákat.

- Nem szeretek dinamitot tartani a barlangban!

- Messze van a tűztől - mondta Robert Jordan. - Gyújtsatok rá. - Hüvelykujja körmét végighúzta a papírdoboz oldalán, a doboz tetejét egy hajó tarka ábrája díszítette; Pablo elé tolta a cigarettát.

Anselmo egy nyersbőrrel letakart széket hozott neki, s ő leült az asztalhoz. Pablo úgy nézett rá, mintha újból mondani akarna valamit; aztán cigarettáért nyúlt.

Robert Jordan a többieket is megkínálta. Nem nézett rájuk. Mégis észrevette, hogy csak egyikük vett, a másik kettő nem. Minden figyelmét Pablóra összpontosította.

- Hogy vagy, cigány? - kérdezte Rafaeltól.

- Jól.

Fogadni mert volna, hogy róla beszéltek, amíg be nem lépett. Még a cigány is kényelmetlenül feszengett.

- Kapsz még a gazdasszonytól enni? - kérdezte Robert Jordan.

- Miért ne kapnék? - méltatlankodott a cigány. Nagyon messze voltak már a délutáni együttlét barátságos hangjától.

Pablo asszonya nem szólt, a tüzet élesztette tovább.

- Odafent az ór, valami Agustín, azt mondja, hogy meghal az unalomtól - mondta Robert Jordan.

- Attól senki sem hal meg - morogta Pablo. - Hadd haldokoljék egy kicsit.

- Van borotok? - kérdezte a fiatalember, és az asztalra könyökölt.

- Maradt egy kevés - felelte Pablo kedvetlenül. Robert Jordan jobbnak látta, ha most a másik hárommal törődik, és megállapítja, mit várhat tőlük.

- Ha így állunk, kérek egy bögre vizet. Hallod-e - szólt a lánynak -, hozz egy kis vizet.

A lány az asszonyra nézett, de az nem felelt: úgy tett, mintha nem hallotta volna meg a kérést; María az üsthöz ment, megmentette benne a csészét, s letette Robert Jordan elé az asztalra. A férfi rámosolygott. Ugyanakkor behúzta a gyomrát, és kissé balra fordult a széken, úgyhogy pisztolya az övéen előrecsúszott. Kezével farzsebébe nyúlt; Pablo tekintete követte. Tudta, hogy mindnyájan őt figyelik, de ő csak Pablót nézte. Kiemelt a farzsebéből egy bőrös kulacsot, lecsavarta a tetejét, kiitta a csészéből a fele vizet, és a helyébe igen lassan, a palackból töltött.

- Erős, különben megkínálnálak - mondta a lánynak s újra rámosolygott. - Neked is adnék, ha nem volna ilyen kevés - ugratta Pablót.

- Nem szeretem az ánizst.

Az ital csípős szaga szétáradt az asztal körül, s Pablo máris kiszimatolta belőle az ismerős alkotóelemét.

- Jól van - mondta Robert Jordan. - Mert valóban, nagyon kevés maradt.

- Miféle ital ez? - érdeklődött a cigány.

- Orvosság - felelte Robert Jordan. - Meg akarod, kóstolni?

- Mire való?

- Mindenre. Ami bajod van, meggyógyulsz tőle.

- Megkóstolom - bátorkodott neki a cigány.

Robert Jordan eléje tolta a csészét; az ital tejes-sárgás színben keveredett a vízzel - s a fiatalember reménykedett, hogy a cigány csak egy kortyot iszik belőle. Nagyon kevés maradt, s egy csészényi elég volt ahhoz, hogy kárpótolja az esti újságokért, a régi kávéházi estékért, a gesztenyefákért, amelyek ilyenkor virágoznak, a külvárosi boulevard-ok lomha, nagy lovaiért, a könyvesboltokért, kioszkokért és áruházakért, a Parc Montsourisért, a Stade Buffalóért, a Butte Chaumontért, a Guaranty Trust Company-ért, az Ile de la Cité-ért, Foyot vén szállójáért, az estéli nyugalmas olvasásokért; mindazért, amit szeretett, s már elfelejtett, s ami egyszeriben visszatért, ha megízlelte ezt a sűrű, kesernyés, csípős, nyelvzsibbasztó, szíverősítő, gondúzó alkimistafolyadékot. A cigány elfintorította arcát, és visszaadta a csészét.

- Ánizsszaga van, de keserű, mint az epe - panaszkodott. - Inkább beteg maradok, semhogy ilyen orvosságot szedjek.

- Öröm van benne - magyarázta Robert Jordan. - A valódi absztinban öröm van mindig. Azt mondják, kikezdi az ember ép eszét, de én ebben nem hiszek. Épp csak hogy másképp gondolkodik tőle az ember. Cseppenként kell a vizet hozzá tölteni. Igaz, hogy én már vízbe öntöttem.

- Mit mondasz? - kérdezte Pablo ellenségesen, mert megérezte a szavakban lappangó gúnyolódást.

- Az orvosságot magyarázom - mondta Robert Jordan mosolyogva. - Madridban vettem. Ez volt az utolsó palack; három hétig tartott. - Nagyon kortyintott belőle, a nyelve kellemesen elzsibbadt. Pablóra nézett s elvigyorodott.

- Hogy megy a bolt? - kérdezte.

Pablo nem felelt, s Robert Jordan óvatosan az asztalnál ülő három emberre nézett. Az egyiknek olyan széles, lapos és barna volt az arca, mint a serranói sonka; horpadt törött orr nyúlt ki belőle, s a szája szögletében lógó orosz cigarettától még laposabbnak látszott. Rövid, szürke haj meredezett a fején, állát ugyancsak őszbe vegyülő, hegyes szakáll díszítette, a nyakig begombolt, szokásos fekete inget viselte ő is. Tekintetét az asztalra szegezte, amikor Robert Jordan ránézett, de a tekintete merev volt, pillája se rezzent. A másik kettő nyilván testvér volt. Úgy hasonlítottak egymásra, mint két tojás, mindkettő kurta lábú, tömzsi, a hajuk sötét és mélyen a homlokukba nőtt, szemük fekete. Az egyik férfi homlokán a bal szeme fölött forradás húzódott; szemrebbenés nélkül állták az idegen fürkésző tekintetét. Egyikük huszonhat-huszonnyolc éves lehetett, a másik talán két évvel idősebb.

- Mit bámulsz? - kérdezte a forradásos.

- Téged - felelte Robert Jordan.

- Nincs rajtam bámulnivaló.

- Nincs - mondta Robert Jordan. - Akarsz egy cigarettát?

- Miért ne? - A férfi eddig még nem vett. - A másiknak is ilyen volt. Aki a vonat miatt jött.

- Te is ott voltál?

- Mindnyájan ott voltunk - felelte a másik fivér csendesen. - Mind, az öreg

kivételével.

- Valami olyasmit kellene megint nyélbe ütni - mondta Pablo. - Megint egy vonatot.

- Megtehetjük - vélte Robert Jordan. - Majd ha elintéztük a hidat.

Látta, hogy Pablo felesége elfordul a tűztől, és őket figyeli. Mihelyt a „híd” szót kiejtette, mindenki elcsendesedett.

- Majd ha elintéztük a hidat - ismételte megfontoltan, és újra hörpintett az abszintból. „Lássunk neki - gondolta. - Előbb-utóbb úgyis dűlőre kell vinni.”

- Nem veszek részt ebben a dologban - mondta Pablo, az asztalra nézve. - Sem én, sem az embereim.

Robert Jordan nem válaszolt. Anselmóra pillantott, és felemelte csészéjét.

- Akkor egyedül intézzük el, öregem - mondta mosolyogva.

- Hát nem is visszük magunkkal ezt a gyáva kutyát - bólintott Anselmo.

- Mit mondtál? - kérdezte Pablo az öregtől.

- Semmit, ami rád tartoznék! Nem hozzád szóltam - felelte Anselmo.

Robert Jordan hátradülve, Pablo feleségét nézte a tűz mellett. Az asszony eddig nem szólalt meg, mintha tudomást sem venne a beszélgetésről. De most egy olyan szó csúszott ki a száján, hogy María felugrott a tűzhely mellől, elosont a fal mellett, félrehajtotta a függönyt a barlang nyílásáról és kiment. „Most jön, aminek jönni kell - gondolta Robert Jordan. - Készüljünk fel! Nem örülök neki, hogy csak így lehet, de úgy látszik, nincs más mód.”

- Nélküled is elintézzük - közölte Pablóval.

- Nem - rázta meg a fejét Pablo, s Robert Jordan látta, hogy arcán kiüt a verejték. - Itt semmiféle hidat nem fogsz felrobbantani.

- Nem-e?

- Semmiféle hidat - ismételte az ember komoran.

- Te mit szólsz ehhez? - kérdezte Robert Jordan az asszonytól, aki szótlánul tornyosult a tűz mellett.

Az asszony feléjük fordult.

- Fel kell robbantani a hidat! - mondta. Arcát megvilágították a lángok, kipirult, a tűz fényében megszépültek sötét vonásai.

- Hogyhogy? - mondta Pablo. Arcán csalódottság látszott, homlokán verejtékcseppek futottak alá.

- A robbantás mellett vagyok és ellened - jelentette ki Pablo felesége. - Ennyi az egész.

- Én is veletek megyek - szólalt meg a lapos arcú, horpadt orrú férfi, mialatt cigarettáját elnyomta az asztalon.

- Én nem törődöm a híddal - vont a vállát az egyik fivér -, de Pablo *mujer*-jével tartok.

- Én is - mondta a másik.

- Meg én is - szólt a cigány.

Robert Jordan Pablót figyelte, s közben lassan lejjebb-lejjebb csúsztatta jobb kezét - résen volt, s félig-meddig abban reménykedett, hogy szükség is lesz a

cselekvésre, mert talán mégiscsak ez a legkönnyebb és legegyszerűbb mód, ha nem akarja elrontani mindazt, ami eddig olyan jól alakult; viszont tudta azt is, hogy egy összetűzés hevében mily könnyen fordulhatnak az idegen ellen egy család, egy törzs, egy banda tagjainak indulatai; de talán mégis a kezével tudná a legjobb, legegyszerűbb, „sebészileg” a legtisztább úton megoldani ezt a helyzetet. De azért csak tovább nézte Pablo feleségét; büszke pirulását, józan, egészséges magatartását figyelte.

- Én a köztársaság mellett állok - mondta az asszony boldogan. - A köztársaság pedig a híd! Később majd ráérünk egyéb tervekkel is foglalkozni.

- Te... te bivalyfejű, ringyó szívű asszony - mondta Pablo keserűen -, azt hiszed, hogy a hidrobantás után még egyéb is lesz? El tudod képzelni, hogy mi lesz az az egyéb?

- Ami lesz, az lesz - felelte az asszony. - Aminek lennie kell, az lesz.

- Úgy fognak üldözni bennünket, ezért a hóbortért, amely a kutyának sem használ, úgy meghajszolnak minket, mint a nyulat. Az életedet sem félted?

- Semmit sem félték - felelte az asszony. - Hiába ijesztgetsz, te gyáva kutya!

- Gyáva kutya! - ismételte Pablo keserűen. - Gyávának szidsz egy férfit, mert van esze, mert előrelátó! Gyávának szidod a józanságot!

- Ahhoz is kell józanság, hogy felismerjük a gyávaságot - mondta Anselmo, aki nem bírta tovább szó nélkül.

- Meg akarsz halni? - kérdezte Pablo komolyan, s Robert Jordan nem találta a kérdést szónokinak.

- Nem.

- Akkor ne járjon a szád. S akkor ne fecsegj arról, amihez nem értesz. Nem látod, hogy az életünkről van szó? - kérdezte csaknem rimánkodón. - Én gondolkozók itt mindenki helyett?

- Te bizony, Pablo, öreg fiú, te bizony - gondolta Robert Jordan. - Te meg én tudjuk a jövőt. Az asszonyod kiolvasta a tenyeremből; de még ő sem gondolkozott rajta. Bizony, még ő sem.

- Nemhiába én vagyok itt a vezér! - mondta Pablo. - Tudom, hogy mit beszélek. Ti nem látjátok tisztán a helyzetet, ez az öreg meg csak a száját járhatja. Könnyű neki, hisz ő csak futár meg idegenvezető! Ez az idegen is csak azért jött ide, hogy az idegenek javát szolgálja. Az ő kedvéért áldozzuk fel magunkat? Én a mindnyájunk élete és biztonsága mellett vagyok.

- Biztonság? - visszhangozta a felesége. - Olyan nincs. Itt oly sokan keresik a biztonságot, hogy ez már maga kész veszedelem. Ha sokat óvatoskodunk, mindent elvesztünk. - Az asztalnál állt, kezében a fakanál.

- Igenis van biztonság - jelentette ki Pablo. - Veszélyben is van annyi biztonság, hogy az ember tudja, milyen kockázatot vállal. A bikaviador is tudja, mit csinál, ezért nem vállal kockázatot, és nem is esik baja.

- Amíg fel nem ökleli a bika - jegyezte meg az asszony kesernyésen. - Épp elég matadortól hallottam már ezt az utolsó viadala előtt! Finito is egyre azt hajtogatta, hogy a mestersége tudomány; sohasem a bika nyársalja fel az embert, hanem az ember

nyársalja fel magát a bika szarvára. Mindig így hengegnek a felnyársaltatásuk előtt, s aztán a klinikán látjuk őket viszont! - Eljátszotta a betegszoba-jelenetet: - „Szervusz, vén csavargó, szervusz”, harsogta kedélyesen. „*Buenos, Compadre.*¹ Mi újság, Pilar?”, nyögte a sebesült viador elhaló hangján. „Hogy történt, Finito, Chicho, hogy érhetett ez a csúnya véletlen?”, dörögte rá egészségesen. „Ne is beszéljünk róla, semmi az egész, Pilar! Nem is volna szabad ilyesminek előfordulnia. Remélem, tudod, hogy szabályosan ledöftem? Tökéletesen elintéztem, jobban már nem is lehetett, annak rendje és módja szerint leszúrtam. S amikor már tehetetlenül kapálódzott, és már fel is fordult, egy kicsit hetykébben sétáltam el mellette, mint kellett volna. Így történt, hogy bedöfte a szarvát a seggem két partja közt, és a májamon jött ki!” - Vékonyan nevetett, a bikaviador szinte már nőies hangján, majd ismét rádördült Pablóra: - Te magyarázod nekem, mi a biztonság?! Kilenc évig a három legrosszabbul fizetett matadorral éltem, s most te akarsz kitanítani arra, mi a félelem, és mi a biztonság? Ne beszélj nekem a biztonságról, és magadról se beszélj! Mit vártam én tőled valaha, és mi lett belőled! Egy év háború elég volt ahhoz, hogy ellustuljál, iszákos és gyáva légy!

¹ *Jó napot, atyafi (spanyol).*

- Ne szidj - kérlelte Pablo. - Ne az emberek előtt! És idegen is van itt!

- Akkor is - mondta az asszony. - Akkor is, hallod? Vagy még mindig azt hiszed, hogy te parancsolsz itt?

- Azt - mondta Pablo. - Itt én parancsolok.

- De most elég a tréfából! - kiáltotta az asszony. - Én parancsolok itt, érted?

Nem hallottad, ember? Itt én parancsolok. Ha óhajtod, itt lakhatsz, jól is lakhatsz, bort is ihatsz, de nem rogyásig; részt vehetsz a munkában is. Parancsolni azonban én parancsolok.

- Le kéne téged löni, az idegennel együtt - morogta Pablo,

- Próbáld meg - felelte az asszony. - Majd meglátod.

- Kérek egy csésze vizet - mondta Robert Jordan. Szemét egy pillanatra sem vette le a mord szemű, busa szemöldökű férfiről és az asszonyról, aki büszke méltósággal szorongatta a főzőkanalat, mint egy fejedelmi jogart.

- *María!* - kiáltotta Pablo felesége, s mikor a lány belépett: - Víznek az elvtársnak!

Robert Jordan a kulacsáért nyúlt, leakasztotta övéről, s egyben meglazította pisztolytáskáját, és feltolta a combtövéig. Újabb adag abszintot töltött a csészébe, odavette a csészét, melyet a lány hozott neki, s lassacskán az abszintba csepegtette a vizet; a lány ott állt mellette és nézte.

- Kifelé - intett neki az asszony a kanállal.

- Hideg van odakinn - mondta a lány, s Robert Jordan arca mellé hajolt, onnan bámulta kíváncsian a sűrűsödő folyadékot.

- Idebenn pedig meleg van - mondta az asszony. Aztán kedvesebben hozzátette: - Csak egy-két percre.

A lány vállat vont, kiment.

- Nem hiszem, hogy Pablo soká állja még - gondolta Robert Jordan. Egyik kezében a csészét tartotta, a másikkal nyíltan megmarkolta pisztolyát. Kinyitotta a

zavart, megnyugtatóan simult tenyerébe a kopott, szögletes markolat és a hideg tapintatú ravasz. Pablo már nem őt figyelte, hanem az asszonyt.

- Hallgass rám, te részeg! - folytatta emez. - Most már tudod, hogy ki parancsol itt?

- Én.

- Dehogy. Figyelj csak rám. Kapard ki a viaszt abból a szőrös füledből. Jól figyelj. Én parancsolok.

Pablo nyugodtan nézte az asszonyt; s az arca nem árulta el a gondolatait; aztán pillantása átsiklott Robert Jordanra. Sokáig meredt a fiatalemberre, majd ismét hátrafordult, s az asszonyt vette szemügyre.

- Rendben van. Te parancsolsz - mondta. - Ha úgy akarod, ő is parancsolhat. És mehetek a pokolba mind a ketten! - Nyugodtan nézett az asszony szemébe, s arcán nem látszott meg sem a papucs hatalma, sem a jobb belátás. - Lehet, hogy sokat iszom, és lusta vagyok, gyávának is szidhatsz; de abban tévedsz, hogy buta vagyok. - Egy pillanatig hallgatott. - Rendben van, te vagy a parancsnok, és légy boldog vele. De ha nő vagy, és ráadásul parancsnok is, akkor adj enni!

- Marília! - kiáltotta az asszony. A lány bedugta fejét a nyíláson. - Gyere be, tálald föl a vacsorát,

Marília belépett, s a tűzhely melletti alacsony asztalhoz ment, leszedte a zománctálcákat, és átrakta a nagy asztalra.

- Elég bor jut mindenkinek - mondta az asszony Robert Jordannak. - Ne hallgass erre a részegre! Ha ez elfogyott, lesz megint, idd ki ezt a híg lötytyöt, és hajts le egy csésze bort.

Robert Jordan felhörpintette a maradék abszintot, egész testét jóleső forróság, könnyű, párás, nyirkos cserebomlásos hevület járta át; aztán borért nyújtotta csészéjét. A lány telemerítette és mosolygott.

- Na, megnézted a hidat? - kérdezte a cigány. A többiek, akik a hűségnyilatkozat óta mozdulatlanul hallgattak, figyelő arccal hajoltak előre.

- Meg - felelte Robert Jordan. - Nagyon könnyű feladat. Elmagyarázom.

- Magyarázd. Mindenkit érdekel.

Robert Jordan inge zsebéből kihúzta jegyzetkönyvét, és megmutatta a vázlatokat.

- No nézd csak! - mondta a lapos arcú, akit Primitívónak hívtak. - Ez maga a híd!

Robert Jordan ceruzája hegyével mutatta, hol és miképp kell felrobbantani a hidat; a robbanóanyagok helyét is megjelölte.

- Milyen egyszerű! - csodálkozott Andrés, a forradásos arcú. - És hogyan gyűjtöd be?

Robert Jordan ezt is megmagyarázta, s mutogatás közben megérezte vállán a lány karját. Pablo *mujer*-je is figyelt, csak Pablo nem vett tudomást a magyarázatról; a bor mellett ült, és csészéjét bele-belemerítette a nagy tálba, amelyet Marília a barlang bejáratától baloldalt függő tömlőből színültig töltött.

- Sok ilyesmit csináltál már? - kérdezte a lány elmélázva Robert Jordantól.

- Sokat.
- Mi is láthatjuk majd, hogyan csinálod?
- Miért ne?
- Hamar meg fogod látni - szólalt meg Pablo az asztal végén. - Te meg fogod látni, az bizonyos.
- Fogd be a szád - szólt rá az asszony, majd eszébe jutott, mit olvasott délután Robert Jordan tenyeréből, s dühe újra fellobbant. - Kuss, te gyáva kutya! - kiáltotta. - Fogd be a csőrödöt, te vészmadár! Hallgass, te gyilkos!
- Helyes - mondta Pablo. - Befogom a számat. Most te parancsolsz. Nézd azokat a szép rajzokat. De jusson eszedbe, hogy nem vagyok ostoba.
Pablo asszonyának hirtelen dühét nagy szomorúság váltotta fel, úgy érezte, minden reménye és hite egy szempillantás alatt megsemmisül. Ismerte ezt az érzést még lánykorából, s azt is tudta, hogy hol keresse eredetét. Egész életén végigkísérte. De amilyen hirtelen jött ez az érzés, oly gyorsan úrrá is lett rajta; ne tapadjon sem rá, sem a köztársaságra! Megnyugodott.
- Együnk - mondta. - Marília, rakj a tálakra.

5

Robert Jordan félrehúzta a nyeregtakarót a barlang szája elől, kilépett, s mélyen beszívta az éjszakai hideg levegőt. A köd felszakadt, a csillagok ragyogó fénnel világítottak, a szél is elállt

A barlang áporodott levegője, a dohányfüst és szénfüst, a főtt rizs, a hús, a sáfrány, a pimento és az olaj szaga elkábította, a bejárat mellett függő, négy lábánál kifeszített, bor öntözte állatbőr szagától meg majd kifordult a gyomra. A vad egyik lábáról bor csöpögött a földre, alatta a por is bűzös szagot árasztott. Végre megszabadult a mennyezetten csomókban, fokhagymaszáron csüngő különféle ismeretlen nevű füvektől, a ruháktól, melyekbe emberek és lovak verejtéke ette bele magát (csípős és szürke az emberi verejték, édeskés és émelyítő a lóizzadság a megszáradt, kikefélt szőrön), megszabadult az asztalnál ülő hagymaszagú emberektől. Mohón nyelte az éjszakai hegyi levegőt, amely a fenyvesek és a folyóparti rét illatát lehelte. Sűrűn hullt a harmat, mióta a szél elállt: reggelre alighanem fagyni fog - gondolta.

Az éjszaka hangjaira fülelt: lövés hallatszott a távolból, lenn; a vastag törzsű fák közt, a karám táján bagoly rikácsolt. Benn a barlangban a cigány énekelni kezdett, lágy gitárpengetéssel kísérvé a dalt.

Örökséget kaptam én az apámtól

- szökött magasra a mesterkélten érdes hang, melyet gazdája élesen kitartott:

Holdat-napot, mely odafenn világol.

*Akármennyit járhatom a világot,
Soha el nem fogyasztom e világot.*

Az énekes egy-egy mély pengetéssel köszönte meg a tapsokat.

- Jó - mondta valaki. - A katalánt énekeld, cigány.
- Nem én!
- De igen! A katalánt!
- Nem bánom - mondta a cigány.

*Orrom lapos,
Arcom sötét.
Mégis ember vagyok.*

- Olé! - kiáltotta valaki. - Halljuk, cigány!
- A cigány hangja tragikusan és gúnyosan rezgett:

*Hál' Istennek, néger vagyok,
Nem pedig katalán.*

- Nagyon zajos - hallatszott Pablo hangja. - Fogd be a szád, cigány!
 - Úgy van - szólt az asszony. - Nagyon nekieresztetted a rossz hangodat, még idecsődítetted a *guardia civil*-t.
 - Tudom a másik versét is - mondta a cigány, és megpengette a gitárját.
 - Tartsd meg - mondta a nő.
- A gitár elhallgatott.
- Ma este úgysem jó a hangom, nem sokat veszítetek velem - mentegetőzött Rafael. Félrehúzta a pokrócot, és kilépett a sötétbe. Egy fához sétált, aztán Robert Jordan felé tartott.
 - Roberto - szólt a cigány halkán.
 - Itt vagyok, Rafael - Robert Jordan hallotta a cigány hangján, hogy a fejébe szállt az ital. Ő maga is megivott két abszintot és egy kevés bort, de a feje tiszta és hűvös maradt a Pablóval való összetűzés hevében.
 - Miért nem ölted meg Pablót? - kérdezte a cigány nagyon csendesen.
 - Miért öltem volna?
 - Előbb-utóbb úgyis meg kell ölnöd. Miért nem használtad ki az alkalmat?
 - Komolyan beszélsz?
 - Hát mit gondolsz, a többiek mire vártak? Mit gondolsz, miért küldte ki az asszony a lányt? Azt hiszed, minden maradhat a régiben, azután, ami történt?
 - Akkor nektek kellene végeznetek velem.
 - *Qué va!*¹ - mondta halkán a cigány. - Ez a te dolgod. Háromszor-négyszer is azt hittük, hogy megöled. Pablónak nincsenek barátai.
 - Megfordult a fejemben, de aztán mást gondoltam.
 - Tudom, láttuk mi is. Mindenki észrevette, hogy készültél rá. Miért nem tetted

meg?

- Azt gondoltam, hogy nem szívesen látnátok, s az asszony se.
- *Qué va!* Az asszony úgy várta, mint a ringyó a pénzes vendéget. Zöldebb vagy, mint amilyennek látszol.

¹ *Ugyan (spanyol).*

- Lehet.
- Öld meg most - biztatta a cigány.
- Orgyilkosság lenne.
- Nem baj - súgta a cigány. - Kisebb a veszély. Öld meg most!
- Ocsmányság lenne. Nem ilyen eszközökkel kell az ügyért harcolni.
- Kössél bele. De öld meg. Nincs más orvosság.

Beszélgetésüket félbeszakította a fák közt röpködő bagoly, bár a csendnél is halkabban szállt: hátuk mögé ereszkedett, aztán gyors szárnyalással zajtalanul röppent vadászútjára.

- Látod - mondta a cigány a sötétben -, így kéne mozogni az embereknek is.
- Nappal pedig vakon egy fában, s körös-körül a varjak - jegyezte meg Robert

Jordan.

- Csak keveset, de vakmerőn - mondta a cigány. - Öld meg - folytatta. - Később csak nehezebb lesz.

- Az alkalmas pillanat már elmúlt.
- Hívd ki megint! Vagy használd ki a szélcsendet.

A barlangot elzáró takaró szétnyílt, fény szökött ki mögüle. Valaki feléjük tartott.

- Gyönyörű éjszaka - szólalt meg egy nehéz, vastag férfihang. - Szép idő lesz. Pablo volt.

Orosz cigarettát szívott, s ahogy most ismét szippantott egyet, a parázs vörösen bevilágította kerek arcát. S a csillagfényben láthatták nehéz testét, hosszú karjait.

- Ne hallgass az asszonyra - mondta Robert Jordannak. Cigarettaja élénken parázslott a sötétben, most a keze is látszott, amint leeresztette. - Pilar néha durva, de különben jó asszony. És él-hal a köztársaságért. - Beszéd közben cigarettája fénye meg-megrezzent. „Alighanem a szája sarkában tartja” - gondolta Robert Jordan. - Ne az ellentéteket nézzük - folytatta Pablo. - Meg fogjuk érteni egymást. Örülök, hogy közénk jöttél. - A cigaretta sziporkázva égett. - Ne törődj az ilyen veszekedésekkel. Mi téged szívesen látunk. De most bocsáss meg, meg akarom nézni, jól kikötötték-e a lovakat.

Elindult a fák közt, ki a rétre. Alulról elnyújtott nyihogás hallatszott.

- Ugye, megmondtam? - súgta a cigány. - Most elhiszed? Elszalasztottad az alkalmas pillanatot.

Robert Jordan nem válaszolt.

- Lemegyek hozzá - morogta a cigány bosszúsan.
- Mit akarsz?
- *Qué va...* hogy mit? De legalább elkapom, ha szökni akar.
- El tud szökni a rétről lóháton?

- Nem.
- Hát akkor menj oda, ahol lóra ülhet.
- Ott van Agustín.
- Helyes, beszélj Agustínnal. Mondd el neki, mi történt.
- Agustín szívesen megöli.
- Az is megoldás - mondta Robert Jordan. - Eridj föl hozzá, és mondj el neki mindent, úgy, ahogy történt.
- És aztán?
- Én lemegyek, és szétnézek a réten.
- Helyes, nagyon helyes! - Robert Jordan nem láthatta Rafael arcát a sötétben, de úgy érezte, hogy mosolyog. - Mégiscsak meghúztad az övedet - helyeselt a cigány.
- Eredj már - sürgette Robert Jordan.
- Megyek, Roberto, megyek.

Robert Jordan is elindult, tapogatózva haladt a fák között. Elérte a rét szélét. Itt a csillagfényben már jobban látott, a kikötött lovak is világosan kirajzolódtak. Ötöt számolt meg. Leült egy fenyőfa tövébe, és a rétet figyelte.

„Fáradt vagyok - gondolta. - Lehet, hogy nem jól forog az eszem. De első kötelességem a híd: azt fel kell robbantanom, s addig nem szabad fölös kockázatot vállalnom, amíg feladatomat el nem végeztem. Persze, néha az a nagyobbik kockázat, ha az ember a kényszerítő lehetőségeket nem ragadja meg... de én semmit nem ragadtam meg eddig, hogy szabad folyást engedjek az eseményeknek. Ha igaz, amit a cigány mond, és csakugyan azt várták, hogy Pablót megöljem, akkor meg kellett volna ölnöm. De nem éreztem elég határozottan, hogy ezt várják. Egy idegen nagyon megjárhatja, ha gyilkol olyan emberek közt, akikkel később együtt kell dolgoznia. Ütközetben más a helyzet, és az is más, ha a társaságban megvan a fegyelem, de így nagyon pórul járhattam volna, pedig csábító alkalom volt, és könnyűnek, egyszerűnek látszott... Nem könnyű, nem egyszerű itt semmi ebben az országban, s bármennyire megbízom is az asszonyban, nem tudom, mit szólt volna egy ilyen kegyetlen dologhoz. Felháborító, piszkos, csúnya halál lett volna, itt ezen a helyen. Nem lehet tudni, hogyan hatott volna Pablo feleségére. Már pedig nélküle nincs szervezet, nincs fegyelem, viszont vele együtt jól boldogulhatok. Az volna a legjobb, ha ő ölné meg Pablót, vagy a cigány (de az nem vállalkoznék rá), talán az őrszem, Agustín. Anselmo megtenné, ha megkérném rá, bár irtózik minden gyilkosságtól. Azt hiszem, gyűlöli Pablót, és mindenképp megbízik bennem. Hite és meggyőződése képviselőjének tekint. Ő meg az asszony, csak ők ketten igazi köztársaságiak. Legalábbis úgy láttam. De még várjunk...”

Mikor szeme már hozzászokott a csillagok fényéhez, látta, hogy Pablo az egyik ló mellett áll. A ló abbahagyta a legelést, majd idegesen újra a fű fölé hajolt. Pablo rátámaszkodott, s addig kísérte, amíg a pányva meg nem feszült, aztán csendesen megveregette a nyakát. A ló nyugtalanul felütötte fejét, ez a gyengédség megzavarta legelés közben. Robert Jordan nem látta, hogy a férfi mit csinál, s nem hallotta, mit mond az állatnak, csak annyit látott, hogy nem köti el, s nem is nyergeli meg. Ült, figyelt, s a zavaros helyzeten gondolkozott.

- Te derék, szép állat - mormogta Pablo; a nagy pejménnel beszélgetett a sötétben. - Te kedves, fehér homlokú szépség! A nyakad úgy ível, mint a *puebló*-m² viaduktja. - Elhallgatott. - Nem igaz, merészebben és finomabban ível. - A ló lecsípett egy kis füvet, bosszúsan kapkodta fejét, izgatta Pablo fecsegése. - Nem vagy nő, nem vagy bolond - hízelgett Pablo a pejnek. - Te szép, te szép! Te nem okádsz dühöt és tüzet, mint az égő vulkán és a bolond nők. Nem vagy kopasz fejű lány sem, és nem mozogsz úgy, mint a ma született nedves csikó. Te nem bántasz senkit, nem hazudsz, és nem hiányzik belőled a megértés, szép, jó kis lovacskám.

² *A falum (spanyol).*

Robert Jordant érdekelte volna, miket mond még Pablo a pejménnel, de mivel úgy látta, hogy csakugyan megnézni jött ki, hogyan pányválták ki a lovakat, s egyébként sem tartotta alkalmasnak az időt a gyilkosságra, felállt s visszament a barlangba. Pablo még sokáig beszélt a lóhoz kinn a réten. A pej nem értette, csupán a hang melegségét érezte, mégis egyre idegesebben harapdálta a füvet, hisz egész nap a karámban tartották, mint a rabot, s az ember beszéde zavarta őt a legelésben. Pablo végül is elhallgatott, némán állt a ló mellett, ez pedig legelt, megkönnyebbültén, hogy a gazdája már nem háborgatja.

6

Robert Jordan leült a barlangban a tűz mellé, egy állatbőrrel letakart székre, s figyelte az asszonyt. Mosogatott, María törölgetett; letérdelt s berakta az edényeket a fal egyik üregébe.

- Nem értem - mondta az asszony -, hogy El Sordo hol késik. Már egy órája itt kellene lennie.

- Üzentél neki?

- Nem. Minden este eljön.

- Talán dolga akadt. Valami munka.

- Lehet. Ha nem jön, holnap át kell néznünk hozzá.

- Messze lakik?

- Nem messze. De jó kis séta. Már egészen elszoktam az ilyen gyaloglásoktól.

- Veled mehetek, ugye? - kérdezte. - Én is mehetek, Pilar?

- Igen, gyönyörűm - felelte az asszony, aztán elfordította az arcát. - Szép, ugye? - kérdezte Robert Jordant. - Tetszik neked? Vagy vékony egy kicsit?

- Nekem nagyon tetszik - felelte Robert Jordan.

María telemerte borral a férfi csészéjét.

- Idd meg, ettől még jobban tetszem. Sokat meg kellene még innod, hogy gyönyörűnek láss.

- Akkor inkább nem iszom - válaszolta Robert Jordan. - Már úgyis szebb vagy, mint gyönyörű.

- Így kell társalogni! - mondta az asszony. - Így, szépen. Hát még mit tartasz róla?

- Hogy értelmes - mondta Robert Jordan ügyefogyottan.

María kuncogott, az asszony szomorúan csóválta fejét.

- Milyen jól kezdődik, és milyen rosszul végződhet, Don Roberto.

- Ne szólíts Don Robertónak.

- Csak tréfálok. Tréfából mondjuk, hogy Don Pablo. Tréfából mondjuk azt is, hogy Señorita María.

- Ezzel nem szoktam tréfálni - mondta a férfi, - Az elvtársiasság mindennél szebb és szentebb számomra ebben a háborúban. A gúny megbomlasztja a hitet.

- Ilyen vallásos vagy a politikában? - ugratta az asszony. - Te nem szeretsz mókázni?

- Szeretek - mondta Robert Jordan. - De nem a megszólításról. A név olyan, mint egy lobogó.

- A lobogókról is mondhatnék egyet-kettőt. Bármelyikről - felelt az asszony. - Előtte bárki tréfálhat bármiről. A régi, meg aranyszínű lobogót gennyvéresnek hívtuk. A köztársaság bíborszínnel megtoldott lobogóját gennyvéres- és hipermangánszínűnek. Ez is tréfa.

- Biztos kommunista - mondta a lány. - És ezek a kommunisták nagyon komoly emberek.

- Kommunista vagy?

- Nem. Antifasiszta.

- Régóta?

- Amióta megismertem és megértettem a fasizmust.

- Mennyi ideje annak?

- Majd tíz éve.

- Nem nagy idő - mondta az asszony. - Húsz esztendeje vagyok köztársasági.

- Apám egész életében köztársasági volt - mondta María. - Ezért lőtték agyon.

- Az én apám szintén egész életében köztársasági volt, s a nagyapám szintén - közölte Robert Jordan.

- Melyik országban?

- Az Egyesült Államokban,

- Agyonlőtték őket? - kérdezte az asszony.

- *Qué va* - mondta María. - Az Egyesült Államok a köztársaságiak országa. Ott senkit sem lőnek agyon azért, mert köztársasági.

- Mindenesetre jó, ha valakinek már a nagyapja is köztársasági volt - mondta az asszony. - Jó vére vall.

- A nagyapám a köztársasági nemzeti bizottságnak volt a tagja - folytatta Robert Jordan. Ettől még María is megilletődött.

- Az apád még most is részt vesz a köztársasági ügyekben? - kérdezte Pilar

- Nem. Már nem él.

- Szabad tudni, hogyan halt meg?

- Agyonlőtte magát.

- A kínzásoktól félt? - kérdezte Pilar.

- Igen - felelte Robert. - A kínzásoktól.

María szeme könnybe lábadt.

- Az én apámnak nem volt fegyvere - mondta. - Ó, hogy örülök, hogy az apád idejében tudott fegyvert szerezni.

- Nagy szerencse volt - válaszolta Robert Jordan. - De nem beszélénk valami másról?

- Akkor te meg én egyformák vagyunk - mondta María. Rátette kezét a férfi karjára, és a szemébe nézett. Robert Jordan gyönyörködve állta a tekintetét: a lány szeme, amióta megismerte, még nem csillogott olyan fiatalosan, éhesen és követelőzőn, mint most.

- Első látásra azt hinné az ember, hogy testvérek vagytok - mondta az asszony. - Szerencse, hogy nem vagytok mégsem.

- Most már tudom, miért éreztem azt, amit most érzék - mondta María. - Most már világosan látom.

- *Qué va* - mondta Robert Jordan. Kinyújtotta karját, s beletúrt a lány hajába. Egész nap erre vágyott, s most, hogy megtehetette, a torka elszorult. María mozgatta a fejét a keze alatt, s Robert Jordan ujjai közt érezte hajának sűrű, selymes hersegését. Még megsimogatta a lány barna nyakát, aztán leeresztette a kezét.

- Még - kérte a lány. - Egész nap erre vágytam.

- Majd később - mondta rekedten Robert Jordan.

- Hát velem mi lesz - rivallt rájuk az asszony. - Én csak nézlek és hallgassak? Azt hiszitek, hogy fából vagyok? Bár visszajönne most Pablo, a semminél ő is többet érne.

María nem vett tudomást az asszonyról, sem a férfiakról, akik a gyertya fényénél körülülték az asztalt és kártyáztak.

- Akarsz még egy csésze bort, Roberto? - kérdezte.

- Kérek.

- Ha így folytatod, lesz neked is egy részeges kutyád, akárcsak nekem - jegyezte meg Pablo asszonya. - Sokat ivott már abból a furcsa folyadékából, s a borból is éppen eleget. Hallgass ide, *Inglés!*

- Nem *Inglés*. Amerikai.

- Hát figyelj ide, te amerikai! Hol akarsz aludni?

- Odakünn. Van hálózsákom.

- Helyes. Tiszta az ég?

- Hideg lesz.

- Tehát kint - mondta az asszony. - Hát akkor aludj kinn. A holmid pedig velem alhat.

- Jó - felelte Robert Jordan. - Hagyj magunkra egy pillanatra - fordult a lányhoz, és a vállára tette a kezét.

- Miért?

- Beszélni akarok Pilarral.

- Menjek el?

- Menj.

- Mi baj? - kérdezte Pablo *mujer*-je, amikor a lány a barlang bejáratánál megállt a nagy tömlő mellett, s a kártyásokat kezdte figyelni.

- A cigány azt mondta, hogy meg kellett volna... - kezdte.
- Nem - szakította félbe Pilar. - Tévedett.
- Ha kell, én... - mondta ki Robert Jordan nyugodtan s mégsem könnyen.
- Elhiszem, hogy megtetted volna - mondta az asszony. - Nem, nem szükséges.

Figyeltek. Helyesen ítélted meg a helyzetet.

- De ha muszáj...
- Nem - mondta az asszony. - Nincs rá szükség. A cigány rosszindulatú.
- A gyenge ember veszélyessé válhatik.
- Nem értesz ehhez. Ennek már minden ereje rég elpárologott.
- Nem értem.
- Mert még fiatal vagy. Később majd megérted. Gyere, Mária, már nem

beszélünk.

Mária visszajött. Robert Jordan kinyújtotta a kezét, s megveregette a lány fejét, aki mint egy fiatal macska, a tenyeréhez dörgölözött. Robert Jordan egy pillanatra azt hitte, hogy a lány elsírja magát, de egy perc múlva szája ismét mosolyra nyílt.

- Jobban tennéd, ha lefeküdnél - mondta az asszony Robert Jordannak. - Nagy utat tettél meg.

- Helyes - felelte a férfi. - Megyek a holmimért.

7

Aludt a hálósákjában, s úgy tetszett neki, mintha már régóta aludna. A barlang közelében, az erdő sziklamorzsálos földjére terítette hálósákját. Amikor lefeküdt, pisztolyát zsinaggal a csuklójához erősítette. Elgyötört, fáradt háta, válla és lába alá puhán simult a talaj, kéjesen nyújtózott a flanelbélésű hálósákban. Elaludt. Hánykolódott. Fordultában ráfeküdt a pisztolyára. Kinyitotta szemét, és zavartan szétnézett. A pisztolyt kihúzta a hasa alól, és boldogan hátradőlt, hogy újra elalszik, ruhájával körülgöngyölt cipőjét a feje alá tolta.

Ekkor valaki megfogta a vállát. Megfordult, jobb kezével pisztolyához kapott.

- Ó, te vagy az? - mondta s elengedte a pisztolyt. Két kézzel megragadta Mariát, és lehúzta magához. Érezte, hogy a lány didereg a karjában.

- Bújj ide be - mondta lágyan. - Hideg van.
- Nem. Nem akarom...
- Bújj be hozzám. Majd később beszélgetünk róla.

A lány remegett; Robert Jordan egyik kezével a csuklóját fogta, másik karjával könnyedén átölelte. Mária elfordította a fejét.

- Bújj be, nyulacska - mondta a férfi, és megcsókolta a lány nyakát.
- Félek.
- Ne félj, bújj be.
- Hova?
- Ide. Van elég hely. Segítsek?

- Ne - mondta Mária, s már bent volt a hálósákban. Robert Jordan magához szorította, meg akarta csókolni. Mária elfordította arcát, s a párnának nyomta, de

közben a karjával átölelte a férfi nyakát. Robert Jordan érezte, hogy a lány karja újból elernyed, s egész testében remeg, miközben átöleli.

- Ne félj - nevetett a férfi. - Ez a pisztoly. - Felemelte a fegyvert, s a háta mögé csúsztatta.

- Szégyellem magam - mondta Marília a párnának.

- Ne szégyelld. Miért? Ne.

- Nem, nem szabad. Félek és szégyellem.

- Nyulacska. Kérlek.

- Nem szabad. Ha nem szeretsz. Nem.

- Szeretlek.

- Én is szeretlek. Ó, nagyon szeretlek. Tedd a kezedet a fejemre! - mondta, még mindig a párnának. A férfi fejére tette kezét, megsimogatta, s akkor Marília hirtelen felemelte fejét: már Robert Jordan karjai közt volt, melléhez simult, arcát arcához szorította. Sírt.

A fiatalember magához ölelte, érezte a fiatal test melegét, fejét simogatta, sós szemét csókolgatta. Marília sírt, és Robert Jordan megérezte az ingén átnyomódó kerek, kemény bimbójú melleit.

- Nem tudok csókolni - mondta a lány. - Nem tudom, hogy kell.

- Nem is kell.

- De igen. Akarom. Mindent akarok.

- Nem kell semmit. Most nagyon jól vagyunk. De nagyon sok a ruha rajtad.

- Mit tegyek?

- Segítetek.

- Így jobb?

- Jobb, sokkal. Neked is jobb?

- Sokkal jobb... És elmehetek veled, ahogy Pilar mondta?

- El.

- De nem otthonba, ugye? Veled.

- Nem. Otthonba.

- Nem, nem, nem. Veled. Az asszonyod leszek.

Most, hogy egymás mellett feküdtek, az imént még ismeretlen titok lassan feloldódott. Ahol az előbb nyersen ellenkezett a kelme, ott most lágy simaság fogadta az odanyomódó testet, kint hűvös volt, bent meleg a szorosságtól, légység és szoros összesimulás, magány és kitárulkozás, boldogság, fiatalság, szerelem, s most melegsímán, szívfájdítón, az egymáshoz préselődő magány mélyéből feltolult a férfiből a kérdés:

- Szerettél már másokat is?

- Soha. - S hirtelen megmeredve a férfi karjában: - De már sok minden megesezt velem!

- Kik tették?

- Sokan. - Marília mozdulatlanul feküdt, mintha testéből kiszállt volna az élet; fejét elfordította.

- Most már nem szeretsz.

- Szeretlek.

Valami mégis történt a férfival, Marília tudta.

- Nem - ellenkezett erőtlenül, fakón. - Nem fogsz szeretni. Mégis elviszel egy női telepre. El is megyek a telepre, és soha nem leszek az asszonyod.

- Szeretlek, Marília.

- Nem, Nem igaz - mondta, aztán mintha az utolsó szalmaszálba kapaszkodnék.

- Még sohasem csókoltam férfit.

- Akkor most csókolj meg engem.

- Már akartam. De nem tudom, hogyan kell. Amikor az a dolog történt velem, körömszakadtáig védekeztem, amíg csak bírtam. Addig verekedtem, amíg... amíg az egyik ráült a fejemre... és haraptam... és akkor bekötötték a számat, és a karomat a nyakamra csavarták... és aztán a többiek megtették velem.

- Szeretlek, Marília - mondta Robert Jordan. - Nyugodj meg, senki sem csinált veled semmit. Tehozzad nem érhetek. Senki sem nyúlt hozzád, nyulacska!

- Azt hiszed?

- Tudom.

- És szeretni is tudnál? - kérdezte ismét felmelegedve.

- Még jobban.

- Majd megpróbálok ügyesebben csókolni.

- Nem baj, ha ügyetlenül.

- Csak csókolj meg.

Arcon csókolta a férfit.

- Nem így.

- Az orrommal mit csináljak? Azon már sokat gondolkodtam.

- Így, kissé hajtsd oldalt a fejed! - Szájuk összetalálkozott, a lány szorosan hozzásimult, szája lassanként kinyílt, s akkor a férfi a lányt magához vonva még sohasem érezte magát oly boldognak, könnyűnek, ujjongónak, szerelmesnek, elégültnek, gondtalannak, megkönnyebbültnek és felhőtlennek, s csak a kiapadhatatlan, végtelen öröm áradt el benne, amikor így szólt:

- Nyulacska. Drágám. Édesem. Szerelmem.

- Mit mondasz? - kérdezte Marília, mintha igen messziről szólna.

- Egyetlen szerelmem.

Csendesen feküdtek, szívük egymáson dobogott. A férfi lábával gyöngéden megsimogatta Marília lábát.

- Mezítláb jöttél - mondta.

- Mezítláb.

- Tehát tudtad, hogy mellém fogsz feküdni.

- Tudtam.

- És nem féltél?

- Nagyon. De attól jobban félttem, hogy a cipőmet nem teszem majd le.

- Hány óra most? *¿Lo sabes?*¹

¹ *Tudod-e? (spanyol).*

- Nem. Nincs órád?

- De van. Itt van mögöttem.

- Vedd elő.

- Nem.

- Akkor hajolj át a vállamon.

Egy óra volt. A hálósák sötétjében csillogott az óralap.

- Az állad nagyon szúrja a vállamat.

- Bocsáss meg. Nincs borotvám.

- Nem baj, ez is jó! Szőke a szakállad?

- Szőke.

- És megnő?

- Addig már nem, amíg a hidat elintézzük. Marília, figyelj ide! Akarod?

- Mit?

- Akarod, hogy?

- Igen. Mindent. Kérlek. És ha mindent együtt csinálunk, akkor a többi olyan, mintha nem is történt volna.

- Ezt te gondoltad ki?

- Nem. Pilar mondta.

- Pilar nagyon okos.

- És még valamit mondott - suttogta Marília. - Azt üzeni neked, hogy nem vagyok beteg. Ő ért ehhez, és azt mondta, hogy mondjam meg neked.

- Ő mondta, hogy mondd meg nekem?

- Igen, beszélgettem vele, és megmondtam neki, hogy szeretlek. Szerettelek, már amikor ma megismertelek... akkor is szerettelek, amikor még nem is láttalak. Meg is mondtam Pilarnak, és Pilar azt tanácsolta, hogyha bevallom neked mi történt velem, akkor mondjam meg azt is, hogy nem vagyok beteg. A másik dolgot már régebben mondta, rögtön a vonatrobantás után.

- Mit mondott?

- Azt mondta, hogy semmi sem történhetett azzal, aki nem fogadja el, ami vele történt. És ha szeretlek valakit, akkor elmúlik. Mert én meg akartam halni.

- Igazat mondott.

- Most örülök, hogy nem haltam meg. Oly boldog vagyok, hogy élhetek.

Szeretsz?

- Most szeretlek igazán.

- És az asszonyod leszek?

- Amíg a munkám ilyen, nekem nem lehet asszonyom. De most az asszonyom vagy.

- Ha az vagyok, akkor az is maradok. Most az asszonyod vagyok?

- Igen, Marília. Igen, kicsi nyulacskám.

Odasimult a férfihoz, ajka az ajkát kereste, majd meglelte, s odatapadt, s a férfi érezte a lányt, frissességében, simaságában és ifjúságában, s oly édesdeden a melegében, a lassan átforrósodó hűvösségében, s oly hihetetlen volt, hogy itt van vele, éppúgy, mint a hálósákja, mint a ruhája, mint a cipője, mint a kötelessége. És akkor Marília remegve megszólalt:

- Siessünk, tegyük meg gyorsan, amitől elmúlik a többi mind.
- Akarod?
- Akarom - mondta a lány majdnem vadul. - Akarom. Akarom. Akarom.

8

A levegő lehült; Robert Jordan mélyen, elégedetten aludt. Hirtelen felébredt, s nyújtózkodás közben érezte, hogy a lány mellette fekszik, a hálósák sarkában összehúzódkodva, fejét a takaró alá dugva, könnyű és egyenletes légzéssel alszik. A férfi behúzta fejét a hidegből, szemében az ég kemény és éles csillagfényeivel, orrcimpáiban a jeges levegővel, a hálósák melegébe húzódott, és megcsókolta a lány sima vállát. Mária nem ébredt fel, így férfi oldalt, távolabb húzódott, fejét ismét a hideg levegőre dugta a hálósákból, majd ébren feküdt egy ideig, csendesen élvezte a kimerültség lassú kését, testük összesimuló boldogságát, aztán egyet nyújtózkodott, mélyen belebújt a hálósákba, meredeken alázuhant az álomba megint.

A nap első érintésére ébredt - a lány már eltűnt, csupán meleg helyét tapinthatta kinyújtott karjával. Robert Jordan a barlang nyílása felé nézett: a nyeregtakarót fehér dér szegélyezte, vékony, szürke füst szivárgott a sziklák repedéséből, ami azt jelentette, hogy a konyhában már tüzet raktak.

Egy ember jött az erdő felől, fülig burkolózva takarójába. Pablo volt, cigarettázott. Nyilván a lovakat szedte rendbe, gondolta Robert Jordan.

Pablo félrehúzta a pokrócot, s belépett a barlangba, anélkül, hogy Robert Jordant figyelmére méltatta volna.

Robert Jordan keze deret tapintott, mely az öt éve használt hálósák foszlott ballonselyem borítására rakódott, majd újra bebújt. - *Bueno* - mondta magában; a flanellbélés baráti melegséggel simult lábára; megfordult, hogy háttal maradjon annak az iránynak, ahonnan a nap kel. - *Qué más da*¹, aludjunk még.

¹ *Mit tehetünk mást (spanyol).*

Aludt, amíg csak a repülőgépzúgás fel nem riasztotta.

A hátán feküdt: három portyázó fasiszta Fiat gépet pillantott meg maga fölött, amint csillogva, sebesen siklottak át a hegy fölött, abban az irányban, ahonnan tegnap Anselmóval együtt jött. A három gép eltűnt, újabb kilenc követte őket; ezek oly magasan szálltak, ék alakban, három, három, három, hogy alig látszottak.

Pablo és a cigány a barlang szájánál állt, az árnyékban, az eget kémlelték; Robert Jordan csendesen feküdt, s miközben a levegő még remegett a motorok berregésétől, máris újabb zúgás támadt, még három gép tűnt fel, a mező fölött, alig ezer láb magasan. Három Heinkel-egytizenegyes, kétmotoros bombázó.

Robert Jordan a fejét eltakaró sziklák árnyékában tudta, hogy nem látták meg, s az sem sokat számít, ha meglátták. Azt is tudta, hogy valószínűleg észrevették a lovakat, ha ugyan körülnéztek egyáltalán a hegyekben. Még ha nem is ellenőrzik a hegyeket, akkor is észrevehetik az állatokat és természetesen a maguk hegyi lovasságának nézik. Újabb, erősebb dörgés ütötte meg a fülét: ismét három egytizenegyes Heinkel-gép ereszkedett föléje siklórepüléssel, egyenletesen, mind

mélyebbre, szabályos rendben; nyomasztó robajuk fokozatosan fülsiketítővé nőtt, majd el-halkultak, s kiléptek a látókörzetből.

Robert Jordan kibontotta a vánkosnak használt ruhagöngyöleget, és felvette az ingét. Már a fején volt, és lefelé húzogatta, amikor meghallotta az újabb gépek zaját; hamar felhúzta hát a nadrágját is a hálósák alatt és visszafeküdt, miközben három újabb kétmotoros Heinkel-bombázó elhúzott. Mire a hegygerinc fölé értek, már felcsatolta pisztolyát, összegöngyölyítette hálósákját, és letette a szikla mellé; egy kőre telepedett, s épp befűzni kezdte spárgatalpú cipőjét, amikor még az eddigieknél is erősebb zúgás közeledett, s egy pillanattal később fültépő dörgés. Kilenc újabb Heinkel-bombázó jött harclépcsőben; szárnyukkal szétverték a felhőket.

Robert Jordan a sziklák mentén a barlang szájához osont. A nyílásban az egyik testvér, Pablo, a cigány, Anselmo, Agustín és az asszony állt; az eget bámulták.

Jártak már itt azelőtt is ilyen gépek? - kérdezte.

- Soha - felelte Pablo. - Gyere be, meglátnak.

A nap még nem sütött a barlang szájába, csak a patakparti rét fölött fénylett. Robert Jordan tudta, hogy senki sem láthatja meg őket a fák és a tömör sziklák sötét, kora reggeli árnyékában, de azért belépett a barlangba, nehogy felidegesítse az embereket.

- Sokan vannak - mondta az asszony.

- Még többen is lesznek - vélte Robert Jordan.

- Honnan tudod? - kérdezte Pablo gyanakvón.

- Vadászgépeket is hoznak magukkal.

Elnyújtott berregés töltötte be a levegőt: a gépek ötezer láb magasságban haladtak, Robert Jordan tizenöt harclépcsőben haladó Fiat gépet számlált meg. A barlang szájában álltak, arcuk józan volt, s Robert Jordan, megkérdezte:

- Ennyi gép még nem járt erre?

- Soha - felelte Pablo.

- Segoviában nem volt ennyi?

- Soha. Hármat szoktunk látni egyszerre. Vagy hat vadászgépet, s három Junkerst. Azokat a nagy hárommotorosokat, a vadászokkal. De ilyen gépeket még nem láttunk.

„Az baj - gondolta Robert Jordan. - Nagy baj. Ide összpontosították a gépeket, s az nagyon rosszat jelent. Meg kell figyelni, hátha bombáznak. De nem, még nem vonulhattak fel a támadásra. Még nem, semmiképp sem ma éjjel, sem holnap éjjel előtt. Bizonyos, hogy ebben az órában még nem kezdenek vállalkozásba.”

Még mindig hallotta távolból a zúgást. Megnézte óráját. Alighanem most repülnek át a vonalakon - legalábbis az első gépek. Lenyomta a másodpercmutató gombját, a körforgást figyelte. Nem, még nem. Most. Igen. Most már odaát vannak. Az egytizenegyesek kétszázötven mérföldet tesznek meg óránként. Öt perc alatt odaérnek. Most már jóval túljutottak a castiliai szoroson: alattuk sárga és őzbarna a táj, a sárga szőnyeget fehér országutak szelik át, apró falvak pötytyöznek, s a Heinkel-gépek árnyéka átsiklik a tájon, mint a cápák árnyéka az óceán homokos medre felett.

A bombák bamm-bamm-bamm dobbanása még mindig nem hallatszott. Órája

egyenletesen percegett.

Folytatják útjukat, gondolta, Colmenarba, Escorialba vagy a Manzares el Real-i repülőterre; kacsák úszkálnak a nádas tavon, amelynek partján ódon kastély emelkedik; megtévesztésre szánt díszlet repülőtér látszik az igazi mögött, nem egészen elrejtett kis gépekkel; légszavarjuk forog a szélben. Biztosan oda igyekeznek. Nem tudnak a támadás tervéről, nyugtatta meg magát. Miért ne? - jutott eszébe. Eddig még mindegyikről tudtak.

- Mit gondolsz, meglátták a lovakat? - kérdezte Pablo.

- Nem lovakat kerestek - felelte Robert Jordan.

- De észrevették-e őket?

- Aligha. Ha ugyan nem kaptak utasítást, hogy lovakat keressenek.

- Megláthatták-e őket?

- Nem hiszem - mondta Robert Jordan. - Hacsak nem sütött a nap a fákra.

- Nagyon korán odasüt - panasolta Pablo.

- Azt hiszem, nem sokat törődnek most a te lovaidal. Nyolc perce indította el a másodpercmutatót, de még eddig semmiféle bombázás nem hallatszott.

- Mit csinálsz az órával? - kérdezte az asszony.

- Figyelem, hogy merre mentek,

- Ó! - sóhajtott az asszony.

Robert Jordan a tizedik percnél megállította az órát. Tudta, hogy a gépek most már olyan messze szállnak, hogy úgysem hallhatnak semmit, még ha egy percnyi időt számítana is a hang terjedésére.

- Beszélni szeretnék veled - fordult Anselmóhoz.

Anselmo kijött a barlangból. A bejárat közelében álltak meg egy fenyőfa alatt.

- *¿Qué tal?* - kérdezte Robert Jordan. - Hogy vagy?

- Jól.

- Ettél?

- Nem. Senki sem evett.

- Akkor egyél. S végy magadhoz valami ennivalót délre. Őrt kell állnod az országút mellett, s mindent feljegyezned, amit ott láatsz.

- Nem tudok írni.

- Arra semmi szükség. - Robert Jordan kiszakított két lapot a füzetéből, és késével levágott ceruzájából egy darabot. - Ide nézz, így jelöld meg a tankot. Így! - Egy kis tankot rajzolt. - Ha tankot láatsz, mindegyiknél húzz ide egy vonalat. Ha négy van, húzd át valamennyit az ötödikkel.

- Így szoktunk mi is számolni.

- Jó. Menjünk tovább. Két kerék és egy kocka: teherautó. Ha üres, rajzolj egy kört. Ha csapatokat szállítanak, egy vonalat húzzál. Ezzel jelzed az ágyúkat. A nagyokat így. A kisebbeket úgy. Ez itt a személyautók jele. Ez meg a mentőkocsiké. Két kerék, egy kocka, benne egy kereszt. A gyalogos csapatokat így jelöljed, látod? Egy kis négyzet, s mellette a jel. Ez meg a lovasság jele. Kocka, négy lábbal: húsz főnyi lovas csapat. Minden csapat: egy jel.

- Nagyon ügyes.

- Most figyelj. - Két nagy kereket rajzolt, átlókkal, és egy rövid vonalat, amely az ágyúcsöveket jelképezte, - Ezek a páncéltörő ágyúk. Gumikeréken járnak. Ezek a légvédelmi ágyúk. Két kerék és a fegyver csöve ferde állásban. Ezeket is jegyezd fel. Láttál már ilyen ágyúkat?

- Láttam - felelte Anselmo. - Persze. Értem.

- Vidd magaddal a cigányt, ő majd megmondja, hol helyezkedel el, hogy felválthassunk. Keress egy biztos helyet, de ne legyen túl közel. Olyat, ahonnan kényelmesen figyelhatsz. Maradj ott, amíg fel nem váltanak.

- Értem.

- Helyes. Ha visszajössz, mindent tudni fogok, ami az úton történt. Az egyik ívre az úton felfelé haladó forgalmat jegyezd fel, a másokra a lefelé haladót.

Visszasétáltak a barlanghoz.

- Küldd ide Rafaelt - mondta Robert Jordan, és megállt a fánál. Tekintete követte Anselmót. Az öreg bement a barlangba, háta mögött lehullt a pokróc. Egy perc múlva kísért a cigány, a száját törölgetve.

- *¿Qué tal?* - kérdezte Rafael. - Jól szórakoztál az éjszaka?

- Aludtam.

- Az sem rossz - vigyorgott a cigány. - Van cigarettád?

- Figyelj ide - mondta Robert Jordan, a zsebében kotorászva. - Arra kérlek, menjetek el Anselmóval valahova, ahonnan szemmel tarthatjátok az országutat. Ő ott marad, te pedig megjegyzed a helyet, hogy odavezethess engem vagy akárkit, aki később felváltja Anselmót. Te meg keress magadnak egy helyet, ahonnan a fűrészmalomot figyelheted. Nézd meg, nem láatsz-e valami változást az őrség körül.

- Miféle változást?

- Most hány ember van ott?

- Nyolc. Utoljára ennyit láttam.

- Nézd meg, hogy most hányan vannak. Figyeld meg, milyen időközökben váltják az öröket a hídnál.

- Hogy milyen időközökben?

- Hogy mennyi ideig áll kinn az őr, és mikor váltják fel.

- Nincs órák.

- Vidd el az enyémet. - Lecsatolta.

- Micsoda óra! - ámuldozott Rafael. - Milyen furfangos! Hét nyelven beszél. Nézd csak, mennyi szám van rajta! Ez az óra az órák órája.

- Csak ne játssz vele - mondta Robert Jordan. - Le tudod róla olvasni az időt?

- Hogyne. Déli tizenkét óra. Üres gyomor. Éjszaka tizenkét óra. Alvás. Reggeli hat óra. Üres gyomor. Esti hat óra. Részegség. Egy kis szerencsével. Éjjel tíz óra...

- Fogd be a szád - mondta Robert Jordan. - Ne bohóckodj. Azért küldelek el, hogy megjegyzed az őrváltás idejét a nagy híd és az útmenti őrhelynél, valamint a fűrészmalomnál és a kis hídnál.

- Sok munka - mosolygott a cigány. - Nem küldenél ki valami alkalmasabb embert?

- Nem, Rafael. Ez nagyon fontos. Vigyázz, tisztességesen végezd a dolgot!

Óvatosan mozogj, nehogy észrevegyenek!

- Persze hogy óvatosan mozgok - ígérte a cigány. - Minek kell engem figyelmeztetni, hogy óvatosan mozogjak? Azt hiszed, le akarom magam lövetni?

- Légy egy kicsit komolyabb - intette Robert Jordan. - Komoly feladatot kaptál.

- Te mondod, hogy legyenek komolyabb? Hát te milyen voltál az éjjel? Meg kellett volna ölnöd egy embert, s ehelyett mit csináltál? Nem embert öltél, hanem egy újat csináltál! Repülőgépek jöttek, mint a sáskák, hogy nagyapáink nyomdokába küldjenek mindnyájunkat, s velünk együtt a meg nem született unokákat is, beleszámítva a kecskéket, macskákat és poloskákat, s a gépek elsötétítették az eget, és üvöltöttek, mint az oroszlánok, hogy megtúrósodott a tej az anyák mellében, s te engem arra kérsz, hogy legyenek komolyabb! Én már régóta komoly vagyok.

- Jól van - mondta nevetve Robert Jordan, és megveregette a cigány vállát. - Hát akkor ne légy olyan komoly. Fejezd be a reggelidet és indulj!

- Hál te? - kérdezte a cigány. - Te mit csinálsz?

- Elmegyek El Sordóhoz.

- Úgy elbújtak a repülőgépek elől, hogy egy lelket sem fogsz találni a hegyekben - mondta a cigány. - Ma reggel sokunkat megizzasztottak a gépek.

- Más dolguk van azoknak, mint hogy gerillaharcosokra vadásszanak!

- Lehet. - A cigány a fejét csóválta. - De ha mégis ez a dolguk?

- *Qué va* - mondta Robert Jordan. - A legjobb német könnyűbombázók jöttek errefelé. Nem cigányok üldözésére küldik ki őket.

- Szörnyűségesek. Én bizony félek tőlük.

- Egy repülőteret bombáztak - magyarázta Robert Jordan, amikor beléptek a barlangba. - Biztosra veszem, hogy ezért szálltak fel.

- Mit mondasz? - kérdezte Pablo asszonya. Egy bögre kávé töltsz neki, s egy doboz kondenzált tejet rakott eléje.

- Van tejetek? Micsoda lakoma!

- Mindenünk van - mondta az asszony. - És mióta itt jártak a repülő, már a félelemnek is bővében vagyunk. Mit mondasz, hova mentek?

Robert Jordan egy kis sűrű tejet csöpögtetett feketéjébe, megtörölte a konzervdoboz szélét a csészében, s addig keverte a kávé, míg világosbarna nem lett.

- Azt hiszem, egy repülőter bombázására mentek. De Escorialba és Colmenarba is mehettek. Esetleg mind a három helyre.

- Csak menjenek minél messzebb, és ide sohase jöjjenek - mondta Pablo.

- Miért jöttek épp most? - kérdezte a nő. - Mi hozta őket ide? Sosem láttunk ilyen gépeket! Ennyit egyszerre! Támadást készítenek elő?

- Nagy forgalom volt az éjjel az országúton? - kérdezte Robert Jordan. María mellette állt, de a férfi nem nézett rá.

- Hallod, Fernando! - szólt az asszony. - Te az éjjel La Granjában voltál. Mit láttál?

- Semmit - felelte az alacsony, nyílt arcú, hibás szemű, harmincöt év körüli ember, akit Robert Jordan most látott először. - Néhány kocsit, autót.

Csapatmozdulatok nem történtek, amíg ott voltam.

- Minden este elmegy La Granjába? - kérdezte Robert Jordan.
 - Vagy én, vagy valaki más - felelte Fernando. - Valaki minden este elmegy.
 - Hírekért, dohányért, apróságokért - tette hozzá az asszony.
 - Vannak ott embereink?
 - Vannak. Hogyne volnának. Akik az eröműnél dolgoznak. És még mások is.
 - Mit mesélnek?
 - Semmi újat. Északon még rosszul állunk. Igaz, hogy az nem újság. Északon kezdettől fogva rosszul álltunk.
 - Hallottál valamit Segoviáról?
 - Nem, *hombre*.² Nem kérdezősködtem.
 - Elmész néha Segoviába?
 - Néha igen - felelte Fernando. - De veszélyes. Vannak útmenti őrhelyek, ahol az ember papírjait kérik.
 - Ismered a repülőteret?
 - Nem, *hombre*. Tudom, hol van, de sosem láttam közelről. Arrafelé már nagyon sokat érdeklődnek a papírok után.
 - Senki sem beszélt tegnap este ezekről a gépekről?
 - La Granjában? Senki. Ma este majd annál többet beszélnek. Quiapo de Llano rádióbeszédét emlegették. Többet nem tudok. Most jut eszembe... azt hallottam, hogy a köztársaság támadásra készül.
 - Micsoda?
 - Hogy a köztársaság támadást készít elő.
 - Hol?
 - Az még bizonytalan. Talán itt, talán a Sierra túlsó oldalán. Hallottál róla?
 - Ezt mondják La Granjában?
 - Igen, *hombre*. Majdnem elfelejtettem. Nagyon sokat fecsegnek ott a támadásokról.
 - Kitől származhat ez a sok beszéd?
 - Kitől? Sok embertől. A tisztok beszélnek a segoviai és avilai kávéházakban, a pincérek pedig továbbadják. Így terjednek a hírek. Egy idő óta egyébről sem beszélnek, mint a köztársaság offenzívájáról, ami majd errefelé indul.
 - A köztársaságiak vagy a fasiszták indítják meg?
 - A köztársaságiak. Ha a fasiszták terveznék, mindenki tudná. De most egy igen nagy, erős támadás lesz. Bár kettőt is emlegetnek. Az egyik itt lenne, a másik az Alto del Leónon túl, nem messze az Escoriáltól. Te is hallottál már róla?
 - Mit tudsz még?
 - *Nada, hombre*³ - mondta Fernando. - De igen. Valami olyasmit is hallottam, hogy a köztársaságiak hidakat akarnak robbantani a támadás megindulásakor. De a hidakat erősen őrzik.
- ² *Ember (spanyol).*
- ³ *Semmit, ember (spanyol).*
- Tréfálsz? - kérdezte Robert Jordan, kávéját szörpölve.
 - Dehogy tréfálok, *hombre* - felelte Fernando.

- Ez nem tréfál - magyarázta az asszony. - Sajnos, nem.

- Hát köszönöm a híreidet - mondta Robert Jordan. - Mást nem hallottál?

- Nem. Azt rebesgetik, hogy csapatokat küldenek a hegyek megtisztítására. Hír szerint már úton is vannak. Valladolidból indultak el. De ilyen pletykák mindig vannak, nem is érdemes törődni velük.

- Hát ehhez mit szólsz? - fordult az asszony csaknem gyűlölködően Pablóhoz. - Hogy is állunk azzal a biztonsággal?

Pablo elgondolkozva nézett maga elé, s az állat vakargatta.

- S hogy állunk a hídjainkkal? - kérdezte.

- Miféle hidakkal? - kérdezte Fernando vidáman.

- Szamár - torkolta le az asszony. - Hájfejű. *Tonto*. Igyál egy feketét, hátha segít az emlékezeteden.

- Ne haragudj, Pilar - kérlelte Fernando nyugodtan, jókedvűen. - Nem kell az ilyen mendemondákra adni! Amire emlékszem, azt elmeséltem neked és ennek az elvtársnak.

- Másra nem emlékszel? - kérdezte Robert Jordan.

- Nem - felelte Fernando önérzetesen. - És még szerencse, hogy ezekre emlékszem, mert csak szóbeszéd. El is engedem a fülem mellett.

- Eszerint talán egyébről is hallottál?

- Talán hallottam, de nem érdekelt. Egy éve mást sem hallok, mint pletykákat. Robert Jordan komolyságát megtörte, hogy Mária a háta mögött hirtelen elnevette magát.

- Mondj el nekünk még néhány pletykát, Fernandito - kérlelte, s megint kibuggyant belőle a kacagás.

- Ha emlékeznék, akkor sem mondanék többet - felelte büszkén Fernando. - Nem volnék férfi, ha minden pletykának bedülnék.

- Férfibüszkeséggel fogjuk megmenteni a köztársaságot - mondta az asszony.

- Dehogy. Te fogod megmentem hidrobbantással! - szólt neki oda Pablo.

- Induljatok - fordult Robert Jordan Anselmóhoz és Rafaelhez. - Ha megreggeliztek, máris mehetnek.

- Megyünk már - mondta az öreg. Mind a ketten, felálltak. Robert Jordan kezét érzett a vállán. Mariáét.

- Egyél - szólt a leány, s otffelejtette a kezét. - Egyél jó étvággyal, hogy több rossz pletykát bírjon el a gyomrod.

- Már ezek is elvették az étvágyamat.

- Elég baj! Egyél még, mielőtt újabb híreket hallasz. - Eléje tolta a tálat.

- Ne üzzél tréfát velem - mondta neki Fernando. - Jó barátod vagyok, Mária.

- Nem tréfálok veled, Fernando. Vele tréfálok: vagy enni fog, vagy éhes marad.

- Együnk mindnyájan - indítványozta Fernando. - Pilar, miért nem szolgálnak ki minket?

- Kiszolgálunk, ember - nyugtatta meg az asszony, és a tálját telemerte húslevessel. - Egyél. Ez a legjobb, amit tehetsz.

- Ezt jól csináltad, Pilar - mondta Fernando megingathatatlan méltósággal.

- Köszönöm - bólintott az asszony. - Köszönöm és köszönöm.
- Haragszol rám? - kérdezte Fernando.
- Nem. Egyél. Bátran, Fernando!
- Köszönöm - mondta az.

Robert Jordan Mariára pillantott. A lány válla újra meg újra megrázkódott az elfojtott nevetéstől. Fernando nyugodtan kanalazott, büszke, méltóságteljes arckifejezéssel; sem az óriási kanál, sem a szája sarkában lecsurgó húslé nem zökkentette ki méltóságából.

- Ízlik? - kérdezte Pablo felesége.
- Ízlik, Pilar - felelte tele szájjal. - Olyan, mint mindig.

Robert Jordan a karján érezte María kezét - ujjai megfeszültek a gyönyörűségtől.

- Azért ízlik? - kérdezte az asszony, s mindjárt felelt is: - Azért hát. A húsleves: mint mindig. *Como siempre.*⁴ Északon rossz a helyzet: mint mindig. Itt támadásra készülnek: mint mindig. Csapatok jönnek üldözésünkre: mint mindig. Terólad mintázhatnák a maradandóság szobrát.

⁴ *Mint mindig (spanyol).*

- De ez a két utóbbi csak pletyka, Pilar - mentegetőzött Fernando. - Ne hidd el.
- Ez Spanyolország - mondta keserűen Pablo felesége, s Robert Jordanhoz fordult. - Másutt is vannak ilyen emberek?
- Spanyolországnak nincs párja - felelte Robert Jordan udvariasan.
- Igazad van - mondta Fernando. - Nincs a világon még egy olyan ország, mint Spanyolország.

- Jártál már más országban is? - kérdezte az asszony,
- Nem - felelte Fernando. - De nem is akarok.
- No, látod - fordult a nő Robert Jordanhoz.
- Fernandito - szólalt meg María. - Mesélj nekünk arról az időről, amikor Valenciában jártál.

- Valencia nem tetszett.
- Miért nem? - kérdezte María, és megint megszorította Robert Jordan karját. - Miért nem tetszett?

- Az emberek modortalanok és érthetetlenek. Hangosan üvöltöznek az utcán.
- Téged megértettek?
- Úgy tettek, mintha nem értenének.
- És te mihez kezdtél ott?
- Kifordultam abból a városból, még a tengert sem néztem meg - mondta Fernando. - Nem tetszettek az emberek.

- Hordd el magad, te csúnya vénlány! - kiáltotta Pablo felesége. - Eridj innét, mert rosszul leszek. Valenciában töltöttem életem legszebb idejét. *Vamos!* Valencia. Nekem beszélsz Valenciáról?

- Te mit csináltál ott? - kérdezte María. Pilar leült az asztalhoz, a kávé, a kenyér és a hús mellé.

- *¿Que?* Hogy mit csináltam? Ott voltam, amikor Finito három viadalra kötött

szerződést a Ferián. Sohasem láttam annyi embert, sem olyan zsúfolt kávéházakat. Órákig nem lehetett ülőhelyet kapni. A villamosra is lehetetlen volt feljutni. Valenciában éjjel-nappal zajlott az élet.

- De te, te mit csináltál? - faggatta María.

- Mindenfélét - felelte az asszony, - Lementünk a partra, belefeküdtünk a vízbe: ökrök vontatták ki a vitorlásokat a tengerből. Az ökröket jó mélyen behajtották a vízbe, hogy ússzanak, aztán befogták őket a csónakba; botladozó lábbal lépkedtek a homokban. Tíz igában hajtott ökrök húzta fel a vitorlásokat a vízből a partra, a tajtékos kis hullámok közé. Ez Valencia.

- De mit láttál az ökrökön kívül?

- A homokra vert nagy sátrakban ettük a főtt és sült halból, mogyoróból, vörös és fekete borsból készült csemegét. Omlós volt és finom. Hihetetlenül sok halat fogtak ott. A tenger vizétől üde csigák citromlével megöntözve. Rózsaszínűek voltak és édesek. Sokat ettünk a kis falatnyi tengeri rákókból. És puellát, meg üdítő síkos kagylókat és apró angolnát. Egészen kicsi angolnát is ettünk, amelyet olajban főztek. Akkorák voltak, mint a bab virága, és szétomlott a szájunkban, rágni sem kellett. Csak egészen könnyű fehér bort ittunk, harminc centimóba került palackja. És dinnyével fejeztük be az ebédet, mert Valencia a dinnye hazája.

- A castiliai dinnye jobb - közölte Fernando.

- *Qué va* - legyintett Pablo asszonya. - A castiliai dinnye elveszi az ember étvágyát, a valenciai pedig meghozza. Ha a dinnyére gondolok... azokra a karhosszúságú zöld dinnyékre, s üdítő, cukros levükre, amely édesebb, mint a nyári reggel... s a tálon tornyosuló parányi finom angolnákra, meg a délutáni csillogó, habzó sörre... Akkorák ott a söröskancsók, mint másutt a vizeskorsók.

- És mit csináltál, amikor nem ettél és nem ittál?

- Szerelmeskedtünk a szobában, s leeresztett faredőny mögött. A szellő belibegett az ajtó fölötti résen. Szerelmeskedtünk. Az utcáról beszállt a virágpiac illata és a *traca*⁵ tűzijátékának égett lőpországa minden délután, a Feria idején. Tűzijátékok hálózata húzódott végig a városon, a rakéták egymáshoz kapcsolódtak, s a robbanások végigfutottak a villamosok felsővezetékén, tartóoszlopain, nagy durrogások közepette sülték el a rakéták, s oszloptól oszlopig lobbantak akkora zajjal, hogy el sem tudjátok képzelni! Szerelmeskedtünk és újabb korsó söröket hozattunk: a cseppek hidegen csillogtak az üvegen. Már az ajtóban átvettem a szobalánytól, és a hideg korsót odanyomtam Finito hátához. Hosszant feküdt, mélyen aludt, nem ébredt fel, amikor behozták a sört. Azt mondta: „Nem, nem, Pilar! Hagyj aludni, asszony!” Én meg: „Kelj fel, kóstold csak meg, milyen hideg!” Kiitta az egészet, s még csak ki sem nyitotta a szemét, s már aludt. A hátamra feküdtem a párnán, az ágy végében, s néztem, hogy alszik, figyeltem sötétbarna haját, fiatal, nyugalmas álmát. Kiittam az egész korsó sörömet, aztán az utcán átvonuló zenekart hallgattam. Te - fordult hirtelen Pablóhoz -, te tudsz ilyesmiket?

⁵ *Petárdasorozat (spanyol).*

- Egyet-mást mi is megéltünk ketten - felelte Pablo.

- Igen - mondta az asszony, - Igaz. A magad idejében még férfiasabb is voltál,

mint Finito. De Valenciában nem jártunk együtt. Sohasem feküdtünk együtt az ágyban, és nem hallgattuk a Valencián átvonuló zenekart.

- Azért - védekezett Pablo -, mert sosem volt alkalmunk Valenciába menni. Ha előveszed a józan eszedet, akkor megértheted. Finitóval meg nem robbantottál fel vonatokat.

- Nem - válaszolt az asszony. - Ez a mi közös emlékünkhöz. Igen, a vonat! Mindig csak a vonat. Bele kell törődni. Ez az emlékünkhöz marad meg a lustaságból, a szennyből és kudarcból. Ez az emlék éltet a mostani gyávaságban. És volt előbb is egy és más. Nem akarok igazságtalan lenni. De senki se mondjon rosszat Valenciáról, értitek?

- Nekem nem tetszett - jegyezte meg Fernando csendesesen. - Valencia nem tetszett.

- És még az öszvérrre mondják, hogy csökönös - jegyezte meg az asszony. - Rakj el mindent, María, hogy indulhassunk.

Alighogy kimondta, fülüket megütötte a visszatérő repülőgépek zúgása.

9

A barlang bejáratánál álltak, és nézték a gépeket. A bombázók vadul rohantak a magasban, csúnya, csúcsos fejük az eget hasította, motorjuk dühösen zúgott. Olyanok, mint a cápák - gondolta Robert Jordan -, a Golf-áram széles uszonyú, hegyes orrú cápái. De ezek nem úgy mozognak a napfényben, ezüstös, széles uszonyukkal, könnyű párát habaró légszűrőkkel, mint a cápák. Semmi sem hasonlít a mozgásukhoz. Ilyen lények sohasem voltak a világon. Úgy mozognak ezek, mint a gépesített végzet.

- Írnod kéne - mondta magában. - Egyszer majd bizonyára megint nekilátsz.

Érezte, hogy María megfogja a karját; a lány az arcába nézett: a férfi megkérdezte:

- Mire hasonlítanak, *guapa*?¹

¹ *Kedves (spanyol).*

- Nem tudom. Azt hiszem, a halálra.

- Repülőgépekre hasonlítanak - jelentette ki Pilar. - Hol maradtak a kisebbek?

- Talán más vidéken vágnak át - felelte Robert Jordan. - Ezek a bombázók gyorsak, ezért nem várják be a vadászokat, s egyedül térnek vissza. Mi sohasem üldözzük őket a vonalakon túl. Nincs elég gépünk, hogy kockáztassuk őket.

Ebben a pillanatban három Heinkel-bombázó ereszkedett le V alakban. Úgy repültek át a fák fölött, mint megannyi kereplő, pisze orrú, rút játékszer. Hirtelen félelmetesen megnőttek, sivító üvöltéssel szeltek a levegőt, oly alacsonyan szálltak, hogy a barlang szájából mindannyian láthatták a bőrsisakos, védőszemüveges pilótákat; a rajvezető sálját háta mögé fújta a szél.

- Ezek megláthatták a lovakat - szólt Pablo.

- A cigarettád hegyét is megláthatták - mondta az asszony. Engedjétek le a takarót!

Újabb gépek nem jöttek, a többi alighanem átrepült a hegyláncon; a harsogó zúgás megszűntével valamennyien kijöttek a barlangból a szabad ég alá.

Az ég most üresen, kéken, békésen nézett rájuk.

- Mintha rossz álomból ébrednénk - mondta a lány Robert Jordannak. Még a legsejtelmesebb zümmögés sem hallatszott: még akkorka halk nesz sem, amilyen egy gyöngéd kéz simogatása.

- Nem álom volt, és menj be, mosogass el - mondta ki Pilar, majd Robert Jordanhoz fordult. - Gyalog megyünk vagy lovon?

Pablo ránézett, és morgott valamit.

- Ahogy akarod - felelte Robert Jordan.

- Akkor inkább menjünk gyalog - mondta az asszony. - Jót tesz a májnak is.

- A lovaglás is jót tesz a májnak.

- A májnak jót, de a fenekemnek rosszat. Mi gyalog megyünk, te meg... -

Pablóhoz fordult - menj és nézd meg a lovaiddat, nem repült-e el a gépekkel valamelyik.

- Akarsz lovagolni? - kérdezte Pablo Roberttől.

- Köszönöm. Mi lesz a lánnyal?

- Neki is jobb, ha gyalogol - felelte Pilar. - Még el talál nehezülni a mozgása, akkor pedig semmire sem jó.

Robert Jordan érezte, hogy elpirul.

- Jól aludtál? - kérdezte Pilar. - Tényleg nincs semmi baja, pedig összeszedhetett volna - folytatta. - Nem is tudom, hogy úszta meg. Talán, mert mégiscsak van Isten; ha mi eltöröltük is. Menj innét, ez nem tartozik rád - mondta Pablónak. - Csak a fiatalokra. Akiket más anyagból gyúrtak. Menj innen! - Újra Robert Jordanhoz fordult. - Agustín majd ügyel a holmidra. Amint megérkezik, indulunk.

Melegen sütött a nap, az ég ragyogott. Robert Jordan csendesen nézte a nagy, barna arcú asszonyt, figyelte kedves, egymástól távol ülő szemeit, szögletes, kemény, ráncos és kellemesen csúnya arcát. A szeme mindig vidáman csillogott, de ha nem beszélt, az arca szomorú volt. Egy ideig nézte, aztán a fák közt a karám felé ballagó férfi után pillantott. Az asszony is Pablo után nézett.

- Szerelmeskedtetek? - kérdezte hirtelen.

- Marília mondott valamit?

- Nem akarta bevallani.

- Én sem.

- Egyszerűen szerelmeskedtetek - állapította meg az asszony. - Csak vigyázz rá nagyon.

- És ha teherbe ejtem?

- Nem baj - legyintett az asszony. - Az a kisebbik baj.

- De itt, ilyen körülmények közt...

- Marília úgysem marad itt. Veled megy.

- De hova megyek én? Oda nem vihetek asszonyt!

- Ki tudja? Ahová te mész, oda akár két nőt is vihetsz.

- Mit beszélsz!

- Ide figyelj - mondta az asszony. - Nem vagyok gyáva, de korán reggel különösen tisztán látok. Vagyunk egynéhányan, akik nem tudjuk, hogy megérjük-e a

jövő vasárnapot.

- Ma milyen nap van?

- Vasárnap.

- *Qué va* - legyintett Robert Jordan. - Hol van még az a jövő vasárnap! Ha megérjük a szerdát, akkor már rendben leszünk. De az ilyen beszédet nem szeretem.

- Mindenkinek szüksége van arra, hogy nyíltan beszélhessen valakivel - mondta az asszony, - Azelőtt ott volt a vallás, meg a többi értelmetlenség, most meg mindenkinek szüksége van valakire, akinek mindent őszintén bevallhat, mert különben akármilyen értékes ember, magányossá lesz.

- Mi nem válhatunk magányosakká. Mi együtt vagyunk.

- Amióta megláttam azokat a gépeket, nem tudok elfelejtkezni róluk - mondta az asszony. - Együtt is semmik vagyunk ilyen gépekkel szemben.

- Ha akarjuk, mi leszünk a győztesek.

- Nézd csak - mondta az asszony -, megvallom neked, hogy elszomorodtam, de azt ne gondold, hogy el is csüggedtem. Elhatározásomon semmit sem változtathat.

- Délre majd eloszlik a szomorúságod. Olyan az, mint a pára.

- Hát jó - bólintott az asszony. - Ha így gondolod... Alighanem nincs is más bajom, mint hogy sok bolondságot fecsegetem össze Valenciáról, meg ez a búval bélelt ember, aki most a lovait nézegeti. Azt hiszem, nagyon megsértettem a valenciai mesével. Férfit meg szabad ölni. Megátkozni is szabad. De megsérteni nem.

- Hogy kerültél össze vele?

- Hogy kerül össze valakivel az ember? A mozgalom első napjaiban, Pablo volt valaki, nem akárki. De most vége. A dugót kihúzták, a bor kiömlött a tömlőből.

- Nem szeretem.

- Ő sem téged, s van is rá oka. Az éjjel vele háltam. - Pilar mosolygott, és megrázta fejét, - „*Vamos a ver*”,² mondta. Azt mondom neki: „Pablo, miért nem ölted meg az idegent?” „Pilar, ez az idegen jó fiú, válaszolta. Jó fiú!” Később megkérdeztem tőle: „Most már tudod, hogy itt én parancsolok?” „Igen, Pilar, tudom”, felelte. Az éj folyamán hallom, hogy felébred és sír. Sír, zokog, olyan csúnyán, szaggatottan, mint a férfiak, ha az állat gyötri őket belül. „Mi ütött beléd, Pablo?”, kérdeztem tőle. Megfogtam s megráztam, „Semmi, Pilar, semmi.” „Valami mégiscsak történik veled.” „Semmi.. csak magamra hagytak. Az emberek. *La gente*.” „Téged elhagyhattak, mondom, de velem vannak, én pedig a te asszonyod vagyok.” „Pilar, válaszolta, emlékezz a vonatra!” Aztán így szólt: „Segítsen meg az Isten, Pilar!” „Miért emlegeted az Istent?, kérdeztem tőle. Miféle beszéd ez?” „Igen, mormogta, Isten és a Szűz.” „*Qué va* Isten és a Szűz!, mondom neki. Nem szégyelled magad?” „Félek a haláltól, Pilar!, feleli. *Tengo miedo de morir*, értesz?” „Hát akkor bújj ki az ágyból, parancsoltam rá. Egy ágyban nem férünk el hárman, én, te meg a félelmed!” Erre elszégyellte magát, elcsendesedett és elaludt. Ez az ember már csak egy roncs!

² *Majd meglátjuk (spanyol)*.

Robert Jordan nem szólt semmit.

- Egész életemben kísért ez a szomorúság - mondta az asszony. - Olykor aztán rám tör. De az én szomorúságom más, mint Pablóé, nem gátol abban, amire egyszer

elszántam magam.

- Elhiszem.

- Lehet, hogy ez is csak olyan, mint a nők időszakai - magyarázta Pilar. - Az is meglehet, hogy semmit sem jelent. - Szünetet tartott. - Nagyon bíztam a köztársaságban, s most is rendületlenül hiszek benne. Oly buzgón hiszek benne, mint akik a vallás csodáiban bíznak.

- Hiszek neked - mondta Robert Jordan.

- Te is rajongsz érte?

- A köztársaságért?

Az asszony bólintott.

- Igen - mondta a férfi, és abban reménykedett, hogy igazat mond.

- Örülök neki - szólt az asszony. - Te nem félsz, ugye?

- A haláltól nem - válaszolt Robert Jordan őszintén.

- Mástól sem?

- Csak attól, hogy nem végezhetem el a feladatomat úgy, ahogy kell.

- A fogságtól sem félsz, mint az a másik?

- Nem! Az ilyen félelem annyira megbénítana, hogy használhatatlan lennék.

- Hidegvérű legény vagy - mondta az asszony.

- Azt nem hiszem.

- Pedig az vagy. Józan a fejed búbjáig.

- De csak azért, mert teljesen leköt a munkám.

- S nem érdekelnek az élet örömei?

- Dehogynem, nagyon is. Csak nem tűröm, hogy megzavarják a munkámat.

- Azt látom, hogy inni szeretsz.

- Nagyon szeretek. De csak úgy iszom, hogy ne váljék a munkám rovására.

- Hát a nők?

- Azokat is szeretem. De nem tulajdonítok nekik túl nagy jelentőséget.

- Nem törődsz velük?

- Csak amennyit kell. Eddig még egyet sem találtam, aki különösebb hatással lett volna rám, ahogy mondani szokás.

- Azt hiszem, hazudsz.

- Lehet, egy kicsit...

- De María csak érdekel?

- Érdekel. Most egyszerre és nagyon.

- Engem is. Nagyon a szívemen viselem a sorsát. Igen. Nagyon.

- Én is - válaszolta Robert Jordan, s érezte, hogy hangja rekedtté válik. - Én is. -

Boldog volt, hogy hibátlan spanyolsággal mondhatta: - Nagyon a szívemen viselem.

Egyedül hagylak veled, ha majd hazajöttünk El Sordótól.

Robert Jordan nem szólt semmit.

- Nem szükséges - mondta egy idő múlva.

- Dehogynem szükséges. Nincs sok idő.

- A tenyeremből olvastad ki? - kérdezte.

- Ugyan, hagyj békén! Minek jár az eszedben folyton az a butaság! -

Szemlátomást ki akart kerülni minden olyan témát, amely valamiképp árthat a köztársaság ügyének.

Robert Jordan hallgatott. Mariát nézte, aki bent a barlangban a tálakat rakosgatta. A lány megtörölte kezét, visszajött, és rámosolygott a férfitra. Nem hallhatta meg, hogy Pilar mit mondott, de ahogy Robert Jordanra mosolygott, barna arca elpirult, majd újra mosolyra derült.

- Itt van a nappal gondja - mondta az asszony. - Tiétek az éjszaka, de itt a nappal is. Itt nem olyan fényűző az élet, mint Valenciában, de néhány szem málnát itt is szedhetsz! - Nevetett.

Robert Jordan az asszony erős vállára tette kezét.

- Téged is szeretlek - mondta. - Nem is kicsit. Nagyon.

- Igazi Don Juan Tenorio vagy - felelte az asszony kissé zavartan ellágyulása miatt. - Előbb-utóbb mindenkibe beleszeretsz. Lám, itt jön Agustín.

Robert Jordan bement a barlangba, és Mariía mellé lépett. A lány ragyogó tekintettel, piruló arccal várta.

- Halló, nyulacska! - kiáltotta a fiatalember, és szájon csókolta. A lány szorosan magához ölelte. Fernando még az asztalnál ült és cigarettázott: hirtelen felállt, fejét csóválta, a kijárat felé sétált, és vállára vette a falnak támasztott karabélyát,

- Illetlen dolog ez. Nem tetszik nekem - mondta Pilarnak. - Vigyáznod kéne a lányra.

- Vigyázok én - válaszolta Pilar. - Csakhogy ez az elvtárs a *novió*-ja.

- Ej ha - bökte ki Fernando meglepődve. - Az más. Ha jegyesek, akkor tökéletesen rendben van a dolog.

- Örülök, hogy helyesled - mondta az asszony.

- Helyeslem - nyugtatta meg Fernando méltósággal. - *Salud*, Pilar.

- Hová mégy?

- A felső őrhelyre. Felváltom Primitívót.

- Te, hova a pokolba méysz? - kérdezte Agustín a komoly kis embert, amikor hozzájuk ért.

- Kötelességemet megyek teljesíteni — felelte Fernando.

- A kötelességedet! - gúnyolódott Agustín. - Teszek a kötelességek közepébe. - Az asszonyhoz fordult: - Én megnevezhetetlen-kinyomtathatatlanba megyek őrsegre?

- Ide a barlangba - felelte Pilar. - Két zsákra kell ügyelned. Untat már ez a sok ronda beszéd - tette hozzá.

- Teszek az unalmad közepébe - mondta Agustín.

- Izé az izédbe - biztatta Pilar.

- Az édesanyádba! - felelte Agustín.

- Neked még anyád sem volt - vágott vissza Pilar. A kölcsönös sértések ezzel elérték a Spanyolországban szokásos legfelső fokot, ahol az ígét már nem is mondják ki, csak beleértik a szövegbe.

- Azok ott mit csinálnak? - kérdezte Agustín bizalmas hangon, s Mariáék felé mutatott.

- Semmit - válaszolta Pilar. - *Nada*. Nem tudod, te állat, hogy tavasz van?

- Állat - ismételte Agustín, hosszan latolgatva a szót. - Állat... Hát te mi vagy?
A ringyók ringyóinak vagy a lánya. Az édesanyádat, tavasszal.

Pilar megveregette a vállát.

- Nem tudsz cifrán szitkozódni - mondta bűgő, nevető hangon. - De azért toszata van! Láttad a repülőgépeket?

- Majd megmondanám, mit és hogyan, a motorjaikba! - válaszolta Agustín bólogatva, és az alsó ajkát rágta.

- Az is volna valami - mondta Pilar. - Csak nehéz végrehajtani.

- Különösen akkora magasságban - vigyorgott Agustín. - *Desde luego.*³ De hát jobban esik mókázni.

- Igen - felelte Pilar. - Valóban jólesik mókázni, s te derék ember vagy, toszatosak a mókáid.

³ *Persze (spanyol).*

- Hallgass ide, Pilar - mondta Agustín komolyan. - Valami készül. Nem igaz?

- Miből gondolod?

- Abból a megnevezhetetlenből, amiben nyakig ülünk. Rengeteg gépet láttam, asszony, rengeteget!

- És begyulladtál tőlük, mint a többiek?

- *Qué va* - legyintett. - Mit gondolsz, mire készülnek?

- Gondolkozz - ajánlotta Pilar. - Ez a fiú a híd végett jött, vagyis a köztársaság támadásra készül. A repülőgépek tehát azt jelentik, hogy a fasiszták felkészültek a találkozásra. Miért küldenék ki másképp a gépeiket?

- Épp elég ostobasággal találkoztam már ebben a háborúban - felelte Agustín. - Ez az egész háború a hülyeségek határtalan szemétdombja.

- Igazad van - mondta Pilar. - Különben mi nem lehetnénk itt.

- Úgy van. Már egy éve nyakig lábalunk a hülyeségekben. De Pablo értelmes ember, ravasz ember!

- Miért mondod?

- Csak éppen mondom.

- Ahhoz már késő van, hogy a ravaszság megmentse, a józan eszét pedig elveszítette.

- Értelek - mondta Agustín. - Tudom, hogy innen el kell mennünk. És ahhoz, hogy végül mi maradhassunk életben, arra is szükség van, hogy a hidat felrobbantsuk. De Pablo akármilyen gyáva, mert gyáva, mégis eszes!

- Én is az vagyok.

- Nem, Pilar, Te bátor vagy, hű vagy, erős akaratú és határozott... de eszesnek nem vagy eszes.

- Azt hiszed? - kérdezte az asszony elgondolkozva.

- Azt, Pilar.

- De ez a fiú eszes - mondta az asszony. - Eszes és józan... és kitartó is.

- Az - válaszolta Agustín. - Érti a dolgát, különben nem bízták volna meg ezzel a feladattal. Azt nem tudom, hogy eszes-e? Pablóról tudom, hogy az.

- Pablo meg már semmire sem alkalmas. Fél és határozatlan.

- De még mindig eszes.
- És mi a te véleményed?
- Semmi. Igyekezem józanul nézni a helyzetünket. Most nagyon józannak kell lennünk. A robbantás után azonnal elmegyünk. Mindenre el kell készülnünk. Tudnunk kell, hova megyünk, és hogyan tesszük meg az utat.

- Természetesen.
- Ezért van szükségünk Pablóra. Ezt ravaszul kell végrehajtanunk.
- Nem bízom Pablóban.
- Ezt pedig rábíznám.
- Én nem. Nem is hiszed, mennyire megromlott.
- *Pero es muy vivo.*⁴ Az esze megmaradt. Ha nélküle próbálunk boldogulni, megnevezhetetlenné vagyunk téve.

⁴ *De bizony nagyon életerős (spanyol).*

- Majd gondolkozom a dolgon - válaszolta Pilar. - Ma van gondolkozni idő.
- A hídról és a fiúról is gondolkozz - mondta Agustín. - Jusson eszedbe, milyen ügyesen szervezte meg az a másik a vonatrobbantást.
- Igaz, mindenre volt gondja - ismerte el Pilar.
- Te erélyes és határozott vagy, Pablo meg mozgékony. Különösen a visszavonulásokhoz ért. Vedd rá, hogy ezt ő vegye a kezébe.

- Te értelmes ember vagy.
- Értelmesnek talán értelmes - mondta Agustín. - *De sin picardia.*⁵ Ahhoz Pablo ért.

⁵ *Nem ravasz (spanyol).*

- A gyávaságával együtt?
- Azzal együtt.
- És mi a véleményed a hidrobbantásokról?
- Az, hogy nem kerülhetjük el. Tudom. Két tennivalónk van. Elmenni innen, és megnyerni a háborút. Fel kell robbantani a hidakat, ha győzni akarunk.
- Ha Pablo olyan okos, ezt miért nem érti meg?
- Ő csak olyasmért lelkesedik, amit kis fáradsággal el lehet érni. Sodortatná magát, amerre a hibái viszik. De a folyó árad. S ha Pablo változásra kényszerül, okos lesz a változásban. *Es muy vivo.*

- Jó, hogy a fiú nem lőtte agyon.
- *Qué va.* A cigány azt kívánta tőlem az éjjel, hogy öljem meg. Nagy állat!
- Te is az vagy - válaszolta a nő. - De értelmes állat.
- Mind a ketten értelmesek vagyunk. De Pablo a tetejében még tehetséges is.
- Nagyon nehéz boldogulni vele. Nem ember az már, hanem roncs.
- De nagy tehetség. Hallgass rám, Pilar! A háborúhoz ész kell, s hogy megnyerhesd, tehetségre és nyersanyagra van szükséged!

- Majd gondolkozom rajta - válaszolta az asszony. - De most induljunk, későre jár. *Inglés!* - kiáltotta. - *Angol!* Gyere, indulunk.

- Pihenjünk egyet - mondta Pilar Robert Jordannak. - Ül le, María, pihenünk.
- Menjünk inkább - indítványozta Robert Jordan. - Akkor pihenjünk majd, ha odaértünk. Meg akarnám ismerni azt az embert.
- Majd megismered - mondta az asszony. - Minek sietni. Ül le, María.
- Gyerünk, majd megpihenünk a tetőn - ismételte Robert Jordan.
- De én most akarok pihenni - makacskodott az asszony, és már le is telepedett a patak partján. A lány Pilar mellé ült a hangába, a nap sárgán csillogott a haján. Csak Robert Jordan maradt állva, végigtekintett a hegyi réten, melyen pisztrángos patak vágott át. Sűrű fűben állt, szürke, vízmosta kövek emelkedtek ki a sárga páfrányból, mely a rét alsó szélén felváltotta a hangát. Legalul vonult a fenyőfák sötét sora.
- Milyen messze vagyunk El Sordo tanyájától? - kérdezte.
- Már nem messze - biztatta Pilar. - Átvágunk ezen a réten, és már le is érünk a szomszédos völgybe, aztán felmászunk a tölgyesbe, átgyalogolunk rajta, és elmegyünk a forrásig. Ül le, és verd ki a fejedből a gondot.
- Mielőbb látni akarom, hogy megbeszélhessem vele a dolgot.
- Én meg a lábam akarom megáztatni - szölt az asszony. Lehúzta spárgatalpú cipőjét, nehéz gyapjúharisnyáját, és jobb lábát a vízbe dugta. - Tyű, de hideg!
- Lovon kellett volna jönnünk - mondta Robert Jordan.
- De jót tesz nekem ez a lábfürdő - sóhajtotta Pilar. - Mi bajod?
- Semmi. Sietek.
- Türelem, ráérünk. Hogy süt a nap! Boldog vagyok, hogy elkerültünk a fenyves tájékaról. Nem is képzelitek, hogy meg lehet unni a fenyőket. Ugye, te is unod, *guapa?*
- Én szeretem a fenyvest - felelte María.
- Mit szeretsz rajta?
- Az illatát. És oly jó a tűhegyű leveleken járni! Szeretem a magas fákon átlengő szellőt és az egymáshoz verődő ágak ropogását.
- Te mindennel elégedett vagy - mondta Pilar. - Ha egy kicsit jobban főznél, minden férfi boldogan elfogadna. De én nem tudok unalmasabbat, mint a fenyőerdő. Te még nem láttál nyírfaerdőt, tölgyest és gesztenyést. Azok az erdők! Ott minden fa más, ott van szépség, változatosság. A fenyőerdő maga az unalom. Neked mi a véleményed, *Inglés?*
- Én is szeretem a fenyőt.
- *Pero, venga*¹ - mondta Pilar. - Ti ketten szeretitek, akkor hát én is szeretem, csak épp túl sokat voltunk köztük. Azonkívül a hegyek is untatnak. Ott csak két irány van: föl és le. A fasiszták városai mind lent vannak.
¹ *Akkor jöhet (spanyol).*
- Mész-e valaha Segoviába?
- *Qué va.* Ezzel az arccal? Hisz ezt mindenki ismeri. Szeretnél-e csúnya lenni, szépségem? - kérdezte Mariát.
- Te nem vagy csúnya.
- *Vamos,* én nem vagyok csúnya? Ilyennek születtem, egész életemben csúnya

voltam. De, *Inglés*, aki egyébként sem értesz a nőkhöz, tudod-e, mit érez a csúnya nő? Tudod-e, mit jelent a csúnyaság egy egész életen át, amikor belülről szépnek hiszi magát az ember? Szerencsére ritka eset. - A másik lábát is belógatta a vízbe, de rögtön kihúzta, - Szörnyű hideg! Nézd ott a barázdabillegetőt! - A sziklán tipegő szürke madárra mutatott. - Haszontalan jószág, énekelni nem tud, nem lehet meghizlalni, megenni. A farkát billegeti: ez az egész tudománya. Adj egy cigarettát, *Inglés*. - A blúza zsebéből kovát és acélt szedett ki, rágyújtott, Mariát és Robert Jordant nézte.

- Furcsa élet! - mondta s orrán fújta ki a füstöt. - Derék férfi lehetett volna belőlem, de nő vagyok és csúnya. S mégis hány férfi szeretett, s hány férfit szerettem! Különös! Figyelj ide, *Inglés*, érdekes, Nézd meg a csúnyaságomat, nézz meg közelebbről!

- Nem vagy csúnya.

- *¿Qué no?* Ne hazudj. Különben - mély hangon elnevette magát. - Már rád is hat? Fenét! Nem lehet... No, nézd már meg ezt a csúnyaságot. Titokban mindig az volt az érzésem, hogy a szerelem elvakít, s nemcsak én nem látok, de a másik sem. Egy nap meg hirtelen csúnyának fog találni, s igaza lesz. Kitisztul a szeme. S addigra már én is éppoly csúfnak találok magamat, mint ő engem. Elvesztem az uramat, s oda az én szerelmem is. Érted, *guapa*? - Vállon veregette a lányt.

- Nem. Mert nem vagy csúnya.

- Hallgass a józan eszedre, ne a szíveddel gondolkozz! Érdemes ezt meghallgatni, *guapa*. Nem untat, *Inglés*?

- Nem. De már el kellene indulnunk.

- Qué va. Menj csak. Én itt jól érzem magam. - Aztán folytatta, és csak Robert Jordanhoz intézte szavait, de mintha tanteremben tartana előadást. - Egy idő múlva, ha már majd éppolyan csúnya egy nő, mint én, oly csúnya, amilyen csak nő lehet, akkor, mondom neked, egy kis idő múlva ismét kicsírázik benne az a buta érzés, hogy szép. Úgy nő, mint a bolondgomba. S ha aztán újra hatalmába kerítette ez a rögeszme, egy másik férfi megint azt hiszi majd a nőről, rólad, hogy szép. Vagyis előlről kezdődik minden. Most azt hiszem, éppen túl vagyok rajta, de újra elkezdődhet. Te boldog vagy, *guapa*, mert nem vagy csúnya.

- De csúnya vagyok - jelentette ki María.

- Kérdezd meg őt! - mondta Pilar. - És ne dugd a lábad a vízbe, mert megfagy!

- Ha Roberto azt mondja, hogy menjünk, én is azt mondom, mennünk kell - szólt María.

- Nézzenek már oda! - mondta Pilar. - Ebben az ügyben éppoly érdekelt vagyok, mint a te Robertód, s én azt mondom, jólesik itt pihennünk, s van időnk bőven. S szeretnék egy kicsit beszélgetni. Ez az egyetlen civilizált örömünk itt, más szórakozásunk nincs is. Nem érdekel, amit mondok, *Inglés*?

- Dehogynem, hisz nagyon jól beszélsz. De van, ami még jobban érdekel e pillanatban, mint minden előadás a szépségről vagy a szépség hiányáról.

- Hát akkor beszéljünk arról, ami téged érdekel.

- Hol voltál a mozgalom kezdetén?

- A szülővárosomban.
 - Ávilában?
 - Qué va, Ávila!
 - Pablo azt mondta, hogy ávilai.
 - Hazudik. Egy nagy várost szeretne szülővárosának. Pedig csak... - s megmondta, milyenházi.
 - És mi történt a szülővárosodban?
 - Sok minden - felelte a nő. - Temérdek ocsmányság. Még ami szép, az is ronda volt.
 - Mesélj róla! - kérte Robert Jordan.
 - Kegyetlenség volna a lány előtt - felelte az asszony.
 - Beszélj - unszolta Robert Jordan. - Ami nem az ő fülének való, azt ne hallgassa meg.
 - Kibírom - szólt María, a kezét Robert Jordanéra tette. - Nincs olyasmi, amit ne hallgathatnék meg.
 - Nem az a kérdés, hogy kibírod-e - mondta Pilar. - Hanem az, hogy elmondjam-e? Rosszakat álmodnál tőle.
 - Semmilyen történet nem ronthatja el az álmomat - felelte María. - Igazán azt hiszed, hogy mindazok után, ami velünk megtörtént, egy történet megzavarhatja az álmomat?
 - Az *Inglés*-ét meg fogja zavarni.
 - Próbáljuk ki - mondta Robert Jordan.
 - Nem tréfából mondom, *Inglés*! Voltál te a mozgalom kezdetén kisvárosban?
 - Nem.
 - Akkor semmit sem tudsz. Pablo ma roncs, de ha abban az időben láttad volna!
 - Beszélj róla!
 - Nem akarok.
 - Beszélj!
 - Hát nem bánom... Elmondom úgy, ahogy történt. Szólj majd, *guapa*, ha valami olyasmit mondok, amit nem bírsz.
 - Akkor majd nem figyelek oda. De annál szörnyűbbet úgysem tudsz mondani, mint amiről én tudok.
 - Tudnék - válaszolta az asszony. - Adj még egy cigarettát, *Inglés*, aztán *vamonos*.²
² *Induljunk (spanyol)*.
 A lány hátradőlt a hangában, mely a patak partján nőtt; Robert Jordan is mellé feküdt, kinyújtózott, válla a földet nyomta, tejét egy hangacsomón fektette. Kinyújtotta karját, megfogta María kezét, s addig dörzsölte a hangához, amíg a lány ki nem nyitotta és az övére nem szorította. Figyeltek.
 - Kora reggel történt - kezdte Pilar a történetét -, hogy a *civil*-ek³ a barakkokban megadták magukat.
³ *Vagyis a guardia civil, a csendőrség (spanyol)*.
 - Te támadtad meg a barakkokat? - kérdezte Robert Jordan.

- Pablo éjszaka körülzárta őket, elvágta a telefonvezetékét, az egyik fal alá dinamitot helyezett, és megadásra szólította fel a *guardia civil*-t. Nem adták meg magukat. Napkeltekor fölrobbantotta a falat. Két *civil* elesett, négy megsebesült, négy pedig megadta magát... Kora reggel volt. Mindnyájan a háztetőkön feküdtünk, vagy a földön, a falak mellett, a robbanás piszkos ködében, amely akkor még nem ült el, mert igen magasra kerekedett. Alig láttunk a portól; szél nem fújt. Az épület bedőlt oldalára tüzeltünk; egyre csak töltöttünk és tüzeltünk, a sűrű füstbe céloztunk, s a házból ki-kivillantak az ostromlottak lövései; aztán valaki kiáltott, hogy ne tüzeljünk többet. Négy *civil* jött ki, feltartott kézzel. A tető lezuhant, a fal bedőlt, kijöttek, megadták magukat. Pablo rájuk kiáltott: „Van még bent valaki?” Azt felelték, hogy csak a sebesültek maradtak bent. „Vigyázzatok ezekre!”, parancsolta Pablo négyünknek, akik lementünk vele a tüzelőállásunkból. „Maradjatok ott, s forduljatok a falnak!”, kiáltott a négy *civil*-re. Odaálltak a falhoz, füstösek, kormosak, mocskosak voltak. Négy ember állt mögójük örnek, lövésre kész puskával, Pablo meg néhányadmagával bement a romok közé, hogy elintézzék a sebesülteket.

- Mire odabent csend lett, s nem hallatszott sem nyögés, sem sírás, sem lövöldözés, visszatértek hozzánk. Pablo a vállán hozta puskáját, kezében egy Mauser-pisztolyt fogott. „Nézd csak, Pilar!, mondta. Az egyik tiszt öngyilkos lett velem, ott találtam a kezében. Még sohasem lőttem pisztollyal.” Odament az egyik fogolyhoz. „Mutasd meg, hogy kell bánni velem. Különben, ne mutasd, jobb, ha csak megmagyarázod.”

- A négy *civil* mereven állt a fal mentén - folytatta Pilar, rövid hallgatás után. - Homlokukat kiverte a verejték, s egy szót sem szóltak, amíg odabenn a lövöldözés tartott. Magas ember volt mind a négy. Az arcuk? Igazi csendőrcarc, nagyjából olyan, mint az enyém. Talán csak abban különböztek tőlem, hogy borostásak voltak, mert aznap reggel nem borotválkoztak. Némán várakoztak a falnál. „Hallod-e, magyarázd meg nekem, hogy működik ez a pisztoly!”, mondta Pablo. „Húzd hátra a szánt, mondta az egyik nagyon közömbös hangon, aztán engedd előre.” „Mi az a szán?”, kérdezte Pablo, s a négy *civil*-re nézett. „Ott a cső fölött az a rovatkás közösülés.” Pablo két ujjal megfogta, hátrahúzta, de hiába engedte el, beragadt. „Hát most?”, kérdezte. Beragadt. Hazudtál!” A fogoly vállat vont. „Húzd még hátrább, akkor majd előreugrik.” Soha életemben nem hallottam ilyen reménytelen hangot, szomorúbb volt, mint a reggeli szürkület napkelte nélkül. Pablo még hátrább rántotta, aztán elengedte. Sikerült. A pisztoly csőre volt töltve.

Csúnya, idomtalan szerszám: az agya gömbölyded és kicsi, csöve lapos és hosszú. A másik három *civil* közben szótlanul figyelte Pablót.

- „Mit akartok velünk?” - kérdezte aztán az egyik. „Agyonlövünk”, felelte Pablo. „Mikor?”, kérdezte ugyanolyan szürke hangon. „Most mindjárt!”, felelte Pablo. „Hol?” „Itt!”, mutatott Pablo a falra. „Itt, most mindjárt! Akarsz valamit mondani?” „Nada”, rázta a fejét a csendőr. Semmit. Gyalázatos munka.” „Hát te talán nem vagy elég gyalázatos, te hóhér! Gyilkoltad a parasztokat! Lelőnéd a tulajdon anyádat is!” „Az anyámról ne szólj semmit!” mondta a csendőr. „Hát hadd lássuk, hogy tudsz meghalni! Megtanulhattad, eleget gyilkoltál!” Ekkor egy másik fogoly közbeszólt.

„Mit gyalázol bennünket? Bízd ránk, meg tudunk halni!” Pablo rájuk parancsolt. „Térdeljete le, támasszátok fejeteke a falhoz!” A csendőrök egymásra néztek. „Letérdelni, mondta Pablo. Halljátok? Letérdelni!” Az egyik tizedesi rangjelzést viselt a kabátja ujján. Verejtékben fürdött az arca, pedig hideg volt a hajnali levegő. Odafordult társához, éppen ahhoz a hosszúra nőtt emberhez, aki megtanította Pablót a pisztoly kezelésére. „Mit csináljunk, Paco?”, kérdezte. A másik vállat vont. „Térdelni sem rosszabb, mint állni”, felelte az. „Mindegy.” „Még közelebb is vagyunk a földhöz”, próbálta akasztófahumorra fogni az első, de egyik sem mosolygott, komolyak voltak mindnyájan. „Hát akkor térdeljünk le”, mondta a másik. Mind a négyen letérdeltek. Egymásra néztek, a fejüket furcsán, ügyetlenül nekitámasztották a falnak, a kezüket féloldalt lógatták a földig. Pablo mögójük lépett, és egyiket a másik után tarkón lötte. Közvetlenül mögójük állt, a pisztoly csövét a fogoly tarkójának nyomta és elsütötte, aztán nyugodtan továbblépett a soron következőhöz. A lövés után mindegyik összezsugorlott. Mintha most látnám és hallanám. Éles és mégis tompa durranás, a cső megrándul, az ember feje előrebukik. Az első a fejét fogta, amikor megérezte a pisztoly érintését. A második még mélyebbre hajolt, és odanyomta homlokát a falhoz. A harmadiknak minden tagja reszketett, még a feje is. Csak az utolsó takarta el szemét a kezével a durranás előtt. Amikor már mind a négyen ott feküdtek a fal tövében, Pablo elfordult tőlük, és odajött hozzánk. „Fogd meg, Pilar!, nyújtotta felém a pisztolyt. Nem tudom, hogy kell a kakast visszaereszteni.” Kezembe nyomta a fegyvert, megállt és a négy csendőrt bámulta, amint a fal mellett fekszenek, szép sorban. A többiek is, akik hozzánk tartoztak, csak álltak, s a halottakat nézték. Egy szót sem szóltak.

- Mondom, hűvös, borús reggel volt. Vagyis inkább még csak hajnalodott. De már tudtuk, hogy miénk a város. Éhgyomorral harcoltunk, a kávékat sem ihattuk meg. Úgy néztünk egymásra, mintha most kerültünk volna össze. A hajunk, a szemünk, a szánk, mindenünk fehér volt a portól, ami a leomlott falakról szállongott. Mintha csépeletünk volna. Tartottam a pisztolyt, de úgy lehúzta a kezemet, mintha egy mázsát nyomna. S ahányszor ránéztem a falnak esett csendőrökre, összerándult a gyomrom. Őket is ellepte a por, mint minket, de rajtuk már sárrá dagadt a piszok a kiömlő vértől. Épp akkor kelt fel a nap a távoli hegyek mögöl, szembesütött velünk, rásütött az útra, ahol álltunk, a barakkok fehér falai és a levegőben szállingózó por aranyszínbe borultak tőle. Egy paraszt állt mellettem. A romokat nézte, aztán rám tekintett, s azt mondta: „*Vaya*,⁴ megint elkezdődik egy nap.” „Gyerünk, igyunk egy kávé”, mondtam. „Jól van, Pilar, menjünk reggelizni”, mondta Pablo. Azzal felkerekedtünk, bementünk a Plazára, s a városkában nem akadt több ember, akit agyonlőttünk volna: az a négy volt az utolsó.

⁴ *Itt: lám (spanyol).*

- Hova lett a többi? - kérdezte Robert Jordan. - Csakugyan nem maradt egy fasiszta sem?

- *¡Qué va!* Volt még vagy húsz. Azok is kézre kerültek, de azok közül már egyet sem lőttünk agyon.

- Mit csináltak velük?

- Pablo cséphadaróval agyonverette őket, aztán a szikláról valamenynyit behajították a folyóba.

- Mind a húszat?

- Hallgasd meg. Nem olyan egyszerű. Nem szeretném még egyszer megélni azt az agyoncsépelést, ott a Plazán, a folyóra kiugró sziklatetőn... A város a folyó partján fekszik, magasan a víz felett. A főtéren padok állnak, s nagy, lombos fák, a közepén szökőkút. Mind a négy oldalán erkélyes házak sorakoznak. Hat utca találkozik a Plazán. Három oldalán csupa árkádos ház: forró napsütésben az árnyékos árkád alatt sétálnak az emberek. A negyedik oldalon nincs árkád, csak a fedetlen járda. Annak a szélén húzódik a fasor, a túlsó oldalán pedig már a szakadék kezdődik, s aki odaáll, háromszáz láb magasból néz le a vízre.

- Pablo már akkor előkészítette mindent, amikor támadásra indultunk a barakkok ellen. Kocsikkal eltorlaszolta a térre vezető utcákat, mintha műkedvelő bikaviadalt akarna rendezni a Plazán. A fasisztákat az Ayuntamientóban őrizték, a városházán. Ott áll a Plaza egyik oldalán, az a legszebb és legnagyobb ház. Egy nagy órát építettek be a falába, az árkádjai alatt volt a fasiszták klubja. Az árkád alatt mindig tele volt a járda asztalokkal és székekkel, itt iddögáltak aperitifjeiket a forradalom kitörése előtt. Gyékényfonatú asztalokat és székeket képzeljete el. Afféle kávéházi terasz volt, de sokkal szebb.

- És küzdelem nélkül fogtátok el őket?

- Pablo már éjszaka összefogdostatta mindet, mielőtt még támadásra indultunk a barakkok ellen. Az egész barakkcsoportot már jóval előbb körülzártuk; a fasisztákat pedig lakásukon fogtuk el, abban az órában, amikor a támadás megkezdődött. Nagyon ügyesen csinálta. Pablo ért a szervezéshez. Ha nem indított volna támadást egyszerre minden ponton, két tűz közé kerülhattünk volna, mialatt a *guardia civil* barakkjait ostromoljuk.

- Mondom, Pablo eszes, de kegyetlen. Akkor ott a városban jól eltervezett-megszervezett mindent. De most hallgassátok meg a folytatást. A támadás sikerült, a négy ór megadta magát, Pablo agyonlőtte őket a fal mellett, s mi elvonultunk reggelizni, a kávéházba. Ezalatt Pablo pontosan előkészítette a tervet. A kávéházat rendszerint már kora reggel kinyitották; ott állt a sarkon, ahonnan az autóbuszok indulnak. Pablo emberei az utcatorlaszokat torlaszolták el, mintha bikaviadalhoz készítették volna elő a teret, csak a folyóra tekintő oldalát hagyták szabadon. Amint a torlaszok elkészültek, Pablo intézkedett, hogy a pap gyóntassa meg a klubban elfogott fasisztákat, és adja fel nekik az utolsó kenetet.

- Hol gyóntatták meg őket?

- Már mondtam, az Ayuntamientóban. Odakint a téren nagy tömeg gyűlt össze. Bent a pap gyóntatta a foglyokat, s közben odakünn már elkezdődött a trágár üvöltözés, de nem mindenki lármázott; a többség komolyan és tisztességesen várakozott. Akik hangoskodtak, azok mind részegek voltak, fejükbe szállt a harci láz, a barakkok elfoglalásának dicsősége, s voltak köztük semmirekellők is, akiknek mindenük az ital.

- Mondom, odabent a pap gyóntatta a foglyokat, közben pedig Pablo kint a

Plazán két csoportba sorakoztatta az embereket. Olyan volt, mintha kötélhúzóversenyt rendeznének, vagy mintha egy kerékpárverseny befutóit várnák a célszalagnál, két sorfal közt. Vagy ha úgy tetszik, mintha egy körmeneten nyitnának utat a szentképeknek. Egy kétméteres folyosó maradt szabadon a két sor közt, mely az Ayuntamiento kapujától a Plazán át, a sziklapartig vezetett. Aztán kinyitották az Ayuntamiento kapuját, épp szemben a szakadékkal. Aki megállt a kapuban, maga előtt láthatta a Plazát, és végig rajta a várakozók két tömör sorát.

- Az első sorokban mindenki cséphadarót tartott a kezében, közönséges cséphadarót, amilyennel a gabonát szokták csépelni. Jó hosszú cséphadarók voltak. Nem jutott mindenkinek, legtöbbjét Don Guillermo Martín boltjából szerezték, aki nagy fasiszta volt, s mindenféle mezőgazdasági szerszámot árult. Akinek nem jutott, vastag füttykőt, bikacsököt vagy favillát tartott a kezében, közönséges szénahányó favillát. Némelyiknek csak egy sarló vagy kasza jutott, ezeket Pablo a szakadék szélére állította.

- Az első sor ember szép rendesen várakozott. Nyugodtan álltak, sütött a nap, s az ég éppen ilyen felhőtlenül ragyogott, mint most. Még por sem kavargott a Plazán, mert a hajnali harmatot még nem szívta fel a napsütés. Hosszú árnyékot vetettek a fák a tömegre, s néha olyan csend támadt, hogy a kőoroszlán szájából kinyúló vízcső bugyborékolását is meg lehetett hallani. Sűrű cseppekben zubogott a víz a kút medencéjébe: a közelben lakó asszonyok onnan szokták meríteni korsóval a vizet. Csak az Ayuntamiento közelében lármáztak néhányan. Egy részeg fickó kiáltozni kezdett, a mellette állók is rázendítettek, az ablakhoz tolakodtak, ocsmányságokat, ízetlen tréfákat kiáltoztak a vasrácon át a terembe, ahol a pap gyóntatott. De ilyen legföljebb ha három-négy volt, a többi férfi némán állt, mintha a részek nem is tartoznának közójük. Hallottam, amint valaki azt kérdi a szomszédjától: „Nők is vannak köztük?” A másik azt felelte: „Krisztusra, remélem, nincs.” Aztán újból megszólalt valaki: „Nézd, itt van Pablo asszonya. Mondd csak, Pilar, nő is lesz?” Ránéztem az ünneplőbe öltözött parasztra. Vastagon izzadt szűk kabátjában. „Nem, Joaquín, nő nincs - mondtam. - Nőket nem ölünk. Nincs is értelme, hogy az asszonyaikat is megöljük.” Joaquín megkönnyebbült. „Hála Krisztusnak, hogy a nőket nem bántjuk. Mikor kezdjük?” „Mihelyt a pap elvégezze a dolgát.” „Hát a pappal mit csinálunk?”, kérdezte. Megmondtam neki, hogy azt magam sem tudom. Csorgott a verejték a homlokáról, az arca megrándult. Azt mormogta: „Én még nem öltem embert!” A mellette álló paraszt is megszólalt. „Majd megtanulod a módját, mondta. Bár én sem hiszem, hogy egy ilyen szerszámmal egy csapásra meg lehet ölni az embert.” S bizonytalanul nézegette, forgatta a cséphadaróját. „Nem kell egy csapással végezni velük!, szólt közbe egy másik paraszt. Épp az a jó mulatság.” „Elfoglalták Valladolidot! Már Ávila is az övék!, szólalt meg valaki. Hallottam, mielőtt a városba jöttem.” „Ezt a várost nem foglalják el!, mondtam. Ez a miénk! Megelőztük őket! Pablo nem olyan ember, hogy az első ütést átengedi az ellenségnek!” „Pablo érti a dolgát, jegyezte meg egy másik. De abban önző volt, hogy a csendörökkel egymaga végzett.” „Igazad van, mondtam. De most majd kárpótolhatjátok magatokat.” Ebben mindnyájan egyetértettünk, a szervezés mindenkit kielégített. Valaki azt kérdezte,

hogy miért nem kapunk híreket a mozgalom terjedéséről. „Pablo elvágta a telefonvezetékeket, még a támadás előtt, mondtam. Még nem javították ki.” Elcsodálkozott. „Hát ezért nem hallunk semmi újat! Én is csak az útkaparó házában hallottam ma reggel, hogy mi történik itt. Mondd csak, Pilar, miért kell agyonütni őket?” „Mert nem szabad töltényt pazarolnunk. Meg azért is, hogy mindenki egyformán legyen felelős.” „Értem, mondta. Azért, hogy végre elkezdhessük a munkánkat.” Ránéztem, és láttam, hogy sír. Megkérdeztem: „Miért sírsz, Joaquín? Ezért, nem kell sírni!” „Nem tehetek róla, Pilar, szipogta. Én még nem öltem embert. Még senkit sem öltem meg soha.” Aki még nem látta, hogyan indul a forradalom kisvárosban, az semmit sem látott. Minden ember ismeri a másikat, a születése óta. Aznap a legtöbb férfi csak a hétköznapi ruháját kapta magára, s úgy jött be nagy sietve a környékről a városba. De néhányan nem tudták, hogyan kell felöltözni ilyen alkalomra, az ünneplőjüket vették fel, s most szégyelltek magukat, amikor meglátták a többiek elnyűtt munkaruháját. Különösen akkor szégyelltek magukat, amikor azokkal a rongyosokkal találkoztak, akik részt vettek a barakkok megtámadásában. Mégsem merték levetni ünneplő kabadjukat, mert attól féltek, hogy elvesztik a tolongásban, vagy ellopják tőlük, elkeseredve izzadtak a vastag posztó alatt, s várták, hogy végre elkezdődjék.

- Hirtelen nagy szél kerekedett, és száraz port kavart fel a Plazán. Az emberek már unták az álldogálást, mozgolódni kezdtek. Szemüket, szájukat ellepte a por. Egy sötétkék ünneplőbe öltözött férfi kiáltozni kezdett: „*¡Agua! ¡Agua!*”⁵ A Plaza csöszse minden reggel tömlővel megöntözte az utakat, a bokrokat és fákat; most is munkához látott; fölszerelte a tömlőt, lelocsolta a port a tér széléig, és a középre söpörte a szemetet. A két emborsor lassan tágult előtte. Széles ívben söpörte a teret, a napsütésben ragyogott a szökőkút minden vízcseppje, az emberek rátámaszkodtak a cséphadarójukra vagy a füttyköseikre, s vidáman nézték a sugarasan szertezuhogó vizet. A por hamarosan leülepedett, az emberek újra sorba álltak. Egy paraszt hirtelen elkiáltotta magát: „Mikor kapjuk már meg az első fasisztát? Mikor jön ki az első a gyóntatószékből?” Pablo az Ayuntamiento kapujából felelt neki: „Mindjárt! Mindjárt kijön az első!” Rekedt volt, mert hajnal óta folyton kiabált, meg sok füstöt is nyelt a barakkoknál. „Mire várunk?”, bögte valaki tele torokból. Pablo visszaüvöltött: „Most sorolják el a bűneiket!” „Akkor még nem lehetnek készen, ismerte el a férfi. Legalább húszan vannak.” „Többen, mint húszan!”, válaszolta valaki. „Húsz embernek sok bűne lehet, annyi, hogy alig győzik felsorolni.” Valaki közbeszólt. „Csalnak! Csak az időt húzzák! Mikor ilyen sietős a dolog, az ember nem emlékezhetik mindenre, legföljebb a nagyobbfajta bűneire!” Egy másik paraszt tréfálkozni próbált. „Ráérnek, mondta. Meg aztán annyi a nagy bűnük, hogy ha mind felsorolják, azzal is eltelik az idő.” „Én is ráérek, mondta a szomszédja, de azért már szeretnék túl lenni az egészen. Nekünk is jobb lenne, nekik is. Július van, sok a munka. Az aratás megvolt, de a gabona még cséplésre vár, s még előttünk az ünnepek és a vásár is.” „De hisz ez az ünnep és a vásár”, mondta egy másik. „A szabadság vására. A mai naptól kezdve, ha kiirtottuk ellenségeinket, miénk a város és a föld!” Újabb szónok akadt: „És az igazi cséplés ideje!. Fasisztákat csépelünk, a fasiszta pelyvából csépeljük ki a szabadságunkat.”

Komoly hang is hallatszott. „Úgy kell elvégeznünk a munkát, hogy méltók legyünk eredményére. Pilar, fordult hozzám, nem tudod, mikor tartjuk a szervezkedési gyűlést?” Megmondtam neki, hogy mihelyt itt a téren befejezzük a dolgunkat. Az Ayuntamientóban gyűlünk össze, abban a teremben, ahol most a foglyokat gyóntatja a pap.

⁵ *Viz. (spanyol).*

- Tréfából a fejembe nyomtam a csendőrség háromszögletű, lakkozott bőrkalapját. Leeresztettem a pisztoly kakasát is, a hüvelykujjammal eresztettem egyre lejjebb-lejjebb, amíg a ravaszt húztam, így látszott természetesnek. Aztán betűztem a pisztolyt a kötélből font övembe, a hosszú csövét az öv alá. Mikor a csendőrkalapot fölvettem, azt hittem, ez igen jó tréfa lesz, csak később jutott eszembe, hogy inkább a pisztolytáskát hoztam volna magammal. Valaki meg is szólított a várakozók közül. „Pilar, lelkem, nem való neked ez a kalap. Elmúlt az ideje, akárcsak a csendőröké.” „Jól van, mondtam engedékenyen, leveszem.” „Add ide! Tüntessük el!”

- Elmentünk a sor túlsó végére, amely már a szakadéknál húzódott, ott fogta a kalapot és lehajította, azzal a lapos mozdulattal, mellyel a terelőpásztor szokott követ hajítani a bikára. A kalap lassan lebegett az úrben, egyre kisebbnek látszott, a lakkbőr megcsillant a fényben, majd végül a folyóba hullt. Visszafordultam, a teret néztem, az ablaksorokat, az erkélyeket. A kettős sor még rendületlenül állt az Ayuntamientohoz vezető úton, az ablakokban nagy tömeg zsúfolódott, zsongott a tér a szüntelen beszélgetéstől. Valaki felkiáltott: „Már jön az első!” És a kapuban csakugyan megjelent Don Benito García, a polgármester. Hajadonfött, lassú léptekkel jött ki az épületből, lejött a lépcsőn, és semmi sem történt; bement a két sor ember közé, akik cséphadarókkal felszerelve várták, elsétált köztük, és még mindig nem történt semmi. Már elhagyott két embert, négyet, nyolcat, tízet, és még semmi, semmi. Ahogy a két sorfal közt lépdelt, felemelt fejjel, világosan láthattuk, hogy kövér arca ólomszürke. Mereven maga elé nézett, de láttuk, hogy közben lopva jobbra-balra pislog. Lassan lépdelt, nem történt semmi.

Valaki feljajdult az egyik erkélyen: „*¿Qué pasa, cobardes? Mitől féltek, gyávák?*”

Don Benito még nem jutott a sorfal végére, s eddig senki nem nyúlt hozzá. Csak akkor vettem észre, hogy a sorban előttem a harmadik arca idegesen megrándul, az ajkát harapdálja, s a keze elfehéredik, ahogy a cséphadaró nyelét szorítja. Don Benito felé nézett, figyelte közeledését. De még mindig nem történt semmi. Aztán egy pillanattal hamarabb, mint Don Benito a rángatózó arcú ember elé ért volna, az felemelte cséphadaróját, s a polgármester fejére sújtott. Don Benito értelmetlenül bámult rá. A cséphadaró ismét rácsapott a fejére. „Ez a tiéd, *Cabrón!*”⁶ A második ütés előlről érte, az arcát. Don Benito a szeme elé emelte kezét. A következő pillanatban már ütötték-verték, amíg a földre nem rogyott. Akkor galléron ragadták, néhányan a karjába kapaszkodtak, s úgy húzták végig a földön, a porban, a szakadékig. Ott belökték a folyóba. Aki először ütötte meg, letérdelt a szikla szélére, utána nézett, és azt ordította: „*A Cabrón! A Cabrón! A Cabrón!*” Don Benito bérlője volt. Mindenki tudta róluk, hogy nem fértek meg egymással. Egy folyóparti telek miatt

vesztek össze, amelyet Don Benito elvett a bérlőjétől, s egy másiknak adott. Azóta gyűlölték egymást. Most nem is állt be újra a sorba, ott maradt a szakadék szélén, és mereven nézte azt a helyet, ahol Don Benito eltűnt a folyóban.

⁶ *Itt: kurafi (spanyol).*

- A polgármester után egy ideig nem következett senki - folytatta Pilar, rövid hallgatás után. - Csend volt a Plazán, mindenki az új áldozatot várta. Aztán egy részeg fickó kurjongatni kezdett. „*¡Qué salga el toro! Engedjétek ki a bikát!*” Az Ayuntamiento ablaksora mellől valaki visszakiáltott: „Nem akarnak mozogni! Mind imádkozik!” „Húzzátok ki őket az ablakon!, üvöltötte egy másik részeg. Gyerünk! Húzzátok ki őket! Már eleget imádkoztak!” De nem jött ki senki. Aztán kinyílt a kapu, s láttam, hogy megjelenik egy ember. Don Federico Gonzáles, a molnár és fűszeres volt, a város egyik legelső fasisztája, magas, ösztövé ember, néhány szál haját kétoldalról a feje búbjára fésülte, hogy leplezze kopaszságát. Csak nadrágot viselt és hálóinget, amelyet a nadrágjába gyűrt. Cipő sem volt rajta, mezítláb hurcolták el hazulról. Feje fölé tartotta kezét, Pablo mögötte lépkedett, és puskája csövét a hátához nyomta. Így érte el Don Federico is a kettős sorfalat. Pablo leeresztette a puskát, megfordult, visszatért az Ayuntamiento kapujához, de Don Federico most már egy lépést nem bírt tenni, egy helyben állt, az égre meresztette szemét, s úgy nyújtogatta karját a magasba, mintha át akarná ölelni az eget. „Úgy látszik, nincs lába!”, kiáltotta valaki. „Mi bajod, Don Federico? Gyalog nem tudsz járni?”, ordították feléje. Don Federico még mindig nem mozdult, karját mereven az ég felé nyújtotta, csak a szája mozgott, de egy szava nem hallatszott. Pablo rákiáltott a lépcsőről: „Indulj! Előre!” Federico még erre sem mozdult. Az egyik részeg ember oldalba bökte a cséphadarója nyelével. Don Federico ugrott egyet, mint az ideges ló, de ott maradt egy álltó helyben, felnyújtotta karját, és égne meresztette szemét. Ekkor közvetlenül mellettem megszólalt egy paraszt: „Gyalázat! Nekem semmi bajom vele, de már elég volt ebből a látványosságból!” Átfurakodott a soron, utat magának Don Federicóig, s ott csak annyit mondott: „Engedelmével!” S azzal felemelte botját, és hatalmasat vágott a fejére. Don Federico mintha meglepődött volna, leeresztette kinyújtott karját, s megtapogatta fejét azon a helyen, ahol a botütés érte. Remegő ujjai szétborzolták gyér hajzatát. Hirtelen nekiiramodott, végigrohant a sorfalak közt, de most már úgy verték hátát és a vállát, mint a zápor. Végül is elbukott, és elterült földön. A sor végén állók felemelték, és lelökték a mélybe. Emlékszem, azóta, hogy kilépett az ajtón, a szája szüntelenül mozgott, de egy hangot sem adott, akkor sem, amikor Pablo a puskát az oldalába lökte. Talán azért állt olyan sokáig egy helyben, mert már nem volt ura a lábának,

- Amikor eltűnt a szakadékban, odamentem az Ayuntamiento árkádjához, félrelöktem az utamból két semmirekellő részeget, és benéztem az ablakon. Odabent a nagy teremben félkörben csoportosultak a foglyok, mindnyájan térden álltak és imádkoztak, s a pap is velük térdelt s imádkozott. Négyen őrizték őket: Pablo, Cuatro Dedos, egy négyujjú varga, s még két ember. Pablo megkérdezte a papot: „Melyik következik?” A pap nem felelt neki, tovább imádkozott. Pablo nekidühödött, rákiáltott: „Nem hallod? Ki következik? Melyik készült el?” A pap nem válaszolt, még

mindig úgy tett, mintha ott sem volna. Láttam, hogy Pablo már nagyon dühös. Ekkor Don Ricardo Montalvo, egy földbirtokos felemelte fejét, abbahagyta az imádkozást, s azt mondta: „Menjünk mindnyájan együtt.” „No végre!, sóhajtott Pablo. De csak egyenként, abban a sorrendben, ahogyan elkészültetek!” „Megyek, válaszolta Don Ricardo. Jobban úgysem készülhetek fel.” Mialatt beszélt, a pap megáldotta, s amikor felállt, újra megáldotta, de közben sem szakította félbe imádságát. Don Ricardo megcsókolta a feszületet, aztán elfordult, s azt mondta Pablónak: „Most te vagy az úr, te ördögfajzat! Menjünk!”

Alacsony, vastag nyakú, ősz ember volt, az ingén nem viselt gallért, a lába karika volt a sok lovaglástól. „Isten veletek, búcsúzott a térdeplőktől. Ne búsuljatok. Meghalni semmi, csak az bosszant, hogy ennek a csőcseléknek a kezétől kell meghalnom. Ne nyúlj hozzám, szólta rá Pablóra. A puskáddal se érints meg.” Aztán kilépett az Ayuntamiento kapuján. Apró, szürke szeme bosszúsan nézett a két sorban álló parasztok fölé. Kiköpött. Valóságos nyálat köpött, ami hidd meg, *Inglés*, ilyen körülmények között ritkaság. „*¡Arriba España!*”, kiáltotta. Le a megnevezhetetlen köztársasággal! És tesztek az apátok üdvösségére!”

⁷ *Éljen Spanyolország! - falangista köszöntés (spanyol).*

Mondanom sem kell, hogy nagyon hamar agyonverték. Mihelyt a sorfal elejére ért, egyszerre megrohanták, zuhogtak rá az ütések; emelt fejjel igyekezett előre, de mind újabb csapások zúdultak a hátára, fejére. Már a földön volt, de még mindig ütötték, a kaszákkal és sarlókkal is nekiestek, aztán megragadták, s a sziklához cipelték, hogy ledobják a folyóba. Elöttem vonszolták el, s láthattam, hogy az emberek keze és ruhája már csupa vér volt. És higgyétek el, csak ekkor éreztem igazán, hogy ezek a mi ellenségeink, meg kell őket ölnünk.

- Mielőtt mérgében gorombáskodni kezdett, tudom bizonyosan, hogy nem egy cséphadarós szívesen elpárolgott volna a térről, még tanúnak sem kíváncszott oda, nemhogy tettesnek. Azt is tudom, hogy ha valaki elkiáltotta volna magát: „Kegyelmezzünk meg a többinek, megkapták a leckéjüket!”, abban mindnyájan meg is egyeztek volna.

- De Don Ricardo hetykesége elrontotta a többiek dolgát is. A két sorban álló cséphadarósok eddig csak kötelességüket teljesítették, örömük nem telt benne. De most megdühödtek. Egyikük kiáltozni kezdett: „Engedjétek ki a papot! Hamarabb elintézhethetjük a bandát! Engedjétek ki a papot!” „Három zshiványt már elintéztünk, kiáltotta egy másik, jöjjön most már a pap is!” „Csak két zshiványt intéztünk el!, szólalt meg mellette egy alacsony paraszt. Két zshiványt és a Mi Urunkat.” A másik elvörösödött. „Csak úgy szokásból mondom, a Mi Urunk.” A másik ráripakodott: „Még szokásból se emlegess itt urakat! Vigyázz a szádra, mert téged is megsétáltatunk a sorok közt!” A paraszt ijedten védekezett. „Vagyok olyan jó szabadelvű köztársasági, mint te! Láthattad, hogy Don Ricardót is szájon vágtam, Don Federicót meg hátba találtam, éppen csak Don Benitót tévesztettem el. Urazni valakit, az még a köztársaságban sem bűn. Megszoktuk, hogy így beszéljünk!” „Tesztek a köztársasági elveid közepébe, ha még most is csak azt tudod hajtogatni, hogy ez a Don, meg az a Don!” „Mifelénk így hívják őket.” „De én nem így hívom a *cabrón*-okat! Hogy

uraság!... A fenét!... No, már jön a következő!”

- Ez volt a legcsúnyább jelenet. Don Faustino Rivero lépett ki az Ayuntamiento kapuján. Don Celestino Rivero, a gazdag földbirtokos legidősebb fia. Magas volt és sárga hajú, szépen hátrafésülve, mert a hajára különösen sok gondot fordított, mindig hordott fésűt a zsebében, s most is megfésülködött, mielőtt kilépett a kapun. Hírhedt szoknyavadász volt; a gyávaságáról is sokat beszéltek, de azt is tudták róla, hogy valaha műkedvelő bikaviadornak készült, gyakran látták cigányok és bikaviadorok társaságában. Az volt a legnagyobb öröme, ha andalúziai viseletbe öltözhetett, de a viadalhoz nem volt mersze. Nagy bohóc volt szegény. Egyszer bejelentette, hogy Ávilában részt vesz egy jótékonyági bikaviadalon, amelyet az aggok háza javára rendeztek. Fogadkozott, hogy andalúziai stílusban, lóhátról fogja leszúrni a bikát, és sokat gyakorlatozott. Arra számított, hogy egy apró, gyenge lábú állatot hajtanak majd eléje, de amikor hirtelen egy hatalmas bikával került szembe, kiáltozni kezdett, hogy beteg, rosszul érzi magát. Látták is, amint három ujját lenyomja a torkán, hogy hányásra ingerelje magát. Mindenki emlékezett az esetre, s most, hogy meglátták, mindjárt kiáltozni kezdtek: „Hola, Don Faustino, nehogy hányni kezdjél!” „Hola, Don Faustino, gyönyörű lányok várnak rád a szakadékban!” „Rajta, Don Faustino, hozunk neked egy sokkal nagyobb bikát, mint amilyen az ávilai volt!” „Mondd csak, Don Faustino, hallottál már a halálról?” Így kiáltoztak összevissza, Don Faustino pedig megint hőst játszott, még mindig olyan bátor szeretett volna lenni, mint az imént, amikor bejelentette a többieknek, hogy most ő következik. Ugyanaz a vak kényszer vezette, mint amikor kilépett az arénára, ugyanaz a rögeszme, amely elhitette vele, hogy matador is lehet belőle. Most Don Ricardót akarta utánozni. Derűsen, bátran, hetyke arccal állott, de egy szót sem bírt kinyögni. „Gyere, Don Faustino, biztatta valaki a sorból. Gyere, itt a világ legnagyobb bikája!” Don Faustino megállt, gögösen körüljártatta szemét; azt hiszem, akkor már tudta, hogy senkitől sem várhat könyörületet. A tömeg egyre türelmetlenebbül zúgott feléje. „Don Faustino, mondta valaki, mire vársz?” „Hányini szeretne, arra vár!”, kiáltotta valaki, mire általános nevetés tört ki. „Don Faustino, biztatta egy paraszt, nem baj, okádj, ha jólesik! Én nem bánom, nekem mindegy!” Mialatt így ugratták, Don Faustino körüljártatta tekintetét a tömegen, átnézett a téren, meglátta a sziklát és a szakadékot, s hirtelen hátrálni kezdett az Ayuntamiento bejárata felé. Nagy üvöltés támadt erre. Valaki, nagyon vékony hangja volt, azt kiáltotta: „Hová sietsz, Don Faustino? Hova mész?” „Ott benn akarja eldobni a rókabőrt!”, felelte valaki, s újra felharsant a nevetés. Don Faustino másodszor is kilépett a kapun, de most már Pablo puskacsövével a hátában, s ettől egyszeriben eltűnt minden magára öltött bátorsága, Pablo úgy lökdöste maga előtt, mintha valami szemetet seprűzne ki a térről, Don Faustino eltakarta szemét, hangosan imádkozott, minduntalan meg-megállt. Végre eljutott a sorfalig.

Pilar nyugalma eltűnt; meglátszott rajta, hogy az emlék még ma is mérhetetlenül izgatja.

- Valaki elkiáltotta magát: „Hagyd békén! Senki ne nyúljon hozzá!” Az emberek megértették, nem is mozdult senki, hogy megérintse Don Faustint, aki remegő kézzel, reszkető szájjal haladt át a sorok közt. Akkor sem szóltak hozzá, nem

is bántották, amikor félúton megállt, mert nem tudta felemelni a lábát. Térdre rogyott. Senki sem ütötte meg. A sorfal túloldalán haladtam vele egy vonalban, mert látni akartam, mi lesz a vége. Egy paraszt lehajolt hozzá, talpra állította. „Kelj fel, Don Faustino, ne félj, a bika még nem jött ki!”

- De Don Faustino már nem tudott járni. A fekete inges paraszt támogatta jobbról, s túlfelől is egy fekete inges, juhászcizmás paraszt karolt beléje. Don Faustino a szemére szorította kezét, a száján nem jött ki hang, sárga haja égnek meredt, fénylett a napsütésben. Amint elhaladtak a parasztok előtt, sorban megszólították: „Don Faustino, jó étvágyat!” „Alázatos szolgája, Don Faustino!” „Alázatos szolgája, Don Faustino, te nagy matador!” „Gyönyörű lányok vannak az égben, Don Faustino!” A két paraszt végigvonszolta a sorfalak közt nyíló folyosón, a hóna alatt tartva a reszkető embert, aki különben térdre rogyott volna. Tenyerét szemére szorította, de alighanem átlátott az ujjai közt, mert amikor a szakadék széléhez jutottak, megint letérdelt, levetette magát a földre, két kézzel kapaszkodott a fűbe, és ordított: „Ne, ne, ne! Könyörgöm, ne! Könyörgöm, ne!” A két paraszt, aki odáig kísérte, s a többi is mind, a kegyetlenebbje, aki a sor végén állt, egy pillanat alatt lelökte a szikláról, egyszer sem ütötték meg. Még zuhanása közben is hallottuk jajgatását.

- Most már láttam, hogy az emberek megvadultak. Megvadította őket Don Ricardo hetykesége és Don Faustino gyávasága. „Gyerünk a következővel!, kiáltotta egy paraszt, s a másik kedélyesen hátra vágta. „Lássuk a következő Don Faustinót!” „Az első már meglátta a nagy bikát!, mondta valaki. Úgy megijedt tőle, hogy megfélemedezett még a rókázásról is!” Egy paraszt kijelentette: „Soha életemben nem láttam még ilyen csodabogarat, mint ez a Don Faustino.” „Láthatsz mindjárt nagyobbat is!” - mondta valaki. Csak türelem. Ki tudja, mit kapunk még?” „Lehetnek törpék vagy óriások, vélte egy paraszt, még ha négereket és afrikai vadállatokat hoznának, akkor sem mutathatnának nagyobb csodát, mint amilyen Don Faustino volt. Mi lesz, mi lesz? Lássuk a következőt!” A részegek konyakot és ánizspálinkát kínálgattak egymásnak. A fasiszta klub söntéséből zsákmányolták. Úgy nyakalták az erős italt, mint a bort, s már alaposan be is rúgtak tőle, de még inkább Don Benito, Don Federico, Don Ricardo és különösen Don Faustino halálától. Akinek nem jutott pálinka, a borostömlőkből iddogált, amelyeket körülhordoztak a tömegben. Engem is megkínáltak. Jókorát húztam belőle, ízlett a bor, mert már nagyon megszomjaztam. A bortömlős ember is biztatott. „Megszomjazik az ember a gyilkolástól!” „Te is öltél?”, kérdeztem. Kidüllesztette mellét: „Négyel már végeztünk, a csendőröket nem is számítva. Azt mondják, te is elintéztél egy csendőrt, Pilar! Igaz?” „Nem én, mondtam. Belelöttem a füstbe, mint ti. Nem tudom, eltaláltam-e valakit.” „Hát a pisztolyt honnan szerezted, Pilar?” „Pablótól. Nekem adta, amikor már kivégezte vele a csendőröket.” „Ezzel lőtte le őket?” „Ezzel. Aztán nekem ajándékozta.” „Ideadnád egy percre?” „Szívesen.” Kihúztam öveméből, és odaadtam neki.

- Nem érdekelt a fegyver, a következő áldozatra voltam kíváncsi. Don Guillermo Martin, egy kereskedő állt a kapuban. Az ő boltjából kerültek ki a cséphadarók, pásztorbotok, favillák. Don Guillermo fasiszta volt, de egyébként

senkinek sem lehetett rá panasza. Igaz ugyan, hogy keveset fizetett a cséphadaró-készítőknek, de nem is árulta drágán, és ha valaki éppen nem akarta tőle megvenni, csinálhatott magának annyiért, amennyibe a bőr és a fa került. Durva beszédű ember volt, mindenki tudta róla, hogy fasiszta, hiszen délben, este ott üldögélt a klub teraszán, egy nádfonatos széken, az El Debatet olvasta, ragyogó cipőjét mutogatta, ürmöst ivott kristályvízzel, sós mandulát, szardellagyúrút és csigát evett. De mindez még nem halálos bűn. Biztosra veszem, ha Don Ricardo Montalvo nem hetykélkedik, és Don Faustino gyávasága nem izgatja fel a tömeget, s ha nem isznak annyi pálinkát, valaki elkiáltotta volna magát: „Engedjétek el Don Guillermost! Az ő cséphadaróit használjuk! Hadd menjen békével!”

- Mert ne higgyétek, hogy abban a városban fenevadak élnek. Derék emberek, természetes igazságérzettel és jó szándékkal... De már a kegyetlenség feltámadt bennük, s az ital a fejükbe szállt, se nem láttak, se nem hallottak, a sorfalak is felbomlottak már, s még egyre ittak, pedig már nem is kívánták. Nem tudom, más országban is így van-e... Spanyolországban gyalázatosak a részegek, ha nem bortól rúgnak be, hanem pálinkától. Ilyenkor minden kitelik tőlük, amire józan fejjel nem volnának kaphatók. A te hazádban is így van ez, *Inglés?*

- Így - felelte Robert Jordan. - Hétéves koromban anyám elvitt Ohióba, egy lakodalomra. Engem szemeltek ki uszályhordozónak, egy velem egyidős kislánnyal, s együtt vittük a virágot.

- És vittétek is? - kérdezte María. - Jaj, be szép lehetett.

- Mialatt a városban tartózkodtunk, egy négert lámpavasra húztak, aztán elégették. Mondom, felhúzták a négert, először azzal a szerkezettel, amellyel az ívlámpát szokták leszedni, és ismét felhúzni, de a szerkezet eltört a súlya alatt...

- Szörnyű! - kiáltotta María. - Csak azért, mert néger volt...

- Részegek voltak? - kérdezte Pilar. - Azért égették meg a négert, mert részegek voltak?

- Nem tudom - vont vállat a fiatalember. - Én a redőny mögül figyeltem, mi történik odakint. Az ívlámpa épp az ablak előtt állott. Nagy tömeg ordított az utcán, s amikor másodszor is felhúzták a négert...

- Ha hétéves voltál, és csak a redőny mögül leskelődtél, nem tudhatod, részegek voltak-e vagy sem - állapította meg Pilar.

- Mondom, a négert másodszor is felhúzták, de akkor már az anyám elhurcolt az ablakból, így a többi már nem láthattam. De azóta nem egy alkalom volt kitapasztalnom, hogy a részegség ugyanaz minden országban. Csúf és embertelen.

- Hétéves voltál - tűnődött María. - Nem neked való jelenet volt, nagyon fiatal voltál még. Én még csak cirkuszban láttam négert. Ha ugyan a mórok is nem néger.

- Van, amelyik néger, van, amelyik nem az - oktatta Pilar. - Mesélhetnék neked egyet-mást a mórokról.

- Én többet tudok róluk! - mondta María. - Én olyasmit is tudok, amit te nem.

- Arról ne beszéljünk - hallgattatta el az asszony. - Mire való az? Ne is gondolj arra... Hol hagytam abba?

- Azt mondtad, hogy a sorok felbomlottak, amikor az emberek berúgtak -

emlékeztette Robert Jordan. - Folytasd!

- Azt nem mondhatnám, hogy berúgtak - magyarázta Pilar. - Attól még messze voltak. De már kapatos volt mindegyik. Nos, amint már említettem, Don Guillermo lépett ki a kapun. Egyenesen állt, hunyorogva nézelődött a rossz szemével, ősz haját felborzolta a szél. Az ő ingéről is hiányzott a gallér. Állt, keresztet vetett, nem sokat láthatott szemüveg nélkül, mégis oly szép nyugodtan nekiindult a sornak, mindenkinek megeshetett rajta a szíve. De valaki rákiáltott a tömegeből: „Ide gyere, Don Guillermo, errefelé, ide, ide! Itt megtalálhatod a saját árudat!” Olyan örömük lett Don Faustino kicsúfolásában, hogy nem vették észre, Don Guillermo mennyire más, és ha már megölik, gyorsan és tisztességgel kellene végezniük vele. „Don Guillermo, gúnyolódott egy másik, hozassuk el a szemüvedet otthonról?”

- Don Guillermo nem is lakott a saját házában, s talán azért lett csak fasiszta, hogy a gazdagokkal tarthasson, különben semmiféle fényűzésre nem telt neki, sokat kellett dolgoznia, hisz csak fából készült holmit árult a boltjában. És aztán a vallásos felesége miatt is csatlakozott a fasisztákhoz, gondolta, így adja meg az asszonynak, ami neki jár. A téren lakott, a klubtól a harmadik ház egyik lakásában. Összehúzott szemmel nézte a sorokat, ahova be kellett lépnie, s ekkor a lakása erkélyén hirtelen éles sikoltás hallatszott. A felesége volt. Jól láthatta férjét az erkélyről. „Guillermo!, zokogta. Guillermo! Várj, én is veled megyek!” Don Guillermo a hang felé fordult, de rossz szemével aligha láthatta az asszonyt. Megpróbált válaszolni, de egy hang sem jött ki a torkán. Integtetett arrafelé, ahonnan a hangot hallotta, s elindult a kettős sorfal közt. Az asszony hangosan sírt: „Guillermo! Guillermo! Ó, Guillermo!” Az erkély rácsára kulcsolta kezét, s ide-oda támolygott. Don Guillermo újból búcsút intett neki, s emelt fővel a sorfalak közé lépett. Egy jellel sem árulta el, mit érez, csak az arcszínén látszott meg izgalma, ekkor egy részeg nagyot rikkantott, az asszony hangját utánozta. „Guillermo!” A kereskedő szemeiből eleredtek a könnyek, a részegre rohant, ez pedig felemelte cséphadaróját, és leütötte vele. Don Guillermo a földön ülve is tovább sírt, mialatt a részegek verték. De nem félelmében sírt! Az egyik részeg ráugrott, ráállt a vállára és pálinkásbutykossal verte a koponyáját. A jobbérzésűek majdnem mind elfordultak, kiléptek a sorból, helyükre részegek tolazkodtak, pokoli mulatságot szerzett nekik a dolog, trágár szavakat ordítottak, gúnyosan kurjongattak befelé az Ayuntamiento ablakain.

- Hát te? - kérdezte María. - Te mit csináltál?

- A hajnali harc és győzelem fellelkesített, s az is tetszett, ahogy Pablo a négy foglyot elintézte. Nem volt valami élvezetes látvány, de úgy gondoltam, hogy ennek meg kellett lennie. Megöltük őket, de fölösleges kegyetlenkedés nélkül. Épp csak kitörlünk néhány embert az élők sorából, az ilyesmi pedig már évek óta nem volt újság. Nem szép dolog az sem, elismerem, de szükség van rá, hogy megnyerjük a háborút, és fönntartsuk a köztársaságot.

- Később, amikor elzárták a teret és felállították a sorfalakat, mindjárt láttam, hogy mi készül. Megértettem Pablo szándékát, de ezt már egy kicsit furcsálltam. De a végén ezzel is megbékéltem valahogy, csak azt kívántam, magamban, hogy tisztességesen hajtsák végre a népítéletet. Egyébként pedig azt tartottam, hogy ha már

ki kell végezni a fasisztákat, jobb, ha valamennyien részt veszünk ebben, és egyformán vállaljuk a felelősséget, s ha már velük együtt nekem is meglesz a jogos hasznom a város elfoglalásából. De amikor láttam, hogy bántak el Don Guillermóval, egyszerre keserű lett a szájam íze, s elszégyelltem magam. S amint egyre több naplopót és iszákos csirkefogót láttam a soraink közt, már-már azt kívántam, bár ne volnék köztük. Átmentem a téren, s a túloldalon egy magas árnyékos fa alatt leültem a padra.

- - Két paraszt is oda tartott. Beszélgettek. Az egyik észrevett, megszólított. „Mi bajod, Pilar?” „Semmi, mondtam neki. Nincs semmi bajom, jó ember.” „Dehogyan nincs, csak mondd meg!” „Azt hiszem, torkig vagyok.” „Mi is”, mondta a paraszt. Mind a ketten letelepedtek a padra. Az egyik odakínálta nekem a borostömlőt. „Öblítsd ki a torkodat!” A másik pedig, mintha az előbbi beszélgetésüket folytatná: „A legszebb az egészben, hogy ránk hozzák a szerencsétlenséget. Hogy azt a Don Guillermót is ilyen csúnyán meggyilkolták, az már csak szerencsétlenséget hozhat ránk.” A másik így vélekedett: „Ha már meg kellett ölni őket, ami egyáltalán nem biztos, hát ölték volna meg őket emberhez illő módon, miért kell még csúfot is üzni belőlük?” A másik bólogatott. „Azt még csak megértem, hogy Don Faustinóból csúfot üztek, mert az világeletemben bohóc volt, sohasem volt komoly ember. De Don Guillermóval nem illett volna így bánni. Jóézésű ember ilyet nem tesz!” „Torkig vagyok”, mondtam, s csakugyan kavargóit a gyomrom, izzadtam, szédültem, mint a tengeri beteg. „Hát akkor elég volt, szól az egyik paraszt. Többet nem kérünk belőle. Csak azt szeretném tudni, vajon másutt is így történt-e?” „Még nem javították ki a telefonvezetéket, magyaráztam. Pedig már ideje volna!” „Úgy bizony!, helyeselt a paraszt. Okosabban tennénk, ha a holnapra gondolnánk, felkészülnénk a támadásra! Többet használna, mint ilyen gyalázatos mérszárlásra izgatni a népet!” Felálltam. „Beszélek Pablóval”, mondtam s elindultam az Ayuntamiento felé. A sorfalak már alig álltak a helyükön. Mindenki tökrészeg volt. Két ember elterült a tér közepén, hanyatt feküdtek egymás mellett, ketten szorongattak egy pálinkásbutykost, s nyájasan kínálgatták egymást. Az egyik nagyot húzott az üvegből. „*¡Viva la Anarquía!*” rikoltotta. Úgy üvöltött, mint aki megháborodott, vörös-fekete zsebkendő volt a nyakára tekerve. A másik meg egyre azt ordította: „Éljen a szabadság!” Belerúgott a levegőbe, aztán leeresztette lábát, és még hangosabban bömbölte: „Éljen a szabadság!” Bal kezével vörös-fekete zsebkendőjét lengette, jobb kezében a palackot szorongatta, amely már újra visszavándorolt hozzá. Egy paraszt, aki épp az imént hagyta el helyét a sorban, utálkozva nézte őket az árkád alól. „Miért nem a részegséget éljenzik, mondta, hisz csak abban hisznek.” „Még abban sem, jegyezte meg valaki. Nem gondolkoznak ezek, nem is hisznek már semmiben.” Az egyik részeg nagy keservesen felkászálódott, két öklét a magasba nyújtotta, és harsányan kiáltozta: „Éljen az anarchia, a szabadság, és tesztek a köztársaságra!” Társa, aki még mindig hanyatt feküdt a piac közepén, bokán ragadta, és lerántotta a földre: egymásra hemperedtek, aztán felültek, s az, aki a másikat elbuktatta, most a nyaka köré fonta a karját, pálinkát öntött a szájába, megcsókolta vörös-fekete zsebkendőjét. Tovább ittak.

- Hirtelen nagy rikkantás hallatszott a sorok közül. A városházára néztem. Nem

láttam, ki lép ki a térre, mert a kapu körül annyian csoportosultak, hogy teljesen eltakarták előlem. Csak annyit láttam, hogy Pablo és Cuatro Dedos puskájával lökdös valakit, az arcát azonban nem láttam. Odafurakodtam a kapu közelébe.

- Ott már úgy tolongtak, hogy szinte nem lehetett megállni. A fasiszta klub asztalaikat és székeit felforgatták, csak egy asztal állt a lábán, azon is egy részeg feküdt lelógó fejjel, tátott szájjal. Felkaptam egy széket, nekítámasztottam az egyik oszlopnak, ráálltam. Innen már jól láthattam mindent a tömeg feje fölött.

Don Anastasio Rivast taszigálták ki a kapun. Mindenki tudta róla, hogy fasiszta; s ő volt a városban a legkövérebb ember; gabonával kereskedett, s biztosítótársaságoknak ügynökölt; pénzt is kölcsönzött, nagy kamatra. A széken állva figyeltem, ahogy lefelé jön a lépcsőn. Már majdnem odaért a sorokhoz; kövér nyaka vastag gyűrűkben omlott a gallérjára, kopasz feje ragyogott a napsütésben. A sorok előtt megtorpant, mert hirtelen vad kiáltás hallatszott, nem egy ember kiabált, hanem valamennyi egyszerre. A részegek hangos röhögései és káromkodásai összeolvadtak a józanok izgatott kiáltásával. A sorok szétbomlottak, mindenki az áldozatra rohant. Don Anastasio levetette magát a földre, kezét fejére kulcsolta. Aztán már semmit sem láttam, mert egymást lökdösve taposták, aki csak hozzáfért. Amikor szétszéledtek mellőle, már meghalt. Széttaposták a fejét. Körülnéztem. Sorok már nem voltak, csak a tömeg nyüzsgött összevissza.

- „Menjünk be!, ordították. Menjünk be értük!” Valaki belerúgott Don Anastasio holttestébe, amely hasmánt feküdt a földön. „Nehéz ezt cipelni! Hagyjuk itt.” „Igazad van, ezt a trágyahordót minek vigyük a sziklára?” „Menjünk be, rikoltotta valaki, intézzük el odabent az egész társaságot!” Mások is átvették a jelszót: „Gyerünk! Eleget ácsorogtunk már a tűző napon! Gyerünk, gyerünk előre!” A csöcselék az árkád alá tódult. Lökdöstek, egymást taposták, eszeveszetten lármáztak. Aztán valameny-nyien üvöltözni kezdtek. „Nyissátok ki! Kinyitni!” Mert az örök mindjárt bezárták az Ayuntamiento kapuit, amint a téren felbomlott a rend.

- Odamentem az egyik ablakhoz, benéztem. A nagy teremben az volt a helyzet, ami egy félórával azelőtt. A pap állt, az életben maradt foglyok széles félkörben térdepeltek körülötte és imádkoztak. Pablo a polgármester nagy asztalán ült, s a lábát lóbálta, vállán a puska, cigarettát sodort. Cuatro Dedos a polgármester karosszékében ült, s lábát az asztalra rakta. Az örök a tanácstagok székein tanyáztak, puskájukat térdük közt szorongatva. Pablo mellett, az asztalon hevert a nagy kapukulcs. A tömeg kórusban ordította: „Nyissátok ki! Nyissátok ki!”, de Pablo úgy tett, mintha nem hallaná. Valamit mondott a papnak, de a csöcselék lármájától egy szavát sem értettem.

- A pap még csak válaszra sem érdemesítette, rendületlenül tovább imádkozott. Magammal hoztam a széket; most odaállítottam a falhoz, felálltam rá, megkapaszkodtam az ablakrácsban, arcomat a vaspálcák közé dugtam. A hátam mögött egy férfi is felállt a székre, kezével a rácsot markolta. „Eltörük a szék!”, mondtam. „Nem baj, biztatott. Oda nézz, milyen buzgón imádkoznak.”

- Savanyú, csöcselékszagú volt a lehelete, mint a járdára hányt ételnek. Elfordítottam az arcomat, ő pedig odatolta állat a vaspálcák közé, a vállam fölött előrehajolva rikoltotta: „Nyissátok ki a kaput!” Úgy éreztem magam, mintha az egész

részeg tömeg a hátamnak támaszkodnék, mintha lidérc borzolna meg álmomban.

- A csőcselék a kapu előtt tolongott, a zárt kapuszárnyakat döngették, a tér közepén egy hatalmas szál férfi hadonászott részegen; fekete inget viselt, a nyaka köré vörös-fekete zsebkendőt kötött: hirtelen eliramodott, nekiszaladt a tömegnek és elvágódott... feltápáskodott, eloldalgot néhány lépésnyire, aztán újra nekirontott a tömegnek, mindenáron fel akart kapaszkodni az emberek hátára. „Éljek sokáig, és éljen az anarchia!”, ordította.

- De egy idő múlva megunt, ahogy elnéztem, otthagya a tömeget, leült az utcakőre, előhúzott egy üveget és ivott. Egyszerre észrevette Don Anastasiót, aki még mindig hasmánt feküdt a földön. Felállt, odatántorgott a halotthoz, pálinkát öntött a fejére, és a ruhájára, aztán előkotort a zsebéből egy doboz gyufát. Ügyetlen kézzel, egymás után gyújtogatta a gyufaszálakat, nyilván lángra akarta lobbantani Don Anastasiót, de az erős szél sorra eloltotta a gyufákat. Erre letelepedett Don Anastasio mellé, s elbúsultan ingatva a fejét, a pálinkásüveget szopogatta, időnként meg-megveregette a halott vállát.

- Közben a tömeg egy pillanatra sem hagyta abba az ordítózást, különösen az az ember tett ki magáért, aki felkapaszkodott a székemre. Már zúgott a fejem, borszagú lehelete is föl kavarta a gyomromat. Elfordultam a téren üldögélő részeg óriástól, aki el akarta égetni Don Anastasiót, s tovább figyeltem az Ayuntamiento nagy termét. Odabent semmi sem változott: a foglyok félkörben térdepeltek, mellükig kigombolt ingben: némelyik lehajtotta tejét, mások feltekintettek a papra és a kezében tartott feszületre. A pap szüntelenül imádkozott, átnézett a térdeplők fölött, mintha nagyon messzire tekintene. Pablo unatkozva cigarettázott a hátuk mögött, a lábát lóbálta, és a kapukulccsal játszadozott. Valamit beszélt a paphoz, de nem hallottam a nagy zajongásban, mit mond. A pap most sem válaszolt neki, csak tovább imádkozott.

- A félkör közepe táján felállt egy ember; látszott rajta, elszánta magát, hogy kimegy a térre. Don Jósé Castro volt, akit egyébként mindenki csak Don Pépének hívott. Éppoly biztosan tudtam róla, hogy meggyőződéses fasiszta, mint azt, hogy lókereskedő. Szürke csíkos nadrágot és pizsamakabátot viselt, csinos férfi volt egyébként, még így, borostásan is. Megcsókolta a feszületet; a pap megáldotta. Kiegyenesedett, Pablóra nézett, aztán az ajtó felé fordult.

- Pablo a fejét rázta, és tovább cigarettázott. Láttam, hogy Don Pepe mond valamit Pablónak, de nem értettem egy szavát sem. Pablo nem válaszolt neki, csak a fejét rázta, és a kapura mutatott. Don Pepe odanézett, és csak most értette meg, hogy a kapu zárva volt. Pablo felemelte a kulcsot, s megmutatta neki, Don Pepe megfordult, visszalépett a helyére, ismét letérdelt. A pap Pablóra nézett, Pablo elvigyorodott, és meglóbálta a kulcsot. A pap is csak most eszmélt rá, hogy közben bezárták a kaput. Meghajtotta fejét, és tovább imádkozott.

- Nem is tudom, miért nem vette észre egyikük sem, hogy a kaput bezárták. Talán nagyon elmélyedtek az imában és gondolataikban. De most végre megértették a helyzetet, meghallották a tömeg lármáját: s most már tudták, hogy másképp hálnak meg, mint az előzőek. De magatartásuk nem változott.

- A csőcselék olyan vadul üvöltözött, hogy majd megsüketült az ember; a részeg

ember dühödten rázta a rácsot mellettem, és rekedten ordította: „Nyissátok ki! Nyissátok ki!” Pablo ismét szólt valamit a papnak, de most sem kapott tőle választ, mire lekasztotta válláról a puskát, és a cső végével vállon veregette. Az rá sem hederített, Pablo pedig átkiáltott valamit Cuatro Dedosnak, s az továbbadta az öröknek. Erre a puskások mind felkészültek, és átmentek a terem túlsó végébe.

- Pablo megint mondott valamit, mire Cuatro Dedos félretolta a terem közepéről két asztalt és néhány padot, s az örök oda álltak be mögéjük. Pablo áthajolt az asztalon, s a puskacsővel megint ráveregetett a pap vállára, de a pap most sem törődött vele. Csak Don Pepe meresztette a szemét, a többi fogoly mintha észre sem vette volna, mi történik, tovább imádkozott. Pablo megrázta a fejét. Amikor észrevette, hogy Don Pepe figyel, bólintott és magasra emelve, megmutatta neki a kulcsot. Don Pepe megértette, lehajtotta a fejét, és igen sebesen imádkozott tovább.

- Pablo kényelmesen megkerülte a hosszú asztalt, a polgármester karosszékéhez ment, letelepedett benne, cigarettát sodort, s közben szüntelenül figyelte a pappal imádkozó fasisztákat. Olyan egykedvűnek látszott, mintha semmi sem érdekelné a világon. A kulcsot maga elé rakta az asztalra, aztán egy idő múlva, megint kiáltott valamit az öröknek, de ezt sem értettem meg. Az egyik őr a kapuhoz ment, a térdeplők mind gyorsabban hadarták imájukat. Most már tudtam, hogy mi készül, s láttam, hogy ők is tudják.

- Pablo megint rászólt a papra, de az megint csak úgy tett, mintha süket volna. Ekkor Pablo előrehajolt, felemelte a kulcsot, és a kapunál álló őr felé dobta. Az őr elkapta, Pablo rámosolygott. A kulcs megfordult a zárban, az őr két kézzel belekapaszkodott a kapuszárnyba, maga felé húzta, aztán beugrott mögéje a benyomuló tömeg elől.

- A mellettem hadonászó részegnek hirtelen széles jókedve kerekedett. „Ez az! Ez az! Ez az!”, kiáltotta lelkesen. Úgy előretolta a fejét, hogy nem láttam miatta semmit. „Öljétek meg őket!, bögte. Öljétek meg őket! Verjétek agyon!” Két kézzel félrelökött az ablaktól, hogy semmit sem láttam, én meg könyökkel gyomron vágtam, s rákiáltottam: „Kie ez a szék, te részeg kutya?! Látni akarok!” De se nem látott, se nem hallott, csak rázta a rácsot, és részegen hörgött: „Verjétek agyon őket! Mind! *¡Cabrones! ¡Cabrones! ¡Cabrones!*” Könyökkel fejbe vágtam. „Részeg disznó! *¡Cabrón!* Látni akarok!”

Akkor két kezével megfogta a fejemet; le akart lökni, hogy egyedül maradjon a széken. Teljes súlyával rám dőlt, de birkózás közben sem hagyta félbe az ordítást. „Verjétek agyon őket! Ez az! Verjétek agyon őket!” „Verd agyon magadat!”, mondtam, és megütöttem ott, ahol tudtam, hogy fájni fog neki, és fájt is, mert hirtelen elengedte a fejemet, és leszállt, tapogatni kezdte magát. „*¡No hay derecho mujer!*” „Ehhez nincs jogod, te asszony, hallod-e!”, motyogta. Most a rácson át végre megláttam a cséphadarókat és furkósbotokat forgató embereket. Úgy verték a foglyokat, hogy szinte belekábultak, taposták, rugdosták őket, aztán a favillások is előrerohantak, a villáik hegyéről csurgott a vér. Pablo pedig csak ült a karosszékében, puskáját térdének támasztotta és figyelt. Tébolyultan üvöltözött a csöcselék, úgy nyerítettek, mint a lovak, ha kigyullad az istálló. A pap fölrántotta a szoknyáját, és egy

padra ugrott, sarlókkal és kaszákkal rontottak neki, valaki belekapaszkodott a ruhájába s lerángatta, egy éles sikoltás hallatszott, utána még egy, kaszákat és sarlókat döftek hátába, aztán reverendájánál és karjánál fogva felemelték, s a szék támlájához szögezték. A mi székünk már nem bírta tovább a kettőnk terhét; recsegve összetört alattunk, s én a részeggel együtt a földre estem. A kiömlött bor és okádék bűze az arcomba csapott. A részeg az ujját ingatta felém: „*¡No hay derecho mujer, no hay derecho mujer!*” „Könnyen megsebesíthetél volna!” Senki sem törődött velünk, ránk tapostak, átgázoltak rajtunk. Nagy keservesen felültem; a részeg szemben ült velem a földön, és ott fogta magát, ahol megütöttem.

- Többet nem is öltek nálunk fasisztákat a városban. Örülök, hogy nem láttam mindent, de ha az a részeg nincs, mindent láttam volna. Ezért még hálás is lehetek neki, mert ami az Ayuntamientóban történt, azt jobb volt nem látni... A másik részeg, akiről beszéltem, még sokkal bolondabb volt. Amikor feltápászkodtam az összetört szék mellől, s a nép még egyre ömlött be a városházára, az üres tér közepén pillantottam meg, a nyaka köré csavart vörös-fekete kendővel. Megint valami folyadékkal öntözgette Don Anastasio holttestét, aztán jobbra-balra lóbálva fejét, nagy nehezen kiegyenesedett, és gyufát gyújtott. Odamentem hozzá. „Mit csinálsz, te gyalázatos?” Rám mordult. „*Nada, mujer, nada.*” „Hagyj békén!” Mialatt mellette álltam, alighanem a két lábam felfogta a szelet, s a gyufa meggyulladt; kis kék láng futott át Don Anastasio kabátján, egy pillanat múlva már a vállát, nyakát is elérte. A részeg diadalmasan körülnézett. „Égetik a halottat!, bömbölte. Égetik a halottat!” „Kik égetik?”, kérdezte valaki. „Hol?, érdeklődött egy másik. „Itt, itt, gyertek csak ide!”, bögte a részeg. Ekkor egy cséphadarós teljes erejéből halántékon vágta. A részeg eldőlt, elnyúlt a földön, ránézett arra, aki leütötte, aztán lehunyta szemét, és két kezét összekulcsolta a mellén. Úgy feküdt Don Anastasio mellett, mintha elaludt volna. A cséphadarós nem bántotta többé. Mozdulatlanul feküdt akkor is, amikor Don Anastasiót felemelték, rádobták egy szekérre a többi halott közé, és lelökték a szikláról, társaival együtt. Így festett a tisztogatás az Ayuntamientóban. A város alighanem jobban járt volna, ha húsz-harminc részeget hajítanak le a szikláról, elsősorban a vörös-fekete kendősöket. Ha még egyszer forradalom lesz, legelőször a részégeket kell elintézni. Akkor azt még nem tudtuk, de másnap, harmadnap már sejteni kezdtük.

- Mit tudtuk mi akkor, hogy mit hoz a holnap. A városházi mérsárlás után több embert nem öltek meg, de a gyűlést el kellett halasztani másnapra, mert a sok hitvány részeg közt nem lehetett rendet tartani.

- Éjszaka Pablóval háltam. Talán erről nem kellene beszélnem előtted, *guapa*, de hátha okulsz belőle, hátha hasznodra válik, ha mindent tudsz rólam, vagy legalábbis azt, amit elmondok. Mert tőlem nem hallasz mást, csak igazat. Te is figyelj rám, *Inglés*, mert ilyet nem sokat hallottál életedben!

- Késő este lett, mire valami ételhez jutottunk. Az ütközet, a temérdek gyilkolás után hatalmasan megéhezünk, de beszélgetéshez már fáradtak voltunk. Ami engem illet, rosszkedvű voltam, szégyelltem magam, bántott a lelkiismeret. Úgy éreztem, hogy ez után a nap után csak baj következhetik. Ma is ezt éreztem, amikor erre járt az

a sok repülőgép. És három nap múlva csakugyan minden rosszra fordult.

Mondom, vacsora közben Pablo alig ejtett egy-egy szót. A sarki kocsmában tanyáztunk, ott, ahonnan az autóbuszok szoktak elindulni. A szoba zsúfolásig megtelt emberekkel, énekeltek, lármáztak, várni kellett a kiszolgálásra. De végül is Pablo lenyelte a roston sült fiatal kecskehús utolsó falatját is, megtörölte száját, megszólalt: „Meg voltál elégedve, Pilar?” „Nem, mondtam. Don Faustino kivégzése tetszett, a többié nem.” „Nekem az egész tetszett”, mondta. „Az egész?”, kérdeztem. „Az egész, bólintott; egy nagy karéj kenyeret szelt magának, és megkente zsírral. Az egész, a pap kivételével.” Tudtam, hogy a papokat a fasisztáknál is jobban gyűlöli. „Mi bajod a pappal? Mi nem tetszett?” „Csalódtam benne”, felelte szomorúan. Oly fülsiketítőén énekeltek körülöttünk, hogy alig értettük meg egymást. „Miben csalódtál?” „Csúnyán halt meg, mondta szomorúan. Semmi méltóság nem volt benne.” Felcsattantam: „Hát mit vártál tőle? Hogy ünnepélyesen haljon meg, a részeg csöcselék ütlegei alatt? Előtte épp elég szépen viselkedett. Olyan méltóságteljes volt, amilyen csak lehet az ember, ebben a helyzetben.” Pablo eltűnődött. „Igaz, igaz... De az utolsó pillanatban mégis elfogta a félelem.” „Ki nem félt volna?, mondtam. Sarlóval mentek neki.” „Tudom, válaszolta Pablo. Mégis azt mondom, hogy gyalázatosan halt meg.” Most már feldühödtem: „Más sem halt volna meg különben!, mondtam. Azt kaptad, amit kerestél! Mert, ami az Ayuntamientóban történt, az förtelmes volt!” Pablo a fejet lógatta. „Az, sóhajtotta. Rosszul szerveztem meg. Nem bánom... Csak a pap dolga bánt. Neki kellett volna a jó példát mutatni.” „Azt hittem, megveted a papokat!” „Persze!, válaszolta Pablo, és még egy karéj kenyeret szelt magának. De egy spanyol pap! Spanyol papnak bátran, szépen kellett volna meghalnia.” „Elég szépen halt meg. Semmi formaságot nem adtatok meg neki.” „Nekem mégis nagy csalódást okozott. Egész nap csak a pap halálára vártam. Azt reméltem, ő megy át utolsónak a sorfalak közt. Sokat vártam tőle. Valami szép befejezést az egészhez. Még sohasem láttam papot meghalni.” „Még nem késtél el!, mondtam gúnyosan. Hiszen csak ma kezdődött nálunk a mozgalom.” Legyintett. „Hidd el, nagyot csalódtam.” „Ejnye!, mondtam. Még megérjük, hogy istentagadóvá válsz a végén!” „Ehhez nem értesz, Pilar, mondta. Spanyol pap volt.” „Ó, mi spanyolok!, mondtam. - Hogy mi milyen büszkék vagyunk, ugye, *Inglés?*

- Indulnunk kell - mondta Robert Jordan, és felnézett az égre. - Már majdnem dél van.

- Jól van - mondta Pilar. - Mindjárt indulhatunk. De előbb még hadd mondjak el neked valamit Pablóról. Akkor éjszaka így szólt hozzám: „Pilar, ma éjjel nem nyúlunk egymáshoz.” „Helyes”, mondtam neki. „Ennek örülök. Én úgy vélem, hogy ennyi vérontás után utálatos lenne.” „Ó, te szent!, ripakodtam rá. Azt hiszed, hiába éltem bikaviadorokkal? Azt hiszed, nem tudom, milyenek a *Corrida* után?” Rám bámult. „Csakugyan? S mindegyik azt érzi, amit én most?” „Nem szoktam hazudni!” „Tudom, Pilar. Kimerült vagyok. Nem haragszol rám?” Ráhagytam. „Nem. De nem szabad mindennap embert ölnöd, Pablo.” - S az éjszaka olyan nyugodtan és mélyen aludt, mint egy gyerek, reggel is csak az én keltegetésemre ébredt. Én azonban nem bírtam elaludni, felkeltem az ágyból, leültem egy székre, és kinéztem az ablakon. A téren,

ahol a cséphadarósok sorfala állt, most a holdfény világított; a fák majdnem oly világosan látszottak, mint nappal, még a sötét fatörzseket és az árnyékban rejtőző padokat is tisztán kivehettem, megszámlálhattam volna minden kőkockát, minden pálinkásüveget, amit a részegek a téren hagytak. Nagyon messzire elláttam, a szakadékon is túl. Mély csend volt, csak a kút locsogott, s arra gondoltam, hogy nagyon szerencsétlenül kezdtük el.

- A nyitott ablakon át egyszerre asszonyi sírás hallatszott a térről. Kiléptem az erkélyre, mezítláb megálltam a vason. A holdfény élesen megvilágította a házak homlokzatát. Don Guillermo házának erkélyéről hallatszott a sírás. Térdre omolva, jajveszékelve tördelte kezét a házuk erkélyén... Visszamentem a szobába, leültem. Gondolkozni nem volt kedvem. Ez volt a kettő közül életem rosszabbik napja.

- Mikor volt a másik? - kérdezte María.

- Három nappal később, amikor a fasiszták visszafoglalták a várost.

- Ezt már ne meséld el - tiltakozott María. - Nem akarom hallani. Ez épp elég.

Ennyi éppen elég volt...

- Figyelmeztettelek, hogy ne hallgass ide - emlékeztette Pilar. - Tudtam, hogy nem a te fülednek való. Rosszakat álmodsz majd az éjjel.

- Attól nem félek, de több szörnyűséget nem akarok hallani.

- Én nem bánám, ha legközelebb elmondanád - mondta Robert Jordan.

- Majd sor kerül rá. De nem María előtt.

- Nem, én már nem akarok több gyilkosságról hallani - könyörgött a lány. -

Nagyon kérlek, Pilar, ne olyankor beszélj, amikor én is itt vagyok. Akaratlanul is oda kell figyelnem.

Remegett a szája: Robert azt hitte, menten sírva fakad.

- Nagyon kérlek, Pilar, ne meséld!

- Ne félj, kopaszka - vigasztalta az asszony. - Legközelebb majd négyszemközt mesélek az *Inglés*-nek.

- De én mindig mellette akarok lenni! Nagyon kérlek, Pilar, egyáltalán ne mesélj ilyeneket.

- Helyes. Majd akkor mesélek neki, amikor te dolgozol.

- Kérlek, nagyon kérlek, akkor se!

- Pedig nem volna szép, ha csak a jobbik felét mondanám el a történetnek. Azért ne félj, te nem fogod hallani.

- Kellemesebb dolgokról nem lehet beszélgetni? - tört ki a lány kétségbeesve. - Csak kivégzésről és halálról?

- Ma délután te meg az *Inglés* arról beszélhettek kettesben, amiről akartok.

- Hát akkor legyen már délután, hamar legyen, siessen!

- Hamar itt lesz - mondta Pilar. - Sietve jön, és sietve múlik el a ma is, a holnap is.

Ma délután - mondta María halkán. - Ma délután. Csak már ma délután lenne.

Fenyők mély árnyékában haladtak. A hegyi rétről erdővel borított völgybe jutottak le, innét keskeny ösvényen folytatták útjukat, a patakkal párhuzamosan. Egy idő múlva letértek az ösvényről, s oldalt felkapaszkodtak a meredek sziklákra; a sziklatetőn, egy vastag fatörzs mögül, karabélyos férfi lépett eléjük.

- Állj! - kiáltotta. - *Hola*, Pilar! Kit hoztál magaddal?

- Egy *Inglés*-t - felelte Pilar. - Becsületes keresztény neve is van: Robertónak hívják. Hű, de kinyomtathatatlanul meredek út vezet ide hozzátok!

- *Salud*, *Camarada* - üdvözölte az őr a fiatalembert, és kezet nyújtott. - Hogy megy sorod?

- Jól - bólintott Robert Jordan. - Hát neked?

- Hasonlóképpen.

Igen fiatal, nyúlánk, keskeny arcú, horgas orrú férfi volt. Kiugró pofacsontja fölött kutató sűrű szem villogott. Kalapot nem viselt, a haja kócosan feketéllett, kézfogása kemény és barátságos volt. S a tekintete is.

- Isten hozott, María - fordult a lányhoz. - Nagyon elfáradtál?

- *Qué va*, Joaquín - nevetett a lány. - Többet ültünk és beszélgettünk, mint amennyit mentünk!

- Te vagy a robbantó? - fordult az őr Robert Jordanhoz. - Hallottuk már, hogy itt van a mi vidékünkön.

- Pablóéknál töltöttem az éjszakát. Én vagyok az.

- Te is ott voltál a vonatrobbantásnál? - kérdezte Robert Jordan mosolyogva.

- De mennyire! Ott szedtük fel őt is - nevetett Mariára, s közben tetőtől talpig jól megnézte. - Ejnye, de csinos vagy! Mondtam már, hogy tetszel nekem?

- Köszönöm a bókot, és fogd be a szád, Joaquín - mondta a lány. - A hajadat már lenyírathatnád.

- Én cipeltelek - mondta a fiú Mariának -, bizony, a hátamon cipeltelek!

- Nem te egyedül - dörögte Pilar. - Más is megtette. Hol az öreg?

- A táborban.

- Hol járt az éjjel?

- Segoviában.

- Hozott hírt?

- Hozott - bólintott Joaquín.

- Jót vagy rosszat?

- Azt hiszem, rosszat.

- Láttad a repülőgépeket?

- Hű! - ingatta Joaquín a fejét. - Ne is emlegesd. Dinamitos elvtárs! Miféle gépek voltak?

- Heinkel egytizenegyesek - mondta Robert Jordan. - Heinkelek és Fiat vadászok.

- És azok a nagy széles szárnyúak, azok mifélék? - Azok a Heinkel egytizenegyesek.

- Akárhogy hívják őket, nekem nem tetszettek. De nem akarom föltartani,

elvezetem a parancsnokhoz.

- Parancsnokhoz? - kérdezte Pilar.

- Jobb szeretem parancsnoknak nevezni, mint főnöknek - felelte Joaquín komolyan. - Katonásabban hangzik.

- De katonás lettél! - nevetett Pilar.

- Nem én. Azért szeretem a katonás szavakat, mert a katonás parancs érthetőbb, és nagyobb fegyelmet tart.

- Ilyen fiúra volna szükséged, igaz, *Inglés?* - fordult Pilar Robert Jordanhoz. - Majd meglátod, milyen komoly ez a gyerek!

- Ne vegyelek a hátamra? - kérdezte Joaquín a lánytól; a vállára tette kezét, és az arcába mosolygott.

- Elég volt egyszer is. De köszönöm az ajánlatot.

- Emlékszel?

- Arra emlékszem, hogy vittek - mondta María. - Terád már nem. A cigányra emlékszem, de csak azért, mert sokszor leejtett. Még egyszer köszönöm a fáradságodat, Joaquín. Ha egyszer téged kellene vinni, én is megtenném.

- Én még nagyon jól emlékszem - mondta a fiú, s még közelebb hajolt hozzá. - Nézd: így fogtam a két lábadat, a hasad a vállamon volt, a fejed a hátamon, a két karod pedig majdnem a földig lógott.

- Jó az emlékezeted - felelte María és rámosolygott. - Én nem emlékszem sem a karodra, sem a válladra, sem a hátadra.

- Mondjak meg mindent őszintén?

- Mit?

- Amikor utánunk lőttek, bizony örültem, hogy a hátamon lógsz.

- Te disznó! Hát azért cipeltetek olyan szívesen a cigánnyal?

- Ezért. De meg azért is, mert a lábadat foghattam.

- No nézd a hősokeket - szólt María. - A megmentőimet!

- Ne bánts, *guapa* - csitította Pilar. - Éppen eleget ápolt ez a fiú, és akkor éppen senki sem volt kíváncsi a lábadra. Nem törődött ott senki semmivel, csak a puszkagolyókkal. S mennyivel könnyebben futhattak volna, ha otthagynak!

- Már megköszöntem, amit értem tett - mondta María. - Azt is megígértem neki, hogy hálaból én is a hátamra veszem, ha kell. Hát már tréfálni sem szabad? Sírjak, még azért is, mert a vállán cipelt?

- Én bizony a magam jószántából nem cipeltelek volna! - ugratta Joaquín. - De attól félttem, ha ledoblak, Pilar agyonlő.

- Nem szoktam én senkit agyonlőni.

- *No hace falta*¹ - legyintett Joaquín. - Mert nincs rá szükséged. Tudsz te a száddal is ölni!

¹ *Nem is kell (spanyol).*

- Hogy beszélsz te velem? - méltatlankodott Pilar. - Milyen szerény kisfiú voltál azelőtt! Mi volt a mesterséged, fiam?

- Nekem? Még kicsi voltam. Tizenhat éves.

- S miből éltél?

- Egy-egy pár cipőből.
- Cipész voltál?
- Cipőtisztító.
- *Qué va!* - intett Pilar. - Nem erről beszélek.

Végigmérte nyúlánk alakját, a tekintete megállapodott barna arcán, kócos haján.

- Miért süttél fel a nagy terveddel?
- Én? Mikor?

- Tudod te jól. S most megint azért növeszted meg a hajad?

- Az volt a baj, hogy gyáva voltam - vallotta be a fiú.

- Jóformájú gyerek vagy - nézegette Pilar. - Az arcod már nem sikerült olyan jól... Egyszóval, féltél? Pedig elég ügyes voltál a vonatnál.

- Most már nem félnék - emelte fel a fejét Joaquín. - Nem én! Nagyobb veszedelmet is láttam már a bikáknál. Melyik bika tudja úgy elintézni az embert, mint a géppuska? Lehet ugyan, ha megint szembekerülnék eggyel a porondon, megint csak elszállna a bátorságom.

- Bikaviador akart lenni - magyarázta az asszony Robert Jordannak -, csak félt.

- Szereted a bikaviadalt, dinamitos elvtárs? - kérdezte s rávillantotta fehér fogait.

- Nagyon - felelte Robert Jordan. - Nagyon-nagyon szeretem.

- Láttál már Valladolidban viadalt?

- Láttam. Szeptemberben, a Feria alkalmával.

- A szülővárosom - mondta Joaquín eltűnődve. Szép város, de a *buena gente*, a tisztességes emberek nagyon sokat szenvedtek ebben a háborúban. - Arca elsötétedett.

- Agyonlőtték az apámat, az anyámat, a sógoromat. És most a nővéreimet is.

- Barbárok - mondta Robert Jordan.

Hányadszor hall már ilyen felsorolásokat! Hány kínlódó vallomást hallott már, hány könnyező szemet látott, elszorult torkot, amely alig nyögi ki, hogy: apám, testvérem, anyám, húgom. S valamennyien így hozzák szóba, mint ez a fiú: váratlanul, szinte csak azért, mert szóba került a város is, ahol a kivégzés történt. S az ember nem mondhat erre mást: „Barbárok.”

Csak a veszteség száraz közlését hallja tőlük. Pilar színesebben mesélte el a fasiszták kivégzését, de ezektől legfeljebb arról értesül, hogy az apjuk az udvaron, a fal mellett halt meg, esetleg a búzaföldön vagy a gyümölcsösben, vagy éjszaka, az útmenti árok partján, egy teherautó lámpáinak fényénél. Ezekben az elbeszélésekben csak az autólámpák fénye világít, amint felvillantak a hegytetőre, csak a lövések hallatszanak; aztán egyet ugrik a történet, az úton ott találják a holtakat. Arról nem esik szó, hogyan lövik agyon az anyát vagy a húgot, vagy a fivért. Csak éppen tudni az egészből: lövéseket hallani, aztán hullákat látni.

Pilar azonban felidézte az egész jelenetet.

Ha írni tudna ez az asszony! Egyszer talán megpróbálja papírra vetni a szavait: ha szerencséje lesz, talán sikerül úgy megírnia a történetet, ahogy tőle hallotta. Remek elbeszélő ez az asszony! Tehetségesebb, mint Quevedo. Senki sem tudná olyan jól megírni Don Faustino halálát, mint ahogy Pilar elmondta. Bárcsak én meg tudnám így

írni, gondolta Robert Jordan. Ami velünk történik. Nem azt, ami másokkal esett meg. Anyagom volna bőven... hiszen itt, a front mögött, szinte mindent megtudok. Csakhogy régebről kellene ismernem ezeket az embereket, a maguk világából, a falujukból.

Az a baj - gondolta -, hogy mindig úton vagyok, nincs időm megállni. Nem maradok ott, ahol csináltam valamit, elkerültem így a megtorlást, viszont így nem látom, miképpen végződött a dolog. Mondjuk egy parasztcsaládnál szállok meg. Késő este érkezem, valamit eszem, nappal elrejtenek, s másnap már megyek is tovább. Amint elvégeztem a munkámat, eltűnök. S ha aztán megint arra vetődöm, arról értesülök, hogy agyonlőtték őket. Ilyen egyszerű.

Mire a munkánk megéri, hűlt helyünk. A partizánok elpusztítják az elpusztítani valókat, aztán eltisztulnak. A parasztok ottmaradnak, és bűnhődnek öhelyettük is. Tudni tudtam már előre, hogy mi történik azokkal, akik ottmaradnak. Mindig tudtam, és csak a fogamat csikorgattam tehetetlenül. Tudtam, mert utólag megemlézték, kérkedve vagy szégyenkezve, zavartan, magyarázón, mentegetőzve. Ez az asszony azonban úgy mesélte el, hogy úgy láttam mindent, mintha én is ott lettem volna.

Ez is csak iskola, gondolta. Mind kijárom, ki is művelődök szépen. Ebben a háborúban tanulhat az ember, ha nyitva tartja a szemét. De még mennyire! Örült, hogy már a háború előtt is majdnem tíz évig volt Spanyolországban. A spanyolok főként azért bíztak benne, mert jól beszélt a nyelvükön. Felmelegedtek iránta, mert értették a szavait, s szinte korlátlanra nőtt a bizalmuk, ha nyelvjárásban beszélt, vagy kiderült róla, hogy jól ismeri a vidéket. A spanyol akkor a leglelkesebb hazafi, amikor a falujáról van szó. Az első büszkesége természetesen maga Spanyolország; aztán következik a néptörzs, amelyből származik, a vidék, ahol született, aztán a faluja, a családja s végül a foglalkozása. Aki tud spanyolul, könnyen megszeretteti magát velük, de még könnyebben az, aki ismeri a születésük helyét. S ha ráadásul még a falujukról és foglalkozásukról is tud valamennyit, annyira a bizalmukba fogadják, mint sehol a világon. Sohasem érezte magát Spanyolországban idegennek, s a spanyolok sem tekintették igazában idegennek, legfeljebb akkor, amikor ellene fordultak.

Ez ugyan elég gyakran megtörtént. Összekaptak vele, de még gyakrabban egymással. Ahol két spanyollal összejött, ott kettő szövetséget kötött ellene, aztán egymást kezdték kiszolgáltatni. Nem mindig volt így, de végeredményben ezt az alapszabályt szűrte le tapasztalataiból.

Talán nem volna szabad ilyen kiábrándultan gondolkodnia. De ki cenzúrázná az ő gondolatait? Csak ő maga, senki más. Ő pedig tud védekezni a csüggedés ellen is. Tudja, hogy okvetlenül meg kell nyerniük ezt a háborút. Ha vereséget szenvednek, mindennek vége. Ez a csontja velejében izzó győzelemvágy azonban nem zavarja meg abban, hogy mindent megfigyeljen, észrevegyen és jól bevessen az emlékezetébe. Minden erejét, hűségét, leleményességét a háborús célok szolgálatába állítja. A gondolkodás kényszerének azonban nem állhat ellen, szemét, fülét sem zárhatja el a valóság elől. Majd utólag ítéletet is alkot; éppen elég anyagot gyűjtött már össze. Eleget? Szinte túlon túl sokat.

Pilar egymagában is gazdag fejezet - gondolta. - Bármilyen történik is, amint alkalma lesz rá, megkéri, hogy folytassa az elbeszélését. Tűnődve nézte az asszonyt, amint lassan lépkedett előtte a két fiatal közt. Keresve sem találhatna spanyolabb emberpéldányokat. Pilar olyan megbízható, tömör, állhatatos, mint a szikla, a fiú és a lány pedig olyan mellette, mint két fiatal fa. Az öreg fákat kivágják, a fiatalok azonban tovább nőnek. Bármilyen éltek is át eddig ezek ketten, olyan frissek, tiszták és érintetlenek maradtak, mintha hírből sem ismernék a bajt és nyomorúságot. Pedig Pilar szerint Mária csak mostanában gyógyult meg. Nyilván nagyon rossz bőrben lehetett.

Eszébe jutott a Tizenegyedik Brigád egyik katonája. Belga fiú volt, öt másik falujabeli gyerekekkel állt be a hadseregbe. Összesen kétszáz ember élt a falujában, s ő még sohasem jutott el a szomszéd faluig sem. Hans zászlóalj-parancsnokságán találkozott vele; a másik öt gyerek már elesett, s ez is igen rossz bőrben volt. A tiszti étkezdébe osztották be felszolgálónak. Olyan ügyetlenül mozgott az a nagy darab, szőke, flamand képű fiú, mint egy igásló. És sírt, sírt szüntelenül. Kiszolgálás közben is hangtalanul sírt.

Sírt, ha ránéztek. Sírt, ha bort kértek tőle, sírva szolgálta fel a főtt húst; elfordította fejét és sírt. Néha úgy tetszett, hogy már abbahagyta, de amint ránézett az ember, újra megeredtek a könnyei. A kiszolgálás szüneteiben is sírt, a konyha mellett. Hiába bántak vele jól, nem segíthettek rajta. Ki tudja, mi lett belőle azóta? Felépült-e annyira, hogy visszavezényelheték a csapatához?

Mária már meggyógyult. Legalábbis úgy látszik. Sajnos, ő, Robert Jordan, nem ért a lelki betegségekhez. Ez inkább Pilar mestersége. De az együtt töltött éjszaka alighanem használt mind a kettőjüknek. Csak abba ne maradjon. Neki bizonyosan használt. Pompásan érezte magát ma reggel. Egészségesnek, bizakodónak. Pedig elég nehéz feladat előtt állt, de eddig mindig megsegítette a szerencse. Nekivágott ő már olyan vállalkozásnak is, amely ennél is rosszabbnak ígérkezett. „Rosszabbnak ígérkezett”: úgy hangzik, mintha spanyolul gondolkoznék. Mária nagyon édes.

Nézd csak - biztatta magát -, nézd.

Gyönyörködve figyelte az áradó napfényben. A lány khakiszínű ingén kinyílt a felső gomb. Olyan a járása, mint egy csikóé. Ilyesmikbe nem botlik bele az ember csak úgy az utcán. Ilyesmik nemigen történnek. Talán nem is történt ez sem. Talán csak álmodta, elképzelte, történni nem is történt semmi. Mint amikor éjszaka megjelenik az ágya mellett az a nő, akit este megcsodált a mozi vásznán. Akárhányszor velük hált éjszaka. Garbóval is, Harlowval is, igen, Harlowval elég gyakran. Talán most is csak ilyesféle álma volt.

Eszébe jutott, hogy a pozoblancói ütközet előtt Garbó megjelent az ágya mellett; puha, kötött gyapjúmellényt viselt, átölelte, s ahogy előrehajolt, arcába hullt a haja. S megkérdezte, miért nem vallotta meg neki, hogy szereti, hiszen ő, Garbó, már nagyon régen szerelmes belé. Könnyedén, természetesen viselkedett, minden hidegsége, szemérme elolvadt. Olyan kedves volt és olyan imádni való, mint valaha, Jack Gilbert idejében, s olyan igaz élményként hatott, mintha valóságosan mellette lett volna. Ő pedig egyszeriben jobban megszerette, mint Harlowt, pedig Garbó most jár nála először, Harlow viszont... Talán most is ugyanígy álmodik?

Talán mégsem. Ha kinyújtom a kezem, megérinthetem. Talán ki sem merem nyújtani a kezem, mert kiderül, hogy mégis álmodtam, mint amikor a filmszínésznők vagy régi leányismerőseim megjelentek fekvőhelyemnél, és velem háltak a hálósákban, a hideg padlón, olykor egy istálló szénáján, erdőkben, kocsiszínekben, s a spanyol hegyek közt. Mert a hálósákjában éjjelente mind fölkeresték, és valamennyien kedvesebbek voltak hozzá, mint az életben. Lehet, hogy most is csak képzelődött? Lehet, hogy most is félne megérinteni Mariát, hátha kiderülne, hogy nem is igaz. Lehet, hogy félne, mert ilyeneket szokott álmodni.

Egy lépéssel utolérte az ösvényen, és karjára tette kezét. A durva szövet alatt is megérezte sima bőrét. María mosolyogva ránézett.

- María!

- *Inglés!* - válaszolta a lány, és szinte átadta neki napbarnított arcát, sárgásszürke szemét, duzzadt ajkát, rövidre nyírt, napszíttá haját.

Tehát valóság mégis.

Az utolsó fenyőfák közül, egy kerek völgykatlanban megpillantották El Sordo táborát. Sok barlang kínálkozik ezekben a mészkőkatlanokban - gondolta Robert Jordan. - Amott, a túlsó parton is van két barlang. Jó takarójuk ezek a kőszáli törpefenyők. Legalább olyan jó hely, mint Pablo fészke.

- Miért gyilkolták le a családot? - kérdezte Pilar Joaquínt.

- Semmiért. Baloldaliak voltak, mint a legtöbb valladolidi. Apám a szocialistákra szavazott. Amikor a fasiszták megszállták a várost, azon nyomban agyonlőtték. Később az anyámat is, mert ő is a szocialistákra szavazott. Akkor szavazott először életében. Aztán agyonlőtték, az egyik húgom férjét. A villamosvezetők szakszervezetének volt tagja. Nem is vezethetett volna villamost, ha nem lép be a szakszervezetbe. Sohasem politizált. Ismertem, tudom, hogy még összetartásra sem volt alkalmas. A másik sógorom is a villamoson dolgozott, de annak később sikerült elmenekülnie a hegyekbe, velem együtt. A húgomról azt hitték, hogy tudja, hol a férje. Nem tudta. Agyonlőtték, mert nem mondta meg.

- Gazemberek - morogta Pilar. - Hol van El Sordo? Nem látom.

- Itt lesz valahol - felelte Joaquín. - Tán odabent. - Puskáját leengedte a földre, arca elkomolyodott. - Mondanék valamit, Pilar. Neked is, María. Felejtsétek el, hogy a családi dolgaimat emlegettem. Tudom, hogy mindenkinek van valami ilyen baja. Nem is érdemes beszélni róla.

- Sose szégyelld - mondta Pilar. - Azért jöttünk a világra, hogy segítsünk egymáson. S azzal még nagyon keveset segítettünk rajtad, hogy meghallgattuk a családi ügyeidet.

- Nem szeretném, ha elszomorítottam volna Mariát. Úgyis elég sok szomorúság érte már.

- *Qué va!* - legyintett a lány. - Nincs olyan megrakott szekér, amelyre nem fér fel még egy villával. Nagyon sajnállak, Joaquín! Remélem, a húgod jól van.

- Már amennyire jól lehet. Börtönbe vitték, de egyébként nem bántották.

- Él még más is a családotokból? - kérdezte Robert Jordan.

- Csak mi ketten. Más senki. Talán még a sógorom, aki a hegyek közé

menekült... de azt hiszem, már ő is meghalt.

- Lehet, hogy nincs semmi baja - vélte María. - Lehet, hogy a szomszéd hegységben tanyázik egy másik csapattal.

- Nem hiszem. Alighanem meghalt. Nem volt valami erős ember. A villamosvezetéshez értett, semmi máshoz. Ilyen ember nem való a hegyek közé. A tüdeje is beteg volt.

- Miért hiszel inkább a rosszban, mint a jóban? - szólt María halkán, kezét a fiú vállára téve. - Hátha életben van és egészséges?

- Lehet - válaszolta Joaquín. - Meglehet.

María felágaskodott a fiúhoz, átölelte és megcsókolta. Joaquín elfordította arcát, hogy ne lássák meg a könnyeit.

- Úgy szeretlek, mintha a bátyám volnál - mondta a lány. - Úgy csókollak meg, mint a testvéreimet.

A fiú megrázta fejét, és hangtalanul tovább zokogott.

- A húgod vagyok - folytatta María. - Szeretlek. Most már van családod is. Mi vagyunk a családod.

- Az *Inglés* is beletartozik - rivallt rájuk Pilar. - Ugye, *Inglés*?

Robert Jordan átölelte a fiú vállát.

- Testvérek vagyunk valamennyien.

A fiú szomorúan rázta meg fejét.

- Nagyon szégyellem, hogy elmondtam... Nem szabad ilyesmiről beszélni, mert az ember megnehezíti a mások dolgát. Szégyellem, hogy a magam ügyével fárasztottalak benneteket.

- Teszek a szégyenedre - dörögte Pilar kedves vastag hangján. - Ha María újra megcsókol téged, én is neked esek. Már évek óta nem csókolóztam terrorerővel. Még egyetlen olyan gyámoltalannal sem, amilyen te vagy. Szívesen megcsókolom a leghitványabb terrorerőt is, ha jó kommunista lett. Fogd le, *Inglés*, hadd csókoljam meg.

- *Deja*² - mondta a fiú, és durcásan hátat fordított neki. - Hagyjatok békén. Nincs semmi bajom, csak szégyellem magam.

² *Hagyj (spanyol).*

A világeért sem nézett volna rájuk. María belecsúsztatta kezét Robert Jordan tenyerébe. Pilar csípőre tette két öklét, és fitymálóan végigmérte a fiút.

- Ha én megcsókollak, az nem olyan lesz, mintha a húgoddal csókolóznál. Különben szép kis móka ez is!

- Hagyjatok már békén - morogta a fiú. - Mondtam már, hogy nincs semmi bajom. Marhaság volt, hogy beszélni kezdtem a saját ügyemről.

- No, hagyjuk - mondta Pilar. - Keressük meg az öreget, úgyis belefáradtam már ebbe a sok érzelembe.

A fiú arcán meglátszott, hogy bántja a megjegyzés.

- Nem a te érzelmeidbe fáradtam bele - nyugtatta meg Pilar. - A magaméba. Ne légy már ilyen érzékeny, te kis terrorerő, te!

- Az is marhaság volt - vont vállat a fiú. - Nem kell annyit emlegetni.

- De a hajad már megint növeszted.

- Hát aztán? Az államnak is van haszna a versenyállatok tenyésztéséből! A bikaviadal sok embert foglalkoztat, és ha majd a jövedelem az állam zsebébe vándorol... És legközelebb talán már nem is félek!

- Talán nem - ingatja fejét Pilar. - Talán nem.

- Miért bántod szegényt? - fordult hozzá María. - Nagyon szeretlek, Pilar, de szemedbe mondom, hogy szívtelenül beszélsz vele.

- Lehet. Szívtelen vagyok. Figyelj ide, *Inglés!* Tudod már, mit akarsz mondani El Sordónak?

- Tudom.

- Akkor jó. Mert szüksézávú ember, nem olyan, mint mi ketten, vagy ez az érzélgős népség itt velünk...

- Miért bántasz? - kérdezte María ingerülten.

- Magam sem tudom. Mit gondolsz?

- Nem tudom.

- Időnként sok minden fáraszt - mondta Pilar. - Érted ezt? Negyvennyolc éves múltam, hallod, negyvennyolc éves múltam, és csúnya vagyok. És ha tréfából meg akarok csókolni egy bukott torrero-jelöltet, egy kommunista hajlamú viadort, akkor úgy megrémül...

- Nem igaz, Pilar - mondta a fiú. - Ezt nem láthattad rajtam.

- *Qué va*, nem igaz. Teszek a fejetekre, ahányan vagytok. No, itt van! *¡Hola, Santiago!* *¿Qué tal?*

Alacsony termetű, barna bőrű, széles pofacsontú férfit szólított meg. Haja őszbe csavarodott, szeme világosbarna; keskeny karvalyorra volt, mint egy indiánnak, s hosszú felső ajka, vékony, simára borotvált álla. Kacsázva közeledett feléjük a barlang bejárata felől, de a járása illet gulyás-nadrágjához és csizmájához. Állig begombolt, rövid báránybőr kabátot viselt a meleg napsütés ellenére. Pilar felé nyújtotta nagy, barna kezét.

- *Hola*, asszony - üdvözölte. - *Hola* - fordult Robert Jordanhoz, megrázta kezét, és nyílt tekintettel az arcába nézett. Szeme sárga volt, mint a macskáé, s lapos, mint a hüllők szeme. - *¡Guapa!* - fordult aztán Mariához, és megveregette vállát.

- Ettetek? - kérdezte Pilartól. Az asszony némán megrázta fejét.

- Egyetek - fordult Robert Jordanhoz. - Isztok? - s fölemelte az öklét, hüvelykujjával lefelé, mintha kulacsot emelne.

- Köszönöm, elfogadom.

- Helyes - bólintott El Sordo. - Whiskyt?

- Whiskyd is van?

El Sordo bólintott.

- *Inglés?* - kérdezte aztán. - Nem *Ruso?*

- *Americano*.

- Az itt nincs sok - mondta El Sordo.

- Egyelőre.

- Déli vagy északi?

- Északi.

- Akkor *Inglés*. Mikor robbantasz?

- Már te is hallottál róla?

El Sordo bólintott.

- Holnapután délelőtt - mondta a fiatalember lassan.

- Helyes. - El Sordo Pilarhoz fordult. - Pablo?

Az asszony megrázta a fejét. El Sordo vigyorgott.

- Eredj - mondta Mariának vigyorogva. Kabátja belsejéből egy bőrszíjra akasztott órát húzott elő. - Félórára.

Egy kidöntött fatörzsre mutatva hellyel kínálta meg vendégeit. Aztán Joaquínra nézett, és hüvelykujjával abba az irányba bökött, amerről jöttek.

- Joaquínna megyek - mondta. - Egy félóra múlva itt leszünk.

El Sordo bement a barlangba, s egy üveg skót whiskyvel és három pohárral tért vissza. Az üveget hóna alatt hozta, a poharakat három ujján, másik kezében cserépkorsó, vízzel. Az üveget és a poharakat a fatörzsre állította, a korsót a földre tette.

- Jég nincs - mondta és átnyújtotta az üveget Robert Jordannak.

- Én nem kérek - mondta Pilar, és kezével letakarta poharát.

- Éjszaka még volt - magyarázta El Sordo mosolyogva. - Elolvadt. Ott - mutatott a hófedte hegycsúcsok felé. - Messze van.

Robert Jordan a vendéglátó gazdának akart tölteni, de az süket ember módjára csak rázta a fejét, s intett, hogy előbb magát szolgálja ki. Felényire töltötte meg poharát a skót whiskyvel. El Sordo érdeklődve nézte minden mozdulatát. Átadta neki a vizeskancsót. A fiatalember teleöntötte poharát hideg vízzel, amely vastag sugárban ömlött a korsó csőrére, mihelyt megbillentette.

El Sordo is félig töltötte poharát whiskyvel, s ugyanannyi hideg vizet öntött hozzá.

- Bort? - kérdezte Pilartól.

- Nem. Vizet.

- Igyál. Ismertem sok angolt - fordult a vendéglátó mosolyogva Robert Jordanhoz. - Mind szerette.

- Honnan vetted?

- A tanyáról - mondta El Sordo. - A gazda barátai.

- Azt kérdem, a whiskyt honnan szerezte?

- Hangosabban beszélj - mondta Pilar. - A másik fülébe.

Ezt már El Sordo is megértette, s vigyorogva a jobb fülére mutatott.

- Honnan szerezted a whiskyt? - kiáltotta Robert Jordan.

- Kotyvasztottam - felelte El Sordo, kajánul figyelve vendége kezét, mialatt az szájához emelte a poharat. - Tréfáltam - mondta aztán. - La Granjából. Hoztam. Az éjjel hallottam, hogy jön az angol robbantó. Ízlik? Örülök. Neked szereztem. Szereted?

- Nagyon. Remek whisky.

- Örülök. Az éjjel hoztam. A hírekkel együtt.

- Milyen hírekkel?

- Sok csapatmozdulat.

- Hol?
- Segoviánál. Láttad a repülőgépeket?
- Láttam.
- Baj, mi?
- Baj. És a csapatmozdulatok?
- Villacastín és Segovia közt. A valladolidi úton. A Villacastín és San Rafael közt. Sok, nagyon sok.
- Mi a véleményed?
- Hogy valamire készülünk?
- Talán.
- Tudják. Felkészülnek.
- Lehet.
- Miért nem ma éjjel robbant?
- Parancs.
- Kitől?
- A vezérkartól.
- Úgy?
- Fontos az, hogy mikor robbantod fel a hidat? - szólt közbe Pilar.
- Nagyon fontos.
- És ha csapatokat vonultatnak fel rajta?
- Majd elküldöm Anselmót a vezérkarhoz, s jelentést teszek a csapatmozdulatokról és az összevonásokról.
- Figyelteted az utat? - kérdezte El Sordo.
Robert Jordan nem tudhatta róla, milyen értesüléseket szerzett. Süket emberről sohasem lehet tudni.
- Igen - mondta.
- Én is. Miért nem robbantja fel most a hidat?
- Parancsot kaptam.
- Kár - dünnyögte El Sordo. - Nem tetszik nekem.
- Nekem sem - válaszolta Robert Jordan.
El Sordo tűnődve ingatta fejét, s nagyot húzott a poharából. - Rám szükség lesz?
- Hány embered van?
- Nyolc.
- El kell vágni a telefont, az útkaparóháznál meg kell támadni az őrséget, visszafelé a hídőrséget elintézni.
- Egyszerű.
- A parancsot megkapod írásban is.
- Kár leírni. És Pablo?
- Az ő emberei odalent vágják el a telefonhuzalokat, elintézik a fűrészmalom őrségét, aztán ők is a hídon át vonulnak vissza.
- S mi lesz aztán? - kérdezte Pilar. - Hogyan vonulunk vissza? Nálunk hét férfi van, két asszony és öt ló. Hát nálatok? - kiáltotta El Sordo fülébe.
- Nyolc ember és négy ló. *Faltan caballos*. Kevés a ló.

- Tizenhét emberre kilenc ló - számította ki Pilar. - A málhát nem számítva.
Sordo nem válaszolt.

- Nem lehetne lovakat szerezni? - ordította Robert Jordan a jobbik fülébe.

- Egy éve tart a háború - mondta El Sordo. - Négy ló. - Felmutatta négy ujját. -

Holnapra nyolc legyen?

- Annyi - bólintott Robert Jordan. - Mivel úgyis elmegy innen, nem számít, mit szól a szomszédság. Nincs mit óvatoskodni. Nem tudnál elkötni vagy megugratni nyolc lovat?

- Lehet - tűnődött El Sordo. - Talán egyet sem. Talán többet is.

- Van golyószóród? - kérdezte a fiatalember.

El Sordo bólintott.

- Hol?

- A hegyen.

- Milyen gyártmányú?

- Nem tudom. Tárakkal.

- Hány tár?

- Öt.

- Tudtok bánni vele?

- Én. Kicsit. Nem sokat lőttem vele. Nem akartam lármát. A töltényekért is kár.

- Majd megnézem - mondta Robert Jordan. - Kézigránátod van?

- Bőven.

- Hány töltény, puskánként?

- Sok.

- Mennyi?

- Százötven. Vagy még több.

- És még hány embert tudnál összeszedni?

- Mire?

- Lefegyverezni az öröket, és elzárni a híd környékét, amíg fel nem robbantom.

- Az örök az semmi. Sötétben vagy nappal?

- Nappal.

- Semmi.

- Jó lenne, ha még húszat össze tudnál szedni - mondta Robert Jordan. -

Mindegyiknek akadna dolga.

- A használható kevés.

- Hány van?

- Négy. Talán.

- Miért ilyen kevés?

- Nem megbízhatók.

- A lovakat sem lehet rájuk bízni?

- Csak a megbízhatókra.

- Legalább még tíz ügyes emberre volna szükség.

- Négy van.

- Anselmo azt mondta, száznál többet találok itt a hegyekben. -

- Nem érnek semmit.
- Te is harmincról beszéltél - fordult Robert Jordan Pilarhoz. - Harminc elég használható emberről.
- Mi van Elias embereivel? - kiáltott Pilar El Sordo fülébe.
- Nem érnek semmit - rázta fejét El Sordo.
- Tízet sem lehet összeszedni? - sürgette Robert Jordan. Sordo rápislogott lapos sárga szemével, és megrázta fejét.
- Négyet - ismételte, négy ujját mutogatva.
- A tieid legalább megbízhatók? - kérdezte Robert Jordan. Nyomban megbánta a kérdést.
Sordo bólintott.
- *Dentro de la gravedad.* - Amíg nem ég a föld a talpuk alatt mondta spanyolul.
- Újból elvigyorodott. - Kemény dió lesz?
- Attól tartok, igen.
- Én nem bánom - mondta El Sordo egyszerűen, hencegés nélkül. - Négy jó ember több, mint száz rossz. Ebben a háborúban sok a rossz, és kevés a jó. Napról napra kevesebb. Hát Pablo? - nézett Pilarra.
- Tudhatnád - válaszolta az asszony. - Egyre kevesebbet ér.
El Sordo vállat vont.
- Igyál - biztatta Robert Jordant. - Én ott leszek az embercímmelemmel és még négyel. Az tizenkettő. Este mindent megbeszélünk. Van hatvan dinamitruddam. Kell?
- Hány százalékosak?
- Nem tudom. Közöséges dinamit. Viszem.
- Jó lesz. Felrobbantjuk a kis hidat is. Nagyon jó. Eljössz ma éjszaka? Akkor hozd magaddal a rudakat. Erre ugyan nem kaptam parancsot, de egy füst alatt felrobbantom a kis hidat is.
- Este ott leszek. Szerzünk lovakat.
- Mit gondolsz, sikerül?
- Talán. Együnk.
„Vajon mindenki így beszél-e ez az ember? - tünődött Robert Jordan. - Vagy talán azt hiszi, hogy idegenekkel csak így lehet szót váltani?”
- Hová megyünk, ha elvégeztük a munkát? - kiáltotta Pilar El Sordo fülébe.
A férfi vállat vont.
- Pedig azt tudnunk kell! - mondta az asszony.
- Persze - mondta El Sordo.
- Nem lesz olyan egyszerű. Jó előre meg kell gondolnunk.
- Mitől félsz, asszony?
- Mindentől! - kiáltotta Pilar.
Sordo rávigyorgott.
- Pablóval már sok mindent megúsztatok.
„Jól van - gondolta Robert Jordan. - Tehát csak idegenekkel beszél olyan bárgyún. Örülök, hogy értelmesen is tud.”
- Mit gondolsz - kérdezte Pilar -, hova meneküljünk?

- Hova?
- Igen, igen. Hova?
- Van elég hely - mondta El Sordo. - Épp elég. Ismered Gredost?
- Nem jó. Ott már sokan vannak. Amint lélegzethez jutnak, mindjárt megtisztítják.
- Igaz.
- Csak odajutni nehéz - vélte Pilar.
- Semmi sem könnyű - mondta El Sordo. - Gredosba sem jutunk el nehezebben. Éjjel nyugodtan menetelhetünk. Itt maradni nagyon veszélyes. Csoda, hogy már eddig is nem találtak ránk. Gredos biztosabb hely, mint ez.
- Tudod, hova szeretnék menni? - kérdezte Pilar.
- Hova? Paramerába? Az csakugyan nem jó.
- Nem oda - rázta meg Pilar a fejét. - Nem Sierra de Paramerára gondoltam. A köztársaságba szeretnék eljutni.
- Megtehetjük.
- Hát az embereid? Mit szólnának?
- Semmit. Velem eljönnek.
- A mieink, nem tudom, jönnének-e - mondta Pilar. - Maga Pablo sem akarna; azt mondja, itt nagyobb biztonságban érzi magát. Katonának már öreg, legfeljebb ha behívják a többi korosztályt is. A cigány sem akarna. A többről nem tudom.
- Nem tudják, milyen nagy veszélyben élnek itt. Mert itt már hosszú ideje nem történt semmi - vélte El Sordo.
- Úgy van - bólintott Robert Jordan. - Pedig még több repülőgépet is fognak látni, mint ma. Egyébként is azt hiszem, Gredosban több dolguk akadna.
- Hogy? - kérdezte El Sordo, s meglehetősen barátságtalanul meredt rá lapos szemével.
- Sokkal eredményesebben dolgozhatnánk Gredosban! - ismételte a fiatalember.
- Úgy! - hűmmögött El Sordo. - Ismeri Gredost?
- Hogyne. Onnan könnyen meg lehet támadni a vasúti fővonalat. Akár mindennap szétrombolhatnánk, ahogy mi csináljuk, délen, Estremadurában. Sokkal hasznosabb munkát végezhetnének, mint a köztársaság területén.
A másik kettő némán figyelte. Sordo Pillarra nézett, az meg vissza rá.
- Jól ismeri Gredost? - kérdezte a férfi újból. - Jól?
- Jól.
- Milyen utat választana odamenet?
- Barco de Ávila felé. Az is jobb hely, mint ez. Onnét is könnyű megtámadni az országot és a vasutat. Béjar és Plasencia között.
- Nagyon nehéz - mondta El Sordo.
- Mi is azt a vasútvonalat támadtuk meg, mégpedig Estremadurában, sokkal veszélyesebb helyen.
- Ki az a mi?
- Az estremadurai guerillacsapat.
- Sokan vannak ott?

- Talán negyvenen.
- Onnan jött az a rossz idegzetű, furcsa nevű idegen is? - kérdezte Pilar.
- Onnan.
- Most hol van?
- Meghalt, mint már elmondtam.
- Te is onnan jöttél?
- Igen, én is.
- Most már tudod, hogy miért kérdeztem? - nézett rá Pilar merően.

„Baklövés - gondolta Robert Jordan. - Azt mondtam ezeknek a spanyoloknak, hogy mi, idegenek, Estremadurában jobban dolgozunk, mint ők. Kár volt dicsekedni! Ha őket dicsértem volna, és csupa dicséretbe burkolva adom tudtára kívánságomat, bizonyára teljesítették volna, most azonban megsértődtek. Pedig Gredosban csakugyan több hasznukat vehetnem, mint itt, hisz a Kaskin-féle vonatrobbanáson kívül semmit sem csináltak. S az sem volt valami nagy eset. A fasiszták néhány embert, meg egy mozdonyt vesztek, itt meg mindig úgy emlegetik, mint a háború legfényesebb győzelmét. Lehet, hogy szégyellnek Gredosba menni, engem pedig szeretnének lerázni a nyakukról. Nem valami rózsás helyzet.”

- Ide figyelj, *Inglés!* - mondta Pilar. - Nyugodt ember vagy?

- Azt hiszem, igen.

- Az a múltkori robbantó jól értette a dolgát, de olyan ideges volt, hogy majd megbolondult.

- Nem csoda, hogy akad köztünk ideges is.

- Egy szóval sem mondom, hogy gyáva volt - folytatta Pilar. - Bátran viselkedett, de összevissza beszélt... - Emlékszel, Santiago, hogy milyen furcsa ember volt az a robbantó?

- *Algo raro*³ - bólintott a süket, és szemét, amely most egy porszívó gép nyílásához hasonlított, Robert Jordan arcára szegezte. - *Sí, algo raro, pero bueno.*⁴

- *Murió* - ordította a fiatalember a süket fülébe. - Meghalt.

- Hogy történt? - kérdezte a süket Robert Jordan szájmozdulatait figyelve.

- Én lőttem le. Súlyosan megsebesült, nem lehetett elszállítani. Otthagyni nem akartam, mert elfogták volna. Inkább agyonlőttem.

- Mindig erről a lehetőségről beszélt - mondta Pilar. - Ez volt a rögeszméje.

- *¿Cómo fué?*⁵ - kérdezte a süket. - Vonatnál történt?

- Épp egy vonattól tértünk vissza, ami sikerült. Hazafelé a sötétben fasiszta járőrökkel találkoztunk, s miközben futottunk, golyó találta, de csontot nem ért, csak a lapockáját. Egy ideig velünk futott, de a sebe miatt nem bírta. Nem akarta, hogy ott hagyjuk, s én lelőttem.

- *Menos mal*⁶ - bólintott El Sordo. - Jobb úgy!

- Biztosan tudod, hogy az idegeid rendben vannak? - fordult Pilar ismét a fiatalemberhez.

- Biztosan. Az idegeim tökéletes rendben vannak. Továbbá azt is tudom, hogy a legjobb lesz, ha indulok Gredosba, amint ezt a híd-ügyet befejeztük.

³ *Kicsit furcsa (spanyol).*

⁴ *Kicsit furcsa, de jó (spanyol).*

⁵ *Hogyan történt? (spanyol).*

⁶ *Sebaj (spanyol).*

Alighogy kimondta, az asszony éktelen káromkodásban tört ki, a forró indulatú szavak úgy zúdultak ki belőle, mint gejzírből a víz.

A süket ember fejcsóválva s vigyorogva figyelte Robert Jordant. Az asszony féktelen kitörése szemlátomást kedvére volt, Robert Jordan pedig tudta, hogy most már megint rendben van minden.

Pilar egy ideig még szitkozódott, aztán kinyújtotta kezét a vizeskancsóért, nagyot húzott belőle, s nyugodtan folytatta:

- Azért mondom neked, te ne beszélj arról, hogy mi majd mihez kezdünk aztán. Te csak szedd össze a holmidat, térj haza a köztársaságba, minket meg hagyj békén döntenem, hogy itt vagy a szomszéd hegységben dögünk-e meg.

- Élni fogunk - szólt El Sordo. - Nyugodj meg, Pilar!

- Itt élünk, és itt is halunk meg - dörögte Pilar. - Tudom én nagyon jól, hogy mi lesz a vége. Kedvellek, *Inglés*, de ha arról van szó, hogy mit csinálunk azután, akkor te fogd be a szádat!

- Igazad van. Nem avatkozom a dolgotokba.

- Máris beleavatkoztál! Te visszamész a köztársaságba, s magaddal viszed ezt a kopasz fejű kis ringyót, ez rendben van. De abba már ne szólj bele, hogy velünk mi legyen, akik nem vagyunk itt idegenek, s már akkor is élünk-halunk a köztársaságért, amikor neked még az anyád teje csurgott az álladon.

María éppen akkor bukkant fel az ösvényen, s természetesen meghallotta az utolsó mondatot, mert Pilar újból emelt hangon kezdett beszélni. A lány dühösen megrázta a fejét, Robert Jordan pedig figyelmeztetően intett neki. De Pilar észrevette, hogy Robert Jordan oldalt fordulva rámosolyog valakire, s ő is hátrafordult.

- Úgy van, ringyónak neveztelek, és annak is tartalak - mondta. - Tudom én, hogy mi lesz a vége. Ti ketten szépen elmentek majd Valenciába, mi meg száraz kecskebogyót zabálhatunk Gredosban.

- Azt nem bánom, Pilar, hogy ringyónak szidtál - válaszolt a lány. - Bizonyára az vagyok, ha te annak tartasz. De nyugodj meg, kérlek! Mi történt veled?

- Semmi - legyintett Pilar, s leült a padra; egyszeriben megnyugodott a hangja, a düh érces rekedtsége elpárolgott belőle. - Nem akartalak megbántani. De úgy szeretnék én is eljutni a köztársaságba!

- Hiszen mindnyájan odamehetünk - biztatta María.

- Természetesen - mondta Robert Jordan. - Úgy látom, egyikőtök sem kívánczik Gredosba.

El Sordo vigyorogva bólintott.

- Majd meglátjuk - vont vállat Pilar. Haragja már lecsillapult. - Adj egy pohárral abból a furcsa italból! Berekedtem a mérgelődéstől. Mondom, majd meglátjuk, mi lesz.

- Látod, elvtárs - magyarázta El Sordo -, minden másképp volna, ha nem éppen reggel kellene felrobbantani a hidat. - Megeredt a nyelve, már nem beszélt olyan

idegennek szánt spanyolsággal, mint az imént. Nyugodtan s nyíltan tekintett Robert Jordan szemébe, nem azzal a fürkésző, bizalmatlan tekintettel, amellyel a tapasztalt öreg harcos, vizsgálja az újoncot. - Értem a terved - folytatta -, tudom, hogy el kell intézni az őrszemeket, és el kell zárni a híd környékét, hogy nyugodtan dolgozhass. Meg is tesszük. De hajnalban vagy estefelé sokkal könnyebb lenne.

- Igen - tűnődött Robert Jordan. - Magunkra hagynál egy percre? - kérdezte Mariától anélkül, hogy hátrafordult volna.

A lány odábsétált, s egy messzi kőre ült le, ahonnét már nem hallhatta őket. Elgondolkozva ült, kezével átkulcsolta a bokáját.

- Érti? - magyarázta El Sordo. - Egyébként egy szavunk sem volna a terved ellen. De nappal bajos eltűnni erről a vidékről.

- Értem - mondta Jordan. - Gondoltam erre. De nemcsak nektek lesz nappal, hanem nekem is.

- Neked könnyebb, mert egyedül vagy. Mi meg sokan.

- Esetleg visszatérünk utána a táborba, s csak alkonyatkor indulunk útnak - ajánlotta Pilar. A szájához emelt egy pohár vizet, de aztán letette.

- Az is veszélyes - legyintett El Sordo. - Talán még veszélyesebb.

- Nem tudom - tűnődött Robert Jordan. - Ezt is meg kell gondolnunk.

- Éjjel könnyű volna felrobbantani a hidat - jegyezte meg El Sordo. - De ha egyszer ragaszkodsz hozzá, hogy nappal robbantod, vállalnunk kell a következményeket.

- Azt én is tudom.

- Nos? Hát akkor miért nem éjjel?

- Mert fejbe lőnének érte.

- Ha meg nappal robbantasz, mindannyiunkat agyonlőhetnek.

- Ami engem illet - mondta Robert Jordan -, a robbantás után már ez nem nagyon érdekel. Persze, megértem az aggodalmukat... Nappalra nem tudnátok visszavonulási tervet kidolgozni?

- Megpróbálhatjuk - válaszolta El Sordo. - Majd kiterveljük. De megmondom, hogy mit nem találunk rendjén. Te úgy beszélsz a gredosi visszavonulásról, mintha valami egyszerű hadmozdulatról volna szó. Pedig csoda lenne, ha csakugyan sikerülne.

Robert Jordan nem válaszolt.

- Hallgass rám - folytatta a süket. - Ma bőbeszédűbb vagyok, mint máskor.

Azért, hogy megértsük egymást. Már az is csoda, hogy még mindig itt vagyunk, tisztára a fasiszták lustaságának és ostobaságának köszönhetjük. De hamarosan nekik is megjön az eszük. Persze, mi is nagyon óvatosak voltunk mostanáig, és nem zavarunk rendet itt a hegyekben.

- Tudom.

- De ezután el kell mennünk innen. És jól gondoljuk meg, hogyan.

- Nyilván.

- Hát akkor most együnk - fejezte be El Sordo. - Eleget beszéltem.

- Amióta ismerlek, ennyit még nem hallottalak beszélni - jegyezte meg Pilar. -

Ettől eredt meg a nyelved? - és felemelte a poharát.

- A whiskytól? Dehogy! Hanem attól, hogy ennyi beszélőnivalóm még soha nem volt.

- Őszintén köszönöm a segítséged és hűséged - mondta Robert Jordan. - Tudom, hogy mind a kettő nagyon sokat ér. Azt is tudom, mennyi bajt okozok azzal, hogy fényes nappal kell végrehajtanom a hídrobbantást.

- Erről ne beszéljünk - mondta El Sordo. - Azért vagyunk itt, hogy mindent megtegyünk, ami tőlünk telik. Csak annyit mondtam, hogy kemény fába vágjuk a fejszénket.

- Pedig papíron egyszerű a feladat - mosolygott Robert Jordan kesernyésen. - Papíron kiszámították, hogy akkor kell a hidat felrobbantani, amikor már megindult a támadás, hogy ne szállíthassanak a hídon erősítéseket. Ez csak elég egyszerű.

- Bár tehetnék a papírjukra valamit - sóhajtotta El Sordo. - Bár föléje guggolhatnék, s odatehetnék valamit.

Robert Jordan a közmondást idézte válaszul:

- A papiros nem vérzik.

- Valamire legalább lehetne használni - jegyezte meg Pilar. - „*Es muy útil.*”⁷ De örülnék, ha felhasználhatnám a parancsodat arra, amire most különösen nagy kedvem van.

- Nekem is volna hozzá kedvem - mondta Robert Jordan. - De úgy nem lehet háborút nyerni.

- Tudom - bólintott az asszony. - Mit gondolsz, mit szeretnék igazán?

- Eljutni a köztársaságba - felelte El Sordo. Beszéd közben a jó fülét az asszony felé fordította.

- *Ya irás, mujer!*⁸ Ha megnyerjük a háborút, mindenütt köztársaság lesz.

⁷ *Nagyon hasznos (spanyol).*

⁸ *Majd elmész, asszony! (spanyol).*

- Jó, jó - mondta Pilar. - De az ég áldjon meg benneteket, együnk már végre!

12

Alighogy lenyelték az utolsó falatot, indultak hazafelé. El Sordo elkísérte őket az alsó őrállásig.

- Viszontlátásra. Ma éjszakáig.

- *Salud, Camarada* - búcsúzott Robert Jordan. Hármában folytatták útjukat az ösvényen; a süket hosszan nézett utánuk. Mária integetve vissza-visszafordult, El Sordo pedig spanyol szokás szerint visszaintett neki: kurta legyintéssel, amely úgy hat, mintha az ember elhárítana magától valamit. Nyilván így fejezte ki, hogy a pusztán formai udvariasságra nem tartanak igényt. El Sordo evés közben sem gombolta ki báránybőr kabátját. Mindvégig udvarias volt ugyan, fülét figyelmesen a beszélő felé fordította, s furcsa, szaggatott beszédmodorában ő maga is érdeklődött a köztársaság helyzete iránt; de meglátszott rajta, hogy már szívesen megszabadulna tőlük. Búcsú közben Pilar megkérdezte tőle:

- Nos, Santiago?
- Semmi, asszony, semmi - felelte a süket. - Csak gondolkozom.
- Én is - mondta Pilar.

Azóta ő is hallgatott. Könnyedén, frissen ereszkedtek le a fenyőfák közt kanyargó, meredek gyalogúton. A fiatalember is, María is hallgatott, szótlanul, szaporán szedték a lábukat, aztán az út ismét emelkedni kezdett, az erdővel borított völgyből felvezetett a magas hegyi rétre.

Tikkasztó meleg május végi délután volt, az asszony feleúton megállt, s Robert Jordan visszafordulva látta, hogy a verejték nagy cseppekben gyöngyözik homlokáról. Barna arca szürkére sápadt, szeme alatt mély árok sötétlett.

- Pihenjünk egy kicsit - ajánlotta a férfi. - Nincs miért sietnünk.
- Ne törődj velem. Menjünk csak tovább.
- Álljunk meg, Pilar - mondta a lány is. - Fáradtnak látszol.
- Fogd be a szád. Senki sem kérte a tanácsodat.

S azzal újra nekivágott az ösvénynek. Mire felértek a hegytetőre, már teljesen kifulladt, lihegett, arcáról csörgött a verejték. Most már nem tagadhatta, hogy rosszul érzi magát.

- Ül le, Pilar - karolt belé a lány. - Nagyon kérlek, ül már le!
- Nem bánom - mondta az asszony.

Egy fenyőfa alá telepedtek mind a hárman. Jó messzire elláthattak innen, a hegyi legelőkön túl, a távoli havas csúcsokig, melyek fehéren szikráztak a kora délutáni napfényben.

- Utálom a havat - szólalt meg Pilar -, pedig milyen szép messziről. Mekkora csalás is ez. - Mariához fordult. - Már megbántam, hogy egész nap gorombáskodtam veled, *guapa*. Nem tudom, mi lelt. Nagyon rosszkedvű vagyok.

- Amit mérgebben mondasz, azt nem veszem fel - nyugtatta meg María. - Pedig éppen elég gyakran vagy rosszkedvű.

- Nem méreg ez, hanem valami sokkal rosszabb - mondta Pilar, s tekintete a távoli havasokra meredt.

- Rosszul érzed magad? - sajnálkozott a lány.
- Más baj van. Gyere ide, *guapa*, tedd fejed az ölembe.

María melléje kúszott, karját összefonta, mint aki párna nélkül alszik, és ráhajtotta fejét. Alulról rámosolygott az asszonyra, de Pilar átnézett felette a túloldali legelőkre és hegycsúcsokra. Tűnődve simogatta a lány fejét; durva keze végigfutott a homlokán, a füle körül játszott, végül a nyakszirtjén állapodott meg.

- Hamarosan a tiéd lehet, *Inglés* - mondta.

Robert Jordan mögötte ült.

- Ne beszélj így - kérlelte María.
- Az övé lehetsz - ismételte Pilar, de nem nézett egyikükre sem. - Féltékeny vagyok rá, pedig isten látja lelkemet, nem pályáztam rá!

- Ne beszélj! - könyörgött María.

- Az övé lehetsz - mondta Pilar. Ujja a lány füle körül matatott. - De azért nagyon féltékeny vagyok.

- De hisz azt mondtad, hogy mi sohasem féltékenykedhetünk egymásra - kiáltotta María.

- Hiába - válaszolta az asszony szórakozottan. - Minden nő féltékeny a másokra. Mindegyikben van valami olyasvalami, aminek nem kellene lenni. De bennem nincs. Igazán nincs. Azt akarom, hogy boldog légy. Mást nem akarok.

María nem válaszolt. Mozdulatlanul feküdt, fejét karján pihentetve.

- Ide figyelj, *guapa* - mondta Pilar, s ujjai tudattalanul is keresőn babráltak a lány arcán. - Ide figyelj, *guapa*. Szeretlek, de azért az övé lehetsz. Nem vagyok *tortillera*, mindig csak férfiakat szerettem. De az szent igaz, s meg is mondom neked fényes napvilágnál, hogy nagyon megkedveltelek.

- Én is szeretlek.

- *Qué va!* Butaságot mondasz. Tudod is te, mit beszélsz!

- Tudom.

- *Qué va*, dehogyan tudod! Az Isten is az *Inglés*-nek teremtett. Így is kell ennek lenni. Én is így akarom. Nem is akarhatok mást. Nem vagyok romlott. De őszintén beszélek veled, amit kevés férfi tesz meg, és még kevesebb nő; féltékeny vagyok. Megmondtam.

- Ne mondd ezt, Pilar - kérlelte a lány. - Ne mondj ilyesmit.

- Miért ne mondjam? - vont vállat az asszony, s még mindig nem nézett rájuk. - Annyiszor mondom, ahányszor nekem tetszik. - Most a lány arcába nézett. - De már nem akarom többször mondani, nem is hallod tőlem soha többé. Érted?

- Pilar! Ne beszélj így!

- Te kedves nyulacska - sóhajtott a asszony. - De most már elég a bolondozásból! Tedd odább a fejedet.

- Ez nem bolondság - mondta María. - A fejem pedig nagyon jó helyen van.

- Vidd el innen - szólt rá az asszony, s nagy kezével a lány feje alá nyúlt és felemelte. - Hát te mit szölsz ehhez, *Inglés*? - kérdezte. A lány fejét még a tenyerén tartotta, tekintete a hegycsúcsokon kalandozott. - Lerágtad a macska a nyelvedet?

- Nem a macska - mondta Robert Jordan.

- Valami más állat? - s letette a lány fejét a földre.

- Semmilyen állat - vont vállat a fiatalember.

- Talán magad rágtad le?

- Lehet.

- Ízlett legalább?

- Nem mondhatnám.

- Sejtettem - mondta Pilar. - No, nyugodj meg, visszaadom a nyulacskádat. Nem is akartam elvenni tőled. Egyébként jó név... hallottam, amikor reggel nyulacskának szólítottad.

Robert Jordan érezte, hogy elpirul.

- Nagyon kíméletlenül bánasz velünk, tudod-e? - mondta.

- Nem vagyok kíméletlen, csak nem vagyok olyan egyszerű, mint ahogy látszom. Te talán nagyon egyszerű vagy, *Inglés*?

- Nem. De bonyolult sem.

- Tetszel nekem, *Inglés* - Pilar előrehajolt, s fejszóválva a fiatalemberre mosolygott. - Vigyázz, mert elveszem tőled a nyulacskádat, s téged is elveszlek velem.
- Bajosan.
- Tudom - válaszolt, az asszony, s még mindig mosolygott. - Nem is akarom. De ha fiatal lennék, könnyen megtenném.
- Elhiszem.
- Őszintén mondod, hogy elhiszed?
- Őszintén - bólintott a fiatalember. - De minek ez a hiábavaló beszéd?
- Nem is illik hozzád, Pilar - suttogott a lány.
- Tudom, hogy bolond vagyok ma. Talán a híd miatt fáj a fejem, *Inglés*.
- Nevezzük el a Fejfájás Hídjának - ajánlotta Robert Jordan. - Úgy össze fogom törni, mint egy madárkalitkát.
- Ez igen. Ilyeneket mondj - biztatta Pilar.
- Úgy kettétöröm, mint egy lehámozott banánt.
- De megennék most egy banánt - kiáltotta Pilar hirtelen. - De csak rajta, *Inglés!* Nagyképüsködj egy kicsit.
- Minek - válaszolta Robert Jordan, s újra elpirult. - Inkább gyerünk haza a táborba.
- Te tudod - mondta Pilar. - A te dolgod, s hamarosan sor kerül rá. De ígértem, hogy magatokra hagylak benneteket. Faképnél hagylak benneteket.
- Nem kell, most erre nincs idő.
- Miért, neked olyan sok idő kell hozzá?
- Közönséges vagy ma, Pilar - mondta María.
- Tudom, közönséges vagyok. Viszont tapintatos is vagyok. *Soy muy delicada.*¹ Magatokra hagylak benneteket. Csak tréfáltam, amikor a féltékenységet emlegettem. Dühös voltam Joaquínra, mert a tekintetéről láttam, hogy csúnya vagyok. Csak a tizenkilenc évedre vagyok féltékeny, nyulacska! S az ilyen féltékenység nem sokáig tart. Te sem maradsz örökké tizenkilenc éves. No, megyek!

¹ *Nagyon tapintatos vagyok (spanyol).*

Felállt, csípőre tette kezét, és Robert Jordanra nézett, aki ugyancsak felállt. María ülve maradt a fa tövében, s lehajtott fejjét.
- Menjünk együtt a táborba - mondta a fiatalember. - Jobb így, és énám is sürgős munka vár.
Pilar a szemével María felé intett, aki elfordított arccal, némán ült. Az asszony elmosolyodott, csaknem észrevétlenül vállat vont, aztán megkérdezte:
Ismeritek az utat? - kérdezte.
- Én ismerem - felelte María, de nem nézett fel.
- *Pues me voy* - mondta Pilar. - Megyek. Majd valami jó ételt készítünk neked, *Inglés*.
Határozott léptekkel elindult a rét hangáján át a patak felé, mely a tábor iránt folyt. Robert Jordan utánakiáltott:
- Várj, mi is megyünk!
María mozdulatlanul és némán ült.

Pilar nem fordult vissza.

- *Qué va*, majd utánam jöttök! - kiáltotta messziről. - A táborban találkozunk.

Robert Jordan csak állt ott, egy helyben.

- Te, nincs valami baja? - kérdezte Mariától. - Az előbb betegnek látszott.

- Hadd menjen - mondta a lány, s még mindig nem emelte fel a fejét.

- Azt hiszem, el kellene kísérem.

- Hadd menjen - mondta María. - Hadd menjen!

13

Egymás mellett ballagtak a hangás hegyi réten. Robert Jordan érezte a hangaszárak karcolását a lábán, érezte combján a pisztolya súlyát, fején a tűző napsütést, hátán a havasokról áramló hideg szelet, s kezében a lány kemény kezét érezte, amelynek ujjai összefonódtak az ujjával. S a lány tenyeréből, mely az ő tenyeréhez tapadt, a lány csuklójából, mely az ő csuklójára szorult, átáradt valami belé ebből a kézből, tenyérből, csuklóból - valami, ami a kora hajnali szélre emlékeztetett, amely alig borzolja fel a vizek sima, üveges tükkrét; oly könnyű és szelíd volt a lány érintése, mint egy puhely, mely az ajkadra száll, vagy mint a lankadt levegőn át hulló falevél; oly könnyű volt ez az érzés, hogy csak ujjai hegyével tudta kitapintani, de kezük összetapadásától oly erős, oly sürgető, oly fájdalmas, oly követelőző is, hogy valóságos áramként emelkedett a karjában, s egész testét a kívánás fájó ürességével tágította ki. A napfény meg-megcsillant María búzaszínű haján, aranybarna, sima, édes arcán, nyaka szelíd hajlatán, s Robert Jordan hátrahajlította a lány fejét, magához ölelte, megcsókolta. Érezte, hogy María megremeg a csóktól, most már egész testét magához szorította, s a két khakiingen keresztül is perzselőn érintette meg a lány melle; kicsinynek és keménynek érezte, mikor kigombolta ingét, s lehajolva megcsókolta, miközben María reszketve állt, hátrahajtott fejjel, a férfi karjára támaszkodva. Hirtelen odanyomta állat a férfi fejéhez, s Robert Jordan most már a kezét is érezte, amely magához vonta. Kiegyenesedett, olyan szorosan ölelte át a lányt, hogy felemelte a földről, hozzátapadt, ajkával a nyakát kereste, aztán visszaengedte a földre.

- María! María! - kiáltotta. - Hová menjünk?

A lány nem válaszolt, de becsúszhatta kezét a férfi ingébe, s ez érezte, hogy már gombolni kezdi.

- Én is így akarlak megcsókolni, én is!

- Nem lehet, nyulacska!

- De! Úgy, ahogy te!

- Értsd meg, nem lehet.

- De igen, de igen!

Aztán Robert Jordan már csak az összetört hanga illatát érezte, a feje alatt a szúrós szálat; a lány lehuny szemhéján látta a nap fényét, s úgy érezte, soha többé nem felejtí el a nyaka ívelését, amint hátravetett fejjel fekszik a hangában, s nem felejtí el az ajkát, amely öntudatlanul mozog; s mindig emlékezni fog rebegő

szemhéjára, amely kizárja a napot és az egész világot; mindig emlékezni fog a szempillája mögött lángoló vörösségre, narancsszínre, aranyos ragyogásra, mert ez lett a birtoklás, az odaadás színe, s ebben a tündöklő vakságban minden földi kép felolvadt. Aztán úgy érezte, hogy fekete folyosó nyílik meg előtte - nem vezet sehová most sem és később sem sehová és megint csak sehová mindörökké sehová kibíratatlanul sehová gyorsan tépőn szorítón sehová s mindig egyformán gyötrelmes sötétben a fejük fölé dermedt időben; s úgy érezte, megindul alatta a föld, s kiszalad alóluk.

Aztán oldalára fordulva feküdt, mélyen belefúrta fejét a hangába, beszívta a nedves szálak illatát, a nyirkos gyökerek szagát és a föld lélegzetét; a mozgó fűszálak közt átsütött a napfény, valami szüntelenül csiklandozta meztelen vállát és oldalát. A lány, még mindig csukott szemmel feküdt mellette, aztán feltekintett, rámosolygott, s ő nagyon fáradtan, és egy nagy, de barátságos távolságból megszólította:

- Nyulacska!

A lány mosolyogva válaszolt, hangja egészen közelről szólt.

- *Inglés!*

- Nem vagyok *Inglés* - válaszolta nagyon ernyedten.

- De az vagy, az én *Inglés*-em vagy.

Aztán bátortalanul odanyúlt hozzá, félős mosollyal megfogta a férfi két fülét, és homlokon csókolta.

- Ugye - kérdezte -, már jobban csókolok?

Aztán együtt haladtak a folyó partján.

- Mária - mondta a férfi. - Szeretlek. Olyan kedves vagy, olyan csodálatos és olyan szép, és olyan boldoggá teszel, hogy meg tudnék halni, amikor szeretlek.

- Én mindig meghalok, ha így együtt vagyunk. Te nem?

- Csak majdnem. Egy pillanatra. Te is érezted, hogy megmozdult alattunk a föld?

- Igen. Amikor meghaltam. Ölelj át.

- Nem. Fogom a kezed. A kezed nekem elég.

A fiatalember ránézett, aztán körülfuttatta pillantását a havasi réten, amely felett magányos ölyv kóválygott. A hegyek hátára alkonyati felhők torlódtak.

Egymás kezét fogva mentek tovább.

- És nem így érezted másokkal is? - kérdezte Mária.

- Nem. Igazán nem.

- De már sok nőt szerettél.

- Néhányat. Egyiket sem úgy, mint téged.

- És velük nem érezted ezt? Igazán nem?

- Velük is jó volt, de nem ilyen.

- Azt mondtad, megmozdult a föld. Azelőtt sohasem mozdult meg?

- Soha. Még soha.

- Látod - mondta Mária. - Az első nap.

Robert Jordan nem szólt.

- De legalább egyszer megéltük - mondta Mária. - Nagyon szeretsz? Tetszem?

Később még szebb leszek!

- Így is gyönyörű vagy.

- Tudom, hogy ez nem igaz. De simogasd meg a fejemet!

Megsimogatta; ujjai közt érezte a rövidre nyírt haj sima puhaságát, aztán két tenyerébe fogta a lány fejét, arcát maga felé fordította és megcsókolta.

- Úgy szeretek csókolózni - mondta a lány. - De még mindig nem tudok jól.

- Nincs mit tanulnod.

- De igen. Ha a te asszonyod leszek, azt akarom, hogy mindenért szeress.

- Jobban mint most? Nem is akarom. Nem tudom, mi történnék, ha még ennél is jobban tetszenél.

- Majd meglátod! - súgta a lány boldogan. - Most csak azért szórakoztat a hajam, mert ilyen furcsa. De mindennap hosszabb lesz, s ha majd megnő, nem leszek ilyen csúnya... Akkor talán majd jobban szeretsz...

- Édes tested van. Nincs édesebb a világon!

- Olyan, mint egy gyereké, olyan sovány.

- Én jobban tudom. Némely szép testből valami bűvölet árad. Van, amelyikből igen, van, amelyikből nem, nem tudni, miért. A tiedből nagyon, nagyon erősen.

- Csak neked.

- Nem.

- De igen. Csak neked, és mindig csak neked, örökké csak neked. De én többet is akarok adni. Meg akarom tanulni, hogyan kell gondot viselni rád. Mondd meg, mással igazán nem indult meg a föld?

- Igazán nem - mondta a férfi őszintén.

- Olyan boldog vagyok! - kiáltotta Mária elragadtatva. - Olyan nagyon boldog!

Később ezt kérdezte:

- Most valami másra gondolsz?

- A munkámra.

- Bárcsak szerezhetnék egy lovat! - sóhajtott Mária. - Annál nagyobb boldogságot már nem is tudok elképzelni: ha volna egy lovunk, s együtt ülnénk egy nyeregben, és vágatnánk, egyre gyorsabban ügetve... és sohasem múlnék el a boldogságunk.

- Repülőgépen is magunkkal vihetnénk a boldogságunkat - válaszolta Robert Jordan szórakozottan.

- Igen... és egyre magasabban szalmánk, fel, fel, mint azok a napban csillogó kis vadászgépek. Aztán a magasból hirtelen meredeken lebuknánk, aztán újra fel... *¡Qué bueno!* - Gyöngyözve nevetett. - Talán észre sem venném boldogságomban!

- Struccgyomor kellene ekkora boldogsághoz - szólt közbe a férfi tünődve. Már csak felületesen figyelt a lány szavaira.

Gondolatban már elhagyta. Csak testi mivoltában maradt mellette, öntudata a híd robbantás feladatához kapcsolódott. Hirtelen olyan tisztán és élesen jelentek meg előtte munkája tényezői, mintha egy élesre állított lencsés géppetény eléje. Pontosan látta a két őrszemet, Anselmót, s a figyelő cigányt. Látta az üresen kanyargó utat, majd mozgást látott rajta. S már azt is látta a belső képen, hogy hol kell

elhelyeznie a két golyósórót, hogy a legszélesebb szórást biztosítsa, s hogy kiket bízson meg a kezelésükkel. Amikor visszavonulnak, ő is ott lesz mellettük; de kire bízza a bonyolult fegyvereket a munka kezdetén? Gondolatban elhelyezte a robbanóanyagot, kihúzta a gyutacsokat, legombolyította és helyükre vezette a huzalokat; aztán eltávozott a hídtól, majd visszatért az ósdi robbantószerkezethez, s gyötrődve azon törte a fejét, miféle váratlan mozzanat avatkozhat be tervébe. Hagyd abba! - intette le magát. - Szeretkeztél ezzel a lánnyal, s most ezért oly tiszta a fejed, ezért gondolkozol ilyen élesen, ezért bukácsolsz újabb és újabb aggodalmak közt. Ne tépelődj! Mire jó az? Tudod, mit kell tenned, s azt is tudod, mi történhet azután. S az ügyis megtörténhet.

Mikor belekezdte, tudta, miért fogsz küzdeni - róttá meg önmagát. - Most pedig pontosan a munkád ellen küzdesz. Ha nem tartod szem előtt, amit meg kell tenni, nincs reményed arra, hogy sikeresen végezd. A siker érdekében úgy kell felhasználnod ezeket az embereket, akiket szeretsz, mintha sakktáblán mozgatnád bábuidat. Pablo nyilván a legeszesebb. Mindjárt világosan látta a veszélyt. Az asszony egészen odaadta magát az ügynek, s most is mellette van, de a megvalósítás nehézségei lassan fölébe kerekedtek, s most már nyomasztják. El Sordo is nyomban tudta, mi vár rájuk, mégis vállalkozott a feladatra, bár egy cseppet sem szívesebben, mint ő, Robert Jordan.

Hasznos önvizsgálat. Kiderült hát, hogy nem a saját sorsod foglalkoztat, hanem az asszonyé, a lányé és a többieké. Helyes. De mi történik velük, ha te nem állítasz be ide? Mi történik velük, hogyan éltek, mielőtt te idejöttél? Ezt vedd figyelembe. Nem vagy értük felelős, csak a feladat végrehajtása során. Golz adta ki a parancsot, nem te. Ki az a Golz? Egy ügyes hadosztályparancsnok. A legjobb tábornok, aki alatt valaha szolgáltál. De vajon végre szabad-e hajtani a lehetetlen parancsot, ha látod a következményeit? Ha akár Golztól származik, aki a párt is, meg a hadsereg is? Igen. Mert hibáját csak a végrehajtása árán állapíthatod meg. Amíg nem hajtottad végre, nem tudhatod, lehetetlen-e. Hova jutnánk, ha mindenki vitába szállna a kiadott paranccsal? Hol tartanánk, ha mindig azt mondtad volna a parancsnoknak: „Ezt nem lehet!”

Robert Jordan éppen elég parancsnokot ismert, akinek terveit csakugyan nem lehetett megvalósítani. Ilyen volt az a disznó Gómez is. Estremadurában! Részt vett már nem egy olyan ütközetben, ahol a szárnyak hátramaradtak, mert emberi erővel nem lehetett előrenyomulni. De Golz parancsát végrehajtja, akárhogy szereti is azokat, akiknek az életét kockára kell tennie.

Akit ilyen partizánmunkával bíztak meg, az kénytelen-kelletlen mindig veszélybe sodorta rejtegetőit és segítőtársait. S miért? Hogy egyszer majd né legyen semmi veszély többé, hogy egyszer biztonságos földet érezzenek mindenütt a talpuk alatt. Ez az igazság, bármilyen elcsépelten hangzik is.

Ha a köztársaság összeomlik, hívei úgysem maradhatnak meg Spanyolországban. Ez bizonyos? Bizonyos. Látni lehet abból, ahogy a fasiszták az elfoglalt területeken viselkednek.

Pablo disznó, nem kár érte, de a többiek egytől egyig rokonszenvesek - nem

árulás-e ilyen veszélybe dönteni őket? Talán árulás. De ha nem vállalják, felbukkan a láthatáron két lovasosztag, s egy hét alatt kifüstöli őket barlangjaikból.

Nem. Még az sem segítene rajtuk, ha most sorsukra hagyná őket. Eltekintve attól, hogy senki életébe nem kellene beavatkozni. Ez bizonyos? Bizonyos. S mi lesz a társadalomépítéssel meg a többi mindennel? Az már nem az ő gondja. Őt másféle feladatok várják a háború után. Ebben a háborúban azért vesz részt, mert Spanyolország földjén tört ki, és szereti Spanyolországot. S azért is, mert hisz a köztársaság igazságában, s meggyőződött róla, hogy ha ez az államrend itt összeomlanék, elviselhetetlen sors várna híveire. Kommunista fegyelem alatt áll a háború idejére. Itt, Spanyolországban a kommunisták mutatták a legjobb fegyelmet, a legtisztább, legegészségesebb példát a háború folytatására. Elfogadta fegyelmüket a háború idejére, mert a háború viszonyai közt ennek a pártnak programját és fegyelmét tiszteli leginkább.

De hát mi is az ő politikai felfogása? E pillanatban semmi. De ezt senkinek se mondd meg! - intette magát. - Soha el ne ismerd. - Mit csinál majd később? A háború után majd hazatér, és spanyol nyelvórákat ad, mint azelőtt, s ebből él meg. Ír majd egy jó könyvet. Fogadni mernék - gondolta -, sikerülni fog.

Kiszedi majd Pablóból a politikai véleményét. Érdekes összehasonlításokra adna alkalmat politikai fejlődésének képe. Alighanem a szokott eltolódás: balról jobbra, akárcsak az öreg Lerrox esetében. Pablo feltűnően emlékeztet Lerrox-ra. Voltaképpen Prieto sem ér többet náluk. Pablo és Prieto nagyjából egyformán hisznek vagy nem hisznek a végső győzelemben. Politikai erkölcsük alig szilárdabb, mint egy lóköttő betyáré. A köztársaság minden bizonnyal a lehető legjobb államforma; de meg kell szabadulnia az ilyen lóköttő-lelkiismeretű zsványoktól, akik miatt a forradalom már a kezdetén válságba jutott. A föld hátán egyetlen népnek sem ártanak annyit a tulajdon vezetői, mint a spanyolnak. A szó szoros értelmében a nép ellenségei.

A nép ellenségei? Még gondolatban sem használja többé ezt a mondást. Lapos közhely, jó lesz megszabadulni tőle. Ezt a felismerést is a szeretkezésnek köszönheti. Még jó, hogy észreveszi: már-már olyan vakbuzgó és szűk látókörű politikussá süllyedt, mint a vastag nyakú baptisták. Csaknem kritikátlanul használt értelmüket vesztett közhelyeket - forradalmiakat és hazafiasakat egyaránt. „A nép ellenségei!” Meg sem gondolja jelentésüket. Kétségtelenül van némi igazság is az efféle szólamokban, de még könnyebb velük dobálózni. Az elmúlt éjszaka és különösen a mai délután óta lényegesen tisztult az értelme, világosabban értékeli a fogalmak tartalmát. Furcsa dolog az elvakultság! Csak az lehet elvakult, aki túlságosan biztos a dolgában - akkora biztonságot és igazságot pedig semmi sem ad, mint az önmegtartóztatás. A szüzi élet az eretnység legnagyobb ellensége.

Vajon ez a tétel megállja-e a vizsgálatot? Alighanem. S alighanem ezért csapnak le a kommunisták minden bohémságra. Aki lerészegszik, paráznaságot vagy házasságtörést követ el, ezzel már beismeri személy szerinti esendőségét a párt vonalának, az apostoli hitvallás e változékony pótlékának követésében. Félre tehát a bohémsággal, Majakovszkij bűnével!

Pedig Majakovszkijből szent lett. Nyilván, mert már a föld alatt van. Majd te is

a föld alá kerülsz, biztosította magát. De elég már ebből. Inkább Mariával törődj.

Ez a lány megrendítette vakbuzgóságát. Szándékán ugyan még nem változtatott, de most már sokkal inkább szeretne életben maradni. Könnyen lemondana a hős vagy a vértanú szerepéről, nem akar új termopülai csatát, a dicső Horatius hőstettét sem akarja utánozni a hídnál. Nem! Mariával szeretne együtt élni, amíg lehet. Ennél természetesebb jövődőt nem is tud elképzelni. Sokáig, nagyon sokáig szeretne vele együtt élni.

Egy pillanatig sem hitte, hogy ez a vágya teljesülhet. De ha rajta múlik, hátralevő életét vele szeretné eltölteni. A szállodában Mr. és Mrs. Livingstone néven jelentenek be magukat...

De hiszen feleségül is veheti! Persze, gondolta. Miért ne. Mr. Robert Jordan és Mrs. Mariá Jordan lesz a nevünk. Az idahói Sun Valley-ben fogunk élni, vagy a texasi Corpus Christiben, vagy a montanai Butte-ban.

A spanyol lányok kitűnő feleségek. Spanyol feleségem nem volt, tehát tudom. Ha visszatérek az egyetemre, Mariából tanársegéd-feleség lesz, s a negyedéves spanyol szakosok esténként látogatóba jönnek, hogy pipaszó mellett elbeszélgessenek Quevedóról, Lope de Vegáról, Galdósról és a többiekről, akik ugyancsak mind szépen a föld alatt vannak már, viszont Mariá is mesélhet majd nekik, elmondhatja, hogy miként teperték le az igaz hit kék inges lovagjai, hogy csavarták hátra karját, és hogy tömték a szoknyát a szájába.

Vajon mit szólnának Mariához a montanai Missoulában? Ha ugyan visszakapom ott az állásomat. Azt hiszem, már rég elkönyveltek megátalkodott vörösnek, s felírtak feketelistájukra. Bár ez sem bizonyos. Hisz nem tudhatják, mit művelek itt, talán el sem hinnék, ha valaki elmesélné nekik. Különben is az útlevelem még az önkéntességi tilalmat megelőző időből származik.

Harminchét össze előtt nem kell hazatérnem. Ez is kedvező körülmény. Harminchat nyarán jöttem el, s a szabadságom csak egy évre szólt, de az őszi félév kezdete előtt nem kell jelentkezni. Az őszi még messze van. Sok idő múlik még el mostantól holnaputánig - így is felfoghatom. Azt hiszem, nem érdemes töprengeni az egyetem miatt. Ősszel jelentkezem, és rendben lesz minden.

Nagyon furcsán élttem itt, Spanyolországban, vesszek meg, ha nem! De minden munkám és a hivatásom is ezzel az országgal kapcsolt össze, tehát szívesen maradtam itt. Nyáron terveket dolgoztam ki, utakat építettem az erdőben és a parkban, majd megtanultam a robbantóanyagok kezelését, s a rombolás lett állandó, tisztességes munkám. Kissé hevenyészett munka ugyan, kissé idegesítő és hajszás, de egész embert kíván.

A rombolásban csak a megoldásra váró kérdést kell szem előtt tartani, s akkor maga a cselekedet is szinte elvont tevékenységnek látszik. De meg kell barátkoznom egyéb, velejáró bonyodalmakkal is; pedig isten a tanúm, mindig azon voltam, hogy könnyen fogjam föl. Ott volt az ígyekezet, hogy megközelítően kedvező feltételeket teremtsenek a rombolást követő mészárlások számára. De a hangzatos szavak vajon menthetőbbé teszik-e az embermészárlást? Megkönnyítik, megszépítik-e?

Túl természetesen fogod föl néha - mondta magában. - És ugyan milyen ember

leszel, mire leszel alkalmas, amikor kikerülsz a köztársaság szolgálatából? - tűnődött kételkedően. – A lelkifurdalásoktól talán megszabadul, ha megírja könyvét. Amit az ember leírt, az többé nem sanyargatja. Jó könyv lesz, ha meg tudja írni, jobb, mint az előző.

De addig szemhatára csak a mát, a ma éjszakát, s a holnapot, és ismét csak a mát, a ma éjszakát, a holnapot foglalhatja magában, még legjobb esetben is. Ezért okosabbat nem tehet, hálásan elfogad minden percet. Hátha a híd felrobbantása nem is sikerül. A körülmények nem sok jóval biztatják.

Mariá azonban szép ajándék. Ebben, ugye, egy pillanatig sem kételkedhetik. Ajándékkul kapta az élettől, talán végkielégítésül. A mi esztendeink napjai hetven esztendő - hetven esztendő sűrűsödik most negyvennyolc órába, esetleg hetvenkét órába. Háromszor huszonnégy órába.

Azt hiszem - gondolta -, hetven órában csakúgy elfér az egész élet, mint hetven évben; de csak ha az ember már kinőtt a gyerekkorból, s ha már a hetven óra kezdetét is gazdag élet előzte meg.

Mennyi értelmetlenség fordul meg a fejében! Milyen posványba merül az ember, ha önmagán töpreng! Mindez szemenszedett értelmetlenség. Vagy mégsem? Mindegy, majd meglátjuk! Utoljára Madridban háltam nővel - nem, az Escorialban, s eltekintve attól, hogy egy éjszaka felriadtam, s másvalakivel tévesztettem össze, s gerjedelmet éreztem mindaddig, amíg rá nem jöttem, ki van mellettem: az egész olyan volt, mint a hamuban turkálás, csak valamivel kellemesebb. Addig a madridi esetig - eltekintve a magamat áltató hazugságoktól és képzelgésektől - hasonló módon zajlott le minden, vagy talán még szegényesebben is. És most eszembe sem jut fennkölt ódát zengeni a spanyol nőről, s futó viszonyt mindig csak futó viszonynak érzek, bármely országban. De ha Mariával vagyok, annyira szeretem, hogy szó szerint úgy érzem, belehalok; és sohasem hittem, sohasem gondoltam, hogy ilyesmiben részem lehet.

Ha most hetven órára váltok be hetven esztendei életet, ebben a sűrített alakjában, megismerem valódi értékét s boldog vagyok, hogy megismerhetem. És boldog vagyok ezért is, mivel most már érvénytelenné váltak számomra a „hosszú élet”, az „életem hátralevő része”, a „mától kezdve” fogalmai. Egy szót ismerek, azt, hogy: „Most.” Most: *ahora, maintenant, heute*. Most! Milyen furcsán hangzik ez a szó, amely számomra magába zárja az egész világot, az egész életet. Ma este: *esta noche, ce soir, heute Abend*. Az élet és a férj neve franciául: *vie* és *mari*. Nem cseng össze. A franciában férj lesz belőle. Most és a *Frau* együtt... ebben sincs semmiféle titkos összhang. S mit jelent ez a szó: *mort, muerte* és - *Tod? Tod!* Ugye, ez hangzik a leghalálosabban? Nézzük tovább! Háború, *guerra, guerre, Krieg*. Bizonyos, hogy a *Krieg* a legharciasabb. Vagy talán csak azért érzi különösen jelentősnek a német szavakat, mert a négy nyelv közül legkevésbé németül tud? Hogy mondják „drágám”? *Chérié, prenda, Schatz*. A „Mariá”-ért mindet odaadná. Ez az igazi név.

Nos, erre az időre biztosan megteszi, úgysem tart soká. Bizonyos, hogy egyre rosszabbul fest az ügyük. Reggel nem lehet elintézni - ott kell rostokolni, lehetetlen helyzetben, éjszakáig, amikor elmenekülhetnek. Talán alkonyatig csak ki tudják húzni - igen ám, de ma reggel kell elkezdni! Mit szólsz ehhez? Szegény El Sordo! Még

makogni is elfelejtett, úgy megeredt a nyelve, csakhogy ezt megmagyarázza nekem. Ő maga rosszabb pillanataiban már kezdettől számolt a fokozott veszéllyel, mióta csak Golz megbízta. A balsejtelem megfeküdte gyomrát, mint egy lábasra való emészthetetlen tészta, már a harmadik éjszakája.

Micsoda helyzet! Az ember végigmegy az életén, s mindenféle helyzetről azt hiszi, jelent valamit, s végül kiderül, hogy nem. Ilyen helyzetet még sohasem ért meg. Az ember nem hinné, hogy ilyesmi is előfordulhat az életében. És akkor, épp itt, e nyomorúságos hegyek között, ahol két bomladozó szabadságharcos-csapatot kell megszerveznie, hogy segítségükkel elképesztő körülmények közt felrobbantson egy hidat, s megállítson egy ellentámadást, mely valószínűleg mégis meg fog indulni, épp itt és épp most kellett Mariával találkoznia! Lám, most már világosan érti: csak az a kár, hogy ilyen későn találkoztak!

Voltaképpen Pilar tuszkolta bele a lányt a hálósákjába. S most mi történik? Úgy van, erre felelj, légy szíves. Mi történik most? Hát ez. Amit érzel, amivel tele vagy. Éppen ennek kellett megtörténnie!

Ne hazudj magadnak, nem Pilar kerítette neked a lányt, ne aljasítsd le a valóságot! Már akkor elvesztél, amikor megláttad Mariát. Amikor kiejtette az első szót, amikor először tekintett rád, már véged volt. Most a tiéd! Ugye, sohasem merted volna feltételezni, hogy valaha is a tiéd lehet, minek akarod hát sárral megdobálni, hiszen most már magad is érted, mi történt veled, mihelyt megpillantottad, amikor kilépett a barlangból, a súlyos vastállal a kezében.

Miért tagadnád, hogy mintha villám ütött volna beléd abban a pillanatban? Emlékezz: milyen különös érzés áradt el benned, valahányszor ránéztél, vagy ő tekintett rád! Miért nem vallod be? Nem bánom. Bevallom. Pilar pedig jól tette, hogy a hálósákomba tuszkolta. Okos asszony. Vigyázott a lányra, gondját viselte, s nyilván előre látta, mi fog történni, attól kezdve, hogy Mária visszament a barlangba, kezében a súlyos vastállal.

Pilar csak könnyített helyzetünkön. Hozzásegített bennünket a tegnapi éjszakához és a mai délutánhoz. Sokkal-sokkal finomabb érzékű, mint amilyen te vagy! Igenhez az asszony ismeri az idő értékét. Ő irányította ügyünket, mert nem akarta, hogy elveszítsük azt, amiről neki már le kellett mondania, hisz az elvesztést tudomásul venni, az bizony keserű pirula! De odafent a hegytetőn még egyszer szót kértek indulatai, s azt hiszem, mi nem nagyon könnyítettük meg a dolgát.

Így történik, és így történt, ismerd el, hiszen többé már két éjszakát sem tölthetsz együtt a lánnyal. Nem vár rátok hosszú és közös élet, nem lesztek házastársak, kimaradtok a legősibb és legáltalánosabb emberi boldogságból. Egy éjszaka jutott nektek, meg egy délután: és talán lesz még egy éjszakátok. Így vagyunk.

- Se hosszú együttélés, se apró örömök, se gyermekek, se családi ház, se fürdőszoba, se tiszta pizsama, se reggeli újság, sohasem ébredhettek fel egymás mellett, érted? Sohasem ébredsz majd úgy, hogy melletted van, s nem vagy egyedül! Soha. Szó se lehet róla. S most azt kérdezed: ha ez az élet utolsó ajándéka, akkor legalább ezt az éjszakát miért nem töltheted tiszta ágyban, friss lepedőn?

Lám, ismét lehetetlenséget kívánsz. Ha valóban úgy szereted ezt a lányt, ahogy

mondod, próbáld meg még jobban szeretni, hogy e szerelem ereje, feszültsége kárpótoljon jövőért, örökkévalóságért. Érted? Valaha az emberek egész életüket, szentelheték az ilyesféléknek, neked most be kell érned két éjszakával. Két éjszakával. Két éjszakában kell elférnie a szeretetnek, tisztességnek, gondoskodásnak. Jónak - rossznak. Betegségnek és halálnak. Vagy nem így mondták? Jóban - rosszban. Betegségben - egészségben. Ásó-kapa választ el benneteket egymástól. Két éjszaka. Aligha lesz több. De most már elég ezekből az ösztövért ötletekből. Nem segítenek rajtad. Annyi biztos.

Most már megértette, hogy Golz erre a lelkiállapotra célzott. Minél távolabbról emlékezett rá, annál jobban tisztelte Golz esztét. Tehát erről kérdezősködött - a rendkívüli szolgálat kárpótlásairól. Vajon ismerte ő is ezt az állapotot? S mindenki átesik-e rajta hasonló körülmények közt? Úgy érzi, az övé kivételes eset. Vagy talán csak azért, mert vele történt? Vajon Golz is ilyen kutya-futtában szokott-e lefeküdni, amikor a Vörös Hadsereg önkéntes lovasságának parancsnoka volt? Vajon a körülmények alakulása és a többi tényező ugyanolyan színben mutatják-e a lányokat, mint Mariát?

Golznak bizonyára mindez nem újság; s gondolatban bizonyára helyesli, hogy úgy kell átélniük két éjszakát, hogy egész életüket sűrítik belé - a mi életmódunk szűken méri az időt, s azt az időt, melyet nem kapunk meg, bele kell tömörítenünk abba, amit megkaphattunk.

Nem rossz okoskodás. És mégsem hiszi, hogy Mariát csak a körülményeknek köszönheti. Bár az is lehet, hogy mindkettőjük életkörülményei együttesen lobbantották fel szerelmüket. Sajnos, a lány helyzete sem rózsás, egyáltalában nem az, neki sem ígérkezik biztató, hosszú, szép jövő.

Ha egyszer így van, akkor legyen így. Csak arra nem kényszerítheti semmi törvény, hogy örömet nyugodjon bele. - Nem tudtam, hogy valaha érezhetném azt, amit most érzek - gondolta. De azt sem, hogy mindez még egyszer megisméltódnék. Bár ez az érzés töltene el életem végéig! Ez a kívánságod teljesülni fog - biztatta nyomban egy másik gondolat. - Igen, ez teljesül. Most: ez az életed. Nincs más, csak a most. Nincs tegnap, és holnap aligha lesz. Hány év kellene még, hogy ezt megértsd? Nincs más, csak ez a „most”, s ha ez a most két napra terjed, akkor két napban fér el összezsúfolva, de arányosan a teljes élet minden mozdulata. Majd meglátod, milyen jól végig lehet élni az életet két nap alatt. Gyönyörű életet formálhatsz magadnak, de ne óbégass azon, hogy ezt meg azt elvesztetted. A szép, teljes élethez nem tartozik hozzá a bibliai pátriárkák szakállá.

Hagyjad hát a tünődést, fogadd el, ami a tiéd, végezd el feladatod, s meglátod: hosszú és vidám lesz az életed! Hát nem lett végül is vidám az életem? Mert ugyan mi hiányzik belőle? Hisz épp ez a vonzó ebben a munkában - biztatta magát, s nagyon tetszett neki a gondolat -, hogy ha nem is tanulhatsz sokat, de micsoda embereket ismerhetsz meg!

Megnyugodott abban, hogy sikerült tréfára vennie a dolgot, s gondolatai visszatértek Mariához.

- Szeretlek, nyulacska - szólalt meg hirtelen. - Mit is mondtál az imént?

- Azt, hogy nem kell miattam aggódnod. Nem fogom megnehezíteni a munkádat, nem is avatkozom bele. Ha segíthetek valamiben, te majd megmondod.

- Ugyan! - legyintett a férfi. - Egyszerű a dolgom.

- Pilar pedig majd megtanít rá, hogyan kell egy férfinak gondját viselni. S miközben ezt tanulom, majd magam is rájövök egyre-másra, s te is megmagyarázod, amit tudnom kell.

- Nem sok dolgod lesz velem.

- *¡Qué va!* Már hogya lenne? Ma reggel is jól ki kellett volna rázni a hálósákodat, s kiszellőztetni mindent, alaposan. Aztán mielőtt leszáll a harmat, be kell majd vinni, fedél alá.

- Aztán? Mondd tovább, nyulacska!

- Aztán ki kell mosnom a harisnyádat, meg is kell szárítanom! Legalább két párnak kell lenni.

- Hát még?

- Kitisztítom és megolajozom a pisztolyodat, csak mutasd meg, hogyan csináljam!

- Inkább csókolj meg!

- Igen, igen, de most komolyan beszélek! Megmutatod, ugye, mit kell csinálni a pisztolyoddal? Pilartól majd kérek rongyot és olajat. Tisztítóvessző meg van a barlangban, az jó lesz hozzá.

- Jól van. Majd megmutatom.

- Ha megtanítasz löni - folytatta María -, akkor bármelyikünk agyon is löheti a másikat vagy magát, ha muszáj. Mondjuk, ha megsebesülünk, vagy el akarnak fogni bennünket.

- Pompás gondolat! - mondta Robert Jordan. - Még sok ilyen remek ötleted van?

- Nincs sok. De mondok egy jobbat. Nézd, Pilartól kaptam valamit, meg is mutatta, hogy kell használni.

Az ingblúza zsebéből kis bőrtokot vett elő, olyasfélét, amelyben fésűt szokás tartani; lesimította róla a két végét elzáró széles gumiszalagot, kinyitotta, s egyélű, Gem típusú borotvát húzott ki belőle.

- Mindig nálam van - mondta. - Pilar megmagyarázta, hogy egyszerűen csak oda kell nyomni az élet a fül mögé, s egy rántással visszahúzni a pengét, így! - Ujjával mutatta az irányt. - Pilar azt mondta, hogy valami nagy ér van itt a fejben, s ha itt bevágok, nem téveszthetem el. Nem is fáj; csak oda kell illeszteni a pengét a fül mögé, és lefelé húzni. Pilar azt mondja, semmi az egész, s ha már vérezni kezd, nem is lehet elállítani.

- Tökéletesen igaz - ismerte el Robert Jordan. - Ott egy fő ütőér húzódik.

„Tehát ilyen gondolatokkal foglalkozik - állapította meg. - S mily véglegesen elfogadta, milyen alaposan megszervezte ezt a lehetőséget!”

- De azért jobban szeretném, ha agyonlőnél - mondta María. - Ígérd meg, hogy megteszed, ha kell.

- Természetesen.

- Nagyon köszönöm. Tudom, hogy nem könnyű.

- Szívesen.

„Lám, erről elfelejtkeztél - gondolta. - Olyan hévvel merültél el munkádban, hogy tökéletesen megfeledkeztél a polgárháború szépségeiről. Többek között erről is. Viszont feljebbvalóid ezt várják tőled. Kaskinnak is az volt a baja, hogy nem tudott tökéletesen megfeledkezni erről; el is rontotta a feladatát. Vagy talán balsejtelmek gyötörték az öreg fiút? Milyen furcsa, hogy semmi megrendülést nem éreztem, amikor agyon kellett lőnöm. Csak arra gondoltam, hogy a lelkiifurdalások majd később kezdődnek. De eddig nem bántott a lelkiismeretem.”

- De még mást is megtennék - mondta Mária halkán, de komolyan, a gondos feleség hangján.

- Még azonkívül, hogy agyonlőnél?

- Igen. Ha elfogynak a cigarettáid, majd sodrok neked. Erre is Pilar tanított. Keménynek kell lennie, de azért jól szeleljen, és ne szóródjék ki belőle a dohány.

- Remek! - kiáltotta a fiatalember elragadtatva. - És majd te magad nyálazod meg, ugye?

- Igen. És ha megsebesülsz, ápolni foglak. Én váltom majd a kötést, megmosdatlak, etetlek.

- De mit csinálsz, ha nem sebesülök meg? - vetette ellen Robert Jordan.

- Akkor is, ha megbetegszel, melletted maradok, levest főzök neked, tisztába teszek, meg minden. Felolvasok, hogy ne unatkozzál.

- De hátha nem betegszem meg?
- Akkor reggelenként behozom a kávédat.
- És ha nem szeretem a kávé?
- De igenis, szereted! - vágta rá a lány diadalmasan. - Ma reggel is két csészével

ittál!

- És mit csinálsz, ha megunom a kávé, nem kell agyonlőnőd, nem sebesülök meg, de még csak meg se betegszem, abbahagyom a dohányzást, egyetlen pár harisnyám marad, és a hálósákomat magam szellőztetem? - Tréfálkozva a lány vállára ütött. - Nos? Mi lesz akkor?

- Elkérem Pilar ollóját, és lenyírom vele a hajadat.
- Az ám! Csakhogy én nem szeretem, ha lenyírják a hajamat!
- Én sem! - nevetett María. - És a te hajadat is éppen ilyennek szeretem, amilyen most. Hát... ha igazán nem tehetek érted semmit, akkor majd csak üldögélek melletted és nézlek. Éjszaka pedig szerelmeskedünk.
- Helyben vagyunk - bólintott Robert Jordan. - Ez a terv nekem is tetszik.
- Nekem is - mondta María. Hirtelen hangosan felsóhajtott: - Ó, *Inglés!*
- Robertónak hívnak.
- Én mégis *Inglés*-nek hívlak, úgy, mint Pilar!
- Akkor is Roberto a nevem.
- Nem - rázta meg fejét a lány. - Ma még *Inglés* a neved! Mondd, *Inglés*,

segíthetek valamit a munkádban?

- Nem. Amit most kell elvégezni, azt magam végzem el. Nagyon nyugodtan, tiszta fejjel akarok dolgozni.

- Értem. Mikor készülsz el vele?
- Ha szerencsém van, még ma este.
- Akkor jó - mondta a lány.

A táborba vezető út végére jutottak; az utolsó kis liget is elmaradt már mögöttük.

- Ki az ott? - kérdezte a férfi, ujjával mutatva az irányt.
- Pilar - mondta a lány, amint odanézett. - Csak ő lehet.

A rét alsó végén ült az erdő szélén, fejét karjára hajtva. Onnan, ahol ők álltak, alaktalan, sötét tömegnek látszott egy fa barna törzse tövében.

- Gyere - szólt a férfi, s futni kezdett a térdig érő hangában. Bukdácsolva szaladt, s aztán lassított. Láta, hogy az asszony egészen eltakarja karjával az arcát. Pilar!

Az asszony felemelte fejét.

- Befejeztétek végre? - kérdezte.
- Rosszul érzed magad? - hajolt föléje Robert Jordan.
- *¡Qué va!* - vont vállat Pilar. - Elaludtam.

Már a lány is odaért. Letérdelt Pilar mellé.

- Hogy érzed magad? Jobban vagy?

- Kutya bajom! - válaszolta az asszony, de nem állt fel. Kissé kábultan nézte őket. - Hogy mulattál, *Inglés*? Remélem, jól.

A férfi úgy tett, mintha nem hallaná a kérdést.

- Igazán semmi bajod? - kérdezte.

- Mondom, hogy semmi. Aludtam egyet. Nyilván te is.

- Én nem.

- Sejtettem - fordult Pilar a lányhoz. - Úgy látszik, jól megértetek egymással.

A lány elpirult, nem válaszolt.

- Mit akarsz tőle - szólt rá idegesen a fiatalember.

- Fogd be a szádat - förmedt rá az asszony. - Hallgass ide, María! Legalább valamit mondj el!

- Nem mondok semmit - rázta fejét María.

- María! - Pilar hangja éppoly barátságtalanul kemény volt most, mint az arca. - Legalább egyvalamit mondj el, hogy ne faggassalak tovább.

„Ha nem volnék ráutalva erre az asszonyra - gondolta Robert meg a részeges férjére és a gyülevész bandájukra, most úgy pofon vágnám, hogy...”

- Mi lesz? - sürgette Pilar a lányt.

- Nem lehet, Pilar, nem lehet!

- Mondtam, hogy hagyd békén - szólt rá a férfi a fogai közül. A hangja merőben idegen volt. „Megpofozom ezt az asszonyt - gondolta -, s a többit is a pokolba küldöm!”

Pilar nem hederített rá. Csak Mariát nézte, de nem a madarat elbűvölő kígyó szemével, s nem is prédalesőn, mint az ugrásra készülő macska. Nem volt prédaleső ez a tekintet, s romlottság sem volt benne. Mégis, mintha egy kobrakígyó sziszegett volna, amikor felfújja méregzacskóját. Megérezte a fenyegetést e sziszegésben - de ez inkább az uralomvágy és a fürkészás, semmint a gonoszság fenyegetése volt. „Elég kellemetlen - gondolta Robert Jordan -, de ennyiért még nem pofozkodik az ember.”

- María - firtatta Pilar. - Ne félj, nem akarlak bántani. A magad jószántából beszélj róla. *De tu propia voluntad.*

A lány ismét csak a fejét rázta.

- María! Nem vallatlak, de beszélj. Hallod? Mondj el valamit, akármit!

- Nem, nem lehet.

- De igen - meredt Pilar a szemébe. - Most rögtön elmondasz valamit. Akármit. Most rögtön. Azonnal.

- Megmozdult a föld - mondta a lány vontatottan, s nem nézett az asszonyra. - Igazán. De erről nem lehet beszélni.

- Úgy? - bólintott Pilar, s hangja már ebben az egy kis szóban is meglágyult, átmelegedett. Robert Jordan észrevette, hogy homlokán és ajka körül apró gyöngyökben kiütözik a verejték. - No lám. Egyszóval ezt érezted.

- Nem éreztem! Megtörtént! - mondta María, s tehetetlenül az ajkába harapott.

- Tudom, hogy megtörtént - hagyta rá Pilar szelíden. - De másnak el ne mondd, mert úgysem hiszi. Nincs cigányvér benned, *Inglés?*

- Nem tudok róla.

- María sem tud arról, hogy volna benne - mondta Pilar. - *Pues es muy raro.* Nagyon furcsa dolog.

- Pedig megtörtént, Pilar! - erősködött a lány, most már kissé felindultan.

Az asszony Robert Jordan segítségével talpra állt.

- *¿Cómo que no, hija?* - mondta. - Miért ne, kislányom? Fiatal koromban úgy megmozdult alattam a föld, hogy azt hittem, kiszalad alólam, és sohasem kerül többé a talpam alá. Minden éjszaka megtörtént.

- Hazudsz! - kiáltotta María.

- Persze hogy hazudok - mosolyodott el Pilar. - Legfeljebb háromszor mozdul meg az ember életében. Legfeljebb háromszor... De alattad igazán megmozdult?

- Igazán! Nagyon is igazán!

- Neked is megmozdult, *Inglés?* Ne haragudj!

- Megmozdult. Igazán.

- Jól van - helyeselt Pilar. - Ez igen.

- Mit jelent az, hogy háromszor? - kérdezte María.

- Háromszor mozdulhat meg így a föld az ember alatt. Nektek most mozdult meg először.

- Csak háromszor?

- Mit akarsz? - förmedt rá Pilar a lányra. - A legtöbb embernek egyszer sem mozdul meg. De egészen bizonyos, hogy most megmozdult?

- Majdnem leestem - bizonykodott María.

- Akkor elhiszem. Akkor most már induljunk haza.

Lassan baktattak egymás mellett az erdőben.

- Miféle babona ez a három földrengéssel? - kérdezte Robert Jordan az asszonytól.

- Babona? - mérte végig Pilar gúnyosan a férfit. - Te csak hagyd a babonákat, te kis angol, te!

- Ez is olyan boszorkányság, mint a tenyérjósítás?

- Ez más. A cigányok szerint nagyon egyszerű dolog, nincs benne semmi boszorkányság.

- Csakhogy mi nem vagyunk cigányok.

- Az igaz, de szerencsétek volt, azért történhetett meg veletek is. Nemcsak a cigányoknak lehet ilyen szerencsájük, néha másokkal is megesik.

- Komolyan azt hiszed, hogy az ember alatt háromszor indulhat meg így a föld? Pilar ránézett.

- Eridj innen, *Inglés!* Eredj, ne zavarj! Fiatal vagy te még ahhoz, hogy komolyan beszéljek veled!

- Pilar! - könnyörgött María.

- Hallgass! Egyszer már átélted, még két alkalom vár rád.

- Hát te? - kérdezte Robert Jordan.

- Kétszer. - Pilar az ujját is mutatta. - Kétszer éltem át! És nem lesz harmadik.

Soha!

- Miért nem? - kérdezte María.

- Most már elég legyen! - parancsolta Pilar. - Korodhoz képest sokat járatod a szád.

- Miért nem harmadszor? - kérdezte Robert Jordan.

- Hallgass, kérlek! - kiáltott rá Pilar. - Hallgass!

Hagyjuk rá - gondolta a fiatalember. - Pedig nincs benne cigányvér, fűzte tovább gondolatait. Elég sok cigánnyal találkoztam már életemben. Furcsa emberek egytől egyig. Mi talán csak annyiban különbözünk tőlük, hogy mi állandó keretek közt, rendszeresen szeretünk élni. Ami az eredetüket illeti, az sem titokzatosabb, mint a miénk; mi sem tudjuk, honnan származunk, nem sejtjük, miféle törzsi örökség rejtőzik lelkünkben, miféle titkokat rejtettek az erdők, amelyekben ismeretlen őseink tanyáztak. Csak azt tudjuk, hogy semmit sem tudunk. Például azt sem, hogy éjszakánként mi történik velünk. A nappal eseményeit még csak megértjük valahogy, de az éjszakát már nem fogja fel értelmünk. Az bizonyos, hogy ez az asszony kivallatta Mariából, amit hallani akart. Megszerezte titkunkat. Azt hittem ott fenn a hegyen, hogy varázsereje kiapadt már, de úgy látom, még teljében van. Ha ellenségünk volna, agyonlőném. De nem akar ártani, csak régi hatalmát visszaszerezni az élet fölött. Marián keresztül akarja visszaszerezni.

Ha túlélem a háborút - tűnődött tovább -, majd a nőket tanulmányozom. Pilonon kezdem. Egy nap alatt is sikerült elég bonyodalmat támasztania. Pedig még nem játszotta el cigányfortélyait; ha ugyan a tenyérjósást nem számítom annak. Úgy van, a tenyérjósást. Azzal nem mókázott. S nem árulta el, mit látott. Megőrizte a felfedezést. Megőrizte, és hisz benne. Viszont ez nem bizonyít semmit.

- Mondanék valamit, Pilar! - szólította meg az asszonyt.

Pilar ránézett, szélesen elmosolyodott:

- Halljuk!

- Hagyj már fel ezzel a titkolózással. Unom a maszlagaidat!

- Ugyan?

- Nem hiszek sem a szörnyetegekben, sem a jövőmondásban, sem a tenyérjósásban, sem a többi cigányos zagyvaságban.

- Nem-e?

- Nem. És jól tennéd, ha békén hagynád a lányt.

- Helyes. Békében hagyom.

- S a pokolba a rejtélyeiddel! Így is épp elég a dolgunk, minek nehezítsük meg ezekkel a sületlenségekkel. Kevesebb varázslatot és több munkát kérek.

- Helyes - bólintott Pilar, és mosolyogva, merőn nézett a férfira. - No mondd, *Inglés*, megmozdult már a föld?

- Meg. Az ördög vigyen el, megmozdult!

Pilar nevetett, egyre áradóbban és diadalmasabban nevetett; majd megállt, végigmérte a fiatalembert, és újra elnevette magát.

- *Inglés! Inglés!* - kiáltotta. - Nem vagy te komoly ember! Sok munkát kell végezned, hogy visszanyerd méltóságodat.

„Az ördög vigyen el” - szitkozódott magában Robert Jordan; de nem felelt az asszonynak. Beszélgetésük közben rohamosan gyülekeztek a felhők a nap előtt, s ahogy most szemügyre vették a hegyeket, már az egész égbolt súlyos szürkébe borult.

- Hát ebből hó lesz - nézegette Pilar az eget.

- Hó? Most? Maholnap júniusban vagyunk!
- Nem baj - mondta az asszony. - Ezek a hegyek nem naptár szerint élnek. Még május holdjában vagyunk.

- Akkor sem fog havazni.
- Hiába dühösködsz, *Inglés*, havazni fog.

Robert Jordan felnézett a nyomott, szürke égre. A halovány kékség lassan elsárgult, elenyészett, a sápadt napfény is lassan beleolvadt a szürkébe. A hegyek csúcsa is csakhamar feloldódott az áradó, súlyos felhőkben.

- Igen - sóhajtotta. - Úgy látszik, igazad lesz!

14

Mire elérték a tábor, havazni kezdett. Eleinte ritkásan szállingóztak a fehér pelyhek a fatörzsek közt, de csakhamar megsaporodtak, lebegésük egyenes nyilallássá gyorsult, s mire felsüvített a jéghideg hegyi szél, már sűrű, tömör hófüggöny zárta el a világot. Robert Jordan a barlang bejáratából elkeseredve figyelte a havazást.

- Ez nem áll el egyhamar! - mondta Pablo. Hangja bágyadt volt, a szeme csipás és vörös. - Addig nem, amíg a derekunkig nem ér.
- Megjött már a cigány? - kérdezte a fiatalember.
- Még nem. Sem ő, sem az öreg.
- Feljössz velem az út menti felső órálláshoz?
- Nem én - válaszolta Pablo. - Ebből én nem kérek részt.
- Akkor elindulok magam és megkeresem.
- Úgysem találod meg ebben a hóviharban.
- Ismerem a járást, le kell menni a lejtőn az útig, s azon egyenesen tovább.
- Az lehet, hogy odatalálnál, de az embereid nyilván jönnek már felfelé, és csak elkerülitek egymást.

- Az öreg megvár.
- Nem hiszem. Ő is elindult már.

Pablo a barlang előtt örvénylő fehér viharba bámult.

- Nem örülsz a hónak, *Inglés*?

Robert Jordan elkáromkodta magát. Pablo bedagadt, csipás szemével ráhunyorított, s elégedetten nevetett.

- Oda az offenzívád, *Inglés*! Gyere be a barlangba, mindjárt itt lesznek a többiek is.

Odabent Marília a tűz körül tett-vett, Pilar a konyhaasztalnál dolgozott. A tűz még csak füstölgött, de a lány addig rakosgatta az ágakat, addig legyezte a paraszt egy összehajtott papírral, amíg végül fellobbant a láng, s a szélből nekibőszülve felcsapott a tetőig.

- Mit gondolsz - fordult Robert Jordan Pablóhoz -, sok havat kapunk?
- Nagyon sokat - felelte Pablo megfontoltan. - Te sem örülsz, asszony, mi? -

kérdezte Pilartól. - Nem szereted a havat, amióta parancsnok lettél.

- *¿A mi qué?*¹ - vont vállat az asszony. - Ha havazni van kedve, hát havazzék!

¹ *Felőlem?* (spanyol).

- Igyál bort, Inglés - biztatta Pablo a fiatalembert. - Egész nap iszogattam, amíg a hóra vártam.

- Adj egy csészét!

- A hóra! - kedélyeskedett Pablo és koccintott. Robert Jordan a szeme közé nézett és visszakoccintott. „Te dagadt szemű haramia - gondolta közben -, inkább a fogadhoz verném ezt a poharat! Csillapodj - intette le magát. - Ne törődj vele.”

- Szép a hó, igaz-e, Inglés? - mélézött Pablo. - Most majd nem alszol a szabadban, mi?

„Ez jár az eszedben - gondolta Robert Jordan. - De sok a gondod!”

- Nem? - érdeklődött udvariasan.

- Ahhoz hideg van most. S a föld is nedves.

„Te nem tudod - válaszolta a fiatalember gondolatban -, miért fizettem hatvanöt dollárt ezért az öreg pehelyhálósákért. Bárcsak annyi dollárom volna, ahányszor már hóban is aludtam benne!”

- Mi a véleményed? - kérdezte szelíden. - Aludjak idebent?

- Én azt ajánlanám.

- Köszönöm. De én mégis inkább odakint alszom.

- A hóban?

- Igen. (Hogy vinné el az ördög a vörös disznószemedet s a ronda szőrös disznópofádat!) A hóban. (Az átkozott, váratlan, vereséget hozó, mocsok, pokolra való hóban.)

Beljebb ment a barlangba. Mariához lépett, aki épp egy fenyőhasábot rakott a tűzre.

- Szépen havazik - mondta a lánynak.

- Szépen... de téged hátráltat a munkádban - nézett rá María. - Nem lesz baj?

- *¡Qué va!* Mi baj lehetne? Kész a vacsora?

- Gondoltam, hogy jó lesz az étvágyad! - szólt közbe Pilar. Adjak egy szelet sajtot?

- Kérek!

Pilar lekasztotta a mennyezetről csüngő nagy sajtkorongot, és egy jókora szeletet kanyarított le belőle. A férfi egy álló helyében bevágta. Kissé kecsketejízű volt, de jólesett.

- María! - morogta Pablo az asztal mellett.

- Tessék?

- Töröld le az asztalt.

- Pucold le a disznóságot, amit magad után hagytál - förmedt rá Pilar. - Előbb az arcod és az inged legyen tiszta, aztán törődj az asztallal!

- María! - kiáltott Pablo másodszor.

- Ne hallgass rá. Részeg - mondta Pilar.

- María - kezdte Pablo újra. - Nézz ki, havazik-e még? Szereted a havat?

„Nem tud a hálósákról - gondolta Robert Jordan. - Jó öreg, disznószemű, nem tudod, miért fizettem hatvanöt dollárt a Woods fiúknak, a hálósákért. Csak jönne már a cigány. Mihelyt itt lesz, elindulok, megkeresem az öreget. Akár most is elindulhatnék, de lehet, hogy elkerülöm.”

- Szeretsz hólabdázni? - fordult Pablóhoz hangosan. - Gyere ki, próbáljuk meg!

- Mit? - tétovázott Pablo. - Mit akarsz?

- Semmit. Jól betakartad a nyergeket?

- Természetesen.

A fiatalember angolul folytatta.

- Kimegyek azzal az ürüggyel, hogy lecsutakolom a lovakat, közben a szélnek eresztém őket. Aztán áshatják ki magukat a hóból.

- Mit mondtál?

- Mi közöd hozzá? A te bajod, cimbora. Én gyalogszerrel is el tudok tűnni innét.

- Miért beszélsz angolul?

- Nem tudom. Ha nagyon fáradt vagyok, önkéntelenül angolul kezdek beszélni.

Vagy ha utálkozok. Vagy ha zavarban vagyok, mondjuk. Megnyugtat, tudod.

Próbáljátok meg ti is.

- Mit mondasz, *Inglés*? Egy kukkot nem érteni belőle.

- Semmit sem mondok - felelte Robert Jordan. - Angolul mondtam, hogy semmit sem mondok.

- Beszélj inkább spanyolul! - követelte Pilar. - Spanyolul rövidebben és egyszerűbben hangzik.

- Igazad van.

No nézzétek - gondolta Robert Jordan -, nézzétek, Pablo, Pilar, María s ti ketten, testvérek, akiknek a nevére most nem emlékszem, de majd eszembe jut: ha ti tudnátok, milyen fáradt vagyok! Hogy torkig vagyok már mindennel, magammal, veletek, s az egész háborúval. Ha tudnátok, mennyire idegesít, hogy épp most havazik ezen az átkozott vidéken. Na, talán nem is átkozott! Lehet-e valami olyan rossz, hogy átkozottnak szidjuk? Itt az ideje, hogy szembenézzek az akadályokkal, felhagyjak a kényeskedéssel, s tudomásul vegyem a tényt, hogy havazik. Vegyük sorra feladatainkat. Először is meg kell várnom a cigányt, aztán meg kell keresnem az öreget. De az ördögbe is, ki látott már májusban ilyen havazást! Oda se neki! - biztatta magát. - Oda se neki, vedd úgy, ahogy van. Ez az a bizonyos pohár... Mi is volt azzal a pohárral? Vagy javuljon meg az emlékezetem, vagy felhagyok az idézgetéssel. Olyan kínos és buta állapot ez, mint amikor az embernek nem jut eszébe egy idézet... olyan, mint egy elfelejtett név, nem bír szabadulni tőle, szüntelenül azon kell törnie a fejét. Mi is volt azzal a pohárral?

Adj egy pohár bort - mondta spanyolul. - Sok hó esett már? - fordult Pablóhoz. - *Mucha nieve?*

A férfi ránézett, s részegen elvigyorodott:

Most aztán fuccs a támadásnak! - mondta bólogatva. - Nincsenek *avión*-ok!²

Nincs híd! Semmi sincs, csak hó.

² *Repülőgép (spanyol).*

Robert Jordan melléje telepedett.

- Mit gondolsz, Pablo, sokáig havazik még? Mit gondolsz, nyár végéig nem áll el?

- De eláll, azt nem mondom... Ma és holnap azonban...

- Honnan tudod?

- Kétféle hóvihár van - magyarázta Pablo lassan és szakértemmel. - Az egyik fajta a Pireneusokból jön. Az mindig nagy ideget hoz, de ennek már elmúlt az ideje.

- Tehát nem ez fenyeget. Ez is valami.

- A másik fajta, mint ez a mostani, a Cantabricóból jön. A tenger felől. Ha onnan fúj a szél, az sok havat hoz.

- Hol szerezted ezt a nagy tudományt, öreg harcos? - kérdezte Robert Jordan.

Dühe már lecsillapodott, már szinte élvezte a vihart. Kellemes izgalmat érzett, mint mindig, zivataros időben. Semmi sem villanyozta fel úgy, mint a hófúvás, a szélvész, a forgószél, a trópusi zápor. Izgalma harci lázhoz hasonlított, de sokkal forróbb és zavartalanabb volt. A csatamezőn is vihar tombol, de forró vihar; száraz és tikkadt, mint a szomjas ajak; súlyos, sötét, zavaros, piszkos szélvihar hömpölyög ott, s elsöpri a nap örömét – jól ismeri azt is!

A hóvihár merőben más. Hóvihárban oda lehet menni a félénk állatokhoz, nem riadnak meg az embertől. Vaktában bolyonganak szegénykék, nem is tudják, merre járnak, mi történik velük. Egyszer egy őzet találtak a kunyhójuk szélvédett oldalán; ott keresett menedéket. Máskor egy jávorszarvas futott hozzájuk lelkendezve, mivel a lovát jávorszarvasnak nézte. A hóvihár felfüggeszti a hadiállapotot vadak és emberek közt. Megtisztul a levegő, vakító fehérséggel telik meg, körös-körül mindenütt megváltozik a táj. S mire a vihar kitombolja magát, béke költözik a világba. Most is erős vihar tombol, halomra dönti terveit, mégis örömet szerzett neki.

- Valaha *arroyerón* voltam - mesélte Pablo. - Akkoriban mifelénk még nemigen ismerték a teherautót. Nagy kordékon fuvaroztunk. Sokat jártam a hegyekben... s kitapasztaltam az időjárás.

- Értem. De hogy kerültél a mozgalomba?

- Baloldali ember voltam, mióta az eszemet tudom. Mi sokat érintkeztünk az asutiaikkal. Azok politikában jóval előbb járnak, mint mi. De én is mindig köztársaságpárti voltam.

- Mivel foglalkoztál a forradalom kitörése előtt?

- Egy lókupecnek dolgoztam. Zaragozában. A bikaviadalokra szállított lovakat, meg a hadseregnek. Így ismerkedtem meg Pilarral. Akkoriban egy matadorral élt együtt, Finito de Palenciával. - Némi büszkeséggel mondta ezt.

- Nem valami kiváló matador volt - szólalt meg az egyik testvér az asztal mellől, Pilar felé fordulva, aki a tűzhelynél állt, s látszólag oda sem figyelt. De most szembenézett a férfival.

- Nem valami kiváló matador volt? - kérdezte. - Ez a véleményed?

Most a tűzhely előtt is szinte kézzelfoghatóan látta maga előtt Finitót, zömök, barna testét, komoly arcát, szomorú szemét, előrehulló, göndör, fekete haját, s a homlokát átszelő keskeny piros vonalat: a szoros matadorkalap véste a bőrbé, más

nem vette észre. Láta, amint szembeszáll az ötéves bikával, nem fut el előle, pedig szarvának egy dőfésével felemelte a lovat, egy nyakrándítással feldobta a levegőbe, mert megdühödött a hegyes vaspálcától, amelyet a lovas az oldalába dőfött; úgy lökte fel a lovat, hogy a lovas dőngve zuhant a porond fakerítésének. Aztán másodszor is fellökte a lovat, végezni akart vele. Pilar élesen látta maga előtt a nem valami kiváló matadort, amint szemtől szembe áll a bikával, majd az oldalához igyekszik férkőzni. Láta, amint felcsavarja botjára a vörös posztót; látja az állat izzadó, fényes szügyét és tomporát, látja, amint Finito megáll előtte, mintegy öt lépésnyire; a bika mozdulatlanul várakozik, s a matador megcélozza kardjával, bár most még nem is látja azt a helyet, ahová dőfni készül, mert a bika még felemelt fejjel áll előtte. Könnyed mozdulattal lejjebb engedi a posztót; a bika is lejjebb ereszti fejét. Most a matador hátraszökell, másik célpontot keres a kardjának a bika testén. Az állat mozdulatlanul mered a posztóra.

Pilar tisztán hallotta Finito hangját is, amikor a matador megfordult, s felkiáltott a vörös fakerítés mögött ülő nézőkhöz:

- Így is megpróbálhatjuk!

Pilar most is hallotta a hangját, s látta a könnyed kézmozdulatot, amellyel felemelte a pengét. Az állat még mindig a lassan leszálló vörös posztóra figyelt; de a finom barna férficsukló hirtelen felemelkedett a vállak magasságába, s a kard a bika testébe mélyedt.

Feszült pillantással követte útját. Oly biztosan, gyorsan és könnyedén csúszott a kard az állat testébe, mintha az magába szívna; s csak akkor állt meg, mikor a barna ujjak már megérintették az állat bőrét. Szinte tudományos kíváncsisággal figyelte a matador a penge útját egészen odáig, ahol belesiklott, túl a szarván, ahová jól láthatóan csavarodtak fel a ló belei. Aztán hátralépett; bal kezében, botja végén meglengette a véráztatta vörös posztót, jobbát felemelte; így figyelte várakozva a bika kimúlását.

Mozdulatlanul állt, nézte, mint igyekszik a bika megkapaszkodni, négy lábát megvetni a földön, mielőtt kisiklanék alóla a talaj. Aztán a kis ember fellendítette karját; így jelentette be, hogy győzött. Pilar határtalan megkönnyebbülést érzett, mert látta, hogy épen és sértetlenül áll, nem történt baja, meg sem karcolta a bika szarva, s az állat már nem bír megállni a lábán, leroskad, kimúlik, oldalára dől, négy lába a levegőben. A kis ember pedig fáradtan, komoran elindul a kerítés felé.

Pilar tudta róla, hogy most nem bírna átszaladni a porondon, még ha az életét mentené is meg vele. Láta, amint lassan a kerítés felé lépked, megtörli száját egy törülközővel, felnéz rá, megrázza fejét, megtörli arcát, és lassan, diadalmasan körüljárja a porondot.

Látta, amint méltóságteljesen megkerüli az arénát, mosolyog, meghajlik, ismét mosolyog, s folytatja útját, mögötte vonulnak segédei, összegyűjtik a szivarokat, visszadobálják a kalapokat, ő pedig rendületlenül sétál a palánk mellett, körüljárja szomorú tekintetét a tömegben, meghajlik, mosolyogva tovább lépked, s úgy intézi, hogy éppen az ő helye előtt fejezze be útját. Ő maga közben lesütötte szemét; most feltekint, megpillantja a matadort, aki előtte ül a lépcsőn, és a szájához emeli

törülközőjét.

Pilar egy szempillantás alatt újra átélte az egész jelenetet. Mozdulatlanul álldogált a tűz előtt, és csak ennyit mondott:

- Azt mondom, nem valami kiváló matador volt! Istenem, milyen emberek közé kerültem!

- Jó matador volt - jelentette ki Pablo. - Kár, hogy nem nőtt magasabbra.

- Látszott rajta, hogy tüdőbajos - legyintett Primitivo.

- Tüdőbajos? - kiáltotta az asszony. - Hát csoda, hogy tüdőbajos lett attól a büntetéstől, amit elszenvedett? Ebben a nyomorult országban, ahol a szegény ember csak úgy boldogulhat, ha felcsap haramiának, mint Juan March, vagy matadornak, vagy operai tenornak! Hát persze hogy tüdőbajos lett. Hogyne lett volna az! Ebben az országban, ahol a polgárság úgy telezabálja magát, hogy nem tud megenni szódabikarbóna nélkül, a szegény ember pedig csak éhez, születésétől a haláláig! Aki a harmadik osztályú vasúti kocsipadja alatt utazik, mert nem tud jegyet váltani, aki gyerekkorától kezdve falusi vásárokon szedi össze a bikaviadori tudományát, aki porban és piszokban él friss és felszáradt köpések közt, akinek a mellét a bikák szarva már összeroncította, az ne lenne tüdőbajos?

- Tudom - mondta Primitivo. - Én csak azt mondtam, hogy tüdőbajos volt.

- Az volt, tüdőbajos - hagyta rá Pilar; magába merülten állt, kezében a nagy fakanállal. - Alacsony ember volt, vékony hangú, mint egy lány, s nagyon félt a bikától. Nem ismertem még egy embert, aki úgy félt minden viadala előtt. De olyat sem ismertem, aki a porondon bátrabban viselkedett volna. Te - fordult Pablóhoz -, te most találkozol először a halálfélelemmel, Finito pedig szüntelenül rettegett a haláltól, s mégis olyan volt, mint az oroszlán!

- Mindenki bátor embernek ismerte - jelentette ki a másik testvér.

- Mondom, még soha életemben nem láttam olyan félős embert - válaszolta Pilar. - Egy kitömött bikafejet sem tűrt meg a házában. Egyszer Valladolidban, amikor olyan szépen leszúrta Pablo Romero bikáját...

- Emlékszem - szólt közbe az egyik fivér. - Én is ott voltam az arénában. Nagy bika volt, emlékszem... olyan színe volt, mint a szappannak, s göndör homloka s nagyon hosszú szarva. Harminc *arroba*-nál is nagyobb bika volt. Ezt a bikát, szúrta le Valladolidban utolsónak.

- Úgy van - bólintott Pilar. - A viadal után tisztelői összegyűltek a Cáfé Colonban. Klubot alakítottak, s az ő nevére keresztelték. Vacsorát rendeztek, s felajánlották neki a bika fejét. A fejet már előre behozták a terembe, felerősítették a falra és letakarták. Ott ültem én is az asztalnál, s ott volt Pastora is... aki még csúnyább, mint én vagyok... ott volt Nina de los Pienes, a többire már nem emlékszem név szerint. Cigányok, meg egypár drága ringyó. Húszan sem lehattunk összesen, de azért jó nagy zajjal folyt le az ünnepi vacsora, különösen azért, mert Pastora összeveszett valamiért az egyik hírhedt szajhával. Én nem törődtem velük; olyan boldog voltam, hogy el sem mondhatom. Finito mellett ültem. Láttam, hogy csökönyösen elkerüli tekintetével a falra akasztott bikafejet, amelyet bíborvörös posztóval takartak le, mint a mi valamikori Urunk képét a templomban nagyhét idején.

Finito alig nyúlt az ételhez. Egyik mérkőzésénél egy *palotazo*-t kapott egy bikától, egy lapos ütést a gyomra tájékán, Zaragozában, egy évvel azelőtt. Utána sokáig nem tért magához, s a gyomra később sem bírta az ételt. Vacsora közben minduntalan a szája elé emelte zsebkendőjét, és teleköpte vérrel. De miről is akartam beszélni?

- A bikafejről - mondta Primitivo. - A kitömött bikafejről!

- Igen, igen - kapott a szón Pilar. - De előbb még el kell mondanom egyet-mást, hogy jobban megértsétek a dolgot. Finito általában nem volt jó kedélyű ember. Ünnepelesen jártkelt a világban, nevetni sohasem láttam, a legjobb élecek sem mulattatták, nem értette a tréfát. Olyan komoly és méltóságos volt, mint Fernando. De ezt a vacsorát az ő tiszteletére rendezték az *aficionado*-k, akik a klubot alapították; úgy illett hát, hogy együtt mulasson velük. Udvarias ember volt; mosolygott, igyekezett jókedvűnek mutatkozni. Csak én vettem észre, mit művel a zsebkendőjével. Három zsebkendő volt nála, s mind a három tele volt már vérrel. Végül odasúgta nekem: „Nem bírom már tovább, Pilar! El kell mennem!” Láttam, mennyire szenved, rögtön beleegyeztem hát. A vendégek ordítottak, énekeltek, jókedvükben azt sem tudták, mihez kezdjenek. Fel akartam állni, de Finito visszatartott. „Mégsem mehetek el - mondta. - Rólam nevezték el a klubot, úgy illik, hogy velük tartsak...” Igyekeztem rávenni, hogy ha rosszul van, mégiscsak menjünk el. Makacskodott: nem és nem. Kért, hogy adjak neki a *manzanilla*-ból. Tudtam, hogy éhgyomorral nem szabad innia, s különösen most nem, amikor éppen a gyomrával bajlódik, de láttam rajta, hogy nem akarja elrontani a többiek kedvét. Figyeltem. Egy pillanat alatt felhajtott egy üveg *manzanilla*-t. Tiszta zsebkendője már nem volt, tehát az asztalkendőjét emelgette a szájához.

- A társaság jókedve már a mennyezetet verdeste. Már ott tartottak a vendégek, hogy vállukra emelték a könnyebb súlyú szajháikat, és körüljárták velük az asztalt. Pastora énekelt, El Nino Ricardo gitározott. Úgy látszott, remekül sikerült a mulatság. Nem először voltam matadorünneplésen, de ritkán láttam együtt ilyen jókedvű társaságot. Pedig még hátra volt a nagy pillanat: a bikafej leleplezése, ami az egész ünneplés okát szolgáltatta.

- Én is jól mulattam, vidáman tapsoltam Ricardo játékának és Nina de los Pienes énekének, szinte megfeledkeztem Finitó-ról. Észre sem vettem, hogy az asztalkendőjét is elhasználta, s már az enyémre került sor. Szakadatlanul itta a *manzanilla*-t, a szeme csillogott, derűsen bólogatott az ünneplők felé. Beszélni ugyan nemigen beszélt, mert amint megszólalt, rögtön szája elé kellett kapnia az asztalkendőt; de még így is szokatlanul jókedvű lett, és elégedettnek látszott, hisz elvégre az ő tiszteletére rendezték a vacsorát.

Rafael de Gallo régi impresszáriója ült mellettem - folytatta. - Elmesélte nekem egyik esetét. Az elejét nem mondom el, csak a végét. „Rafael egy alkalommal odajött hozzám, s azt mondta: »Te vagy a legjobb barátom, te vagy a legnemesebb ember a világon! Úgy szeretlek, mintha testvérem volnál. Meg akarlak ajándékozni valamivel.« S azzal átnyújtott neki egy gyémántos nyakkendőjét, s jobbról-balról arcon csókolta. Mind a ketten nagyon meg voltak hatva. Aztán Rafael de Gallo elment

a kávéházból, az igazgató pedig a szomszédos asztalnál ülő Retanához fordult. »Ez a mocskos cigány alighanem máshová szerződött. Tíz éve vagyok az impresszáriója, de eddig még egyszer sem jutott eszébe, hogy valamivel megajándékozzon! Alighanem valamiben sántikál, azért adta nekem most ezt a tüt!« Nem tévedett, mert Gallo hamarosan faképnél hagyta, felbontotta a szerződést.” Eddig mesélte az impresszárió a történetet, amikor Pastora hirtelen közbeszólt. Nem Rafael jó hírét akarta megvédeni, hisz egyébként úgy szidta a matadort, mint a bokrot, de megsértődött a cigányok nevében, amikor az impresszárió „a mocskos cigányt” emlegette. Olyan dühösen rikácsolt, hogy az igazgató elnémult. Közbe kellett lépnem, hogy lecsillapítsam, mert erre egy másik cigánylány avatkozott bele a vitába, hogy engem letorkoljon. Egykettőre olyan nagy lett a lárma és a zűrzavar, hogy a veszekedésből csak egyetlenegy szót lehetett kihallani, amelyet kölcsönösen egymás fejéhez vagdostunk. Nem is tudom, hová fajult volna a dolog, ha a férfiak valahogy a helyünkre nem ráncigálnak. Visszaültünk az asztal mellé, sértődötten bámultunk a poharunkba. Hirtelen észrevettem, hogy Finito a bika fejére mered. Az arca merő rémület és borzalom, némán nézi a vörös posztóval letakart ocsmányságot.

Erre feláll a klub elnöke, és szónokolni kezd. A társaság hangos kurjongatásokkal helyesel. Csapkodják az asztalt, késekkel, villákkal csörömpölnek. Én nem törődtem velük, csak Finitót figyeltem. Most már nem az én asztalkendőmet használta, hanem újra a sajátját. Mindinkább összeroskadt ültében, s megbabonázva, rémült tekintettel meredt az átellenes falon lógó bikafejre. Mikor a beszéd véget ért, megrázta fejét. Megkérdeztem tőle, hogy érzi magát. Rám nézett, de láttam, hogy nem ismer meg. Csak a fejét rázta, és szüntelenül azt hajtogatta: „Nem, nem, nem!” Senki sem törődött vele, észre sem vették, hogy valami baja van. Az elnök általános éljenzés közben felnyúlt a bikafejhez, kioldotta a vékony zsineget, amellyel a bíborszínű leplet hozzákötötték. A posztó csak félig hullt le, mert fennakadt az egyik szarv hegyén. Az elnök felágaskodott érte, leemelte, s ekkor megláttuk a szörnyű fejet, amint kitágult orrlyukakkal, merev szemmel nézett Finitóra, akárcsak életében. Szarva fényes volt, homloka göndör. A társaság tapsolt, ujjongott, Finito pedig egyre lejjebb csúszott a karosszékben. Végre alábbhagyott a lárma, mindenki feléje fordult, ő pedig nem bírta tekintetét levenni a bikafejről, egyre lejjebb csúszott, és iszonyodva dadogta: „Nem, nem, nem!” Az utolsó nemet már nagyon hangosan kiáltotta: hirtelen vér ömlött a száján, de már nem érezte, nem is nyúlt az asztalkendőjéért. A vér lecsurgott az állán. Csak a bika fejére bámult. „Csak az arénában, hörögte, csak pénzért... pénzért akár meg is eszem... pedig nem bírok enni, rossz a gyomrom! Értitek? Rossz! De most már vége az idénynek... most már nem, nem, nem!” Elrévedve bámult ránk, mintha nem értené, hogyan kerültünk oda. Aztán újból a bikafejre meredt, újból elkiáltotta, hogy: „Nem!” - aztán lehajtottá fejét, szája elé kapta az asztalkendőt, s attól kezdve mozdulatlanul ült, egész este nem szólalt meg többé. Mondom: kezdetben olyan jókedvűek voltunk valamennyien, úgy fellelkesedtünk, a végén pedig hogy elromlott a hangulat!

- Meddig élt még ezután? - kérdezte Primitivo.

- Még azon a télen meghalt. Nem tudta kiheverni a zaragozai sebesülést. Azt

mondják, az a tompa dőfés veszélyesebb, mint a nyílt szúrás, mert belső sérülést kap tőle az ember, s az soha nem gyógyul be. S ez még nem volt elég: ezután is minden viadalán megsebesült. Sohasem tudott teljesen felgyógyulni. Alacsony ember volt, nem tudott kitérni a dőfések elől. Ezután majdnem mindig tompa dőfést kapott.

- Miért ment matadornak, ha olyan alacsony volt? - mondta Primitivo.

Pilar Robert Jordanra nézett, s megcsóválta a fejét. Nem felelt, fejcsóválva hajolt a nagy bádogedény fölé.

Micsoda népség - gondolta. - Micsoda gyalázatos népség ez a spanyol! „Miért ment matadornak, ha olyan alacsony volt?” Minek azt kérdezni! Meghallgattam őket, de nem válaszolok. Elmondtam a magamét, s most hallgatok. Jó annak, aki nem tud: semmit! *iQué sencillo!*³ Nem értenek hozzá, s azt mondják: nem is volt valami kiváló matador. A másik tökfes meg azt mondja: „Tüdőbajos volt.” A harmadik pedig, miután mindent megmagyaráztak neki, azt kérdi: „Miért ment matadornak, ha olyan alacsony volt?”

³ *Milyen egyszerű! (spanyol).*

A tűz fölé hajolva, ismét maga előtt látta az ágyban fekvő, csupasz, barna testet, combján a beforrt sebhelyeket, bordái alatt a mély, összenőtt üreget, s mellkasán, jobboldalt, a széles, elfehéredett csíkot, mely a hónaljáig húzódott. Maga előtt látta lehunytt szemét, komoly, barna arcát, göndör, fekete haját, amelyet ilyenkor kisimított a homlokából. S a másik pillanatban már úgy tetszett neki, mintha ismét ott ülne mellette, a tagjait dörzsölné, megmerevedett izmait nyomkodná, dagasztaná, ütögetné gyengéden, hogy meglazítsa a beléjük merevedett görcsöt.

- Hogy érzed magad? Tudod már mozgatni a lábad, kicsim?

- Nagyon jól vagyok, Pilar - de a szemét már nem nyitotta ki.

- Ne dörzsöljem meg a melledet is?

- Nem, Pilar, ne nyúlj hozzám!

- Hát a combodat?

- Azt se! Nagyon fáj!

- De ha megdörzsölöm, és egy kis olajjal megkenem, jobban leszel.

- Nem, nem, Pilar! Kérlek, ne nyúlj hozzám! Köszönöm, hogy segíteni akarsz, de jobb, ha nem bántasz.

- Legalább szesszel hadd mossam le.

- Nem bánom... De nagyon óvatosan!

- Legutóbb nagy voltál a porondon!

- Igen, leszúrtam.

Megmosta és letakarta a férfit, aztán melléje feküdt az ágyba. Finito kinyújtotta barna kezét, megérintette, és azt mondta: „Jó asszony vagy, Pilar.” Csak ilyenkor látta mosolyogni. Aztán így feküdtek egymás mellett egész éjszaka; a férfi mély álomban, ő pedig ébren, a kezét fogva, s a lélegzetét figyelve.

Finito gyakran felriadt álmából, ujjai görcsösen belekapaszkodtak a kezébe, homlokán verejték gyöngyözött. Gyakran felébredt, de Pilar suttogva megnyugtatta: „Nincs semmi baj, aludj!” S a férfi máris megnyugodva tovább aludt, öt évig éltek együtt. Mindvégig hű maradt hozzá, azazhogy majdnem hű. A temetés után összeállt

Pablóval, aki picadorlovakat szállított az arénának. Olyan volt akkoriban Pablo, mint egy valóságos bika, mint Finito egyik ellenfele a sok közül. De bikaereje és bikabátorsága gyorsan elpárolgott. Mi tart örökké a világon? - tűnődött Pilar. - Talán én. Legalábbis eddig tartottam. De én is minek?

- María - szólt rá váratlanul a lányra -, figyelj a munkádra! Minek ez a nagy tűz? Főzni akarunk vele, nem pedig egy várost felgyújtani!

Ebben a pillanatban lépett be a cigány a barlangba. Feje búbjától a sarkáig hó lepte be. Leemelte válláról a karabélyt, topogva leverte magáról a havat.

Robert Jordan felállt, és eléje ment a barlang bejáratához.

- Nos, mi újság? - kérdezte.

- Hatóránként váltanak. A nagy hidat ketten őrzik állandóan. Nyolc ember, meg egy káplár lakik az útkaparóházban. Itt az órád.

- Mi újság a fűrészmalomnál?

- Ott az öreg vigyáz. Szemmel tartja a malmot is, meg az utat is.

- Mi történik az úton?

- Semmi különös. Olyan a forgalom, mint máskor. Sok autó, más semmi.

A cigányt nyilván átjárta a hideg, sötét arca szürkére sápadt, keze kivörösödött. Levette a kabátját, s lerázta róla a havat.

- Ott maradtam, amíg fel nem váltották az őrseget - mondta. - Délben váltották, aztán hat órákor. Nem valami könnyű szolgálat! Örülök, hogy nem vagyok köztük.

- Helyes. Most pedig elmegyünk az öregért - felelte Robert Jordan, és felvette bőrkabátját.

- Én ugyan nem! Én leülök ide a tűz mellé és megvacsorázok. Nekem elég volt mára. Majd megmondom ezeknek, hol van az öreg, s valamelyik elvezet. Hé, naplopók! - kiáltott az asztal mellett ülők felé. - Ki vezeti el *Inglés*-t az öreg búvóhelyére?

- Én - állt fel Fernando. - Mondd meg, hol találjuk.

- Nyisd ki a füledet - mondta a cigány, és elmagyarázta, hol helyezkedik el Anselmo.

15

Anselmo egy széles fatörzs mögött lapult, de még így is kétfelől csapódott arcába a hó. Szinte hozzátapadt a fához, kezét kabátja ujjába dugta, fejét úgy behúzta gallérjába, hogy csak az orra hegye maradt künn.

Ha még sokáig itt kell maradnom, megfagyok - gondolta. - Ebből pedig senkinek sem lesz haszna. Azt mondta az *Inglés*, hogy itt kell maradnom, amíg fel nem váltanak; de akkor még nem tudhatta, hogy ilyen hóvihar kerekedik. Mire várok most? Az úton nem történik semmi, a fűrészmalom őrségét amúgy is ismerem, a beosztásukat is, a váltásuk idejét is. Visszamegyek a táborba. Várok még egy keveset, aztán visszamegyek. Az a baj, hogy túl merevek a parancsok. Aki kiadja, nem gondol arra, hogy a körülmények megváltozhatnak.

Összeverdeste a lábát, aztán kihúzta kezét a kabátujjából, s megdörzsölte combját, hogy elindítsa a vérkeringést. Tudta, ha elhagyja búvóhelyét a fa mögött, még keményebb hideg vár rá; de azért mégiscsak nekivág az útnak - határozta el.

Mialatt kuporogva dörzsölgette lábát, hirtelen arra neszelt fel, hogy autó közeledik az úton. Hólánccokkal szerelhetnék fel kerekeit, de az egyik lánc eloldódott, s a kocsi zihálva kapaszkodott fel a hóborította hegyoldalra. Barna és zöld foltok tarkázták, ablakain kék üvegek csillogtak, nem lehetett látni, kik ülnek benne. Az utasok egy festetlen félköríven pillanthattak ki a szabadba. Kétéves Rolls Royce típus volt, városi kocsi, a vezérkar számára álcázták. Anselmo ezt természetesen nem tudhatta. Azt sem láthatta, hogy a kocsi belsejében három tiszt ül, vastag pokrócokba burkolózva. Ketten a hátsó ülésen foglaltak helyet, a harmadik előttük, a felcsapható padkán. Ez a tiszt figyelte az utat a félkör alakú nyíláson át; de Anselmo őt sem vette észre. Egyikük sem látta meg a másikat.

A kocsi éppen alatta haladt el a havas úton. A vezetőnek csak a fagytól vörösre csípett arca és acélsisakja emelkedett ki bundája gallérjából, a mellette ülő tisztiszolga géppisztolyt szorongatott a térde közt. Mihelyt a kocsi eltűnt, Anselmo kihúzta kabátzsebéből a papírlapot, amelyet Robert Jordantól kapott, s egy vonást húzott rá. Ez volt aznap a tizedik kocsi, amely elhaladt előtte. Hat már visszatért közülük, négy még odafent van. Nem sokallotta a tíz autót; nem tudta megkülönböztetni a hadosztályparancsnokság Fiatjait, Opeljait, Fordjait, Renault-jait, Citroenjeit a vezérkari Rolls Royce-októl, Lanciáktól, Mercedesektől és Isottáktól. Robert Jordan bizonyára megismerte volna az autómárkákat, nyilván megértette volna, mit jelentenek az úton haladó vezérkari kocsik. De Robert Jordan nem volt ott, s az öreg egyszerűen csak egy kis vonást húzott a papírlapra.

Anselmo most már úgy átfázott, hogy elhatározta, még alkonyat előtt visszatér a táborba. Attól nem félt, hogy eltéved a sötétben, s úgy vélte, már nem kell ott maradnia az egyre élesebb szélben és sűrűbb havazásban. Felállt, topogott, nézelődött, de mégsem indult el, mozdulatlanul bámult a sűrűn zuhogó hóba, fél vállával nekítámaszkodott a fenyőfának.

Azt mondja az *Inglés*, hogy itt kell maradnom - gondolta. - Talán már úton is van idefelé, s ha most elindulok, keresni fog, s végül még eltéved. Az a legnagyobb bajunk ebben a háborúban, hogy meglazult a fegyelem. Nem hajtják végre a parancsokat. Úgy van, meg kell várnom az *Inglés*-t. De ha nagyon sokáig késik, mégis elindulok, hiszen jelentést is kell tennem, meg aztán más dolgom is van ma. S az is túlzás, haszna sincs, hogy itt megfagyjak.

Ritkás füst szivárgott feléje a fűrészmalom felől. Még a havazásban is megérezte, ahogy feléje fújta a szél. Melegszenek a fasiszták - gondolta. - Kényelmesen élnek! Holnap éjjel megöljük őket. Furcsa lesz. Nem is szeretek rágondolni. Egész nap figyelem őket; éppen olyan emberek, mint mi. Ha most átmennék az úton, és bekopogtatnék hozzájuk, barátságosan fogadnának. Ha ugyan nem kaptak parancsot, hogy motozzák meg az idegeneket, és kérjenek tőlük igazolványt. Csak a parancsok választanak el egymástól. Ezek voltaképpen nem is fasiszták. Csak így nevezzük őket, pedig nem azok. Szegény emberek, akárcsak mi.

Nem hiszem, hogy jószántukból harcolnak ellenünk. Nem szeretek arra gondolni, hogy holnap megöljük őket.

Délután beszélgettek... megismertem a tájszólásukat. *Gallegó*-k mindannyian. Arról beszéltek, hogy nem szökhetnek meg a hadseregtől, mert agyonlövik a családjukat. A *gallegó*-knak az a hírük, hogy vagy nagyon eszesek, vagy nagyon buták és kegyetlenek. Líster is *gallego*, ugyanabból a városból való, mint Franco. Vajon mit szólnak ahhoz, hogy itt még nyár elején is havazik? Az ő hazájukban nincsenek ilyen nagy hegyek, ott örökké zöld minden, és szüntelenül zuhog az eső.

Világosság gyulladt a fűrészmalom ablakában. Anselmónak már vacogott a foga. Az ördög vigye el ezt az *Inglés*-t. A *gallegó*-knak bezzeg most is jó melegük van itt a mi hazánkban, én pedig itt didergek a fa mellett, vagy legjobb esetben a barlangban húzom meg magam, mint a vadállat. Igaz ugyan, hogy holnap a vadak előjönnek barlangjukból, s akik most elterpeszkedve melegszenek a kályha mellett, holnap meghalnak. Éppúgy, mint azok, akiket Oteróban rohantunk meg - gondolta. Nem szívesen emlékezett vissza Oteróra.

Ott azon az éjszakán Oteróban ölt először embert. Remélte, hogy a szörnyű megpróbáltatást most az egyszer elkerüli. Oteróban úgy történt, hogy Pablo leszúrta az őrszemet, akinek ő borította a takarót a fejére. Az őrszem elkapta a lábát, és nem akarta elengedni - torkaszakadtából kiabált a takaró alatt, s neki is bele kellett döfnie a kését, hogy kiszabadítsa lábát a kezéből. A torkára térdelt, hogy elnémítsa, s döfködte belé a kést. Közben Pablo az ablakon át bedobott egy kézigránátot a szobába, ahol az őrség többi tagja aludt. Amikor a kézigránát felrobbant, Anselmo előtt lángba borult az egész világ, minden vörösén és sárgán lobogott. Egy kézigránát nem is volt elég, Pablo gyorsan húzgálta ki a szögeket, s az elsőt nyomon követte a második és a harmadik. Akik nem haltak meg, azokat a második ölte meg, amikor ijedten leugrottak ágyukról. Pablo akkor élte virágkorát, tatár módjára pusztította a környéket, éjszakánként egyetlen fasiszta őrség sem érezhette magát biztonságban.

Bezzeg azóta tehetetlen lett, mint egy kiherélt kandisznó - gondolta Anselmo, s maga előtt látta a jelenetet, amint a két kivágott golyót odagurítják a disznó elé; amely immár nem kan, s az állat rőfögve felfalja tulajdon heréit. No, ennyire mégsem jutott - vigyorodott el magában Anselmo -, de mostanában csúnyán lehervadt.

Hű, de hideg van - vacogott a foga. - Bárcsak itt lenne már az *Inglés*, és bárcsak ne kellene megölnöm az öröket! Ez a négy *gallego* és a tizedesük inkább azoknak való, akik szeretik az öldöklést. Csak született gyilkos ölné meg őket szívesen. Az *Inglés* megérti ezt. Hisz elbánnék velük, ha rám parancsolnák, de az *Inglés* megígérte, hogy vele leszek a hídnál, s a gyilkolást másra bízta. A hídnál is elég puskaporos lesz a levegő... S ha ott nem vallok szégyent, elmondhatom magamról, hogy mindent megtettem, ami egy idős ember erejéből telik. Bárcsak jönne már az *Inglés*! Kutya hideg van, s ha a malomablakban világító fényt látom, és arra gondolok, hogy a *gallegó*-k most a kályha mellett ülnek, még jobban fázom. Jó lenne, ha most otthon ülhetnék a kis házamban, s már befejeződött volna a háború. De erre gondolni is kár. Azt kell elképzelnem, hogy nincs házam. Előbb meg kell nyernünk a háborút, s csak aztán térhetek haza.

A fűrészmalomban az egyik katona az ágyon ült, s a bakancsát zsírozta. A másik aludt, a harmadik főzött, a tizedes újságot olvasott. Sisakjuk az ágy felett függött a falba vert szögön, puskájuk az ágy lábának támaszkodott.

- Micsoda istenverte vidék ez, hogy még júniusban is havazik! - szólalt meg a bakancstisztító katona.

- Természeti tünemény - válaszolta tudálékosan a tizedes.

- Még benne vagyunk a májusi holdban - mondta a vacsorát főző katona. - Még javában benne vagyunk.

- Akkor is, micsoda vidék ez, hogy még májusban is havazik! - mondta a bakancstisztító katona.

- Errefelé a hegyekben nem ritkaság a májusi hó - jegyezte meg a tizedes. - Madridban néha hidegebb a május, mint akármelyik más hónap.

- Néha meg melegebb - mondta a tűzhely mellett álló katona.

- Úgy van - bólintott a tizedes. - Májusban a legnagyobbak az éghajlati ellentétek. Itt Castiliában rendszerint már hőség van májusban; de néha csikorgó hideg, mint például ma.

- Vagy pedig folyton esik. Tavaly májusban mindennap esett.

- Dehogyan esett! - morogta a szakács. - Egyébként is május első három hete még az áprilisi hold befolyása alatt áll.

A tizedes leintette.

- A holdjaiddal hagyj fel, mert abba belezavarodunk. Leszokhatnál ezekről a hülyeségekről.

- Akik a tenger mellől vagy faluról valók - mondta a szakács -, azok tudják, hogy nem a naptári hónap a fontos, hanem a holdhónap. A májusi hold most kezdődött el, s június derekáig tart.

- Hagyd abba, a teremtésit, mert szétreped a fejem, ha csak rákezdesz is - kiáltotta a tizedes.

- Maga városi ember, tizedes úr... Lugóból származik... Nem ismeri a tengerészek és a mezei emberek tudományát - mondta a szakács.

- Fenét nem ismerem. Városban többet lehet tanulni, mint amit ti, analfabéták tudtok a vízen és legelőkön.

- Ilyenkor vonulnak a szardíniák - méltázott a szakács. - A szardíniahalászok már felszerelték csónakjaikat.. . A makrélák is ebben a hónapban vonulnak észak felé.

- Miért nem léptél be a tengerészekhez, ha Noyába való vagy? - kérdezte a tizedes.

- Mert nem ott soroztak, hanem a szülőhelyemen, Negeriában, onnét pedig a hadseregbe viszik az embereket.

- Értem - dörmögte a tizedes. - Nem volt szerencséd.

- Ne higgye, tizedes úr, hogy a haditengerészet könnyű mesterség! - szólt közbe a bakancstisztító katona. - Télen még akkor is nehéz a szolgálat, ha hírért sem hallják az ellenségnek.

- Fenét! - legyintett a tizedes. - Olyan rossz sora sehol sincs az embernek, mint a gyalogságnál.

- No lám, tizedes úr! - álmélkodott a szakács. - Erre tanít minket?
- Ami igaz, az igaz - vont vállat a tizedes. - Egyik fegyvernem sem ilyen veszélyes. Gondolj a bombázásokra, a rohamokra, a járőrszolgálatra...
- Ilyesmiben itt nincs részünk - jegyezte meg az ágyon ülő.
- Hálisstennek nincs! De ki tudja, mikor kerülünk újból sorra. Nem sokáig fog tartani ez az aranyélet!
- Mit gondol, meddig hagynak itt minket?
- Honnan tudjam! Bár itt maradnánk a háború végéig!
- Sok az a hatórási őrség - mondta a szakács.
- Amíg a rossz idő tart, háromóránként váltjuk majd az őrköt - válaszolt a tizedes. - Remélem, akkor senkinek sem lesz panasz!
- Fene sok vezérkari autó járt ma erre - szólalt meg kis szünet után az ágyon ülő.
- Mit jelent ez? Nem szeretem, ha vezérkari kocsik futkosnak az orrom előtt.
- Én sem - bólintott a tizedes. - Nem hoz semmi jót.
- Hát még a repülő! - mondta a szakács. - Azok se sok jót ígérnek.
- Azoktól ne félj - mondta a tizedes. - Sok repülőnk van, sokkal több, mint a vörösöknek. Örült a szívem, amikor ma reggel néztem a gépeinket.
- Emlékszem én még arra az időre, amikor még a vörösök is veszélyesek voltak. A kétmotoros bombázóik elől mindenki bújt, ahová tudott.
- Lehet. De most már nyomába se érnek a mi légierőnknek! - jelentette ki a tizedes. - Nem lehet őket egy napon emlegetni.

Így beszélgettek a fűrészmalomban. Odakint pedig a sűrű hóban, Anselmo szótlánul virrasztott, és a világos ablakot figyelte.

Remélem, nem nekem kell majd gyilkolnom - gondolta. - Azt hiszem, háború után majd valamennyiünknek vezekelni kell a tömérdek kiontott vér miatt. Lehet ugyan, hogy akkor már nem lesz sem egyház, sem vallás. Akkor majd állami vezekléseket kell rendezni, hogy megtisztuljunk a bűntől, különben sohasem kezdhethetnénk emberhez illő, tisztas életet. Elismerem, hogy vérontás nélkül nem győzhetünk, de az ember lelkének mégiscsak megárt a gyilkolás. Ha túl leszünk a nagy felforduláson, ha eljön a béke, mindenkinek vezekelnie kell...

Szelíd ember volt. Ha egyedül maradt - s ez gyakran megtörtént vele -, sokat elmélkedett az emberölés szörnyűségein.

Nem értem az *Inglés*-t - tűnődött. - Azt mondta, semmibe nem veszi az emberölést. Pedig jószívűnek és emberségesnek látszik. Azt hiszem, a fiataloknak nem fekszi úgy meg a lelkét a kiontott vér, mint nekünk, öregeknek. De meglehet, hogy csak azért nem veszi úgy a szívére, mert idegen; s azért sem, mert más hitben nőtt fel, mint én. Aki sok embert öl, annak előbb-utóbb megromlik a szíve; nem csoda, hiszen az a legsúlyosabb bűn! Gondoskodni kell róla, hogy majd levezeljünk.

Sötét volt, s ő irigyen nézegette a kivilágított ablakot, s széles lendülettel mellkasához csapdosta a karját, hogy kissé felmelegedjék. Úgy gondolta, most már csakugyan vissza kellene mennie a táborba, de valami szinte odacövekelte a fa mellé az út közelébe - valami, ami sokkal hatalmasabb volt nála. Bár felrobbantanák ma éjjel a hidat! - sóhajtott Anselmo, amint megint erősebben rákezdett a havazás. Ilyen

éjszaka, mint a mai, gyerekjáték lenne megtámadni az őroket, felrobbantani a hidat, aztán odábbállni. Nem egyhamar lesz ilyen alkalom. Ilyen éjszaka mindent el lehet végezni.

A fa mellett topogott, s már nem gondolt a hídra. Amióta a sötétség körülzárt, még magányosabbnak érezte magát. Valami üresség volt benne, olyasféle, mint az éhség: a magány. Azelőtt imával úzte el az egyedüllét kínjait; ha vadászat közben ráesteledett, hazamenet többször is elismételte ugyanazt az imádságot, s lassan-lassan megkönnyebbült. Amióta csatlakozott a mozgalomhoz, egyszer sem imádkozott. Fájdalmasan hiányzott neki az imádság, de úgy érezte, minden szavával hazudnék, ha most imádkozni kezdene, s nem is kívánt magának semmilyen megkülönböztetett kegyet, nem vágyott jobb sorsra, mint amilyen a többi embernek jut.

Egyedül vagyok - tűnődött. - De egyedül van a többi katona is, egyedül van a feleségük, egyedül van mindenki, aki elvesztette hozzátartozóját. Nekem már nincs feleségem. Örülök, hogy még a forradalom előtt meghalt. Meg sem értené, miért harcolunk, mit akarunk. Fiam sincs, se lányom. Nem is lesz soha. Egyedül vagyok. Estefelé, amikor elvégeztem a napi dolgomat, egy kissé rám nehezedik az egyedüllét. De van, amit nem vehet el tőlem sem Isten, sem ember: hogy becsületes munkát végeztem a köztársaságért. Sokat dolgoztam, hogy valaha jobb sorunk legyen mindnyájunknak. Kezdetől fogva minden erőmmel szolgáltam a mozgalmat, s nem követtem el semmit, amit szégyellnem kellene.

Csak egyet bánok - tűnődött tovább. - Azt, hogy gyilkoltam. Talán még lesz alkalmam ezt is jóvátenni... mert hiszen valakinek mégiscsak meg kell bocsátania azt a bűnt, amely annyi ember lelkét nyomja! Szívesen beszélnék erről az *Inglés*-zel. Kár, hogy olyan fiatal; talán nem is értene meg. Tegnap ő is szóba hozta az emberölést. Vagy én említettem? Alighanem sok embert tett el láb alól. Nem olyan embernek nézem, aki örül a gyilkosságainak. Akik szívesen gyilkolnak, azok lépten-nyomon elárulják gonoszságukat.

Akárhogy forgatom is, a gyilkosság nagy bűn. Ehhez az egyhez nincs is jogunk, bár magam is tudom, hogy néha szükséges. Itt nálunk azonban okkal, ok nélkül könnyű szívvel kapható a nép az emberölésre. Egykettőre elkövetnek mindenféle igazságtalanságot, amelyet később nem lehet jóvátenni. Bár ne gondolnék ennyit erre. Örülnék, ha már elkezdhetnénk a vezeklést. Nem szabad egyedül maradnom, mert nyomban rám támad a lelkiismeret. A többi bűn megbocsátható; vagy valamilyen jótéttel, vagy más módon jóváteheti az ember. Attól tartok azonban, hogy az emberölés igen-igen nagy bűn, s boldog lennék, ha az emlékétől is megszabadulhatnék. Na, majd meglátjuk... Egyszer talán majd ingyen dolgozhatok az államnak, vagy valamilyen más hasznos cselekedetre nyílik alkalmam, hogy kibékíthessem lelkiismeretemet. Lehet, hogy majd fizetnem is kell érte, mint régen, a vallásos időkben. Az szent igaz, hogy az egyház értett a bűnbocsánathoz.

Ez a gondolat megneveltette. Még akkor is mosolygott, amikor Robert Jordan hirtelen melléje ért. Oly nesztelenül lépkedett, hogy az öreg csak akkor vette észre, amikor hirtelen felbukkant mellette.

- *Hola, viejo!*¹ - köszöntötte a fiatalember halkan, s megérintette a vállát. - Hogy

vagy?

¹ *Öreg (spanyol).*

- Nagyon fázom - felelte Anselmo. Most már Fernandót is meglátta, néhány lépésnyire állt tőlük, háttal fordulva a hófúvásnak.

- Máris induljunk! - biztatta Robert Jordan az öreget. - Hazamegyünk a táborba, ott majd felmelegszel. Bűn, hogy ilyen sokáig hagytalak itt rostokolni.

- Ott az őrszoba ablaka - mutatott Anselmo a fényre.

- Hol áll az ör?

- A kanyarulat mögött. Innen nem látszik.

- Akasszák fel magukat! Most ne törődj velük, a táborban majd mindent elmondasz. Gyerünk.

- Hadd mutassam meg legalább - kérte Anselmo.

- Majd reggel visszajövök, megnézem őket. Fogjad, igyál belőle!

Az öreg kezébe nyomta zsebbe való palackját. Anselmo kinyitotta, és nagyot húzott belőle.

- *Ayee* - mondta, s megtörölte a száját. - Akár a tűz!

- Gyere már - sürgette a fiatalember a sötétben.

Olyan sűrű volt az éjszaka, hogy csak a szállingózó hópelyheket és a fehér bundás fenyőfákat lehetett látni. Fernando még mindig magányosan várakozott a lejtő szélén. „Őt is meg kellene kínálnom” - gondolta Robert Jordan.

- Hé, Fernando - szólította meg, amint melléje értek. - Iszol egyet?

- Köszönöm, nem.

Köszönöm, hogy nem iszol - gondolta a fiatalember. - Úgyis kevés maradt az üvegben. Az ég tudja, miért, de mindig jókedvem kerekedik, valahányszor meglátom ezt az öreget. - Anselmóra nézett, megveregette a hátát. Egymás mellett kapaszkodtak fel a hegytetőre.

- Örülök, hogy látlak, *viejo*. Akármilyen rossz kedvem van, melletted mindjárt elmúlik! Gyere, gyere erre fel.

Szóttanul kapaszkodtak fel a meredeken, a kavargó hóban.

- Pablo palotájába megyünk - mondta Robert Jordan; s az egyszerű mondat bűvöletesen hangzott spanyolul.

- *El Palacio del Miedo* - válaszolta Anselmo. - A félelem palotája.

- *La cueva de los huevos perdidos* - folytatta Robert Jordan. - Az elveszett tojások barlangja.

- Miféle tojásokról beszélsz? - kérdezte Fernando.

- Csak tréfából mondtam. Nem igazi tojásokra gondoltam, hanem a másmilyen tojásokra.

- De miért vesztek el?

- Nem tudom. Nézd meg a nagykönyvben. Kérdezd meg Pilartól.

Átölelte Anselmo vállát, és jól megrázta.

- Hallod-e, öreg, olyan jó kedvem kerekedik, ha meglátlak, hogy... nagy dolog ebben az országban, ha valakit ott talál az ember, ahol hagyta.

Hogy mekkora bizalmat és meghittséget érzett, azt csak most mutatta meg,

amikor rosszat mert mondani az országra.

- Én is örülök, hogy látlak - válaszolta az öreg. - De az igazat megvallva már éppen vissza akartam térni a táborba.

- Akartál a fenét! - kiáltotta Robert Jordan vidáman. - Inkább megfagyta volna.

- Mi újság odafent? - kérdezte Anselmo.

- Semmi különös, minden rendben van.

Boldog volt, olyan hirtelen és olyan meghiúsítottan boldog, amilyen csak egy forradalmi sereg vezére lehet. Boldog volt, hogy legalább a sereg egyik szárnyában nem csalódott. Mert az már elképzelhetetlen öröm lenne, ha mindkét szárny pontosan teljesítené a kötelességét. Ha nagyon józan számadást végez, kiderül, hogy csak egy emberre számíthat feltétlenül. Egyetlenegy emberre! De ez az egy legalább megállja a helyét! Ha harcra kerül a sor - gondolta -, ketten fogjuk tartani a balszárnyat. Nem leszek gyáva, nem hiszem. Egy egészen aprócska ütközetet készíték elő, de annak sikerülnie kell. Egy kis csetepatéra készülök. Mindig szerettem volna úgyis a magam szakállára csatázni. Mindig megvolt a véleményem, hogy hol hibázza el mindenki, Agincourt-tól lefelé. Itt aztán nem lesz semmi baj. Kis sereg, de válogatott

Ha csakugyan aszerint járok el, ahogy elterveztem, akkor finom kis csata lesz, bizony.

- Ide hallgass! - csapott ismét Anselmo vállára. - Nagyon örülök, hogy látlak.

- Én is örülök - mondta az öreg.

Zihálva kapaszkodtak fel a sötétben. Hátulról erőszakos kézzel tolták őket a tomboló hóföregteteg. Anselmo már nem érezte magát egyedül. A magány görcsös szorítása abban a pillanatban feloldódott benne, hogy *Inglés* ráütött a vállára. „Az *Inglés* jókedvű – gondolta -, lám, milyen vígan tréfálkozik! Azt mondta az *Inglés*, minden rendben van. Tehát nem kell félni!” Gyomrát kellemesen fűtötte az ital, merev lábába is visszatért már az élet.

- Az úton - mondta - nem sokat láttam.

- Jól van, öreg, majd otthon elmondod.

Anselmóban is egyre melegebben áradt el a boldogság. Most már nagyon örült, hogy kitarzott őrhelyén.

„Akkor sem történt volna szerencsétlenség, ha visszatér a táborba - gondolta Robert Jordan. - Józan ésszel nem is lehetett volna mást kívánni. Mégis ott maradt a helyén, ahova állítottam. Ez pedig nagy dolog Spanyolországban! Kitarítani a viharban is: ennek itt szinte jelképes jelentősége van. Nemhiába jelöli meg a német ugyanazzal a szóval a vihart és a rohamot. Akad-e ebben a társaságban még egy ember, aki ott maradt volna a helyén? Talán akad. Fernando is ott maradt volna. Meglehet. Most önként ajánlkozott, hogy elkísér ebben a vad időben. De vajon csakugyan kitarított volna egyedül? Talán. Makacs fickónak látszik. Lássuk csak: mit forgat a fejében.”

- Min gondolkodol, Fernando? - szólította meg.

- Miért kérdezed?

- Mert kíváncsi vagyok rá. Ilyen kíváncsi ember vagyok én.

- A vacsorára gondoltam.

- Szeretsz enni?

- Nagyon.
- Hogy ízlik Pilar főztje?
- Közepes.

„Egy új Coolidge - állapította meg magában Robert Jordan. - Az a gyanúm, ő is megmaradt volna a helyén.”

Szóltanul emelgették lábukat a süppedős mély hóban a meredek hegyoldalon.

16

- Itt volt El Sordo. - Ezzel fogadta Pilar Robert Jordant. Amikor a kavargó hóból beléptek a füstös melegbe, mindjárt magához intette a fiatalembert. - Elment, hogy lovakat szerez.

- Helyes. Nekem nem hagyott üzenetet?
- Csak azt, hogy igyekszik lovat szerezni.
- S mi addig mit csináljunk?
- *No sé*¹ - mondta az asszony. - Oda nézz!

¹ *Nem tudom (spanyol).*

Robert Jordannak már a belépés pillanatában szemet szúrt Pablo merev vigyorgása. Elterpeszkedve ült a széles asztal mellett.

Most egyenesen rávigyorgott, s feléje intett:

- *Inglés!* Még mindig havazik, *Inglés.*

Robert Jordan odabiccentett.

- Vesd le a cipődet, megszáritom. Felakasztom a tűz mellé - mondta María.

- De vigyázz, el ne égess. Nem szeretnék mezítláb járni. - Pilarhoz fordult. - Miért vagyunk itt ennyien? Népgyűlést tartunk? Nem állítottatok örszemeket?

- *¡Qué va!* Ilyen időben!

Hat ember ült az asztalnál. Kényelmesen elterpeszkedtek, hátukat a falnak vetették. Anselmo és Fernando még a havat rázták le ruhájukról; nadrágjukat csapkodták, cipőjüket a falhoz verdestek.

- Add ide a kabátodat - szólt María. - Ne várd meg, amíg elolvad rajta a hó.

Robert Jordan kibújt a kabátból, leverte nadrágjáról a havat, és kifűzte a cipőjét.

- Nézd, micsoda lucskot hozol be! - zsörtölődött Pilar.

- De hisz te hívtál ide!

- Azért a bejáratnál letörölhetted volna a lábadat.

- Bocsáss meg... most már megtörtént. María, keríts nekem egy pár harisnyát!

- Lám, már ura és parancsolója lettél - dörmögte Pilar; s egy hasáb fát hajított a tűzre.

- Ilyen jó dolgom nem is volt még - mondta a fiatalember. - Élek az alkalommal.

María letérdelt mellé.

- Be van zárva - szólt hátra.

- Itt a kulcs.

- Nem ehhez a zsákhoz való.

- A másik zsákban lesz. Mindjárt a tetején, oldalt.

A lány megtalálta a harisnyát; a zsákot bezárta, s a kulcsot visszaadta a férfinak.

- Ül le - mondta a lány. - Dörzsöld le a lábad, aztán vedd fel a száraz harisnyát.

A fiatalember mosolyogva nézte.

- Nem szárítanád meg a hajaddal? - kérdezte olyan hangosan, hogy Pilar is meghallja.

- Csirkefogó! - mordult fel az asszony. - Az előbb még csak a földesurat játszotta, most meg már a mi valamikori Urunknak, Jézusnak képzei magát. Vágj hozzá egy hasábot, Marília!

- Már az is baj, hogyha jókedvem van? - védekezett Robert Jordan.

- Minek örülsz olyan nagyon?

- Azt hiszem, sikerülni fog holnap a dolog.

- Roberto - mondta Marília. - Ül le, és szárítsd meg a lábad! Mindjárt hozok neked valami lélekmelegítő italt.

- Azt hiszed, még nem volt vizes a lába életében? - kérdezte Pilar. - Nincs cukorból.

Marília egy báránybőrt terített le a fiatalember elé a barlang mocskos földjére.

- Így! - állt fel elégedetten. - Erre rakd a lábad, míg meg nem szárad a cipőd.

Egészen friss bőr volt, még a cserzés sem látszott rajta. Úgy ropogott a fiatalember harisnyás lába alatt, mint a pergamen.

A tűz füstölögni kezdett.

Pilar rákiáltott a lányra.

- Fújtasd azt a tüzet, haszontalan! Nem vagyunk a füstöldében!

- Fújtasd magad - felelt a lány. - Hol az az üveg, amit El Sordo itt hagyott?

- A csomagok mögött. Úgy babusgatod ezt az embert, mint egy pólyás gyereket.

- Nem - válaszolta Marília. - Úgy babusgatom, mint egy ázott-fázott embert. Mint a férjemet, aki hazajött. Na, itt az üveg.

Odanyújtotta Robert Jordannak.

- Gyönyörű lámpát lehetne belőle készíteni. Majd megcsináljuk, ha lesz villany a lakásunkban. Hogy tetszik, Roberto?

- Azt hittem, *Inglés* a nevem - mondta a fiatalember.

Marília elpirult.

- Igen, de ha mások is hallják, Robertónak hívlak. Mennyit töltsék, Roberto?

- Roberto! - ismételte Pablo, a lány hangját utánozva. - Mennyit töltsék, Doh Roberto?

- Te is iszol? - kérdezte tőle a fiatalember. Pablo megrázta a fejét.

- Én csak bort iszom! - jelentette ki.

- Bacchusra! - emelte fel Robert Jordan a poharat.

- Ki az? - érdeklődött Pablo.

- Egy jó barátod.

- Még a nevét sem hallottam soha - motyogta Pablo tanácstalanul. - Nemigen járt az nálunk, ezen a vidéken.

- Tölts egy pohárral Anselmónak is - fordult Robert Jordan Mariához. - Ő fagyoskodott a legtovább.

Felhúzta a száraz harisnyát, megízlelte a whiskyt. Kellemes meleg terjedt szét testében. De mégsem érezte azt a lobogó tüzet, mintha abszintot ivott volna. Hiába, az abszintnak nincs párja.

Ki hitte volna, hogy még whiskyjük is kerül! - tűnődött. - Igaz, La Granjában szereztek, s ha van whisky Spanyolországban, La Granjában van. Nagy megtiszteltetés, hogy El Sordo mihelyt értesült a *dinamitos* jöveteléről, bement a városba, sőt még ide is elhozta utána. Nem szokta, hogy így megbecsüljék. Ha ezek az emberek franciák, udvariasan megkínálták volna belőle, a java részét maguk innák meg. Most valósággal meghatotta a gondoskodásuk, figyelmességük. Lám, ilyenek a spanyolok! Mert ezeknek itt például, egyéb gondjuk is van, minthogy az ő italával törődjenek, s még utána is hozzák. Nemhiába szereti ezt a népet. Ne érzelegj - hűtötte le magát gondolatban. - Sokféle spanyol van, mint ahogy az amerikai is sokféle. De azért kedves ember ez az El Sordo, hogy nem felejtkezett meg a whiskyről.

- Ízlik? - kérdezte Anselmótól.

Az öreg mosolyogva ült a tűz mellett. Ügyetlenül tartotta nagy kezében a csészét, és a fejét rázta.

- No? Nem ízlik?

- Vízet öntött hozzá ez a gyerek - panaszolta Anselmo.

- Roberto is vízzel issza! - figyelmeztette María sértődötten. Te talán nagyobb úr vagy?

- Azt nem mondtam. De én úgy szeretem, hogy égesse a torkomat, amikor iszom.

- Add ide azt a csészét - mondta Robert Jordan. - Tiszta whiskyt tölts neki, hadd égesse.

Átöntötte az italt Anselmo csészéjéből a magáéba, aztán visszaadta a lánynak az üres csészét. María teletöltötte az üvegből, óvatosan, minden cseppre vigyázva.

Anselmo marokra fogta a poharat, hátrahajtotta fejét, ivott. Ivás közben Mariára nézett, aki mellette állt, kezében a palackkal. Szeme könnybe lábadt, elégedetten bólintott.

- Ez igen! Ez már döfi! - megnyalta a szája szélét. - Ez még a gilisztát is megöli az emberben!

María a fiatalemberhez lépett; a palackot még a kezében tartotta. - Adjak valamit enni, Roberto?

- Kész a vacsora?

- Ha enni akarsz, kész.

- A többiek ettek már?

- Mindenki evett, csak te, Anselmo meg Fernando nem.

- Akkor együnk mi is. Hát te?

- Én majd a végén, Pilarral.

- Ül le, egyél velünk.

- Nem, azt nem lehet...

- Ha mondom, ülj le, bátran! Nálunk nem szokás, hogy a férfiak előbb esznek, mint a nők.

- Nálatok. De nálunk úgy illik, hogy megvárjam, amíg a férfiak befejezik.

- Ne beszélj annyit! - mondta Pablo, és rávetette zavaros tekintetét. - Egyél velem! Igyál velem! Hálj velem, és halj velem! Úgy tégy mindent, ahogy náluk szokás.

- Részeg vagy? - Robert Jordan keményen ránézett. A mocskos, borostás férfi derűsen állta a tekintetét.

- Persze - mondta. - Halljuk, *Inglés*, hogy hívják azt a csodavilágot, ahol a férfiak egy asztalnál esznek a nőkkel?

- Montana államnak hívják. Az *Estados Unidos*-ban van.

- Aha! Aztán ott a férfiak is szoknyát viselnek, ugye? Akárcsak az asszonyok?

- Ott nem. Az csak Skóciában szokás.

- Hallgass rám, *Inglés*! Ha te szoknyát viselsz odahaza...

- Mondom, hogy nem viselek szoknyát.

- Ha mégis szoknyát viselsz - erősködött Pablo -, mit hordasz alatta?

- Nem tudom, mit viselnek a skótok. Már magam is gondolkoztam rajta.

- Nem az *Escoceses*-ék - tiltakozott Pablo. - Bánja a fene, mit csinál az a buta nép. Még a nevük is olyan fura, hogy rossz hallani. Tőled kérdezem, *Inglés*, hogy te mit viselsz otthon a szoknyád alatt.

- Már kétszer megmondtam, hogy nem viselek szoknyát - felelte Robert Jordan türelmetlenül. - Még részegen sem.

- De hát tudnom kellene, hogy mit hordasz alatta - makacskodott Pablo. - Mindenki tudja, hogy ti otthon szoknyában jártok, még a katonák is. Láttam fényképeken, meg a cirkuszban. Mondd meg, mit viselsz a szoknyád alatt, *Inglés*.

- *Los cojones*² - felelte a fiatalember.

² *A tökömet (spanyol).*

Anselmo hangos nevetésre fakadt, a többiek is elnevették magukat. Csak Fernando maradt komoly; a nők nevében megbántódott a trágár szótól.

- Azt elhiszem - bólintott Pablo -, bár akinek bőven jutott *cojón*-ból, az nem visel szoknyát!

- Hadd beszéljen, ne válaszolj neki, *Inglés* - szólt közbe a horpadt orrú, lapos arcú férfi, akit társai Primitivónak neveztek. - Láthatod, hogy részeg. Inkább arról beszélj, hogy mi terem meg a ti országokban?

- Búza, zab, cukornád. S temérdek szarvasmarhát és juhot is tenyésztünk.

Hárman ültek az asztalnál. Valamennyi jelenlevő köréjük gyűlt, csak Pablo ült távolabb, a boroskancsó mellett. A nők ugyanolyan főtt húst tálaltak eléjük, mint tegnap. Robert Jordan éhes volt, rögtön nekilátott.

- Hegyek is vannak arrafelé? Az országokban, neve után ítélve, hegyek is lehetnek - érdeklődött Primitivo udvariasan, beszélgetést kezdeményezve.

Nyilvánvalóan jóvá akarta tenni Pablo sértő viselkedését.

- Hegyek? Hogyne, hatalmas hegységek.

- Hát legelőitek vannak?

- Az is van. Rengeteg dús legelőnk. Nyáron a hegyekbe hajtják a nyájukat, az

állami erdőkbe.

- Kié a föld? A parasztoké?

- Többnyire azé, aki műveli. Valaha minden föld az államé volt, de később mindenki, aki kijelentette, hogy följavítja, kapott százötven hektárt.

- Magyarázd meg részletesebben ezt a rendszert - kérte Agustín. - Hisz ez a legjobb földreform!

Robert Jordan néhány szóval elmondta nekik az amerikai farmok gazdasági rendszerét. Még sohasem gondolt rá, hogy ez is egy fajta földreform.

- Nagyszerű! - lelkesedett Primitivo. - Eszerint nálatok kommunizmus van.

- Dehogyan van. Mindezt csak a köztársaság csinálta.

- Felőlem - jegyezte meg Agustín - akár a köztársaság is megvalósíthat mindent.

Akkor legalább nem kell másik kormányforma.

- Nagybirtok nincs nálatok? - kérdezte Andrés.

- De van. Nem is kevés.

- Akkor bizonyára ott is történik jogtalanság.

- Természetesen. Nagyon sok a jogtalanság.

- De majd megszüntetitek, ugye?

- Megpróbáljuk. De így is van elég.

- Nem próbáljátok felosztani a nagybirtokokat?

- De igen. Adóztatással próbáljuk megszüntetni.

- Adóztatással? Hogyan?

Robert Jordan egy kenyérdarabkával gondosan tisztára törölgette a tálat, aztán elmagyarázta a jövedelemadó és az örökösödési adó rendszerét. - A nagybirtok azonban ezt is kibírja - fejezte be előadását. - Ezért magát a földet is megadóztatják.

- Ha ez így van, akkor a nagybirtokosok meg a gazdagok előbb-utóbb föllázadnak az adók ellen. Hiszen ezek az adók egy forradalommal fölérik! Föl fognak lázadni a kormány ellen, mikor látják, hogy milyen fenyegetett helyzetben vannak - jegyezte meg Primitivo. - Ugyanazt teszik majd, mint nálunk a fasiszták.

- Lehet.

- Akkor pedig nektek is úgy kell harcolnotok, mint ahogy mi harcolunk itt.

- Bizony, akkor nálunk is harcra kerül sor.

- Sok fasiszta él köztetek?

- Egyelőre nincs sok, de ha eljön az ideje, nagyon sokan lesznek, akik ráeszmélnek, hogy ők is fasiszták.

- Miért nem végeztek velük, mielőtt fellázadnak?

- Nem irthatjuk ki őket előzetesen. De úgy neveljük a népet, hogy féljen a fasizmustól, ismerje fel, akármilyen alakban is, és küzdjön ellene.

- Tudod-e, hol nincsenek már fasiszták? - szólt közbe Andrés.

- Hol?

- Pablo városában! - vigyorodott el Andrés diadalmasan.

- Tudod, mi történt ott - fordult Primitivo Robert Jordanhoz.

- Tudom. Hallottam a történetet.

- Pilar mesélte el?

- Igen.

- Akkor nem ismered jól - szólalt meg Pablo akadozva. - Az asszony leesett a székről az ablaknál, s a végét nem látta.

- Mondd el neki, mit csináltak - biztatta Pilar. - Ha én nem tudom, hát mondd el neki.

- Minek? - húzódozott Pablo. - Még senkinek sem mondtam el.

- Elhiszem - válaszolta Pilar. - Nem dicsekszel vele. Tudom, hogy azt kívánod magadban, bár meg se történt volna.

- Nem igaz! Ha mindenhol megöltek volna minden fasisztát, akkor most nem kellene háborút viselnünk. De azért nem bánám, ha másképp történt volna.

- Hát ez meg mit jelent? - kérdezte Primitivo. - Megváltoztak a politikai elveid?

- Nem változtak meg - mondta Pablo. - Csak azt mondom, hogy barbár dolog volt. Nagyon kegyetlen voltam akkoriban.

- Most meg részeg vagy - vélte Pilar.

- Az vagyok, szíves engedelmeddel.

- A kegyetlenségedet jobban szerettem - mondta az asszony. - A részeg ember aljasabb, mint akármelyik gonosztevő. A tolvaj, ha éppen nem lop, olyan ember, mint mindenki más. A zsaroló legalább otthon nem folytatja mesterségét. A gyilkos megmossa kezét, amikor hazatér. De milyen a részeg ember? Bűdös és berókáz a saját ágyába, és a szeszben eláznak a legfontosabb szervei.

- Asszony vagy, nem értesz hozzá. - Pablo nyugodtan, szinte szelíden fejtegette:

- Annyi bort ittam, hogy berúgtam, s most boldog volnék, ha nem végeztem volna ki azokat az embereket. Sokszor bánt miattuk a lelkiismeret! - Mélabúsan ingatta fejét.

- Adjatok neki inni abból, amit El Sordo hozott! - mondta Pilar ingerülten. - Hadd igyék, talán attól életre kel. Látni sem bírom, amikor búbánatra adja a fejét.

- Bár feltámaszthatnám őket - mondta Pablo.

- Mit gondolsz, hol vagy? Kinyomtathatatlan a megnevezhetetlenedbe! - kiáltotta Agustín.

- Boldog volnék, ha feltámadnának - ismételte Pablo búsan. - Életre kelteném valamennyit.

- Az anyád!... - ordította Agustín. - Hagyd abba, vagy takarodj innét! Fasisztákat öltél meg!

- Nem hallod, mit mondok? - nézett fel Pablo. - Boldog volnék, ha feltámaszthatnám őket.

- S utána száraz lábbal átkelnél a hullámokon - gúnyolódott Pilar. - Életemben nem láttam még ilyen pipogya férfit! Tegnap még volt valami emberi formája, de ma már úgy nyivákol, hogy egy beteg kölyökmacskán is túltesz. De azért boldog a részegségében.

- Vagy mindegyiket meg kellett volna ölnünk, vagy senkit - tűnődött Pablo hangosan. - Vagy mindegyiket, vagy egyiket sem.

- Ide hallgass, *Inglés* - szólalt meg Agustín hangosan. - Hogy kerültél te Spanyolországba? Ne törődj Pablóval. Láthatod, hogy tökrészeg.

- Tizenkét évvel ezelőtt jártam itt először. Spanyolul tanultam, s meg akartam

ismerni az országot. Otthon, az egyetemen a spanyol nyelvet tanítom.

Tanáros képed van - jegyezte meg Primitivo.

- Nincs szakálla - szólt bele Pablo. - Nézzétek. Nincs is szakálla.

- Csakugyan tanár vagy?

- Tanársegéd.

- És tanítasz?

- Tanítok.

- De miért éppen spanyolt? - kérdezte Andrés. - Sokkal könnyebb volna angolt tanítanod, hiszen te is angol vagy.

- Hiszen úgy tud spanyolul, mint mi! - szólt rá Anselmo. - Miért ne taníthatná a nyelvünket?

- Igaz... de azért én mégis azt mondom, hogy elbizakodottság kell hozzá, hogy valaki idegen létére spanyolt tanítson... Nem akarlak megsérteni, Don Roberto...

- Nem igazi tanár - jelentette ki Pablo elégedetten. - Nem igazi tanár, mert nincs szakálla.

- Angolul biztos még jobban tudsz - jegyezte meg Fernando óvatosan. - Nem tennéd jobban, ha angolt tanítanál? Könnyebb is lenne.

- De hiszen nem spanyolokat tanít... - avatkozott bele Pilar.

- Remélem - bólintott Fernando.

- Miért szólsz közbe mindig, te ökör? - kiáltott rá Pilar. - Szóhoz sem lehet jutni mellette! Amerikaiakat tanít spanyolra. Észak-amerikaiakat.

- Hát azok nem tudnak? - álmétkodott Fernando. - A dél-amerikaiak tudnak.

- Te ökör! - rivallt rá Pilar. - Spanyolra tanítja az észak-amerikaiakat, akik egymás közt angolul beszélnek!

- Én mégis azt mondom - csóválta fejét Fernando -, azt mondom, hogy az ő helyében csak angolt tanítanék. Mert az az anyanyelve.

- Nem vetted észre, hogy spanyolul is jól tud? - kérdezte Pilar reménytelenül.

- Tud, tud. De tájszólásban beszél.

- Milyen tájszólásban? - érdeklődött Robert Jordan.

- Estremaduraiban! - közölte Fernando diadalmasan.

- Uramisten! - sóhajtott Pilar elkeseredve. - Micsoda népség!

- Lehet, hogy estremadurai tájszólásban beszélek - mondta Robert Jordan béketűrően. - Mert onnan jöttem ide.

- Ezt már neked is tudni kéne - intette le Pilar. - Jól laktál már, te tudálékos vénlány? - kérdezte Fernandótól.

- Még ennél, ha volna elegendő mennyiség. Nem akartalak megsérteni, Don Roberto.

- Teszek rád - mondta egyszerűen Agustín. - És még egyszer teszek rád. Azért csináltunk forradalmat, hogy Don Robertónak szólítsuk egy elvtársunkat?

- Az a nézetem - mondta Fernando -, hogy a társadalomban mindenki szólítson mindenkit Don-nak. És ennek így is kell lenni a köztársaságban.

- Don Robertónak nincs szakálla - ingatta fejét Pablo. - Nem is igazi tanár.

- Azt mondod, hogy nincs szakállam? - fordult hozzá a fiatalember. - Hát ez

micsoda? - Megsimogatta állat és arcát, amelyen háromnapos szőke szakálltüskék meredeztek.

- Az nem szakáll - sóhajtotta Pablo reménytelenül, - Az nem igazi szakáll. Nem is vagy te igazi tanár!

- Teszek mindnyájatokra - jajdult fel Agustín, - Akármilyen legyek, ha ez nem tébolyda.

- Igyál! - kínálgatta Pablo. - Miért volna ez tébolyda? Nekem csak az tűnik fel, hogy Don Robertónak nincs szakáll.

María megsimogatta a fiatalember arcát.

- De van! - tanúskodott Pablo előtt.

- Neked tudnod kell - vont vállat a részeg. Robert Jordan mereven a szeme közé nézett.

„Talán csak színleli a részegséget - tűnődött a fiatalember. - Az a gyanúm, hogy józanabb, mint amilyennek mutatkozik. Jó lesz vigyázni!”

- Mondd csak - szólította meg Pablót -, sokáig fog még havazni?

- Te mit gondolsz?

- Először te felelj, hisz én kérdeztelek.

- Engem ne kérdezz. Nem vagyok a hírszolgálati irodád. Ott a zsebedben a parancs, azt a hírszolgálati irodádtól kaptad. Kérdezd meg az asszonyt. Ő parancsol itt.

- De én téged kérdeztelek.

- Kinyomtathatatlan a megnevezhetetlenetekbe! - kiáltotta Pablo. - Teneked is, meg az asszonynak is, meg a lánynak is!

- Ne törődj vele, *Inglés* - mondta Primitivo. - Részeg.

- Biztos, hogy részeg?

María a fiatalember mellett állt, s Robert Jordan észrevette, hogy Pablo válla fölött a lányt figyeli. Borostás, kerek arcában izzó, éhes kis disznószepe a lányra meredt. Robert Jordannak ez jutott eszébe: Sok gyilkost ismertem meg ebben a háborúban, s azelőtt is már jó néhányat, de egyik sem hasonlított a másikra. Nincs egy közös vonásuk, nincs rajtuk ismertetőjel, amely leleplezhetné őket, bűnöző típus sincs. De Pablo nem valami szép fiú.

- Nem is tudsz te rendesen inni - mondta Pablónak. - Nem is vagy te részeg.

- Én? Részeg vagyok! - jelentette ki Pablo önérvetesen. - Inni mindenki tud. De berúgni nem könnyű. *Estoy muy borracho*.

- Nem vagy te részeg - mondta Robert Jordan. - Gyáva vagy.

Hirtelen olyan csend támadt a barlangban, hogy a tűz pattogását is hallani lehetett. Robert Jordan még a száraz báránybőr zörgését is meghallotta, amikor önkéntelenül megmozdította lábát, sőt, mintha a havazás neszezése is behallatszott volna a barlangba.

„Szívesen megölném; csak legyünk már egyszer túl rajta. Nem tudom, mire készül, de sok jót nem várhatok tőle. Legkésőbb holnapután a hídnak a levegőbe kell repülni. S itt ül ez a fickó, ez a gyanús, kiszámíthatatlan vaddisznó, s miatta esetleg kútba esik az egész vállalkozás. Na gyerünk. Legyünk túl rajta.”

Ebben a pillanatban Pablo rávigyorgott, fölemelte mutatóját, majd

vízszintesen végighúzta a torka előtt. Megcsóválta nehéz fejét, amely alig-alig mozdult vastag, rövid nyakán.

- Te, *Inglés*... ne sértegecs te engem! - Pilarra tekintett. - Így akartok megszabadulni tőlem? Nehéz lesz.

- *Sinvergüenza*³ - mondta Robert Jordan, s most már el volt szánva a cselekvésre. - *Cobarde*.

³ *Gyalázatos (spanyol)*.

- Lehet, hogy az vagyok - bólintott Pablo. - De arra várhatsz, hogy megsértődöm. Igyál, *Inglés*, s ints az asszonynak, hogy nem sikerült.

- Ne ugass! - kiáltotta Robert Jordan. - A magam számlájára sértegetlek.

- Kár - mondta Pablo. - Úgysem sértegetlek meg.

- Te *bicho raro*⁴ - morogta Robert Jordan. Most már nem akarta elszalasztani az alkalmat; ha tegnap elmulasztotta, de most el volt szánva, hogy él vele. Úgy érezte, mintha ezúttal emlékezetből ismételné meg egy-egy jelenetet, amelyet egyszer megálmodott vagy olvasott.

⁴ *Csodabogár (spanyol)*.

- Igaz, furcsa ember vagyok - helyeselt Pablo. - Furcsa és részeg. Egészségedre, *Inglés*. - Teletöltötte poharát. - *¡Salud y cojones!*

„Furcsa ember - gondolta Robert Jordan. - Minden hájjal megkent, furcsa vén róka! Okos és ravasz!” - Már nem hallotta a tűz ropogását: saját ziháló lélegzetvétele elnyomott minden külső neszt.

- Egészségedre! - bólintott Pablo felé, s ő is teletöltötte poharát. „Jóra való ámulást el sem lehet képzelni pohárköszöntők nélkül - gondolta. - Hát koccintsunk vele!”

- *¡Salud!* - fordult ünnepélyesen a társaság felé.

- Don Roberto - tette hozzá Pablo nehézkesen.

- Don Pablo - mondta Robert Jordan.

- Nem vagy tanár, Don Roberto - folytatta Pablo. - Nincs szakállad. Hogy az utadból félretehess, akkor meg kéne öljél. De ahhoz meg neked nincs elég vér a *cojones*-edben.

Ráhunyorgott a fiatalemberre, s csúfondárosan összeszorította a száját, úgy, hogy ajka olyan formát öltött, mint egy hal szája. Olyan - gondolta Robert Jordan -, mint azok a halak, melyek felpuffadnak a levegőtől, miután kifogták őket.

- *¡Salud, Pablo!* - köszöntötte, s felemelte poharát. - Sok mindent tanulok tőled.

- Én tanítom a tanárt - bólintott Pablo. - Igyekezz, Don Roberto, a végén még jó barátok leszünk.

- Már most is azok vagyunk.

- De még jobb barátok is lehetünk.

- Hát akkor máris jobb barátok vagyunk.

- Én kimegyek - szólalt meg Agustín. - Azt mondják, hogy élete végéig mindenkinek meg kell enni egy tonnára való abból a bizonyosból, de én nem hagyom, hogy egy fél mázsát a füleimen tömjetek be máris.

- Mi a baj, *negro*? - kérdezte Pablo. - Nem tetszik, hogy Don Roberto meg én jó

barátok vagyunk?

- Vigyázz a nyelvedre! - mondta Agustín, s ökölbe szorított kézzel Pablo elé lépett. - Engem te ne nevezz *negró*-nak!

- De hiszen úgy hívnak! - ugratta Pablo.

- Mások hívhatnak, de te nem!

- *Blancó*-nak nevezzelek? - kérdezte Pablo.

- Nem.

- Hát akkor minek? Vörösnek?

- Azt lehet! Vörösnek! *Rojó*-nak! A hadsereg vörös csillagát viselem. De a nevemet is ismered. Agustínnak hívnak.

- Ez aztán a hazafi - mondta Pablo. - Ide nézz, *Inglés*, ha példás hazafit akarsz látni!

Agustín ebben a pillanatban balról visszakézből szájon verte Pablót. A megütött ember ülve maradt. Szája széléről csöpögött a bor, arckifejezése nem változott. De Robert Jordan észrevette, hogy a szivárványhártyája, mint a macska pupillája az erős fényben, függőleges vonallá szűkült.

- Ezért is kár - mondta Pilar felé fordulva. - Hiába, asszony, még most sem hívtatok ki!

Agustín újra megütötte. Ezúttal öklével vágott az arcába. Robert Jordan az asztal alatt megmarkolta pisztolya agyát, félrebillentette a biztosítót, s közben bal kézzel eltolta maga mellől Mariát. A lány alig mozdult; Robert Jordan még egyszer a bordájába bökött, s María most már engedelmeskedett. A fiatalember a szeme sarkából figyelte, amint a barlang fala mellett a tűz felé oson.

Aztán teljes figyelmével Pablo felé fordult.

A nagy, busa fejű ember Austinra bámult. Pupillája egyre vékonyabb vonallá szűkült. Megnyalta az ajkát, karját felemelte, keze fejével megtörölte száját.

Észrevette rajta a vért. Ismét megnyalta ajkát, s köpött egyet.

- Hiába, nem sértődöm meg - mondta. - Nem vagyok bolond!

- *¡Cabrón!*⁵ - mondta Agustín.

⁵ *Te bakkecske!* (spanyol).

- Az hát - bólintott Pablo. - Ismered te is az asszonyt.

Agustín ismét a szájára vert, de Pablo elnevette magát. Véres szájából kisárgállottak hiányos fogai.

- Kár a fáradságért! - mondta, kinyújtotta kezét a csészéért, s ismét megtöltötte.

- Nincs itt senkinek bátorsága, hogy megöljön. A pofozkodás pedig hülyeség.

- *Cobarde* - ismételte Agustín.

- A beszéd is hülyeség - mondta Pablo, s kiöblítette száját a borral. Nagyon köpött a padlóra. - Még kevesebbet ér, mint a pofon.

Agustín fölėje hajolt. Csendesen káromkodott, olyan lassan, olyan tempósan, olyan keservesen, olyan undorral, mint amikor valaki egy trágyásszekér tartalmát vasvillával a földre szórja.

- Ez sem ér semmit - legyintett Pablo. - Hagyd abba, Agustín. Ütni sem érdemes, csak a kezed fájdul meg tőle.

Agustín hátat fordított neki, s az ajtóhoz lépett.

- Miért mész ki? - kérdezte Pablo. - Havazik odakint! Helyezkedj itt kényelembe.

Agustín visszafordult az ajtóból.

- Te! - mondta végtelen megvetéssel. - Te!

- Én - felelte Pablo -, én! Én még akkor is életben leszek, amikor te már rég meghaltál!

Megint töltött egy csészével, s Robert Jordanra köszöntötte.

- A tanár úr egészségére! - Pilar felé fordult. - A parancsnok szenyóra egészségére! És a többi holdkóros egészségére!

Agustín eléje lépett, s egy legyintéssel kicsapta kezéből a poharat.

- Kár érte - mondta Pablo. - Ez számárság.

Agustín egy ocsmány szóval válaszolt.

- Hiába, hiába! - mondta Pablo, s megint teletöltötte poharát. - Nem látod, hogy részeg vagyok? Márpedig ha én részeg vagyok, akkor nem vitatkozom. Különben sem vagyok bőbeszédű ember. De az okos embernek néha be kell rúgnia, hogy kibírja a bolondok közt.

- Teleteszem a gyávaságodat! - mondta Pilar. - Azt hiszed, nem ismerlek! Te aljas, gyáva kutya.

- Halljátok ezt az asszonyt? - nevetett Pablo. - No megyek, megnézem a lovakat.

- Menj és mocskold be őket! - mondta Agustín. - Hiszen azt szoktad, ugye?

- Én nem - rázta fejét Pablo. Leakasztotta nagy köpenyét a falba vert kampós szögről, és Agustínra meredt. - Én nem.

- Hát mit csinálsz a lovakkal? - kérdezte Agustín.

- Megnézem, hogy rendben vannak-e.

- És közben meghágod őket, ugye?

- Ha tudnád, hogy szeretem őket! - felelte Pablo. - Mert még a fenekük is szebb és eszesebb, mint ti valamennyien együttvéve. Na, mulassatok jól! - vigyorgott rájuk. - Mesélj nekik valami szépet a hídról, *Inglés!* Magyarázd meg nekik, hogy mi lesz a dolguk. Arra is tanítsd meg őket, hova vonuljanak vissza, ha elkészültek. Hová viszed őket, *Inglés*, a robbantás után? Hol bújtatod majd el a nagy hazafiakat? Mert én például egész nap ezen gondolkodtam.

- S mit süttél ki? - kérdezte Agustín.

- Hogy mit süttöttem ki? - ismételte Pablo, és megnyalta a szája szélét. - *Qué te importa*,⁶ hogy mit süttöttem ki!

⁶ *Mi közöd hozzá! (spanyol).*

- Mondd meg! - követelte Agustín.

- Sok mindent - felelte Pablo. Fejére borította köpenyét; mocskos, sárga arca a posztó redői közül rájuk meredt. - Sok minden járt az eszemben.

- Micsoda?

- Az, hogy holdkórosok vagytok - mondta Pablo. - Ez az asszony vezet benneteket, akinek a combjai között van az esze, meg ez az idegen, aki azért jött ide, mert tönkre akar tenni benneteket.

- Hordd el magad! - kiáltott Pilar. - Ki innen, és kint rázd ki a rondaságodat a hóra, vagy a lovaiddat nyomd tele.

- Ez jó volt! - morogta Agustín elismerően, de szórakozottan. Meglátszott rajta, hogy valami szöveget ütött a fejébe.

- Megyek - mondta Pablo. - De hamarosan visszajövök.

Félrelibbentette a barlang nyílása előtt lógó pokrócot, s kilépett a szabadba.

- Havazik, *Inglés* - mondta hátrafordulva.

17

Csak a tűz sercegése hallatszott a barlangban, a tető részén át hópelyhek hullottak a nyitott lángra.

- Pilar - szólalt meg Fernando -, ennék még egy kis főtt húst, ha volna!

- Hagyj békén! - fordult el az asszony, de María elvette a tányért, húst szedett rá a nagy fazékból, és eléje tette. Fernando újra nekilátott az evésnek. A lány egy pillanatig még mellette maradt, kezét a férfi vállán nyugtatta. De Fernando nem nézett rá, minden figyelmét a főtt hústra fordította.

Agustín a tűz mellett álldogált. A többiek ültek; Pilar az asztalnál, szemben Robert Jordan.

- Most már látod, hányadán vagyunk vele, *Inglés*.

- Mit gondolsz, mihez fog kezdeni? - kérdezte a fiatalember.

- Nem lehet tudni - felelte az asszony. - Minden kitelik tőle.

- Hol a golyószóró?

- Ott a sarokban - mondta Primitivo. - Szükséged van rá?

- Majd később. Csak tudni akartam, hol van.

- Jó helyen, amint látod - mondta Primitivo. - Becsavartam a pokrócba, hogy száraz maradjon. A dobok aládában vannak.

- Azt nem teszi meg - vélte Pilar. - Attól ne tarts.

- Hisz magad mondtad, hogy minden kitelik tőle.

- Igen, de a *máquina*-hoz nem ért. Inkább bombát dob, azt jobban megszokta.

- Nagy hülyeség és gyengeség volt, hogy nem öltük meg - mondta a cigány.

Egész este most szólalt meg először. - Robertónak már tegnap le kellett volna lőnie.

- Öljétek meg - mondta Pilar is. Nagy, sötét arcán halálos kimerültség látszott. - Most már én is azt mondom.

- Én elleneztem - morogta Agustín. A tűz mellett állt, hosszú karját lógatva, borostás arcán árnyékokat vetett a tűz fénye. - De most már én is azt mondom: végeznünk kell vele, mert különben ő öl meg bennünket.

- Mindenki mondja meg a véleményét - indítványozta Pilar halálos fáradtan. - Te mit mondasz, Andrés?

- *Matarlo*¹ - felelte az egyik fivér, s megrázta homlokába nőtt dús, sötét haját.

¹ *Megölni őt (spanyol).*

- Hát te, Eladio?

- Én is azt tartom - felelte a másik fivér. - Sok bajt okozhat még nekünk. Jót nem várhatunk tőle.

- Primitivo?

- Amit a többi.

- Fernando?

- Nem tarthatnánk fogságban?

- Nincs most arra időnk, hogy foglyokkal vesződjünk! - vélte Primitivo. - Legalább két embernek kellene őriznie. S a végén mit csinálnánk vele?

- El lehetne adni a fasisztáknak - mondta a cigány.

- Azt már nem! - tiltakozott Agustín. - Ilyen aljasságra nem vagyok kapható.

- Csak úgy mondtam - védekezett a cigány. - A fasiszták örülnének, megkaparinthatnák.

- Ezt hagyjuk - ismételte Agustín. - Ocsmányság lenne!

- Nem ocsmányabb, mint ő - érvelt a cigány.

- Egy gazság nem menti a másikat - jelentette ki Agustín. - Egyszóval mindnyájan egyetértünk, az öreg és az *Inglés* kivételével.

- Nekik semmi közük hozzá - mondta Pilar. - Beszélj addig, amíg vissza nem jön. Locsogj, amíg egy kézigránátot nem szed ki a köpenye alól, és fel nem robbant bennünket.

- Elveted a sulykot - csóválta a fejét Fernando. - Nem akarom elhinni, hogy ilyesmi kitelik tőle.

- Én sem hiszem - mondta Agustín. - Mert ha megtenné, vége volna a borának. Pedig mindjárt vissza fog jönni a borért!

- Adjuk át El Sordónak - tanácsolta Rafael. - Sordo majd eladja a fasisztáknak. Meg is lehetne vakítani; akkor könnyebben elbánhatnánk vele.

- Fogd be a szád - mondta Pilar. - Megérdemelnéd, hogy téged vakítsanak meg.

- A fasiszták egy lyukas garast sem adnának érte - vélte Primitivo. - Mások is próbáltak már ilyen üzletet kötni, de soha semmit sem kaptak. Még inkább téged is agyonlőnének.

- Én mégis azt mondom - erősítette a cigány -, hogy megvakítva könnyen el lehetne adni.

- Megjárom, ha nem hagyod abba - mondta Pilar.

- Miért, hiszen Pablo is megvakította azt a sebesült csendőrt, azt elfelejtettétek?

- Hallgass! - Pilar elvörösödött szégyenében. Szemlátomást restellte ezt a témát az idegen előtt.

- Még mindig nem fejeztem be - mondta Fernando.

- Hát fejezd már be, az Istenért! - mondta Pilar. - Fejezd be végre!

- Egyetértünk ugyebár abban, hogy Pablót nem érdemes sem elfogni, sem őrizetbe venni. Abban is egyetértünk, hogy illetlen lenne kiszolgáltatni...

- Fejezd már be! - mondta Pilar. - Nyögd ki már a végét!

- ...kiszolgáltatni pénzszerzés vagy egyéb nyerészkedés céljából - folytatta Fernando nyugodtan. - Az a véleményem ennél-fogva, hogy a legjobb lenne, ha egyszerűen félretennők az útból, mivel ily módon nagyobb a valószínűsége, hogy a

célunk érdekében tervbe vett eljárásunkat megfelelő siker koronázza.

Pilar ránézett a kis emberkére, megcsóválta a fejét, ajkába harapott, de nem szólt semmit.

- Ez az én véleményem - folytatta Fernando -, s azt hiszem, nézetemet kellő módon alátámasztja az a tény, hogy ez az ember súlyos veszélyt jelent a köztársaság számára.

- Szűzanyám! - kiáltotta Pilar kétségbeesve. - Ennek elég a szája, hogy még itt is bürokráciát csináljon vele.

- ...Súlyos veszélyt jelent, mind szavaival, mind legújabb cselekedeteivel - folytatta Fernando. - Minthogy azonban a mozgalom érdekében végzett régi és hasznos tevékenységéért bizonyos elnézést érdemel...

Pilar a kondérhoz lépett, majd visszatért az asztalhoz.

- Figyelj ide, Fernando - mondta nyugodtan, s egy tányért rakott a férfi elé. - Nesze, itt egy kis főtt hús, edd meg az összes formaságok betartásával, és ne pofázz többet. A véleményedet már ismerjük.

- Akkor pedig... - emelkedett fel Primitivo. De nem folytatta a mondatot, s a két jelentős szó függve maradt a levegőben.

- *Estoy listo*² - mondta Robert Jordan. - Megteszem. Ha valamennyien így határoztok, vállalom a végrehajtást.

² *Kész vagyok (spanyol).*

Mi történt velem? - képedt el saját szavain. - Már én is közhivatali stílusban beszélek? Úgy látszik, megfertőzött a nyelvük. Hiába, a francia diplomatanyelv, a spanyol meg a legtipikusabb bürokratanyelv.

- Ne - jajdult fel María. - Ne!

- Neked mi közöd hozzá? - kérdezte Pilar. - Fogd be a szád!

- Még ma éjjel a végére járok - jelentette ki Robert Jordan.

Ebben a pillanatban észrevette, hogy Pilar jelentősen ránéz, és szája elé emeli ujját. A bejárat felé fordult.

A nyílás előtt lógó pokróc meglebbent, s Pablo bedugta a fejét. Rájuk vigyorgott, aztán félrehajtotta a takarót, és belépett. A barlang közepére sétált, ott megállt, lekanyarította válláról a köpenyt, s lerázta róla a havi.

- Rólam beszéltek? - kérdezte. - Zavarok?

Senki sem felelt. A szögre akasztotta köpenyét, s az asztalhoz lépett.

- *¡Qué tal?* - érdeklődött, aztán felkapta üres poharát, teleöntötte borral, majd Mariához fordult. - Üres a kancsó. Eridj, hozzá a tömlőből.

María fogta a kancsót, s a vastagon bekátrányozott, poros bőrtömlőhöz vitte, amely nyakával lefelé lógott a falon. Az egyik láb végében, a pata helyére ütött dugót meglazította, a bor vékony sugárban csordult a kancsóba. Pablo merengve nézte a tömlő alatt térdelő lányt s a könnyű vörös bor szépen ívelő sugarát.

- Vigyázz! - mondta. - Már csak a szügye alatt van benne bor.

Senki sem szólt.

- A hasától a melléig megittam - dicsekedett. - Egy nap sem kellett hozzá. No, mi lelt benneteket? Megnémultatok?

Erre sem válaszolt senki.

- Nagyon vigyázz - intette Mariát. - Nehogy a földre csurgasd!
- Marad is, jut is - mondta Agustín. - Még berúghatsz tőle egyszer-kétszer.
- No, az egyiknek már megjött a szava - állapította meg Pablo vidáman. -

Fogadd őszinte szerencsekívánataimat! Már attól félttem, hogy megnémultál.

- Én? Mitől némultam volna meg?
- Hát attól, hogy visszajöttem!
- Azt hiszed, számít, hogy visszajöttél?

- Ez most önmagát vadítja, hogy erőre kapjon - gondolta Robert Jordan. - Lehet, hogy megöli, mert feneketlenül gyűlöli Pablót. Hát én? Én nem gyűlölöm. Förtelmes alak, de nem gyűlölöm. Bár a megvakított csendőr dolgában kijárna neki egy és más. De hát ez az ő háborújuk. Viszont az elkövetkező két napon nem nagyon örülnék a társaságának. Nekem mindenesetre kívül kell maradnom az egészen - gondolta aztán. Ma este egyszer már a bolondját játszatta velem, és kész vagyok az elpusztítására.

- Agustín! - szólította meg.
- Tessék! - Agustín elfordította a fejét Pablótól, komoran, várakozóan ránézett.
- Beszélni akarok veled.
- Majd később.
- Nem később, hanem most. *¡Por favor!*³

³ *Légy szíves (spanyol).*

A barlang bejáratához lépett. Pablo kíváncsian követte a tekintetével. A beesett arcú Agustín kénytelen-kelletlen utána ment.

- Elfelejtetted, mi van a csomagokban? - súgta Robert halkán, hogy a távolabb ülők meg ne hallják.

- Az ördög vigye el! - mondta Agustín. - Úgy megszokja az ember, teljesen megfeledkezik róla.

- Elhiszem. Én is elfelejtettem.
 - Az ördög vigye! Nagy marhák vagyunk!
- Fejcsóválva visszatért az asztalhoz, leült.
- Igyál, Pablo! Milyenek voltak a lovak?
 - Gyönyörűek. A hó is ritkul már.
 - Azt hiszed, eláll?

- Azt. Sokkal ritkábban hull, és már csak dara. A szél még nem állt el, de a havazásnak vége. Megfordult a szél.

- Mit gondolsz, tiszta időnk lesz holnap?
- Lehet. Úgy nézem, hideg, de tiszta idő lesz. Változik a széljárás.

Lám, milyen barátságos - gondolta Robert Jordan. - Ő is változik, akár a szél. Csúnya disznófeje van. A teste is disznó formájú. Sok gyilkosság nyomja a lelkét. Mégis olyan érzékeny, mint egy finom hőmérő. Hát persze. Hiszen a disznó nem buta állat. Pablo keservesen gyűlöl bennünket; vagy talán nem is bennünket, csak a terveinket. Tudja, hogy mit csinál; ingerkedik velünk, de csak addig, amíg észre nem veszi, hogy megelégtünk. Amint látja, hogy túlfeszítette a húrt, rögtön meglazítja. Aztán előlről kezdi a játékot.

- Az idő kedvezni fog a munkánknak, *Inglés* - mondta Pablo.

- A munkánknak? - kérdezte Pilar. - A munkánknak?
- Hát persze – mosolygott Pablo, s felhajtott egy csésze bort. - Odakint meggondoltam a dolgot. Miért ne maradhatnánk meg egymással, szép egyetértésben?
- Miben akarsz egyetérteni velünk? - kérdezte az asszony.
- Mindenben. A hídrobbantásban. Mindenben.
- Hozzánk szegődsz? - álmélkodott Agustín. - S amit az előbb mondtál?
- Miért csodálkozol? Megváltozott az idő, én is megváltoztam.
Agustín fejét csóválta.
- Lám, az idő - mondta, ismét megcsóválta a fejét. - Azt sem bánod, hogy pofon ütöttelek?
- De azt igen - Pablo vigyorogva megtapogatta az arcát. - Mégis veletek tartok.
Robert Jordan Pilart figyelte. Az asszony úgy nézte Pablót, mint valami ismeretlen állatot. Arcáról még most sem tűnt el a sötét árnyék, amely akkor vetődött rá, amikor Pablo megvakításáról tárgyaltak. Úgy rázta a fejét, mintha ki akarná vetni magából a nyomasztó emléket.
- Ide figyelj - szólt rá Pablóra.
- Hallgatlak, asszony.
- Mi történt veled?
- Semmi. Meggondoltam magam. Ez az egész.
- Persze hallgatóztál.
- Nem tagadom - mondta Pablo. - De egy szót sem értettem a beszédekből.
- Attól félsz, hogy megölünk?
- Azt nem - meredt rá a férfi, s felhajtotta borát. - Ismerhetsz. Attól én nem félek.
- De az istenfádat, mi történt veled? - káromkodott Agustín. - Lerészegszel, mindnyájunkba belekötsz, kutyába sem veszed a feladatunkat, halállal fenyegetsz minket, megsérted a nőket, fellázadsz a parancs ellen...
- Részeg voltam.
- Most pedig...
- Kijózanodtam, és megváltozott a véleményem.
- Bízbanak benned a többiek, ha akarnak. Én nem bízom.
- Akár bíztok, akár nem - mondta Pablo lassan -, csak egyetlenegy ember vezethet el benneteket Gredosba. Az az egy ember pedig én vagyok, senki más.
- Gredosba?
- Oda! Mert máshová a híd után nem mehetünk.
Robert Jordan az asszonyra nézett, s füléhez emelte tenyerét. Az asszony megértette a jelt, bólintott. Aztán jelentősen megismételte a mozdulatot. Mariával sugdolózott. A lány a fiatalemberhez lépett.
- Pilar azt mondja, hogy minden szót hallott - súgta María.
- Ha jól értettünk, Pablo - szólalt meg Fernando méltóságteljesen -, hajlandó vagy közreműködni a híd érdekében.
- Jól értettél - bólintott Pablo, s belenézett Fernando szemébe.
- Őszintén beszélsz? - kérdezte Primitivo.

- *De veras*⁴ - mondta Pablo.
- S mit gondolsz, sikerül? - faggatta tovább Fernando.. - Most már bízol benne?
- Hogyne. Te talán nem bízol benne, hogy sikerül?
- Én bízom! Csakhogy...
- Hát én elmegyek - állt fel Agustín.
- Hideg van odakinn - figyelmeztette Pablo barátságosan.
- Nem bánom. Nem bírom tovább ebben a *manicomió*-ban!⁵

⁴ *Igen (spanyol).*

⁵ *Diliházban (spanyol).*

- Ne nevezd ezt a barlangot bolondokházának - méltatlankodott Fernando.
- Közveszélyes örültek tanyája - állapította meg Agustín. - Azért megyek ki, mert nem akarok köztetek megbolondulni.

18

Mintha körhintán ülnék - gondolta Robert Jordan. - De nem azon a gyors körhintán, amelynek a belsejéből zene szól, s a korongján gyerekek hancúroznak, aranyozott szarvú gipsztehenek hátán lovagolva, s a háttérben az Avenue de Maine gázlámpa füzére villog az alkonyaiban; körös-körül pedig lacikonyhák kínálják a zsírban sült halakat, mellettük szerencsekerék csábítja a népet, a bőrlapocskák rácsapódnak a számozott rekeszekre, s a kerék mellett nagy gúlába halmozva kockacukor áll a nyertesek jutalmazására. Nem ezen a körhintán vagyunk, pedig itt is úgy várokoznak az emberek, mint a ligetben. A ligetben, ahol a férfiak sapkát, a nők horgolt ujjasokat viselnek, s hajuk csillog a gázlámpák fényében, mohó szemmel lesik a szerencsekerék forgását. Az emberek ugyanazok. Csak a kerék másféle. Ez a kerék föl-le forog.

Két kört már elszenvedtem. Óriási kerék, a tengelye kissé ferde, s ez is fokozza a furcsa illúziót: hogy az ég és a föld között billeg. S mindig visszavisz oda, ahonnan indult az ember. Díjat egyébként itt nem lehet nyerni, és senki a maga jószántából föl nem ülne rá. S ha már fönn ül, azt kívánja, bár soha föl ne ült volna. Egyetlen óriási kört felemelkedünk, majd visszakanyarodunk oda, ahonnét elindultunk.

Most ismét visszajutottunk, anélkül, hogy bármit is végeztünk volna.

Odakint elállt a szél, nyomasztó meleg lett a barlangban. A fiatalember az asztalnál ült, s jegyzetfüzete fölé hajolt, a hidrobbantás műszaki megoldását rajzolta meg. Három vázlatot készített — olyan világos s félreérthetetlen vonásokkal, mintha óvodásoknak rajzolna magyarázó ábrát — arra az esetre, ha vele a robbantás során valami baj történne, Anselmo befejezhesse a munkát. Végzett a rajzzal, és átnézte a vázlatokat.

María mellette ült, vállán áthajolva figyelte, amint dolgozott. A fiatalember munka közben Pablót meg a többieket is szemmel tartotta, kártyáztak, beszélgettek. A barlang levegője kissé megfeküdt a mellét, az ételszag helyébe még súlyosabb keverék nyomult: füstszag, dohánybűz, borgőz s a verejtékező emberi testek szaga.

María keze az asztalon pihent; megfogta, arcához emelte, s a szappanos mosogatóvíz üdeségét szagolta bőrén. Visszahelyezte az asztalra a lány kezét, anélkül, hogy ránézett volna. Ismét munkájába merült, María pirulását észre sem vette. A lány otthagytta kezét, de a fiatalember nem nyúlt hozzá.

Mikor a robbantási tervvel elkészült, új lapot tépett ki jegyzetfüzetéből, s ráírta utasításait.

Agya pontosan, világosan működött. Írás közben mély elégedettséget érzett. Két lapot írt tele, aztán betűről betűre elolvasta a szöveget.

Ennyi elég lesz - gondolta. - Világos, érthető, s azt hiszem, hiánytalan. Elintézzük a két őrszemet, s Golz parancsa szerint felrobbantjuk a hidat. Ennyi az én dolgom. Nem fontos, hogy Pablo velünk tartson. Nem törődöm vele, akár így lesz, akár úgy. Nem óhajtom újból kezdeni a sehová sem vezető körforgást. Már kétszer visszaértem a kiindulási helyre; harmadszor nem próbálkozom vele.

Becsukta jegyzetfüzetét, s Mariához fordult.

- Hé, *guapa!* Megértettél valamit a rajzokból?

- Semmit, Roberto - felelte a lány, s megérintette a férfi ceruzát tartó kezét. - Befejezted?

- Be. Megírtam az utasításokat.

- Mit csináltál, *Inglés?* - kérdezte Pablo az asztal túlsó oldaláról. A szeme most megint zavaros volt.

Robert Jordan rápillantott. Nem kezdjük előről a körhintázást - gondolta -, kár fölülni. Most indul újból.

- Lerajzoltam a hidrobbantás tervét - felelte udvariasan.

- Hogy sikerült?

- Jól. Nagyon jól.

- Én a visszavonulás útját rajzolgom a fejemben - motyogta Pablo. A fiatalember az elködösült disznószemekről a boroskancsóra tekintett. Majdnem üres volt.

Ne ülj föl neki. Már megint részeg - állapította meg magában. - Grantról is azt mesélik, hogy a polgárháború kitörése napjától kezdve nem józanodott ki. Grant természetesen sértőnek találná az összehasonlítást Pablóval. Mit tudok még róla? Nemcsak ivott, hanem szüntelenül szivarozott is. Pablo mulatságos volna szivarral a szájában. De talán éppen ez tenné teljessé a képet; egy szétrágott szivar a szája csücskében. Ugyan, hol szerezhetne egy szivart Pablónak?

- És hogy sikerült?

- Nagyon jól - felelte Pablo, komoly képpel bólogatva. - *Muy bien.*

- Kigondoltál valamit? - kérdezte Agustín a kártyások közül.

- Ki - felelte Pablo. - Mindenfélét.

- A kancsóból merítetted a gondolatokat?

- Talán onnan. Ki tudja? María! Légy szíves, töltsd meg a kancsót.

- Talán a borostömlőben is akad néhány jó ötlet! - mondta Agustín, s visszafordult a kártyázókhoz. - A te helyedben belemásznék a borostömlőbe, s onnan gyűjtenék egypár jó gondolatot.

- Nekem az is elég, amit a kancsóban találok.

Nem - gondolta Robert Jordan -, most már ő sem akar fölülni. Nyilván magától forog. Sokáig nem is ülhet rajta az ember. Halál a vége. Még jó, hogy idejében leszálltam, és szerencsésen túl vagyok az első két körön. A részegek és gazfickók holtukig nem bírnak kiszakadni e meddő forgásból. Józan maradok, kívül maradok. Nem, Grant tábornok, engem már nem csalogat a hintájuk!

Pilar a tűz mellett ült, de úgy helyezkedett el, hogy a férfiak válla felett belásson kártyáikba.

Figyelte a játszmat.

Pilar testesíti meg az átmenetet a veszélyes kaland és a higgadt családi élet közt - gondolta a fiatalember. - De amint elindul a kerék, őt is elkapja. Engem már nem fenyeget.

Két nappal ezelőtt még nem is sejtettem, milyen kitűnő ez a Pablo-Pilar együttes. Mariáról azt sem tudtam, hogy a világon van. Sokkal egyszerűbb volt nélkülük az élet. Egyszerűnek, könnyen végrehajthatónak tartottam Golz parancsát. Csak aprócska nehézségekkel kellett számolnom, s természetesen, a robbantás következményeivel. Úgy gondoltam, hogy a parancs teljesítése után vagy sikerül visszajutnom a mieinkhez, vagy nem, s ha sikerül, szabadságot kérek, s elmegyek Madridba. Ebben a háborúban senki sem kaphat szabadságot, de nekem talán megengednék, hogy két-három napot Madridban töltsék.

Gondoltam, néhány könyvet veszek majd Madridban - merengett tovább -, s elmegyek a Florida hotelbe, szobát bérelek, meleg fürdőt rendelek. Luisszal, a portással hozatok egy üveg abszintot, a Mantequaerías Leonesastól vagy máshonnan, valami olcsóbb helyről, túl a Gran Vián. Tiszta ágyba fekszem, a fürdő után olvasok, iszom néhány pohár abszintot, felhívom a Gaylordot, s megkérdem, hogy kaphatok-e ebédet.

A Gran Vián azért nem akart enni, mert meggyőződése szerint ott rosszul főznek, s ha az ember nem megy időben, már semmit sem kap. Aztán sok arra az ismerős újságíró, s nem volna kényelmes állapot némán üldögelni köztük. Abszintra szomjazott, s egy alapos, hosszú beszélgetésre Karkovval a Gaylordban.

Ott a legjobb a konyha, pompás a sörük, s hallani lehet egyet-mást a háborús helyzetről is.

Voltaképpen a Gaylord szállót, a madridi oroszok központját sem szerette. Amikor először járt ott, úgy vélte, túlságosan fényűző a berendezése, túl finom a konyhája, s túl cinikus a légköre ahhoz, hogy ostromlott városban élnek. Később odaszokott. Könnyen elromlik az ember - gondolta -, de elvégre ki irigyelne tőlem ilyen kaland után egy tisztességes ebédet vagy vacsorát? Ami pedig a Gaylordban röpködő megjegyzéseket és jóslatokat illeti, csak eleinte éreztem őket cinikusnak, később meggyőződtem róla, hogy éppen ezek a legőszintebbek és legmegbízhatóbbak.

Nos, ha ezt az ügyet befejeztem, nekem is lesz mit mesélnem a Gaylordban. Igen, ha befejeztem!

Mariát is elvigyem a Gaylordba? - fontolgatta a kérdést. - Nem. Azt nem lehet. Otthagynya a szállodában, s amint visszatér a Gaylordból, ő is rendelhet magának egy

forró fürdőt. Később, ha már Karkovnak elmondott egyet-mást a lányról, elviszi. Nyilván kíváncsiak lesznek rá, ha már tudják a tudnivalókat.

Az is lehet, hogy a Gaylordnak még a tájékára sem megy el - tűnődött. - Hogy mégis a Gran Vián ebédel, s onnan nyomban visszamegy a Floridába! Csakhogy... majdnem bizonyos, hogy a Gaylordba is ellátogat. Szeretne ismét bekukkantani az ottani eseményekbe, újra kipróbálni a remek konyhát, a Gaylord kényelmét, fényűzését. De akárhogy lesz is, a kiruccanás után rohanva visszatér a Floridába, Mariához. Bizonyos, hogy magával viszi a lányt is, ha itt bevégezték a feladatot. Ha itt bevégezték. Ha. Ha most jól elvégzi a dolgát, megérdemli, hogy a Gaylordban ebédeljen.

Ebben a szállodában tanyáztak a legnevesebb spanyol paraszt és munkás parancsnokok, akik már a háború elején kitűntek, pedig előzetes katonai kiképzést sem kaptak. Aztán hallotta, hogy többen közülük beszélnek oroszul. Ez volt az első nagy csalódása, s csaknem cinikussá vált emiatt. De később megtudta, hogyan történt, s ekkor már rendjén valónak találta. Csakugyan egyszerű parasztok és munkások voltak, részt vettek az 1934-es forradalomban, el kellett menekülniük az országból, s Oroszországba mentek, ahol a katonai főiskolán s a Lenin Intézetben helyezték el őket, melyet a Komintern tartott fenn - hogy katonai képzettségük legyen, s legközelebb parancsnoki munkát végezhesenek.

A Komintern képezte ki őket. Ilyesmit a forradalomban még segíteni kész kívülállóknak sem lehet elárulni. Többet senki sem tudhat, mint amennyit tudnia kell. Ezt ő maga is megtanulta. Ha valamely ügy a lényegében igaz, a ráfonódó hazugság sem torzítja el.

A Gaylordban tudta meg azt is, hogy Valentin González, akit általában El Campesinónak vagy Parasztnak neveztek, sohasem volt paraszt, hanem a spanyol idegenlégióban szolgált mint őrmester, onnan megszökött, s beállt Abd el Krím seregébe. Robert Jordan ennek ellenére nagyon is rendjén találta El Campesino dolgát. Miért is kifogásolta volna? Az efféle háborúban égető szükség van paraszt vezérekre, egy igazi paraszt vezér viszont aligha játszhatott volna más szerepet, mint például Pablo; arról nem is szólva, hogy a köztársaság nem várhatott addig, amíg igazi paraszt vezéreket nevelhet. Campesinóval, a fekete szakállas, vastag néger ajkú, szenvedélyes, düllelt szemű fickóval, a fiatalember véleménye szerint legalább annyi baj lehetett, mint igazi paraszt vezérrel. Amikor utoljára látta, népszerűsége annyira megszedítette, hogy már maga sem kételkedett paraszti származásában. Egyébként jóindulatú, tisztességes, példásan bátor ember volt. Csak ne fecsegett volna oly sokat! Ha nekihevíült, mindent kiadott magából, tökéletesen megfélelvezve a titoktartás kötelességéről. Fecsegése sok bajt okozott. De a fronton mint brigádaparancsnok nagyszerűen bevált, különösen menthetetlen helyzetekben, s kivágta magát a legsúlyosabbakból is.

A Gaylordban ismerkedett meg Enrique Listerrel is. Valaha kőműveslegény volt Galíciában, most pedig egy hadosztályt vezetett. Ő is beszélt oroszul. Itt találkozott Juan Modestóval, az egykori andalúziai asztalosmesterrel, aki most vett át egy hadtestet. Orosz nyelvtudását aligha sajátította el Puerto de Santa Mariában, még ha

ott külön Berlitz-iskola működött volna is, asztalosmesterek pallérozására. Az oroszok őt becsülték legtöbbször a fiatal katonák közül, mert „százszázalékos” pártember volt így mondták, büszkén használva az amerikaiak szavajárását. Az esze is többet ért, mint akár Lísteré, akár El Campesinóé.

A Gaylordban az ember kiegészíthette műveltségét. Ott tudta meg, miért és hogyan történtek az események a valóságban. De még most is csak a tanulás kezdetéig jutott. (Ki tudja, meddig folytathatja?) A Gaylord minden bizonnyal hasznára vált. Amióta átment a Gaylord szellemi kohóján, szinte újjáöntődött, még sokkalta szilárdabban hitt régi eszményeiben. Az igazságot akarta ismerni, nem pedig a feltételezéseket. Líster, Modesto és El Campesino igazságai többet értek, mint a körülöttük támadt hazugságok és legendák. Egyszer talán majd mindenkihez eljut a nyers, színtiszta igazság - gondolta -, de addig is szívesen járok a Gaylordba, örömmel fogadom, amit ott kapok.

Úgy van, oda vezet majd első útja, mihelyt Madridba érkezett, megfürdött, pihent egyet, könyveket vásárolt, olvasott egy keveset, és megivott egy-két pohár abszintot. Legalábbis így képzelte el, mielőtt Mariát megismerte. Nem baj. Most egy szoba helyett majd kettőben szállnak meg, s a lány majd eltölti valahogy az időt otthon, amíg ő a Gaylordban jár. Ha itt, a hegyek közt kibírta a tétlen várakozást, a Hotel Floridában még könnyebb lesz. Három napot töltenek majd együtt. Hosszú idő! Elviszi a lányt az operába, moziba, megnézi a Marx Brothers filmjét. Már három hónapja megy a film, s még legalább három hónapig nem kerül le a vászonról.

Tetszeni fog Mariának a Marx Brothers, az operaház nagyon fog tetszeni.

Hosszú az út a Gaylordtól eddig a barlangig! De mi ez ahhoz képest, amilyen hosszú a barlangtól a Gaylordig! Kaskin azonban meg akarta ismertetni Karkovval, mert Karkov amerikaiakkal óhajtott beszélgetni. Nagyon szerette Lope de Vegát, gyakran hangoztatta, hogy a Fuente Ovejuna a legjobb színmű az egész világirodalomban. Lehet, hogy így van, de Robert Jordan más nézetet volt.

Karkovval hamarabb megbarátkozott, mint a Gaylorddal. Karkov a legokosabb ember valamennyi ismerőse között. Akkoriban fekete csizmát, sötét lovaglónadrágot és zubbonyt viselt. Keze, lába feltűnően keskeny volt, egész testi mivolta tökéletesnek látszott, rossz fogai miatt kissé küszködve beszélt. Robert Jordan az első két-három percben elég szánalmas figurának találta, de csakhamar megismerte kivételes értelmét, belső méltóságát, kaján humorát.

Kaskin úgy mutatta be a társaságnak, mint egy rendkívüli fickót, s Karkov kezdetben szinte sértő udvariassággal bánt vele, de Robert Jordan egykettőre lemondott a hős szerepéről, s elmesélt magáról egy történetet, amelyben nevetséges és trágár módon lehetetlen volt a szerepe, mire Karkov udvariassága nyomban megkönnyebbült gorombasággá változott, s mire harmadszor is átalakulhatott volna, már őszinte meleg barátságot kötöttek.

Kaskint ezek az emberek épp csak hogy megtúrták maguk közt. Alighanem nem volt egészen rendben a szénája, s nyilván épp Spanyolországban kellett rendbe hoznia. Neki nem árulták el, mi a vétke, de most, miután úgyis meghalt, talán beavatják a titokba.

Nemcsak Karkovval kötött barátságot, hanem az orosz újságíró fekete hajú, vonzó, de valószínűtlenül törekeny és ideges feleségével is. Az asszony nem sokat törődött a külsejével, fiatalon őszülő sötét haját például fiúsán rövidre nyíratta, a páncélosoknál dolgozott mint tolmács. Robert Jordan Karkov barátnőjével is összebarátkozott. Ez egészen másfajta nő volt, mint a felesége: macskaszemű, vörhenyes szőke hajú (a fodrászok váltakozó ízlése szerint olykor inkább vörhenyes, olykor inkább szőke), lusta, érzéki testű (mely könnyen összehangolódik más testekkel), nagyravágyó, mohó, imádta a pletykát, szerelmi kalandjait sem túlságosan titkolta. Karkovot azonban szinte mulattatta ez. Karkovról egyébként azt terjesztették, hogy a páncélosok tolmácsnőjén kívül még egy felesége is van, sőt némelyek szerint még kettő; bizonyosat azonban senki sem tudott. Robert Jordan őszintén megszerette a feleségét is, a barátnőjét is, sőt meg volt győződve róla, ha csakugyan volna még két felesége, azokat is egykettőre megkedvelné. Karkov elsőrangúan értett a nőkhöz.

Szuronyos katonák örködtek a Gaylord bejárata előtt. Éjszakánként ez volt a legbarátságosabb és legszórakoztatóbb hely az ostromlott Madridban. De jó volna ott tölteni a mai éjszakát is! Pedig most már a barlangban is enyhült a helyzet, mióta leállították a kereket. S a hó is elállt.

Szeretné bemutatni Mariát Karkovnak. Igaz ugyan, hogy ezt előre be kell jelentenie, s azt is szeretné tudni, hogyan fogadják majd vállalkozása után. Nyilván ott lesz Golz is, ha támadása elérte a kitűzött célt. Személyesen fogja elmondani a hadművelet lefolyását. S bizonyára ejt majd néhány csúfondáros szót Mariá miatt. Azok után, amiket a nőügyek elkerüléséről mondott. A fiatalember szórakozottan felemelte az asztalról Pablo boroskancsóját. Csak aztán kérdezte meg:

- Ihatok egy csészével?

Pablo bólintott. „Alighanem nagy hadmozdulatokat tervez - gondolta Robert Jordan. - Bizonyos, hogy szívesebben keresi a megváltó ötletet a boroskancsóban, mint az ágyú torkában. Ám azt meg kell adni neki, hogy ördögösen ügyes fickó, ha ilyen hosszú ideig meg tudott maradni ezzel a csapattal a hegyek között.” Tűnődve nézte Pablót; arra gondolt, milyen remek gerillavezér lehetett volna belőle az amerikai polgárháborúban. Sok ilyen szabadkapitány működött ott, akikről ma már semmit sem tudunk. Nem a Quantrillo-szerű vezérekre gondolt, nem is Mosbyra, nem a saját nagyapjára, hanem az ilyen öt-hat főnyi csoportok főnökeire. Vajon igaz-e, hogy Grant mindig részeg volt? Gyakran hallotta a nagyapjától, hogy a tábornok délután négy óra tájban már alig állt a lábán. Vickburg ostrománál pedig napokig részegen feküdt. Nagyapa azonban hozzátette, hogy ennek ellenére mindig józanul cselekedett, a részegsége abból állt, hogy sokat aludt, s nehezen lehetett felébreszteni. De ha egyszer felébredt, világosan tudta, mit kell tennie.

Ebben a háborúban még nem találkozott sem Grantekkel, sem Shermanekkel, sem Stonewallen Jacksonokkal, egyik oldalon sem. Nem, még Jeb Stuartokkal sem, még csak egy új Sheridanról sem tud. Ellenben annál több McClellant ismer. Különösen a fasisztáknál szerepel temérdek McClellan, de nekik is jutott legalább három példány ebből a fajtából.

Bizonyos, hogy ez a háború eddig még egyetlenegy katonai lángészt sem vetett

felszínre. Egyet sem, még véletlenül sem. De még olyant sem, aki legalább nagyjából hasonlítana az igazi hadvezérekre.

Kleber, Hans és Lukács derekasan helytállt Madridnál, a nemzetközi brigádok élén; ám Madrid védője, a kopasz, öreg, pápaszemes, önhitt, derék és korlátolt, propaganda csinálta Miaja tábornok oly féltékeny volt Kleber népszerűségére, hogy addig áskálódott ellene az oroszoknál, amíg meg nem fosztatta a parancsnokságtól, és át nem helyeztette Valenciába. Kleber jó katona volt, de szűk látókörű és fecsegő. Golz is értette a dolgát, de kezdettől fogva csak másodrendű beosztásokban szerepelt, s ott sem cselekedhetett önállóan. Ez a támadás volt eddig legnagyobb feladata, Robert Jordan azonban épp ezt a támadási tervét nem tartotta valami sokra. S ki van még köztársasági hadvezér? Gáll, a magyar. Ha a Gaylordban keringő híreknek csak a fele igaz, már rég föbbe kellett volna löni. De az is lehet, hogy a Gaylord pletykáiból csak minden tizedik szót szabad elhinni.

Kár, hogy nem lehetett ott a Guadalajara fennsíkján, amikor megverték az olaszokat. Akkor épp Estremadurában tartózkodott. Hans azonban két héttel ezelőtt beszámolt neki az ütközetről, részletesen megmagyarázta, mi történt. A csata egyszer már válságosra fordult, az olaszok ugyanis Trijueque mellett áttörték az arcvonalat, elvágták a torija-brihuegai utat, s bekerítéssel fenyegették a tizenkettedik zászlóaljat. „Szerencsére tudtuk, hogy olaszokkal állunk szemben - mesélte Hans -, s olyan manőverrel próbálkoztunk, amelyik másféle hadsereg ellen örültség lett volna. Az olaszok ellen azonban megpróbáltuk. És sikerült!”

Hans térképpel a kezében magyarázta az ütközet lefolyását. Mindenüvé magával vitte ezeket a térképeket - úgy megmámorosodott a csodálatos fordulattól, hogy azóta sem józanodott ki. Egyébként használható katona s jó bajtárs volt. Elmagyarázta, milyen pompásan verekedtek Líster, Modesto és Campesino spanyol csapatai, ami különösen parancsnokuk vasfegyelmének volt köszönhető. A három tábornok viszont az orosz tanácsadók irányítása szerint hajtotta végre sok hadmozdulatát. Valahogy úgy szerepeltek, mint a pilótanövendékek, akik csak oktatóval szállhatnak fel, s ha hibát követnek el, a mögöttük ülő oktató nyomban átveszi tőlük a vezetést. Talán az idén majd megmutatják, mit tanultak, s mit ér a tudományuk. Hamarosan majd oktatók nélkül kell repülniük, s maguk vezetik a hadtesteket és hadosztályokat.

Mindhárman meggyőződéses kommunisták voltak, a föltétlen fegyelem hívei. Nem is volt hiba csapataik fegyelmében. Líster nem ismert irgalmat, vakon hitt a fegyelem szentségében, s mint a legtöbb spanyol, ő sem sokra becsülte az emberéletet. De értett hozzá, hogyan kell harci egységbe kovácsolnia a hadosztályát. Más azonban a védelmi állásokat megtartani, s megint más védelmi állásokat megtámadni, elfoglalni, aztán egészen más egy hadsereget nyílt terepen mozgatni - gondolta Robert Jordan, amint ott ült az asztalnál. Félve gondolt Líster önálló szereplésére. Most mi lesz majd az irányító pilóták nélkül? Bár az is lehet, hogy az irányító pilóták mindvégig megmaradnak. Lehet. Az is lehet, hogy megerősítik őket. Jó volna tudni, mi az orosz álláspont az egész ügyben. A Gaylordban majd ezt is megtudja. De sokat szeretne megtudni a Gaylordban!

Pedig egy időben szinte féltette a saját elvhűségét és komolyságát a Gaylord légkörétől. Merőben más világgal találkozott itt, mint a Velazquez 63-ban, a nemzetközi brigád madridi székhelyén, ahol szinte vallásos áhítat töltötte el a szíveket és a levegőt.

A Velazquez 63-ban a látogató néhány perc alatt maga is egy szerzetesrend tagjának érezte magát - de a Gaylord hangulata az ötödik hadsereg vezérkarának szellemétől is alaposan különbözött. A nemzetközi brigád, az ötödik hadsereg - mielőtt az új hadsereg brigádjaiba szétszoportosították volna - szinte a keresztes háborúk világát elevenítette meg. Keresztes vitézek - jobb szóval sem lehetne jellemezni őket, bár már úgy elcsépezték a szót, hogy valódi jelentése szinte kiveszett belőle. A bürokrácia, a tehetetlenség és a pártharcok ugyan itt is dúsan tenyésztek, ám, aki ott élhetett, mégis úgy érezte, hogy megtalálta azt az élményt, amelyre hiába áhítozott első áldozáskor. A felszenteltség élményét találta meg ezeken a helyeken, a világ elnyomottjainak védelmére felszentelt harcos öntudatát, s erről az érzésről éppoly nehéz és kínos lett volna beszélni, mint egy vallási élményről - pedig éppoly hiteles élmény volt, mint Bach zenéje, vagy a chartres-i, a léoni székesegyház hangulata a nagy ablakon behulló fényben, vagy Mantegna, Greco és Brueghel képei a Pradóban. Az ember hitt a hivatásában, teljes lélekkel, a lélek szerint testvérének tekintette valamennyi társát a küzdelemben. Robert Jordan eddig nem tudta, hogy ilyen nagyszerű lehet az emberi sors. Oly szentnek érezte hivatását, oly tisztának a háború célját, hogy szinte figyelemre sem méltatta a halálveszélyt, s legfeljebb azért igyekezett életben maradni, hogy folytathassa kötelességének teljesítését. Tökéletes boldogságot érzett, amiért ezt az érzést tettekre válthatta át. Harcolhatott.

Harcolt is eleget. Ám éppen azok, akik életben maradtak, s bebizonyították rátermettségüket, harc közben mindinkább elvesztették érzéseik tisztaságát. Egy félév alatt teljesen elvesztették.

Egy város vagy egy fontos állás védelme közben még érintetlen marad az első érzés. A Sierrákban például éppen a vad küzdelem forrasztotta őket össze, forradalmi, testvéri közösségbe. A szüntelen gránáttűzben sok ember szökött meg a csapattól. Akit szökésen értek, vagy menekülés közben elkaptak, azt nyomban agyonlőtték. A kivégzettek holttestével senki nem törődött, az út szélén hagyták őket rothadni, csak töltényeiket s értéktárgyaikat vették el. Senki sem ütközhetett meg rajta, ha töltényeiket, csizmájukat, bőrkabátjukat elvették - sőt, ha értéktárgyaikat is kiszedték a zsebükből, hisz ezzel csak megelőzték az anarchisták fosztogatását.

Helyesnek és szükségszerűnek érezték a megfutamodók agyonlövését. Nem láttak hibát benne - menekülésükkel önzésüket árulták el. A fasiszták szakadatlanul támadtak, ők azonban végre megállították őket a hegyoldalban, a Quadarrama szürke sziklái és törpefenyői közt. Megvetették lábukat az út szélén, dacoltak légitámadásokkal, pergőtűzzel, sőt este ellentámadásba lendültek, és visszanyomták az ellenséget. A fasiszták később a balszárnyon ismét megpróbálták előrenyomulni: a sziklák és fák oltalmában lopóztak előre, de ők keményen védték a szanatórium épületét, kitartóan tüzeltek az ablakokból és a tetőről. Az ellenség kétfelől is szorongatta őket, s hamarosan megtudták, milyen érzés bekerített állásokban harcolni.

De végül az ellentámadás mégis az út mögé vetette vissza az ellenséget.

Mindenki teljesítette kötelességét s lelkiismerete parancsát. Ő is csak ezt tette. A félelemtől szárazon égett a szája és a torka, por és vakolat hullott rá a golyó szaggatta falról, a robbanások szörnyű lármája a fülét hasogatta. S ők közben szinte vallásos áhítattal végezték dolgukat; a géppuska csövét tisztogatták, félrehurcolták az elesetteket, hason kúszva, törmeléktől borítva visszamásztak a fedezékbe, igyekeztek kiszabadítani a csőben rekedt töltényt... sikerült, a géppuska ismét működött. Az útra irányították.

Megismerte a csata lázas bódulatát, mámoros elragadtatását. Egész nyáron és egész ősszel a világ szegényeiért harcolt, a zsarnokság ellen - mindazért, amiben hitt, s az új világért, amelynek eljövételét várta. Akkor ősszel megtanulta a szenvedést, a hideg és nedves földön, a sárban, a marcangoló, kimerítő ásási, erődítési munkák közepette. A nyár és az ősztől élménye szinte nem is hatolt el tudatáig; valahol ott rejtőzött az álmoság, kimerültség, idegesség szüntelen sajgása alatt. S nemcsak hogy túlélte ezeket a megpróbáltatásokat, de meg is erősödött bennük. Akkoriban joga lett volna hozzá, hogy büszkeséget érezzen, mély, egészséges, önzetlen büszkeséget.

A Gaylordban nem érezhette volna ilyen jól magát, túl naiv volt még akkor, valóságos kegyelmi állapotban élt. Viszont a Gaylord sem lehetett még akkor az, ami később lett. Nem, biztosan nem - okoskodott. Egyáltalán nem. Akkor még nem is volt Gaylord.

Karkov sokat mesélt neki ezekről a napokról. Az oroszok, akik már akkor itt voltak, a Palace hotelben éltek, de Robert Jordan egyet sem ismert közülük. Ez még a partizáncsapatok megalakulása előtt volt; még mielőtt Kaskinnal és a többiekkel találkozott volna. Kaskin északon harcolt Irúnnál, San Sebastiánnál, a Vitorio körüli elvetélt csatában. Csak januárban érkezett Madridba. De mialatt Robert Jordan Carabanchelnél és Useránál küzdött, három borzalmas nap alatt sikerült megállítaniuk a Madrid ellen törő fasiszták jobb szárnyát, s házról házra harcolva az összeroncsolt külvárosban, a szürke napsütéses fennsík szélén hátraszorították a mórokat és a harmadik hadsereget, majd a magaslatokon erős védelmi vonalakat készítettek a város védelmére. Karkov ekkor már Madridban tartózkodott.

Karkov sohasem beszélt cinikusan erről az időről. Ezekben a napokban, amikor már minden elveszettnek látszott, az emberek minden kitüntetésnél jobban örültek annak, ha a legkisebb reményük nyílt a menekülésre. A kormány elhagyta a várost és magával vitte a hadügyminisztérium összes autóját, úgyhogy az öreg Miajának kerékpáron kellett kiharikáznia a védelmi állások megtekintésére. Ezt az egyet nem hitte el Robert Jordan, még leghazafiasabb álmaiban sem tudta elképzelni Miaját kerékpáron. Karkov szerint azonban igaz volt a hír. Így írta meg az orosz újságoknak, s a megírás után valószínűleg azt akarta, hogy úgy is legyen igaz.

De volt egy másik története, melyet nem írt meg. A Palace hotelben feküdt három sebesült orosz, akikért neki kellett vállalnia a felelősséget. Kettő tankvezető volt, a harmadik repülő, és olyan súlyos volt a sebesülésük, hogy nem lehetett őket tovább szállítani. Fontos, hogy ne fedezzék fel őket, mert a nyílt orosz beavatkozás igazolta volna a fasiszták nyílt beavatkozását. Karkovnak tehát el kellett tüntetnie

ezeket az oroszokat, nehogy a fasiszták kezébe kerüljenek, ha feladják a várost.

Ha megadják magukat, neki kellett megmérgeznie a sebesülteket, és el kellett tüntetnie minden személyazonossági jelet, mielőtt elhagyja a Palace hotelt. Három sebesült ember holttestéről, akik közül az egyiknek három golyó fúródott a gyomrába, a másiknak az állkapcsát lőtték el, úgyhogy a hangszálai kilátszottak, a harmadiknak pedig keze és arca égett el, és sem haja, sem szemöldöke, sem szempillája nem maradt - aligha tudta volna bárki is kitalálni, hogy oroszok. Senki sem tudta volna a Palace ágyaiban fekvő holttestek nemzetiségét megállapítani. Egy meztelen hulla nem árulja el származását. Nehéz lenne kideríteni valakinek a nemzetiségét vagy politikai nézetét, ha már meghalt. Robert Jordan megkérdezte Karkovot, mit érzett, amikor megbízták ezzel a feladattal, és Karkov azt felelte, nem sokat töprengett rajta.

- Hogyan akarta végrehajtani? - kérdezte Robert Jordan. - Nem olyan könnyű hirtelen megmérgezni három embert!

Dehogynem - felelte Karkov -, ha magam is felkészültem már arra, hogy bármely pillanatban mérget vegyek be.

Elővette cigarettatárcáját, és megmutatta Robert Jordannak, mit tartogatott egyik rekeszében.

Ha foglyul ejtik, legelőször a cigarettatárcáját veszik el - jegyezte meg Robert Jordan -, s közben magasra kell emelnie a karját.

- Itt is van egy kevés - vigyorgott Karkov, és megmutatta kabátja kihajtóját. - A számba veszem a kihajtót, beleharapok és lenyelem.

- Ez már jobb - vélte Robert Jordan. - Igaz, hogy keserűmandula-szaga van, ahogyan a detektívregények írják?

- Nem tudom - felelte Karkov. - Még sohasem szagoltam meg. Törjünk fel egy kis dobozt, hogy megszagoljuk.

- Inkább őrizze meg.

- Igaza van felelt Karkov, és eltette a cigarettatárcát. Nem vagyok gyáva, de a súlyos napok bármikor visszatérhetnek, ilyesmit meg nem lehet akárhol beszerezni. Láta már a córdobai frontról beérkezett hadijelentést? Nagyon szép! Ez most a kedvencem.

- Mit mond? - kérdezte Robert Jordan, aki épp a córdobai harctérről érkezett Madridba. Szíve elszorult arra a gondolatra, hogy valaki olyasmiről tréfál, amit ő halálosan komolyan vesz. - Mutassa!

- „*Nuestra gloriosa tropa sigue avanzando sin perder ni una sola palma de terreno*” - mondotta Karkov furcsa spanyol kiejtéssel.

- Lehetetlen! - morogta Robert Jordan gyanakodva.

- „Győzedelmes csapataink folytatják előnyomulásukat anélkül, hogy egy talpalatnyi helyet elveszítenének” - ismételte Karkov. - Szóról szóra ez a hadijelentés. Majd előkeresem magának.

Messze vagy már attól a lelkiállapottól, melyet a Sierrában, Ca-rabanchelnél és Userában ismertél meg - gondolta. - Hajlasz a romlottságra - tette hozzá gondolatban. De valóban romlottság-e, vagy csak az első hetek naivsága kopott le róla? Nem ugyanígy járt volna más is? Ki tudja megőrizni az érzelmeknek azt a tisztaságát, a

hivatásba vetett lelkesedésnek azt a hevületét, mellyel a fiatal papok, a fiatal orvosok, a fiatal katonák indulnak el életpályájukon? A papok talán meg tudják őrizni, vagy ha nem, hát kiugranak. Talán azok a kommunisták, akiknek az önfegyelme elég szigorú. Nézz Karkovra!

Nem tudott betelni Karkov tanulmányozásával. Mikor legutóbb a Gaylordban járt, Karkov egy brit közgazdászért lelkesedett, aki sok időt töltött Spanyolországban. Robert Jordan már évekkkel ezelőtt olvasta ennek az embernek könyveit, s becsülte, bár semmit sem tudott róla. Igaz, nem sok fontosságot tulajdonított annak, amit Spanyolországról írt; túlságosan átlátszó és egyszerű volt az elmélete, és gyakran meghamisította az idézett statisztikákat.

De Robert Jordan úgy vélte, nem kell különösebb figyelemmel lennie olyan újságírói munkákra, melyek általa is ismert országok kérdéseit tárgyalják; tehát tovább tisztelte a szerzőt tiszta szándékáért.

Végül találkozott ezzel az emberrel, amikor épp támadásra készültek Carabanchelben. A bikaviadalok arénájának egyik sarkában guggoltak, odakünn az utcán lövöldöztek, mindenki idegesen készülődött a támadásra.

A megígért tank nem érkezett meg, s Montero tenyerébe hajtott fejfelül.

- Nem jött meg a tank! - ismételte szüntelen. - Nem jött meg a tank!

Hideg nap volt, sárga port kavart fel a szél az utcán, Montero megsebesült a bal karján, már nem is tudta megmozdítani.

- Itt kellene lenni a tanknak - mondta -, meg kell várunk a tankot, de nem tudjuk megvárni!

Sebe miatt türelmetlen és ingerlékeny volt.

Robert Jordan elment, hogy megkeresse a tankot, mely Montero szerint valószínűleg a bérház mögött, a villamosvonal fordulójában állott. Valóban ott állt. Sajnos, nem tank volt, hanem csak öreg páncélszék, a spanyolok azonban ezekben a napokban mindenre ráfogták, hogy tank. A vezető nem akarta elhagyni a bérház sarkát, s kijelentette, hogy nem hajt az arénaig. A gép mellett állt, s bőrsisakos fejét összefont karjára hajtotta. Megrázta a fejét, midőn Robert Jordan hozzálépett, továbbra is karjához szorította, majd elfordult, anélkül hogy ránézett volna Robert Jordanra.

- Nem kaptam parancsot, hogy odamenjek - mondotta komoran.

Robert Jordan elővette pisztolyát, s csövét a vezető bőrkabátjára nyomta.

- Itt a parancs - mondta neki. De a férfi megrázta a fejét, és csak annyit mondott:

- Nincs lőszer a gépfegyver számára.

- Találunk az arénában - felelte Robert Jordan. - Gyerünk! Odalent majd megtöltjük a szalagot. Gyerünk!

- Nincs aki kezelje a gépfegyvert.

- Hol a társa?

- Meghalt - mondta a vezető. - A kocsiban fekszik.

- Húzd ki onnan! - mondta Robert Jordan. - Húzd ki onnan!

- Nem merek hozzányúlni - mondta a vezető. - Ráesett a gépfegyverre és a kormánykerékre, s nem tudok leülni melléje.

- Gyere! - mondta Robert Jordan. - Húzzuk ki együtt!

Behajolt a páncélos kocsiba. Úgy beütötte a homlokát, hogy a sebből arcába folyt a vér. A halott ember olyan nehéz és merev volt, hogy nem bírta megmozdítani. Arccal a kormánykerékre bukott, a fejét is alig tudta elhúzni. De végül is térdét a halott feje alá tolta, s ruhájánál fogva maga felé vonta az ajtóhoz.

- Segíts! - kiáltott rá a vezetőre.

- Nem akarok hozzányúlni - mondta a vezető, és Robert Jordan észrevette, hogy sír. A könnyek az orra mentén kétoldalt csurogtak porlepte arcára; orrából is szivárgott a víz.

Végül is sikerült kirángatni a halottat. A járdára esett, a villamossín mellé; az előbbi helyzetben feküdt most is, viaszszürke arcával a cementjárdán, görcsösen hátrahúzott kézzel.

- Szállj be, ha mondom! - kiáltotta Robert Jordan, és megfenyegette pisztolyával a vezetőt. - Gyerünk, gyorsan.

Ebben a pillanatban vette észre a férfit, aki kilépett a kórház kapuján. Hosszú felöltőt viselt, hajadonfőtt volt, haja már szürkült, széles pofacsontja volt, s két szeme közel ült egymáshoz. Egy csomag Chesterfield cigarettát tartott kezében, egyet kivett, és odaadta Robert Jordannak, aki pisztolyával betuszkolta a vezetőt kocsijába.

- Csak egy pillanatnyi türelmet, elvtárs - szólt Robert Jordanhoz spanyolul. - Nem tudná megmondani, hogy áll az ütközet?

Robert Jordan elfogadta a cigarettát, és kék szerelőruhájának mellső zsebébe süllyesztette. A régebben látott fényképről rögtön felismerte az embert: az a bizonyos brit közigazdász volt.

- Szard össze magad - mondta angolul. Majd spanyolul a vezetőnek: - Szállj be! Az arénához! Érted?

S már becsapta maga mögött a nehéz ajtót, bezárta, s elindultak a lejtőn; a golyók kopogni kezdtek a kocsi oldalán, mint vasüstbe dobott kavicsok. Mikor a gépfegyver is megszólalt, úgy érezte, mintha kalapácsokkal döngették volna a kocsit. Behajtottak az aréna kapuja elé, ahol a pénztárlakon még mindig ki voltak függesztve az októberi falragaszok.

Elvtársaik már várták őket, kézigránátokkal az övükben és zsebükből, nyitott munícióládákkal, s Montero megkönnyebbülten felkiáltott:

- No végre! Itt a tank! Támadhatunk!

Késő éjszaka elfoglalták a hegycsúcson ülő házakat. Kényelmesen lefeküdt egy téglafal mögé, melyben lőréseket ütöttek, és az alattuk elterülő szép, lapos lötereget figyelte, melynek másik végéből a visszavonuló fasiszták lövöldöztek a bal szárnyat védő, omlatag villa felé. Egy halom szalmán feküdt, átizzadt ruhában, egy takaróval maga körül, hogy megszáradjon. Miközben itt feküdt, eszébe jutott a közigazdász, és elnevette magát; most már sajnálta, hogy olyan durva volt. De abban a pillanatban, ahogy átvette a cigarettát, melyet amaz úgy nyújtott át, mint borra-valót a felvilágosításért, túl nagy volt benne a harcoló férfi gyűlölete a nem harcoló iránt.

Most eszébe jutott a Gaylord, ahol Karkov erről az emberről beszélt neki.

- Tehát ott találkozott velem - mondta Karkov. - Jómagam nem jutottam messzebb a Puente de Toledónál. Ő azonban jól kinn járt az arcvonala felé. Azt hiszem,

ez volt utolsó bátor napja. Másnap elhagyta Madridot. Toledónál viselkedett a legbátrabban, ott felülmúlhatatlan volt. Az Álcazar elfoglalását részben neki köszönhetjük. Ha látta volna Toledóban. Azt hiszem, az ő erőfeszítése és bátorsága tette, hogy az ostrom eredményes volt. Ez volt a háború legörültebb fejezete. Mondja csak, hogyan vélekednek róla Amerikában?

- Azt tartják róla, közeli kapcsolatban áll Moszkvával.

- Ez nem igaz - mondta Karkov. - De remek arca van, sikereit legnagyobb részben arcának és modorának köszönheti. Én az arcommal nem sokra vihetnem! Amit elértem, azt az arcom ellenére értem el, mert én bizony nem sok rokonszenvet és bizalmat keltek az emberekben. De ez a Mitchell az arcának köszönheti szerencsését. Igazi összeesküvőarca van. Aki könyvekből olvasott az összeesküvőkről, tüstént bizalmat érez iránta. A modora is, akárcsak egy összeesküvőé. Ahova belép, ott mindenki szentül meg van győződve róla, hogy hivatásos összeesküvővel van dolga. Az ön gazdag honfitársai, akik érzelmi okokból segítik a Szovjetuniót, vagy mivel azt remélik, hogy biztosíthatják magukat a párt esetleges győzelmére, ha meglátják az arcát, szentül hiszik, hogy egy Komintern-ügynökkel akadtak össze.

- Nincs semmi kapcsolata Moszkvával?

- Semmi. Ide figyeljen, Jordan elvtárs! Hallott már a bolondok két kategóriájáról?

- Nem hallottam.

- Kétféle bolondot ismerünk Oroszországban - vigyorgott Karkov. - Az első a téli bolond. A téli bolond megjelenik házunk ajtaja előtt, és hangosan bekopog. Az ember kinyitja az ajtót, és rögtön tudja, hogy még sohasem látta. Tekintélyes fajta. Rendszerint magas termetű, csizmát visel, prêmes kabátot és prêmes kucsmát, és egészen elborítja a hó. Azzal kezdi, hogy letisztítja a csizmáját, és hullik róla a hó. Aztán leveti bundáját, megrázza; még több hó hull ki belőle. Végül kucsmáját is leveri, odaütögeti az ajtóhoz; erről hull le a legtöbb hó. Újból letisztítja csizmáját, és belép a szobába. Az ember ránéz, és már tudja, hogy bolonddal van dolga. Ez a téli bolond... A nyári bolond az utcán járkál, karját lengeti, fejét rázza, száz lépésről látja mindenki, hogy bolond. Ilyen a nyári bolond. A mi közgazdászunk téli bolond.

- Miért bíznak meg benne az emberek? - kérdezte Jordan.

- Az arca miatt! - felelte Karkov. - Gyönyörű *gueule de conspirateur*-je¹ miatt. Úgy tud viselkedni, mint aki épp most érkezett valami államfői találkozóról. Természetesen - tette hozzá mosolyogva - sokat kellett utaznia, hogy kellő gyakorlatra tegyen szert. Furcsa emberek a spanyolok. Ennek a kormánynak sok pénze volt, sok aranya, de barátainak semmit sem adott. Maga a barátjuk. Ingyen dolgozik értük, és nem fog jutalmat kapni. Azokat az embereket azonban, akik valamilyen fontos vállalatot vagy államot képviselnek, mely nem barátjuk ugyan, de meg akarják nyerni: ezeknek az embereknek sokat fizetnek. Furcsa, mi? Érdemes megfigyelnie!

¹ *Összeesküvő-pofa (spanyol).*

- Elég baj - mondta Robert Jordan. - A pénz a spanyol munkásoké.

- Nem arról van szó, hogy tessék magának a dolog, hanem hogy megértse - mondta Karkov. - Időről időre kioktatom magát, és egyszer talán sikerül befejeznem a

nevelését! Nem érdektelen dolog, úgy látom, tanárokat tanítani!

- Nem hinném, hogy tanár lesz belőlem, ha visszatérek. Valószínűleg ki fognak közöszíteni, mert vörös vagyok.

- Nos, legrosszabb esetben eljön a Szovjetunióba, és ott folytatja tanulmányait. Ez lesz a legjobb megoldás.

- De hisz spanyol szakos vagyok!

- Sok országban beszélnek spanyolul - felelte Karkov. - S ne feledje, hogy már kilenc hónapja nem tanított, márpedig ez alatt kilenc hónap alatt sok mindent el lehet sajátítani. Miféle dialektikai könyveket olvasott?

- A *Marxizmus kézikönyvé*-t, Emil Burns szerkesztésében.

- Ez is valami, ha elolvasta az egészet. Ezeröttszáz oldal, és van min gondolkozni mindegyik oldalnál. De vannak még más könyvek is, melyeket el kell olvasnia.

- Most nincs időm.

- Tudom - mondotta Karkov. - Úgy értem, majd egyszer. Sok mindent el kell olvasnia, hogy megértse, mi történik most. Szüksége lenne még egy könyvre, amelyik megmagyarázná a fontosabb tennivalókat. Talán én fogom megírni. Remélem, én leszek az, aki megírom.

- Nem tudom, ki írhatná meg jobban, mint maga.

- Ne hízelegjen - mondotta Karkov. - Én csak újságíró vagyok. De mint a többi újságírónak, nekem az a legnagyobb vágyam, hogy irodalommal foglalkozzam. Most épp Calvo Sotelo-ról írok tanulmányt. Fasiszta volt, igazi spanyol fasiszta, Franco és a többi nem ilyen. Tanulmányoztam Sotelo valamennyi írását és beszédét. Örülhetünk neki, hogy megölték.

- Azt hittem, nem hisz a politikai gyilkosságokban.

- Igen gyakoriak - mondotta Karkov. - Igen-igen gyakoriak.

- De...

Karkov mosolygott.

- Mi nem helyeseljük az egyéni kegyetlenkedést - mondotta. - Legalábbis a terrorista gyilkosságokat és az ellenforradalmi szövetkezéseket nem. Mélységesen undorodtunk a Buharin-féle kétkulacsos, pusztító, gyilkos hiénáktól, a Zinovjev-, Kamenyev-, Rikov-féle hóhérsöpredéktől. Gyűlöljük és megvetjük ezeket a vadállatokat - mosolygott újra. - Mégis, azt hiszem, igen gyakoriak a politikai gyilkosságok.

- Úgy érti...

- Nem úgy értem. Kivégezzük és elpusztítjuk az emberiségnek ezt a söpredékét, az áruló-kutya tábornokokat s a vérlázítóan hűtlen tengernagyokat. Elpusztítjuk őket, de ez nem gyilkosság. Érti a különbséget?

- Értem - felelt Robert Jordan.

- Szeretek tréfát üzni mindenből, bár a tréfa még tréfából is elég veszedelmes dolog. De ha tréfálok is, ne higgye, hogy a spanyol nép nem fogja egyszer megbánni, hogy nem lőtt föbe egy csomó tábornokot, akik ma még parancsnokolnak. Pedig nem szeretem a főbelövést, érti?

- Én nem utálok őket - mondotta Robert Jordan. - Nem szeretem őket, de nem is utálok.

- Tudom - bólintott Karkov. - Már mondták nekem.

- Ennyire fontos ez? - kérdezte Robert Jordan. - Csak őszinte akartam lenni.

- Sajnálatos dolog - mondta Karkov -, de ennek tulajdonítható, hogy megbízhatóként kezelnek olyan embereket, akiknek sokáig kellene még várniuk, amíg megérdemlik ezt a minősítést.

- Engem megbízhatónak tekintenek?

- Munkájában igen. De még egyszer-kétszer el kellene beszélgetnünk, hogy lássam, megbízhatom-e a gondolkodásában is. Sajnos, sohasem beszélgetünk komolyan.

- Gondolkodásomat felfüggesztem a győzelemig - mondotta Robert Jordan.

- Talán nem kell sokáig felfüggesztenie. De igyekezzék egy kicsit mégis tornáztatni néha.

- A *Mundo Obrero*-t² szoktam olvasni - jegyezte meg Robert Jordan.

² *Munkásvilág - a Spanyol Kommunista Párt lapja.*

- Ez jó. Ez nagyon jó. Látja, én is megértem a tréfát - mondotta erre Karkov. - Azért sok értelmes dolgot lehet olvasni a *Mundo Obrero*-ban. Erről a háborúról sehol sem olvashat értelmesebbeket.

- Igen - mondotta Robert Jordan -, egyetértek magával. De hogy hiánytalan képet kapjunk a történelekről, ahhoz mást is kell olvasni, mint pártlapokat.

Karkov bólintott.

- Akkor sem kap hiánytalan képet, ha húsz újságot olvas el. S mi haszna lenne, ha megismerné a valóságot? Én ismerem, s nincs egyéb vágyam, mint hogy elfelejtsem.

- Olyan rossz a helyzet?

- Jobb, mint volt. A nehezen túljutottunk, de még sok bajunk van. Nagy hadsereget szervezünk. Egyes részei, például Modesto, El Campesino, Líster és Durán csapatai megbízhatók, sőt több miit megbízhatók, nagyszerűek. A brigádjaink is megvannak még, bár a szerepük változó. De az olyan hadsereg, melynek jó és részei vannak, nem nyerheti meg a háborút. Egységes politikai nevelést kell adnunk mindenkinek; tudniuk kell, miért küzdenek, fel kell ismerniük a feladat fontosságát. Mindnyájuknak hinniük kell a küzdelemben, és el kell fogadniuk a legszigorúbb fegyelmet. Egy nagy hadsereget szervezünk, anélkül hogy időnk lenne beléjük verni azt a fegyelmet, amely nélkül hadsereg nem állja meg a helyét a tűzben. Néphadseregnek hívjuk, de híján lesz a néphadsereg előnyeinek és a sorozott hadsereg fegyelmének. Majd meglátja. Igen veszedelmes feladat.

- Nincs valami bizakodó kedvében.

- Nem - mondotta Karkov. - Most jöttem vissza Valenciából, ahol sok emberrel találkoztam. Valenciából nem sok reményt hozhat magával az ember. Madridban világosnak, kedvezőnek látszott a helyzet... kétség sem férhetett a győzelemhez. Valencia más. Ott a Madridból elmenekült gyávák kormányoznak. Remekül érzik magukat a pocsolyában, a bürokratikus kormányzásban, és mélységesen megvetik a

madridiakat. Az a rögeszméjük, hogy csökkenteni kell a háborús népbiztosság hatalmát. Hát még Barcelona! Látnia kellene Barcelonát!

- Ott mi van?

- Mint egy vígopera, olyan a város. Azelőtt a félcédulások regényes forradalmárok paradicsoma volt, most meg a játék katonáké. Azoké, akik szeretnek egyenruhát viselni, akik feszítenek és hencegnek, vörös-fekete sálakat hordanak, akik imádják a háborút, feltéve, hogy nem viszik ki őket a harctérre. Valenciában megfájdul az ember feje, Barcelonában pedig a hasát fogja nevéttében.

- Mi volt az a P.O.U.M. puccs?

- Nem volt komoly dolog! A P.O.U.M. a félcédulások és fanatikusak gyerekes mozgalma. Akadt ugyan közöttük néhány becsületes, félrevezetett ember is... s volt ott egy meglehetősen jó koponya és igen sok fasiszta pénz. Nem is olyan sok. Szegény P.O.U.M.! Bolond emberek!

- Sok áldozata volt a puccsoknak?

- Nem túl sok, legalábbis nem annyi, ahányat már agyonlőttek, vagy eztán fognak agyonlőni. Az egész P.O.U.M. olyan, mint a neve: komolytalan. Akár M.U.M.P.SZ.-nak is nevezhették volna, vagy K.A.N.Y.A.R.Ó.-nak. De nem, a kanyaró veszedelmesebb, az ember megvakulhat, megsüketülhet. Azért csinálták az egész összeesküvést, hogy megöljenek engem, s hogy megöljék Waltert, Modestót, Prietót. Szép vegyes névsor, ugye? Nem sokban hasonlítunk egymásra. Szegény P.O.U.M. Nem öltek meg soha senkit, sem az arcvonalon, sem egyebütt. Legfeljebb Barcelonában.

- Maga ott volt?

- Ott. Egy táviratot küldtem lapomnak, melyben részletesen leírtam a trockista gyilkosok alávaló szervezkedését és aljas fasiszta cselszövéseiket. Köztünk szólva azonban, az egész P.O.U.M. nem volt komoly dolog. Nin volt az egyedüli komoly ember. Már a markunkban tartottuk, de elmenekült.

- Most hol van?

- Párizsban. Mi azt mondjuk, Párizsban van. Kedves fickó volt, de csupa politikai elhajlás.

- Igaz, hogy összeköttetésben álltak a fasisztákkal?

- Ki nincs velük összeköttetésben?

- Mi például.

- Ki tudja? Remélem, mi nem. Maga egyébként elég gyakran jár a vonalaik mögé - vigyorgott. - A párizsi köztársasági nagykövetség egyik titkárának a fivére elutazott St. Jean de Luz-be, hogy ott burgosiakkal találkozzék.

- Jobban érzem magam az arcvonalon - mondta Robert Jordan. - Minél közelebb az arcvonal, annál rendesebbek az emberek.

- Hogyan érzi magát a fasiszta vonalak mögött?

- Nagyon jól. Igen derék embereink vannak odaát.

- Nos, valószínűleg nekik is megvannak a maguk derék embereik a mi vonalaink mögött. Ha megtaláljuk, agyonlőjük őket, és ők is agyonlövők a mieinket. Ha odaát van önáluk, gondoljon arra, hány embert küldhették át mihozzánk.

- Gondoltam már rá.

- Hát mára lesz min gondolkoznia - fejezte be Karkov. - Most igya ki a sörét, mert nekem föl kell mennem. Fontos emberekkel van találkám. Keressen fel minél előbb!

Hát igen - gondolta Robert Jordan. Sok mindent tanult a Gaylordban. Karkov elolvasta az egyetlen könyvét, amit kiadott. A könyvnek nem volt túlságosan nagy sikere. Kétszáz oldalas könyv, de kétséges, vajon elolvasta-e kétezer ember? Beleírt mindent, amit Spanyolországban tapasztalt tíz év alatt, mialatt beutazta a vidéket gyalog, harmadik osztályon, autóbuszon s ló- és öszvérháton. Ismerte a baszk vidéket, Navarrát, Aragont, Galiciát, a két Castiliát és Estremadurát. Borrow és Ford könyvei olyan jók, hogy nem sok újat tudott mondani. Karkov szerint mégis jó könyv volt.

- Azért foglalkozom magával, mert úgy látom, őszintén ír, ami nagy ritkaság. Sok mindent szeretnék még magától megtudni.

Megírja majd az új könyvét is, ha kijut innét. De csak olyan dolgokról, amelyeket ismer, alaposan ismer. Sokkal jobb írónak kell lennem, mint amilyen most vagyok, hogy megbirkózhassam a feladattal - gondolta. Nem olyan egyszerűek azok a dolgok, amelyekkel ebben a háborúban megismerkedett.

19

- Mit csinálsz? - kérdezte Mariá. Ott állt mellette, ránézett é» mosolygott.

- Semmit - felelte. - Gondolkozom.

- Min? A hídon?

- Nem. Azzal már végeztem. Rólad gondolkozom, meg egy madridi szállodáról, ahol néhány orosz ismerősöm lakik, meg egy könyvről, amelyet egyszer meg fogok írni.

- Sok orosz van Madridban?

- Nem, nagyon kevés.

- A fasiszta újságok szerint sok százezer.

- Hazudnak. Nagyon kevés van.

- Szereted az oroszokat? Az elődöd itt szintén orosz volt.

- Tetszett neked?

- Igen. Akkor beteg voltam, de feltűnt nekem, milyen szép és milyen bátor.

- Ostobaság! - szólt közbe Pilar. - Olyan lapos volt az orra, mint a tenyerem, s olyan széles az arca, mint egy birka feneke.

- Jó barátom és elvtársam volt - mondotta Robert Jordan Mariának. - Nagyon szerettem.

- Igen - szólt Pilar -, de azért agyonlőtted.

É szavakra az asztalnál ülő kártyázók felpillantottak, és Pablo is Robert Jordanra meredt. Hallgattak, csak Rafael, a cigány szólalt meg.

- Igaz ez, Roberto?

- Igaz - felelte Robert Jordan.

Sajnálta, hogy Pilar előhozta a dolgot. Bár ő se beszélt volna róla El Sordónál.

- Ő kért rá. Súlyosan megsebesült.

- *Qué cosa mas rara*¹ - mondotta a cigány. - Mikor nálunk volt, mindig erről a lehetőségről beszélt. Nem is tudom, hányszor ígértem meg neki, hogy megteszem, ha sor kerül rá. Milyen furcsa! - ismételte és megcsóválta fejét.

¹ *Milyen fura (spanyol).*

- Furcsa ember volt - hagyta rá Primitivo.

- Ide figyelj! - mondta Andrés, az egyik fivér. - Te tanár vagy. Hiszel-e abban, hogy az ember előre láthatja, mi történik vele?

- Abban hiszek, hogy nem láthatja előre - felelte Robert Jordan. Pablo kíváncsian bámult rá, Pilar mozdulatlan arccal figyelte. - Ez az orosz elvtárs már nagyon ideges volt, mert sokáig dolgozott az arcvonalon, Irúnnál is harcolt, arról meg tudjátok, hogy kemény munka volt... igen kemény! Később északon is küzdött. Mihelyt megalakultak az arcvonalak mögött működő csoportok, Estreniadurában és Andalúziában dolgozott. Azt hiszem, nagyon fáradt és ideges volt, és sokat képzelődött.

- Valószínűleg sok kegyetlen dolgot látott - jegyezte meg Fernando.

- Akárcsak a többiek - mondta Andrés. - Ide figyelj, *Inglés!* Mit gondolsz, megláthatja az ember előre, mi történik vele?

- Nem mondta Robert Jordan. - Ez csak babona és képzelődés.

- Csak folytasd - szólt Pilar. - Hallgassuk meg a tanár úr álláspontját! - Úgy beszélt hozzá, mint egy koravén gyerekhez.

- Azt hiszem, a félelem szüli a rémképeket - mondta Robert Jordan meg a baljóslatú jeleket...

- Például azokat a repülőgépeket is, amelyeket ma láttunk - szólt közbe Primitivo.

- Vagy a te jöveteledet - mondta Pablo halkán. Robert Jordan ránézett az asztal fölött, de mivel látta, hogy nem kihívásnak szánta, csak hangosan gondolkozott, nem felelt neki.

- Ha a megrettent ember rossz jelekkel találkozik, rögtön attól fél, hogy meghal. És úgy képzei, valami felsőbb erő küldi rá ezt az érzést. Azt hiszem, ennyi az egész. Nem hiszek szörnyetegekben, jövendőmondókban és természetfölötti dolgokban.

- Ez a furcsa nevű azonban előre látta a sorsát - jegyezte meg a cigány. - Úgy is történt minden, ahogyan megjósolta.

- Nem látta előre - legyintett Robert Jordan. - Egyszerűen félt attól a lehetőségtől, rögeszméjévé vált. Senki sem tudja nekem bizonyítani, hogy a jövőbe látott.

- Én sem? - kérdezte Pilar. Elkotorta a hamut a tűzről, aztán kézlegyintésekkel felélesztette.

- Nem. Nincs olyan boszorkányság vagy cigánytudomány, ami a jövőt előre tudná.

- Mert csodálatosan süket vagy - mondta Pilar. Nagy arca feketének látszott a gyertyavilágnál. - Nem vagy ostoba, de az a baj, hogy süket vagy. A süket nem tud

zenét hallgatni, még a rádiót sem hallja. S mivel sohasem hallotta, azt mondja, nem is létezik. *Qué va, Inglés*. Én megláttam a halált annak a furcsa nevűnek az arcán, mintha tüzes vassal sütötték volna rá.

- Nem láttad - erősködött Robert Jordan. - Csak félelmet láthattál rajta és képzelődést. Félelmet azok miatt a dolgok miatt, amelyeket átélt és a rögeszméje bélyegét.

- *Qué va* - felelte Pilar. - Olyan tisztán láttam rajta a halált, mintha csak a vállán ült volna. Halálszaga is volt.

- Halál szaga! - gúnyolódott Robert Jordan. - Talán félelemszaga! Mert a félelemnek van szaga!

- *De la muerte*² - mondta Pilar. - Ide figyelj. Blanquet a legnagyobb *peon de bregá-k*³ egyike volt. Granerónak dolgozott, és elmondta nekem, hogy Granero halálának napján, mikor útban az aréna felé megállottak a kápolnánál, Manolónak olyan erős volt a halálszaga, hogy ő majdnem elájult tőle. Holott maga látta, hogy Manolo megfürdött és friss ruhát vett fel, mielőtt az arénába indult. Az autóban még nem érezték a szagot, pedig szorosán egymás mellett ültek. Nem is érezte más rajta kívül, csak Juan Luis de la Rosa, de ő is csak a kápolnában. Sem Marcial, sem Chisuelo nem érezte sem előbb, sem később... akkor sem, midőn már a porond felé haladtak. Juan Luis azonban halálsápadt volt, és Blanquet megkérdezte tőle: - Te is?

² *A halálé (spanyol).*

³ *Bikaviadorok (spanyol).*

- Alig tudok lélegzeni - mondta Juan Luis. - A matadorod!

- *Pues nada* - felelte Blanquet. - Nem tehetünk semmit. Reméljük, hogy tévedtünk.

- És a többiek? - kérdezte Juan Luis Blanquet-től.

- *Nada* - felelte Blanquet -, semmit! Ez azonban úgy bűzlik, mint Jósé Talaverában.

- Aznap délután történt, hogy a Verague tenyészetéből származó Pocapena nevű bika a kerítésnek nyomta Manolo Grane-rót. Finito és én ott voltunk. A szarva teljesen szétroncsolta Manolo koponyáját, mely az *estribo* alá került, a *barrera* aljába, ahová a bika belökte.

- Te is ereztél valamit? - kérdezte Fernando.

- Nem - felelte Pilar -, túlságosan messze voltam. A hetedik sorban ültünk, de végignéztük, mi történt. Ugyanaznap este, amikor ez meghalt, Blanquet, aki Joselito szolgálatában állt, elmesélte a történetet Finitónak, mire Finito megkérdezte Juan Luis de la Rosát, aki azonban nem akart nyilatkozni. De a fejével intett, hogy igaz. Ott voltam, amikor ez történt. Így tehát, *Inglés*, lehet, hogy süket vagy bizonyos hangokra, akárcsak Chisuelo és Marcial Lalanda, s a többi *banderillero* és *picador*, meg Juan Luis és Manolo Granero többi embere, akik aznap szintén süketek voltak. Juan Luis és Blanquet azonban nem volt süket, és én sem vagyok.

- Miért beszélsz süketségről, mikor szagról van szó? - kérdezte Fernando.

- *¡Loco!*⁴ - mondta Pilar. - Beállhatnál tanárnak az *Inglés* helyett. De meg sok másról beszélhetnék neked, *Inglés*, és ne hidd, hogy amit nem látsz és nem hallsz, az

nincs. Te nem hallod azt, amit a kutya hall. És nem érzed azt a szagot, amit a kutya megérez.

⁴ *Ostoba! (spanyol).*

María Robert Jordan vállára tette a kezét, és nem is vette le.

„Elég a sok ostobaságból - gondolta Robert. - Jobban is ki lehetne használni az időt. De már késő van, ezt az estét már agyon kell ütni valahogy!”

Pablóhoz fordult:

- Te hiszel ezekben a babonákban?

- Nem tudom - felelte Pablo. - Azt hiszem, inkább veled tartok. Velem még semmi természetfölötti nem történt. Félni már gyakran félttem. Nagyon gyakran. Azt azonban elhiszem, hogy Pilar tenyéréből tud jósolni. S ha nem hazudik, talán az is igaz, amit a szagokról mond.

- *Qué va.* Miért hazudnék? - mondta Pilar. - Nem én találtam ki. Blanquet komoly ember volt, és nagyon vallásos is. Nem cigány volt, hanem valenciai polgár. Nem ismerted?

- Ismertem - felelte Robert Jordan. - Gyakran találkoztam vele. Alacsony, szürke arcú emberke volt, mindig köpenyben járt. Olyan fűgően mozgott, mint az üregi nyúl.

- Úgy van - felelt Pilar. - A szívbaj miatt volt szürke az arca, és a cigányok azt állították, hogy a vállán hordozza a halált, s csak úgy tudja távol tartani, ha köpenyeget visel. Ő ugyan nem volt cigány, de megérezte a halálszagot. Joselitón, Talaverában. Nem nagyon értem ugyan, hogyan érezhette meg a *manzanilla* bűzétől. Blanquet később nem szívesen beszélt erről, mert mindenki azzal torkolta le, hogy képzelődött, s bizonyára csak Jósé állott hónaljszagát érezte meg. De Manolo Granero esetének már Juan Luis de la Rosa is tanúja volt. Juan Luis nem valami egyenes ember, de jól érti a mesterségét, és nagy szoknyavadász, Blanquet pedig nyugodt, komoly ember, nem hiszem, hogy valaha is hazudott. Hidd el, én is megéreztem a halálszagot a bajtársadon, amikor itt járt.

- Nem hiszem el - mondta Robert Jordan. - Azt mondtad az imént, Blanquet az arénába menet érezte meg azt a szagot, a bikaviadal előtt. Kaskin vállalkozása azonban sikerült, s nem itt ölték meg. Hogyan érezhetted már akkor?

- Ez semmit sem bizonyít - magyarázta Pilar. - Ignacio Sánchez Mejías is olyan halálszagot árasztott, hogy a kávéházban sokan nem is akartak leülni az asztalához. Minden cigány tudott erről.

- Utólag sok mindent beszélnek az emberek - érvelt Robert Jordan. - Mindenki tudja, hogy Sánchez Mejías azért pusztult el, mivel már nem volt gyakorlata, rossz, nehézkes és veszedelmes volt a stílusa is, a reflexei sem voltak már a régiéik.

- Hát persze - mondta Pilar -, ez is igaz. De a cigányok mind tudták, hogy halálszaga van, és valahányszor belépett a Villa Rosába, Ricardo és Felipe Gonzáles azonnal felkelt, és eltávozott a hátsó ajtón.

- Talán tartoztak neki - mondta Robert Jordan.

- Meglehet - felelt Pilar -, könnyen meglehet. Mégis érezték a szagát.

- Igaz, amit Pilar mond, *Inglés* - mondta Rafael, a cigány. - Mindnyájan

hallottunk róla.

- Nem hiszem el - mondta Robert Jordan.

- Ide figyelj, *Inglés* - kezdte Anselmo. - Én sem vagyok barátja a boszorkányságnak, de ennek a Pilarnak az a híre, hogy nagyon ért az ilyesmihez.

- De milyen az a szag? - kérdezte Fernando. - Ha van ilyen szag, akkor pontosan le lehet írni.

Pilar elmosolyodott.

- Szeretnéd tudni, Fernando? Azt hiszed, megéreznéd te is?

- Ha van ilyen szag, miért ne érezném meg ugyanúgy, mint más?

- Miért is ne? - nézett rá gúnyosan Pilar, és nagy kezével körülölelte a térdét. -

Ültél már hajón, Fernando?

- Még nem. De nem is akarok.

- Pedig akkor megismernéd. Mert ennek a szagnak az egyik elemét a legkönnyebben hajón lehet megismerni, mikor vihar van, és bezárják az ablakokat. Dugd oda az orrod egy ilyen ablak rézfogantyújához, miközben ide-oda hánykolódik a hajó, úgyhogy egy nagy üreget érzel a gyomrod helyén, és rögtön megérezed ennek a szagnak az egyik elemét.

- Akkor én sohasem fogom megérezni - mondta Fernando -, mert én nem szállók hajóra.

- Én már sokat ültem hajón - mondta Pilar. - Amikor Mexikóba és Venezuelába utaztam.

- És milyen a többi elem? - kérdezte Robert Jordan. Pilar csúfolódó pillantást vetett rá. Büszke volt, hogy annyit utazott.

- Helyes, *Inglés* - mondta -, helyes, tanulj, ha lehet! Ha a hajón már megtapasztaltad az egyik elemét, menj el Madridba, a Puente de Toledóra, a *matadero* elé, ott várd meg a nedves utcán, amíg fel nem száll a köd a Manzanaresről, és várd meg az öregasszonyokat, akik napkelte előtt odamennek, hogy a leölt állatok véréből ihassanak. Ha kijön egy ilyen öregasszony a *matadero*-ból, kendőjébe burkolózva, sűrű arccal és beesett szemmel, állán és arcán kis szőrszálakkal, melyek úgy nyúlnak ki a viaszfehér bőrből, mint a bab csírái... nem sörték, csak a halál gyengéd csírái az arcon, öleld meg, *Inglés*, szorítsd magadhoz, csókold szájon, és meg fogod ismerni a szag második elemét.

- Elvetted az étvágyamat - mondta a cigány.

- Mondjam tovább? - kérdezte Pilar Robert Jordantól.

- Persze - felelte a férfi. - Ha tanulni lehet, én szívesen tanulok.

- Fölfordul a gyomrom ezektől a csíráktól az öregasszonyok arcán - mondta a cigány. - Miért van ez így az öregasszonyokkal, Pilar?

Az elmosolyodott.

- Mi, öregasszonyok, nagyon szép karcsúak voltunk fiatal korunkban - mondta -, kivéve, amikor férjünk jóvoltából megdagadt a hasunk. A cigányasszonyoknak például mindig dagadt a hasuk...

- Így ne beszélj! - mondta Rafael. - Nem illik.

- Megbántottalak? - mosolygott Pilar. - Láttál már olyan cigányasszonyt, aki

éppen ne várt volna gyereket?

- Téged!

- Hagyjuk - legyintett Pilar. - Mindenkit meg lehet sérteni. Csak azt akartam mondani, hogy az idő mindenkit ellát csúf ajándékokkal, minek részletezzem. Ha azonban az *Inglés* meg akarja ismerni azt a szagot, akkor kora reggel a *matadero* elé kell mennie.

- Elmegyek - mondta Robert Jordan. - De csak úgy futtában akarom megismerni, anélkül hogy megcsókolnék valakit. Ugyanúgy félek a szőrszálaktól, mint Rafael.

- Csókold meg az egyiket! - mondta Pilar. - Csókold meg az egyiket, *Inglés*, a tudomány érdekében, őrizd meg orrlyukadban a szagot, és mikor visszamész a városba, és meglátsz egy szemetesvödröt, teli hervadt virágokkal, dugd bele az orrod, amilyen mélyre csak tudod, hogy a szaga elkeveredjék az előbbi szaggal!

- Meg fogom próbálni - mondta Robert Jordan. - Miféle virágokról beszélsz?

- Krizantémokról.

- Folytasd - mondta Robert Jordan. - Már érzem is a szagot.

- Az a fontos - folytatta Pilar -, hogy esős őszi nap legyen, vagy ködös idő, esetleg korai tél. Sétálj tovább a városban, kerülj a Calle de Salud felé, és szívjd be jó mélyen azt a szagot, amely a *casa de putá*-kból⁵ árad, amikor kisöprik a szobákat, és kiöntik a mosdótálakat a csatornába. Ezzel a szaggal, a szerelem melléktermékei, a szappanos víz és a cigarettacsutkák szagával az orrodban pedig menj egyenest a Jardín Botánicóba, ahol éjszakánként azok a lányok dolgoznak, akik a bordélyokban már nem kapnak munkát, s a parkok vaskapuinak meg a vasoszlopos kerítéseknek dőlve végzik munkájukat. A sűrű árnyékban a fák alatt, a vaskerítéseknek dőlve mindent megtesznek, amit a férfiak kívánnak tőlük, mindent a tízcentimos szolgálatoktól kezdve az egy pesetába kerülő nagy aktusig, amelyre születtünk. Az egyik hervadt virágágyon, amelyet még nem gyomláltak ki, és nem ültettek be újra, hogy egy kissé pihentessék a földet, találsz egy eldobott szerelmi kesztyűt, amelybe már beleette magát a nedves föld, a hervadt virágok és az éjszakai szerelem szaga. S ebben a szerelmi kesztyűben megleled mindennek a kivonatát, a halott földét, a halott virágokét és azt a szagot is, mely halála, de születése is az embernek. Húzd a fejedre, és próbáld azon keresztül venni a lélegzetet.

⁵ *Nyilvánosház (spanyol).*

- Ne beszélj.

- De igen - folytatta Pilar. - Húzd a fejedre, próbáld lélegzeni, és ha nem vesztetted el az előbb említett szagok emlékét, akkor ez az új szag megismerteti veled azt, amelyik a halál eljövételét jelzi.

- Azt állítod, hogy ilyen szaga volt Kaskinnak. amikor itt járt?

- Azt.

- Nos - mondta komolyan Robert Jordan -, ha így volt, akkor jól tettem, hogy agyonlöttem.

- *Olé* - mondta a cigány. Mindnyájan nevettek.

- Nagyon jó - kiáltotta Primitivo. - Most megadtad neki.

- Pilar - mondta Fernando -, csak nem akarsz, hogy a jól nevelt Don Roberto ilyen undok dolgokat csináljon?

- Nem akarom - bólintott Pilar.

- Egyik utálatosabb, mint a másik!

- Igaz - bólintott Pilar.

- Csak nem kívánod tőle, hogy ennyire megalázza magát?

- Nem kívánom - felelte Pilar. - Nem akarsz lefeküdni?

- De Pilar... - folytatta Fernando.

- Hallgass! - szólt rá Pilar ingerülten. - Ne tettesd magad bolondnak. Nincs kedvem olyan emberekkel beszélni, akik nem értik meg, amit mondok.

- Megvallom, én nem értem - dünnyögte Fernando.

- Ne, valld meg, és ne próbáld megérteni! - mondta Pilar. - Havazik még odakünt?

Robert Jordan a barlang bejáratához lépett, félrehúzta a takarót és kinézett. Tiszta és hideg volt az éjszaka. Már nem havazott. A fatörzsek felé nézett, melyek között fehéren csillogott a föld. Odafent kitisztult az ég, éles, tiszta levegő áramlott tüdejébe.

„El Sordo sok nyomot hagy maga után, ha ma éjjel lovakat lop” - gondolta.

Visszahajtotta a függönyt, és behúzódott a füstös barlangba.

- Tiszta az idő - mondta. - Vége a hóviharnak.

20

Künt feküdt az éjszakában, és várta, hogy a lány kijöjjön hozzá. Szélcsendes idő volt, körülötte hallgattak a fenyők. A fatörzsek kiváltak a hóból, mely a földet betakarta, ő meg kényelmesen elterült a hálósákban, élvezve a fekvőhelyet, melyet magának szerkesztett, lábát kinyújtotta a zsák mélyébe, éles, hideg levegő töltötte meg orrcimpáit. Nadrágját és kabátját cipője köré göngyöltette és feje alá nyomta párnának, mellette feküdt az önműködő pisztoly, melyet kiszedett tokjából, s jobb csuklójára szíjazott. Ellökte magától a pisztolyt, még mélyebbre bújt a hálósákba, s a barlang bejáratát figyelte a sötétben. Az ég tiszta volt, a földről épp elég világosság verődött vissza, hogy szemmel tarthassa a fák törzsét és a barlang nyílását a sziklák között.

Mielőtt lefeküdt, egy baltát szedett elő, kilépett a barlangból, s a friss havon a tisztás szélére ment; kivágott egy fiatal fát. A fát a sziklák tövéhez húzta, ott felállította, erősen megfogta fél kezével, majd fejszével lefaragta róla ágait, úgyhogy azok kis halommá gyűltek össze lábánál. Otthagyta az ágakat, a csupaszt törzset lefektette a hóba, és bement a barlangba egy szál deszkáért, melyet már előre kiszemelt magának. Ezzel a deszkával elsöpörte a földről a szikla melletti havat, majd felemelte az ágakat: róluk is letisztította a havat, és párhuzamos sorokban egymás mellé rakta őket: ágyat épített. Aztán fogta a deszkát és a fejszét, visszavitte a barlangba, s odatámasztotta a fal mellé mind a kettőt, ahol találta.

- Mit csináltál odakünt? - kérdezte Pilar.
- Megvettem az ágyamat.
- Ne szedd szét az új polcomat!
- Bocsáss meg.
- Nem baj - mondotta az asszony -, van elég deszka a fűrészmalomban. Hogy vetted meg az ágyadat?
- Ahogy mifelénk szokás.
- Szép álmokat - szólt az asszony, mire Robert Jordan kibontotta egyik csomagját, kivette belőle a hálósákok; a beléje göngyölt tárgyakat visszarakta a helyükre. Odakünt pokrócot borított az ágakra, és ráfektette a hálósákok, nyitott végét a sziklafal felé fordítva. Visszatért a barlangba csomagjaiért.
- Ezek itt benn maradhatnak nálam, úgy, mint tegnap - mondta Pilar.
- Nem állítunk örszemet? - kérdezte. - Az éjszaka tiszta, és a vihar elmúlt.
- Fernando a soros - mondta Pilar. María a barlang belsejében tartózkodott.

Robert Jordan nem láthatta.

- Jó éjszakát mindenkinek - mondta. - Megyek aludni.

A többiek takarókon heverték a tűz körül, miután előbb félretolták az asztalt és a székeket. Csak Primitivo és Andrés pillantott fel:

- *Buenas noches!*

Anselmo a sarokban aludt, takarójába és köpenyébe burkolózva, még az orra sem látszott ki. Pablót székében nyomta el az álom.

- Akarsz egy báránybőrt az ágyadra? - kérdezte Pilar halkán.
- Köszönöm, nincs rá szükségem.
- Aludj jól - mondta az asszony. - A holmidért én felelek.

Fernando kikísérte a szabadba, s egy percre megállt a hálósák mellett.

- Furcsa dolog, hogy a szabad ég alatt alszol, Don Roberto - mondta köpenyébe burkolózva, vállán átvett karabéllyal.

- Megszoktam. Jó éjszakát!

- Ha megszoktad, az más.

- Mikor váltanak fel?

- Négykor.

- Hideg lehet ott fenn.

- Már megszoktam - felelte Fernando.

- Ha megszoktad, az más - mondta Robert Jordan udvariasan.

- Igen - bólintott Fernando. - De most már mennem kell. Jó éjszakát, Don

Roberto.

- Jó éjszakát, Fernando.

Elkészítette a párnát levett ruháiból, s bebújt a hálósákba. A zsák tollas puhaságán át érezte az ágak mozgását. Várt. A barlang bejáratát figyelte a hó fölött, s szíve meg-megdobbant a várakozás izgalmától.

Az éjszaka tiszta volt, fejét ugyanolyan tisztának érezte, mint levegőt. Beszívta a teste alá felhalmozott fenyőgallyak szagát, a tűlevelek és az ágak gyantás illatát. Szeretem ezt a szagot, Pilar - gondolta. - Pilar és a halálszag. Szeretem a fenyőszagot,

ezt és a frissen vágott lóhere szagát, a zsályáét, a nagy fák szagát és a hervadt falevelek meggyújtott kupacainak szagát Missoula őszi utcáin. Milyen szagot szívnék most be szívesebben? Az édes indián füvekét? A füstös bőr szagát? A tavaszi földét eső után, a tengerét, midőn Galícia fennsíkjának cserjéi között kóborol az ember? Vagy a szárazföldi szelet, mely alkonyatkor fúj Kuba felől? A kaktuszvirágok és a mimóza illata! Vagy talán inkább a sült szalonna szagát kívánnám, reggel, amikor éhes vagyok? Vagy a reggeli kávéét? Vagy a jonatánalmáét, mikor beleharapok? Vagy az almaborét, vagy a kemencéből kivett kenyérét? - Éhes lehetek - gondolta, miközben hátán feküdt, és a barlang bejárata felé bámult a havon, mely visszatükrözte a csillagok fényét.

Valaki most kilépett a barlang bejáratát fedő takaró mögül, és megállt a sziklák között. Zizzenő hang hallatszott a havon, aztán az árnyék ismét visszasurrant a barlangba.

Azt hiszem, addig nem jön elő, míg a többiek el nem aludtak - gondolta. - Mennyi vesztett idő! A fele éjszaka már elmúlt. Ó, Mária! Jöjj gyorsan, Mária, mert nincs már sok időnk! - A faágokról lágyan a földre hullt a hó, kis szellő támadt. Az arcán érezte. Hirtelen elfogta a rémület, hogy talán mégsem fog kijönni. A feltámadó szél figyelmeztette, hogy nemsokára itt a reggel. Még több hó hullott le a faágokról, és most már meghallotta a magasban a fák zúgását is.

Jöjj már, Mária! Kérlek, gyere gyorsan - gondolta. - Ne várj tovább. Nincs értelme várni, amíg a többiek elalszanak.

Megpillantotta, amint kibújt a barlang bejáratára akasztott takaró alól, egy pillanatra megállt; tudta, ő az, de nem látta, mit csinál. Halkan füttyentett, de amaz nem mozdult; valamit csinált, de nem láthatta, hogy mit, a szikla árnyékában. Majd elindult feléje, futva, kezében egy göngyöleg, és futott hosszúakat szökellve a havon. Letérdelt a hálósák mellett, fejét a férfiéhoz szorította, és lerázta lábáról a havat. Megcsókolta, és átadta neki a göngyöleget.

- Tedd a párnád mellé - mondta a lány -, levettem, hogy több időnk legyen.

- Mezítláb jöttél a hóban?

- Igen - felelte -, s az esküvői ingemben.

Szorosan magához ölelte, a lány a nyakához fúrta fejét.

- Ne nyúlj a lábamhoz - mondta a lány -, nagyon hideg.

- Dugd ide, és melegítsd meg!

- Nem - rázta a fejét a lány -, megmelegsik anélkül is. De mondd gyorsan, hogy szeretsz!

- Szeretlek.

- Jó! Jó! Jó!

- Szeretlek, nyulacska!

- Hogy tetszik a menyegzői ingem?

- Olyan, mint a másik.

- Igen. A tegnapi. Ez az én menyegzői ingem.

- Rakd ide a lábadat.

- Megborzadnál tőle. Megmelegsik így is. Csak a hótól hideg a lábam, nem

tőled. Mondd újra.

- Szeretlek, nyulacska!
- Én is szeretlek, és a feleséged vagyok.
- Alszanak már?
- Nem - mondta a lány -, de nem tudtam tovább várni. Fontos az?
- Dehogyan - felelte a férfi, és már maga mellett érezte, karcsún és melegén. -

Semmi más nem fontos.

- Tedd a fejemre a kezéd - kérte a lány -, majd megmutatom, tudok-e csókolni.
- Jó volt? - kérdezte aztán.
- Igen - felelte a férfi. - Vesd le a menyegzői ingedet.
- Megtegyem?
- Igen, ha nem akarod, hogy fázzál.
- *Qué va*, úgy érzem, csupa tűz vagyok.
- Én is. De nem fogsz utána fázni?

- Nem. Utána olyanok leszünk, mint két erdei állat, olyan közel simulunk egymáshoz, hogy senki sem mondhatja meg, melyik vagyok én, és melyik vagy te.

Nem érzed, hogy az én szívem a te szíved?

- De igen.
- Érzed? Én te vagyok, te pedig én. És én szeretlek téged, ó, nagyon szeretlek.

Nem vagyunk hát valóban egyek? Nem érzed?

- De igen - felelte a férfi -, érzem.
- A te szíved az én szívem is.
- A te lábad az én lábam, a te karod az én karom, és a te tested az én testem.
- Sajnos, mégsem vagyunk egészen egyek! Azt szeretném, hogy egészen egyek

lennénk.

- Ezt nem akarhatod.
- De igen! Ezt már rég meg akartam neked mondani.
- Ezt nem akarhatod.
- De akarom - mondta a lány halkán, ajkával a férfi vállán -, s meg is akartam

mondani. Ha nem is vagyunk egyek, örülök, hogy te Roberto vagy, én pedig María. De ha azt akarnád valaha, hogy testet cseréljünk, szívesen megtenném. Szívesen lennék te, hiszen annyira szeretlek.

- Én nem kívánom a cserét. Jobb, ha mindegyikünk megmarad annak, aki.

- De most egyek leszünk, és nem fogunk soha elválni egymástól. - Akkor is egy leszek veled, ha nem leszel mellettem. Nagyon szeretlek, és nagyon kell vigyáznom rád.

- María.
- Igen.
- María.
- Igen.
- María.
- Ó, igen. Tessék?
- Nem fázol?

- Nem. Borítsd a takarót a válladra.

- Marília.

- Nem tudok beszélni.

- Ó, Marília! Marília! Marília!

Később boldogan és nyugodtan feküdtek a hideg éjszakában a meleg hálósák védelme alatt; a lány feje az arcához szorult.

- És te? - kérdezte halkán.

- *Como tú*¹ - felelte a férfi.

¹ *Mint te (spanyol).*

- Igen - mondotta a lány -, de nem volt olyan, mint délután.

- Nem.

- Így jobban is tetszett. Nem kell, hogy meghaljunk.

- *Ojala no* - felelte a férfi -, remélem, nem.

- Nem így értem.

- Tudom. Tudom, hogyan érted. Mindketten ugyanazt gondoljuk.

- Akkor miért feleltél így, ha tudod, hogyan gondoltam?

- A férfi az egészen más.

- Most már örülök, hogy nem vagyunk egyek.

- Én is - mondta a férfi. - Csak megszokásból mondtam, de ugyanazt éreztem, mint te.

- Ahogy beszélsz, és ahogy érzel, úgy szeretlek.

- Én is úgy, és a nevedet is szeretem, Marília.

- Közönséges név.

- Nem - mondta a férfi -, nem közönséges.

- Aludjunk? - kérdezte a lány. - Most hamar el tudnék aludni.

- Aludjunk - hagyta helyben a férfi. Érezte maga mellett a nyúlánk, könnyű testet, melegen és kedvesen, amint magányát varázslatosán feláldozza, oldalának, vállának, lábának egy-egy érintésével, mintha a halál elleni szövetségre szólítaná fel. - Aludj jól, kedves, karcsú nyulacska!

- Mindjárt elalszom.

- Én is. Aludj jól, kedvesem!

Elaludt és boldog volt álmában.

De éjjel egyszer felébredt, és magához szorította, mintha a lány lenne az egész élete, s épp elvinnék tőle. Marília mélyen aludt, nem ébredt fel. Betakarta, fejére húzta a hálósákat, megcsókolta a nyakán, majd felhúzta maga mellé a pisztolyt, hogy könnyen elérhesse, és tűnődve virrasztott az éjszakában.

Meleg szél kerekedett, a hajnali fényben a fákon olvadt a hó, s tompa zajjal hullott a földre. Késő tavaszi reggel volt. Amint a szél megmozdult, Robert Jordan már tudta, hogy ez a hó csupán a hegyek szeszélye volt, és nemsokára teljesen eltűnik.

Lódobogást hallott, és egy puskatús zörgését a nyereg mellett.

- María - mondotta és megrázta a lány vállát -, maradj a zsákban!

Fél kezével begombolta ingét, a másikkal pedig megfogta automata pisztolyát, és meghúzta rajta a biztosítót. Látta, amint a lány lenyírt feje eltűnik a takaró alatt, és ebben a pillanatban megpillantotta a lovasa a fák között. Maga is behúzódott a takaróba, és mindkét kezével megfogta a pisztolyt, a közeledő emberre irányította csövét. Még sohasem látta ezt az embert.

A lovas már csaknem szemközt állt vele. Nagy, szürke paripán ült, khakiszínű sapkát, vastag köpenyt és fekete csizmát viselt. Nyerge mellett géppisztoly négyszögletes agya játszott. Kemény, fiatal arca volt, és ebben a pillanatban észrevette Robert Jordant.

Kezével a géppisztoly felé nyúlt. Amikor kissé oldalt hajolt, Robert Jordan megpillantotta szíve fölött a khaki zubbonyra hímzett kis, piros jelvényt.

A mellének közepére célzott, valamivel a jelvény alá, és megnyomta a ravaszt.

A lövés messzire visszhangzott a havas fák között.

A ló felágaskodott, mintha sarkantyút vágta volna az oldalába. A fiatal ember, kezével még mindig a géppisztoly felé nyúlva, lecsúszott a nyeregből, jobb lába a kengyelbe akadt. A ló megfordult, és a fák közé vágatott, magával ragadva lovasát, aki arccal a föld felé fordult. Robert Jordan, kezében a pisztollyal felállt.

A nagy, szürke ló rémulten vágatott a fenyőfák között. Széles nyomot hagyott maga után a hóban, közepén keskeny, vörös csíkkal. Az emberek kiszaladtak a barlangból. Robert Jordan lenyúlt a földre, felemelte nadrágját, és öltözni kezdett.

- Öltözz fel - szólt le Mariához.

Feje fölött, igen magasan repülőgép bugása hallatszott. Látta, hogy a szürke ló megállt a fák között, lovasa még mindig arccal lefelé lógott a kengyelből.

- Fogd meg a lovat! - kiáltott Primitívóra. - Ki volt őrségen?

- Rafael - szólt ki Pilar a barlang nyílásából. Haja két vastag fonatban lógott le a hátán.

- Lovasok érkeztek - mondotta Robert Jordan. - Hozzátok ki azt a géppuskát!

Hallotta, amint Pilar bekiált Agustínért a barlangba, majd maga is eltűnt a bejárat mögött, ahonnét két ember szaladt elő; az egyik a golyószórót hozta, vállára vetve a háromlábú állványt, a másik a töltényeket cipelte.

- Vigyétek fel - mondta Robert Jordan Anselmónak. - Te feküdj a géppuska mellé, tartsd erősen a lábát, hogy ne mozogjon.

Mindhárman rohanást igyekeztek fölfelé az ösvényen.

A nap még nem kelt fel a hegyek mögül. Robert Jordan a nadrágját gombolta, és megerősítette övét, a nagy pisztoly zsinóron lógott le csuklójáról. Visszatette az övének a tokba, majd levette a tokot az övéről, és tartózsínőjét a nyakába vetette.

„Egyszer még megfojtanak ezzel a vacakkal - gondolta. - Viszont ez egyszer sikerült.” Kivette a pisztolyt a tokból, egyet kihúzott a táskapóttöltényei közül, beletette a tárba, s a tárat visszatette a pisztoly agyába.

A fák felé nézett, ahol Primitivo épp most kapta el a ló kantárját, és kiszabadította a lovas lábát a kengyelből. A test arccal a földnek feküdt a hóban;

Primitivo a zsebében motozott.

- Gyerünk! - kiáltott rá. - Hozd a lovat!

Amikor lehajolt, hogy felvegye a hancstalpú cipőjét, térde mellett megérezte Mariát. A lány a takaró alatt öltözködött. Most már nem volt helye az életében.

A lovas mit sem sejtve ért ide, állapította meg. Nem lónyomokat követett, nem is volt túlságosan éber, meglepettnek látszott. Az őrhelyig vezető nyomokat sem vette észre. Alighanem egy társától eltévedt ő volt. De ha a járőrnel észreveszik, hogy elmaradt, követni fogják a nyomait a hegyek között. Ha el nem olvad addig a hó. Vagy valami nem történik a járőrrel.

- Jó volna, ha lejjebb helyezkednétek el - mondta Pablónak.

Mindnyájan előjöttek a barlangból, ott álltak körülötte, vállukon karabély, övükben kézigránát. Pilar egy bőrzsákban gránátokat nyújtott Robert Jordan felé, aki hármat kiszedett, és zsebébe rejtette. Bement a barlangba, megkereste két csomagját, kinyitotta azt, amelyikben a géppisztoly volt, kivette, s az agyat összeillesztette – egy tárat a géppisztolyba helyezett, hármat a zsebeibe. Lezárta csomagjait, és elindult az ajtó felé. „Két zsebre való töltény van nálam - gondolta -, remélem, jól fog tartani a varrás.” A barlang elé érve. Pablóhoz fordult.

- Felmegyek! - mondta. - Agustín tud bánni a géppuskával?

- Tud - felelte Pablo. Primitívot figyelte, aki a lóval foglalatzkodott.

- *Mira qué caballo* - mondta. - Nézd, micsoda ló!

A nagy szürke paripáról csurgott a verejték, egy kissé didergett is: Robert Jordan megveregette a marját.

- Odaviszem a többi közé - mondta Pablo.

- Ne vidd! - rendelkezett Robert Jordan. - A nyomok ide vezetnek. Tovább kell vezetnünk!

- Igazad van - bólintott Pablo. - Ráülök és ellovagolok velem messzire, s ha már elolvadt a hó, visszahozom. Milyen okos vagy ma, *Inglés!*

- Küldj le valakit a völgybe - mondta Robert Jordan. - Mi felfelé megyünk.

- Nincs rá szükség - felelte Pablo. - Lovasok ezen az úton nem tudnak feljönni, mi pedig három ösvény között választhatunk. Jobb, ha nem hagyunk nyomokat, repülőgépek is jöhetnek. Add ide a borostömlőt, Pilár.

- Hogy megint berúgjál! - mondotta Pilar. - Itt van, inkább ezt fogd!

Két gránátot tett a zsebébe.

- *Qué va*, dehogy rúgok be - mondta Pablo. - Komoly a helyzet. De azért csak add ide a tömlőt. Nem szeretném, ha egész nap vizet kellene innom.

Megfogta a kantárt, és nyeregbe ugrott. Aztán elvigyrodott, és megveregette az ideges ló nyakát. Robert Jordan látta, hogy lábát szeretően a ló oldalához dörzsölte.

- *Qué caballo más bonito*² - és ismét megveregette a szürkét. - *Qué caballo más hermoso*.³ Gyere, már innét, minél gyorsabban!

² *Milyen szép ló (spanyol).*

³ *Milyen gyönyörű ló (spanyol).*

Lenyúlt és felvette a nyereg mellől a géppisztolyt, valójában golyószórót, mely kilenc milliméteres pisztolytöltényhez volt építve.

- Ide nézzetek, milyen jól felszerelték őket - mondta. - Igazi modern lovasság.
- A modern lovasság ott fekszik, az arcán - mondta Robert Jordan - *Vámonos*.
Te, Andrés, nyergeld fel és készítsd elő a lovakat. Ha lövéseket hallasz, hozd őket magaddal az erdőn át a szakadékhoz, te csatlakozz hozzánk, a lovakat bízd az asszonyokra. Fernando, ügyelj, hogy a csomagjaimat is elhozzák. De a legfontosabb: óvatosan hozzátok a csomagokat! Figyelj nagyon a csomagjaimra - mondta Pilarnak is -, gondod legyen rá, hogy a lovakkal együtt rendben megérkezzenek. *Vámonos* - mondta -, induljunk!

- María és én mindent elkészítünk az elköltözéshez - mondta Pilar. Aztán Robert Jordanhoz fordult:

- Oda nézz! - és Pablo felé intett, aki a pásztorok nehézkes módján ülte meg a sűrű lovat. A paripa orrlyukai kitágultak, mikor Pablo visszatette helyére az önműködő fegyvert. - Oda nézz, hogy örül a lónak!

- Én két lónak még jobban örülnék.

- Veszélynek hívják a te lovadat.

- Akkor adj inkább egy öszvért - mosolygott Robert Jordan.

- Vetköztessétek le - folytatta, fejével a férfi felé intve, aki arccal a hóban feküdt. - Hozzátok magatokkal mindenét. A leveleit, az iratait tegyétek a hátizsákom külső zsebébe. Mindent! Értettétek?

- Igen.

- *Vámonos* - mondta.

Pablo elől lovagolt, a másik két férfi szorosan mögötte, hogy minél kevesebb nyomot hagyjanak hátra a hóban. Robert Jordan lefelé fordított csővel vitte a géppisztolyt. „Jó lenne, ha ugyanolyan töltényekkel működne, mint a lovas géppisztolya - gondolta. - Nem hinném, sajnós. Német fegyver. Az öreg Kaskiné volt.”

A nap már előbukott a hegyek mögül. Meleg szél fújt, a hó olvadni kezdett. Gyönyörű tavaszi reggel volt.

Robert Jordan visszafordult, és megpillantotta Mariát Pilar oldalán.

A lány futva elindult feléje az ösvényen. Robert Jordan Primitivo mögé került, hogy beszélhessen vele.

- Elkísérhetlek? - kérdezte a lány.

- Nem. Segíts Pilarnak.

María mellette haladt, kezét a karjára tette.

- Veled megyek.

- Nem.

Még mindig nem maradt el mellőle.

- Én is tudnám tartani a gépfegyver lábát úgy, mint Anselmo.

- Semmiféle lábat nem kell tartanod, sem a géppuskáét, sem másét.

A leány felnyúlt, és bedugta kezét Robert Jordan zsebébe.

- Hagyd! - mondta a férfi. - Inkább vigyázz a menyegzői ingedre.

- Csókolj meg - kérte a lány.

- Nem szégyelled magad?

- Nem. Egyáltalán nem.
- Most fordulj vissza. Sok munka vár ránk. Talán harcolni is fogunk, ha fölfedezték a nyomokat.
- Láttad, mit viselt a mellén?
- Persze.
- A Szent Szív volt a köpenyére hímezve.
- Igen. A navarraiak mind így viselik.
- Ott lőtted meg?
- Nem. Alatta. Most menj vissza.
- Én mindent láttam.
- Te nem láttál semmit. Csak egy férfit lovon. *Vete*. Menj vissza!
- Mondd, hogy szeretsz.
- Nem. Most nem.
- Most nem szeretsz?
- *Déjame*.⁴ Menj vissza. Ilyenkor nem lehet szerelemmel is foglalkozni.
⁴ *Hagyj (spanyol)*.
- A gépfegyver lábát akarom tartani, és tüzelés közben folyton azt fogom mondani, szeretlek, szeretlek!
- Bolond vagy. Menj már vissza.
- Nem vagyok bolond - mondta. - Szeretlek.
- Akkor menj vissza.
- Jó. Visszamegyek. És ha te nem is szeretsz, én épp eléggé szeretlek mindkettőnk helyett.

Robert Jordan ránézett a lányra és elmosolyodott.

- Ha puskalövéseket hallasz, gyere utánunk a lovakkal. Segíts Pilarnak a csomagok szállításánál. Lehet, hogy semmi nem történik. Remélem...

- Megyek - mondotta a lány. - Nézd csak, milyen lova van Pablónak.

A nagy szürke ló megindult fölfelé az ösvényen.

- Látom. De most már menj.

- Megyek.

María a kezét ökölbe szorította a férfi zsebében, és szorosan a combjához nyomta. Robert Jordan ránézett, és látta, hogy könnyes a szeme. Aztán kihúzta kezét a zsebéből, mindkét karjával átölelte nyakát, és megcsókolta.

- Megyek - mondotta a lány. - *Me voy*. Megyek.

Robert Jordan visszafordult, és látta, hogy a lány ott áll az úton, a kora reggeli napfényben, barna arcával és lenyírt, szőke hajával. Fölemelte kezét, megfordult és elindult visszafelé az ösvényen, lehajtott fejjel.

Primitivo is megfordult, és a lány után nézett.

- Ha nem nyírták volna meg ennyire, egész csinos lány lenne - mondta.

- Igen - felelt Robert Jordan, akinek már másutt járt az esze.

- Ágyban milyen? - kérdezte Primitivo.

- Hol?

- Az ágyban.

- Vigyázz a nyelvedre!
- Azért nem kell megsértődni...
- Hagyd abba! - mondta Robert Jordan, és az állást kezdte mérgetni.

22

- Vágj fenyőgallyakat - utasította Primitívót -, és hozd ide gyorsan.
- Ez nem jó hely a fegyvernek - mondta Agustínak.
- Miért?
- Előbb tedd ide - mutatta -, aztán majd megmagyarázom.
- Ide! Majd segítek. Így!

Kilesett a keskeny nyíláson, szemével felmérte kétoldalt a sziklák magasságát.

- Messzebbre kell vinni - mondta -, még messzebbre. Ide! Itt jó lesz. Itt maradhat, amíg felszereljük. Ide tegyétek a köveket. Itt van egy! Ezt tegyétek a másik oldalra. Hagyjatok helyet a csőtorkolat mozgásának. Ennek a kőnek messzebb kell feküdnie. Anselmo! Menj vissza a barlangba, és hozz egy fejszét, de gyorsan.

- Máskor sem volt jobb helye a géppuskának? - kérdezte Agustínt.

- Mindig ide állítottuk.

- Nem mondotta Kaskin, hogy jobban el kell rejteni?

- Nem. Azután hozták, amikor ő már elment.

- Nem magyarázták meg, hogyan kell használni?

- Nem. Szállítók hozták.

- Micsoda hanyagság! - morogta Robert Jordan. - Elhozták s nem tanítottak meg a kezelésére?

- Ajándékba kaptuk. Egyet mi, egyet El Sordo. Négy ember cipelte. Anselmo vezette őket.

- Csoda, hogy nem vesztettetek rajta. Négy ember át a vonalakon!

- Magam is azt hittem - mondta Agustín -, hogy épp a veszükbe akarták küldeni őket. De Anselmo ügyesen elvezette az embereket.

- Tudjátok, hogyan kell bánni vele?

- Már próbáltuk. Pablo tudja. Primitivo is tudja. Fernando is. Megpróbáltuk szétszedni és ismét összeállítani a barlangban, az asztalon. Egyszer szétszedtük, és két napig nem tudtuk összeállítani. Azóta nem szedtük szét.

- Működik?

- Működik. De nem engedjük, hogy a cigány és a többiek hozzányúljanak.

- Látjátok? Ott használhatatlan volt, most meg ezek a sziklák megvédenék, ha oldalról támadnak rátok. Az ilyen fegyverrel lapos terepet kell keresni. Oldalról kell őket elkapni, látod?

- Látom - felelte Agustín. - De eddig nem szorultunk még védelmi helyzetbe, csak egyszer, amikor elfoglalták a várost. A vonatoknál katonák is voltak, egy *máquina*-val.

- Most legalább ezt is megtanuljátok - mondotta Robert Jordan. - Csak egy-két dologra kell ügyelni. Hol az a cigány? Itt kellene lennie.

- Nem tudom.

- Hol lehet?

- Nem tudom.

Pablo kilovagolt a szoroson, egyszer megfordult, és nagy körben körüljárta a sík területet, mely fölött a golyószórót elhelyezték. Robert Jordan szemmel tartotta, miközben Pablo nekiindult a lejtőnek, azokon a nyomokon, melyeket idejövet hagyott maga után a ló. Rövidesen eltűnt a fák között, bal kéz felől.

„Remélem, nem szalad neki a lovasoknak - gondolta Robert Jordan. - Attól tartok, jobb lett volna, ha itt marad.”

Primitivo befutott a fenyőgallyakkal, Robert Jordan pedig sorban beszúrta őket kétoldalt a hóba, sátorformán, a fegyver fölé.

- Még hozzá! - mondotta. - Fedezéket kell készíteni a két ember számára, akik a fegyvert kezelik. Ez nem valami remek, de megjárja, amíg el nem hozzák a baltát. Ide figyeljete! - mondotta -, ha meghalljátok a repülőgépet, vágódjatok hasra, ott, ahol vagytok, lehetőleg a sziklák árnyékában. Én itt maradok a fegyver mellett.

A nap felkelt, meleg szél fúj, kellemes volt a sziklák napos oldalán. Négy ló - gondolta Robert Jordan -, s hány ember? Anselmo, Primitivo, Fernando, Agustín. Hogy is hívják a másik fivért? Ez összesen nyolc. Megfeledkeztem a cigányról. Kilenc. Pablo elment a másik lóval: tíz. Andrásnak hívják! A másik testvér. És még egy: Eladio. Összesen tíz. Egy fél ló sem jut egy személyre. Három ember viheti a puskát, négy előreindulhat. Illetve Pablóval együtt öt. Marad még kettő. Eladióval: három. Vajon hol lehet?

Isten tudja, mi történik Sordóval, ha felfedezték a lovak nyomát a hóban. Baj, baj. A havazás beleköpött a dologba. Ha mára elolvad, talán még minden rendbe jöhet. Sordónak nem lesz könnyű dolga. Nagyon aggódom miatta.

Ha túléljük ezt a napot, és nem kell verekedni, holnap felrobbantom a hidat. Bizonyos, hogy fel tudom robbantani. Lehet, hogy nem fog tökéletesen sikerülni, legalábbis nem úgy, ahogyan sikerülhetett volna. De ha ezek segítenek, még lehet. Bár ne kellene ma harcolnunk! Isten irgalmazzon nekünk, ha meg kell verekednünk.

Ennél jobb bújóhelyet holnapig nem tudnék találni. Ha innét elmozdulunk, megint csak nyomokat hagyunk magunk után. Ez is van olyan jó hely, mint akármelyik, s ha valami baj történik, három úton is elmenekülhetünk. Majd besötétedik, s akárhol vagyunk a hegyekben, napvilágnál elérhetem és elintézhetem a hidat. Nem is tudom, mitől félttem úgy? Milyen könnyűnek látszik most. Remélem, most az egyszer idejében feleresztik a repülőket. Remélem. Holnap aztán köd előttünk, köd utánunk.

Nos, ez a mai nap vagy nagyon szerencsés lesz, vagy nagyon szomorú. Hála istennek, ezt az egy lovast elintéztük. Gondolom, ha a hegynek neki is vágnak, nem követik idáig a nyomát. Azt fogják gondolni, hogy megállt s megfordult, és Pablo nyomába fognak szegődni. Vajon merre járhat az a vén zsvány? Bizonyára olyan nyomokat hagy, mint egy jávorszarvas. Most talán fölfelé törekszik, s mikor elolvad a hó, visszafelé kerül. Ez a ló, úgy látszik, csodát művelt vele. De az is lehet, hogy egyszerűen fogja magát és lelép. Nem, annál azért jobban félti a bőrét. Ahhoz már

régóta üzi ezt a mesterséget. Annyira sem bízom benne, mint amennyire a Mount Everestet el lehet tolni a helyéből.

Azt hiszem a legokosabb lesz, ha itt maradunk a sziklák között, és itt építünk fedezéket a géppuskának. Árkot ásunk és belébújunk, ha ők vagy a gépeik megjelennek. Viszont én nem maradhatok itt harcolni. Ki kell innét jutnom a robbanóanyaggal, és magammal kell vinnem Anselmót. De ki fedez minket, ha közben harcolnunk kell?...

Miközben a vidéket figyelte, megpillantotta a cigányt, aki a bal oldali sziklák felől jött eléje. Gondtalan, nyugodt léptekkel járt, karabélyát keresztbe vetette a vállán, barna arca barátságos vigyorba húzódott. Két kezében egy-egy mezei nyulat lóbált. Lábuknál fogta az állatokat, fejük a földre lógott.

- *Hola*, Roberto - kiáltott rá jókedvűen.

Robert Jordan szájára tette a kezét, mire a cigány csodálkozva bámult rá. A sziklák között osont feléjük, arra a helyre, ahol Robert Jordan feküdt, a bozótban elrejtett fegyver mögött. Melléje lopózott, és letette a nyulakat a hóba. Robert Jordan a szemébe nézett.

- *Te hijo de la gran puta!*¹ - mondta halkán. - Hol a pokolban jártál?

- Rajtakaptam őket - mondta a cigány -, és mindkettőt elfogtam. Nagyban szerelmeskedtek a hóban.

- És az őrhelyed?

- Nem sokáig voltam oda - suttogta a cigány. - Mi történt? Riadó van?

- Lovasok portyáznak.

- *¡Rediós!*² - mondotta a cigány. - Láttad őket?

- Az egyik már a táborban van - mondta Robert Jordan. - Eljött hozzánk reggelire.

- Mintha lövést hallottam volna - mondta a cigány. - Mi az isten! Egészen idáig jött?

- Idáig, őrszem úr!

- *¡Ay, mi madre!*³ - mondta a cigány. - Szegény, szerencsétlen ember vagyok!

- Ha nem cigány lennél, agyonlőnélek.

- Ne, Roberto, ne mondj ilyet. Nagyon sajnálom. A nyúl volt az oka. Szürkület előtt meghallottam a hímet, a közelben ugrált a hóban. Képzelheted, milyen lármát csaptak. Elindultam a hang felé, de elmenekültek. Követtem a nyomokat a hóban, s valamivel följebb megtaláltam őket, s agyonütöttem mind a kettőt. Nézd csak, milyen kövérek. Pilar mit süt majd! Nagyon sajnálom, Roberto. Megöltétek a lovast?

- Meg.

- Te.

- Én.

- *¡Qué tío!*⁴ - mondta a cigány hízolgón. - Csodálatos ember vagy!

¹ *Büdös kurafi* (spanyol).

² *A Krisztusát!* (spanyol).

³ *Jaj, szűzanyám!* (spanyol).

⁴ *Bátyám!* (spanyol).

- Az anyád! - mondotta Robert Jordan. Nem tudta megállni, hogy rá ne mosolyogjon a cigányra. - Vidd a nyulakat a táborba, és hozz valami reggelit!

Kinyújtotta kezét, és megtapogatta a nyulakat, melyek kövéren feküdtek a földön, vastag, dús prémjükkel, hosszú fülükkel, nagy, fekete, tágra nyitott szemükkel.

- Tényleg kövérek.

- Kövérek - mondta a cigány. - Egy bődön zsír van mindegyikben. Álmomban sem láttam ilyen nyulakat!

- No, menj - mondotta Robert Jordan. - Hozz reggelit, és kérd el Pilartól annak a *requeté*-nek⁵ az okmányait.

⁵ *Frankoista katona (spanyol).*

- Neheztelsz rám, Roberto?

- Nem neheztelek. De szégyellheted magad, hogy otthagytad az őrhelyedet. Mi történt volna, ha egy egész lovascsapat szakad a nyakunkba?

- *¡Rediós!* - mondta a cigány. - Milyen okos vagy!

- Ide figyelj! Többé nem hagyod el az őrhelyedet. Soha többé. Én nem fenyegetőzöm.

- Hát persze! Nem is lesz többé ilyen szerencsém! - mondta a cigány. - Hogy két ilyen nagyszerű nyulat találjak egyszerre. Soha az életben!

- *¡Anda!*⁶ - kiáltott rá Robert Jordan. - És siess vissza!

⁶ *Menj! (spanyol).*

A cigány felkapta a két nyulat, és a sziklák védelme alatt visszafelé lopózott. Robert Jordan a keskeny résen át a hegyoldalt figyelte. Két varjú körözött a fejük felett, majd letelepedtek az egyik fenyőfára. Újabb varjú csatlakozott hozzájuk. - „Ezek az én őrszemeim - gondolta Robert Jordan. - Amíg ezek nyugton maradnak, bizonyos lehetek benne, hogy nem jár senki a fák között.”

A cigányra gondolt. Micsoda haszontalan egy ember! Nincs politikai meggyőződése, nem ismeri a fegyelmet, semmit sem lehet rábízni. De holnap őt is fel fogom használni. Furcsa lesz nézni, miképp viselkedik egy cigány háborúban. Fel kellene őket menteni, mint a kvékereket, vagy mint testileg és szellemileg alkalmatlanokat. Semmi hasznukat nem látni. De ma még az alkalmatlanokat sem mentik fel. Senkit sem mentenek fel ebben a háborúban, mindenkire szükség van. Már ebben a lusta bandában itt. Itt is, éppúgy, mint mindenütt.

Agustín és Primitivo hozta a gallyakat, és Robert Jordan jó fedezéket épített a golyószórónak, olyan fedezéket, mely felülről elfedte a fegyvert, és az erdő felől nézve nem ütött el a környezettől. Megmutatta nekik, hol kell elhelyezniük az egyik őrt - magasan a jobb oldali sziklák mögött, ahonnan az egész vidéket beláthatja; és hová a másikat: bal felől, az egyetlen kaptatónál, amelyen fel lehet kúszni a magaslatra.

- Ne lőj, akárkit látsz is odalent - mondta Robert Jordan. - Guríts le egy kis sziklamorzst, egy egészen kicsit, és adj jelt a puskáddal. - Felemelte a puskát a feje fölé, - így jelezzétek a számot - fel és le mozgatta a puskát a feje fölött. - Ha gyalog jönne, fordítsd a csövét a föld felé, így! Ne lőj, amíg csak nem hallod, hogy a *máquina* megszólalt. Az ellenség térdére kell célozni, onnantól felülről. Ha meghallod, hogy kettőt füttyentek, igyekezz a sziklák mögött a *máquina*-hoz kerülni.

Primitivo felemelte a puskát.

- Értem - mondta. - Nagyon egyszerű.

- Egy kis követ guríts le, figyelmeztetésül, aztán jelöld meg az irányt és a számot. Vigyázz, nehogy meglássanak!

- Helyes! - felelte Primitivo. - Ledobhatok rájuk egy kézigránátot?

- Csak akkor, ha már megszólalt a *máquina*. Lehet, hogy a lovasok csak bajtársukat keresik, és nem próbálnak feljebb hatolni. Lehet, hogy Pablo nyomát fogják követni. Nem akarunk verekedni, ha valahogy elkerülhető a küzdelem. Mindenképp el kell kerülnünk a harcot. De most már indulj.

- *Me voy* - mondta Primitivo, és karabélyával kezében, felkapaszkodott a magas sziklára.

- És te, Agustín? - kérdezte Robert Jordan. - Értesz ehhez a fegyverhez?

Agustín soványán, feketén kuporgott előtte, beesett szemével, keskeny szájával borostás arcában, nagy, kérges kezét ölében nyugtatva.

- *Pues*, meg tudom tölteni. Célozni. Lőni vele. Mást nem.

- Nem szabad lőnöd, amíg ötvenméternyire nincsenek, és csak akkor, ha egészen bizonyos, hogy a barlanghoz vezető ösvényre tértek - mondta Robert Jordan.

- Igen. Milyen messze van az?

- Mint az a szikla ott. Ha tisztet látsz, először őt lődd le, s csak aztán fordítsd a fegyvert a többi felé. Lassan mozgasd. Majd megtanítom Fernandót, hogyan kell megerősíteni a lábakat. Erősen tartsd, hogy el ne mozduljon, és gondosan célozz, de ne lőj ki többet hat tölténynél, mert a géppuska tüzelés közben fölugrik. Mindig csak egy emberre célozz, és csak azután fordítsd a másikra. Lovasoknak a hasába célozz.

- Igen.

- Egy ember tartsa a fegyver lábát, hogy e! ne mozduljon. Így! Neki kell töltenie a fegyvert is.

- Te hol leszel?

- Itt fönt, baloldalt, ahonnét mindent látok, és fedezni tudom a bal oldaladat, ezzel a kis *máquina*-val.

- Ha beljebb kerülnek, vérfürdőt fogunk rendezni.

- Remélem, nem kerül rá sor.

- Ha nem kellene a híddal törődni, most nagy vérfürdőt rendezhetnénk, aztán odébb állhatnánk.

- Nem sokat érnénk vele. A híd felrobbantása fontos, ennek meg semmi jelentősége sem lenne.

- *Qué va*, miért ne lenne jelentősége! Ahány halott fasiszta, annyi fasisztával kevesebb.

- Igaz. De, ha felrobbantjuk a hidat, elfoglalhatjuk Segoviát. A tartomány fővárosát. Erre gondolj! Először azt fogjuk elfoglalni.

- Komolyan hiszel ebben? Azt hiszed, el tudjuk foglalni Segoviát?

- Igen, ha a hidat rendben felrobbantjuk.

- Szeretném, ha nagy vérfürdőt rendezhetnénk itt és a hídnál is.

- De nagy az étvágyad! - mondta Robert Jordan.

Beszéd közben nem vette le szemét a varjakról. Észrevette, hogy az egyik madár felfigyel valamire: károgott egyet és elrepült. A másik varjú azonban mozdulatlanul a helyén maradt. Primitívót kereste meg tekintetével a sziklán. Láta, hogy a vidéket figyeli, de még nem ad jelt. Robert Jordan előrehajolt, és kinyitotta a golyószóró zárját, majd ismét helyére tolta. A varjú még mindig a fán ült. A másik körben repült a hó fölött, majd ugyancsak letelepedett. A nap és a meleg szél hatására nagy csomókban hullani kezdett a fákról a hó.

- Holnap reggelre tartogatok neked egy kis vérfürdőt - mondta Robert Jordan. - El kell tenni láb alól az őrt a fűrészmalomnál.

- Szívesen - mondta Agustín. - *Estoy listo*.

- S végezni kell a másik őrral is, az útkaparó kunyhójánál a híd alatt.

- Elintézem akár az egyiket, akár a másikat, vagy mind a kettőt.

- Nem lehet mind a kettőt. Egyszerre kell végezni velük - mondta Robert Jordan.

- Mindegy, hogy melyiket - mondta Agustín. - Elég régóta várok már, hogy történjék valami ebben a háborúban. Pablo mellett már nagyon ellustultunk.

Anselmo visszatért a baltával.

- Kell még ág? - kérdezte. - Azt hiszem, már eléggé eltakartuk.

- Nem áakra van szükség - mondta Robert Jordan. - Két kis fát kell kivágni és elhelyezni kétoldalt, hogy természetesebben fessen.

- Hozom - mondta Anselmo.

- Egészen lenn vágd, hogy a töve ki ne lássék.

Baltacsapások hallatszottak az erdőből. Robert Jordan szemügyre vette Primitívót, majd egy ideig a fenyőket figyelte a tisztás szélén. Az egyik varjú még a helyén volt. Ebben a percben repülőgép bugása hallatszott. Felnézett az égre, és megpillantotta a gép napfényben csillogó vékony testét; csaknem mozdulatlanak látszott az ég kék síkján.

- Nem láthat meg bennünket - szólt Agustínhoz -, de azért jobb, ha meghúzódnak. Ez már a második felderítőgép ma reggel.

- És a tegnapiak? - kérdezte Agustín.

- Most már csak olyanok, mint a rossz álom.

- Valószínűleg Segoviában vannak. A rossz álom ott válik valósággá.

A repülőgép eltűnt a hegyek fölött, de még mindig hallatszott a motorok zúgása.

Robert Jordan felpillantott, és észrevette, hogy a varjú elhagyta helyét.

Nyílegyenes irányban repült a fák között, és nem károgott.

23

- Hajolj le - súgta Agustín fülébe, majd oldalt fordulva intett Anselmónak, aki úgy lépdelt feléjük egy fenyőfával a vállán, mintha karácsonyi ajándékot hozna. - Hajolj le!

Láta, hogy az öregember ledobja a fenyőfát egy szikla mögé, majd maga is

eltűnik. Most már csak előrefigyelt, az erdő felé. Nem látott, nem hallott semmit, csak a szíve dobogását érezte. Egy szikláról sziklára gördülő kő kopogása ütötte meg a fülét. Oldalt fordult; látta, hogy Primitivo felemeli puskáját, és négyszer egymás után vízszintes irányt jelez. Azután sokáig nem történt semmi. Alatta némán terült el a nagy fehér térség, a lovak nyomával és a szálfaterdővel.

- Lovasok - súgta Agustín fülébe.

Agustín ránézett, fekete, sovány arcán vigorra rándult a bőr. Robert Jordan észrevette, hogy verejtékeznek. Átnyúlt hozzá, és vállára tette a kezét. Keze még a vállán nyugodott, mikor megpillantották az erdő szélén feltűnő négy lovast. Érezte, hogy Agustín hátizmai megrándulnak.

Egy lovas vezette a csapatot, a másik három libasorban követte. Az élen haladó a nyomokat figyelte, földre szegzett szemmel lovagolt, társai a környéket kémlelték. Robert Jordan érezte, mint ver a szíve a havas földön, amelyen feküdt. Szétvetette könyökét, s géppisztolyának irányzéka fölött tovább figyelte a közeledőket.

A csapatot vezető férfi eljutott addig a helyig, ahol Pablo megfordult. Megállt. A többiek hozzálovagoltak, szintén megálltak.

Robert Jordan világosan látta őket a géppisztoly kék acélcsőve felett. Látta a férfiak arcát, az oldalukon lógó kardot, a lovak verejtékes testét, a khakiköpenyeket és -sapkákat. Vezetőjük lovának fejét épp a sziklahasadék felé fordította, ahonnan Robert Jordan, fegyvere mellől figyelte őket. A fiatal katonának napbarnított arca, egymáshoz közel ülő két szeme, horgas orra és ék alakú álla volt.

Lovának fejét Robert Jordan felé fordítva, épp a géppisztoly csőve felé mutatott; a ló magasan tartotta fejét, a nyereg jobb oldalán himbálózott a géppisztoly.

Robert Jordan a földbe mélyesztette könyökét, és a fegyvercső fölött figyelte a négy lovast, amint mozdulatlanul állnak a havas földön. Kettő közülük nyeregkápáján átvetve tartotta fegyverét, a harmadik jobb oldalához szorította.

Az ember ritkán láthatja őket ilyen látószögből. Az irányzék rendszerint magasra van állítva, úgyhogy egészen aprónak látszanak mögüle, és az ember megkínlódik, míg beveszi őket a körbe. Vagy vágatva, rendetlen sorokban közelednek, s legfeljebb lejtőt vagy utcát lehet előlük tűzzel elzárni. Legtöbbnyire azonban úton vonulnak, olyan nagy távolságban, hogy szabad szemmel alig lehet látni őket. Csak vonatnál láthatni őket ilyen közéről. Olyan közéről, hogy néhány lövéssel mindnyájukat szétszórhatná az ember. Most az életnagyságnál csaknem kétszerte nagyobbak.

Te! - gondolta, tekintetét az ék alakú célgömb hegyén nyugtatva, mely most az irányzék részével egy vonalba került. A cső a vezető mellének szegeződött, valamivel jobbra a skarlátvörös jelvénytől, mely élesen vált ki a reggeli napfényben a khakizubbony háttéréből. - Te! - gondolta most már spanyolul, ujját a ravasznak szorítva. Alig tudta fékezni magát, hogy el ne indítsa az automata fegyver gyors, pattogó, pergő zuhatagát. - Te! - gondolta újra. - Fiatalon fogsz-e meghalni? Te is - gondolta - és te is amott! Bár ne kerülne rá sor! Nem szabad, hogy sor kerüljön rá.

Érezte, hogy Agustín köhögni készül, és csak nagy nehezen, fulladozva tudja elfojtani az ingert. Előremeredt a fegyvercső olajos kéksége fölött, a faágak szabad

nyílására, ujját még mindig a ravaszra szorítva. A vezető ebben a percben megfordította lovát, és elindult az erdő felé, Pablo nyomában. A többiek is követték. Agustín halkán megszólalt mellette.

- *Cabrones!*

Robert Jordan hátrafordult a sziklák felé, ahol Anselmo rejtőzött a fával. Rafael, a cigány közeledett feléjük a sziklák közül, két nagy nyeregzsákkal, vállán átvetett puskával. Robert Jordan feléje intett, a cigány a földre lapult.

- Megölhettük volna mind a négyet - mondotta Agustín nyugodtan. Verejték borította be egész testét.

- Meg - suttogta Robert Jordan. - De ki tudja, mi történik, ha lövünk!

Újra egy guruló szikla kopogása hallatszott. Jordan gyorsan megfordult. Anselmo és a cigány még mindig láthatatlan volt. Karójára pillantott, majd gyors tekintetet vetett Primitívóra, aki puskájával számtalan kurta jelet adott. „Negyvenöt perce indult el Pablo” - állapította meg. Ebben a pillanatban újabb lódobogás hallatszott.

- *No te apures*. Ne nyugtalankodj - súgta Agustín fülébe. - Ezek is elmennek, mint a többiek.

Az erdő szélén húsz lovas tűnt fel kettes sorokban, ugyanolyan ruhában és fegyverzettel, mint az első csoport, kardjuk combjukat verdeste, puskájukat hátukon átvetve hordták, ők is befordultak az erdőbe, mint a társaik.

- *Tú ves?*- súgta Robert Jordan Agustínnek. - Látod?

- Sokan voltak.

- Ezekkel kellene most megküzdeni, ha azokat agyonlőttük volna - mondotta Robert Jordan nagyon halkán. Szíve már megnyugodott, de inge alaposan átázott az olvadó hótól. Nagy ürességet érzett a mellkasában.

A nap már magasan állott, a hó gyorsan olvadt. A fehér takaró lefoszlott a faágokról, szemközt a hómező felszíne nyirkos és csipkeszerűen törékeny lett. A nap felhevítette a földet, mely helyenként gőzölni kezdett.

Robert Jordan Primitivo felé nézett.

- Semmi! - jelezte az, keresztbe téve karját.

Anselmo feje feltűnt az egyik szikla mögül, Robert Jordan magához intette. Az öreg óvatosan lopózott sziklától szikláig, majd hasra vetette magát a géppuska mellett.

- Sokan voltak - mondta -, nagyon sokan!

- Most már nincs szükségünk faiskolára - mondta Robert Jordan.

Anselmo és Agustín elvigyorodott.

- A fedezék most kiállotta a próbát. Már nem kell fákat ültetnünk. Hátha visszatérnek, és hátha nem olyan ostobák, mint amilyeneknek látszanak.

Nagyon bőbeszédű volt, ami nála azt jelentette, hogy súlyos veszélyben forogtak. Hirtelen közlékenysége volt a mértéke helyzetük veszélyeinek.

- Jó volt a fedezék? - kérdezte.

- Jó - felelte Agustín. - Az ördögbe is, most négyükkel végezhattünk volna.

Igaz? - fordult Anselmóhoz.

- Igaz.

- El kell menned a tegnapi őrhelyedre - mondotta Anselmónak -, vagy bármilyen más alkalmas helyre, ahonnét, úgy mint tegnap, szemmel tarthatod az utat. Elég későn kezdjük egyébként. Szürkületig kell ott maradnod, aztán felváltatlak.

- Nem baj, hogy nyomokat hagyok?

- Alulról kerülj fel, ha majd elolvadt a hó. Az út sáros lesz. Figyeld meg, nagy-e a forgalom, és lehet-e tanknyomokat látni a sárban. Ez lesz a mai munkád.

- Megengeded... - kérdezte az öregember.

- Tessék.

- Engedelmeddel inkább elmennék La Granjába, hogy megérdeklődjem, mi történt ott az éjjel. Közben valaki más örködnék helyettem.

- Nem félsz, hogy lovasokkal találkozol?

- Nem, ha már elolvadt a hó.

- Van valami megbízható embered La Granjában?

- Van. Egy asszony. Több asszony is.

- Úgy van - bólintott Agustín -, ott sokan rokonszenveznek velünk, még dolgoznak is értünk. Nem akarnál inkább engem küldeni?

- Inkább az öreg menjen. Te értesz a géppuska kezeléséhez, s a mai nap még nem ért véget.

- Rögtön indulok, mihelyt elolvadt a hó - mondta Anselmo. - Hamarosan elolvad.

- Mit gondolsz, elfogják Pablót? - kérdezte Robert Jordan Agustíntól.

- Pablo nagyon ravasz - felelte Agustín. - El lehet fogni a szarvasbikát kutyák nélkül?

- Néha - felelte Robert Jordan.

- De nem Pablót - mondta Agustín. - Már csak árnyéka annak, aki volt, de azért nagy dolog, hogy még mindig kényelmesen él a hegyekben, és akkor issza le magát, amikor kedve tartja, mialatt mások valamelyik fal tövében adják ki lelküket.

- Valóban olyan ravasz?

- Még annál is ravaszabb.

- Én még nem tapasztaltam, hogy ilyen ügyes.

- *¿Cómo que no?*¹ Ha nem volna ügyes, az éjjel meghalt volna. Úgy látom, *Inglés*, nem sokat értesz a politikához és a gerillaháborúhoz. Mindkettőnél az a fontos, hogy életben maradjon az ember. Láttad, milyen ügyesen kivágta magát az éjjel, pedig alaposan rámásztunk!

Most, hogy Pablo ismét velük tartott, Robert Jordan már nem akart rosszat mondani rá. Már azt is megbánta, hogy kétségbe vonta ügyességét. Azt is tudta jól, milyen eszes. Elvégre Pablo rögtön észrevette a híd felrobbantására vonatkozó utasítások hibáit. Amint kétségbe vonta Pablo képességeit, máris tudta, hogy nincs igaza. De kimondta, mert az izgalom után jólesik locsogni.

¹ *Hogyhogy nem? (spanyol).*

- Anselmo, el tudsz menni napvilágnál La Granjába?

- El - felelte az öreg. - Természetesen nem fogok katonabandával bevonulni.
- És harangot sem köt a nyakába - jegyezte meg Agustín -, és zászlót sem fog lobogtatni.

- Hogyan jutsz oda?

- Az erdőn át.

- És ha megállítanak?

- Vannak okmányaim.

- Mindnyájunknak vannak, de akkor gyorsan meg kell enni az áruló iratokat.

Anselmo fejét rázta, és ujjasának mellső zsebére ütöit.

- Sokszor eszembe jutott már - mondotta. - Kár, hogy nem szeretek papírt enni.

- Vihetnél magaddal egy kis mustárt - mondta Robert Jordan. - Én a bal zsebemben hordom a magunk papírjait, a jobb zsebemben hordom a fasisztákét, így aztán nem tévesztem el, „ha sürgősen kell az egyik, vagy a másik.

Nagy volt a baj valóban, amikor a lovasok vezetője oda mutatott a géppuskafészkükre: túl sokat beszélnek most. „Bizony, túl sokat” - gondolta Robert Jordan.

- Ide figyelj, Roberto - mondta Agustín. - Azt mondják, a kormány mindinkább jobbra tolódik. Elvtárs helyett Señort és Señorát mondanak a köztársaságban, te is arrébb tolhatod a zsebeidet.

- Ha majd egészen jobbra tolódtak, a farzsebemben fogom hordani az okmányokat.

- Remélem, megmaradhatnak az ingedben - felelte Agustín. - De lehet, hogy megnyerjük a háborút, és elveszítjük a forradalmat.

- Nono! - mondta Robert Jordan. - De ha nem nyerjük meg a háborút, akkor nem lesz többé sem forradalom, sem köztársaság, se te, se én nem leszünk, nem lesz más, csak egy nagy...

- Én azt mondom - jegyezte meg Anselmo -, hogy meg fogjuk nyerni a háborút.

- Utána pedig agyonlőjük az anarchistákat, a kommunistákat és ezt az egész *canallá-t*,² kivéve a jó köztársaságiakat - mondta Agustín.

² *Csőcselék (spanyol).*

- Ha megnyertük a háborút, nem lövünk agyon senkit - jelentette ki Anselmo. - Igazságosan fogunk kormányozni. Mindenki annyit kap a javakból, amennyi áldozatot hozott értünk. Azokat pedig, akik ellenünk harcoltak, felvilágosítjuk, hogy belássák tévedésüket.

- Nagyon sokat kell majd agyonlőnünk - mondotta Agustín -, sokat, sokat, sokat!

Jobb öklét a bal tenyerébe vágta.

- Nem lövünk agyon senkit, még a vezetőket sem. Jobb belátásra bírjuk őket.

- Én már tudom, mihez kezdünk velük - mondta Agustín. Felvett a földről egy marék havat, és a szájába tette.

- Ugyan mit, te gazember? - kérdezte Robert Jordan.

- Két remek mesterségem van a számukra.

- Halljuk!

Agustín újabb marék havat tett a szájába. Kinézett a tisztásra, amerre a lovasok eltűntek, és kiköpte az elolvadt havat.

- *Vaya*.³ Micsoda reggeli! - mondotta. - Hol az a piszkos cigány?

³ *Nahát (spanyol)*.

- Halljuk a két tervet, te ronda szájú! - sürgette Robert Jordan.

- Ejtőernyő nélkül ugratjuk le őket a repülőgépekről - mondotta Agustín csillogó szemmel -, de csak a kedvesebbeket. A nem olyan kedveseket a kerítések tartóoszlopaira húzzuk rá, aztán lelökjük őket, hogy a többiek is helyet kapjanak.

- Komisz beszéd ez - szólt Anselmo. - Ilyesmit sohasem fogunk megengedni a köztársaságban.

- Annyi levest készítek *cojón*-jaikból, hogy úszni tudjunk benne - folytatta Agustín. - Mikor ezt a négyet megláttam, és eszembe jutott, hogy agyonlőhetnem őket, úgy éreztem magam, mint a kanca, amely az istállóban a ménre vár.

- Tudod, miért nem öltük meg őket? - kérdezte Robert Jordan nyugodt hangon.

- Tudom - felelte Agustín -, tudom. De úgy rám jött a kívánság, mint a kancára a vágy. Nem tudhatjátok, az mi, ha még sohasem éreztétek.

- Alaposan megizzadtál - mondta Robert Jordan. - Azt hittem, a félelemtől.

- A félelemtől - vallotta be Agustín. - A félelemtől is, meg emiatt is. Nincs ennél erősebb vágy az életben.

- Igaz - gondolta Robert Jordan. - Mi hidegvérűen ölünk, de ők nem, és nem is tudnának. Ez az ő vallásuk! Az a régi vallás, melyet egy új vallás váltott fel, a Földközi-tenger legtávolabbi sarkából származott, de sohasem tűnt el teljesen, háborúkban és inkvizíciókban mindegyre újra fellángolt. Ők az *Auto de Fe* népe! Mi is kénytelenek vagyunk embert ölni; ők másképp gyilkolnak. És te - gondolta -, téged nem fertőztek meg? Te nem ismerted meg ezt az érzést Sierrában? És Userában? És Estremadurában? Soha, egy pillanatra sem? *Qué va* - mondotta magának. - Minden vonatrobantásnál.

...Hagyjuk ezt a kétes értékű bölcselkedést a berberekről és a régi ibéerekről. Valld be, hogy szeretsz embert ölni, mint minden katona. Örülsz neki, ha letagadod is. Anselmo nem szeret, mert nem katona, hanem vadász. De ne idealizáljuk őt se. A vadász állatot öl, a katona embert. Ne ámítsd magad - gondolta. - Ne csinálj szépirodalmat a kérdésből. Egész lelkedet hatalmába kerítette már ez az érzés. De ne ródd meg Anselmót sem, ő igazi keresztény. Ami meglepően ritka dolog ezekben a katolikus országokban.

No lám, azt hittem, hogy Agustín félt - gondolta -, hogy ez a csata előtti természetes félelem. De úgy látszik, gyilkolásvágy volt benne. Most bezzeg henceg. Bizony félt... A kezem alatt éreztem a félelmet. Nekem is legfőbb ideje volt a locsogást abbahagyni.

- Eredj, nézd meg, hozott-e valami ételt a cigány? - utasította Anselmót. - De ne engedd ide. Bolond egy ember. Hozd el magad a reggelit. És akármennyit hozott is, küldd vissza, hogy még hozzon. Nagyon éhes vagyok.

Tiszta, május végi nap volt, az ég kéken ragyogott felettük. Meleg szél fűjt, a hó gyorsan olvadt. Két nagy húsos és sajtos szendvicset kaptak reggelire. Robert Jordan nagy szelet hagymákat vágott le késével, és kenyerére rakta, s még egy szeletet a húsról, aztán a kenyérhéjakra is.

- Olyan szagod lesz, hogy a fasiszták megérik az erdőben - mondotta Agustín tele szájjal.

- Add ide a borostömlőt, hogy leöblítsem - felelte Robert Jordan. A szája tele volt hússal, sajttal és kenyérral.

Még sohasem érzett ilyen étvágyat. Nagyot kortyolt a borból, enyhén borostömlőíze volt. Aztán még egyet húzott, oly magasra tartva a tömlőt, hogy az a golyószórót takaró fenyőágakig ért. Maga is hátradőlt, fejével az ágaknak, aztán újra előrehajolt.

- Kell a másik szendvics? - kérdezte Agustín, és a fegyver fölött feléje nyújtotta.

- Köszönöm, nem.

- Edd meg. Nem szoktam reggel enni.

- Igazán nem kell?

- Persze hogy nem.

Robert Jordan ölébe rakta a szendvicset, majd egy hagymát szedett ki a zsebéből, a kézigránátok mellől, kinyitotta zsebkését és felszeletelte. Először a héját vágta le, mely egy kissé bepizkolódott a zsebében, aztán vastag szeletet kanyarított le belőle. Egy karéjnyi félrehullott; felemelte és elhelyezte a szendvicsen.

- Mindig hagymát reggelizel? - kérdezte Agustín.

- Csak ha van.

- Nálatok így szokás?

- Nem szokás - felelte Robert Jordan. - Sőt, megszólják azt, aki hagymát eszik.

- Örülök neki - felelte Agustín. - Mindig civilizált országnak néztem Amerikát.

- Mi bajod a hagymával?

- A szaga nem tetszik. Egyébként olyan, mint a rózsa.

Robert Jordan teli szájjal rámosolygott.

- Olyan, mint a rózsa - mondotta. - Nagyon olyan. És a rózsa olyan, mint a hagyma.

- Az agynak is megárt - mondotta Agustín. - Vigyázz!

„De legfőképp olyan a hagyma, mint a másik hagyma - gondolta vidáman, s magában még hozzátette: - Csak nagyobb. Esetleg kisebb. Legritkább esetben éppen olyan. Inkább olyan, mint a rózsa.”

- Öblítsd ki a szádat borral - mondotta Agustín. - Furcsa ember vagy te, *Inglés*. Egészen más, mint az a másik robbantó, akivel együtt dolgoztunk.

- Nagy a különbség kettőnk között.

- Micsoda?

- Én élek, ő meghalt - mondotta Robert Jordan.

„Mi lelt téged? - gondolta. - Micsoda beszéd ez? Talán a jóllakottság vette el az

eszedet? Vagy berúgtál, vagy a hagyma az oka? Mindössze ennyit jelent neked? Eddig sem jelentett sokat - vallotta meg magának őszintén. - Azon igyekezted, hogy jelentsen valamit, de sohasem sikerült. Mi értelme, hogy még hazudjál is erre a rövid életedre, ami még megmaradt!?”

- Nem - mondta most már komolyan -, az az ember sokat szenvedett.

- Hát te? Te nem szenvedted?

- Nem - felelte Jordan. - Azok közé tartozom, akik keveset szenvednek.

- Én is - mondta Agustín. - Vannak, akik szenvednek, és vannak, akik nem. Én nem szoktam szenvedni.

- Én sem - mondta Robert Jordan, és újra felemelte a borostömlőt. - És így meg éppen nem.

- Én a többiekért szenvedek.

- Mint általában a jó emberek.

- Magamért csak keveset.

- Nincs feleséged?

- Nincs.

- Nekem sincs.

- De neked ott van María.

- Igen.

- Furcsa dolog - mondta Agustín. - Mihelyt hozzánk került, Pilar úgy elkülönítette mindnyájunktól, mint egy karmelita szüzet. El nem tudod képzelni, milyen féltékenyen vigyázott rá. Neked meg rögtön odaadta, mint valami ajándékot. Hát ehhez mit szólsz?

- Nem így volt.

- Hát hogyan?

- A gondjaimra bízta...

- Te meg úgy őrzöd, hogy minden éjjel együtt vagy velem.

- Jólesik.

- Furcsa módja a gondviselésnek.

- Nem érted, hogy így is lehet vigyázni valakire?

- Igen, de így akármelyikünk tudott volna vigyázni rá.

- Ne beszéljünk erről többet - mondta Robert Jordan. - Én nagyon komolyan vigyázok rá.

- Komolyan?

- Nincs számomra komolyabb dolog ezen a világon.

- És mi lesz később? Ha már felrobbantottuk a hidat?

- Velem jön.

- Akkor - mondta Agustín - ne beszéljünk róla többé, és éljetez boldogan.

Felemelte a borostömlőt, nagyot húzott belőle, és átnyújtotta Robert Jordannak.

- Mondok mégis valamit, *Inglés*.

- Tessék.

- Én is szerettem.

Robert Jordan a vállára tette kezét.

- Nagyon - mondta Agustín -, nagyon. Jobban, mint hinnéd.

- Elhiszem.

- Olyan nyomot hagyott bennem, amely egyhamar nem fog elmúlni.

- Elhiszem.

- Ide figyelj, komolyan beszélek.

- Beszélj!

- Sohasem nyúltam még hozzá, és nem volt hozzá semmi közöm, de azért nagyon szerettem. *Inglés*, ne bánj vele könnyelműen. Azért, hogy veled hál, még nem kurva.

- Vigyázok rá.

- Elhiszem. De te nem tudod, milyen lenne egy ilyen lány, ha nem volna forradalom. Nagy felelősség terhel. Sokat szenvedett szegény, nem olyan, mint mi.

- Feleségül veszem.

- Nem. Nem erre gondoltam, a forradalomban erre nincs szükség. De azért - tette hozzá és bólintott - nem fog ártani.

- Feleségül veszem - mondta Robert Jordan, és érezte, hogy elszorult a torka. - Nagyon szeretem.

- Majd később - mondta Agustín. - Mikor már alkalmas az idő. A szándék a fontos.

- Az megvan.

- Figyelj ide. Sokat beszéltem olyasmiről, amihez semmi közöm. Mondd csak, sok leányt ismertél meg ebben az országban?

- Néhányat.

- Kurvákat?

- Meg olyat is, aki nem volt az.

- Hányat?

- Sokat.

- Háltál is velük?

- Nem.

- No látod!

- Igen.

- Azért mondom, hogy ezt María nem veszi könnyen.

- Én sem.

- Ha azt látom, hogy könnyen veszed, agyonlöttelek volna, mikor az éjjel vele voltál. Az ilyesmiért nálunk embert is ölnek.

- Ide hallgass - mondta Robert Jordan. - Kevés az időnk, nem jutott a formásokra. Holnap harcba indulunk. Számomra ez nem sokat jelent, de kettőnknek annyit, hogy ki kell használnunk az időt.

- Egy nap és egy éjszaka nem sok idő - mondta Agustín.

- Nem. De volt egy tegnap is, a tegnap éjjel és a ma éjjel.

- Segíthetek nektek? - kérdezte Agustín.

- Nincs mit. Rendben vagyunk.

- Ha tehetek valamit érted és a lenyírt fejűért...

- Nem.
- Oly keveset tehet az egyik ember a másikért.
- Dehogy! Nagyon sokat.
- Mit?
- Akármilyen történik ma és holnap a harc során, fogadd meg a parancsaimat, bízzál bennünk és engedelmeskedj, még ha nehezedre esik is.
- Bízom benned. A lovasok óta és amióta elküldted a lovat, azóta bízom benned.
- Nem volt nagy dolog. Látod, valamennyien egy célért harcolunk, hogy megnyerjük a háborút. Amíg meg nem nyerjük, ne törődjünk mással. Igen fontos feladat. Verekedni is fogunk. De verekedni nem lehet fegyelem nélkül, a fegyelemnek azonban hitből és bizalomból kell fakadnia.

Agustín a földre köpött.

- Tegyük félre Mariát és a többi - mondta. - Üssétek csak az időtöket Mariával, ahogyan tudjátok. Ha segíthetek nektek, várom a parancsaidat. Holnap vakon fogok neked engedelmeskedni. Ha meg kell halnom valamiért holnap, boldogan és könnyű szívvel halok meg.

- Ezt eddig is éreztem. De jólesett hallanom.

Agustín Primitivo felé mutatott.

- Ez az ember is sokat ér. Pilar is sokkal többet, mint gondolnád. Az öreg Anselmo is. Andrés is. Eladio is. Nagyon nyugodt, megbízható ember. Fernando is. Nem tudom, mire tartod őt. Igaz, nehéz, mint a higany, és unalmasabb, mint egy ökör, de ha küzdelemre kerül sor, *es muy hombre!*¹ Majd meglátod.

¹ *Férfi a javából (spanyol).*

- Örülök neki.

- Van két gyenge emberünk: a cigány és Pablo. De Sordo csapata még nálunk is többet ér; annyival jobbak nálunk, mint mi egy marék ganéjnál.

- Akkor rendben van.

- Igen - mondotta Agustín. - De azért jobb szerettem volna, ha ma történik.

- Én is. Én is szeretnék már túl lenni rajta.

- Gondolod, hogy rosszul is végződhetik?

- Lehet.

- Nagyon jókedvű vagy ma, *Inglés*.

- Igen.

- Én is. María és a többi ellenére is.

- Tudod, miért?

- Nem.

- Én sem. Talán mert jó napunk van.

- Ki tudja? Talán még ma is harcolunk.

- Talán - felelt Robert Jordan. - De inkább nem ma. Akármilyen történik is, ma el kell kerülnünk.

Beszéd közben zajt hallott. Távoli zaj volt, a meleg szél hozta a fák közül.

Nem hallotta pontosan, nyitott szájjal figyelt, miközben Primitivo felé nézett. Azt hitte, jól hallotta, de a zaj egy perc múlva elhalt. Fenyőfák zúgtak a szélben,

Robert Jordan mozdulatlanra merevedett, hogy jobban halljon. A szél ismét elhozta a zajt.

- Nem veszem a lelkemre - mondta Agustín -, nem is törődöm vele, hogy María nem lehet az enyém. Majd beérem a kurvákkal, úgy mint eddig.

- Csend! - kiáltott rá Robert Jordan, és félrefordította fejét. Agustín ránézett.

- *¿Qué pasa?*² - kérdezte.

² *Mi történik? (spanyol).*

Robert Jordan a szájára tette kezét, és tovább figyelt. Ismét felhallatszott a zaj, messziről, szárazon és elmosódva. Semmi kétség. Önműködő fegyverek pontos, ropogós, csavaros hangja, olyan, mintha gyerekeknek való tűzijátékot gyűjtanának meg, egyik dobzott a másik után, valahol messze.

Robert Jordan Primitívóra nézett. Ez felemelte fejét, és feléjük pillantott, füléhez emelt kézzel, majd a hegycsúcsok felé lendítette karját.

- El Sordóék vidékén harcolnak - mondta Robert Jordan.

- Gyerünk, meg kell őket segíteni! - kiáltotta Agustín. - Gyűjtsük össze az embereket! *¡Vámonos!*

- Nem - mondta Robert Jordan -, itt maradunk.

25

Robert Jordan arrafelé fordult, ahol Primitivo állt felemelt puskával. Bólintott, de a férfi tovább hadonászott, majd füléhez emelte kezét, mintha nem értette volna meg, amit jelzett.

- Maradj a gépfegyvernél, és ne lőj, amíg a közeledbe nem érnek. Várd meg, amíg eléri a bozótot - mondta Robert Jordan. - Megértetted?

- Igen. De...

- Semmi de. Majd megmagyarázom. Megyek Primitivóhoz.

Anselmo mellette állt.

- *Viejo* - fordult az öregemberhez -, maradj Agustín mellett a gépfegyvernél. - Lassan és higgadtan beszélt. - Addig nem szabad lőnie, amíg egészen közel nem értek a lovasok. Ha felbukkannak, engedjétek közel, úgy mint az előbbieket. Ha lőni kell, tartsd a gépfegyver lábát, és adogasd a hevedereket.

- Jól van - mondta az öreg. - És mi lesz La Granjával?

- Később.

Előremászott a szürke kövek között, amelyek nedvesen meg-megcsúsztak a keze alatt. A nap hamar elolvasztotta rajtuk a havat, a kövek teteje már száradni kezdett. Minél feljebb mászott, annál nagyobb körben nyílt meg előtte a vidék a fenyőerdőkkel, hegyekkel és lejtőkkel. Már ott is állt Primitivo mellett, a két szikla közötti üregben. Az alacsony, barna arcú ember feléje fordult.

- Sordót támadják. Mit tegyünk?

- Semmit - felelte Robert Jordan.

Itt tisztán hallatszott a lövések zaja. Mikor letekintett a vidékre, az egyik távoli völgyben, ahol ismét emelkedni kezdett a föld színe, egy csapat lovast pillantott meg.

Az erdőn haladtak át, sebesen ügetve, egyenesen a lövöldözés irányába.

Az emberek és lovak hosszú kettős sora feketén vált ki a hóból, nemsokára elérte a hegyerincet, és eltűnt egy távoli erdőben.

- Meg kell segíteni őket - mondta Primitivo. Hangja száraz volt és rekedt.

- Lehetetlen - felelte Robert Jordan. - Reggel óta tudom már.

- Hogyhogy?

- Lovat loptak az éjjel. A havazás megszűnt, és a nyomok elárulták őket.

- Meg kell őket segíteni - mondta Primitivo -, nem hagyhatjuk őket magukra.

Eltársaink.

Robert Jordan a vállára tette a kezét.

- Most semmit se tehetünk értük - mondta. - Tennénk, ha lehetne.

- A felső úton hamar eljutunk hozzájuk, két lóval, lovakkal és gépfegyverekkel.

Épp idejében érkezünk.

- Rám figyelj - mondotta Robert Jordan.

- Erre figyelek - felelte Primitivo.

Egyenlőtlen hullámokban érkezett hozzájuk a lövések zaja. Kézigránátok robbantak, súlyosan és tompán a fegyverek száraz ropogása közepette.

„Elvesztek - gondolta Robert Jordan -, elvesztek, abban a pillanatban, hogy elállt a havazás. Ha odamegyünk, mi is elvesztünk. Nem oszthatjuk meg az erőnket!”

Sűrű, szürke borosta csillogott Primitivo állán, ajka fölött és nyakán. Arca többi része sötétbarna volt, mélyen ülő, törött, belapított orr állt ki belőle, s Robert Jordan látta, hogy szája szélén és torka fölött megrándul a szürke borosta.

- Hallod! - mondta. - Ez vérengzés.

- Ha bekerítették a szakadékot, akkor az - vélte Robert Jordan. - De egy-két ember talán még így is elmenekülhet.

- Ha most rögtön elindulunk, a hátuk mögé kerülhetnénk - mondta Primitivo. -

Gyerünk mi négyen a lovakkal!

- És aztán? Mi történik, ha hátba támadjuk őket?

- Csatlakozunk Sordóhoz.

- Hogy vele pusztuljunk? Nézz a napra. Még korán van.

Az ég magas volt és felhőtlen, a nap forrón sütött. Alattuk a déli lejtőn nagy, csupasz foltok feketélltek. A fákról csomósán zuhant alá a hó. A kövek átnedvesedtek az olvadt hótól, erősen gőzölögtek a forró napsütésben.

- Ezt el kell viselni. *Hay que aguantarse* - mondta Robert Jordan. - Ez együtt jár a háborúval.

- Igazán semmit nem tehetünk? - Primitivo ránézett, és Robert Jordan tudta, hogy megbízik benne. - Nem küldhetnél ki kettőnket a kisebb géppuskával?

- Semmit nem ér.

Azt hitte, megérkezett, amire várt, de csak egy ölyv zuhant alá a széllel, majd ismét felröppent, és egy távoli fenyőfa tetejére telepedett.

- Az sem érne semmit, ha mindnyájan odamennénk - mondta.

Kétszeres erővel hallatszott a lövöldözés, időnként tompán robbantak a kézigránátok.

- A kinyomtathatatlant a megnevezhetetlen helyükre! - mondta Primitivo, könnybe lábadt szemmel; az arca rángatózott. - Ó, hogy az Isten meg a Szűz Mária rakogassa beléjük felváltva!

- Nyugodj meg - mondta Robert Jordan. - Nemsokára nekünk is ki kell állnunk. Itt jön az asszony.

Pilar lassan kapaszkodott feléjük a sziklák között. Primitivo minden puska lövésnél nagyot káromkodott, Robert Jordan pedig lemászott, hogy felsegítse Pilart.

- *Qué tal*, asszony - mondta, megfogta mindkét csuklóját, és nagyot rántott rajta, amikor az utolsó sziklához ért.

- Itt a távesöved. - Az asszony nagyot fúj, s leakasztotta a nyakából. - Sordóra rájár a rúd.

- Rá.

- *Pobre*¹ - mondotta részvevő hangon. - Szegény Sordo!

¹ *Szegény (spanyol).*

Nagyokat fúj, s erősen megszorította Robert Jordan kezét, miközben a tájat kémlelte.

- Hogy állhat az ütközet?

- Rosszul... nagyon rosszul!

- *¿Jodido?*²

² *Elbántak vele? (spanyol).*

- Azt hiszem.

- *Pobre* - mondotta az asszony. - Biztos a lovak miatt történt.

- Valószínűleg.

- *Pobre* - ismételte Pilar. - Rafael egész regényt mesélt a lovasokról. Mi volt az?

- Előbb egy járőr jött, utánuk egy nagyobb csapat.

- Meddig?

Robert Jordan megmutatta, hol állt meg a járőr, majd az elrejtett géppuska felé emelte kezét. Innen csak Agustín egyik csizmája látszott, a fedezék végéből.

- Azt mesélte a cigány, olyan közel jöttek, hogy a géppuska az első ló szügyét súrolta. A látcsövedet a barlangban találtuk.

- Összecsomagoltatok?

- Amit csak elvihetünk. Mi újság Pablóról?

- Negyven perccel előzte meg a lovasokat. Az ő nyomait követték.

Pilar rávigyorgott a férfira. Még mindig a kezét fogta, de most elengedte.

- Sohasem fogják megtalálni - mondta. - De mi lesz Sordóval? Tehetünk érte valamit?

- Semmit.

- *Pobre* - ismételte. - Nagyon sajnálom Sordót. Bizonyos vagy benne, egészen bizonyos, hogy *jodido*?

- Igen. Nagyon sok lovas láttam.

- Többet, mint amennyi itt volt?

- Még egy csapat eredt a nyomukba.

- Hallod? - mondta Pilar. - *Pobre, pobre* Sordo.

A lövések hangját hallgatták.

- Primitivo a segítségére akart menni - mondta Robert Jordan.

- Megörültél? - fordult Pilar a lapos arcú férfihoz. - Sok a bolond errefelé!

- Segíteni akarok rajtuk.

- *Qué va* - mondta Pilar -, ne érzelegj. Elég hamar megdöglesz, felesleges kirándulások nélkül is.

Robert Jordan csendesen végigjártatta szemét az asszony barna arcán, széles, indián járomcsontjain, koromfekete szemén és nevetős száján, keserű felső ajkán.

- Viselkedj úgy, ahogyan férfihoz illik - mondta az asszony Primitivónak -, felnőtt férfihoz. Hiszen már őszül minden szőröd.

- Ne csúfolódj - mondta Primitivo. - Ha az embernek egy kis szíve vagy fantáziája van...

- Akkor uralkodjék rajta - mondta Pilar. - Velünk fogsz meghalni, nincs arra szükség, hogy idegenek után szaladgálj. Ami pedig a fantáziát illeti, abból a cigánynak is van. Micsoda regényt adott elő!

- Ha itt vagy, nem nevezed regénynek - mondta Primitivo. - Nehéz percek voltak.

- *Qué va* - mondotta Pilar. - Néhány lovas jött, és mindjárt el is ment. Ezzel hősködsz. Ennyire jutottunk a sok lustálkodásban.

- Talán Sordo helyzete sem elég súlyos? - morogta Primitivo dühösen, szemlátomást szenvedett. A lövések hangját feléjük hozta a szél. Azt kívánta, bár elmehetne harcolni, de ha már nem, legalább Pilar hagyná békén.

- *¿Total qué?*³ - mondta ez. - Ha megtörtént, hát megtörtént. Ne veszítsd el a *cojon*-od mások balszerencséje miatt.

³ *Nem mindegy? (spanyol).*

- Kapd be! - förmedt rá Primitivo az asszonyra. - Nem lehet elviselni a nők butaságát és durvaságát.

- Hogy legalább azzal segítsem az olyan férfiakat, akiknek a nemzéshez nincs elég muníciójuk - gúnyolódott Pilar. - De ha nincs itt semmi látnivaló, akkor megyek.

Ebben a pillanatban Robert Jordan meghallotta feje fölött a repülőgépet. Felnézett az égre. Mintha a reggeli felderítőgép tért volna vissza. Az arcvonal felől jött, és abban az irányban haladt, ahol El Sordóék harcoltak a hegyekben.

- Itt a vészmadár - mondta Pilar. - Vajon meglátja, mi történik arrafelé?

- Meg, nem vak.

A repülőgépet figyelték, amely ezüstösen csillogott a napfényben. Bal felől érkezett, a két légszűrő világszínű köre is tisztán látszott.

- Lapuljatok - szólt rájuk Robert Jordan.

A repülőgép elhaladt felettük, árnyéka elvonult a lejtőn, a bugás most volt a legerősebb. A völgy felé repült - szótlánul figyelték útját, amíg teljesen el nem tűnt a szemük elől. Egy idő múlva újra visszatért, két kört írt le a hegyek körül, aztán eltűnt Segovia irányában.

Robert Jordan Pilarra nézett. Homlokáról csurgott a verejték, fejét rázta, alsó

ajkát fogai közé kapta.

- Mindenkinek van valami baja - mondta az asszony. - Az enyém ez.

- Csak nem kaptad el tőlem a félelmet? - gúnyolódott Primitivo.

Az asszony a vállára tette a kezét.

- Tudom, hogy nem félsz - mondta. - Sajnálom, hogy az előbb durván beszéltem veled. Nyakig vagyunk a hínárban valamennyien! - Robert Jordanhoz fordult. - Majd küldök nektek ételt, italt. A többiek hol vannak?

- A tartalékok még érintetlenek - mosolygott az asszony. - Jól el van rejtve.

Bármely percben indulhatunk. María vigyáz a csomagjaidra.

- Ha repülők támadnának, feltétlenül vidd a barlangba.

- Rendben van, *Inglés* úr - mondta Pilar. - Elküldtem a cigányodat, hogy szedjen egy kis gombát a nyúlhoz. Sok gomba terem erre felé. Azt hiszem, még ma megehetjük a nyulat, noha jobb lenne holnapig vagy holnaputánig várni vele.

- Azt hiszem, jobb lesz, ha ma esszük meg - mondta Robert Jordan, és Pilar a vállára tette nagy kezét, oda, ahol a géppisztoly szája mélyen belevágódott húsába.

Azután felborzolta a haját.

- Majd elküldöm Mariát a *pucheró*-val,⁴ ha megfőztük.

⁴ *Edénnyel (spanyol)*.

Időközben megszűnt a lövöldözés, már csak időnként lehetett egy-egy lövést hallani.

- Már vége? - kérdezte Pilar.

- Nem - felelte Robert Jordan -, a hangokról ítélve támadás volt, de visszaverték. Most valószínűleg körülvették őket, fedezékbe vonultak és a repülőgépeket várják.

Pilar Primitivo felé fordult.

- Elhiszed, hogy nem akartalak megsérteni?

- *Ya lo sé*⁵ - mondta Primitivo -, rosszabbat is láttam már. De vigyázz a nyelvedre, asszony. Sordo jó barátom volt.

⁵ *Tudom én azt (spanyol)*.

- Nekem tán nem? - kérdezte Pilar. - Ide figyelj, lapos arcú. Háborúban az ember nem beszél az érzéseiről. Elég bajunk van magunknak is.

Primitivo nem engedett fel.

- Végy be hashajtót - mondta neki Pilar. - No, megyek, megfőzöm az ebédet.

- Elhoztad a *requete* okmányait? - kérdezte Robert Jordan.

- Milyen ostoba vagyok - dörmögte az asszony. - Elfelejtettem. Majd elküldöm Mariával.

Délután három óra volt, mire a repülők megérkeztek. Délre mindenütt elolvadt a hó, a sziklák felforrósodtak a napon. Az ég felhőtlen volt, és Robert Jordan levetette az ingét, hogy vállát lesüttesse a nappal. A halott lovas zsebében talált leveleket

olvasgatta. Időnként felpillantott, s a résen át az erdő felé nézett, majd ismét a levelekre siklott a tekintete. Több lovast nem láttak. Olykor-olykor lövések hallatszottak El Sordo táborára felől, de csak rendszertelenül.

Az okmányokból kiderült, hogy gazdájuk a navarrai Tafallából származott, huszonegy éves, nőtlen, s egy kovács fia. A kilencedik lovasezredben szolgált, ami meglepte Robert Jordant, mert azt hitte, ez az ezred északon harcol. Karlista volt, egyszer már meg is sebesült, Irunnál, a háború elején.

Ki tudja, nem találkoztam-e vele Pamplonában, a bikaviadalon - gondolta Robert Jordan. - Az ember sohasem azt öli meg a háborúban, aki megérdemelné. Elég baj - gondolta és tovább olvasott.

Az első levél gondosan írt szövege főként helyi eseményekről számolt be. A fiú nővére írta őket. Robert Jordan megtudta belőlük, hogy Tafallában minden rendben van, az apa jól érzi magát, az anya állapota is változatlan, csak a hátát fájlalja néha, reméli ő is jól van, nem fenyegeti nagyobb veszély; örül, hogy végez a vörösökkel, és megszabadítja Spanyolországot a marxista hordától. Majd azoknak a tafallai fiúknak a névsora következett, akik elestek, vagy súlyosan megsebesültek azóta, hogy utoljára írt. Tíz halottat sorolt fel. Nagy szám olyan kis helyen, mint Tafalla.

Sok szó esett a vallásról is. A lány sokat imádkozott, főképp Szent Antalhoz és a pilari Szent Szűzhez, s arra figyelmeztette bátyját, ne feledje el, hogy Jézus Szent Szíve, melyet a zubbonyára hímezve visel, okvetlen meg fogja oltalmazni, hiszen már bebizonyosodott - ez alá volt húzva -, hogy számtalan esetben megvédte őt a golyóktól. Üdvözli mindig szerető nővére, Concha.

Ez a levél a szélén kissé véres volt. Robert Jordan óvatosan visszatette az okmányok közé, majd elővette a másikat, melynek kézírása már nem volt olyan fegyelmezett. A fiú *noviája*, vagyis menyasszonya írta; csupa hisztérikus nyugtalanság s aggodalom volt. Robert Jordan végigolvasta, majd a másik levéllel együtt nadrágzsebébe süllyesztette. A többire nem volt kíváncsi.

„Megtetted a napi jó cselekedeted - gondolta. - Meg bizony.”

- Mit olvastál? - kérdezte Primitivo.

- A *requete* okmányait és leveleit, akit reggel agyonlőttem. El akarod olvasni őket?

- Nem tudok olvasni - mondta Primitivo. - Találtál valami érdekeset?

- Nem - mondta Robert Jordan. - Családi levelek.

- Mi történik ott, ahonnan a leveleket kapta? Arról mit írnak?

- Úgy látszik, ott minden rendben van - telelte Robert Jordan. - Sok halott van a városban.

A golyószóró felé pillantott, melynek fedezékét kijavították, amióta elolvadt a hó. Most eléggé meggyőzőnek látta. Körülnézett a környéken.

- Melyik városból való? - kérdezte Primitivo.

- Tafallából.

Helyes - gondolta. - Mondjuk, hogy sajnálom, ha ugyan ezzel bármit is jóvá lehet tenni.

Nem lehet - állapította meg magában.

Rendben van, hagyd el - szólította fel magát.

Helyes, el fogom hagyni.

Nem olyan könnyű elhagyni! Hány embert öltél meg? - kérdezte magától. - Nem tudom. Azt hiszed, jogod van ölni? Nincs. Hány igazi fasiszta volt azok között, akiket megöltél? Nagyon kevés. De valamennyien ellenségek voltak, akiknek ereje szembeszegült a mi erőnkkel. Pedig jobban szereted Navarrát, mint akármelyik más vidékét Spanyolországnak. Igen. De megöled őket. Igen. Nem tudod, hogy a gyilkosság bűn? De tudom. És mégis megteszed? Meg. És még mindig bizonyos vagy benne, hogy igaz ügyért harcolsz? Igen.

Igaz ügy - mondta magának, kevés meggyőződéssel, de annál büszkébben. - Hiszek a népben, és abban a jogában, hogy úgy kormányozza magát, ahogy akarja. De azért nem kellene a gyilkosságban is hinned - mondotta magának. - Vállalnod kell, mert elkerülhetetlen, de hinned nem kell benne. Ha hiszel benne, mindent elrontottál.

Hány embert öltél meg? Nem tudom, nem tartottam számon. Pedig mégis tudod! Tudom. Mennyit? Nem tudom bizonyosan. Vonatrobantások alkalmával nagyon sokat öltem meg. Nagyon sokat. Számukat nem tudhatom. Hát a többi? Körülbelül húsz. Hány volt ezek közül igazi fasiszta? Kettőről biztosan tudom. Agyon kellett őket lőnöm, mikor kezünkbe kerültek Userában. És nem bántad? Nem. Szívesen öltél? Nem. Elhatároztam, hogy soha többé nem teszem meg. El is kerültem. Elkerültem, hogy fegyvertelen embereket öljek meg.

Ide figyelj - szólt önmagához. - Jobban tennéd, ha felhagynál ezzel a töprengéssel. Nem használsz vele sem magadnak, sem munkádnak. Figyelj jobban - dorgálta magát. - Vigyázz, hogy mindig tiszta legyen a fejed, nincs jogod, hogy megtedd, amit megteszel, mert nagy bűn az, és senkinek sincs joga, hogy kioltsa a másik életét, hacsak azért nem teszi, hogy még több embert óvjon meg a pusztulástól. Tartsd tisztán a fejedet, és ne hazudj önmagadnak.

Nem tartottam számon, hány embert öltem meg, undorodtam az olyasfajta diadaljelvényektől, mint a puskacsőbe vésett vonások - mondta önmagában. - Jogom van hozzá, hogy ne tartsam számon, és jogom van hozzá, hogy elfelejtsem.

Nem - mondta énjének másik fele -, nincs jogod hozzá, hogy bármit is elfeledj. Nincs jogod hozzá, hogy behunyd a szemed akármilyen előtt, hogy megfeledkezz akármiről, hogy megszépíts akármit.

- Hallgass - mondta az egyik. - Nagyképű kezdesz lenni.

És hazudni kezdesz magadnak - mondta a másik.

Rendben van, köszönöm a jó tanácsot! Most már csak azt szeretném tudni, van-e jogom, vagy nincs-e jogom szeretni Mariát.

Van - állapította meg.

Még akkor is, ha az anyagelvű világnézetet valló társadalom nem ismeri a szerelmet?

Vallottad-e valaha ezt a világnézetet? - kérdezte. - Soha. Nem is vallhatom soha. Nem vagyok igazi marxista, és ezt tudom. Hiszek a szabadságban, az egyenlőségben és a testvériségben. Hiszek az életben, a szabadságban és a boldogság jogában. Sohase gyötörd magad a dialektikával, nem a te számodra találták ki. De ismerned kell,

nehogy palira fogjanak. Sok mindent tettél kockára e háború érdekében. Ha elvesz ez a háború, mindez elvesz veled együtt.

Majd később eldöntheted, mi az, amiben nem hiszel. Sok dolog van, amiben nem hiszel, és sok, amiben hiszel.

Különben ne kicsinyeld le azt az érzést, hogy szeretsz-e valakit. Kevés emberrel esett meg az a szerencse, hogy megszeretett valakit. Te eddig nem ismerted a szerelmet, most meg az öledbe hullt. Mindegy, hogy holnapig vagy holnaputánig, vagy életed végéig tart ez az érzés Mariával, mindenképp a legnagyobb dolog, ami az emberrel történhetik. Mindig lesznek emberek, akik azt hiszik, hogy nincs szerelem, mert ők nem ismerték meg. Te azonban megismerted, légy boldog veled, még ha meg is kell halnod holnap.

Ne töprengj a halálon - mondta magának. - Nekünk erről nem szabad beszélnünk. Erről csak barátaink, az anarchisták beszélhetnek. Valahányszor rosszra fordul a dolguk, mindenáron fel akarnak gyújtani valamit, és a halálról beszélnek. Furcsa emberek.

No, öreg róka, lassan elmúlik ez a mai nap is - vigasztalta magát. - Mindjárt három óra, előbb-utóbb hozzájutunk egy kis harapnivalóhoz is. Sordóéknál még mindig lövöldöznek, ami azt jelenti, hogy körülvették őket, és most arra várnak, hogy erősítést kapjanak. Igyekezniük kell, hogy a sötétség beállta előtt végezzenek velük.

Vajon most hogy érezhetik magukat Sordóék? Majd megtudjuk. Ez vár miránk is előbb-utóbb. Azt hiszem, nem valami mulatságos a helyzetük. Mi hoztuk bajba Sordót a lovakkal. Hogy is mondják spanyolul? *Un callejón sin salida*. Kutyaszorító. Ha ott volnék, én is tudnám, hogy befellegzett. Nem baj, hamar túl lennénk rajta. Milyen szép is volna az a háború, amelyben tüstént megadnák magukat, akiket bekerítenek. *Esta-mos copados*. Be vagyunk kerítve. Ez volt ennek a háborúnak a nagy félelemkiáltása. Ezután már csak az agyonlövetés következik. Ha szerencséje van az embernek, előzetes szenvedés nélkül. Sordónak nem lesz ilyen szerencséje. De nekünk se - tette hozzá.

Három óra volt. Távoli zúgás ütötte meg a fülét. Felpillantott és meglátta a repülőgépeket.

El Sordo a hegytetőn harcolt. Nem szívesen: ez a hegy kelevényre emlékeztette. De nem volt választása, ide kellett visszahúzódnia, tehát ide kúszott fel, botladozó lovon, vállán a golyószóró, kétoldalt kézigránatokkal tömött zsákok - Joaquín és Ignacio meg-megálltak mögötte és tüzeltek, megálltak és tüzeltek, hogy legyen ideje a golyószórót beirányozni.

Hó feküdt körös-körül, s ez a hó okozta vesztüket. Mikor meglőtték a lovát, s az lihegve, tántorogva még néhány lépést tett a hegytető felé, patáival szétrúgva maga körül a havat, Sordo megfogta kantárját, s átvette vállán, s vonszolta tovább. Körös-körül puszkagolyók csapódtak a sziklákba, a két zsák lehúzta vállát. Aztán

megragadta a ló sörényét és agyonlőtte, gyorsan, ügyesen és gyengéden, úgyhogy a ló fejjel előre zuhant a szikla közé. A golyószórót a ló teteme mögött állította fel, és ismét tüzelni kezdett, két tárat lőtt ki; az üres töltények a hóba hullottak, orrát fojtogatta a megpörkölt bőr szaga, mert a fegyver forró csöve az állat testére támaszkodott - rendületlenül tüzelt a hegyre felkapaszkodókra, arra kényszerítve őket, hogy szétszoljanak, és fedezéket keressenek. De egész idő alatt borsózott a háta, mert nem tudta, mi történik mögötte. Mire az ötödik ember is elérte a hegytetőt, a lúdbőr elmúlt a hátáról, s a megmaradt tárákkal már takarékoskodott, mert még szüksége lehet rájuk.

Két döglött ló hevert már a lejtőn, három másik a hegytetőn pusztult el. Mindössze három lovat tudott elhozni az éjjel, az egyik azonban eliramodott, amikor az első lövöldözések hangjára nyereg nélkül próbáltak ráülni.

Az öt ember közül, akik elérték a hegytetőt, három megsebesült. Sordo a lábikráján és a bal karján két helyen sebesült meg. Nagyon szomjas volt, teste elzsibbadt, a bal karján levő sebek erősen lüktettek. Feje is zúgott, és miközben a repülőgépekre várt, tréfát faragott: *Hay que tomar la muerte como si fuera aspirina. Szedd be a halált, mintha aszpirin volna.* Csak magában gondolta, s közben csendesen vigyorogva tűrte testében a nyilalló fájdalmat és a szakadatlan fejfájást, mely meg-megújult, valahányszor egy mozdulatot tett kezével, vagy körülnézett, hogy lássa, a csapatával mi történik.

Öt embere úgy hevert körülötte, mint egy ötágú csillag ágai. Kezüikkel és térdükkel kis árkokat vájtak maguk alá, válluk és fejük védelmére sarat és köveket halmoztak fel maguk előtt, a köveket sárral tapasztották össze. A tizennyolc éves Joaquín az acélsisakjával ásott, azzal kotorta ki a földet.

A vonatrobbanásnál szerezte a sisakot, egy golyó lyukat ütött bele. Mindenki kinevette a sisak miatt, de Joaquín kikalapálta a lyukat, fadugót tett belé, levágta a szélét, és elegyengette a felületét.

Mikor elkezdődött a lövöldözés, fejébe csapta a sisakot, de oly nehéz volt, hogy akkorát koppant a fején, mint egy lábos. A meredek, tüdőtépő, lábmerevítő, szájszáritó, golyónyelő, golyóköpő, golyófütyös kaptatón pedig, amikor kilőtték alóla a lovat, már határozottan sokallta a sisakot, mely kemény acélgyűrűként szorult koponyája köré. Mégsem akart megválni tőle. Most azzal kaparta a földet, csaknem gépies kétségbeeséssel. Még nem sebesült meg.

- Legalább valami hasznát veszed - mondta Sordo mély, rekedt hangján.

- *Resistir y fortificar es vencer* - mondta Joaquín, félelemtől kiszáradt szájjal.

Még sohasem érezte ilyen száraznak a szájpaddlását. Ez volt a kommunista párt egyik jelmondata. Tartsatok ki, erősítsétek meg állásaitokat, és győzni fogtok.

Sordo elfordította fejét, és a lejtő felé pillantott, ahol lovas húzódott meg egy kő mellett. Nagyon szerette ezt a fiút, de a jelmondatokért nem lelkesedett.

- Mit mondtál?

Az egyik ember visszafordult a fedezékből, amelyet éppen épített. Arcát a földre nyomta, óvatosan nyúlt ki a kövekért.

Joaquín kiszáradt fiúhangján megismételte a jelmondatot, s közben

szorgalmasan tovább ásott.

- Mi az utolsó szó? - kérdezte a férfi, aki arccal a földön feküdt.

- *Vencer* - mondotta a fiú. - Győzni!

- *Mierda* - mondta a férfi, aki arcát a földre nyomta.

- Tudok még egyet, amely szintén illik a helyzetünkhöz - folytatta Joaquín, mintha talizmánjait szedné elő. - *Pasionaria* azt mondja, jobb állva meghalni, mint térden állva élni.

- *Mierda* - ismételte a férfi. - A hasunkon fekszünk, nem térdelünk. Te! Te kommunista! Tudod-e, hogy a te *Pasionariád* veled egykorú fia Oroszországban él a mozgalom kezdete óta?

- Hazugság - felelt Joaquín.

- *Qué va*, hogy hazugság - felelte a másik. - Az a furcsa nevű robbantó mesélte nekem. Ő is párttag volt. Miért hazudott volna?

- Hazugság - mondta Joaquín. - Nem hiszem, hogy Oroszországban akarta volna elrejtetni a fiát, hogy kivonja a háborúból.

- Én örülnék, ha most Oroszországban lehetnék - szólalt meg a másik férfi. - Engem nem küldhetnék Oroszországba?

- Ha annyira hiszel *Pasionariában*, kérd meg, hogy mentsen meg bennünket - szólt az a férfi, akinek be volt kötve a combja.

- Majd megmentenek a fasiszták - mondta a férfi, aki arccal a sárban feküdt.

- Hallgass! - szólt rá Joaquín.

- Töröld le az anyatejet a szádról, és adj egy maroknyi sarat - mondta az arccal földön fekvő férfi. - Egyikünk sem fogja megérni a naplementét.

Olyan formája van, mint egy kelevénynek - gondolta El Sordo. - Vagy mint egy fiatal lány bimbótlán mellének. Vagy egy tűzhányó csúcsának. Sohasem láttam még tűzhányót - gondolta. - Nem is fogok. Ez a hegy olyan, mint egy kelevény. Hagyjuk most a tűzhányót. Nincs időnk tűzhányókra gondolni.

Óvatosan kilesett a döglött ló oldala mellől. A lövések gyors egymásutánban ropogtak a lejtő egyik sziklája mögül; hallotta, amint a golyószóró lövedékei beleütődnek a ló testébe. Körülkúsztta a lovat, és kilesett a hátulja mögül. Három holttest feküdt alatta a lejtőn; akkor estek el, mikor a fasiszták megrohmozták a hegytetőt, s ők a géppisztolyok meg a golyószóró fedezete alatt kézigránátokkal hátrították el a támadást. A lejtő másik oldalán is holttestek feküdtek, de ezeket nem láthatta. Körös-körül sehol sem volt olyan fedezék, amelynek védelmében az ellenség megközelíthette volna a magaslatot, és Sordo jól tudta, hogy amíg elég lőszerük és kézigránátjuk marad, nem tudják legyőzni őket, legfeljebb, ha aknavetőt kerítenek. Azon töprengett, vajon elküldtek-e már La Granjába aknavetőért? Minek, hiszen rövidesen itt lesznek a repülőgépek. Négy óra telt el már azóta, hogy a földérintő gép elröpült fölöttük.

Bizony, olyan ez a hegy, mint egy kelevény - gondolta El Sordo -, és mi vagyunk a gennye. Sokat megöltünk közülük, mikor elkövezték ezt az ostobaságot. Csak nem hitték komolyan, hogy ilyen könnyen elfoghatnak bennünket? Olyan modern a felszerelésük, hogy elbizakodottságukban a vesztükbe rohantak. Ő ölte meg

a fiatal tisztet, aki a rohamot vezette; kézigránátot vágott hozzá; épp előttük robbant, miközben óvatosan előrehajolva rohamoztak. A robbanások sárga füstjében, szürke porfelhőjében pillantotta meg a tiszt holttestét; úgy feküdt ott, mint egy halom ócska ruha, testével jelezve a legtávolabbi pontot, ameddig a roham eljutott. Sordo ezt a testet nézte, majd a többi halottat vette szemügyre, akik valamivel lejjebb heverték a lejtőn.

Bátor, de ostoba emberek - gondolta. - Most azonban lesz annyi eszük, hogy megvárják a repülőgépeket. Vagy az aknavetőket? Könnyű lenne elbánni velünk egy aknavetővel! Az aknavető a legcélszerűbb megoldás; tudta, hogy nem sokkal élnék túl az aknavető megérkezését, a repülőgépek gondolatára azonban olyan meztelennek érezte magát, mintha nem csupán ruháját, de a bőrét is lehúzták volna. - Egy megnyúzott házinyúl olyan védett hozzánk képest, mint egy medve. De miért is hoznának repülőgépeket? Elég lenne egy aknavető. Büszkék a repülőgépeikre - gondolta -, biztos idehozzák. Az önműködő fegyvereikre pedig olyan büszkék, hogy a legcsekélyebb óvatosságról is megfélemlenek. De valószínűleg elküldték aknavetőért is.

Az egyik ember tüzelt. Aztán elmozdította a puska csövét, és újból lőtt.

- Takarékoskodj a töltényekkel - intette Sordo.

- Az egyik bűdös kurva a szikla mögé akart húzódni - mutatott előre a férfi.

- Eltaláltad? - kérdezte Sordo, és lassan feléje fordította a fejét.

- Nem - felelt a férfi. - idejében lehasalt a bűdös.

- Tudod-e, ki a legnagyobb kurva? Pilar! - mondotta a sárban fekvő férfi. -

Tudja a bűdös, hogy itt döglünk meg.

- Semmit nem tehet - felelte Sordo. Embere a jobbik füle felől beszélt, nem kellett megfordulnia. - Mit tehetne értünk?

- Hátba támadhatná ezeket a dögöket.

- *Qué va* - felelte Sordo. - Az egész hegyoldalt ellepték. Hogyan támadhatná meg őket? Legalább százötvenen vannak, vagy még többen.

- Ha legalább kihúzhatnánk alkonyatig - mondta Joaquín.

- Ha a víz visszafelé folyrna - felelte a sárban fekvő férfi.

- És ha a nénémnek *cojón*-ja volna, bátyám volna. Hívd ide inkább a Pasionariádat. Egyedül ő segíthet rajtunk.

- Nem hiszem el, amit a fiáról mondottál - szólt Joaquín. - De ha igaz is, bizonyára repülőnek, vagy valami ilyesfélének képezik ki!

- Eldugták, hogy biztonságban legyen a háború alatt - mondta a férfi.

- Biztosan pártiskolába adták. Pasionaria is járt, Líster és Modesto és a többiek is. Az a furcsa nevű mesélte.

- Azért tanulnak, hogy visszajöhessenek, és segítsenek rajtunk - mondta Joaquín.

- Most segítsenek! Most rögtön, ezek az orosz szélhámosok! - Újra lőtt. - *Me cago en tal.*¹ Megint eltévesztettem - kiáltotta dühösen.

¹ *Szarok bele (spanyol).*

- Takarékoskodj a töltényekkel, és ne beszélj annyit, mert megszomjazol -

mondta Sordo. - Itt fönn a hegyen nincs víz!

- Nesze - szólt a férfi, majd oldalt fordulva levett válláról egy kulacsot, és Sordónak nyújtotta. - Mosd ki a szádát, öreg! Szomjas vagy a sebeidtől, mi?

- Kínáld meg a többieket is - mondta Sordo.

- Akkor előbb magam iszom - mondta a tulajdonos, és nagyot húzott a kulacsból.

- Mit gondolsz, Sordo, mikor jönnek a repülőgépek? - kérdezte a sárban fekvő férfi.

- Bármelyik percben jöhetnek - felelte Sordo. - Már rég itt kellene lenniük.

- Gondolod, hogy újra megtámadnak ezek a kurvák?

- Csak akkor, ha nem jönnek repülőgépek.

Miért emlegesse az aknavetőt? Majd megtudják, ha itt lesz.

- Van ezeknek bőven repülőgépjük. Épp eleget láttunk tegnap.

- Eleget - bólintott El Sordo.

Feje zúgott, karja megmerevedett, a fájdalomtól alig tudott megmozdulni.

Főlnézett a tiszta, kék, kora nyári égboltra, aztán ép karjával felemelte a borostömlőt. Ötvenkét éves volt, és tudta, hogy utoljára látja ezt az eget.

Nem félt a haláltól, de dühös volt, hogy felszorították erre a hegyre, mely csak arra jó, hogy meghaljon rajta az ember. - Ha megszökhettünk volna előlük! - gondolta.

- Ha magunk után csalhattuk volna őket a völgybe! De erről a kelevényről nincs menekvés. Használjuk ki, ahogy bírjuk. Eddig elég ügyesen védekeztünk!

Ha tudta volna, hány ember halt meg hegyen a világtörténelem folyamán, az sem nagyon vigasztalta volna, hisz az ilyen pillanatokban az embereket nem érdekli felebarátjaik sorsa. Egyébként is sovány vigasz az özvegynek, hogy másnak a szeretett férje is meghalt! De akár fél az ember, akár nem, nehéz beletörődni a halálba. Sordo már beletörődött, de nem örült neki, ötvenkét éve, három sebe és hegyi bekerítettsége ellenére sem.

Ezekkel a gondolatokkal bíbelődött, s közben az eget nézte, és nyelte a bort. Nem örült a halálnak. - Ha valaki meg tud halni - gondolta -, hát én meg tudok. De nem szívesen.

Nem tudta, mi a halál, nem tudta elképzelni sem, félni sem félt tőle. De az élet olyan, mint a búzaföld, mely ott hullámzik a szélben, a hegyoldalon, olyan, mint az égbolton keringő ölyv. Olyan, mint a vízzel teli cserépkorsó, melyből oly jólesett inni a cséplőgép mellett, a sűrű pelyvafelhőben! Olyan, mint a lova, melynek testét lába között érezte, mint a puska, mely a vállán lógott. Olyan, mint a hegy, a lomb, a folyó, a párti fák, a távoli völgy és a környező hegyek.

Sordo visszaadta a kulacsot, köszönetet intett, előrehajolt, s megveregette a döglött ló hátát, ott, ahol a golyószóró csöve kiégette a bőrt. A szagát még mindig érezte. Eszébe jutott az a jelenet, mikor kantárjánál fogva tartotta a lovat, s a lecsapódó golyók zápora függőnyt vont köréjük. Akkor lőtte agyon, gyengéden, a szeme és a füle között. Mikor a ló lezuhant, meleg, nedves háta mögé bújt, s onnét lőtt tovább.

- *Eras mucho caballo* - mondta. - Derék ló voltál!

Sértetlen oldalára fordult, és az eget bámulta. Üres töltényhüvelyeken feküdt,

fejét a kiálló szikla fedezte, testével a ló mögé húzódott; sebe elzsibbadt, nagy fájdalmat érzett, nehezeire esett a mozgás.

- Mit csinálsz, öreg? - kérdezte a közelében fekvő férfi.

- Semmit. Pihenek egy kicsit.

- Aludj - mondotta a másik férfi. - Idejében felébredsz, ha jönnek.

A lejtő aljában valaki kiáltozni kezdett.

- Ide figyeljtek, rablók! - A hang a sziklák mögül jött, onnét, ahol a legközelebbi géppisztolyos állt. - Adjátok meg magatokat, mielőtt darabokra tépnek a repülőbombák!

- Mit mond? - kérdezte Sordo.

Joaquín elismételte a felszólítást. Sordo visszafordult a másik oldalára, és úgy helyezkedett el, hogy ismét a golyószóró mellé kerüljön.

- Talán nem is hozzák el a repülőgépeket - reménykedett. - Ne feleljetek nekik, és ne tüzeljtek. Talán rábírnuk őket, hogy még egyszer megtámadjanak.

- Ne piszkáljuk meg őket egy kicsit? - kérdezte a férfi, aki Joaquinnal beszélt az imént Pasionaria Oroszországban élő fiáról.

- Nem kell - mondta El Sordo. - Adjátok ide egy nagy pisztolyt! Kinek van nagy pisztolya?

- Nekem.

- Add ide!

Feltérdelt, kezébe vette a nagy kilenc milliméteres Start, a döglött ló mellé lőtt a földbe, egy kis ideig várt, majd újra lőtt, négyszer egymás után, egyenlőtlen időközökben. Megint várt, hatig számolt, és az utolsó lövést a döglött ló testébe bocsátotta.

Vigyorogva visszaadta a pisztolyt.

- Töltsd meg újra! - súgta. - Mindenki fogja be a száját, senki se lőjön!

- *¡Bandidos!* - ordította valaki a sziklák felől.

Senki sem mozdult a hegyen.

- *¡Bandidos!* Adjátok meg magatokat, mielőtt darabokra tépünk benneteket.

- Beleharaptak! - súgta boldogan Sordo.

Élesen szemmel tartotta a lejtőt. Láta, hogy egy férfi kidugja fejét a szikla mögül. A hegytetőről nem tüzeltek, a fej újra visszahúzódott. El Sordo várt, és a többieket figyelte, akik mozdulatlanul kuporogtak fedezékük mögött.

- Maradjatok! - suttogta.

- Rohadt kurvák! - hallatszott a hang a sziklák közül.

- Vörös disznók!

Sordo vigyorgott! Világosan hallotta a dühös kiáltozást, mert ép fülével fordult a lejtő felé. „Többet ér ez, mint az aszpirin! - gondolta. - Vajon hányat fogunk elkapni? Lehet, hogy ilyen hülyék?”

A hang elhallgatott. Három percig süket csend volt, senki sem mozdult. A kő mögött kuporgó katona kilépett fedezékéből és tüzelte. A golyó nagy sziklának ütődött, lepattant róla. Sordo meglátott egy férfit, aki kétrét görnyedve szaladt át a géppisztolyost rejtő szikla mögül a nagy szikla felé, ahol az orvlövész rejtkezett.

Sordo körülnézett. A többiek jelezték, hogy nincs mozgás a többi lejtőn. El Sordo boldogan vigyorgott, és megrázta a fejét. Tízszer többet ér ez, mint az aszpirin! Derűsen várt, mint prédájára a vadász.

Odalent az a férfi, aki a nagy sziklához lopózott, megkérdezte az orvlövészt:

- Most már elhiszed?

- Nem tudom. - Az orvlövész vállat vont.

- Könnyen meglehet - mondta a tiszt, aki a csapatot vezette. - Körülvettük őket.

Nincs más választásuk, csak a halál.

Az orvlövész nem válaszolt.

- No mit gondolsz? - kérdezte a tiszt.

- Semmit - felelte az orvlövész.

- Láttál mozgást a lövések óta?

- Nem.

A tiszt karójára nézett. Háromnegyed három múlt öt perccel.

- A repülőgépeknek már egy órával ezelőtt meg kellett volna érkezniük - mondta. Közben egy másik tiszt lopózott a nagy szikla mögé. A lövész oldalt húzódott, hogy helyet engedjen neki.

Nos, Paco? - kérdezte az első tiszt. - Mi a véleményed?

A második tiszt lihegett. Veszélyes utat tett meg.

- Beugratás - mondta.

- De ha nem az? Nem nevetséges, hogy itt fekszünk, és halottakat tartunk körülzárva?

- Amit az imént tettünk, az rosszabb volt a nevetségesnél - mondta a másik tiszt.

- Nézz fel a hegyoldalra!

Fölfelé mutatott, ahol a csúcs alatt szétszórta a halottak. Innét csak a döglött ló hasát és lábait, s a fedezékek sárfalait lehetett látni.

- Mi hír az aknavetőkről? - kérdezte a második tiszt.

- Egy órán belül itt kell lenniük. Ha előbb nem.

- Várjuk meg. Épp elég butaságot követtünk el eddig.

- *¡Bandidos!* - ordította az első tiszt, amint hirtelen talpra állt, és kidugta a fejét a fedezék mögül. - Gyáva vörös disznók!

A második tiszt a lövészre nézett, és fejét csóválta. A lövész félrenézett, de az ajka megmerevedett.

Az első tiszt még mindig a fedezék mögött tartotta a fejét, kezét pisztolyának agyán nyugtatva. Ordítva káromkodott, átkozódott. Semmi sem történt. Kilépett a nagy szikla mögül, és a csúcs felé nézett.

- Lőjete, gyáva kutyák, ha éltek - ordította. - Lőjete rám, mert még én olyan vöröstől nem félttem, akit anya tojt a világra!

Az utolsó hosszú mondat meglehetősen igénybe vette tüdejét, arca szinte elkékült, mire befejezte.

A második tiszt, vékony, napbarnított arcú, nyugodt szemű, vékony szájú férfi, gyér szakállal beesett arca körül, ismét megcsóválta fejét. Ez az ordítózó rendelte el az első támadást is. Paco Berrendo hadnagynak a legjobb barátja volt az a fiatal tiszt, aki

elesett annál az első támadásnál, melyre az ordítózó kapitány adott parancsot.

- Ezek a disznók lőtték agyon a nővéremet és az anyját - üvöltötte a kapitány. Vörös arca, szőke, angolos bajsza volt; kék szeme fölött a szempillák szinte fehérnek hatottak. Valami baja lehetett a szemének. Úgy látszott rajta, mintha nehezen tudná a figyelmét összpontosítani. S most még nyilván izgatott is volt. - Alávaló vörös kutyák! - folytatta az ordítást.

Már egészen kibújt a fedezékből; lassan körülnézett, felemelte a pisztolyát, és beelőtt az egyedüli célba, melyet a hegytetőn látott, Sordo döglött lovának hasába. A golyó a lótól néhány lépésnyire csapta fel a port. A kapitány újból tüzelt. A golyó egy szikláról pattant vissza.

Mialatt a kapitány a hegytetőt tartotta szemmel, a fiatal hadnagy, akit Paco Berrendónak hívtak, barátjának holttestét nézte, mely a csúcs közelében feküdt. A lövész földre sütötte szemét, majd a kapitányra pillantott.

- Mind megdöglöttek ott - mondta a kapitány. - Hallod - szólt rá a lövészre. - Eredj, nézd meg!

A lövész lesütötte a szemét, és nem szólt semmit.

- Nem hallottad, mit mondtam? - ordított rá a kapitány.

- De igen, kapitány úr - felelt a lövész, és nem nézett rá.

- Hát akkor indulj! - A kapitány még mindig a kezében tartotta pisztolyát. -

Nem hallottad?

- Hallottam, kapitány úr.

- Akkor miért nem mész?

- Nem akarok, kapitány úr.

- Nem akarsz? - a kapitány a pisztolyt a lövész hátának szorította. - Még mindig nem akarsz?

- Félek, kapitány úr - mondta a lövész méltóságteljesen.

Berrendo hadnagy, aki a kapitány arcát és zavaros szemét figyelte, attól tartott, hogy le találja löni ezt az embert.

- Mora kapitány!

- Berrendo hadnagy!

- Lehet, hogy igaza van a lövésznek.

- Igaza van, ha azt mondja, hogy fél? Igaza van, ha nem akar engedelmeskedni a parancsomnak?

- Nem. Abban van igaza, hogy beugratástól fél.

- Meghaltak - mondta a kapitány. - Nem hallod, hogy mind meghaltak?

- Bajtársainkra gondolsz a lejtőn? - kérdezte Berrendo. - Akkor egyetértek veled.

- Paco - mondta a kapitány -, ne bolondozz! Más is szerette Juliant. Mondom neked, meghaltak a vörösök. Ide nézz! - Felállt, két kezével a szikla szélébe kapaszkodott, felhúzódzkodott rá, és talpra állt. - No, lőjtek! - ordította vadul hadonászva a szürke gránitkő tetején. - No, lőjtek rám! Öljetek meg!

A hegytetőn El Sordo vigyorogva húzódott a ló teteme mögé. „Micsoda népség” - gondolta. Nevetett, de igyekezett visszatartani a nevetést, mert fájt a karja.

- Vörösök! - hallatszott odalentről az ordítás. - Vörös disznók! Lőjete le!
Öljete meg!

Sordo nagy nehezen odavonszolta magát a ló hátuljához, kilesett mögüle, és látta, hogy a kapitány a kőn áll és hadonászik. A kő mellett egy másik tiszt áll, s a tiszt mellett egy lövész. Sordo boldogan megrázta fejét.

- Lőjete le - ismételte magában halkán. - Öljete meg!

Válla ismét megrázkódott. A nevetéstől belényilallott karjába a fájdalom, s valahányszor rájött a nevetés, úgy érezte, menten szétreped a koponyája. Görcsösen rázkódott.

Móra kapitány a kő elé lépett.

- Most már hiszel nekem, Paco?

- Nem - felelte Berrendo hadnagy.

- *Cojones* - ordította a kapitány. - Hát itt mindenki bolond és gyáva!

A lövész óvatosan visszahúzódott a kő mögé, Berrendo hadnagy követte,

- A kapitány, aki a kő előtt állt, iszonyatos szidalmakat küldött a hegytető felé.

Nincs még egy olyan piszkos nyelv, mint a spanyol. Minden csúnya angol szónak megtalálni benne ocsmány hasonmását, de ezenkívül is van még számos szava és fordulata, melyeket csak olyan országokban használhatnak, ahol az istenkáromlás lépést tart a vallásossággal. Berrendo hadnagy hívő katolikus volt. A lövész szintén. Navarrai karlisták voltak mind a ketten, és ha káromkodtak is időnként, mikor dühbe gurultak, olyan bűnnek tekintették, amelyet rendszeresen meg kell győzniük.

Most a nagy szikla mögött kuporogtak, és méltatlankodva hallgatták a kapitány ordítóását. Rosszul esett ez a piszkolódás azon a napon, amikor esetleg meghalhatnak. „Az ilyen beszéd nem hoz szerencsét - gondolta a lövész. - Nagy baj lehet belőle, ha így emlegeti a Szent Szület. Csúnyább szája van, mint a vörösöknek!”

„Julián meghalt - gondolta Berrendo hadnagy. - Ott fekszik a lejtőn. És ez a piszkos szájú még több balszerencsét hoz ránk az istenkáromlásával.”

A kapitány abbahagyta az ordítóást, és Berrendo hadnagy felé fordult. Szeme még zavarosabb volt, mint az imént.

- Paco - mondta lelkesen -, mi ketten felmegyünk oda!

- Én nem.

- Tessék? - kiáltott fel, és újra előrántotta pisztolyát.

„Nem szeretem ezeket a pisztolyos hősöket - gondolta Berrendo. - Egyetlen parancsot sem tudnak adni anélkül, hogy ne fenyegetőznének. Bizonyára az illemhelyen is előveszik a fegyverüket, és parancsra végzik a dolgukat.”

- Veled megyek, ha parancsolod. De tiltakozom - közölte a kapitánnyal.

- Akkor inkább magam megyek! - mondta a kapitány. - Nagyon büdös van itt a gyávaságtól!

Pisztolyát jobb kezébe fogta, és elindult a hegyoldalon. Berrendo és a lövész figyelte. Nem keresett fedezéket, egyenest a döglött lóra és a tetősziklára szegezte tekintetét.

El Sordo a ló mögött feküdt a szikla sarkánál, és a kapitányt figyelte, aki felfelé jött a hegyre.

„Csak egy jön - gondolta. - Csak eggyel tudunk végezni! Modoráról és beszédéről ítélve azonban *caza mayor*² lehet. Nézd, hogy illegeti magát. Micsoda állat. Ilyen kell nekem. Ezt az egyet magammal viszem. Ez ugyanazt az utat fogja megtenni, amit én. Gyere csak, kedves útitárs, gyere csak. Előre, tovább. Folytasd az utat. Ne állj meg, és ne nézelődj. Úgy van. Ne is nézz vissza. Csak előre. Bajsza is van. Ehhez mit szólsz? Bajsza van az útitársadnak. Kapitány. Ott a rangjelzés a karján. Mondom, *caza mayor*. Olyan az arca, mint az *Inglésé*. Oda nézz! Vörös az arca, szőke a haja és kék a szeme. Még a bajsza is sárga. Kék a szeme. Világoskék a szeme. Világoskék a szeme, és kissé zavaros. Még közelebb. No, még egy lépést. Így, kedves bajtárs. Kapd be, kedves útitársam.”

¹ *Nagy vad (spanyol)*.

Óvatosan meghúzta a golyószóró ravaszát. A fegyver háromszor visszapattant a vállára.

A kapitány arccal előrebukott a hegyoldalra. Bal karja teste alá került, jobb karja, melyben a pisztolyt tartotta, a feje fölé. A lejtő aljáról ismét tüzelni kezdtek a csúcs felé.

A kő mögé húzódó Berrendo hadnagy, aki épp azon tűnődött, miképp fog ebben a pergőtűzben visszatérni előbbi helyére, világosan hallotta Sordo rekedt hangját.

- *¡Bandidos!* - hallatszott a hang. - *¡Bandidos!* Lőjete le! Öljete meg!

A hegytetőn El Sordo a gépfegyver mellett feküdt, és úgy nevetett, hogy sajgott tőle a mellkasa, és azt hitte, szétreped a feje a fájdalomtól.

- *¡Bandidos!* - kiáltotta jókedvűen. - Öljete meg, *bandidos!*

Boldogan csóválta fejét: most már elég útitársunk lesz a nagy útra - gondolta.

Elhatározta, hogy lelövi a másik tisztet is, ha előbújik a nagy szikla mögül. Előbb vagy utóbb ki kell másznia a fedezékből. Sordo jól tudta, hogy onnét nem tud vezényelni, s meg volt győződve róla, hogy ezt is elkapja.

A többiek ebben a pillanatban meghallották a közeledő repülőgépek zúgását.

El Sordo nem hallotta. Golyószórójával célba vette a nagy szikla oldalát, és így gondolkozott: ha előrohan a fedezék mögül, gyorsan kell lőnöm, különben eltévesztem. Mögéje fogok célozni, hogy épp beleszaladjon a golyóba. Vagy esetleg megvárom, amíg el nem indul, és a lába elé irányítom a tüzet. Az sem lenne rossz megoldás, ha a kő szélét lőném, mihelyt elődugja fejét, nyomban eltalálnám. - Valaki a vállára tette kezét: mikor odafordult, Joaquín félelemtől eltorzult, szürke arcát pillantotta meg. A fiú az égre mutatott: három repülőgép közeledett feléjük.

Ebben a pillanatban Berrendo hadnagy is előugrott a kő mögül, s lehajtott fejjel, összehúzódzkodó testtel lerohant a lejtőn a fedezékbe, a golyószóró mellé.

Sordo, aki a repülőgépre figyelt, nem is vette észre.

- Segíts, hadd szerelem le - mondta Joaquínnak. Kettesben húzták el a fegyvert a ló és a szikla mellől.

A repülőgépek egyenest feléjük tartottak. Egymás mögött haladtak. Rohamosan, másodpercről másodpercre nőttek, zúgásuk mindjobban élesedett.

- Feküdjete a hátatokra, úgy lőjete rájuk! - magyarázta Sordo. - Akkor lőjete rájuk, mikor fölénk kerülnek.

Nem tudta levenni róluk a szemét.

- *¡Cabrones! Hijos de puta!* Ignacio - mondta -, rakd a fegyver csövét a fiú vállára. - Ide gyere! - kiáltott rá Joaquínra -, ide gyere, és guggolj le!... Alacsonyabbra. Még alacsonyabbra!

Hátára feküdt és célba vette a repülőgépeket, melyek nyílegyenesen törtek feléjük.

- Ignacio, fogd az állványt!

A fiú vállára helyezték a golyószórót, melynek csöve, mivel Joaquín nem bírt elég szilárdan ülni, ide-oda mozgott. Lehajtott fejjel figyelt az egyre közeledő zúgásra.

Ignacio, aki hason feküdt, s az eget fürkészte, megragadta az állvány két lábát.

- Hajtsd le a fejed - mondta Joaquínnak. - Hajtsd előre a fejed!

Pasionaría szerint „jobb állva meghalni...” - mondta magában Joaquín, mikor feje fölé érkeztek a gépek. Hirtelen imádkozni kezdett: „Üdvözlégy Marília, malaszttal teljes, az Úr van teveled, áldott vagy te az asszonyok között, és áldott a te ménednek gyümölcse, Jézus! Asszonyunk, Szűz Marília, Istennek Szent Anyja, imádkozzál érettünk bűnösökért, most és halálunk óráján. Ámen. Asszonyunk, Szűz Marília, Istennek szent anyja...” - kezdte újból, de már feje fölött hallatszott a zúgás. A bűnbánati imába kezdett: „Teljes szívemmel szánom és bánom minden bűnömet, mert azokkal végtelenül jó és szeretetre méltó Istenemet megbántottam...”

Kalapácsütésekhez hasonló csattanások hallatszottak feje felett, a cső felforrósodott a vállán. Újból hallatszottak a kalapácsütések, szinte belékábult. Ignacio szilárdan tartotta az állványt, a cső kibírhatatlanul égette a hátát. Újabb kalapácsütések vegyültek a zúgásba, és a bűnbánati ima szavai kipárologták fejéből.

Mindössze ennyire emlékezett „...halálunk óráján. Ámen. Halálunk óráján. Ámen. Óráján, óráján. Ámen.” A többiek is tüzeltek. „Most és halálunk óráján. Ámen.”

A golyószóró kalapálásán át meghallotta a levegőből aláhulló bomba süvítését. A levegő széthasadt a nyomán, térde alatt vörösfekete robajjal megmozdult a föld, sár és sziklatörmelék csapódott arcába. Arccal előrebukott, Ignacio a hátára esett, a golyószóró feléjük zuhant. Még nem halt meg, mert újból hallotta a süvöltést, és megindult a föld a lába alatt. A gépek visszatértek, föld zuhogott a hasára, a hegytető a levegőbe emelkedett, majd lassan visszahullott oda, ahol ők feküdtek.

A repülőgépek még háromszor kerültek meg, s háromszor bombázták a hegytetőt, de az ottlevők már nem tudtak róla. Aztán még gépfegyverrel végigpásztázták a csúcst, s visszafordultak. Amikor befejezték a gépfegyverezést, az első repülőgép előreszökkent, felcsapott a magasba, a másik két gép a nyomába szegődött, és V alakban Segovia felé kanyarodott.

Berrendo hadnagy előbb erős tűz alá vette a hegytetőt, majd az egyik bombatölcsérbe járórt küldött, amely onnét kézigránátokat hajított a magaslatra. Nem akart fölösleges kockázatot vállalni, maga is néhány gránátot dobott a megdőglött ló, a sárgára festett robbanóanyagtól bűdös föld felé, mielőtt kibújt a tölcserből.

A hegytetőn már senki sem élt. Joaquín kivételével, aki ájultan hevert Ignacio holtteste alatt. Orrából és füléből patakokban folyt a vér. Nem látott és nem érzett

semmit, amióta az utolsó bomba felrobbant mellette; Berrendo hadnagy keresztet vetett, és tarkón lőtte oly gyorsan és szelíden, amennyire lehetséges volt, ugyanúgy, ahogy Sordo a sebesült lovát.

Aztán kiegyenesedett, és szemügyre vette a lejtőt, ahol halottaik feküdtek, majd körülnézett a tájon, ahol kora reggel, mielőtt Sordóval találkoztak, portyára indultak. Végiggondolta a parancsokat, majd elrendelte, hozzák elő az elesettek lovait, s kössék rá a holttesteket a nyeregre, hogy elvihesse őket La Granjába.

- Ezt is vigyétek! - mondta. - Ezt, aki a gépfegyveren tartja a kezét. Nyilván ez Sordo. Ő a legöregebb, ő kezelte a golyószórót is. Nem. Vágjátok le a fejét, és tegyétek be egy zsákba. — Egy percig elgondolkozott. - Vágjátok le a többiét is. Szedjétek össze a puskákat, és kötözzétek fel a golyószórót egy ló hátára.

A hadnagyhoz lépett, aki az első rohamnál esett el. Lenézett rá, de nem nyúlt hozzá.

„*Qué coso, más mala es la guerra*³ - mondta magában -, milyen csúnya dolog a háború!” Ismét keresztet vetett, és a lejtőn lefelé haladva öt Miatyánkot és öt Üdvözlégy Mariát mondott halott bajtársa lelki üdvéért. Nem akarta látni, miképp hajtják végre parancsait.

³ *Mi rosszabb a háborúnál? (spanyol).*

28

Alig vonultak el a repülőgépek, Robert Jordan és Primitivo ismét lövöldözést hallott. Reménykedni kezdtek. Füstfelhők borították be az egyik távoli hegycsúcsot, a repülőgépek három apró foltként szürkültek az égen.

Lehet, hogy a saját lovasságukat bombázták hülyére, és nem ártottak Sordónak - mondta magában Robert Jordan. - Ezek az átkozott repülőgépek halálra ijesztik az embert, de nem ölnek meg senkit.

- Tovább harcolnak! - állapította meg Primitivo is, a puskaropogásra figyelve. Minden bombarobbanásra összerezzen. Megnyalta kiszáradt ajkát.

- Hát persze - vélte Robert Jordan. Ezek a vacakok senkit sem ölnek meg.

A fegyverropogás abbamaradt, több lövés nem hallatszott. Berrendo hadnagy pisztolyának hangja nem hatolt el hozzájuk.

Mikor abbamaradt a lövöldözés, egy pillanatig semmit sem érzett. De most, hogy tovább tartott a csend, szorongás támadt a mellkasában. Az újabb robbanásokra szíve ismét kalapálni kezdett. Aztán minden csendes lett, és most már tudta, hogy végük.

María feljött hozzájuk a táborból. Egy zsák kenyeret, egy borostömlőt és egy nagy bádogtál pompás nyúlpecsenyét hozott, négy bádogtányért, poharat és kanalat. A golyószóró mellett állt meg, átnyújtott két tányért Agustínnak és Eladiónak, aki Anselmót váltotta fel a fegyvernél, kenyeret is adott nekik; és bort töltött a poharukba.

Robert Jordan szemmel tartotta, amint nyugodt lépteivel őrhelye felé közeledik, vállán a kenyeres zsák, kezében az edény; lenyírt haja csillog a napban. Eléje mászott,

elvette tőle az edényt, és felsegítette a sziklára.

- Mit csináltak a repülőgépek? - kérdezte riadt tekintettel.
- Sordóékat bombázták.

Kinyitotta az edényt, és szedett a húsból.

- Még mindig harcolnak?
- Nem. Befejezték.
- Ó - mondta a lány, ajkába harapott és szétnézett.
- Nincs étvágyam - mondta Primitivo.
- Azért csak egyél.
- Nem megy le a torkomon az étel.

- Igyál - mondta Robert Jordan, s feléje nyújtotta a borostömlőt -, aztán egyél!

- Elment az étvágyam Sordóék miatt - mondta Primitivo. - Te csak egyél. Nincs étvágyam.

María hozzálépett, átölelte a nyakát és megcsókolta.

- Egyél, öreg! - mondta. - Mindenkinek vigyáznia kell az erejére.

Primitivo elfordult. Felemelte a borostömlőt, hátrahajtotta fejét, és nagyot húzott belőle. Aztán megrakta a tányérját, és enni kezdett.

Robert Jordan Mariára nézett, és megcsóválta a fejét. A lány szorosan mellette ült, és vállára tette karját. Mindketten tudták, mit gondol a másik, csendben ültek egymás mellett, Robert Jordan jóízűen ette a húst, élvezte a gombát, aztán a borból ivott, és nem szólt egy szót sem.

- Itt maradhatsz, ha akarsz, *guapa* - mondta egy kis idő múlva, mikor már megették az ételt.

- Nem lehet - felelte María. - Pilar vár.
- Bátran itt maradhatsz. Azt hiszem, csend lesz.
- Nem lehet. Pilarhoz kell mennem, tanácsokat kapok tőle.
- Milyen tanácsokat?

A lány rámosolygott és megcsókolta.

- Nem hallottál még hitoktatásról? Ez valami olyasféle - mondta és elpirult -, csak kissé más.

- Hát eredj - bólintott Robert Jordan, és megsimogatta a fejét. A lány újra rámosolygott, majd Primitivóhoz fordult. - Hozzak neked valamit lenről?

- Nem, kislányom - felelte ez. Mind a ketten látták, hogy még nem tért magához.

- *Salud*, öreg - mondta neki a lány.

- Ide figyelj! - dörögte Primitivo. - Nem félek a haláltól, de hogy így magukra hagytuk őket... - A hangja megtört.

- Nem tehattünk másképp - mondta Robert Jordan.

- Tudom. Mégis...

- Nem tehattünk másképp - mondta Robert Jordan. - Most pedig ne beszéljünk többé róla.

- Helyes. De mégiscsak hagytuk őket...

- Ne beszéljünk róla - mondta Robert Jordan. - Te pedig, *guapa*, menj le

Pilarhoz a tanácsokért.

Addig nézett utána, amíg el nem tűnt a sziklák között. Aztán még sokáig ültek elgondolkozva, és a vidéket figyelték.

Primitivo megszólította, de ő nem válaszolt. Meleg volt a napon, de nem vette észre. A környéket figyelte, a hegyek lejtőjét és a fenyőfák foltjait. Egy óra telt el így, s a nap nyugovóra hajolt, mikor megpillantotta őket a hegygerincen. Előszedte látcsövét.

- A lovak kicsinyeknek, törékenyeknek látszottak, mikor az első két lovas megjelent a hegy pázsitos lejtőjén. Négy másik követte őket, majd a távcsőben felbukkant az emberek és lovak hosszú, kettős sora. Miközben rájuk meredt, érezte, hogy hóna alatt megindul a verejték, és végigszalad mindkét oldalán. Egy ember lovagolt az oszlop élén, utána újabb lovasok következtek, majd teherhordó lovak, nyergükre kötözött csomagokkal. Most két újabb lovas fordult be, mögötte a sebesültek lovon, s néhányan mellettük gyalogosan. A menetet újabb lovasság zárta be.

Erősen figyelte őket, miközben végighaladtak a lejtőn, majd eltűntek az erdőben. A nagy távolság miatt nem láthatta az egyik ló nyergére erősített, két végén lekötött hosszúkás zsákot, amely úgy festett, mint egy borsószemektől duzzadó hüvely. A zsák két vége a kengyelvashoz volt erősítve, a tetejére szemtelenül odakötözték Sordo golyószóróját.

Berrendo hadnagy, aki az oszlop élén lovagolt, oldalvédeket küldött ki az erdőbe, és elővédekkel biztosította magát; úgy érezte, semmi oka a szemtelen elbizakodottságra. Csupa üresség volt belül: a harc utáni űr. Elgondolkozott. - Barbár dolog volt ez a lefejezés. De a személyazonosság megállapítása mégiscsak fontos; s épp elég baja lesz velük így is. Ki tudja, talán hatnak rájuk ezek a fejek, van, aki szereti az ilyesmit. Még tán Burgosba is elküldik őket. Barbár dolog. A repülőgépek dolgoztak jól. Túlságosan jól. Magunk is nyélbe tudtuk volna ütni, veszteség nélkül, egy Stokes aknavetővel. Két öszvér szállíthatta volna a löszert, egy az aknavetőt. Milyen nagyszerű lovasságunk lett volna az aknavetővel és az önműködő fegyverekkel, csak még egy öszvérre lett volna szükség. Nem, két öszvérre, hogy a löszert szállítsák. Hagyd ezeket a számárságokat - mondta magában. Az már nem lovasság. Legközelebb egy egész hadsereget fogsz kérni, tábori ágyúkkal.

Julianra gondolt, aki fent a hegyen meghalt, és most az első csapat egyik lovára van kötözve. Amikor belovagoltak a sötét fenyőerdőbe, maguk mögött hagyva a nagy fényt a hegyoldalon, imádkozni kezdett.

- Üdvözlégy, kegyelem anyja - kezdte -, életünk, édességünk, reménységünk, hozzád fohászunk e siralom völgyéből...

Tovább imádkozott, a lovak patájának kopogását elnyelték a földre hullott tűlevelek. A fény úgy hatolt be a fák közé, mintha egy székesegyház oszlopsorát világítaná meg. Ima közben oldalvédeit figyelte, akik a fák között lovagoltak.

Kibújtak az erdőből, és a La Granja felé vezető sárga országúton haladtak. A lovak patája hatalmas porfelhőt vert fel a csapat körül. A porfelhő rászállt a halottak arcára, akik fejjel lefelé lógtak a nyeregből; a sebesültek és kísérőik fulladoztak a

portól.

Ebben a porfelhőben pillantotta meg őket Anselmo.

Megszámlálta a halottakat és sebesülteket, megismerte Sordo golyószóróját. Nem tudhatta, mi van az egyik ló nyergére erősített zsákban, de midőn hazafelé érkezett arra a helyre, ahol Sordóék harcoltak, ezt is megtudta. A sötétben nem látta jól, kik fekszenek a hegyen. Megszámlálta a holttesteket, aztán folytatta útját Pablo tábora felé.

Egyedül ment a sötétben félelmével, melyet a bombatölcsérek keltettek szívében. A nap eseményein tűnődött. Tőle telhetően sietett, hogy mielőbb közölhesse a többiekkel híreit, s közben buzgón imádkozott Sordo és csapata lelki üdvéért. Most imádkozott először, amióta a mozgalomhoz csatlakozott.

- Ó, édes, ó, kegyelmes, ó, jóságos Szűz Mária! - De az elkövetkező nap rémeit nem tudta kiűzni fejéből. - Úgy fogok cselekedni, ahogyan az *Inglés* parancsolja - gondolta. - Ha mindvégig a közelében lehetek. Mert különben nem hiszem, hogy meg tudnám őrizni nyugalmamat és erőmet a repülőgépek bombázása közben. Segíts meg, Uram, hogy úgy viselkedjek holnap, mint aki tudja, hogy utolsó óráit éli. Segíts meg, Uram, hogy megértsem, mi lesz a teendőm. Segíts meg, Uram, hogy uralkodni tudjak tagjaimon, nehogy elmeneküljek félelmemben, ha bekövetkezik az utolsó perc. Segíts meg, Uram, hogy férfiként vívjam meg a holnapi ütközetet. Kérlek, add meg nekem ezt a kegyet, nem kérném, ha nem lenne nagy szükségem rá, és soha többé ilyesmit nem fogok kérni tőled ebben az életben.

Megkönnyebbült az imától; a sötétben lépdelve érezte, hogy kérését teljesíteni fogják. Miközben lefelé haladt a hegyről, tovább imádkozott Sordóért és embereiért. Rövidesen elérte az őrhelyet, ahol Fernando fogadta.

- Én vagyok - mondta. - Anselmo.

- Rendben van - felelte Fernando.

- Tudod, mi történt Sordóval? - kérdezte Fernandótól, a két szikla közötti mélységben.

- Hogyne tudnám - felelte Fernando -, Pablo már mindent elmondott.

- Ő is ott volt?

- Természetesen - felelte Fernando egykedvűen. - Felmászott a hegyre, amikor a lovasság elvonult.

- Elmondta nektek, hogy...

- Elmondta - felelte Fernando. - Micsoda barbárok ezek a fasiszták! Ezt a barbárságot ki kell irtanunk Spanyolországból... A méltóság hiányzik belőlük.

Anselmo elmosolyodott a sötétben. Egy órával ezelőtt még nem gondolta volna, hogy az életben egyszer még jókedve lesz. „Csodálatos ember ez a Fernando” - gondolta.

- Igen - felelte -, meg kell őket nevelni. Elvesszük repülőgépeiket, tankjaikat, tüzérségüket és megtaníthatjuk őket a méltóságra.

- Így lesz - bólintott Fernando. - Örülök, hogy egyetértesz velem.

Anselmo magára hagyta őt méltóságával, és belépett a barlangba.

Anselmo az ácsolt asztal mellett találta Robert Jordant, s átellenében Pablót. Teli boroskancsó állt az asztalon, előttük egy-egy csésze bor. Robert Jordan jegyzetei fölé hajolt, kezében ceruzával. Pilar és María a barlang belsejében motozott. Az asszony azért hívta hátra a lányt, mert nem akarta, hogy végighallgassa a két férfi beszélgetését. De ezt Anselmo nem tudhatta, és Pilar távolléte rögtön szemet szúrt neki.

Robert Jordan gyors tekintetet vetett Anselmóra, mikor az félrehúzta a függönyt, és belépett a barlangba. Pablo mereven az asztalra bámult. Szeme a boroskancsóra meredt, de nem látta.

- A hegyről jövök - mondta Anselmo Robert Jordannak.

- Pablo már mindent elmondott! - felelte ez.

- Hat holttest feküdt a hegytetőn, egyiknek sem volt feje — mondta Anselmo. - Sötétben jártam ott.

Robert Jordan bólintott. Pablo a boroskancsóra meredt, és nem szólt. Kifejezéstelen volt az arca, apró sertésszeme úgy bámulta a boroskancsót, mintha még sohasem látta volna.

- Ül le - mondta Robert Jordan.

Az öreg leült az asztal mellé, az egyik bőrrel letakart székre, Robert Jordan pedig az asztal alá nyúlt, és elővette a pálinkásüveget, Sordo ajándékát. Már csak félig volt. Elvett egy csészét az asztal tulsó végéről, teletöltötte whiskyvel, és átnyújtotta Anselmónak.

- Idd meg, öreg - mondta.

Pablo a boroskancsóról Anselmóra pillantott, mialatt ez ivott, aztán tekintete visszatért a boroskancsóra. Anselmo lenyelte a whiskyt. Tüzes, csípős érzés facsarta az orrát, szemét és száját, gyomrában boldog, jóleső meleg terjedt el. Megtörölte száját a keze fejével.

Aztán Robert Jordanra nézett és megkérdezte:

- Kaphatok még?

- Miért ne? - mondta Robert Jordan, újból öntött a csészébe, és átnyújtotta az öregnek.

Most nem érezte az égést a torkában, gyomrának azonban kétszeresen jólesett a meleg.

Az öreg újra a palackra pillantott.

- A többit meghagyjuk holnapra - mondta Robert Jordan. - Mi történt az úton, öreg?

- Nagy forgalom volt - felelte Anselmo. - Mindent feljegyeztem, úgy, ahogy mondtad. Most más örködik helyettem, később majd visszamegyek a jelentésért.

- Láttál tankelhárító ágyúkat? Gumiabroncsos kerekük és hosszú csövük van.

- Láttam - felelte Anselmo. - Négy teherautó jött az úton, mindegyiken volt ilyen ágyú, a csövüket gallyakkal fedték be. Hat ember utazott mindegyik ágyúval.

- Négy ágyút láttál? - kérdezte Robert Jordan.
- Négyet - felelte Anselmo. Nem nézett a papírra.
- Mondd el, mit láttál még?

Robert Jordan jegyeztetett, míg Anselmo elmondta neki, mi mindent látott az úton. Mindent elmondott elejétől végig, az írástudatlanok csodálatos emlékezőtehetségével. Miközben beszélt, Pablo újból töltött magának a boroskancsóból.

- Láttam a La Granja felé vonuló lovasokat is, akikkel El Sordo harcolt - folytatta Anselmo.

Elmondta, hány sebesültet látott, és hány halott volt a lovakra kötözve.

- Egy zsákot is láttam az egyik nyergen átvetve - folytatta. Nem tudtam, mi van benne. Most már, tudom. - Szünetet sem tartva folytatta. - Egy szakasz lovasság volt, egy tisztjük maradt csak életben. Nem az a tiszt, aki reggel járt itt, mikor te voltál lent a gépfegyvernél. Az valószínűleg elesett. Két halottnak volt tiszti rangja, a ruhájuk ujjáról ismertem fel őket. Fejjel lefelé csüngtek a nyeregből, karjuk a földre lógott. El Sordo *máquiná*-ját arra a nyeregre kötözték, amelyiken a fejeket vitték. A csöve meghajlott. Ez az egész - fejezte be.

- Épp elég - felelte Robert Jordan, és újra megtöltötte csészéjét. - Ki járt közületek a vonalakon túl a köztársaságban?

- Andrés és Eladio.

- Melyikük ügyesebb?

- Andrés.

- Mennyi időre van szüksége, hogy innét Navacerradába jusson?

- Ha nem visz magával csomagot, és óvatosan dolgozik, három órára. Mi hosszabb, biztonságosabb úton jöttünk a csomagok miatt.

- Biztos, hogy baj nélkül megteszi az utat?

- *No sé*, semmi sem biztos.

- Nálad sem?

- Nálam sem.

„Ezzel nem megyek sokra - gondolta Robert Jordan. - Ha azt mondta volna, hogy ő vállalja, akkor őt küldöm.”

- Andrés van olyan ügyes, mint te?

- Hogyne! Ügyesebb is, mert fiatalabb.

- Feltétlenül el kell juttatni egy üzenetet.

- Ha nem történik baj, el fogja juttatni. De ha baj történik, az mással is megeshet.

- Írok egy jelentést, és elküldöm vele - mondta Robert Jordan. - Majd megmagyarázom neki, hol találja a tábornokot. A hadosztály vezérkarában kell megkeresnie.

- Nem fogja megérteni, mi az, hogy hadosztály - mondta Anselmo. - Az ilyesmibe én is mindig belezavarodok. Mondd meg neki a tábornok nevét, és azt, hogy hol találja meg.

- A hadosztály vezérkarában találhatja meg.

- Annak nincs címe?

- Persze, hogy van címe, öreg - magyarázta Robert Jordan türelmesen. - A tábornok kiválaszt egy helyet, s ott állítja fel főhadiszállását az ütközet alatt.

- Szóval van címe - mondta Anselmo. Fáradt volt, és belebutult a fáradtságába. Az olyan szavak, mint: zászlóalj, hadosztály, hadtest, mindig megzavarták. Kezdetben csak menetoszlopok voltak, és ezredek, és zászlóaljok. Most zászlóaljok vannak és hadosztályok. Nem értette. Mondják meg a címet, akkor megtalálja.

- No, figyelj rám öreg - magyarázta Robert Jordan. Jól tudta, ha Anselmo nem érti meg, Andrésnak sem tudja megmagyarázni. - A hadosztály vezérkarának székhelyét a tábornok választja ki, s onnét küldi szét parancsait. A tábornok egy hadosztály fölött rendelkezik, egy hadosztály két brigádból áll. Nem tudom, hol székelhet a vezérkar, nem voltam ott, amikor a helyét kijelölték. Valószínűleg egy barlangban, egy árokban vagy fedezékben, amelyhez drótok vezetnek. Andrésnak a tábornokot és a hadosztály vezérkarát kell megkeresnie. Át kell adni az iratokat a tábornoknak vagy a vezérkar főnökének, vagy valami hasonlónak. Egyikük bizonyára ott lesz, míg a többiek az állásokban járnak, s a támadás előkészületeit vizsgálják felül.

- Értem.

- Most pedig küldd ide Andrés, én ezalatt megírom az üzenetet, és lepecsételem ezzel a pecséttel.

Előhúzta a zsebéből, és megmutatta neki a kis gumibélyegzőt, meg a parányi bélyegzőpárnát, mely alig volt nagyobb egy ötven centesnél.

- Ez a pecsét meg fogja őket győzni. Küldd ide Andrés, hadd magyarázzam el neki. Azonnal el kell indulnia, azt akarom, hogy előbb mindent pontosan megértsen.

- Ha én megértem, akkor ő is meg fogja érteni. Nagyon világosan kell beszélned. Azt, amit a hadosztályokról mondtál, nem nagyon értem. Azoknak a parancsnokságoknak, amelyeket én ismertem, pontosan meghatározott címük volt. Navacerradában például egy régi szállodában voltak elhelyezve, Guadarramában egy kertés házban.

- Ez a tábornok - mondta Robert Jordan - valahol az arcvonal közelében lehet. Valószínűleg egy föld alatti rejtkehelyen, hogy a repülőgépek ne fedezhessék fel. Andrés könnyen megtalálhatja, ha kérdezősködik, és tudja, mit keres. Csak a rábízott írást kell felmutatnia. De keresd meg már, mert nagyon sürgős a dolog.

Anselmo kiment, Robert Jordan pedig írni kezdett jegyzetfüzetébe.

- Ide figyelj, *Inglés* - folytatta Pablo, és még mindig a boroskancsót bámulta.

- Írok - mondta Robert Jordan, anélkül hogy felnézett volna.

- Ide figyelj, *Inglés* - folytatta Pablo, és még mindig a boroskancsóra bámult. - Nincs okunk a csüggedésre. Sordo nélkül is elég emberünk maradt, hogy elpusztítsuk az őrségeket, és felrobbanthassuk a hidat.

- Helyes! - felelte Robert Jordan, de nem hagyta abba az írást.

- Éppen elég - mondta Pablo. - Ma meggyőződtem róla, milyen jó ítéletű ember vagy, *Inglés* - beszélt tovább Pablo a boroskancsóhoz. - Azt hiszem, okosabb vagy nálam. Megbízok benned.

Robert Jordan egész figyelmét a Golzhoz intézett jelentésre összpontosította.

Szükszavúan és meggyőzően igyekezett felsorakoztatni azokat az érveket, melyek a támadás ellen szóltak, azonban azt is éreztetni, hogy nem azért ellenzi a vállalkozást, mintha a küldetésével járó kockázat riasztaná vissza. Csak a tényeket, a pusztá tényeket akarta közölni vele.

- *Inglés* - mondta Pablo.

- Írok - felelte, anélkül hogy feltekintett volna.

„Talán két példányban kellene elküldeném a jelentést - gondolta. - De akkor nem marad elég emberünk, hogy felrobbantsuk a hidat, ha fel kell robbantanunk. Mit tudhatom én, miért van szükség erre a támadásra. Talán csak az a célja, hogy lekössük őket. Talán az északon harcoló repülőgépek számát akarják csökkenteni, talán csak ez a célja. Talán nem is várnak tőle sikert. Honnét tudhatnám én azt? Megírom tehát Golznak, amit tudok. Nem robbantom fel a hidat, amíg meg nem indul a támadás. Parancsaink világosak; ha elmarad a támadás, elmarad a robbantás is. De annyi embert itt kell tartanom, hogy szükség esetén végrehajthassam a parancsot.

- Mit mondtál? - kérdezte Pablótól.

- Azt, hogy bízom, *Inglés* - mondta Pablo, még mindig a boroskancsóra meredve.

„Bár én is bíznék!” - gondolta Robert Jordan, és tovább írt.

30

Ami este tennivaló volt, ezzel mindent előkészítettek. Kiadtak minden parancsot. Mindenki tudja, mit kell tennie, ha megvirrad. Három órája indult el Andrés. Vagy megtörténik virradatkor, vagy nem történik meg. „Azt hiszem meg fog történni” - gondolta Robert Jordan, visszafelé jövet az őrhelyről, ahol Primitívóval beszélt.

Golz vezeti a támadást, de ahhoz nincs hatalma, hogy lefújja. Ehhez Madridból kellene engedélyt kérnie. Ily késő éjszaka valószínűleg senkit sem tudnak majd felébreszteni, de ha sikerülne is, az illető sokkal álmosabb lesz, hogysen gondolkodjék. Előbb kellett volna jelentenem Golznak az előkészületeket, de hát nem jelentettem olyasmit, ami még meg sem történt. Kivárták a sötétedést, csak akkor vonultatták fel azokat a vacakokat. Vigyázniuk kellett, hogy a repülőgépeink fel ne fedezzék mozdulataikat a nyílt országúton. De hol vannak a gépeink? S a fasiszta repülőgépek?

Valószínűleg már a mieink is felfigyeltek rájuk. Talán a fasiszták is úgy tesznek, mintha támadásra készülnének a Guadalajaránál. Állítólag Soriánál és Siguenzánál vonták össze csapataikat. Nincs elég csapatuk és hadianyaguk ahhoz, hogy egyszerre két arcvonalon indítsanak támadást. Nem, ez teljesen lehetetlen; mostani felvonulásuk nyilván csak félrevezetés.

Ezzel szemben tudjuk, hogy az olaszok mennyi katonát tettek partra a múlt hónapban és azelőtt Cadiznál. Talán újra megpróbálkoznak a Guadalajaránál. Valószínűleg három irányban fognak előrehatolni, hogy kiszélesítsék ezt az irányt, és

elfoglalják a fennsík szélén kiépített vasútvonalat. Volna módjuk, hogy megoldják ezt a feladatot. Hans megmutatta neki, Robert Jordannak, hogyan kell nekilátni. Sokat tévedtek az első időben, egész haditervük tévedés volt! Az Arganda-támadás idején a madrid-valenciai út ellen nem ugyanazokat a csapatokat használták, mint a Guadalajarában. Miért nem támadtak egyszerre? Miért? Mikor tudjuk meg?

Mi pedig ugyanazokkal a csapatokkal állítottuk meg őket mindkét alkalommal. Nem lehetett volna megállítani őket, ha egyszerre két irányban támadnak. Légy bizalommal, gondolta. Látod, mennyi csoda és meglepetés történt azelőtt is. Vagy fel kell robbantanod reggel a hidat, vagy nem kell. De ne áltasd magad azzal, hogy nem kell felrobbantanod. Fel fogod robbantani, vagy holnap, vagy máskor. Ha nem ezt a hidat, akkor egy másikat. Nem te döntöd el, mi fog történni. Te csak a parancsokat teljesíted. Teljesítsd, és ne töprengj rajtuk.

A parancsok ebben az esetben világosak. Túlságosan is világosak. Nem szabad töprengened rajtuk, és félned sem szabad. Mert ha megengednéd magadnak a félelem fényűzését, ez a félelem megfertőzné azokat is, akikkel együtt kell dolgoznod.

Mindennek azonban semmi köze ahhoz, ami a fejekkel történt. Az öreg egyedül volt, amikor rájuk bukkant a hegytetőn. Mit szóltál volna, ha ez veled történik? Ne tagadd, te is megdöbbenél volna. Megilletődöttél te ma, nem is egyszer, Jordan! De azért kifogástalanul viselkedtél. Eddig semmi kifogás nem lehet a viselkedésed ellen.

A montanai egyetem spanyol előadója vagy, ahhoz képest elég jó munkát végzel - ugratta magát. - Minden tőled telhető megtettél. De azért ne hidd, hogy valami különleges eset vagy. Még nem szereztél rendkívüli tapasztalatokat ezen a téren. Emlékezz Duránra, akinek nem volt katonai nevelése, de zeneszerző és városi fiú létére mégis milyen jó tábornok lett. Olyan könnyen és egyszerűen tanulta meg a katonai mesterséget, mint egy csodagyerek a sakkozást. A hadviselés művészetéről már gyerekkorod óta olvastál és hallottál; nagyapád beszélt neked először az amerikai polgárháborúról. De Duránhoz mérve annyit érsz, mint egy közepes játékos a csodagyerek mellett. Öreg Durán! Jó lenne ismét találkozni vele. Majd felkeresi őt a Gaylordban, ha befejezte ezt a feladatot. Igen. Ha befejezte. Meglátjuk, mit szól majd.

Felkeresem őt a Gaylordban - gondolta - ha ezen túl leszünk. Ne áltasd magad, mondta magában. Kifogástalanul végrehajtani. Hidegvérűen. Sohasem fogod viszontlátni Duránt, de ez nem fontos. Viszont így se okoskodj. Tagadd meg magadtól ezt a fényűzést is.

A hősiessztoicizmustól is óvakodjunk. Nincs szükségünk sztoikus hősökre ezen a vidéken. Nagyapád négy évig harcolt a polgárháborúban, te alig egy éve küzdesz. Sok időt kell még itt töltened, mert alkalmasnak bizonyultál ezekre a feladatokra. És van Mariád is. Mindent megkaptál, ne töprengj hát. Olyan nagy dolog egy összetűzés egy guerillacsoport meg egy lovasosztag között? Olyan nagy dolog ez? Hogy levágták a fejüket? Hát fontos ez? Szó sincs róla.

Az indiánok is megskalpolták áldozataikat, mikor nagyapa a kearny-i erdőben szolgált a háború után. Emlékezz csak vissza apád íróasztalára, ahol indián nyílhegyek hevertek szétszórva egy polcon, a falon sastollas harci fejdíszek függtek, és az egész szobát betöltötte a kecskebőrből készült lábszárvédők és a gyönggyel kihímzett

mokasszinok szaga. Emlékszel még a nagy bivalybordára, amely a sarokban állt, a két tegezre, a harci íjakra és a nyílveesszőkre, amelyeket néha marokra fogtál?

Ilyesmikre próbálj visszaemlékezni. Próbálj visszaemlékezni a kézzelfoghatóra, valóságos dolgokra. Emlékezz vissza nagyapád kardjára, mely szélesen és jól megolajozva pihent hüvelyében; nagyapád egyszer meg is mutatta, mennyire megvékonyodott a penge a sok köszörüléstől. Emlékezz vissza nagyapa „Smith és Wesson” pisztolyára. Furcsa egy fegyver volt, harminckét kaliberes, tisztí modell, szabadon álló ravasszal. Lágyan és könnyen járt a ravasz, s mindig jól beolajozták és kitisztították a csövet, noha a cső és a závarzat már alaposan megkopott. A pisztolyokon az U. S. betűk díszlettek, egy fiókban őrizték a tisztító szerszámokat, s kétszáz darab töltényt. A kartondobozt gondosan becsomagolták viaszosvászonba.

Nagyapa néha megengedte, hogy a pisztolyt kivedd a fiókból. „Csak fogd meg bátran!” - szokta mondani; bár azt természetesen nem engedték meg, hogy játsszék vele; „komoly fegyver” volt, nem gyerek kezébe való.

Megkérdezted nagyapát, ölt-e már vele embert - és ő azt felelte, hogy igen.

Te tovább kérdezősködtél:

- Mikor, nagyapa?

- A polgárháborúban és azután - felelte. - Nem szívesen beszélek erről, Robert - tette hozzá.

Mikor apád agyonlőtte magát ezzel a pisztollyal, és téged hazahívtak az iskolából, a temetés után a halottkém ezekkel a szavakkal nyújtotta át neked a fegyvert:

- Bob, azt hiszem, a pisztolyt meg akarod tartani. Jog szerint nálam kellene maradnia, de tudom, hogy apád nagyon ragaszkodott hozzá, mert az apjánál volt, amikor részt vett a háborúban, és később is használta, mikor a lovasságnál szolgált. Nagyon jó fegyver egyébként. Ma délután kipróbáltam. Sokat kilőni nem bír egymás után, de jól lehet vele célozni.

Visszarakta a fegyvert a fiókba, de másnap ismét elővette, és Chubbal kilovagolt a hegyek közé, túl a Vörös Házon, oda, ahol a Cooke City felé vezető utat építették. Egészen a Medvefog-fennsíkig jutottak el, ahol még nyáron is hó fekszik a hegyeken; a tengersizem partján, melynek nyolcszáz lábnyi mélységű vize sötétzölden villogott, leszálltak, Chub a lovakat tartotta, ő meg felmászott a sziklára, lehajolt, hogy megláthassa arcát a víz színén, majd bedobta a fegyvert. Hosszan nézett utána, mialatt a mélybe süllyedt, nagy buborékokat bocsátva a felszínre; addig nézte, amíg olyan kicsi nem lett, mint egy óraláncdíz, és végül teljesen eltűnt szemük elől. Mikor visszatért a szikláról, és újra nyeregbe ugrott, úgy megsarkantyúzta az öreg Bessyt, hogy az nekiiramodott, mint egy versenyló. Végigszáguldozott a tó partján, majd mikor a ló ismét megnyugodott, az ösvényen hazatértek.

- Tudom, miért tetted ezt az öreg pisztollyal, Bob - mondta Chub.

- Helyes. Akkor ne beszéljünk róla - felelte ő.

Nem is említették többé; s ez lett a vége nagyapja fegyverének. De a kard ma is megvan; Missoulában hagyta egy bőröndbe zárva, többi holmijával együtt.

Vajon nagyapa mit szólna ehhez a helyzethez, gondolta. Nagyapát mindenki

kitűnő katonának tartotta. Az embereknek az volt a véleményük, ha Custer mellett van aznap, nem tűrte volna, hogy úgy elfajuljon a dolog. Hogyne látta volna meg a kunyhók füstjét a Kis Nagyszarv mentén, még akár reggeli ködben is! De hát nem is volt köd.

Bár nagyapa lenne itt most helyettem - gondolta. - Nos, lehet, hogy holnap este már együtt leszünk. Ha egyáltalán van ilyen hülyeség vagy túlvilág, minthogy biztosan nincs, akkor már szívesen elbeszélgetnék vele, mert sok mindent szeretnék megtudni tőle. Jogom van megkérdezni tőle, amire kíváncsi vagyok, hiszen én is ugyanolyan helyzetben voltam, mint ő. Eddig nem volt jogom kérdezősködni; megértem, hogy nem beszélt előttem, hiszen nem is ismert. Nem is volt jogom a kérdezősködéshez. De most azt hiszem, jól megértenők egymást. Örülök, hogy majd elbeszélgethetek vele, és tanácsát kérhetem. Jólesnék a tanácsa most is. De ha nem adna tanácsot, még úgy is jólesnék, ha elbeszélgethetnék vele. Milyen kár, hogy olyan nagy idő választ el bennünket egymástól.

Viszont arra nem is gondolt eddig, még ha lehetséges is az ilyen találkozás, hogy apja jelenléte mindenképp feszélyezné őket. Mindenkinek joga van hozzá, gondolta. De mégsem kéne megtenni. Megértem, de nem helyeslem. *Lâche*, ez a helyes szó. De valóban megérted-e? Persze hogy megértem, de... De? Ugyancsak el lehetnél foglalva magaddal, hogy megtettél ilyesmit.

Bár idejöhötte most a nagyapám - gondolta -, legalább egy órára. Talán tőle örököltem, ami bátorság van bennem, tőle örököltem annak a másiknak útján, aki visszaélt a fegyverrel. Talán ez az egyedüli kapcsolat közöttünk. Vigye el az ördög! Úgy van, vigye el az ördög, de azért jobb szeretném, ha nem lett volna oly nagy a korkülönbség közöttünk, mert akkor megtanulhattam volna tőle, amire a másik sohasem tanított meg. Gondold csak el, mennyi félelemmel kellett megküzdenie, és mennyi rettegéssel erőt vennie a négyévi háború és az indiánokkal való viaskodás alatt! Talán épp ezért lett *cobarde* a másik, mint ahogy a bikaviadorok utódai is többnyire gyávák.

Talán ilyen szűrőn kell keresztülhaladnia a jó vérnek, hogy ismét erőre kaphasson.

Sohasem fogom elfelejteni, mennyire kétségbeestem, mikor rájöttem, hogy *cobarde* volt. Mondd csak ki angolul! Gyáva volt! Könnyebb a szemét embert idegen szóval jellemezni. Viszont talán nem is volt szemét ember. Gyáva volt, és ez a legnagyobb balsors, ami férfit érhet. Ha nem lett volna gyáva, szembeszállt volna azzal az asszonnyal, és nem engedte, hogy erőszakoskodják vele. Vajon én milyen lettem volna, ha más nőt vesz feleségül? Ezt sohasem fogod megtudni - mosolyodott el. - Talán anyjának makacssága pótolta benne azt, amit apjában elvesztett. Most pedig - fedtte meg önmagát - addig ne beszélj jó vérről, amíg át nem vergődtél a holnapi napon. Majd holnap meglátjuk, milyen jó a véred.

Ismét nagyapjának kezdett gondolkozni.

- George Custer nem volt valami eszes parancsnok - szokta mondani nagyapja -, még csak eszes ember sem volt.

Valahányszor nagyapja kifakadt Custer ellen, ő mindig megdöbbszent azon,

hogyan mer valaki így beszélni e kék inges, felborzolt szőke hajú férfiról, aki egyedül állt a hegyen, kezében revolverével, élethalálharcban száz sziú indiánnal; így ábrázolta Custert az öreg Anheuser-Busch könyomata a Vörös Ház biliárdszobájában.

- Csak ahhoz értett, hogy fejest ugorják a bajba, és kivágja magát - folytatta nagyapja. - A Kis Nagyszarvon még ez sem sikerült neki. Phil Sheridan értelmes ember volt. Jeb Stuart is az volt, de John Mosby volt a legkitűnőbb lovasvezér, akit valaha láttam.

A missoulai bőröndben őrzött egy levelet, melyben Phil Sheridan azt írta az öreg lóhajszóló Kilpatricknek, hogy nagyapja a szabadlovasság vezetésében még John Mosbyt is felülmúlta.

Majd mesélek Golznak a nagyapámról, határozta el. Nyilván még a nevét sem ismeri. Valószínűleg John Mosbyról sem hallott. A britek jól ismerik, mert többen tanulnak az amerikai háborúról, mint az európai kontinens ifjúsága. Karkov azt mondta, a háború után tovább dolgozhatnak a moszkvai Lenin Intézetben. Vagy beléphetek a Vörös Hadsereg főiskolájába. Vajon nagyapa mit szólna ehhez? Nagyapa, akinek asztalánál sohasem ült demokrata.

Nem akarok én katona lenni. Ez bizonyos. Éppen csak meg akarom nyerni ezt a háborút. Azt hiszem, a nagyon jó katonák nem bizonyulnak jóknak a legkisebb hétköznapi dologban sem. De ez mégsem lehet igaz. Gondolj Napóleonra és Wellingtonra. De ostoba vagy ma éjjel.

Esze általában jó társnak bizonyult, s ma este is meg lehetett vele elégedve, amíg csak a nagyapjára gondolt. De apjának emléke megzavarta. Megértette apját, mindent megbocsátott neki, részvételt volt iránta, de szégyellte.

Jobban teszed, ha most már egyáltalán nem gondolkozol, mondta magának. Nemsokára együtt leszel Mariával, és nem kell gondolkoznod. Éppen erre van szükséged, miután a terveket már kidolgoztad. Ha sokáig összpontosítod valamire a figyelmedet, nem tudod abbahagyni, agyad tovább dolgozik, mint egy lendítőkerék, melyről a terhe leszakadt. Jobban tennéd, ha nem gondolkoznál.

Képzeld el, gondolta, képzeld el, hogy a repülőgépek tűz alá veszik a tankelhárító ágyúkat, kiugrasztják az ellenséget az állásokból, az öreg tankok elindulnak a hegyoldalon, s Golz fanatikus, részeges, naplopó hősei, a Tizennegyedik brigád emberei - csak én tudom, milyen nagyszerűek Durán emberei Golz második zászlóaljában - támadásra indulnak, és holnap estére Segoviában vagyunk.

Igen, ezt képzeld el! - ismételte magában - Én pedig La Aranja felé indulok. - A hidat fel kell robbantani, ezt már bizonyosan tudta. Ez alól nem bújjik ki! Mert akik parancsot adtak a támadásra, ugyanúgy kiszámítják lehetőségeit, mint te az imént. Igen, semmi kétség, fel kell robbantanod a hidat! Bármilyen történik Andrésszal, nem számít.

A sötétben folytatta útját lefelé, s mivel az elkövetkező órákban semmit sem kellett tennie, egészen jól érezte magát; most már bizonyos lehetett a dolgában; a tétovázásnak vége volt, holnap felrobbantja a hidat!

Elmúlt lelkéből a bizonytalanság; ez olyasféle érzés volt, mint amikor az ember nem tudja, melyik napra hívja meg vendégeit, s attól tart, hogy hiába terített

vacsorára; ilyesféle bizonytalanságot érzett, amikor Andrést a jelentéssel elküldte Golzhoz. Most már tudta, hogy a mulatság nem marad el. Jobb, ha az ember bizonyosan tud valamit.

31

Ismét együtt voltak a hálózsákban, már későre járt az idő, és ez volt utolsó éjszakájuk. Mária szorosan mellette feküdt, világosan érezte combjainak simaságát, s két mellét, mely úgy emelkedett feléje, mint két kicsiny hegy egy hosszú síkságból, ahol lenn kút van, föltebb völgy, a melle völgye, a torka völgye, s fölötte a száj. Nyugodtan feküdt, nem gondolkozott, a lány a fejét simogatta.

- Roberto - mondta Mária nagyon csendesen és megcsókolta -, szégyellem magam. Nem akarnám, hogy csalódj bennem, de nagy fájdalmaim vannak. Nem hinném, hogy ma jó tudnék lenni hozzád.

- Csupa fájdalom az élet. Nem baj, nyulacska - mondta a férfi. - Nincs semmi baj. Nem csinálunk semmi olyat, ami fáj.

- Nem arról van szó. Csak az bánt, hogy nem tudok olyan lenni hozzád, amilyen szeretnék.

- Nem baj. Majd elmúlik. Akkor is együtt vagyunk, ha nyugodtan fekszünk egymás mellett.

- Igen. De azért mégis szégyellem magam - mondta Mária. - Azt hiszem, még mindig attól szenvedek, ami akkor történt velem. Nem te vagy az oka, de én sem.

- Ne beszéljünk róla.

- Én sem akarok róla beszélni. De nem akartam ma éjjel elmaradni mellőled. Csak azért mondtam.

- Hallgass, nyulacska - mondta a férfi. - Majd elmúlik, és többet nem töprengünk rajta.

„Nem jó jel ezen az utolsó éjszakán” - gondolta. Hirtelen elszégyellte magát.

- Feküdj szorosan mellém, nyulacska! Éppen úgy szeretlek, ha nyugodtan fekszel a sötétben, mintha szerelmeskednénk.

- Nagyon szégyellem, mert azt gondoltam, hogy megint úgy lesz minden, mint akkor délután, mikor El Sordótól jöttünk.

- *Qué va* - felelte -, úgy nem lehet mindennap. Ez is ugyanolyan jólesik, mint a másik. - Inkább hazudott, és igyekezett leküzdeni csalódását. - Majd szép csendesen fekszünk, és alszunk. De előbb egy kicsit beszéljünk. Még alig beszélgettem veled.

- Beszéljünk a holnapi napról és a munkádról. Szeretnék jobban érteni hozzád.

- Nem - mondta és kényelmesen elnyúlt a takaró alatt, állával a lány vállán, bal karjával a feje alatt. - Legokosabb, ha nem beszélünk sem a holnapi napról, sem arról, ami ma történt. Egyszerűen ne beszéljünk a veszteségekről, amit pedig holnap meg kell tennünk, az meg fog történni. Félsz?

- *Qué va* - felelte a lány -, én mindig félek. De most annyira féltelek téged, hogy nem is törődöm magammal.

- Nem szabad féltened, nyulacska. Sokszor volt már részem ilyesmiben. Még rosszabbakban is - hazudta.

Arra vágyott most, hogy egy időre kiugorják a valóságból, és átadhassa magát az álmodozás fényűzésének.

- Beszéljünk Madridról és madridi napjainkról.

- Beszéljünk - felelte a lány. - Ó, Roberto, mennyire sajnálom, hogy ma nem lehetek a kedvedre. Nem tehetnék érted mégis valamit?

Megsimogatta a lány fejét s megcsókolta. Egymás mellett fekvé hallgatták az éjszakát.

Beszéljünk Madridról - mondta, és közben ezt gondolta: „Milyen nagy szükségem lesz erre holnap! Minden mennyiségben. Ezeknek a túleveleknek itt alattunk nincs rá akkora szükségük, mint nekem lesz. Holnap. Ki volt az a Bibliában, aki a magját a földre öntötte? Onán. Hogy is járt aztán Onán? - tűnődött. - A további sorsáról már semmit nem tudok.”

Aztán ráhagyta magát a képzelet édes ringatására; olyan volt ez, mint valami testi önátadás, mikor már nincs szükségünk értelmünkre, s mindenért kárpótol az elfogadás gyönyöre.

- Drágám - mondta és megcsókolta. - Ide figyelj! Múlt éjszaka Madridról gondolkodtam. Úgy képzeltem, hogy mialatt felkeresem orosz barátaimat, magadra hagylak a szállodában. De másképp lesz. Nem foglak egyedül hagyni a szállodában.

- Miért?

- Mert nagyon szeretlek. Sohasem hagylak el többé. Együtt megyünk majd a Seguridadra, megszerezük a papírokat, aztán megvásároljuk az üzletekben mindazt a ruhát, amire szükséged van.

- Kevésre van szükségem, és azt magam is meg tudom venni.

- Szó sincs róla, sokra van szükséged. Együtt megyünk majd el, rengeteg finom ruhát vásárolunk, és te nagyon szép leszel bennük.

- Ne maradjunk inkább a szállodában? El is küldhetnénk az üzletekbe. Hol az a szálloda?

- A Plaza del Callaón. Jó dolgunk, lesz ott, abban a szobában. Széles ágy van benne, tiszta takarók, meleg víz és fürdőkád, azonkívül két beépített szekrény; az egyikbe az én holmimat rakjuk, a másikba a tiedet. Széles ablakok nyílnak az utcára; odalent tavaszi díszben állnak a fák. Tudok néhány helyet, ahol jól lehet enni. Titkos helyek, de jó konyhájuk van. Ismerek olyan boltokat is, ahol mindig kapni bort és whiskyt. Megvesszük az ételt, italt, hazavisszük és megesszük, ha megéhezünk, aztán én megiszom a whiskyt, te meg a *manzanillá*-t.

- Én is meg szeretném kóstolni a whiskyt. Nehéz szerezni belőle, de azt hiszem, jobban is szereted a *manzanillá*-t.

- Tartsd meg a whiskydet, Roberto - mondta. - Nagyon szeretlek. Téged és a whiskydet, amiből nem akarsz nekem adni. Milyen disznó vagy!

- Hát azért kóstolhatsz belőle. De whisky nem való nőnek.

- Épp elég olyan dologban volt már részem, ami nem való nőknek - mondta María. - Ha abba az ágyba fekszünk, felveszem a nászingemet.

- Nem. Szép pongyolákat veszünk majd neked, meg pizsamát is, ha akarsz.

- Hét inget fogunk venni - mondta María -, a hét minden napjára egyet. Neked is veszünk egy tiszta inget. Ki szoktad mosni az ingedet?

- Néha.

- Majd én mindent tisztán tartok, whiskyt töltök a poharadba, meg vizet is öntök hozzá, ahogy El Sordónál láttuk. S veszek olajbogyókat, sózott tőkehalat, mogyorót, hogy legyen mit enned, amikor iszol. És egy teljes hónapig nem mozdulunk ki a szobából. Ha ugyan jó tudok majd lenni hozzád - mondta hirtelen elszomorodva.

- Az nem fontos - vigasztalta Robert Jordan. - Igazán nem fontos. Lehet, hogy kiújult a seb, amit akkor kaptál... könnyen meglehet. De az ilyesmi hamar elmúlik. S ha nem, keresünk majd egy jó orvost Madridban.

- Tegnap még olyan jó volt minden - mondta a lány könnyörögve.

- Ezentúl is jó lesz minden.

- Beszéljünk még Madridról - kérte María, átölelte a férfit, és vállára hajtotta a fejét. - Hátha nagyon csúnya leszek a lenyírt hajammal! Nem fogsz velem szégyent vallani?

- Nem leszel csúnya. Nagyon édes vagy. Édes az arcod, és szép az alakod, nyúlánk és karcsú, és a bőröd bársonyos és aranybarna színű, és mindenki el akar majd venni tőlem.

- *Qué va*, dehogy vesznek el tőled! - mondta a lány. - Sohasem fog hozzám nyúlni más férfi, amíg élek. Dehogy vesznek el tőled!

- Sokan meg fogják próbálni. Meglátod.

- Annyira szeretlek, hogy úgy fognak félni tőlem, mint a forró ólomtól. És te? Ha szép nőkkel találkozol, akik ugyanolyan műveltek, mint te, akkor szégyellni fogsz engem, ugye?

- Soha. Feleségül veszek.

- Ha akarod. De amióta nincs vallás, ez nem is fontos, azt hiszem.

- Mégis jó volna, ha összeházasodnánk.

- Ha te akarod. Ide figyelj! Elmehetünk egy másik országba, ahol még van vallás, s ott megesküdhetünk.

- Az én hazámban még van vallás - felelte a férfi. - Ott összeházasodhatunk, ha te is akarod. Nőtlen vagyok, nincs semmi akadály.

- Örülök, hogy nőtlen vagy - mondta a lány -, de annak is örülök, hogy annyi nővel volt már dolgod, mert Pilar szerint csak az ilyenből lesz jó férj. Remélem, most már több nővel nem lesz dolgod, mert abba belehalnék.

- Eddig sem volt dolgom sok nővel - felelte a férfi őszintén. Amíg meg nem ismertelek, nem tudtam, hogy ennyire lehessen szeretni.

Megsimogatta a lány arcát, két karral átölelte a fejét.

- Nagyon sok nőt ismertél.

- De nem szerettem egyiket sem.

- Ide figyelj! Pilar mondott nekem valamit.

- Mit?

- Nem mondom meg. Beszéljünk inkább Madridról.

- Mit akartál mondani?

- Semmit.

- Pedig jobban tennéd, ha megmondanád. Hátha fontos.

- Azt hiszed, fontos?

- Igen.

- Honnan tudod, hogy fontos, ha nem tudod, mit akarok mondani?

- Látom rajtad.

- Hát akkor nem titkolózom. Pilar azt mondta, hogy holnap mindnyájan meghalunk, és te ezt éppen olyan jól tudod, mint ő, de nem törödsz vele. Ezt nem rosszállólag mondta, hanem elismeréssel.

- Ezt mondta? - kérdezte a férfi. „Hülye kurva” - gondolta, s így szólt: - Mégiscsak kibújik belőle a cigány! Mint a kofák és a kávéházi hadvezérek. Szófosás.

Érezte, hogy hóna alól izzadság csorog végig az oldalán. „Félsz, ugye?” - ugratta önmagát.

- Mocskos szájú, babonás vén kurva! - mondta hangosan. - Beszéljünk Madridról!

- Tehát nem igaz?

- Persze hogy nem! Hagyjuk ezt a rondaságot! - fejezte be, és egy ocsmány szót mondott.

De a varázs elmúlt, képzelete ettől a perctől kezdve ellankadt. Hazudni fog a lánynak és önmagának is, hogy eltöltse valahogy ezt az éjszakát.

Ez is jó lesz - gondolta, de az előbbi boldog érzésnek hirtelen vége szakadt.

- Elgondolkodtam a hajadon - mondta -, és azon, mit kezdhetnénk vele?

Egyforma hosszan nőtt, és olyan fejedelmi, mint egy állati prém. Szerettem megérinteni, mert nagyon szép, és ha végighúzom rajta a kezemet, akkor olyan, mintha szél borzolná a búzaföldet.

- Húzd végig rajta a kezedet!

Megtette, aztán ott hagyta a kezét, és a lány nyakába beszélt bele rekedten.

- Madridban elmegyünk együtt a fodrászhoz, és levágatjuk oldalt és hátul, olyanra, mint az enyém. Úgy jobb lesz a városban, amíg meg nem nő.

- Olyan leszek akkor, mint te - mondta a lány, és még közelebb húzódott hozzá.

- És aztán soha többé nem akarok változtatni rajta.

- Dehogynem. Meg fog nőni, és szép hosszú lesz, csak meg kell várunk, hogy visszakapja a formáját. Mennyi ideig tart, amíg megnő?

- Egészen hosszúra?

- Csak olyan hosszúra, hogy a válladig érjen. Azt szeretném, ha a válladig érne.

- Mint Garbónak a filmen?

- Igen - felelte kiszáradt torokkal.

Az álmodozás boldogsága hirtelen visszatért, és hatalmas hullámban magával ragadta. Felhevülten folytatta.

- A válladig fog omlani és csigába csavarodik a vége, mint a tenger hulláma.

Érett búza színe lesz, jól illik majd az arcod aranybarna bőréhez. Én meg hátrahajtom a fejedet, és a szemedbe nézek, és erősen magamhoz szorítlak.

- Hol?

- Mindenütt. Ahol leszünk. Mennyi idő alatt nő meg a hajad?

- Nem tudom, mert azelőtt sohasem vágattam le. Azt hiszem, egy fél év alatt a fülemig fog érni, és egy év alatt olyan hosszú lesz, amilyennek szeretnéd. Tudod mi lesz az első dolgunk?

- Mondd meg!

- Lefekszünk abba a híres nagy, tiszta ágyba, a te híres szállodád híres szobájában, belenézünk a szekrény tükrébe, meglátjuk benne egymást, én hozzád fordulok így, és átölellek így, és megcsókollak így.

Aztán csöndben feküdtek egymás mellett az éjszakában, forrón-fájón, mereven, szorosán egymáshoz simulva. Robert Jordan úgy szorította magához a lányt, ahogy egy álmot dédelget az ember, amely sohasem valósul meg. Boldog felelőtlenség vett rajta erőt.

- Nyulacskám, mi nem fogunk mindig abban a szállodában élni!

- Miért nem?

- Mert lakást fogunk bérelni. Valamelyik kis utcában, amelyik a Buen Retiro-park körül húzódik. Ismertem egy amerikai asszonyt, aki ott szobákat adott ki, és a lakások árát is tudom, természetesen csak a forradalom előtt. Vannak lakosztályai, amelyek a parkra nyílnak, és az ablakból látni az egész parkot. A

vasrácsot, a virágágyakat, a kavicsos utakat, a zöld gyepet, az árnyékos fákat és a szökőkutakat. Most virágzik a gesztenye. Ha Madridban leszünk, sétálunk a parkban, és evezhetünk a tavon, ha már visszaengedték bele a vizet.

- Miért nincs benne víz?

- Novemberben lecsapolták, mert a repülőgépek könnyen tájékozódtak a víz fénye nyomán. De azt hiszem, már visszaengedték bele a vizet. Nem tudom bizonyosan. De ha nincs is víz benne, akkor is sétálhatunk a parton, és felkereshetjük azt a ligetet, ahol a világ minden részéből való fák állanak, kis táblákkal, amelyekről megtudhatod, mi a nevük, és melyik országban nőnek.

- Előbb szeretnék moziba menni - mondta Marília. - De a fák is nagyon érdekelnek. Megtanulom veled együtt a nevüket... és aztán elfelejtem őket.

- Ne hidd, hogy az olyan, mint egy múzeum - mondta Robert Jordan. - Szabadon nőnek, és dombok is vannak a parkban, s az helyenként olyan sűrű, mint egy őserdő. Aztán túl a parkon a könyvespiac, a fasorokban százával állnak a bódék, teli használt könyvekkel. A forradalom óta nagyon sok könyvet találni ott, a szétbombázott házakból lopták el őket, vagy a fasiszták könyvtáraiból. Az egész napot ott tudnám tölteni a könyvesbódék között, ha ráérnék.

- Mialatt te a könyvesbódében nézelődsz, én rendbe szedem a lakást - mondta Marília. - Lesz-e annyi pénzünk, hogy cselédet tarthassunk?

- Természetesen! Felfogadjuk Petrát, a szállodából. Nagyon jól főz, és nagyon tiszta. Újságírókkal ebédeltem egyszer a szállodában, nekik főz. Villamos tűzhely van a szobájukban.

- Ha akarod, felfogadjuk - mondta Marília. - Vagy én keressek valakit? Mondd csak, a munkád nem fog tőlem elválasztani? Hátha nem engedik meg, hogy veled maradjak?

- Talán kaphatok Madridban is munkát. Elég régóta dolgozom velük, a mozgalom kezdete óta. Talán adnak majd munkát Madridban. Még soha nem kértem. Eddig mindig az arcvonalon dolgoztam.

- Tudod-e - folytatta -, hogy amíg veled nem találkoztam, soha semmit sem kértem tőlük! Nem voltak igényeim. Csak egy vágyam volt: hogy megnyerjük a háborút. Nagyon tiszta voltam becsvágyaimban. Sokat dolgoztam, és most, hogy téged megszerettelek - folytatta, gondolatban magához ölelve mindazt, amiben soha nem lesz részük -, úgy szeretlek, mint azt, amiért eddig küzdöttem. Úgy szeretlek, mint a szabadságot, a méltóságot és az ember ahhoz való jogát, hogy dolgozzék és ne éhezzen. Úgy szeretlek, mint Madridot, melyet megvédtünk, úgy szeretlek, mint a bajtársaimat, akik elestek. Sokan estek el. Sokan, sokan, nem is tudod, milyen sokan. De nagyon szeretlek, ugyanúgy szeretlek, mint azt, amit a legjobban szeretek a világon, de még annál is jobban szeretlek. Nagyon szeretlek, nyulacska. Jobban, mintsem meg tudnám mondani. Sohasem volt feleségem, és most te vagy a feleségem, és boldog vagyok.

- Igyekszem, hogy minél jobb feleségem lehessen - mondta Marília. - Nincs valami nagy gyakorlatom, de majd igyekszem mindent megtanulni, ami ehhez szükséges. Ha Madridban lakunk, jó. Ha másutt, jó. És ha sehol sem lesz lakásunk, és

mindig veled kell majd mennem, az lesz a legjobb. Ha elutazunk a hazádba, megtanulok angolul, úgy, ahogy a többiek beszélnek. Megtanulom az ottani szokásokat, és úgy fogok viselkedni, ahogyan te.

- Nagyon nevetséges lesz.

- Valószínűleg. Sok hibát fogok elkövetni, de te majd figyelmeztetsz, és másodszor már nem fogok hibázni, legfeljebb még egyszer. S ha majd odaát kedved kerekedik az itteni ételekre, főzni is fogok neked. És beiratkozom abba az iskolába, ahol megtanulhatom, milyennek kell lennie a jó feleségnek, ha ugyan van olyan iskola.

- Van, de neked nincs rá szükséged.

- Pilar mondta, hogy nálatok ilyen iskolák is vannak. Egy folyóiratban olvasta. Azt is a lelkemre kötötte, hogy tanuljak meg angolul, és jól tanuljak meg, nehogy szégyenkezzeél miattam.

- Mikor mondta ezt?

- Ma, mialatt csomagoltunk. Örökösen arról beszél, mit kell tennem, hogy jó feleség lehessenek.

„Bizonyára ő is Madridba szeretne menni” - gondolta Robert Jordan.

- Mit mondott még? - kérdezte hangosan.

- Azt, hogy nagyon kell vigyáznom a testemre, s jó kondícióban kell tartanom magamat, akár a bikaviadoroknak. Azt tartja, ez nagyon fontos.

- Az is - bólintott Robert Jordan. - De nálad ez még korai gond.

- Nem. Szerinte a mi fajtánknak különösen óvatosnak kell lennie. Valaha ő is éppolyan karcsú volt, mint én, de az ő idejében az asszonyok keveset mozogtak. Elmondta, milyen mozgásokat végeznek, és lelkemre kötötte, hogy ne egyek sokat. S azt is megtudtam tőle, mit nem szabad ennem. Sajnos, elfelejtettem, de meg fogom kérdezni.

- Burgonyát - mondta a férfi.

- Igen - bólintott María -, burgonyát és zsírban sült ételleket nem szabad. S mikor a fájdalomról beszéltem neki, azt tanácsolta, ne áruljam el neked, igyekezzek elviselni a szenvedést, úgy, hogy ne tudj róla. Mégis elmondtam, mert nem akartam hazudni, és féltem, hogy azt hiszed, nem lesz több közös örömünk, és nem fog megisméltódni az, ami a hegyek között történt.

- Jól tetted, hogy megmondtad.

- De úgy szégyellem... Mindent megteszek neked, amit kívánsz. Pilar elmondta, mit tehet egy asszony a férjéért.

- Nincs semmire szükségem. Amink van, közös, és abból közösen vesszük ki a részünket. Szeretek melletted feküdni, szeretem a testedet érezni, és tudni, hogy mellettem vagy. S ha meggyógyulsz, minden rendben lesz.

- Nincs szükséged arra, hogy segítsek rajtad? Elmagyarázta, mit kell tennem.

- Nem. Nélküled semmire sincs szükségem.

- Az nagyon jó. Ugye, elhiszed, hogy mindent megteszek, amit kívánsz? De meg kell magyaráznod nekem, mert tudatlan vagyok, és sok mindent nem értettem meg abból, amit Pilar mondott. Nem mertem kérdezősködni, pedig nagyon eszes, és sokoldalúan bölcs asszony!

- Nyulacska - mondta a férfi -, olyan csodálatos vagy.

- *Qué va* - mondta a lány -, épp csak meg akarom tanulni, mi a teendője a jó feleségnek, és ha esetleg valami nagy hibát követnék el, kérlek, figyelmeztess, mert nagyon szeretlek. Lehet, hogy rosszul emlékszem majd egyre és másra, és különben is olyan bonyolult dolgokat magyarázott nekem...

- Mit mondott még?

- *Pues*, olyan sokat, hogy nem is emlékszem rá. Azt tanácsolta például, mondjam el neked, mi történt velem, mert te jó ember vagy, és megérted az ilyesmit. De legjobb lenne, ha nem beszélénk róla, csak ha újra elővesz a fájdalom; akkor mondom el neked, hogy megszabaduljak tőle.

- Még most is nyomja a lelkedet?

- Nem. Amióta veled voltam, úgy érzem, mintha meg sem történt volna. Csak a szüleim miatt bánkódom; ez a fájdalom sohasem fog elmúlni. De azért szeretném, ha megismernéd a történetet, hogy a büszkeségedet ne sértse, ha egyszer a feleséged leszek. Nem adtam meg magam egyiknek sem. Nem hagytam magam, legalább kettőnek kellett lefognia, különben nem bírtak volna velem. Az egyik a fejemre ült, úgy fogott le. Azért mondom ezt el, hogy a büszkeségedet ne sértse, ami velem történt.

- Te vagy az én büszkeségem. Ne mondd el!

- A te büszkeséged kedvéért mondom el. Apám a falu bírása volt, mindenki tisztelte. Anyámat is tisztelték: jó katolikus volt, és apámmal együtt lőtték agyon, akinek köztársasági érzelmeit mindenki ismerte. Végignéztem a kivégzésüket. Apám *Viva la República* kiáltással halt meg, a vágóhíd fala mellett. Anyám mellette állt, s azt kiáltotta: „Éljen a férjem, aki ennek a falunak a bírása volt!” Azt reméltem, hogy engem is agyonlőnek, és elhatároztam, hogy azt kiáltom: *Viva la República y vivan mis padres!*¹ De nem lőttek agyon, hanem...

¹ *Éljen a köztársaság, és éljenek a szüleim! (spanyol).*

- Ide figyelj! Mégis elmondom neked. A Mataderóban történt kivégzések után bennünket, a kivégzettek rokonait, akiket még nem lőttek agyon, a város főterére vezettek. Csaknem mindenki sírt, de voltak olyanok is, akik már érzéketlenné váltak, és a könnyeik kiapadtak. Én sem sírtam. Nem törődtem velem, mi történik körülöttem, csak apámat és anyámat láttam, mikor a főbelövetés pillanatában anyám azt kiáltotta: éljen a férjem, aki ennek a falunak a bírása volt! Ez a jelenet úgy maradt meg az agyamban, mint egy sikoltás, mely sohasem akar véget érni. Anyám nem volt köztársaságpárti, s nem akarta azt kiáltani, hogy *Viva la República*, hanem atyámat éltette, aki ott feküdt előtte, a lába mellett, arccal a földnek.

- De amit mondott, azt hangosan mondta, s a hangja úgy él bennem, mint egy nagy sikoltás. Amikor agyonlőtték és összeesett, oda akartam rohanni hozzá, de nem tudtam, mert mindnyájunkat megkötözték. A kivégzést a *guardia civil* hajtotta végre, és még mindig ott állottak, újabb áldozatokra várva, de a falangisták elhajtottak bennünket onnét, s csak a *guardia civil* maradt ott, puskájukra támaszkodva őrizték a fal mellett fekvő holttesteket. A csuklóinkat kötözték össze, s így tereltek bennünket, asszonyokat és lányokat, végig az utcákon a főterre, s a borbély üzlete előtt állítottak meg, épp szemben a községházával. Két ember végigmustrált bennünket, s az egyik

így szólt: „Ez a bíró lánya!” A másik pedig azt felelte: „Kezdjük hát velem!”

- Elvágta a csuklómon a kötelet, és karomnál fogva bevitték a borbélyüzletbe, felemeltek és leültettek a székbe, és szorosan lefogtak.

- Láttam az arcomat a borbélyüzlet tükreben, s azoknak az arcát is, akik lefogtak, és azét a háromét is, akik fölém hajoltak, de már nem emlékszem az arcukra, mert csak a magamét bámultam. Úgy éreztem magam, mintha egy fogorvos székében ülnék, éppen csak nagyon sok volt a fogorvos, és mind tébolyult. Felismerhetetlen volt az arcom, úgy megváltoztatta a szenvedés, de egész idő alatt csak azt figyeltem, és tudtam, hogy az én arcom.

Oly nagy gyászom volt, hogy semmitől sem féltem, és nem éreztem semmit, csak a gyászomat.

Akkoriban még varkocsba fontam a hajamat. A tükörben láttam, hogy megfogják az egyik fonatot, és úgy megrántják, még érzéketlenségembe is belenyilallt a fájdalom. Borotvával vágta le előbb az egyiket, aztán a másikat, de ezt nem rángatták, és a borotva belevágott a fejembe a fülem mögött, és láttam, hogy vér folyik a sebből. Érzed a sebhelyet az ujjad alatt?

- Érzem. De nem volna jobb, ha másról beszélénk?

- Ez még semmi. A legrosszabbról úgysem fogok beszélni. Tehát levágták mindkét fonatomat, és mindnyájan nevettek, de én még a fülem mögötti sebet sem éreztem. Egyikük szembefordult velem, és a hajfonatokkal az arcomba csapott. „Így avatunk mi vörös apácákat! Hogy mielőbb egyesülhess proletár testvéreiddel, te vörös Krisztus menyasszonya, te!”

- Aztán újra meg újra az arcomba csapott a hajfonatokkal, aztán a szájamba tömte, és hátul a nyakamon összekötötte őket körös-körül, a többiek meg röhögtek.

- Mindenki nevetett, aki csak látta, és mikor a tükörben megláttam nevető arcukat, sírni kezdtem, pedig addig a pillanatig egészen érzéketlen voltam a kivégzések miatt.

- Az, aki betömte a szájamat, ollót fogott, és csattogtatni kezdte a fejem körül. Először a homlokom fölött vágta le a hajamat, aztán a nyakamon s a fejem búbján, végül a fülem körül, és közben erősen tartottak, úgyhogy mindent láthattam a tükörben, és nem akartam hinni a szememnek, és csak sírtam, és sírtam, és nem tudtam elfordítani a szememet, annyira megbabonázott a rémület, amikor megpillantottam felpofozott, tátott szájamat, és láttam, hogy egyre kopaszabb leszek az olló alatt.

- Amikor már kopaszra nyírtak, egyikük felvett egy üveg jódot a borbélyasztaláról (a borbélyt magát már agyonlőtték, mivel a szakszervezet tagja volt, és most ott feküdt az üzlet ajtajában, és átemeltek felette, amikor behozták), a megnedvesített dugót végighúzta a fülemen, ahol megvágtak, és még ezt a kis fájdalmat is megéreztem rémületemben.

- Aztán az az ember szembeállt velem, és a jóddal az U. H. P. betűket írta a homlokomra, gondosan és ügyesen, mint egy művész, és én mindezt végignéztem a tükörből, de már nem sírtam, mert a szívem megdermedt apám és anyám miatt; az ő halálukhoz képest mi volt az, ami velem történt!

- Mikor a falangista befejezte a pingálást, hátralépett, hogy szemügyre vegye művét, helyére tette a jódosüveget, s félrerakta az ollót. „A következő!” - mondta.

- A két karomnál fogva kivittek a borbélyüzletből. Lábam beleakadt a borbély holttestébe, amely az ajtóban feküdt, s a mennyezetre bámult szürke arcával, aztán csaknem beleütköztem Concepción Gráciába, legjobb barátnőmbe, akit ketten hurcoltak magukkal, és láttam, hogy nem ismert meg, de amikor rám ismert, felsikoltott, és egész idő alatt hallottam a sikoltozását, miközben átvezettek a téren a községházába, apám irodájába, ahol ledobtak a heverőre. Itt történtek velem a legszörnyűbb dolgok.

- Nyulacskám! - mondta Robert Jordan, és magához ölelte a lányt, olyan gyöngéden, ahogyan csak telt tőle, szíve pedig csupa gyűlölet volt. - Ne beszélj többet erről! Ne beszélj többet, mert attól félek, nem tudok úrrá lenni a gyűlöletemen.

A lány merev és hideg volt karjai között, és csak ennyit mondott:

- Helyes, nem beszélek többé róla. Gonosz emberek voltak, szívesen megölnék közülük néhányat. Csak azért mondtam el neked, hogy a büszkeséged ne szenvedje meg, ha a feleséged leszek. Most már sok mindent meg fogsz érteni.

- Örülök, hogy elmondtad - felelte a férfi. - Ha holnap szerencsénk lesz, megölünk néhányat közülük.

- Falangistákat? Mert ők tették ezt velem.

- A falangisták nem harcolnak - felelte a férfi szomorúan -, ők csak a vonalak mögött gyilkolnak. Az ütközetben nem velük kerülünk szembe.

- Nem ölhetnél meg néhányat közülük is? Úgy szeretnék megölni néhányat!

- Sokat öltem meg - felelte a férfi -, és még többet fogok. Amikor vonatokat robbantottam, sokan meghaltak.

- Szeretnék veled lenni, amikor vonatot robbantasz - mondta María. - Amikor Pilar magához vett, kicsit bolond voltam. Nem beszélt neked erről?

- De igen. Hagyjuk, nyulacska!

- Teljesen érzéketlen voltam, már csak sírni tudtam. De van még valami, amit el kell mondanom neked, mert nem akarom elhallgatni. Lehet, hogy nem fogsz feleségül venni. De ha nem is akarsz feleségül venni, Roberto, azért ugye, megengeded, hogy együtt maradjunk?

- Feleségül foglak venni.

- És még valamit. Megfeledkeztem róla. Lehet, hogy sohasem szülhetek neked sem fiút, sem lányt, amiatt, ami történt velem. Ezt is meg kellett mondanom. Nem is tudom, miért feledkeztem meg róla!

- Nem fontos, nyulacska - legyintett a férfi. - S talán nem is igaz! Majd az orvosok megállapítják. Nem is akarok én gyereket, amíg ilyen világot élünk. Tied lesz minden szeretetem, ami tőlem telik.

- Pedig szívesen szülnék neked fiút vagy lányt - mondta a lány. - És miképp javulhatna meg a világ, ha nem lennének gyerekeink, akik a fasiszták ellen harcolnak?

- Tudod-e, hogy nagyon szeretlek, nyulacska! - szólt a férfi. - De most aludjunk! Jóval hajnal előtt fel kell kelnem, márpedig holnap korán hajnalodik.

- Igazán nem számít, amit elmondtam? Igazán feleségül veszel?

- Máris házasok vagyunk. Ezennel feleségül veszek. A feleségem vagy. De most már aludj, nyulacska, mert kevés időnk van.

- Igazán feleségül veszel? Vagy csak mondod?

- Igazán.

- Akkor elalszom, és ezzel a gondolattal fogok felébredni.

- Én is.

- Jó éjszakát, férjem.

- Jó éjszakát - felelte. - Jó éjszakát; feleségem!

Mozdulatlanul hallgatta a lány egyenletes, nyugodt lélegzetét, és tudta, hogy alszik, és nem akarta felébreszteni. Arra gondolt, amit a lány nem mondott el. Szíve megtelt gyűlölettel, vad örömmel gondolt a másnapi harcra. De nem szabad személyes bosszúból ölnöm - állapította meg.

Tudom, mi is sok szörnyűséget követtünk el. De ennek műveletlenségünk, tanulatlanságunk, a magyarázata, ezek pedig készakarva, szórakozásból követik el rémtetteiket... ők, akik a művelt osztályok színe-javát képviselik... a spanyol lovagokat! Micsoda nép ez! Micsoda emberek, kezdve Corteztől, Pizarrótól, Menéndez de Ávilától egészen Enrique Listerig és Pablóig. Milyen csodálatos emberek! Nincs nagyszerűbb nép és silányabb nép a világon! Nincs kedvesebb és kegyetlenebb. Ki érti meg? Én nem, mert ha megérteném, meg is kellene bocsátanom neki. Megérteni annyi, mint megbocsátani. Ez nem igaz. Azt hiszem, visszaéltünk a megbocsátás eszméjével. A megbocsátás keresztény eszme, de Spanyolország sohasem volt keresztény állam. Mindig voltak külön bálványai az egyház keretében. *Otra Virgen más.*² Azt hiszem, ezért kellett tönkretenniük ellenségük szüzeit. A spanyol vallási rajongóknál azonban másról volt szó, mint a népnél. A nép elidegenedett az egyháztól, mert az egyház mindig a kormánnyal tartott, s a kormány rendszerint korrupt volt. Ezt az országot sohasem érte el a reformáció. Most fizetnek meg az inkvizícióért. Megérdemlik - gondolta.

² *Egy Szűzanyával több (spanyol).*

Hát van min gondolkoznom. Van mivel elterelnem gondolataimat a munka gondjáról. Még mindig jobb, mintha az ember magát áltatja. Úristen, de sokat áltattam magam ma éjszaka! De mennyit. Megölnek-e holnap? Mit számít az amellet, ha sikerül felrobbantanunk a hidat? Mindössze ennyi a holnapi tennivalónk.

Nem tudnám sokáig folytatni ezt az életmódot. Szerencse, hogy nem élünk örökké. Ez a három nap volt az élet. Ha ez igaz, szerettem volna másként eltölteni utolsó éjszakámat. Az utolsó éjszakák sohasem jók. Sohasem jó az, ami utolsó. Legfeljebb az utolsó szavak sikerülnek néha: *Viva* a férjem, aki ennek a városnak a bírása volt!

Tudta, hogy ezek jó szavak voltak, mert mihelyt kimondta őket, bizseregni kezdett a háta. Végigdőlt fekhelyén, és megcsókolta Mariát; az nem ébredt fel. Angolul szólt hozzá:

- Szeretnék feleségül venni, nyulacska. Nagyon büszke vagyok a családomra.

Aznap éjjel Madridban sok ember gyűlt össze a Gaylord-szállodában. A kapu előtt autó állt meg, fényszóróinak üvege kékre volt festve; egy férfi szállt ki belőle, fekete csizmát, szürke lovaglónadrágot, s rövid, szürke, szorosan gombolt zekét viselt. Az örök tisztelegtek, a férfi szótlanul bólintott a titkosrendőr felé, aki a portás asztala mellett ült, és belépett a felvonóba. Az ajtó mögött a márványcsarnok két oldalán két őr ült, ezek fel sem figyeltek a kis emberre, aki a felvonóba lépett. Az ő kötelességük az volt, hogy megmottozzanak minden idegent, megtapogassák a kabátját, hónalját, oldalzsebeit, hogy nincs-e nála pisztoly. Akinél fegyvert találtak, azt a portásnál leigazoltatták. A lovaglócsizmás kis embert jól ismerték, és fel sem néztek, amikor elhaladt mellettük.

Gaylordbeli lakosztálya zsúfolva volt, amikor belépett. Az emberek ültek, vagy álldogáltak, úgy beszélgettek, mint egy várószobában, vodkát, whiskyt és szódat ittak, mások sört, melyet nagy kancsókból kis poharakba töltöttek. Négy férfi egyenruhát viselt, a többi viharkabátot vagy bőrkabátot, három nő közönséges utcai ruhában volt, a negyedik, egy feltűnően vékony és fekete, egyenruha szabású szoknyát és csizmát viselt.

Karkov mindjárt az egyenruhás nőhöz lépett, meghajolt előtte, kezét fogott vele. A felesége volt. Oroszul mondott neki valamit, s közben egy percre eltűnt szeméből a gúnyos fény, mely akkor villant fel benne, amikor a szobába lépett. Egy percre hunyt csak ki, s nyomban újra felparázslott, mikor ahhoz a jó alakú, lusta külsejű lányhoz lépett, aki a barátnője volt, és mahagóniszínűre festette a haját. Rövid, határozott lépésekkel járult eléje, meghajolt, és kezét fogott vele, ugyanúgy, mintha ő is a felesége volna. Az asszony nem nézett utána, mikor végigment a szobán. Egy magas, csinos arcú spanyol tiszttel beszélgetett, oroszul.

- Nagy szerelmed alaposan meghízott - mondta Karkov a lánynak. - Hőseink a háború második évének vége felé mind pocakot eresztenek.

Nem nézett rá a férfira, akiről beszélt.

- Olyan csúnya vagy, hogy egy varangyosbékára is féltékeny lennél - mosolygott a lány. Németül beszéltek. - Elkísérhetlek a holnapi támadásra?

- Nem. Nem is lesz támadás.

- Mindenki tudja, hogy lesz - felelte a lány. - Ne titkolózz! Dolores is veletek tart. Vagy vele megyek, vagy Carmennel. Sokan mennek a csapattal.

- Mehetsz te is, ha akad, aki elvisz - mondta Karkov. - Én nem viszlek.

Szemébe nézett a lánynak.

- Kitől hallottad? Próbálj visszaemlékezni!

- Richárdtól - felelte a lány komolyan.

Karkov vállat vont és otthagya.

- Karkov! - szólította meg egy középmagas, szürke bőrű, dülledt szemű, lefittyedt alsó ajkú férfi. - Tudod már a jó híreket?

Karkov melléje lépett.

- Én is csak most értesültem róluk - mondta a férfi -, tíz perce sincs. Csodálatos

hírek! A fasiszták egymást mészárolják Segovia mellett. Gépfegyverrel lőtték a lázadókat. Délután repülőgépekkel bombázták saját csapataikat.

- Ugyan? - hümmögte Karkov.

- Így van - mondta a dagadtszemű. - Dolores hozta a hírt. Annyira fölviányozta, hogy ilyen lelkesnek még nem is láttam. Lángolt, sugárzott az arcáról az igazság. S a nagy homlokáról... - tette hozzá boldogan.

- A nagy homlokáról - ismételte Karkov, szenvtelenül.

- Kár, hogy nem hallottad! - folytatta a dülleltszemű. - A hírek túlvilági fényel világítottak arcáról. Hangján megérezett szavainak igazsága. - Cikket írok róla az Izvesztyijának. A háború legnagyobb jelenetei közé tartozik ez a perc, amikor meghallottam hangját, melyet átforrósít a részvét, a fájdalom és az igazság. Jóság és igazság sugárzott belőle, mint a nép igazi szentjeiből. Nem hiába hívják La Pasionariának.

- Nem hát - felelte Karkov tompa hangon. - Írd meg mielőbb az Izvesztyijának. Amíg el nem felejtetted ezt az utolsó szép mondatodat.

- Ezt az asszonyt nem illik kigúnyolni, akármilyen cinikus is az ember. Bár itt lehelettel volna, hogy hallhattad volna, és láthattad volna az arcát.

- A fénylő hangját - mondta Karkov -, és a nagy homlokát, írd meg! - biztatta. - Ne nekem meséld el, hanem írd meg. Ne várj vele, írd meg rögtön!

- Miért rögtön?

- Jobb lenne - bólintott Karkov, egy percre ránézett, aztán elfordult. A dülleltszemű még néhány percig állva maradt, kezében a vodkás pohárral, szemében a lelkesedés révületével, aztán kiment a szobából, hogy megírja a cikket.

Karkov egy másik férfihoz lépett. Negyvennyolc éves, középtermetű, tömzsi, kedélyes arcú ember volt, világoskék szemmel, gyér szőke hajjal, mosolygós szájjal világosszőke bajusza alatt. Ez a férfi is egyenruhát viselt. Magyar ember volt, egy hadosztályt vezényelt az arcvonalon.

- Itt voltál, amikor Dolores beszélt? - kérdezte Karkov.

- Itt.

- Mi volt a lényeg?

- Arról szónokolt, hogy a fasiszták egymásnak mentek. Szép, ha igaz.

- Már híre terjedt a holnapi dolognak.

- Botrány! Agyon kellene lőni valamennyi újságíró! És mindenkit, aki ebbe a szobába jár... veled együtt, meg velem együtt, alighanem - nevetett a tábornok. - De azért te ne javasold.

- Nem szeretem ezt a témát - mondta Karkov. - Az az amerikai, aki ide szokott járni, most odalent van. Ismered, Jordannak hívják, a partizáncsapatot vezeti. Most épp ott dolgozik, ahol ez a holnapi dolog esedékes.

- Talán kapunk tőle jelentést még az este - mondta a tábornok. - Golzcal dolgozik? Te holnap amúgyis találkozol vele. Én nem megyek oda, mert nem szívesen látnak arrafelé.

- Holnap korán reggel indulok.

- Vigyázz Golzcal, amíg jól megy dolgod - figyelmeztette a tábornok. -

Legalább úgy utálja ezt az újságíró-bandát, mint én, csakhogy nálam még indulatosabb ember.

- De ami ezt az ügyet illeti...

- A fasiszták valószínűleg csak gyakorlatoztak - vigyorgott a tábornok. - Hát majd meglátjuk, meg tudja-e gyakorlatoztatni őket Golz? Bízunk rá! Mi elvégeztük a dolgunkat Guadalajarában.

- Hallom, hogy te is utazol - mondta Karkov, és mosolyogva elővillantotta rossz fogait. A tábornok elkomorodott.

- Hogy utazom? Most meg már rajtam fenik a nyelvüket. Pletykás vénasszonyok. Ha akadna ebben az országban egy ember, aki be tudná fogni a száját, megmenthetné az országot!

- Prieto barátod be tudja fogni!

- Ő meg nem hisz a győzelemben. Hogy győzhetne az, aki nem hisz a népben?

- Hát ezen gondolkozhatsz - mondta Karkov. - Én inkább lefekszem.

Kilépett a füstös, zajos szobából, bement hálósobájába, leült az ágyra, és levetette csizmáját. De a lárma átszűrődött; behúzta az ajtót, és kinyitotta az ablakot. Nem vetkőzött le, mert két órakor már indulnia kellett Colmenaron, Cercedán és Navacénadán át az arcvonalra, ahol Golz holnap reggel rohamra indul.

33

Hajnali kettőkor ébresztette föl Pilar. Mikor a keze hozzáért, azt hitte, María lökte meg.

- Nyulacskám! - mondta.

De az asszony nagy kezével megrázta a vállát, mire az álom hirtelen kipárolgott a szeméből. Megragadta pisztolyát, mely jobb lába mellett feküdt; egyszerre olyan éber lett, mint maga a pisztoly, félrehúzott biztosítójával.

A sötétség ellenére is megismerte Pilart. Karójára nézett, a mutatók hegyes szögben hajoltak el egymástól. Két óra volt.

- Mi bajod, asszony? - kérdezte.

- Pablo elment!

Robert Jordan felhúzta nadrágját és cipőjét. María nem ébredt fel.

- Mikor? - kérdezte.

- Vagy egy órája.

- És?

- Valamit elvitt a csomagodból - felelte az asszony szomorúan.

- Mit?

- Nem tudom - mondta az asszony. - Gyere és nézd meg magad.

Lábujjhegyen siettek a sötétben a barlang bejáratához, félrehajtották a függönyt és beléptek. Robert Jordan az asszony mögött haladt. A barlang füsttel, emberi párával teli levegője az orrát facsarta. Meg kellett gyújtania zseblámpáját, nehogy belebotolják a földön heverő testekbe. Anselmo felébredt, és megkérdezte:

- Itt az idő?

- Még nincs - súgta Robert Jordan. - Aludj, öreg.

A két zsák Pilar ágya mellett állt, melyet egy felakasztott takaró választott el a barlang többi részétől. Pállott verejtékszag áradt az ágyból, mint az indiánok fekvőhelyéből. Robert Jordan letérdelt, s a két zsákra irányította kézilámpáját. Mind a kettő fel volt hasítva. Robert Jordan bal kezébe fogta a kézilámpát, és jobb kezével megtapogatta a táskát, amelyben hálózszakját tartotta. Sejtette, hogy félig üres lesz; üres is volt, csak néhány köteg drótot talált benne, a robbantó készülék fadobozát azonban hiába kereste. Ugyanígy eltűnt a szivarosdoboz is, a gondosan becsomagolt patronokkal. A gyutacsok és a kanócok is eltűntek.

Aztán végigtapogatta a másik zsákot is. Ez tele volt robbantó anyaggal, legfeljebb egy-két csomag hiányzott belőle.

Föltápaszkodott és az asszony felé fordult. Ha az embert kora hajnalban keltik fel, émelyítő üres érzés fogja el, amely a leselkedő veszély előérzetéhez hasonlít; ennek az ürességnek a sokszorosát érezte most Robert Jordan.

- Így őrződ a holmimat - mondta.

- A zsákok mellett aludtam, és fél karommal átöleltem őket - felelte Pilar.

- Jó álmod van.

- Ide figyelj - felelte az asszony. - Az éjjel felkelt, és én megkérdeztem tőle, hová megy. „Vizelni, asszony” - felelte. Én tovább aludtam. Mikor ismét felébredtem, nem tudom, mennyi idő múlva, s még mindig nem találtam magam mellett, azt hittem, szokása szerint a lovakhoz ment ki. S amikor még mindig nem jött vissza - folytatta kétségbeesetten -, megijedtem, megtapogattam a zsákokat, észrevettem rajtuk a lyukakat, és kijöttem hozzád.

- Gyere! - mondta Robert Jordan.

Újra kimentek a barlangból. Olyan mély volt körülöttük az éjszaka, hogy a hajnal illata még csak nem is érzett.

- Van itt olyan, lovak számára is járható út, amelyen nem állítottunk őrt?

- Kettő is.

- A szikláknál ki áll őrt?

- Eladió.

Nem szólt többet, amíg ki nem jutottak a legelőre, ahol a lovakat kipányválták. Három ló legelt a réten; a nagy pej és az almásszürke eltűnt.

- Mennyi ideje, hogy megszökött?

- Egy órája.

- Mit tehetünk - mondta Robert Jordan. - Elmegyek a zsákjaimért és visszafekszem.

- Majd én vigyázok rájuk.

- *Qué va*, tudsz is te vigyázni!

- *Inglés* - mondta az asszony -, engem legalább annyira bánt, mint téged.

Mindent elkövetnék, hogy visszaszerezsem, amit elvesztettél. Ne vádolj igaztalanul. Pablo mindkettőnket becsapott.

Robert Jordan belátta, hogy a keserűség e pillanatban megengedhetetlen

fényűzés. Együtt kell dolgoznia ezzel az asszonnyal, együtt kell dolgoznia vele az egész mai napon, melyből két óra máris elmúlt.

- Nem baj, Pilar - mondta és a vállára tette a kezét. - Semmi fontossága annak, amit elvesztettünk. Nem pótolhatatlan.

- Mit vitt el?

- Semmit, asszony. Néhány felesleges fényűzési tárgyat.

- A robbantószerkezetet?

- Azt. De másképp is tudunk robbantani. Mondd csak, Pablónak nem volt gyutacs és kanóca? Azt bizonyára adtak neki.

- Azt is elvitte - mondta az asszony kétségbeesetten. - Már kerestem, de sehol nem találom!

Együtt mentek vissza a fák közt a barlang bejáratához.

- Aludjunk! - mondta a férfi. - Talán jobb is, hogy elment.

- Megkeresem Eladiót.

- Másfelé ment.

- Akkor is. Elárultalak a könnyelműséggemmel.

- Ugyan - legyintett a férfi. - Eridj aludni, asszony. Négykor már úton kell lennünk.

Bement vele a barlangba, kihozta a két zsákot. Karjával ölelte át őket, nehogy kiessen valami a réseken.

- Hadd varrjam meg! - mondta Pilar.

- Majd indulás előtt összevarrod - mondta halkán. - De most magamhoz veszem őket. Nem akarlak megbántani, de különben sem tudnék aludni.

- Idejében kell ideadnod, hogy meg tudjam varrni.

- Idejében megkapod - mondta Robert Jordan. - Eridj aludni, asszony.

- Nagyot vétettem - mondta Pilar. - Ellened és a köztársaság ellen.

- Eridj aludni, asszony. Eridj, feküdj le.

34

A fasiszták a hegy gerincén fészkeltek be magukat. Lent a völgyben, a senki földjén csak egy tanyaház szálltak meg, s ennek csűrjét is megerősítették. Andrés, zsebében Robert Jordan üzenetével, messze elkerülte a tanyát. Tudta, hol a huzal, melyet azért feszítettek ki, hogy a beléje botló fellármázza az őrseget; óvatosan kitapogatta, átlépett rajta, s a nyárfákkal szegélyezett folyó partján folytatta útját. Feje felett csöndesen zúgtak a fák az éjszakai szélben; kakas kukorékolt a tanyán. A partról visszapillantva látta, hogy a tanya egyik ablakában lámpa ég. Csöndes, tiszta volt az éjszaka. Andrés letért a folyómenti útról, s nekivágott a mezőnek.

Szénaboglya állt a mezőn. A tavalyi júliusi küzdelmek óta állt ott, senki sem hordta el. A négy évszak nem múlt el nyomtalanul felette: belapította és hasznavehetetlenné tette a szénát.

Micsoda pazarlás - gondolta Andrés, mikor átlépett a boglyák között kifeszített

dróton. - A köztársaságiak nem bírták felvinni a szénát a Guadarrama meredek kaptatóján, a fasisztáknak pedig nem volt szükségük rá.

Mindenük volt, bőviben voltak a búzának is. Sok búzánk van - gondolta Andrés. - De holnap felrobbantjuk őket. Holnap reggel megfizetünk nekik Sordóért. Micsoda barbárok! S aztán köd előttünk, köd utánunk.

Bár már túl lenne a megbízaton - gondolta -, hogy visszatérhetne és részt vehetne az örök elleni támadásban. De vajon igaz-e, hogy máris visszavágyik; vagy csak áltatja magát? Jól emlékezett arra az érzésre, ami olyan volt, mintha valamit egyelőre el kellene halasztani, midőn az *Inglés* tudtára adta, hogy elviszi az üzenetet. Nyugodtan nézett szembe a reggellel. Most pedig teljesítenie kell feladatát. Egyetértett vele, tehát végre fogja hajtani, amivel megbízták. Sordo sorsa ugyan mély hatással volt rá; de ami történt, végre is Sordo baja, nem az övé.

Mégis, amikor az *Inglés* átadta neki az üzenetet, azt érezte, amit gyerekkorában, ha vásár napján arra ébredt, hogy a háztetőn dobol az eső, tehát sokkal nedvesebb lesz a talaj, semhogy megtarthassák a bikahajszát.

Szerette a bikahajszákat s már kisfiú korában izgatottan várta a pillanatot, amikor majd ott állnak a téren, a tűző napon s a rekeszekkel elzárt térségre beengedik a bikát, mely alig várja, hogy kinyissák ketrece ajtaját. Izgatottan, boldogan és félelemtől verejtékezve várt arra a pillanatra, amikor a bika szarva a rekesz falának koppan, aztán felhúzzák a ketrec ajtaját, a bika mind a négy lábával fékez, amint lecsúszik a deszkán, s kirohan a térre, leszegett fejjel, táguló orrcimpával, rángatózó fülekkel; fényes szőrét itt-ott por lepi be, sárcsomók csüngnek róla, fenyegetően forgatja szemét, és a szarva oly sima, mintha kifényesítették volna - kihegyezett vége megfagyasztotta a vért szívében.

Erre a percre várt egész évben; a bika kivágtat a térre, és ő szembenéz vele, mialatt az állat kiválasztja áldozatát, akit leszegett fejjel és szarvval, lélegzetet elállító vágóban meg fog támadni. Egész évben ezt a pillanatot várta, s amikor az *Inglés* átadta neki az üzenetet, ugyanaz az érzés fogta el, mint azokon az esős reggeleken, amikor a cseppek kopogtak a palatetön, lecsurogtak a kőfalon, és nagy tócsákban gyűltek össze a város szennyes utcáin.

Bátran viselkedett ezeken a falusi *capeá*-kon, senki nem tett túl rajta sem a faluban, sem a szomszédos községekben, és semmi áron sem mulasztotta volna el a mulatságot, noha sohasem kereste fel a szomszédos falvak *capeá*-it. Rendszerint megvárta a bika támadását, és csak az utolsó pillanatban ugrott el előle. Egy zsákkal ütögette az orrát, hogy maga felé fordítsa, ha másvalakit szemelt ki az állat. Gyakran pedig pusztá kézzel belekapaszkodott a szarvába és félrevonszolta, ha földön heverő áldozatával akart végezni - félrehúzta a szarvánál fogva, megragadta, ide-oda csavargatta, és addig ütögette az orrát, amíg az állat ott nem hagyta a sebesültet, hogy másvalakire támadjon.

Máskor mindkét kézzel megfogta a bika farkát, s úgy húzta vissza a földön heverő testtől, szilajul csavarva és ráncigálva. Egy alkalommal fél kezére tekerte a farkát, másikkal pedig a szarvát fogta le, s amikor a bika kiszabadította fejét, hogy nekitámadjon, hirtelen hátraszaladt, farkánál fogva maga után vonszolva az állatot,

amíg a többiek utol nem érték, és le nem szúrták késükkel. Jól emlékezett még a porra, a hőségre, a vad kiáltozásokra, a bika és az emberek bűzére és a borszagra, s mindig az elsők között volt, akik rávetették magukat az állatra. Jól emlékezett arra az érzésre is midőn a bika megingott alatta, nagyot lökött testén, hogy lerázza támadóit, ő pedig fél kezével szarvába kapaszkodott, fogai közé kapta a fülét, ráfeküdt a forró, poros, hánykolódó izomtömegre, és vadul belevágta kezét a nyak dagadó, vergődő húsába.

Amikor első alkalommal harapott bele az állat fülébe, úgy belekapaszkodott a fogával, hogy nyaka és állkapcsa valósággal megmerevedett. Társai nagyokat nevettek rajta. De akármennyit nevettek is, tiszteletet éreztek iránta, s a tréfát minden évben meg kellett ismételnie. Villaconejos Vérebének nevezték, és azzal ugratták, hogy nyers marhahúst eszik. Ezt a mutatványt várták tőle a faluban, s izgatottan lesték a pillanatot, amikor az ide-oda lökdösődés és hercehurca után megrohanja az állatot, s beleharap a fülébe. Amikor a bika végül is összeroskadtt hóhérainak súlya alatt, Andrés felkelt, pirosan a szégyentől és a büszkeségtől, a szekerek közt utat vágott magának a kúthoz, megmosta kezét, az emberek pedig a hátát ütögették, tömlőkből borral kínálták, és ilyesféleképp ünnepelték: Éljen a Véreb! Sokáig éljen anyád!

- Ez aztán a *cojón!*

Andrés szégyenkezett, büszke és boldog volt, kezét fogott velük, újra megmosta kezét és jobb karját, gondosan letisztította kesét, ajkához emelte a borostömlőt, és egy esztendőre kimosta szájából a bikafül ízét. Az első kortyot kiköpte a tér kövezetére, a többit azonban kéjesen lecsurgatta a torkán.

Villaconejos Vérebe volt tehát, és semmiképp sem mulasztotta volna el a mutatványt. Mindazonáltal tudta, hogy nincs annál jobb érzés a világon, mint ha megered az eső, és a bikahajsza elmarad.

Mégis vissza kell mennem - mondta magában. - Kétség sem férhet hozzá, vissza kell mennem, az őrszemek és a híd miatt! Testverem, Eladio is ott van, vér a véremből, hús a húsból. S ott van Anselmo, Primitivo. Fernando, Agustín, s Rafael - bár őt nem kell komolyan venni -, s ott van a két nő, és Pablo meg az *Inglés* is, noha az *Inglés* nem számít, mert idegen. Nem hagyhatom cserben őket, gyorsan átkeli adnom az üzenetet, és mielőbb vissza kell ténnem, hogy részt vehessek a támadásban. Becstelen lennék, ha az üzenet ürügyén kibújnék a munka alól. Egyébként lesz örömöm is a dologban - eddig csak a kellemetlen részét vettem szemügyre -, jól fog esni, hogy megölhetek néhány fasisztát. Rég nem öltem fasisztát! A holnapi nap szerencsés nap lesz! A holnapi nap megéri, hogy megérjem! Hamarosan holnap lesz, és én ott leszek!

Mialatt a térdig érő fűben a köztársasági vonalak felé mászott, egy fogoly röppent fel lába elől: szíve hirtelen elszorult az ijedtségtől. A váratlan mozdulat miatt nyilván. Milyen gyorsan mozgatja a szárnyát. Itt van valahol a fészke a közelben. A fészkekben tojások is lehetnek. Ha nem volna háború, zsebkendőmet rákötném a bokorra, holnap visszatérnék, megkeresném a fészket, kivinném a tojásokat, kotlóstyúk alá tenném, és ha kikelnének, kis foglyaink lennének a baromfiudvaron, felnevelném őket, mert jó hasznukat venném a vadászatnál. Nem vakítanám meg őket, mert akkor nagyon ügyetlenek. De ha meghagyom a szemük világát, elrepülnek.

Akkor talán mégis meg kell vakítanom őket...

Nem volna szívem hozzá, ha már felneveltem a fiókákat. Inkább megnyesném a szárnyukat, vagy zsineget kötnék a fél lábukra. Ha nem volna háború, elmehetnék Eladióval rákászni a fasiszta állások mögötti folyókba. Egy alkalommal négy tucat rákot fogtunk a folyóból. Ha fölrobbantjuk a hidat, elmehetnénk Sierra de Gredosba, ott a folyókban rengeteg a pisztráng és az édesvízi rák. Remélem, elmegyünk Gredosba - gondolta. - Jó életünk lesz Gredosban - gondolta. - Jó életünk lesz Gredosban nyáron és ősszel, de télen elviselhetetlen lesz a hideg. Remélhetőleg télig megnyerjük a háborút.

Ha apánk nem lett volna köztársasági, Eladio és én most a fasisztáknál katonáskodnánk. Katonának nem kell a fejét törnie. Az ember egyszerűen engedelmeskedik a parancsnak, és vagy életben marad, vagy meghal, de minden magától megoldódik. Könnyebb élni valamilyen rendszer alatt, mint ellene harcolni.

Sok felelősséggel jár a szabadban való élet. Sok gondod volna, ha töprengő természetű lennél. Eladio többet gondolkodik, mint te. Tehát a gondja is több. Én hiszek az ügyünkben, és nem félek. De azért elég kockázatos az életünk.

Azt hiszem, rosszkor születünk - gondolta. - Azt hiszem, volt már jobb élet is a földön. Szerencsére az ember keveset szenved, mert úgy neveltek bennünket, hogy kibírjuk a szenvedést. Csak azok szenvednek, akik nem szokták meg ezt az éghajlatot.

Nehéz elhatározások ideje a mi időnk. A fasiszták támadtak és határoztak helyettünk. Életünkért harcolunk. Jó lenne, ha már olyan világ lenne, hogy zsebkendőt köthetnék a bokorra, és másnap visszajöhetnék a tojásokért, a kotlós alá tenném őket, és foglyaim lennének a baromfiudvarban.

De most nincs se házad, se baromfid! Nincs családot, csak egy fivéred, aki holnap harcolni fog a fasisztákkal, nincs egyebed, csak a szél, a nap és az üres hasad. Gyenge szél fúj, és még a nap sem kelt fel. Négy kézigránát van a zsebedben, de azok is csak arra jók, hogy az ember eldobja őket. Van egy karabélyod a hátadon, de ez is csak arra jó, hogy golyókat lőj ki belőle. Van egy üzeneted, amelyet át kell adnod. Át kell adnod mindent, amid van. Hiába a bölcselkedés; szerencsétlen embernek születél - mondta magában elmosolyogva.

Mindeme gondok ellenére megmaradt benne az a könnyű, jó érzés, melyhez hasonlót odahaza érzett, mikor a Fiesta reggelén megeredt az eső. Szemközt vele, a hegygerinc tetején állott a kormánycsapatok elővédje; tudta, hogy ott meg fogják állítani.

Robert Jordan a hálósákban feküdt Marília mellett, aki még aludt. Háttal fordulva a lánynak, bőrén érezte nyúlánk testének érintését, ami ezúttal vad keserőséggel töltötte el. Te, te... szegény bolond - dühösködött magában. - Az első pillanatban tudtad, hogy rá fog szedni. Kötözni való bolond vagy. Elbizakodott. Kötözni való bolond. Köpj az egészre. Most más dolgod van.

Milyenek a kilátásaid, ha magával vitte, vagy eldobta az úton? Nem valami rózsásak. Hiába keresnéd, úgysem találád meg a sötétben! Dinamitot is vitt magával. Pizskos gazember! Aljas disznó! Nem lett volna elég, hogy megszökik? Miért vitte volna magával a robbantószerkezetet? Én vagyok az oka, miért hagytam annál az ostoba némbernél. - Ocsmány *cabrón*.

Csigavér - gondolta. - Le vagy ejtve, ennyi az egész. Le vagy ejtve a felismerhetetlenségig, magasabbról, mint ahol a papírsárkány repül. Szedd össze az eszedet, és hagyj fel ezzel a nevetséges jajveszékeléssel, nem vagy a panaszfalnál. Elvitte. Vigye el az ördög őt is. Vigye el a pokol fenekére azt a koszos disznót. Fütyülj rá. Miért nem fordulsz a nagyapádhoz?

Vigye el az ördög a nagyapád is, és ezt az egész aljas csaló népet, a vonalakon innét és túl, vigye el a pokolba! Vigye el Largót, Prietót, Asensiót, Miaját, Rojót, mind vigye el! Vigye el őket az önzésükkel, megbízhatatlanságukkal, kapzsiságukkal, csalásaikkal együtt! Vigye el őket, mielőtt meghalnék értük! Egye meg a fene az egészet! Bűdös Pablo! A többi sem ér többet. Verje meg az isten őket! Minden vezérük be fogja őket csapni. Kétezer évben egyetlen rendes emberük akadt, Pablo Iglesias, a többi mind becsapta őket. Ki tudja, ebben a háborúban hogyan állta volna meg a helyét? Még emlékszem, azt hittem, Largo rendes ember. Durruti rendes volt, de a saját emberei lőtték agyon a Puente de los Francesesnél. Agyonlőtték, mert rohamra akarta őket vinni. A gyáva disznók! Ez a Pablo is rászedte őket, elvitte a robbantókészletemet és a gyutacsaimat! Menjenek a pokol fenekére! Mindig ugyanaz a nóta. Mindig ezek tettek a fejére ennek a népnek, Corteztől és Menéndez de Ávilától le egészen Miajáig. Jusson eszedbe, mit művelt Miaja Kleberrel! Kopasz, önző disznó! Hülye, tökfajú fattyú! A tüzes istennyila csapjon az egész önző, csaló szellembe, amely Spanyolországot kormányozza. Mindenki le van ejtve, megengedem, hogy a nép nincs; de akkor jól vigyázzanak, hogy kikkel kormányoztatják magukat, ha egyszer a hatalom a kezükben lesz!

Dühe úgy csillapodott, ahogy túlozta. Megvetése és haragja akkorára nőtt, hogy már maga sem hitt benne. - Ha mindez igaz, akkor mit keresel itt? Tehát nem igaz, és ezt te is jól tudod! Gondolj a jókra, gondolj a becsületesekre! - Nem bírt igazságtalan lenni, gyűlölte az igazságtalanságot, ugyanúgy, mint a kegyetlenséget. Addig fetrengett haragjában, míg az elhomályosította értelmét, aztán apadni, gyengülni kezdett, elpárolgott belőle a vörös, fekete, gyilkos keserűség, s olyan nyugodt, tiszta, éles és hideg maradt az agya, mint a férfiaké, ha olyan nővel szerelmeskednek, akit nem szeretnek.

- És te, te szegény nyulacska - hajolt María fölé, aki szelíden mosolyogva közelebb húzódott hozzá álmában -, téged meg agyoncsaptalak volna, ha közben megszólalsz. Hogy lealjasul az ember, ha dühös.

Átölelte a lányt, vállához szorította állat, és azon kezdett gondolkodni, mi lesz a teendője, és hogyan fog hozzá.

Nem is olyan rossz a helyzet - gondolta. - Valóban nem rossz. Nem tudom, megpróbálta-e már más is így. De bizonyára lesznek, akik megpróbálják, ha ebbe a helyzetbe kerülnek. Ha nekünk sikerülni fog, és ők megtudják. Feltéve persze, hogy

megtudják. Ha elgondolkoznak rajta, hogy miképp hajtottuk végre. Szűkében vagyunk az embernek, de emiatt nem érdemes aggódni. Elintézem a hidat azzal amim van. Úristen, de örülök, hogy kilábaltam a mérgemből! Olyan volt, mint amikor valaki nem tud lélegzetet venni a viharban. A harag is megengedhetetlen fényűzés e pillanatban.

- Mindent kiterveltem már, *guapa* - mondta halkán a lány vallanak -, nem kell aggódnod. Nem is tudtál róla. Megölnek bennünket, de fel fogjuk robbantani a hidat. Nem kell aggódnod. Be szomorú esküvői ajándék. Azt mondják, a mély álom megfizethetetlen ajándék, s te ma éjjel jól aludtál, *guapa*. Próbáld meg, tudod-e az ujjadon viselni ezt az ajándékot gyűrű helyett. Aludj, *guapa*. Aludj jól, drágám, nem ébresztelek fel. Ez az egyedüli ajándék, amit adhatok.

Ott feküdt mellette, lágyan magához ölelte, érezte lélegzetét, szíve verését, s karóján figyelte az idő múlását.

36

Andrés jelentkezett a köztársaságiak állása előtt. Vagyis lefeküdt a földre, a hármaskör mellett, és egy nagyot kiáltott. A köztársaságiak nem építettek összefüggő védelmi vonalat, tehát könnyen megkerülhette volna sötétben az állást, és folytathatta volna útját a kormány területén, de biztosabbnak és egyszerűbbnek látszott számára ez a megoldás.

- *¡Salud!* - ordította. - *¡Salud milicianos!*

Ravasz kattanása hallatszott, majd puskalövés dörrent a fedezék felől.

Keményen ropogott a lövés, és égy pillanatra sárgás fény lobbant a sötétben. Andrés a földhöz lapult.

- Ne lőjete, elvtársak! - ordította. - Ne lőjete!

- Hányan vagytok? - kiáltotta valaki a fedezék felől.

- Egyedül! Én vagyok egyedül!

- Ki az?

- Andrés López Villaconejosból. Pablo csapatának vaavok a tagja, üzenetet hozok.

- Van puskád és felszerelésed?

- Van.

- Senkit nem engedhetünk be puskával és felszereléssel - kiáltotta a hang. - És legfeljebb hármaskörökben.

- Egyedül vagyok - ordította Andrés. - Nagyon fontos! Engedjete be!

Beszélgetés hallatszott a fedezék felől, de Andrés nem értette, mit mondanak.

Aztán újabb kiáltás hallatszott.

- Hányan vagytok?

- Mondom, hogy egyedül vagyok! Egyedül vagyok, az Isten szerelmére!

A fedezék mögött tovább tanakodtak, aztán ismét megszólalt a hang:

- Ide hallgass, te fasiszta!

- Nem vagyok fasiszta - ordította Andrés -, guerrillero vagyok Pablo csapatából.

Üzenetet hozok a vezérkarnak,

- Ez bolond - hallottá a hangot. - Dobjatok rá egy bombát.

- Ide figyeljtek - mondta Andrés. - Egyedül vagyok, és nem vagyok bolond!

Hogy tegyem a Márjátok szájába, hánszor mondjam, hogy egyedül vagyok!

Engedjtek be!

- Úgy beszél, mint egy hívő keresztény - mondta valaki és nevetett.

Másik hang szólalt meg:

- Legokosabb lenne, ha egy kézigránátot vágnál hozzá.

- Nem! - ordította Andrés. - Az nagy ostobaság volna. Nagyon fontos ügyben járok, engedjtek be!

Ezért nem szerette az ilyen küldetéseket a vonalak mögé. Néha jobban sikerült, néha rosszabbul, de sohasem volt kellemes.

- Egyedül vagy? - kérdezte újból a hang.

- *Me cago en la leche!* - ordította Andrés. - Hánszor mondjam még? Egyedül vagyok!

- Hát ha egyedül vagy, állj föl, és emeld fejed fölé a puskát!

Andrés felállt, s két kézzel feje fölé emelte puskáját.

- Most bújj át a drótakadályon. Célba vettünk a *máquiná*-val! - kiáltotta a hang.

Andrés eljutott az első drótakadályhoz.

- Szükségem van a kezemre, hogy átbújhassak a drótakadályon - ordította.

- Emeld fel a drótot! - vezényelt a hang.

- Nem bírom a puskától - kiáltotta Andrés.

- Egyszerűbb volna, ha egy gránátot vágnál hozzá - mondta ismét a másik hang.

- Hadd rakja a vállára a puskáját - szólalt meg valaki. - Nem tud átbújni a dróton, ha a feje fölé emeli a kezét. Legyen már egy kis eszetek.

- Milyen szemtelenek ezek a fasiszták! - szólt a másik hang. - Hogy megnő a szarvuk!

- Ide figyelj! - ordította Andrés. - Nem vagyok fasiszta, hanem guerrillero, Pablo csapatából. Több fasisztát öltünk meg, mint a tífuszjárvány.

- Sohasem hallottam Pablóról - szólt az a férfi, aki valószínűleg az előőrs parancsnoka volt -, sem Péterről nem hallottam, sem Pálról, sem a többi szentről és apostolról, hogy csapataik volnának. Vedd válladra a puskát, és bújj át a sövényen!

- Mielőtt megindítanók a *máquiná*-t - kiáltotta a másik hang.

- *Qué poco amables sois* - mondta Andrés. - Milyen barátságtalanok vagytok! - Nagy nehezen átbújt a drótsövényen.

- *Amables* - ordította valaki. - Háborúban vagyunk, ember!

- Veszem észre - mondta Andrés.

- Mit mondott?

Andrés újból meghallotta a závár kattánását.

- Semmit sem mondtam! - ordította. - Ne lőjete, amíg át nem bújok ezen az átkozott dróton.

- Ne ócsárolj a drótunkat - kiáltotta valaki -, mert hozzád vágunk egy kézigránátot!

- *Qué buena alambrada* - ordította Andrés. - Milyen szép drót, milyen kedves drót! Nemsokára ott leszek nálatok, testvérek!

- Vágj hozzá egy kézigránátot - hallatszott ismét a hang. - Mondom, hogy ez a legegyszerűbb megoldás.

- Testvérek! - kiáltotta Andrés. Verejtek lepte be testét, jól tudta, hogy a kézigránátos bármely percben valóra válthatja fenyegetését. - Nem érném meg a fáradságot!

- Azt elhiszem - mondta a kézigránátos.

- Igazad van - felelt Andrés. Nagy nehezen átmászott a harmadik drótsövénnyen is, és már egészen közeljutott a fedezékhez. - Nem érném meg a fáradságot. De nagyon komoly dologról van szó, *Muy, muy, serio*.

- Nincs komolyabb dolog, mint a szabadság - ordította a kézigránátos. - Mi a nézeted, van komolyabb dolog, mint a szabadság?

- Persze hogy nincs! - ordította Andrés. Megkönnyebbült: megértette, hogy azokkal a félbolondokkal akadt össze, akik a fekete-vörös vállszalagot viselik. - *Viva la Libertad!*

- *Viva la F.A.I. Viva la C.N.T.* - ordították a fedezék mögött. - *Viva el anarco-sindicalismo* és a szabadság!

- *Viva nosotros* - ordította Andrés. - Mi éljünk!

- Hisz ez jó barát! - kiáltotta a kézigránátos. - És mi majdnem megöltük!

Mélyszéges meghökkenéssel nézett a kezében levő kézigránára, aztán átölelte Andrés nyakát, fél kezében tartva a gránátot, úgyhogy az Andrés bordái közé nyomódott. Mindkét orcáján megcsókolta a vendéget.

- Örülök, hogy nem történt bajod, testvér! - mondta.

- Hol a parancsnokod? - kérdezte Andrés.

- Én vagyok a parancsnok - mondta egy férfi. - Mutasd az okmányaidat!

Elvette tőle az iratokat, bebújt az árok mélyére, és megvizsgálta őket egy lámpa világánál. Alaposan szemügyre vette az összehajtogatott kis selyemdarabot, melyen a köztársaság színei díszlettek, középen az S. I. M. betűkkel. Megnézte a *Salvo conducto*-t vagy menlevelet, mely a küldönc nevét, életkorát, születési helyét és küldetését tartalmazta; ezeket Robert Jordan egy füzetlapra jegyezte fel, és lebélyegezte a gumibélyegzővel, a kezébe vette a Golzhoz intézett jelentést is, melyet szalaggal kötözték át, és a bélyegző fogantyújába illesztett pecsétnyomóval pecsételtek le.

- Ilyet már láttam - mondta a parancsnok, és visszaadta Andrésnak a selyemdarabot. - Ilyesmire akárki szert tehet, de ez semmit sem bizonyít enélkül! - Meglobogtatta a *Salvo conducto*-t, és újból átolvasta. - Hol születted?

- Villaconejosban - felelte Andrés.

- Mi terem ott?

- Dinnye - felelte Andrés. - Azt mindenki tudja.

- Kit ismersz ott?

- Miért kérded? Odavalósi vagy te is?

- Nem. De jártam ott. Aranjuezi vagyok.

- Kérdezz, akit akarsz.
- Írd le Jósé Rincont.
- Azt, akinek bodegája van?
- Azt.
- Kopaszra beretvált a fejét, és nagy a hasa.
- Érvényes - mondta a férfi, és visszaadta neki az iratokat. - Mit keresel odaát?
- Apánk Villacastínba vitt minket a mozgalom előtt - felelte Andrés. - A hegyek mögött fekszik a síkság. Ott ért bennünket a forradalom. Azóta Pablo csapatában harcoltam. Sürgős az utam, át kell adnom ezt az üzenetet.

- Milyen a világ a fasisztáknál? - kérdezte a parancsnok, akinek egyáltalán nem volt sürgős a dolga.

- Sok volt ma a *tomate*¹ - mondta Andrés büszkén. - Sordóékat elintézték.

¹ *Itt bomba (spanyol).*

- Ki az a Sordo? - kérdezte a másik lekicsinylőn.

- A legjobb hegyi szabadcsapat vezére.

- Át kellene jönnötök a köztársaságba, hogy beléphessetek a hadseregbe - mondta a parancsnok. - Mi értelme ennek a sok szabadcsapatnak? Jöjjetek át, és tanuljatok anarchista fegyelmet. Ha szükséges, akármikor átküldhetünk szabadcsapatokat.

Andrést véghetetlen türelemmel áldotta meg a természet. Szótlatlanul tűrte a drótsövény ügyet, nem csodálkozott azon sem, ami most történt vele; természetesnek tartotta, hogy ez az ember nem tud róluk, sem a munkájukról, és azon sem csodálkozott, hogy annyi ostobaságot beszél. Sejtette, hogy nem fog gyorsan végezni küldetésével, de most már szeretett volna elindulni.

- Ide figyelj, *compadre*² - mondta. - Lehet, hogy igazad van. De nekem az a parancsom, hogy adjam át ezt a sürgőnyt a harmincötödik hadosztály vezénylő tábornokának, aki ma hajnalban támadásra készül. Késő van, mennem kell.

² *Atyafi (spanyol).*

- Miféle támadásról beszélsz? Mit tudsz te a támadásról?

- Semmit! De indulnom kell Navecerradába, és onnét még vissza is kell jönnöm. Vezess el a parancsnokodhoz, aki engedélyt adhat, hogy továbbmehessek, vagy küldj velem valakit, hogy beszéljen helyettem, mert nem akarok tovább késlekedni.

- Nem bízom benned - csóválta fejét a férfi. - Mégis jobb lett volna, ha agyonlövünk.

- Láttad az okmányaimat, bajtárs, és elmondtam, mi a küldetésem - felelte Andrés türelmesen.

- Okmányokat hamisítani is lehet - mondta a tiszt. - S minden fasiszta ki tud találni valamilyen megbízatást. Veled megyek a parancsnokhoz.

- Rendben van - mondta Andrés -, gyere. De minél gyorsabban.

- Sanchez, te veszed át helyettem a parancsnokságot - mondta a tiszt. - Éppoly jól tudod a kötelességedet, mint én. Én elviszem ezt az állítólagos bajtársat a parancsnokhoz.

A fűben érezni lehetett az ürülék szagát. Elindultak a hegy lejtőjén. Andrés nem

szerette ezeket az embereket. Olyanok voltak, mint a veszélyes gyerekek, piszkosak, fegyelmezetlenek, s kedvesek, barátságosak, bolondosak és tudatlanok, de mindig veszedelmesek, mert fegyver volt a kezükben. Andrés maga nem sokat értett a politikához: csupán annyit tudott, hogy a köztársaságért harcol. Gyakran beszélgetett ezekkel, és úgy gondolta, szép és érdekes, amit mondanak, de mégsem szerette őket. Nem szabadság az, ha az ember nem takarítja el a saját piszkát. Egy állatnak sincs több szabadsága, mint a macskának, s az is eltakarítja a szemetet. A macska a legjobb anarchista. Amíg nem tanulnak tisztaságot a macskától, addig nem tisztelem őket.

A tiszt, aki előtte járt, hirtelen megállott: - Veled van a karabélyod?

- Persze - felelte Andrés.

- Add ide! - mondta a tiszt. - Agyonlőhetsz a sötétben.

- Ugyan - kérdezte Andrés -, miért lőnék agyon a sötétben?

- Sohasem tudhatja az ember - mondta a tiszt. - Én nem bízom senkiben. Add ide a karabélyt!

Andrés levette a válláról és átadta neki.

- Hát vidd, ha úgy jobb szereted - mondta.

- Jobb szeretem - felelte a tiszt. - Biztonságosabban érzem magam.

Elindultak a hegyoldalra, a sötétben.

37

Robert Jordan a lány mellett feküdt, és karóráján figyelte az idő múlását. Lassan, alig észrevehetően haladt a mutató; kicsi kis óra volt, s a percmutató alig látszott. Miközben a mutatókat figyelte, észrevette, hogy még inkább meg tudja lassítani mozgásukat, ha rájuk összpontosítja gondolatait. A lány feje álla alá került, és mikor oldalt fordult, hogy az órát figyelje, megérezte arcán lenyírt hajának simogatását. Olyan puha és selymes volt, mint a menyét szőre, mely felborzolódik tenyered alatt, ha kiemeled az állatot a csapdából. Elszorult a torka, amikor arca odaért Mariá hajához, és fájdalmas üresség terjedt végig egész testében, miközben átölelte; fejével közel hajolt az órához, ahol a hegyes végű világítómutató lassan haladt a számlap bal oldala felé. Most már tisztán látta mozgását, s erősen magához szorította Mariát, hogy meglássítsa az időt. Nem akarta felébreszteni, de nem hagyhatta magára utolsó éjszakájukon; fülére szorította ajkait, aztán lejjebb siklott a nyaka felé; a bőr bársonyosan sima volt a puha haj felett. Szemmel tartotta percmutató mozgását, és még szorosabban ölelte magához a lányt, és nyelvének hegyével végigcirógatta arcát, fülkagylóját, körülcsókolta a kagyló peremét; nyelve megremegett, mikor megállapodott a fülcimpájánál. Lúdbőrös háttal állapította meg, hogy a percmutató hegyes szögben közelíti meg az óramutatót. A lány arca fölé hajolt, és ajkát rászorította ajkára. Így feküdtek, csak szájukkal érintve egymást könnyedén. A lány nyúlánk, kedves teste megremegett, majd hűsen hozzásimult: felsóhajtott, félálmban magához szorította, és szorosan szájára nyomta száját.

- De hiszen fájni fog - mondta a férfi.

- Nem fog - felelte a lány.
- Nyulacskám!
- Ne beszélj!

Ismét együtt voltak, és miközben láthatatlanul tovább mozgott a mutató, már tudták, hogy nem történhetik többé semmi az egyikkel, ami meg ne történjék a másikkal is, és nem történhetik velük más, csak ez. Ez volt minden, és ez volt az örökkévalóság, és ez volt a jelen, és ez volt az, aminek jönnie kell. Most lett az övék az, aminek jönnie kell. Most lett az övék az, ami nem lehet soha az övék. Övék volt a most, az azelőtt és az örökké, és a most, a most, a most! Ó, most, most, most, csak most, mindenkifölött, és örökké csak most, csak most! Most és mindörökké most! Jöjj most, most, mert nincs más, csak most! Igen, csak a most. Most, nincs más, csak ez a most, és nincs miért, és nincs mikor, csak ez a most; örökké csak ez a most, a jövő helyett, és a múlt helyett csak ez a most; nincs más, csak ők a jelenben, mely felemeli, szárnyra kapja, megforgatja, magával ragadja, elmeríti, elkábítja őket. Egy és egy az egy, az egy, az egy, az egy, és még mindig csak az egy: édesen, vágyódón, kedvesen, boldogan nincs más, csak ez a jóság, ez a kedvesség, a föld keménysége a könyök alatt, az ágak érintése, a fenyőfák ágainak érintése a lomb szagával az éjszakában; a föld megmozdul, és felvirrad a reggel, melyen meg kell halniuk.

- Ó, Mária, szeretlek és köszönöm neked ezt!

María ezt mondta:

- Ne szólj! Jobb, ha nem beszélünk!
- Meg kell mondanom neked, mert igen nagy dolog!
- Ne!
- Nyulacskám...

A lány azonban erősen magához szorította, és ő félrefordította a fejét, és halkán megkérdezte:

- Fáj, nyulacska?

- Nem - felelte a lány -, és köszönöm neked, hogy még egyszer együtt lehettünk a *gloriá*-ban.

Csendesen pihentek egymás mellett, könyöktávolságnyira, úgyhogy csak combjuk, csípőjük és válluk érintkezett. Robert Jordan ismét órájára pillantott.

- Megint szerencsések voltunk - mondta Mária.
- Igen - felelte a férfi -, szerencsések vagyunk!
- Nincs időnk, hogy aludjunk?
- Nem - felelte -, nemsokára kezdődik.
- Akkor keljünk fel, s együnk valamit.
- Jó.
- Mondd csak. Nem félsz valamitől?
- Nem.
- Igazán nem?
- Nem. Most nem.
- De azelőtt féltél?
- Egy ideig.

- Tudok segíteni rajtad?
- Eleget segítettél már így is.
- Magamon segítettem.
- Mindkettőnkön. Egyikünk sincs egyedül. Gyere nyulacska, öltözzünk.

Értelme volt a legjobb útitárs: a *Gloriá*-ra gondolt. *Gloriá*-t mondott!

Mindennek semmi köze sincs a *Gloire*-hoz, melyről a franciák beszélnek és írnak, ez a Cante Hondo, a Saetas, Greco és San Juan de la Cruz Glóriája volt. Nem vagyok misztikus, de ugyanolyan ostobaság lenne letagadnom, amit átéltem, mint letagadni a telefont, s hogy a föld a nap körül kering, és más égitestek is vannak a miénken kívül.

Milyen keveset tudunk abból, amit tudnunk kellene. Bár sokáig élhetnék, de sajnós meg kell halnom, mert igen sokat tanultam e négy nap alatt; többet, azt hiszem, mint bármikor ezelőtt. Szeretnék megöregedni ezzel a tudással. Sok dologról azt hittem, hogy értem, most látom csak, mily kevés az. Bár több időm lenne!

- Sok mindenre tanítottál meg, *guapa* - mondta angolul.
- Mit mondtál?
- Sokat tanultam tőled.
- *Qué va* - felelte a lány -, te vagy a tanult ember.

Tanult ember - gondolta. - Nagyon is a kezdetén vagyok én még a tanulásnak. A legkezdetén. Nagy kár, hogy ma meg kell halnom, holott most már tudok valamit. Talán azért tanulok oly könnyen, mert az érzékeim az idő rövidege miatt annyira kifinomultak. Nem hiszek az idő rövidegében - gondolta. - Úgy érzem, mintha egész életemet a hegyek között töltöttem volna. Anselmo a legrégebb barátom, jobban ismerem, mint Charles-t, mint Chub-ot, mint Guy-t, mint Mike-ot és a többit. Agustín, a mocskos szájú a testvérem, és nem volt soha más testvérem. María az én igazi szerelmem és feleségem. Nem volt soha igazi szerelmem. Nem volt soha feleségem. De a húgom is: nem volt soha húgom. S a lányom is: nem lesz soha lányom. Miért kell elhagynom, ami jó? Felhúzta spárgatalpú cipőjét, és abbahagyta a tünődést.

- Nagyon érdekes az élet - mondta Mariának. Mellette ült a hálósákon, és a bokáját simogatta. Valaki megmozdította a barlangbejáró függönyét, egy pillanatra fény villant a sötétben. Még éjszaka volt, az égen csak az egyre alacsonyabbra süllyedő csillagok ígérték a reggelt. Ebben a hónapban gyorsan virrad.

- Roberto - mondta María.
- Igen, *guapa*!
- Ma együtt leszünk, ugye?
- Ha majd elkezdtem.
- Előbb nem?
- Nem. A lovaknál kell maradnod.
- Nem maradhatnék veled?
- Nem. Olyan munkám van, amelyhez csak én értek, és féltenelek.
- De rögtön hozzám jössz, ha befejezted?
- Rögtön - mondta mosolyogva a sötétben. - Gyere, *guapa*, együnk valamit.
- Mi lesz a hálósákkal?
- Göngyölítsd össze, ha akarod.

- Összegöngyölítem.
- Segítek.
- Magam is meg tudom csinálni.

Letérdelt, hogy összegöngyölítse a hálózszakot, de meggondolta és felállt, jól kirázta, aztán újra letérdelt és összegöngyölítette. Robert Jordan felemelte a két csomagot, óvatosan átölelte, hogy ne hulljon ki semmi a réseken, és a fák között elindult a barlang bejárata felé. Tíz perccel múlt három óra, amikor félrelökte könyökével a függönyt, és belépett a barlangba.

38

A barlangban álltak a tűz körül, melyet María élesztett. Pilar már felforralta a kávéját. Nem feküdt le, amióta felébresztette Robert Jordant; most egy zsámolyon ült a füstös barlang sarkában, és Jordan egyik zsákját foltozta.

- Szedj még a húsból - mondta Fernandónak. - Nem baj, ha tele is lesz a hasad. Úgy sincs orvos, aki meggyógyítson, ha kilyukasztják.

- Ne beszélj így, asszony! - szólt rá Agustín. - Ronda a szád, mint az ordas kurváknak. - A golyószóró fölé hajolt, csövét a két lába közé szorította. Zsebe dagadtra volt tömve gránátokkal, teli töltényöv lógott válláról. Cigarettazott, egy csésze kávé tartott kezében, és a füstöt ráfújta a kávé színére.

- Úgy festesz, mint egy ócskavas-kereskedés - mondta Pilar. Száz lépésnyire sem jutsz el ekkora teherrel.

- *Qué va*, asszony - felelte Agustín. - Lejtőn visz az út!

- De kapaszkodnunk is kell az őrig - mondta Fernando -, mielőtt a lejtőre térnénk.

- Olyan fürge leszek, mint egy kecske - felelte Agustín.

- Hol a bátyád? - kérdezte Eladiót. - Cserbenhagyott bennünket a híres?

Eladio a fal mellett állott.

- Fogd be a szádat.

Ideges volt, és tudta, hogy ezt a többiek is észrevették. Mindig ideges, ingerlékeny volt támadás előtt. Az asztalhoz lépett, és egy nagy, nyitott kosárból kézigránátokat tömött a zsebébe.

Robert Jordan a kosár mellett ült, az asztalra könyökölve. Kinyújtotta kezét, és kiszedett négy gránátot. Mill gyártmányú, tojás alakú, rovátkás bombák voltak.

- Honnét szereztétek ezt? - kérdezte Eladiót.

- Honnét? A köztársaságtól kaptuk. Az öreg hozta.

- Hogy működnek?

- *Valen más que pesan*¹ - felelte Eladio. - Vagyont ér mindegyik.

¹ *Nagyobb az áruk, mint a súlyuk (spanyol).*

- Én hoztam őket - felelte Anselmo. - Hatvanat egy zsákban. Kilencven fontot nyomtak, *Inglés*.

- Kipróbáltátok már? - fordult Robert Jordan Pilarhoz.

- *Qué va*, persze hogy kipróbáltuk - felelte az asszony. - Ezekkel dobálta meg Pablo az őrt Oteróban.

Pablo nevének említésére Agustín káromkodni kezdett. Robert Jordan Pilar arcát figyelte a tűz fényében.

- Hagyd abba! - mondta Agustínnak. - Nincs ennek értelme.

- Mindig felrobbannak? - Jordan felemelte a szürkére festett gránátot.

- Mindig - felelte Eladio. - Eddig még egyik sem mondott csütörtököt.

- Milyen gyorsan robbannak?

- Mihelyt elhajítod. Gyorsan. Elég gyorsan.

- És ezek?

- Vacakok - legyintett Eladio. - Felrobbannak, de alig van szilánkjuk.

- De mindig felrobbannak?

- *Qué va*, mindig - szólalt meg Pilar. - Ezt a szót, hogy mindig, nem ismeri sem a mi lőszerünk, sem az övék.

- Azt mondatok, hogy a másik mindig felrobban.

- Nem én mondtam - felelte Pilar. - A többieket kérdezted, nem engem.

- Mindegyik felrobban - erősködött Eladio. - Ne hazudj, asszony!

- Honnét tudod, hogy mind felrobban? - kérdezte Pilar. - Pablo dobálózott velük, te senkit sem öltél meg Oteróban.

- A kurva anyját... - kezdte újból Agustín.

- Csend legyen - mondta Pilar élesen, majd Robert Jordanhoz fordult. - Mind egyforma, *Inglés*, de a rovátkoltak hamarabb robbannak.

„Legjobb lesz, ha mindegyikből veszek - gondolta Robert Jordan. - A rovátkoltakat könnyebben és biztosabban lehet dobni.”

- Kézigránátokat fogsz dobni, *Inglés*? - kérdezte Agustín.

- Miért ne? - felelte Robert Jordan.

Csendesen ült és a gránátok között válogatott. Különös - gondolta -, magam sem értem, hogy mertem ebbe a lehetetlenségbe belevágni. Mikor Sordót megtámadták, ugyanolyan rosszul álltunk, mint Sordo, amikor elállt a havazás. Nem tudsz beletörödni! Folytatnod kell azt, amit elkezdted, és ki kell dolgoznod a tervet, amelyről tudod, hogy nem lehet végrehajtani. Mert most már nyilvánvaló, hogy nem jó a terv. Nem tudsz végezni az örökkel, ha ilyen kevesen vagytok. Lehetetlen egyszerre végezned velük, vagy legalábbis nem számíthatsz rá. Ne áltasd magad.

Nem sikerülhet egyszerre mind a kettő. Pablo tudta. Azt hiszem, már régóta készült a szökésre. Nem lehet arra alapítani egy tervet, hogy csoda történik. Kockára teszed az egész csapat életét, és még csak a hidat sem fogod felrobbantani. Megölöd Pilart, Anselmót, Agustínt, Primitívót, Eladiót, a haszontalan cigányt és az öreg Fernandót, és mégsem fogod felrobbantani a hidat. Azt hiszed, csoda történik? Azt hiszed, Golz megkapja Andrés üzenetét, és elhalasztja a támadást? Mert különben - ha a parancsnak engedelmeskedel - mindnyájukat megölöd. Mariát is. Őt is megölöd, ha engedelmeskedel a parancsnak. Nem lehetne elvinni innét? A pokolba ezzel az átkozott Pablóval!

Nem. Ne dühösködj. Ha dühösködsz, az legalább akkora baj, mintha félnél. Ne

háltál volna a lánnyal, hanem jártad volna be a hegyeket Pilarral, és próbáltál volna új embereket toborozni. Így van - állapította meg. - S ha valami baj történt volna velem, akkor ki robbantotta volna fel a hidat? Ez az! Ezért maradtam itt. És nem is küldhettem volna senkit magam helyett, ha nem akartam megkockáztatni, hogy még egy emberrel megfogyatkozzunk. Próbálj boldogulni azzal, ami megmaradt.

Bűzlik a terved! Bűzlik, ha mondom. Éjszakai terv, most meg reggel van. Az éjszakai tervek reggelre mindig elromlanak. Az éjszakai gondolatoktól reggelre elidegenedünk. Most már tudod, hogy rossz a terv?

Vajon került-e valaha John Mosby ilyen helyzetbe? Hogyne, még nehezebbe is. Jusson eszedbe: nem szabad alábecsülni a véletlent. Viszont ez nem elég. Nem érheted be a valószínű eséllyel, biztosra kell menned. Gondold meg, hogyan kezdődött a dolog. Balszerencsésen kezdődött, márpedig egyik balszerencse úgy hozza magával a másikat, mint a hegyoldalról alágördülő hógolyó a nedves havat.

Felnézett, tekintete Mariáéval találkozott. A lány rámosolygott. Visszamosolygott, kiválasztott még négy kézigránátot, és a zsebébe dugta. Kicsavarhatnám a gyújtószegeiket - gondolta. - De attól félek, nem lesznek elég erősek. Mégis megpróbálom. Biztos, hogy nem fog sikerülni. Több önbizalmat, pajtás! Az éjjel megállapítottad, hogy te és nagyapád bátrak voltatok, apád meg gyáva. Mutasd meg hát, hogy mit érsz!

Rámosolygott Mariára, de csak az arcbőre feszült meg a szája körül meg a pofacsontján.

Csodál - gondolta. - Pedig semmit sem érsz. Micsoda ostobaság is volt az a *gloria*! Nagyszerű ötleteid vannak néha. Az eszed néha körüléri a világot. Vinné el az ördög veled együtt.

Oda se neki - biztatta magát. - S ne gurulj dühbe, majd csak megtalálod a kivezető utat. Ha már végleg nincs más, szépen veszíts. Ne légy olyan, mint a tört gerincű kígyó, mely önmagába harap. Még nem roppant meg a hátad. Várd meg, amíg baj ér, akkor is ráérsz zokogni. Várd meg a küzdelmet, mielőtt feldühödnél. Van még időd. Harc közben is. Még használhatsz az ügynek.

Pilar odavitte hozzá a zsákot.

- Ez most már kibír egyet-mást - mondta. - Jók ezek a gránátok, *Inglés*, megbízhatok bennük.

- Hogy vagy, asszony?

Pilar ránézett, megcsóválta a fejét és elmosolyodott. „Vajon az arcbőre alatt is mosolyog-e - tűnődött. - Úgy látszik.”

- Jól - felelte Pilar. - *Dentro de la gravedad...* Mi a véleményed most, amint elkezdjük? - kérdezte aztán.

- Az a véleményem, hogy kevesen vagyunk - felelte Robert Jordan.

- Nekem is az - bólintott az asszony. - Nagyon kevesen. De María egyedül is őrizheti a lovakat, ott nincs szükség rám. Majd kipányvássuk őket. Katonalovak, nem ijednek meg egy kis lövöldözéstől. Majd elmegyek az alsó őrhöz, és elvégzem azt, ami Pablónak lett volna kötelessége. Akkor eggyel többen leszünk.

- Jó - bólintott a férfi. - Gondoltam, hogy átvállalod.

- Ne aggódj, *Inglés* - nézett a szemébe Pilar. - Rendben lesz minden. Azt se feledd el, hogy váratlanul fogja őket érni.

- Igen - bólintott Robert Jordan.

- Még valamit mondok, *Inglés* - suttogta Pilar, már amennyire az ő hangján suttogni lehetett. - Ami a tenyérjósást illeti...

- Miféle tenyérjósást? - kérdezte Jordan ingerülten.

- Ide figyelj! Ne dühösködj, kisfiú. Ami a tenyérjósást illeti, az csak amolyan cigánykomédia volt. Fontoskodni akartam. Hazugság az egész.

- Hagyd abba - mondta Jordan hűvösen.

- Nem hagyom - folytatta az asszony szelíden. - Ostobaság volt. Minek idegesítselek az ütközet napján.

- Nem vagyok ideges - felelte Robert Jordan.

- De igen, *Inglés* - szólt az asszony -, félted a mi ügyünket. De minden jól fog menni, *Inglés*. Ezért születünk.

- Nincs szükségem politikai népbiztosra - mondta Robert Jordan.

Az asszony ismét rámosolygott, barátságosan és őszintén.

- Igen megszerettelek, *Inglés*.

- Most ne beszéljünk erről - mondta. - *Ni tú, ni Diós.*²

² *Sem te, sem az Isten (spanyol).*

- Igen - mondta Pilar -, tudom. Csak meg akartam neked mondani, hogy ne nyugtalankodjál. Jól fogunk dolgozni.

- Persze - mosolygott Robert Jordan. - Persze hogy jól fogunk dolgozni.

- Mikor indulunk? - kérdezte Pilar.

Robert Jordan az órájára pillantott.

- Akármikor.

Felemelte az egyik zsákot, s átadta Anselmónak.

- Hogy vagy, öreg? - kérdezte.

Az öreg épp befejezte azoknak az ékeknek a faragását, amelyekkel Robert Jordan megbízta. Különleges ékek voltak, különleges célra.

- Jól vagyok - bólintott -, nagyon jól. Ide nézz! - Kinyújtotta karját. Keze nyugodt volt, nem remegett.

- *Bueno, y qué*³ - mondta Robert Jordan. - Én mindig mozdulatlanul tudom tartani a kezemet. Nyújtsd ki az egyik ujjadat!

³ *Hát aztán? (spanyol).*

Anselmo megtette. Az ujj remegett. Robert Jordanra nézett, és megcsóválta a fejét.

- Az enyém is - mutatta Robert Jordan. - Mindig remeg. Ez a természetes.

- De nálam nem - mondta Fernando.

Kinyújtotta jobb mutatóujját, és megmutatta neki. A bal mutatóujját is.

- Tudsz köpni? - kérdezte Agustín, és Robert Jordanra kacsintott.

Fernando harakolt, és büszkén odaköppött a barlang padlójára, aztán eltörölte lábával.

- Te piszkos öszvér! - szidta Pilar. - A tűzbe köpj, ha hencegni akarsz.

- Nem köptem volna a földre, Pilar, ha nem tudnám, hogy elmegyünk innét - felelte Fernando büszkén.

- Jól ügyelj rá, hova köpsz ma - mondta Pilar. - Mert könnyen meglehet, hogy örökké ott maradsz.

- Úgy nyávog, mint egy fekete macska - mondta Agustín. Idegességében szükségét érezte annak, hogy kigúnyolja, amit a többiek éreztek.

- Csak tréfálok - mondta Pilar.

- Én is - felelte Agustín. - *Me cago en la leche*,⁴ azért örülnék, ha már indulnánk.

⁴ *Köpök a levesbe (spanyol).*

- Hol a cigány? - kérdezte Robert Jordan Eladiót.

- A lovaknál - felelte Eladio. - Ha kinézel, megláthatod.

- Hogy van?

Eladio vigyorgott:

- Nagyon fél - mondta. Megnyugtatta, hogy a más félelméről beszélhet.

- Figyelj ide, Inglés... - kezdte Pilar. Robert Jordan rápillantott, de amikor meglátta tátva maradt száját és elhült arcát, a barlang bejárata felé ugrott, s pisztolyához kapott. A bejárat függönyét félrehúзва, vállán önműködő puskájával, zömöken, borostás arccal, kicsiny, gyulladáisos szemével Pablo állt előttük. Egyikükre sem nézett.

- Te? - kiáltotta Pilar. - Te?...

- Én - felelte Pablo közömbösen, és belépett a barlangba.

- *Hola, Inglés* - mondta. - Hoztam öt embert Éliás és Alejandro csapatából, a lovukkal együtt.

- Hol a robbantókészülék? - kérdezte Robert Jordan. - És hol a többi felszerelés?

- Bedobtam a szakadék széléről a folyóba - mondta Pablo, és még mindig nem nézett senkire. - Aztán eszembe jutott, hogy kézigránáttal is fel tudod robbantani.

- Nekem is - felelte Robert Jordan.

- Van valami italotok? - kérdezte Pablo fáradtan.

Nagyot húzott Robert Jordan kulacsából, majd keze fejével megtörölte száját.

- Mi történt veled? - kérdezte Pilar.

- *Nada* - felelte Pablo, és még egyszer megtörölte száját. - Visszajöttem.

- Miért?

- Semmiért. Volt egy gyenge percem. Elmentem, de visszajöttem.

Robert Jordanhoz fordult:

- *En el fondó no soy cobarde* - mondta. - Szívem mélyén nem vagyok gyáva.

„Az nem, de gazember vagy - gondolta Robert Jordan. - Hogy a csudába is ne volnál? De azért örülök, hogy megjöttél, te ördögfajzat.”

- Csak öt embert kaptam Eliástól és Alejandrótól – szolt Pablo. - Folyvást lovagoltam, mióta itt hagytalak benneteket. Kilencen nem tudtátok volna végrehajtani. Nem. Tudtam már akkor este, amikor az *Inglés* megmagyarázta. Soha. Hét ember meg egy káplár van az első őrségen. Tegyük fel, hogy riasztanak és tüzelnek?

Robert Jordanra nézett.

- Amikor elmentem, azt gondoltam, belátod, hogy lehetetlen és feladod a tervet. De, amikor eldobtam a robbanóanyagodat, másképpen láttam a dolgot.

- Örülök, hogy láthatlak - válaszolta Robert Jordan, és közelebb lépett hozzá. - Elintézzük majd gránátokkal. Fel fognak robbanni. A többi nem fontos.

- Nem - válaszolta Pablo. - Nem térted tettem. Te szerencsétlenséget hozol ránk. Mindennek te vagy az oka. Sordo halálának is. De miután eldobáltam a te robbantószerződésedet, nagyon magányosnak éreztem magamat.

- Az anyád! - dörmögött Pilar.

- Azért ellovagoltam a többiekért, hogy mégis lehetővé tegyem a sikert. A legjobbakat hoztam el, akiket csak megkaphattam. A hegytetőn hagytam őket, hogy én beszélhessek előbb veled. Azt hiszik, én vagyok itt a főnök.

- Te vagy, ha akarod - szólt Pilar.

Pablo rátekintett, de nem szólt semmit. Azután csöndesen és egyszerűen mondta:

- Sokat gondolkoztam a Sordo-eset óta. Azt hiszem, ha végeznünk kell, végezzük el együtt. De téged, *Inglés*, gyűlöllek, mert te hoztad ránk ezt a bajt.

- De Pablo - kezdte el Fernando. A zsebe tele volt kézigránátokkal, egy füzér töltény keresztülvetve a vállán, így mártogatta egy darabka kenyérrel az ételmaradékot. - Csak nem hiszed, hogy a hídrobbantás nem jár sikerrel? Tegnapelőtt még azt mondtad, sikerülhet.

- Adj neki még főtt húst - szólt dühösen Pilar Mariához. Aztán Pablohoz fordult, s a tekintete meglágyult:

- Hát visszajöttél, mi?

- Vissza, bizony - szólt Pablo.

- Hát, isten hozott - sóhajtotta Pilar. - Nem is hittem soha, hogy elárulhatsz minket.

- Az árulásoktól olyan nyomasztó az egyedüllét, hogy nem bírtam volna elviselni - mondta Pablo halk hangon az asszonynak.

- „Nem bírtam elviselni” - gúnyolódott Pilar. - Nem bírtad elviselni tizenöt percig.

- Ne csúfolódj, asszony. Visszajöttem.

- Már mondtam az előbb, hogy isten hozott. Nem hallottad? Idd ki a kávédat és gyerünk. Ez a komédia untat engem.

- Ez kávé? - kérdezte Pablo.

- Persze hogy az - szólt Fernando.

- Hát adj nekem is kávé, María - szólt Pablo. - Hogy vagy? - kérdezte, de nem tekintett a lányra.

- Jól - válaszolt a lány, és egy bögre kávé telt eléje. - Akarsz húst is? - Pablo megrázta a fejét.

- *No me gusta estar solo*. Nem szeretek egyedül lenni - folytatta Pablo, Pilar felé fordulva, mintha a többiek nem is lettek volna ott. - *Sabes?*⁵ Tegnap, mikor szintén egyedül voltam, de a többiekért dolgoztam, nem éreztem magam rosszul. De az éjjel! *Hombre! Qué mal lo pasé!*⁶

- Elődöd, a híres iskarioti Júdás felakasztotta magát! - mondta Pilar.
- Ne beszélj így, asszony - mondta Pablo. - Nem látod, hogy visszatértem! Ne beszélj nekem Júdásról. Mert én visszatértem.

- Kiket hoztál magaddal? - kérdezte Pilar. - Használható emberek?

- *Son buenos*⁷ - felelte Pablo. Pilarra pillantott, aztán megint elnézett.

⁵ *Tudod? (spanyol).*

⁶ *Ember! De megjártam! (spanyol).*

⁷ *Jók (spanyol).*

- *Buenos y bobos.* Jók, de ostobák. Halálra készek. *A te gusto.* A te ízlésed szerint.

Újra Pilarra nézett, de most nem kerülte el az asszony tekintetét. Erősen rászégezte kicsiny, gyulladásszerű disznószemét.

- Te - mondta az asszony, és rekedtes hangja ismét barátságossá vált -, te! Azt hiszem, férfi sohasem vesztheti el teljesen, amije egyszer volt.

- *Listo*⁸ - szólt Pablo, és ismét rajta felejtette a szemét. - Mindent vállalok, amit ez a nap hoz.

⁸ *Látod (spanyol).*

- Elhiszem, hogy visszatértél - mondta Pilar -, el én. *De hombre,* messzi jártál már nagyon!

- Adj még egy kortyot az üvegedből - kérte Pablo Robert Jordant. - Aztán induljunk.

39

Sötétben érkeztek a hegy tetejére, és az erdőnél megálltak. A súlyos teher nyomta a vállukat, csak lassan bírtak felkapaszkodni. A lovak is alaposan meg voltak terhelve.

- Ledobálhatunk róluk minden terhet, ha kell - mondta Pilar -, de ha meg tudjuk tartani, felhasználhatjuk a felszerelést a legközelebbi táborban.

- Hol a többi lőszer? - kérdezte Robert Jordan, mialatt a lovokról rakodtak le.

- A nyeregtáskákban.

A nehéz zsák a vállát nyomta, nyakán megfeszült a kabátgallér, mert zsebei tele voltak gránátokkal, súlyos pisztolya minduntalan a combjához verődött, nadrágzsebeit lehúzták a töltények. Szája megőrizte a kávé illatos ízét. Jobb kezében a géppisztolyt tartotta, baljával nyúlt hátra, hogy megigazítsa a kabát gallérját, s a húsába vágó hátizsák szíját.

- *Inglés* - szólt Pablo, s a háta mögé lépett a sötétben.

- Mit akarsz?

- Ezek az emberek, akiket magammal hoztam, azt hiszik, sikerülni fog a dolog - mondta Pablo. - Ne mondj semmit, amitől észbe kaphatnának.

- Helyes - ígérte meg Robert Jordan. - De azért igyekezzünk, hogy sikerüljön.

- Öt lovuk van, *sabes?* - mondta Pablo óvatosan.

- Rendben van - bólintott Robert Jordan -, majd összegyűjtjük az összes lovakat.
- Helyes - vélte Pablo és elhallgatott.

„Nem hiszek a páfördülésodban - gondolta Robert Jordan. - Nem hiszek benne! Nagy csoda, hogy visszatértél, de nem hiszem, hogy szentté fognak avatni.”

- Ennek az öt embernek a segítségével ugyanúgy elbánok az alsó őrral, mint ahogy Sordo bánt volna el velük - mondta Pablo. - Én elvágom a telefonvezetéket, aztán visszavonulok a hídfőhöz, úgy, ahogy megállapodtunk.

„Még nincs tíz perce, hogy megbeszéltük - gondolta Robert Jordan. - Miért kezdi újból?”

- Talán mégiscsak eljutunk Gredosba - mondta Pablo. - Éjszaka ezen gondolkoztam.

„Úgy látszik, az utóbbi percekben ismét megvilágosodott, az elméd - gondolta Robert Jordan. - Alighanem újabb kinyilatkoztatásban volt részed. De engem nem győzöl meg, nem ám, Pablo! Ne kívánd, hogy vakon megbízzam benned.”

Amióta Pablo belépett a barlangba, és elújságolta, hogy öt embert hozott magával, Robert Jordan sokkal jobban érezte magát. Pablo visszatérése megtörte a baljós hangulatot, mely a havazás óta a vállalkozás fölött lebegett. Jordan úgy érezte, megfordult a szerencse. Alapjában véve nem hitt a szerencsében, de azért mégis, mintha most minden jobbra fordult volna, reménykeltőnek látszott a dolog. A kudarc sejtelmét növekvő bizakodás váltotta fel, mely úgy elöntötte lelkét, mint a belefűjtatott levegő a gumiabroncsot. Kezdetben alig vett észre valami változást, mégis pontosan meg tudta volna mondani, mikor kezdődött; olyasféle volt ez, mint amikor a pumpa dolgozni kezd, s a gumitömlő kissé megmozdul. De most már oly gyorsan növekedett bizalma, mint a tenger dagálya, vagy a fa törzsében felfelé szivárgó életnedv - már világosan érezte a cselekvés előtti boldog feszültséget.

Ez volt a legnagyobb erénye: a férfias kiállás a veszélyben. Az a képesség, hogy szemébe nézzen a kudarc lehetőségének, s félvállról vegye. De ezt a képességet most gyengítette a másokért vállalt felelősség, meg hogy rosszul kitervelt, vagy tévesen kiadott parancsokat kellett végrehajtania. Aki mások életéért felelős, annak nem szabad szemet hunynia a kudarc, vagy a tévedés előtt, mert a megtorlás nem csupán őt éri. Jordan jól tudta, mennyire nem fontos az ő személye, és mennyire nem fontos a halál, az utóbbi napokban pedig megtanulta, hogy ha társra talál, többé semmi sem lehetetlen. De lelke mélyén azt is sejtette, hogy ez a mai nap kivétel. Semmi sem volt lehetetlen. Nagyon szerencsés voltam ebben. Talán azért kaptam ajándékba az élettől, mert sohasem kértem. Ezt már el nem vehetik tőlem, sem el nem veszíthetem. Mindennek azonban ma reggel vége szakadt. Mert már csak a munka van hátra.

Örülj - mondta magában -, hogy visszanyerted régi higgadtságodat. Ugyancsak rossz állapotban voltál már. Szégyenkezni is kellett miattad! Te és én azonban egyek voltunk. Csak te ítéltél meg engem. Mindketten igen rossz formában voltunk. Te és én - tehát mindketten. No, de elég ebből. Hagyd abba ezt a skizofrén játékot! Most már ismét rendben vagy. De azért mondom neked valamit: ne gondold mindig erre a lányra! Nem tehetsz semmit érte, legfeljebb annyit, hogy elviszed innét, és most is ezen dolgozol. A jelek szerint lesz elég ló a meneküléshez. A legtöbb, amit

tehetsz érte, hogy gyorsan elvégzed a dolgodat, és igyekszel minél előbb odébbállni; de ha egyre rajta jár az eszed, csak megnehezíti a dolgodat. Tehát ne gondold többé rá.

Míg így töprengett, María Pilarral, Rafaellel és a lovakkal a barlang bejárata elé ért.

- Hogy érzed magad, *guapa*? - kérdezte a sötétben.
- Jól vagyok, Roberto - felelte a lány.
- Ne félj! - szólt a férfi, és a bal kezébe fogva a fegyvert, jobbát a lány vállára

tette.

- Nem félek.
- Mindent megszerveztünk. Te meg Rafael a lovakkal maradsz.
- Inkább veled maradnék.
- Nem lehet! A lovaknál több hasznodat vesszük.
- Helyes - bólintott a lány -, akkor ott maradok.

Az egyik ló nyerített, letről, a sziklahasadék felől egy másik válaszolt neki: a nyerítés visszhangja élesen, szakadozottan halt el a hegyek között.

Robert Jordan megpillantotta az új lovak árnyait a sötétben. Gyors léptekkel elindult, és Pablóval egyszerre ért a csapathoz. A férfiak a lovak mellett álltak.

- *Salud* - üdvözölte őket Robert Jordan.
- *Salud* - felelték a sötétből. Nem láthatta az arcukat.
- Ez az az *Inglés*, aki velünk jön - mondta Pablo -, ő fogja felrobbantani a hidat. Senki sem felelt. A férfiak nyilván némán bólintottak.
- Siessünk, Pablo - szólt az egyik -, nemsokára megvirrad.
- Elég gránátot hoztatok? - kérdezte egy másik.
- Eleget - felelte Pablo. - Majd szétosztjuk, ha kipányváltuk az állatokat.
- Hát akkor induljunk! - mondta a másik. - Már fél éjszakája várakozunk.
- *Hola*, Pilar! - kiáltotta egy hang, amikor az asszony hirtelen megjelent

közöttük.

- *Que me maten*,¹ ha ez nem Pepe! - mondta Pilar rekedten. - Hogy vagy, öreg juhász?

¹ *Üssetek agyon (spanyol)*.

- Jól - felelte a férfi. - *Dentro de la gravedad*.
- Melyik lovon ülsz? - kérdezte Pilar.
- A Pablo szürkéjén - felelte a férfi. - Nagyszerű ló.
- Induljunk - mondta valaki. - Nincs értelme ennek a sok fecsegésnek.
- Hogy vagy, Elicio? - kérdezte Pilar, mikor a férfi felszállt a lóra.
- Hát hogy lehetnék? - felelte a másik durván. - Gyerünk, asszony, ma még sok

dolgunk van!

Pablo felszállt nagy pej lovára.

- Fogjátok be a szátokat, és gyertek utánam - mondta. - Elvezetlek oda, ahol majd kikötjük a lovakat.

Mialatt Robert Jordan aludt, majd a híd felrobbantásának módozatain elmélkedett, s Mariával beszélgetett, Andrés folytatta útját. A köztársasági vonalon innét, oly gyorsan haladt át a fasiszta állásokon, mint egy épkézláb falusi ember, aki ismeri a vidéket, és sötétben is tájékozódik. De mihelyt a köztársasági vonalak mögé került, útja hirtelen meglassult.

Elméletben csak meg kellett volna mutatni Robert Jordan pecsétes menetlevelét, és ugyanezzel a pecséttel felszerelt üzenetét, s a legnagyobb sebességgel haladhatott volna célja felé. De már az első percben beleütközött egy gyanakvó századparancsnokba, aki nem hitt az egész küldetésben.

Ez a századparancsnok a zászlóaljparancsokságra vitte, ahol a zászlóaljparancsnok, egy Gomez nevezetű egykori borbély, lelkesen végighallgatta küldetésének történetét, alaposan lehordta a századparancsnokot, barátságosan hátba vágta Andrését, inni adott neki rossz pálinkájából, és közölte vele, hogy világlétében guerrillo szeretett volna lenni. Aztán felkeltette szárnysegédjét, rábízta a zászlóaljat, és elküldte a tisztiszolgát, hogy kerítse elő a motorkerékpárját. Ahelyett, hogy a motorkerékpárossal küldte volna tovább Andrését a hadosztály főhadiszállására, Gomez úgy határozott, hogy maga kíséri el; azt remélte, így hamarabb célhoz érnek. Andrés mögéje ült a hátsó ülésre, a kerékpár nagy robajjal nekiiramodott a töltényhüvelyekkel teliszórt hegyi úton, a nagy fák kettős sora közt a motorkerékpár elülső lámpája fel-felvillantotta előttük a fehérre meszelt fatörzseket, melyeknek kérgét a nyári harcok gránátszilánkjai nagyjából leverték.

Hamarosan megérkeztek a kis hegyi faluba, ahol a hadosztály parancsnoksága székelt, Gomez lefékezte a motorkerékpárt, leugrott, és a ház falának támasztotta; álmos őrszem került elő és egy tágas terembe vezette őket, melynek falait térképek fedték; az íróasztal mellett egy még álmosabb tiszt ült, szeme felett zöld ellenzővel, előtte két telefon, s a *Mundo Obrero* egy száma. A tiszt Gomezra nézett.

- Mit keresel itt? Nem tudod, hogy telefon is van a világon? - kérdezte.

- Beszélnem kell az alezredessel - közölte Gomez.

- Alszik - felelte a tiszt. - Egy kilométernyire látszik a motorkerékpárod lámpája. Azt akarod, hogy gránátokat küldjenek a nyakunkba?

- Hívd ki az alezredest! - mondta Gomez. - Fontos dologról van szó!

- Mondtam, hogy alszik - felelte a tiszt. - Hát ez miféle rablógyilkos? - bökött Andrés felé.

- Egy guerrillo a túlsó oldalról. Fontos jelentést hoz Golz tábornoknak, aki a holnapi támadást vezényli Navacerrada mellett - mondta Gomez izgatottan. - Az isten áldjon meg, keltsd fel már a *Teniente-Coronel*-t.

A tiszt bágyadt szemével ránézett. A zöld celluloid ellenző mély árkot vetett arcára.

- Bolondok vagytok? - mondta egykedvűen. - Nem tudok semmiféle Golz tábornokról, semmiféle támadásról. Vidd magaddal ezt az embert, és menj vissza a zászlóaljhoz.

- Ébreszd fel a *Teniente-Coronel*-t, ha mondom! - kiáltotta Gomez, és Andrés

látta, hogy az ajka remeg.

- Menj a fenébe! - A tiszt unottan elfordult.

Gomez elővette 9 mm-es Star pisztolyát, és a tiszt vállához nyomta.

- Ébreszd fel, te fasiszta kutya - ordította -, ébreszd fel, különben megöllek.

- Csillapodj - mondta a tiszt. - Ti borbélyok mind rendkívül hevülékenyek vagytok.

Andrés az olvasólámpa fényénél látta, hogy Gomez arca elsötétül a gyűlölettől.

- Ébreszd fel! - ismételte.

- Küldönc! - kiáltotta a tiszt megvető hangon.

Egy katona jelent meg az ajtóban, tisztelgett és kiment.

- A menyasszonyával van - közölte a tiszt, és újból belemélyedt az újságba. -

Bizonyára nagyon fog örülni.

- Miattatok veszítjük el a háborút - mondta Gomez a vezérkari tisztnek.

Ez ügyet sem vetett rá, egykedvűen tovább olvasott.

- Bolond egy újság - jegyezte meg félhangon, mintegy magának.

Miért nem olvasod az *El Debate*-t, az neked való! - mondta Gomez, a konzervatív katolikus hírlapra célozva, mely Madridban jelent meg a forradalom előtt.

Ne feledd el, hogy a felettesed vagyok, és én írom rólad a jelentést - szólt a tiszt, anélkül hogy feltekintett volna. - Sohasem jártam az *El Debate*-t. Ne rágalmazz!

- Nem hát. Neked az *ABC* való! - mondta Gomez. - A magadfajta emberek miatt bukik el ez a forradalom. A magadfajta hivatásosak miatt! De nem lesz ez mindig így! Ostobák és cinikusak között őrlődünk. Hát megneveljük az ostobákat, a cinikusokat pedig kiirtjuk!

- „Tisztogatás”-t akartál mondani - vágott közbe a tiszt föl sem tekintve. - Itt az újságban is a te híres orosz tisztogatásodról van szó. Bizisten, többet kitisztogatnak manapság, mint a karlsbadi só.

- Nevezd, ahogy akarod - vágott vissza Gomez indulatosan. - Nevezd, ahogy akarod, az a fontos, hogy a magadfajta embereket likvidáljuk.

- „Likvidáljuk” - jegyezte meg a tiszt szemtelenül, mintha csak magában beszélne. - Hát ez a szó sem éppen valami spanyolos.

- Hát akkor lelőjük. Lődd le - szólt Gomez. - Ez csak elég spanyolos. Ezt megérted?

- Értem hát, hogyne érteném. Csak ne beszélj olyan hangosan. Nemcsak a *Teniente-Coronel* alszik, a többi tiszt is alusznak, a szenvedélyes kirohanásod meg untat engem. Ezért fékezem magam. Nem szeretem ezt a hangot.

Gomez Andrésra nézett, és a fejét rázta. Szemében düh és gyűlölet fénylett. De csak megrázta a fejét, és nem szólt semmit. Indulatát eltette alkalmasabb időre. Sokat kellett már nyelnie az alatt a másfél év alatt, mióta átvette a parancsnokságot Sierrában; s most, hogy az alezredes pizsamásán a szobába lépett, Gomez feszesen kihúzta magát és szalutált.

Az alacsony termetű, fakó arcszínű Miranda alezredes egész életében a hadseregben szolgált. Szarvakat Madridban szerzett, gyomorhaját Marokkóban, s minthogy nem tudott elválni feleségétől, köztársasági lett - gyomorhajával már nem is

törődött -, és mint alezredes lépett be a polgárháborúba. Egy vágya volt csupán, hogy legalább a háború végéig hagyják meg a rangját. A Sierrát eredményesen védelmezte az ellenség ellen - és nem bánta volna, ha végig ott maradhat. Sokkal egészségesebbnek érezte magát a háború óta, talán mert kevesebb húst evett, s több szódabikarbónát fogyasztott, esténként pedig whiskyvel üdítette fel magát. Huszonhárom éves barátnője anyai örömknek nézett elébe, mint általában a többi lány is, akik tavaly júliusban mint *milicianák* vonultak be. Fejbólintással fogadta Gomez tisztelgését, kezét nyújtott neki.

- Mi jót hozol, Gomez? - kérdezte. - Kérlek, adj egy cigarettát, Pepe - szólt az íróasztalnál ülő tiszthez.

Gomez átnyújtotta neki Andrés okmányait. Az alezredes gyors pillantást vetett a *Salvo conductó*-ra, végigmérte Andrés, bólintott, mosolygott, majd kíváncsian kezébe vette a jelentést. A pecsétet körültapogatta mutatóujjával, majd a menlevéllel együtt visszaadta Andrésnak.

- Nehéz sorotok van a hegyekben? - kérdezte.

- Nem mondhatnám - felelte Andrés.

- Megmondták neked, merre találsz meg Golz tábornok főhadiszállását?

- Navacerradában - felelte Andrés. - Az *Inglés* azt mondta, hogy Navacerrada közelében, a vonalak mögött.

- Miféle *Inglés*-ről beszélsz? - kérdezte az alezredes.

- Arról az *Inglés*-ről, aki robbantani jött.

Az alezredes bólintott. Ez is a háború egyik furcsasága volt: az *Inglés*, aki robbantani jött!

- Gomez, vidd magaddal a motorkerékpárodon! - rendelkezett az alezredes. - Írj egy nagyon határozott *Salvo conductó*-t Golz tábornok *Estado Mayor*-jához, én majd aláírom - mondta a zöld szemellenzős tisztnek. - Gépen írd, Pepe! Itt vannak az adatok - intett Andrésnak, hogy adja át a menlevelét. - Két pecsétet tégy rá! - Gomez felé fordult. - Nehéz utatok lesz, de ez így van rendjén. Támadás előtt elővigyázatosnak kell lenni! Olyan jó menlevelet adtam, amelyet csak lehet... Nincs szükséged valamire? - kérdezte barátságosan Andrásztól. - Nem akarsz enni, vagy inni?

- Nem vagyok éhes - felelte Andrés. - A zászlóaljnál megittattak konyakkal; nem merek többet inni, attól félek, tengeri beteg lennék.

- Nem láttál odaát csapatmozdulatokat, amikor átjöttél? - kérdezte az alezredes.

- Semmi különös - felelte Andrés.

- Nem találkoztam én veled Cercedillában, három hónappal ezelőtt?

- De igen.

- Sejtettem - veregette meg vállát az alezredes. - Anselmóval voltál, ugye? Hogy van az öreg?

- Jól.

- Örülök - mondotta az alezredes. A tiszt átnyújtotta neki az iratokat, az alezredes átolvasta és aláírta.

- Sietnetek kell - mondta Gomeznek és Andrésnak. - Vigyázzatok a motorkerékpárral, használjátok a fényszórót. Egy szál fényszóró nem fog bajt okozni,

nektek meg vigyáznotok kell a nyakatokra. Üdvözlöm Golz tábornokot. Peguerinos után ismerkedtem meg vele.

Kezet fogott velük.

- Dugd az ingedbe a levelet, a motoron erős szél fúj.

Miután a két férfi eltávozott, a pohárszékhez lépett, kivett egy poharat, whiskyt töltött magának, majd tiszta vizet öntött hozzá egy cserépkancsóból, mely a földön állt, a fal mellett. Fogta a poharat, s miközben lassan kortyolt belőle, megállt a falon függő térkép előtt, és a navacerradai támadás kilátásait tanulmányozta.

- Örülök, hogy Golzot bízták meg vele, és nem engem - mondta végül az asztal mellett ülő tisztnek. A tiszt nem válaszolt. Az alezredes elfordult a térképtől. Látta, hogy a tiszt fejét karjára hajtva alszik. Az íróasztalhoz lépett, és a két telefont szorosán a tiszt feje mellé tolta. Aztán a pohárszékhez ment, újból töltött magának.

Andrés megkapaszkodott a hátsó ülésen. Fejét keményen nekifeszítette a szembefújó szélnek. A motorkerékpár pufogva vágatott az országúton, mely élesen vált ki a kétoldalt szegélyező nyárfák közül. A folyó partjára érve, vastag köd borította be őket, de aztán ismét kitisztult az út, s a fényszóró nagy, üres teherautók szürke tömegeit világította meg, amelyek lassan ereszkedtek alá a hegyekből.

41

Pablo megállította lovát, és leugrott a nyeregből, Robert Jordan körül a férfiak szuszogva szálltak le lovukról, az egyik ló megrázta fejét, kantárja megzördült. A lovak és az újonnan jött emberek mosdatlan szaga elvegyült a barlangban táborozók füstös istállószagával. Pablo közvetlenül mellette állt, pállott alkoholszag áradt belőle, olyan íze volt ennek, mintha az ember egy rézpénzt vesz a nyelvére. Robert Jordan cigarettára gyújtott, kezével elfogta a fényét, és mélyen beszívta a füstöt.

- Pilar, fogd a zsákot a gránátokkal, amíg kipányvázom az állatokat - súgta Pablo.

- Agustín - mondta Robert Jordan halkán -, te meg Anselmo velem jössz a hídhöz. Nálatok vannak a töltények és a *máquina*?

- Persze - felelte Agustín.

Robert Jordan Pilarhoz lépett, aki Primitivo segítségével épp a csomagokat szedte le az egyik lóról.

- Ide figyelj, asszony! - szólította meg nagyon halkán.

- Mit akarsz? - súgta Pilar rekedten, miközben kibontotta az egyik hevederszíjat a ló hasa alatt.

- Megértted tehát, hogy addig nem szabad megtámadni a lenti őrséget, amíg nem halljátok a robbantást?

- Hányszor mondtad már! - felelte Pilar. - Olyan vagy, *Inglés*, mint egy vénasszony!

- Csak ellenőrzésképp mondom - súgta Robert Jordan. - Ha végeztetek az őrszemmel, visszavonultok a hídfőhöz, és bal felől fedezitek az utat.

- Most sem értem meg jobban, mint amikor először hallottam - ságta Pilar. -
Menj a dolgodra!

- Ne mozduljon, ne lőjön, és ne dobjon gránátot senki, amíg meg nem halljátok a robbantást!

- Hagyj már békén! - mondta Pilar ingerülten. - Már akkor tudtam, amikor Sordónál voltunk.

Robert Jordan Pablóhoz lépett, aki a lovakkal foglalatoskodott.

- Csak az ijedősöket kötöttem ki - mondta Pablo. - De egy kötélrántással el szabadíthatjuk ezeket is. Jó lesz így?

- Jó.

- Majd megmagyarázom a lánynak és a cigánynak, hogyan bánjanak velük - folytatta Pablo. Az új emberek csoportban álltak körülötte, karabélyukra támaszkodva.

- Tudjátok, mi a teendő? - kérdezte Robert Jordan.

- Természetesen - felelt Pablo. - Végzünk az őrszemmel. Elvágjuk a vezetőket. Visszavonulunk a hídfőre. Fedezzük a hidat, miközben felrobbantod.

- Addig ne kezdjétek semmibe, amíg meg nem halljátok a robbanást.

- Értem.

- Sok szerencsét!

Pablo valamit dörmögött.

- Fedezel majd bennünket a *máquiná*-val és a kis *máquiná*-val, míg visszatérünk, *Inglés*? - kérdezte.

- Nyugodt lehetsz - felelte Robert Jordan.

- Akkor rendben vagyunk - felelte Pablo. - De nagyon óvatosnak kell lenned, *Inglés*. Csak úgy sikerülhet, ha nagyon óvatos leszel.

- Majd magam kezelem a *máquiná*-t - nyugtatta meg Robert Jordan.

- Jól tudsz vele bánni? Mert nem akarnám, hogy Agustín merő jóindulatból a hasamba lőjön.

- Nyugodt lehetsz, tudok vele bánni. S ha Agustín is lő a *máquiná*-val, ügyelni fogok rá, hogy fölétek lőjön.

- Rendben van - felelte Pablo. Majd halkán, bizalmasan hozzátette: - Még mindig nincs elég ló!

„Gazember - gondolta Robert Jordan. - Azt hiszed nem tudom, merről fúj a szél?”

- Én gyalog megyek - mondta. - Te csak törődj a lovakkal.

- Lesz neked is lovad, *Inglés* - mondta Pablo halkán. - Lesz ló mindnyájunk számára!

- Ez a te dolgod - ságta Robert Jordan -, rám ne számíts! Elég töltényt hoztál magaddal az új *máquiná*-hoz?

- Eleget - felelte Pablo. - Amennyit csak a lovasod hozott. Négyszer lőttem vele. Tegnap próbáltam ki a hegyek között.

- Ideje, hogy induljunk - mondta Robert Jordan. - Korán ott kell lennünk, hogy elrejtőzhessünk.

- Indulunk mi is - mondta Pablo. - *Suerte*,¹ *Inglés*.

¹ Szerencsét (spanyol).

„Vajon miben törí fejét ez a csirkefogó - tűnődött Robert Jordan. - Azt hiszem, nem nehéz kitalálni. De az ő dolga, nem az enyém. Hála isten, nem ismerem ezeket az új embereket.”

Kinyújtotta kezét.

- *Suerte*, Pablo - mondta. Kezet fogtak a sötétben.

Mikor feléje nyújtotta kezét, Robert Jordan olyasfélét várt, hogy egy csúszómászót, vagy egy leprást kell megérintenie. Nem tudta, milyen lesz Pablo keze. De a sötétben kézfogása keménynek és őszintének hatott. Rokonszenves keze volt a sötétben, és érintése különös érzéseket keltett Robert Jordanban. „Tehát szövetségesek vagyunk - gondolta. - Szövetségesek meleg kézszorításokkal tüntetik ki egymást, nem szólva az egyéb kitüntésekről és a baráti csókokról. Jó, hogy erre most nem kerül sor. Azt hiszem, minden szövetséges így van. Alapjában véve gyűlölik egymást. Furcsa ember ez a Pablo.”

- *Suerte*, Pablo - mondotta és megszorította a kemény, erélyes kezét. - Jó fedezetetek lesz, ne félj!

- Sajnálom, hogy elvittem a holmidat.

- De hoztál helyette, amire szükségünk volt.
- Azt hiszem, szerencséd lesz a hídrobbantással.

- Mit csináltok ott ti ketten? Úgy viselkedtek, mint két *maricón* - szólalt meg Pilar hátuk mögött a sötétben. - Hiszen egyéb sem hiányzott neked! - fordult Pablóhoz.
- Vigyázz, *Inglés*, fogd rövidre a búcsút, mert ez még ellopja a megmaradt robbantóanyagodat is.

- Nem értesz te engem, asszony - mondta Pablo. - Az *Inglés* meg én megértjük egymást.

- Nem ért meg téged senki. Sem isten, sem az anyád - mondta Pilar. - Én sem. Menj már, *Inglés*. Búcsúzz el a lenyírt fejűtől, és menj. *Me cago en tu padre*,² úgy látom, mégiscsak félsz a bikától.

² *Szarok apádra (spanyol).*

- Az anyád! - mondta Robert Jordan.

- Neked még anyád sem volt - súgta Pilar barátságosan. - Most pedig induljatok végre, szeretnék már túl lenni rajta. Eridj már - mondta Pablónak -, mert a végén még elpárolog az a nagy bátorságod. Még én se cserélnék azzal, amit a nadrágodban hordasz. De most már fogd és vigyed.

Robert Jordan hátára vette zsákját, és a lovak felé indult.

- Isten veled, *guapa* - mondta. - Nemsokára viszontlátlak. - Furcsa érzés volt: mintha egyszer már átélte volna mindezt.

- Isten veled, Roberto - mondta a lány. - Vigyázz magadra.

- Persze! - felelte a férfi.

Lehajolt, hogy megcsókolja. Hátizsákja előrecsúszott, beleütötte homlokát a lány fejébe. Mintha ez is megesett volna már egyszer vele.

- Ne sírj! - mondta gyámoltalanul, és nemcsak a hátizsák miatt.

- Nem sírok - felelte a lány. - De gyorsan gyere vissza.

- Ne félj, ha lövéseket hallasz. Nagy lövöldözés lesz.

- Nem félek. Csak gyere vissza gyorsan.

- Isten veled, *guapa* - mondta félszegen.

- *Salud*, Roberto.

Robert Jordanon pontosan az az érzés lett úrrá, ami egyszer gyerekkorában, amikor vonatra ült, hogy Billingsbe utazzék, ahol beírták az iskolába. Nagyon félt és nem akarta, hogy ezt észrevegyék. Már fellépett a kocsi lépcsőjére, mikor apja megcsókolta. „Bár vigyázná mindkettőnkre az Úr - mondta az apja -, míg távol vagyunk egymástól!” Apja nagyon vallásos ember volt, egyszerűen, őszintén mondta ezt, de bajsza meg-nedvesedett, szeme elhomályosult a szomorúságtól, és Robert Jordan úgy megzavarodott apjának meghatott hangja és csókja miatt, mintha kettőjük közül ő lett volna az idősebb.

Mikor a vonat elindult, kint maradt a kocsi hátsó peronján és figyelte, mint töpörödik össze az állomás víztornya. A sínek keskenyülő vonalban futottak össze, ott, ahol az állomás és a víztorony állt.

- Apád nagyon a szívére vette, hogy elmentél, Bob! - mondta a fékező.

- Igen - felelte.

- Nem nagyon örülsz az iskolának, mi?

- Nem - felelte, és ez igaz volt.

Igaz volt akkor, s még igazabb most, amikor ugyanolyan fiatalnak érezte magát, mint mikor elindult a vonat. Fiatalnak érezte magát és félszegnek és olyan félszegen mondott istenhozódot, ahogyan csak iskolás fiú búcsúzhat egy fiatal lánytól, mikor, nem tudja, megcsókolhatja-e. De most tudta, hogy nem a búcsú teszi oly esetlenné, hanem az, ami rá vár. A búcsú félszége csak része volt a jövőtől való félelmének.

„Azt hiszem - gondolta -, ehhez mindenki túl fiatalnak érezné magát. Induljunk - határozta el -, induljunk! Késő már ahhoz, hogy újból gyermeknek érezd magad.”

- Isten veled, *guapa* - mondta. - Isten veled, nyulacska.

- Isten veled, Roberto - szólt a lány, ő pedig megfordult s Anselmo és Agustín felé intett.

- *Vámonos* - mondta.

Anselmo vállára vette nehéz zsákját. Agustín, aki egész úton maga cipelte terhét, egy fának támaszkodott; hátizsákja felett kikandikált a golyószóró csöve.

- Helyes! - mondta. - *Vámonos*.

Elindultak hárman lefelé a hegyen.

- *Buena suerte*³, Don Roberto - mondta Fernando, mikor elhaladtak mellette és libasorban eltűntek a fák közt. Fernando a földön gubbasztott holmija mellett, de annál nagyobb méltósággal beszélt.

³ *Jó szerencsét (spanyol).*

- *Buena suerte*... neked is, Fernando! - köszöntötte Robert Jordan.

- Mindenben, amihez csak érsz - tette hozzá Agustín.

- Köszönöm, Don Roberto - felelte Fernando, ügyet sem vetve Agustínra.

- Fura bogár ez, *Inglés!* - súgta Agustín.

- Lehet - mondta Robert Jordan. - Nem segíthetnék neked? Annyi terhet cipelsz, mint egy ló.

- Elbírom - felelte Agustín. - Örülök, hogy végre elindultunk.

- Halkabban - intette Anselmo. - Most aztán keveset beszélj és halkan.

Óvatosan haladtak lefelé, elől Anselmo, utána Agustín, utolsónak Robert Jordan. Nagyon vigyázott, hogy el ne csússzék a túleveleken, de így is megbotlott egy fagyökérben, s amikor előrenyújtotta kezét, ujjai belekaptak Agustín hátán a golyószóró állványába. Egyre lejjebb jutottak a hegyoldalon, cipője alól minduntalan kicsúszott a talaj, s mikor újra kinyújtotta kezét, egy fa törzsébe ütközött, és tenyere ragadós lett a friss gyantától. Anselmo hirtelen megállt a sötétben, s megragadta Robert Jordan csuklóját. Olyan halkán beszélt, hogy alig lehetett a szavát érteni.

- Oda nézz! A *braseró*-ban⁴ ég a tűz!

⁴ *Serpenyő alakú melegítő (spanyol).*

Egy kis fénypont, ahol az út a hídra kanyarodott.

- Innen figyeltük meg őket először - emlékeztette Anselmo Robert Jordant.

Megfogta kezét, és egy fatörzshöz vezette, amelyen friss jelzés fehérlett.

- Én jelöltem meg, mialatt te figyeltél. Ez a legalkalmasabb hely a *máquiná*-nak.

- Ide állítjuk fel.

- Helyes - mondta Anselmo.

A csomagokat a fenyők tövébe helyezték, majd Anselmo nyomában felkúsztak a magaslatra, ahol néhány fenyőfa állott.

- Ez az - szólt Anselmo. - Itt.

Robert Jordan megkerült egypár törpefenyőt, és odahajolt Agustín füléhez.

- Nappal az utat is látni innét kis darabon a híd előtt. Az egész hidat láthatjátok, s az út egy kis részét a másik oldalon, a kanyarodó előtt.

Agustín nem válaszolt.

- Itt hasalj le, mialatt a hídnál dolgozom. Mindenkire tüzelsz, akár a túlsó partról jön, akár az innensőről.

- Hol világít az a tűz? - kérdezte Agustín.

- Az innenső őrházban - súgta Robert Jordan.

- Ki vállalja az őrseget?

- Az öreg és én úgy, ahogy mondtam. De ha nem sikerül, tüzelj az őrházra és az emberekre, ha előbújnak.

- Ezt már mondtad.

- A robbantás után, amikor Pablo és emberei felbukkannak a kanyarodóban, a fejük felett célozzatok üldözőikre. Magasan a fejük felett! Megértettétek?

- Természetesen. Már tegnap este elmagyaráztad.

- Van még valami kérdeznivalótok?

- Nincs. Két zsákom odafönt maradt. Földdel töltöm meg őket. Hozzam le?

- Itt nem szabad ásni. Olyan ügyesen kell álcáznod az állásokat, mint tegnap a hegytetőn.

- Lehozom a földet, még mielőtt megvirrad. Meglátod, nem veszik észre.

- Túl közel vagytok, *sabes*. Nappali világításban, szabad szemmel is észrevehetik a földhányásokat.

- Ne félj, *Inglés!* Te hová mész?

- Egészen a közelükbe, a kis *máquina*-mmal. Az öreg átkel a szakadékon, neki a másik őrháznál kell készen állnia.

- Helyes - mondta Agustín. - *Salud, Inglés!* Van dohányod?

- Nem szabad cigarettáznod. Közel vagy.

- Csak a szájamban akarom tartani. Majd később szívom el.

Robert Jordan odanyújtotta a cigarettatárcáját. Agustín kivett belőle három cigarettát, lapos sapkája bélésébe tolt. A golyószóró háromlábú állványát, a csővel együtt, az alacsonyabb fenyőfák közé állította, és a sötétben tapogatózva, óvatosan kicsomagolta az alkatrészeket.

- *Nada mas*⁵ - mondta. - Rendben vagyunk.

⁵ *Semmi több (spanyol).*

Anselmo és Robert Jordan magára hagyták, és visszamentek a csomagokhoz.

- Hol hagyjuk a fölszerelést? - súgta Robert Jordan.

- Itt. Célba tudod venni innét az őrseget a kis *máquina*-val?

- Itt voltunk az első nap is?

- Ugyanennél a fánál - mondta Anselmo olyan halkán, hogy Jordan alig hallotta;

ajka meg sem mozdult beszéd közben. - Megjelöltem a késemmel.

Robert Jordan ismét úgy érezte, mintha mindez egyszer már megtörtént volna vele, most azonban tudta, hogy azért, mert ez a kérdés-felelet valóban megismétlődött. Agustín is ugyanígy volt vele: újból megkérdezte az őrséget, pedig már egyszer hallotta a választ.

- Elég közel vagyunk - mondta halkán. - Túl közel - sűgta vissza. - Szerencsére a hátunk mögül kapjuk a fényt.

- Átmászok a szakadékon, s a helyemre megyek - mondta Anselmo. - Bocsáss meg, *Inglés*, de nagyon félek, hogy valami hibát véték. Néha nagyon ostoba vagyok.

- Mit akarsz? - kérdezte Jordan halkán.

- Mondd el még egyszer, mit kell csinálnom.

- Ha tüzelek, te is tüzelj. Ha elintézted az emberedet, szaladj át a hídon, és csatlakozz hozzám. A csomagok már velem lesznek, tehát segítségemre lehetsz a robbantóanyag elhelyezésénél. Majd mindent elmagyarázok. Ha valami bajom esnék, magad végzed el úgy, ahogy megmutattam. Ne hamarkodd el, támaszd fel a csomagot a kis faékekkel, és kösd meg erősen a gránátokat.

- Értem - mondta Anselmo -, nem fogom elfelejteni. Most megyek. Jól fedezd magad, *Inglés*, ha felvirrad.

- Ha lősz - mondta Robert Jordan -, kényelmes helyzetből és pontosan célozz! Ne az embert nézd benne, csak a célpontot, de *acuerdo*. Ne lőj az egész emberre, hanem csak egy részére. Lőj a hasa közepére, ha szemben áll veled, vagy a háta közepére, ha elfordul. Ide figyelj, öreg! Ha ülő emberre lövök, valószínűleg felugrik, mielőtt továbbrohanna. Ekkor lőj rá. Ha továbbra is ülve marad, lefelé lőj! Ne habozzál, de pontos légy! Vadász vagy, nem nagy feladat számodra.

- Helyes, végre fogom hajtani a parancsodat - mondotta Anselmo.

- Úgy van, parancsba adom ezt neked - mondta Robert Jordan.

Örült, hogy eszébe jutott: parancs formájában kell megbíznia a feladattal. így könnyít a dolgán, a lelkiismerete sem fogja úgy nyomni. Remélhetőleg! Mit is mondott nekem az első napon a gyilkolásról?

- Úgy van, parancsba adom - ismételte. - Most pedig eridj!

- *Me voy* - szólt Anselmo. - Mielőbbi viszontlátásra, *Inglés*.

- Mielőbbi viszontlátásra, öreg - felelte Robert Jordan. Eszébe jutott az a búcsú az apjától a vasútállomáson, és nem mondta, hogy *salud*, sem azt, hogy jó napot, sem azt, hogy jó szerencsét.

- Kitisztítottad az olajat a puskád csövéből, öreg? - sűgta. - Mert különben nem lehet vele pontosan dolgozni!

- Még a barlangban - felelte Anselmo. - A pálcával.

- Mielőbbi viszontlátásra - mondta Robert Jordan. Az öregember spárgatalpú cipőjében nesztelenül eltűnt a fák között. Robert Jordan az erdő túlevelekkel teleszórt földjén hevert, és az ágak között libegő szellőt figyelte, mely a hajnal közeledtét jelezte. Kivette géppisztolyából a tölténytárat, kipróbálta a závarzatot. Aztán megfordította, ajkához emelte a csőtorkolatot, s belefűjt a csőbe. Nyelve hegyén hidegen égett az olajjal és zsírral bekent acél íze. Karjára fektette a fegyvert,

szerkezetét óvatosan felfelé fordítva, nehogy túlevél vagy valami piszok kerüljön bele, kivette a töltényeket a tárból, és kiterített zsebkendőjére szórta. Minden egyes töltényt végigtapogatott, majd visszahelyezte őket a tárbá. Aztán óvatosan lezárta a szerkezetet. Hasmánt feküdt a fenyőfa alatt, karján a fegyverrel és a távolban világító fénypontra figyelt. Néha eltűnt szeme elől; ilyenkor tudta, hogy az őrházban levő katona a kályha serpenyője elé lépett. Mozdulatlanul feküdt, várta a napvilágot.

42

Miközben Pablo a hegyekből visszalovagolt a barlanghoz, és a csapat felkerekedett, hogy mielőbb elérje a kis erdei tisztást, ahol a lovakat hagyták, Andrés gyorsan haladt Golz főhadiszállása felé. A Navacerrada felé vezető országútra érve, melyen a hegyekből hazatérő teherautók robogtak, őrszem állította meg őket. Gomez előszedte Miranda alezredes menlevelét, az őrszem rávilágított kézilámpájával, megmutatta egy másik őrszemnek, majd visszaadta és tisztelgett.

- *Siga* - mondotta -, mehettek. De oltsátok el a fényszórót!

A motorkerékpár ismét nekivágott az útnak; Andrés erősen belekapaszkodott az elülső ülésbe, bár Gomez most már óvatosabban vezetett a nagy forgalomban. A teherautók elsötétített lámpával haladtak lefelé, hosszú sorokban. Megrakott kocsikat is láttak; hatalmas porfelhőt vertek fel; Andrés nem láthatta a sötétben, de oly vastagon csapott arcába, hogy harapni tudta volna.

Egy ízben csaknem nekiszaladtak egy teherautónak, de Gomez gyorsított, és elhaladt mellette, majd egy másik és egy harmadik mellett, mialatt újabb teherautók dübörögtek el az út bal oldalán. Aztán egy személyautó, mely türelmetlenül túlkölt hátuk mögött, és egyszer felvillantotta fényszóróit, melyek egy pillanatra megmutatták Andrésnak a sárga porfelhőt.

Aztán a teherautók megálltak, ők pedig folytatták útjukat, mentőautók, vezérkari kocsik között robogtak el és harcok között, melyek lomha teknősbékákként maradoztak el mögöttük, tornyukból kimeredő ágyúcsöveikkel. Újabb őrszembe ütköztek. Előttük egy teherautó belerohant az előtte haladóba, és szétzúzta annak hátsó részét; a ládába csomagolt lőszer az autóból az útra zuhant. Az egyik láda széttörtött, s mikor Gomez és Andrés leszálltak, hogy áttolják motorkerékpárjukat az összetorlódott járművek között, bokáig süllyedtek a sárgaréz töltényekbe. A második teherautó hűtőháza teljesen szétroncsolódott. Körülbelül száz kocsi torlódott össze; hátra kellett tolatniuk, hogy elvontathassák az útról a megsérült teherautót. Izgatott tiszt szaladt ordítózva a zakatoló gépek között.

Túl sok teherautó gyűlt össze ahhoz, hogy hátrálni tudtak volna, a tisztnek tehát meg kellett keresnie az oszlop végét. Andrés szóltalanul bámulta, amint ide-oda szaladgál, botladozik, zseblámpájával világít, kiabál és káromkodik, míg végül is megállította az oszlopot.

Az őrszem nem akarta visszaadni a menlevelet. Ketten álltak az úton, hátukon keresztbe vetett puskával, kezükben jelzőlámpával, és hatalmasan ordítottak. Az

egyik, kezében tartva a menlevelet, az út másik oldalára szaladt egy teherautóhoz, amely a hegyekből a völgy felé tartott; álljon meg a legközelebbi őrszemnél - hagyta meg a vezetőnek, s ne engedjék tovább az autóoszlopokat, míg meg nem szűnik a torlódás. A vezető szó nélkül bólintott, elindította a gépet és elrobogott. Az őrszem visszatért, kezében a menlevéllel, és azzal a vezetővel kezdett veszekedni, akinek lezuhant a rakománya.

- Hagyd itt, és menj odébb, az isten szerelmére, hisz elállod az utat! - ordított rá.
- Tönkrement a differenciálom - mondta ez, az autó hátsó kerekei alatt

kuporogva.

- Menj az ördögbe a differenciáloddal! Indulj!
- Nem tudok tovább menni, ha elromlott az áttételem - közölte a vezető, és

ismét bebújt az autó alá.

- Hát akkor told odébb, de menj a fenébe, hogy szabaddá tehessük az utat.

A vezető komor pillantást vetett rá, mire az őrszem kézilámpásával rávilágított az autó szétroncsolt hátsó részére.

- Menj odébb, menj odébb! - ordította és meglobogtatta kezében a menlevelet.
- Add ide a menlevelemet! - mondta neki Gomez. - Sietős a dolgunk!

- Menj a pokolba a menleveleddel! - üvöltötte a férfi, kezébe nyomta az iratot, majd visszarohant az út túlsó oldalára, ahol egy másik, lefelé igyekvő teherautót akart elcsípni.

- Tolass vissza a keresztútra, ott fordulj meg, s vontasd el innét ezt a roncsot! - adta ki az utasítást.

- Az a parancsom...
- Füttyölök a parancsodra - üvöltötte az őrszem. - Tedd, amit mondtam!

A vezető elindította a motort, a kocsi hatalmas porfelhőt vert fel.

Gomez elindult a motorkerékpárral a szabaddá vált úton. Andrés még látta, hogy az őrszem egy újabb teherautót tartóztat fel, amelynek vezetője kihajolt az ülésről, és figyelmesen hallgatta magyarázatát.

Most már gyorsan kapaszkodtak fel a mind meredekebbé váló hegyoldalon. Hátuk mögött leállították a forgalmat, így már csak szembejövő teherautókkal találkoztak, melyek végtelen sorokban követték egymást az út bal oldalán. Lassanként elhagyták a felfelé kapaszkodó oszlopnak azokat a járműveit, melyek még az összeütközés előtt jutottak át az országúti őrségen.

Kioltott lámpával haladtak el négy páncélos mellett, csapatokkal megrakott kocsik maradtak el mögöttük. A katonák szótlanul ültek a sötétben, Andrés csak akkor vette őket észre, mikor egyik-másik kihajolt a teherautó mellvédje mögül. Újabb vezérkari autó érte be őket, türelmetlenül tülkölve, fényszórója fel-felvillant, és megvilágította a katonák arcát, acélsisakúkkal, merőlegesen tartott puskáikkal, a fekete égboltra szegeződő gépfegyverekkel. A fény kialudt, ismét eltűntek a sötétben. Egy alkalommal oly közel haladtak el az egyik teherautó mellett, hogy Andrés arcvonásaikat is kivehette a rájuk csapódó fényben. Acélsisakjuk alatt, a sötétben haladó teherautókra rakva, melyeknek útirányából csak annyit tudtak, hogy ütközet felé viszi őket, legtitkosabb gondolataikat árulta el az arcuk, és a fény olyanoknak

mutatta őket, aminőknek napfényben nem szívesen mutatkoztak volna; legalábbis addig, amíg meg nem indul a támadás; attól a perctől kezdve már senki sem törődik az arcával.

Gomez ügyesen megelőzte a vezérkari kocsit, a katonák arcával nem sokat törődött. Ennyit gondolt csupán:

Micsoda hadsereg! Micsoda felszerelés! Micsoda gépek! *Vaya gente!* Ez a köztársaság hadserege! Nézd meg, százával rohannak a gépkocsik! Egyenruha van mindegyiken. Acélsisak a fejükön! Nézd a *máquiná*-kat, melyeket a repülőgépek ellen állítottak a kocsikra. Nézd csak, micsoda hadsereget szereltek fel ezek!

És miközben elhaladtak a csapatokkal megrakott teherautók, a szürke, négyszögletes, otromba hűtőjű teherautók mellett, melyek végeláthatatlan sorban haladtak az út porában, megvilágítva a vezérkari autó fényszóróitól, s mikor már elhagyták őket, s szabadabb levegőre jutottak, Andrés, aki az elülső ülésbe kapaszkodott, úgy érezte, hogy ez a motorkerékpáron való utazás *mucho, mucho*.¹ Még sohasem utazott motorkerékpáron, s most támadásra induló csapatok között kapaszkodtak fel a hegyre, s miközben felkapaszkodtak, már tudta, hogy nem térhet vissza idejében a hídrobbantáshoz. Még jó, ha másnap estére hazavergődhetik ebben a zűrzavarban. Sohasem látott még támadást, nem tudta, milyen előkészületek előzik meg, és elámult a köztársaság hadseregének nagyságán és erején.

¹ *Több a soknál (spanyol).*

Hosszú lejtőre kerültek, mely ismét emelkedőbe ment át, úgyhogy le kellett szállniuk. Kettesben tolták a motorkerékpárt. Baloldalt, a hegytetőn hurok alakban építették az utat, hogy a kocsik meg tudjanak fordulni rajta; nagy kőépület állt mögötte, ablakaiból fények csillantak ki az éjszakába.

- Itt majd megkérdezzük, hogy merre van a főhadiszállás - mondta Gomez. A motorkerékpárt feltolták a nagy kőépülethez, melynek kapujában két őrszem állt. Gomez a falhoz támasztotta a gépet; az ajtó kinyílt, bőrkabátos férfi jelent meg, vállán sürgönytáskával, csípőjén hatalmas Mauser-pisztollyal. Megkereste fal mellett álló motorkerékpárját, ráült, robogva elindult az úton. Gomez megszólította az egyik őrszemet.

- Gomez kapitány vagyok - mondta -, a hatvanötödik zászlóaljtól. Nem tudná megmondani, hol találom meg Golz tábornoknak, a harmincötödik hadosztály parancsnokának a főhadiszállását?

- Itt nem - felelte az őrszem.

- Hát ez mi?

- A *Comandancia*.

- Miféle *Comandancia*?

- Hát a *Comandancia*.

- Ki lakik itt?

- Ki vagy te, hogy ennyit kérdezősködsz? - morogta az őrszem a sötétben. A hegytetőn nagyon tiszta volt a levegő, tágult fénykörrel égtek a csillagok. Andrés, akit már nem zavart többé a por, élesen látott a sötétben. Alattuk, ahol jobbra kanyarodott az út, világosan láthatta a teherautók körvonalait, melyek lassan vonultak az égbolt

csillagos csíkja előtt.

- Rogelio Gomez kapitány vagyok, a hatvanötödik brigád első zászlóaljától, és azt szeretném tudni, merre van Golz tábornok főhadiszállása - mondta.

Az őrszem kinyitotta az ajtót.

- Hívd ide az ügyeletes őrmestert! - kiáltotta.

Ebben a pillanatban nagy vezérkari autó kanyarodott fel az úton a kőépület felé, ahol Andrés és Gomez a káplárra várakozott. Elhaladt mellettük, és megállt a kapu előtt.

A kocsiból hatalmas, öreg férfi lépett ki, fején kissé bőre szabott khakisapkával, amelyet a francia hadsereg *chasseurs á pied*-² viselnek. Kezében térképtáskát tartott, felső kabátja fölé pisztoly volt szíjazva. A kíséretében levő két férfi a nemzetközi brigád egyenruháját viselte.

² *Gyalogos vadászok (francia).*

Franciául beszélt, amit sem Andrés, sem Gomez, az egykori borbély nem értett. Utasította a kocsit vezetőjét, hogy vigye odébb az autót.

De amikor a két másik tiszttel az ajtóhoz jöttek, Gomez tisztán láthatta a fényben és megismerte. Politikai gyűléseken már többször találkozott vele, és gyakran olvasta franciáról fordított cikkeit a *Mundo Obrero*-ban. Megismerte bozontos szemöldökét, vizenyős, szürke szemét, kettős tokáját; Franciaország egyik leghíresebb forradalmi vezetője volt, ő robbantotta ki a francia haditengerészet lázadását a Fekete-tengeren. Gomez tudta, hogy magas politikai tisztséget tölt be a nemzetközi hadosztálynál és nyilván meg tudná mondani, hol keresse Golz hadiszállását. Azt persze nem tudhatta, hogy az idő, a keserűség, a sok politikai és személyi csalódás, s a megghiúsult tervek milyen mély nyomot hagytak ebben az emberben, s hogy milyen veszélyes dolog kérdésekkel zaklatni. Minderről semmit sem tudott, odalépett hozzá, üdvözölte, majd így szólt:

- Massart elvtárs, fontos sürgönyt viszünk Golz tábornokhoz. Nem tudná megmondani, merre találjuk a főhadiszállását? Igen sürgős a dolog!

A megtermett, lomha öregember Gomez felé fordította hatalmas fejét, és végigmérete vizenyős szemével. Még a rossz világításban is sápadtnak, fáradtnak látszott az arca, noha nyitott autón utazott a friss, éjszakában. Arca olyan volt, mintha egy öreg oroszán formálta volna a mancsával mindenféle hulladékból.

- Mit viszel? - kérdezte Gomeztól, erős katalán kiejtéssel. Tekintete Andrésra siklott, majd visszatért Gomezre.

- Jelentést viszek Golz tábornoknak. A főhadiszálláson kell átadnom.

- Honnét küldték a jelentést?

- A fasiszta vonalak mögül - felelte Gomez.

André Massart kinyújtotta kezét a sürgönyért, gyors pillantást vetett a többi okmányra, majd zsebébe tette őket.

- Tartóztasd le mind a kettőt! - utasította az őrmestert. - Motozzátok meg, és hozzátok be őket, ha értük küldök.

Zsebében a jelentéssel belépett a nagy kőépületbe.

Odakünn az őrszobán az örök megmotozták Gomezt és Andrészt.

- Mi lelte ezt? - kérdezte Gomez az egyik őrtől.

- *Está loco* - mondta az őrszem. - Bolond.

- Szó sincs róla! - mondta Gomez. - Fontos politikai személyiség. A nemzetközi hadosztály politikai népbiztosa...

- *A pesar de eso, está loco* - felelte az őrmester. - Mégiscsak bolond. Mit csináltak a fasiszta vonalak mögött?

- A társam guerrillero - mondta Gomez, miközben a katonák megmotozták -, sürgőnyt hozott Golz tábornoknak. Vigyázzatok az okmányaimra. Őrizzétek meg a pénzemet, és ezt a kis puskagolyót is. Ez ütötte az első sebet rajtam Guadarramánál.

- Légy nyugodt - mondta az őrmester. - Ebben a fiókban mindent megtalálsz. Miért nem tölem kérdezted, hol van Golz tábornok?

- Azt akartam. Azért hívott ki az őrszem.

- Közben pedig megjött ez a bolond, és tőle kérdezted meg. Nem szabad tőle semmit sem kérdezni. Bolond. Golz három kilométernyire van innét az erdőben.

- Nem vezethetnél el hozzá?

- Nem. A fejembe kerülne. A bolond elé kell vezetnem benneteket. Különben is nála van a jelentés.

- Nem szólhatnál valakinek?

- Azt megtehetem - mondta az őrmester. - Azonnal szólok az első fontosabb embernek, akivel találkozni fogok. Mindenki tudja róla, hogy bolond.

- Pedig azt hittem róla, hogy fontos személyiség - dörmögte Gomez. - Hogy Franciaország egyik büszkesége!

- Akár, büszkesége, akár nem - mondta a káplár, és Andrés vállára tette a kezét -, kötni való bolond. Az a rögeszméje, hogy agyonlövöti az embereket.

- S tényleg agyonlövöti őket?

- *Como lo oyes* - mondta a káplár. - Több embert öl meg, mint a bubopestis.

Mata más que la pesté bubónica. De nem fasisztákat öl, *qué va!* *Mata bichos raros*. A ritka eseteket kedveli. A trockistákat. Az ellenzékieket.

Andrés mindebből nem sokat értett.

- Mikor az Escorialban voltunk, magam sem tudnám megmondani, hány embert lövöztetett agyon - mesélte a káplár. - Mi vagyunk a kivégző csapata. A zászlóalj tagjai nem akarják agyonlőni saját embereiket, legkevésbé a franciákat. Hogy elkerüljük a nehézségeket, mi hajtjuk végre a parancsot. Sok franciát lőttünk agyon. Belgákat is. Agyonlőttünk már mindenféle nemzetiségű embert. *Tiene manía de fusilar gente*.³ Politikai okokból. Bolond, ha mondom. *Purifica más que el Salvarán*.⁴

³ *Rögeszméje, hogy embereket lövessen agyon (spanyol).*

⁴ *Jobban tisztít, mint a szalvarán (spanyol).*

- Szólsz majd valakinek a jelentés miatt?

- Szólok. Nyugodt lehetsz. Ismerek mindenkit a két brigádnál. Ismerem az oroszokat is, noha ők nemigen tudnak spanyolul. Nem fogjuk megengedni, hogy spanyolokat lövessen agyon ez a bolond!

- Ne felejtkezz el a jelentésről!

- Nem felejttem el, ne félj, elvtárs! Mi már tudjuk, hogyan kell bánni ezzel a

bolonddal. Csak a saját népének árthat, mi már tudunk vele bánni.

- Hozzátok be a két foglyot - hallatszott André Massart hangja.

- *Quereis echar un trago?* - kérdezte a káplár. - Nem akartok valamit inni?

- Miért ne?

A káplár kivett egy üveg pálinkát a pohárszékből, Gomez és Andrés ivott. Ivott a káplár is. Megtörölte a száját a keze fejével.

- *Vámonos* - mondta.

Szájukat, hasukat és szívüket felmelegítette a pálinka; kivonultak az őrszobából, és beléptek a terembe, ahol Massart hosszú asztal előtt ült, az asztalon térkép, kezében piros-kék ceruza. Andrésnak már sok mindenben volt része ezen az éjszakán, de ha az embernek rendben vannak az okmányai - gondolta -, és helyén van a szíve, akkor nem kell félnie a veszélytől. Nemsokára szabadon fogják bocsátani, és folytathatja útját. Az *Inglés* lelkére kötötte, hogy siessen. Azt tudta, hogy a hidrobbantáshoz aligha fog visszatérni, de addig is át kell adnia a sürgönyt, melyet ez az öregember zsebre vágott.

- Álljatok oda - mondta Massart, anélkül hogy felnézett volna.

- Ide hallgasson, Massart elvtárs! - tört ki Gomez, akinek dühét megoldotta a pálinka. - Először egy anarchista tudatlansága tartóztatott fel bennünket, aztán egy bürokrata álmosága. Most meg egy kommunista indokolatlan gyanakvása...

- Fogd be a szád - szakította félbe Massart, anélkül hogy feltekintett volna. - Ez itt nem népgyűlés.

- Massart elvtárs, halaszthatatlanul sürgős az ügy - folytatta Gomez. - Rendkívül fontos.

A káplár és a katona úgy figyelte a jelenetet, mint egy gyakran látott színjátékot, melynek érdekesebb fordulataiban azonban újra és újra örömet leli az ember.

- Minden sürgős - mondta Massart -, és minden fontos. - Rájuk nézett, és felemelte ceruzáját. - Honnét tudjátok, hogy Golz itt van? Nem látjátok be, milyen gyanús, ha valaki a támadás előtt a tábornok iránt érdeklődik? Honnét tudjátok, hogy itt van ez a tábornok?

- Mondd el neki te! - fordult Gomez Andréshoz.

- Tábornok elvtárs - kezdte Andrés, de Massart nem igazította ki a tévedést rangját illetően -, ezt az üzenetet az ellenséges vonal mögött adták ide nekem...

- Az ellenséges vonal mögött? - kérdezte Massart. - Persze, már mondtad, hogy a fasiszta vonalak mögül kerültél ide.

- Egy Roberto nevű *Inglés* adta nekem a megbízást, aki azért jött hozzánk, hogy felrobbantsa a hidat. Érted?

- Folytasd a történetet - mondta Massart. Úgy hangsúlyozta a történet szót, mintha hazugságot értene rajta.

- Az *Inglés* azt mondta, vigyem el az üzenetet Golz tábornoknak. Támadásra készül a hegyek között. Arra kérünk, Massart elvtárs, engedd meg, hogy eljuttassuk hozzá a sürgönyt.

Massart megcsóválta fejét, s Andrésra nézett. De a tekintete keresztülfutott rajta.

Golz! - gondolta boldog hideggleléssel, mint aki arról értesül, hogy egy üzleti ellenfele elpusztult egy gépkocsi-szerencsétlenségénél, vagy pedig egy gyűlölt

versenyhátsérüléstől, akinek becsületessége feddhetetlen, kiderül, hogy sikkasztott. Tehát Golz is! Golz is összeköttetésben van a fasisztákkal! Golz, akit csaknem húsz éve ismer. Golz, aki Lukáccsal együtt elfogta az aranyvonatot Szibériában! Golz, aki Kolcsak ellen harcolt, és Lengyelországban és a Kaukázusban. Igaz, hogy Tuhacsevszkijjel tartott...” de Vorosilovnak is megbízható embere volt. Nem szabad megfeledkezni Tuhacsevszkijről! És még kivel volt jóban? Természetesen Karkovval. És Lukáccsal. A magyarok mind intrikusok. Gyűlölte Gállt. Golz gyűlölte Gállt, ezt ne felejtse el! Jegyezd meg! Golz mindig gyűlölte Gállt, tartsd az eszedben! De Putzot kedvelte. S Duval a vezérkari főnöke! Arról is tudsz, hogy Kopitzot bolondnak nevezte. Ez tagadhatatlan. S most ez a sürgöny a fasiszta vonalak mögül! A fa csak akkor fejlődik, ha megtisztítják a rothadt gyökerektől. Fel kell tárnunk ezeket a gyökereket, és meg kell semmisíteni őket. Ki hitte volna, hogy Golz is áruló! Mindig tudtam, az ember senkiben nem bízhat. Senkiben! Még a saját feleségében sem. Még a testvérében sem. Még a legidősebb bajtársában sem. Senkiben. Soha.

- Vezessétek el őket! - intett az öröknek. - Jól vigyázzatok rájuk!

Az őrmester a katonára nézett. Ez a mostani Massart-féle színjáték nem sok izgalommal kecsegtetett.

- Massart bajtárs - mondta Gomez -, jöjjön meg az esze. Hallgasson rám, becsületes tiszt és megbízható ember vagyok. Át kell adnunk a sürgényt! Bajtársunk áthozta a fasiszta vonalakon, hogy odaadhassa Golz tábornoknak.

- Vigyétek el őket - intett Massart most már nyájasan az öröknek. Sajnálta ugyan őket, mint embertársait, akiket most ki kell végeztetnie. Golz miatt is nyomott volt a kedélye. Ki hitte volna, hogy Golz is! Fel fogja adni az ügyet Varlovnak! Nem, inkább maga viszi el Golzhoz a jelentést, és megfigyeli, miképp viselkedik, amikor kinyitja. Hogyan bízhatnék meg Varlovban, ha Golz is áruló. Nem. Nagyon óvatosnak kell lennem ebben a dologban.

Andrés Gomezhez fordult.

- Ez azt jelenti, hogy nem adja ide a jelentést? - kérdezte hitetlenül.

- Hát nem látod?

- *Me cago en su puta madre!* - mondta Andrés. - *Está loco!*⁵

⁵ *Szarok arra a kurva édesanyjára! - Bolond! (spanyol).*

- Igen - mondta Gomez. - Maga bolond! Bolond, érti, bolond! - Dühösen ordított Massarra, aki a térkép fölé hajolt, kezében vörös-kék ceruzájával. - Hallod-e, te gyilkos örült!

- Vigyétek el őket! - mondta Massart az öröknek. - A bűn az eszüket vette.

Ezt a mondatot az őrmester ismerte már. Többször hallotta ezelőtt is.

- Gyilkos, örült! - ordította Gomez.

- *Hijo de la gran puta* - jegyezte meg Andrés. - *Loco!*

Dühbe gurította ennek az embernek a butasága. Ha bolond, akkor kezeljék bolondként. S engedjék meg, hogy kivegye a jelentést a zsebéből. Ördög vigye ezt az örültet! Nehéz spanyol dühe felborította megszokott nyugalmát és egykedvűségét. Nemsokára teljesen el fogja vakítani.

Massart a térképet tanulmányozva, szomorúan csóválta a fejét, mialatt az örök

kivezették Andrést és Gomezt. Az öröknek jólesett, hogy Massart megkapta a magáét, egyébként azonban csalódást okozott nekik a mutatvány. Sokkal különbeket is láttak már. André Massart nem bánta, ha lepocskondiázzák, hiszen már annyit és olyan sokat szidták és átkozták; sőt, végtelenül sajnálta ezt a két embert és szentül meg volt győződve részvétének őszinteségéről. Utolsó emberi érzése volt ez talán.

A térkép fölé hajolt, a térkép fölé, melyet nem értett, a fehér foltok és vékony vonalak fölé, melyek úgy hatottak rá, mint egy-egy értelmetlen pókháló. A magaslatokat és a völgyeket méregette, de sohasem értette meg, miért fontos az a völgy. A vezérkarnál azonban, ahol mint politikai népbiztosnak döntő szava volt, ujjának egy biztos mozdulatával egy megszámozott, barna foltra mutatott a zöld foltok között, melyeket a folyók medrét követő utak vékony hálója vett körül, és így szólt:

- Ez a gyenge pontjuk!

Gáll és Kopitz, a nagyravágyó politikusok természetesen csatlakoztak véleményéhez, és később százával pusztultak el a hegy oldalán azok, akik sohasem látták a térképet, és csak közvetlenül a támadás előtt hallottak arról a magaslatról, amelyet el kellett foglalniuk; legtöbbször a bozótban elrejtett gépfegyverek állították meg őket, de a kitűzött célt sohasem sikerült elfoglalniuk. Ha Massart Golz vezérkarában a térképre bökött az ujjával, a sebhelyes fejű, sápadt arcú tábornok arcizmai megrándultak, és így szólt magában:

Legszívesebben agyonlövetnélek, André Massart, mielőtt ronda szürke ujjadat a térképemre teszed! Nyeljen el a pokol mindazokért, akik meghalnak, mert olyasmibe ártod bele magad, amihez nem értesz. Átkozott legyen a nap, melyen traktorgyárat, falvakat és szövetkezeteket neveztek el rólad, úgyhogy most már valóságos politikai jelkép lettél, amelyet nem lehet kikezdeni. Menj és tisztelj meg másokat rosszhiszeműségeddel, leleplezéseiddel, hóhérkodásaiddal, de az én vezérkaromat hagyd békén! Ehelyett azonban Golz tábornok hátrahúzódott Massart mu-tatóujjától, vizenyős, szürke szemétől, szürkésfehér bajuszától, szájszagától, és ezt mondotta:

- Igen, elvtárs! Én értem az ön álláspontját, de tévesnek találom, és nem értek egyet vele. Ha akarja, feljelenthet. Pártkérdést csinálhat belőle, ahogyan mondani szokta. Mégsem értek egyet önnel.

Itt ült tehát André a térkép előtt, feje fölött egy villanykörtével, a szemébe eső, túlságosan bőre szabott sapkával, a támadásra vonatkozó parancsokat tanulmányozva, mint egy fiatal katonatiszt a vezérkari iskolában. Tevékeny részt vett a háborúban. Úgy vélte, joga van csapatokat vezényelni; akármikor közbeléphetett, és meggyőződése volt, hogy fölötte hasznos munkát végez. Így ült, zsebében Robert Jordan sürgönyével, mialatt Gomez és Andrés az őrszobában várakozott. Robert Jordan pedig az erdőben feküdt a híd fölött.

Persze kétséges, vajon sikerül-e Andrés küldetése, ha André történetesen nem lép közbe. Az arcvonalon már senkinek sem volt elég hatalma ahhoz, hogy elhalássza a támadást. Túl régen dolgozott már a gép ahhoz, hogy hirtelen meg lehessen állítani. A hadműveleteket nehéz elindítani, de ha már mozgásba lendültek, megállításuk ugyanolyan nehéz, mint az elindításuk.

Az öregember szemébe csüngő sapkájával még mindig az asztalnál ült, a térkép

előtt, amikor kinyílt az ajtó, és belépett Karkov, az orosz újságíró, két másik oroszral, akik polgári ruhát, bőrkabátot és bőrsapkát viseltek. Az őrmester kelletlenül csukta be mögöttük az ajtót. Karkov volt az első felelős ember, aki aznap az útjába akadt.

- Tovariss Massart - mondta Karkov udvariasan fölényes hangján, és rossz fogait kimutatva, elmosolyodott.

Massart felállt. Nem szerette Karkovot. De Karkov a Pravdától jött és közvetlen kapcsolatban volt Sztálinnal, tehát egyike Spanyolország legszámottevőbb embereinek.

- Tovariss Karkov - mondta.

- A támadást készíti elő? - kérdezte Karkov szemtelenül, fejével a térkép felé intve.

- Csak tanulmányozom - felelte Massart.

- Maga támad, vagy Golz? - kérdezte Karkov.

- Én csak politikai biztos vagyok - közölte Massart.

- Nem - felelte Karkov. - Túl szerény! Maga igenis tábornok. Van katonai térképe és tábori látcsöve. Valaha tengernagy is volt, ugye, Massart.

- Csak tűzmester - felelte Massart.

Ez hazugság volt. Magasabb rangot töltött be a lázadás idején, de már önmagával is elhitette, hogy csak tűzmester volt.

- Úgy látszik, rosszak az értesüléseim - mondta Karkov. - Mint minden újságírónak.

A két másik orosz nem vett részt a társalgásban. Massart vállá fölött a térképet figyelték, és időnként néhány megjegyzést tettek anyanyelvükön. Massart és Karkov franciául beszélgetett.

- Nem szeretném, ha téves hírek kerülnének a Pravdába - mondta Massart. Így akart visszavágni, hogy ismét ő kerekedjék felül. Karkov mindig zavarba hozta. Legjobban a francia *dégonfler* szó fejezi ki azt az érzést, amely jelenlétében elfogta. Ha Karkovval beszélt, sohasem tudott arra gondolni, hogy ő, André Massart milyen fontos helyet tölt be a francia kommunista párt központi bizottságában, s hogy sérthetetlen. Karkov akkor harapott bele, amikor kedve szottyant rá.

- Rendszerint ellenőrzöm a híreket, mielőtt a Pravdába kerülnének - mondta Karkov. - Nagyon lelkiismeretes vagyok, ha a Pravdáról van szó. Mondja csak, Massart elvtárs, nem hallott valamilyen jelentésről, melyet a Segoviánál dolgozó partizánok küldtek Golz tábornoknak? Egy Jordan nevű amerikai elvtársunk van ott. Az a hír járja, hogy a fasiszta vonalak mögött összeütközésre került sor. Valószínűleg küldött erről jelentést Golznak.

- Amerikai? - kérdezte Massart.

Andrés egy *Inglés*-ről beszélt. Nyilván azonos ezzel. Szóval, mégis tévedett, miket beszélnek ezek a szamarak.

- Amerikai - nézett rá Karkov megvetően. - Fiatal amerikai, akinek politikai képzettsége még meglehetősen kezdetleges, de jól tud bánni a spanyolokkal, és kitűnő partizán. Adja ide a jelentést, Massart. Eleget késett már enélkül is.

- Miféle jelentést? - kérdezte Massart.

Ostoba kérdés volt, jól tudta. De nem merté bevallani tévedését, és késleltetni akarta a megaláztatás pillanatát.

- A menlevelet is - morogta Karkov a fogai között.

André Massart a zsebébe nyúlt, és letette a jelentést az asztalra. Egyenesen Karkov szeme közé nézett. Úgy van, tévedett, és már nem teheti jóvá tévedését, de a megaláztatást nem tűri el.

- A menlevelet is - mondta Karkov halkán.

Massart letette a sürgöny mellé.

- Örmester elvtárs! - kiáltotta Karkov spanyolul.

Az örmester kinyitotta az ajtót és belépett. Gyors tekintetet vetett André Massarra, aki úgy nézett rá, mint egy öreg vaddisznó, melyet már bekerítettek a kutyák. Nem volt semmi félelem az arcán, és semmi megaláztatás, csak a düh látszott rajta. Jól tudta, hogy ezek a kutyák őt nem marhatják meg.

- Add át ezt a két bajtársnak, akik az örszobán várakoznak, és utasítsd őket Golz tábornok főhadiszállására - mondta Karkov. - Épp eleget késtek már.

Az örmester kiment, Massart utánanézett, majd Karkovra pillantott.

- Tovaris Massart - mondta Karkov -, majd meglátjuk, hogy tényleg oly sérthetetlen-e?

Massart merőn ránézett, és nem válaszolt.

- Nehogy eszébe jusson bosszút állni az örmesteren - folytatta Karkov. - Nem az örmester tehet róla. Én vettem észre azt a két embert az örszobán, s nekem mondták el, hogy mi a bajuk. (Ez hazugság volt.) - Azt hiszem, az emberek szívesen panaszoznak nekem bajaikat. - (Ez igaz volt, noha ezúttal az örmester közlékenységének köszönhette értesülését. Karkov azonban rendületlenül hitt abban, hogy az emberek bizalommal vannak hozzá, és megbecsülik közbenjárását. Ebben az egy kérdésben nem ismert tréfát.)

- Odahaza még Azerbajdzsánból is megírják nekem a Pravdához, ha valami visszaélés történt. „Karkov segíteni fog rajtunk” - mondják.

Massart arcán csak düh és undor látszott. Egy gondolat foglalkoztatta: vajon Karkov ártani fog-e neki?

- Itt ugyan másról van szó - folytatta Karkov -, de most is ugyanaz az elv érvényesül. Majd meglátjuk, vajon tényleg oly sérthetetlen-e, Massart! Nem tudom, nem kell-e majd megváltoztatnunk a traktorgyár nevét.

André Massart a térképre pillantott.

- Mit jelentett a fiatal amerikai? - kérdezte Karkov.

- Nem olvastam el - felelte André Massart. - *Et maintenant fichez - moi la paix!*⁶

⁶ *Most pedig hagyjon békén! (francia).*

- Helyes - felelte Karkov. - Nem zavarom tovább katonai tanulmányaiban.

Kilépett a teremből, és bement az örszobára. Andrés és Gomez már elindult; megállt a küszöbön, s felnézett a hegyekre, melyek most bontakoztak ki a hajnal szürke homályából. „Oda kell eljutnunk - gondolta. - Épp ideje!”

Andrés és Gomez a motorkerékpáron ült, mely nyílegyenest száguldott a hágót megülő vastag, szürke ködben. Aztán hirtelen lassított, farolt, majd megállt; hosszú,

lejtős út aljában találták magukat, melynek bal oldalán fenyőgallyakkal álcázott tankok álltak. A fák közt katonák pihentek, Andrés hordágyakat cipelő embereket is látott. Jobboldalt három vezérkari autó állt a fák alatt; oldalukat és tetejüket fenyőgallyak takarták.

Gomez az egyik kocsi mellé tolt a motorkerékpárját. Egy fenyőfához támasztotta és megszólította a kocsi mellett ülő vezetőt, aki hátával a fa törzsének dült.

- Elvezetlek hozzá! - mondta a vezető. - Fektesd a motort a földre, és takard le! Egy halom levágott faágra mutatott.

A napfény már átvilágított a fenyőfák ágain. Gomez és Andrés a vezető mögött egy magaslatra ért, közvetlenül egy fedezék bejáratához, melynek tetejéről táviróhuzalok indultak a lejtő fái felé. Vicente, a vezető, bement, ők odakünn maradtak, és Andrés megcsodálta a fedezéket, melynek csak nyílása látszott kívülről, és mégis oly tágas és magas volt belül, hogy az embernek nem kellett lehajtani a fejét a szemöldökfánál.

A kocsivezető kijött.

- Szemlére ment. A támadás előkészületeit vizsgálja felül - mondta. - Átadtam a vezérkari főnökének, aláírta helyette. Itt van.

Átnyújtotta Gomeznek a borítékot. Gomez átadta Andrésnak, aki jól megnézte, aztán ingébe rejtette.

- Hogy hívják azt, aki aláírta? - kérdezte.

- Duvalnak - felelte Vicente.

- Helyes - mondta Andrés. - A három közül az egyik, akiknek átadhattam.

- Várjuk meg a választ? - kérdezte Gomez Andrését.

- Jó volna! Ámbár a jóisten tudja, hol fogom megtalálni az *Inglést* meg a többieket a robbantás után.

- Gyertek, maradjunk együtt, amíg vissza nem tér a tábornok - mondta Vicente.

- Adok nektek egy kis kávé. Éhesek vagytok, mi?

- Mennyi tank! - kiáltotta Gomez.

Sárszínűre festett, fenyőgallyakkal álcázott tankok mellett haladtak el. Negyvenöt milliméteres ágyúik vízszintesen nyúltak ki az ágak alól. Bőrkabátos vezetőjük és tüzeik hátukkal a fák törzsének támaszkodva a földön pihentek.

- Ez csak a tartalék - mondta Vicente. - Ezek a csapatok itt mind tartalékban vannak. Azok, akik a támadást kezdik, már felmentek.

- Sokan lehetnek! - jegyezte meg Andrés.

- Sokan - bólintott Vicente. - Egy teljes hadosztály.

A fedezékben Duval, bal kezében Robert Jordan sürgönyével, a karóráját nézte. Már négyszer olvasta el a sürgönyt, s az izzadság minden alkalommal újra kiverte a hónalját, homlokát. Felemelte a telefonkagylót.

- A Segovia-állást. Már elment? Kérem az Ávila-állást!

Letette a telefont. Hiába. Már két zászlóaljjal beszélt, Golz már túlhaladt rajtuk, s e pillanatban úton van egy megfigyelőállomás felé. Felhívta a megfigyelőállomást, oda még nem érkezett meg.

- Kérem az egyes repülőket! - mondta Duval, hirtelen magára vállalva minden

felelősséget. Magára vállalja a felelősséget, lefújja a támadást. Le kell állítani, ha nem üthetnek rajta meglepetésszerűen az ellenségen, amely már várja a támadást. Nem lehet! Kész gyilkosság lenne. Nem lehet! Nem szabad! Lőjék agyon, ha úgy tetszik! Felhívja a repülőteret, és letiltja a bombázást. De hátha csak tehermentesítő támadásról van szó? Hátha fontos feladatokat hiúsít meg? Nem szokás közölni, hogy tehermentesítő támadásról van-e szó.

- Töröljék a repülőgépekre vonatkozó parancsot. Kérem a 69. megfigyelőállomást!

Már kezében tartotta a telefonkagylót, amikor meghallotta az első repülőgépek zúgását.

Ebben a pillanatban kapta meg az összeköttetést a megfigyelőállomással.

- Igen - mondta Golz nyugodtan.

Kényelmesen ült, hátával egy homokzsáknak, lábával egyik sziklának támaszkodott; cigaretta lógott alsó ajkáról, beszéd közben minduntalan hátra-hátra nézegetett. Láta az ék alakban repülő ezüstszerű gépeket, melyek épp akkor bukkantak fel a hegylánc mögött. Láta őket, amint megcsillant rajtuk a napfény. A légcsavarok világos köreit is látta.

- Igen - szólt a telefonba; franciául beszélt, mert Duval volt a vonalnál. - *Nous sommes foutus. Oui. Comme toujours. Oui. Oui. C'est dommage.*⁷ Most már mindegy, már késő.

⁷ *Beadtak nekünk. Igen. Mint mindig. Igen. Igen. Kár! (francia).*

Büszkén figyelte a közeledő gépeket. „A mi gépeink - gondolta. Hajón érkeztek meg a Fekete-tengerről, a Dardanellákon és a Földközi-tengeren át; Alicantéban rakták ki, állították össze és próbálták ki őket, és most itt repültek a feje fölött, alacsonyan, V alakban, ezüstösen csillogva a reggeli napfényben, hogy ledobják terhüket, és előkészítsék az utat számukra.”

Golz tudta, hogy mihelyt átértek a hegyek túlsó oldalára, lehajítják bombáikat, amelyek levegőben vergődő delfinekre hasonlítanak. És tüstént füst- és porfelhőbe burkolóznak a hegytetők, és eltűnnek egyetlen hatalmas gomolyagban. Aztán elindulnak a tankok, felfelé kapaszkodva a lejtőkön, és nyomukban a két zászlóalj. Ha sikerül a meglepetés, ellenállás nélkül haladhatnak előre, és megtisztíthatják a vidéket; nagy segítség a tank, mely előretör, majd visszafordul, hogy tüzével fedezze a támadókat, így történt volna, ha nem akad áruló, és ha mindenki teljesíti a parancsot.

Előttük nyúlt el a két hegyoldal, már útrakészen állottak a tankok, és a két zászlóalj is kitörni készült az erdőkből. És már jöttek a repülőgépek. Minden előkészület megtörtént.

S mialatt a repülőgépeket figyelte, hirtelen elszorult a gyomra. Jordan jelentéséből telefonon megtudta, hogy már nincs senki a magaslatokon. Valószínűleg visszavonultak egy kissé, szűk lövészárkaikba, hogy megmeneküljenek a bombaszilánkoktól, és ha a repülőgépek elvonultak, visszatérnek gépfegyvereikkel és tankelhárító ágyúikkal, melyeket Jordan látott az úton. De a repülőgépek fülsiketítően közeledtek, s miközben figyelte őket, tovább beszélt a telefonba.

- Nem. *Rien a faire. Rien. Faut pas penser. Faut accepter.*⁸

Büszkén figyelte a repülőgépeket, és már tudta, hogyan végződik a támadás, és hogyan végződhetett volna, s úgy folytatta, mintha a volna valóra válhatna:

- *Bon. Nous ferons notre petit possible!*⁹ - és letette a kagylót.

⁸ *Semmit sem tehetünk. Semmit. Nem kell gondolkozni. El kell fogadni (francia).*

⁹ *Jó! Megtesszük azt a keveset, amit megtehetünk (francia).*

De Duval már nem hallotta. Az asztalnál ült, kezében a kagylóval, a gépek zúgására figyelt, és arra gondolt, hogy most az egyszer talán felrobbannak a bombák, most az egyszer talán sikerül az áttörés, most az egyszer talán megkapja a kért tartalékokat, most az egyszer talán szerencsájük lesz. Kezdjünk neki. Gyerünk. Gyerünk. A nagy zúgás szinte megsüketítette gondolatait.

43

Robert Jordan a hegyoldalon a fenyőfa törzse mögött feküdt, közvetlenül az út fölött, és a hajnalt figyelte. Szerette a napnak ezt az óráját; úgy érezte, mintha testében is lassan elterjedne a felkelő nappól áradó fény; körös-körül elsötétülnek a tárgyak, kivilágosodik a síkság, a fények, melyek az éjszakában világítottak, elsárgulnak, majd teljesen elsápadnak a nappal közeledtével. Az alatta álló fenyők élesen kibontakoztak a homályból, jól láthatta barna körvonalait; odalent köd úszott az úton. Harmat lepte be teste alatt az erdő puha talaját; könyöke besüppedt a tülevelek simaságába. Odalent, a folyó ágyából emelkedő ködön át megpillantotta a híd vasszerkezetét, kétoldalt az örök faházikóival. Pókháló vékonyságúnak látszott innét a kis vasszerkezet a folyó fölött.

Már az őrszemet is látta faházikójában. Háttal állt feléje, köpenye felett csillogott az acélsisak; épp a kályha serpenyője fölé hajolt, s a kezét melengette. Robert Jordan világosan hallotta a folyó zúgását a messzi sziklák között. Az őrszem bódéjából vékony füst szállt az ég felé.

Órájára pillantott. Vajon Andrés eljutott-e Golzhoz? Ha fel kell robbantanunk a hidat, jó volna meglassítani az időt, hogy jobban érezhessük múltását. Vajon sikerült-e Andrásnak? És ha sikerült, vajon leállítják-e a támadást?... lesz-e idejük leállítani? *Qué va!* Ne törődj vele! Vagy leállítják, vagy nem állítják le. Harmadik eset nincs. Talán sikerül. Golz azt mondta, sikerülhet. Lehetséges. Miért gondolkozol mindig a győzelmen? Olyan sokáig voltatok defenzívában, hogy most már el sem tudjátok képzelni az ellenkezőjét. Igen ám, de azóta ide is megérkeztek a tankelhárító ágyúk. És megérkeztek a repülőgépek. Ne légy naiv. Viszont azt se felejtse el, hogy itt hosszú időre leköthetjük a fasisztákat. Addig nem törhetnek rá más országra, amíg velünk nem végeztek, márpedig velünk nem végeznek. Ha a franciák csak annyit segítenek, hogy a határt nyitva hagyják, és ha Amerikából repülőgépeket kapunk, akkor soha nem végeznek velünk. Ha csak egy csöpp segítséget kapunk, már akkor sem. Ez a nép, ha fegyvere van, örökké küzd.

Nem, a győzelemre nincs remény évekig! Ez is tehermentesítő támadás lesz csupán, ne sokat várj tőle. De hátha sikerül áttörnünk állásaikat? Ez az első nagy

támadásunk. Mégis, mi történik, ha sikerül? Ne várj túl sokat tőle - mondta magának. - Gondolj arra, mi mindent láttál felvonulni az úton. Megtettél minden tőled telhetőt. Talán lesznek egyszer hordozható, rövidhullámú adóállomásaink is. Egyszer! Most csak arra figyelj, hogy jól végezd el a dolgodat.

A mai nap csak egy az elkövetkező számtalan nap közül. De hogy mi történik a jövő számtalan napjain, az talán épp a mai naptól függ. De nagy gondolataid támadnak már kora reggel! - torkolta le magát. - Azzal törődj, amit az orrod előtt láatsz!

A két köpenyes, acélsisakos embert nézte, akik felbukkantak az út kanyarulatánál, és elindultak a híd felé, vállukra vetett puskával. Egyikük megállt a híd túlsó végén, és eltűnt az őrházban, a másik lassú, lomha léptekkel átjött a hídon. A híd közepén megállt, leköpett a mélységbe, majd átjött az innenső oldalra, ahol az itteni őr néhány szót váltott vele, aztán ez indult el a híd másik vége felé. A felváltott őr gyorsabban ment, mint a másik (valószínűleg már szomjazik egy kávéra - gondolta Robert Jordan), de ő is leköpett a mélységbe.

„Talán babona - gondolta Robert Jordan. - Talán nekem is le kell köpnöm. Nem. Nem hiszem, hogy valami nagy haszna lenne. Nem hiszem, hogy sokat segítene. Innen kell bebizonyítanom, hogy nem segít rajtuk.”

Az új őrszem bement az őrházba és leült. Szuronyos puskáját a falnak támasztotta. Robert Jordan elővette távcsövét, és addig forgatta, amíg a híd szürkésre festett teste ki nem bontakozott szeme előtt. Aztán az őrház felé irányozta látcsövét.

Az őrszem a falnak támaszkodva ült. Sisakját felakasztotta, arcát tisztán látni lehetett a reggeli világosságban. Robert Jordan megismerte a férfit, akit két nappal ezelőtt látott, ugyanazt a kötött sapkát viselte. És még nem borotválkozott meg. Arca beesett, pofacsontjai előreugrottak, bozontos szemöldöke összenőtt. Álmosnak látszott, Robert Jordan látta, hogy ásít. Elővette dohányszelencéjét, és cigarettát sodort. Egy ideig hiába próbálkozott öngyújtójával, végül is zsebre vágta, a kályhához lépett, lehajolt, belenyúlt, kivett belőle egy izzó széndarabot, meggyújtotta cigarettáját, majd visszadobta a parazsat a kályhába.

Robert Jordan Zeiss-távcsövével figyelte arcát, mialatt az a bódé falának támaszkodva cigarettáját szívta. Aztán visszatette távcsövét a zsebébe.

Többet nem nézem - mondta magában.

Hasmánt fekvé figyelte az utat, és megpróbált nem gondolni semmire. Alatta egy mókus mozgott egy fenyőfán, azt figyelte. A mókus lekúszott a fa törzsén, megállt, hátrafordult, ránézett. Szeme csillogott az izgalomtól, farkával szaporán csapkodott. Hosszú ugrásokkal egy másik fa felé tartott. Már rajta volt a törzsén, mikor még egyszer visszapillantott Robert Jordanra, majd eltűnt szeme elől. Később újból meghallotta motozását a fenyőfa egyik magasabb ágán: laposan elterülve az egyik faágon, büszkén lóbálta farkát.

Robert Jordan a fák törzse között ismét az őrház felé nézett. Szerette volna zsebébe dugni a mókust, valamilyen élőlényre vágyott. Senki nem tudja, milyen magányos ilyenkor az ember. Én tudom. Remélem, a nyulacska ép bőrrel fog kikerülni a kalandból. De elég ebből. Persze. Remélem, remélem és kész. Hogy sikerül a robbantás, és hogy megmenekül. Úgy van, ez a legnagyobb vágyam.

Ott feküdt, s az útról és az őrszem házikójáról a távoli hegyekre emelte tekintetét. „Ne gondolj semmire” - mondta magában. Nyugodtan feküdt, a közeledő reggelt figyelte. Szép, kora nyári reggel volt, gyorsan virradt. Motorkerékpáros tűnt fel az úton, bőrkabátban és bőrrel bevont sisakkal, géppisztoly az oldalán; átbogott a hídon, és eltűnt az út kanyarulatában. Mentőautó futott a hídra, majd az útra kanyarodott. Ennyi történt. Beszívta a fenyőfák illatát és a folyó zúgását figyelte; tisztán és szépen bontakozott ki a híd a reggeli fényben. Ott feküdt a fenyőfa mögött, bal karján a géppisztoly, és nem nézett többé az őrszem házára. Már-már úgy érezte, ilyen gyönyörű májusi reggelen nem történhetik semmi baj, és ekkor hirtelen meghallotta a bombák robbanását.

Mikor meghallotta a robbanást, melynek hangját mennydörgésszerűen verték vissza a hegyek, mélyet lélegzett, és felemelte fegyverét. Bal karja elzsibbadt súlyától, ujjai elgémberedtek.

Az őrházban ülő férfi a robbanások hangjára felállt. Robert Jordan látta, hogy felveszi fegyverét, és hallgatózva kilép a házikóból. Megállt a napsütötte úton, a kötött sapka félrecsúszott fején, mosdatlan arcán megcsillant a napfény, mialatt az égre bámult, ahol már feltűntek a bombázók.

Tiszta volt a levegő, Robert Jordan jól láthatta a férfit, aki az úton állt, s az égre bámult. A nap épp rásütött.

Robert Jordan lélegzete elakadt, mintha acélhuzalok szorították volna körül a mellét. Aztán erősen könyökére támaszkodott, szeméhez emelte a fegyvert, a férfi mellére irányította, és óvatosan megnyomta a ravaszt.

Megérezte a fegyver gyors, könnyed lökését a vállán. Az őrszem meglepetten bámult az erdő felé, majd térdre bukott, és arccal lefelé zuhant az útra. Puskája mellette hevert, egyik ujjá a ravaszt fogta. A puska párhuzamosan feküdt az úttal. Robert Jordan a földön fekvő embertől a híd felé pillantott, a másik őrházra. Nem láthatta a másik őrszemet, ezért jobb felé nézett, ahol Agustín rejtőzött. Meghallotta Anselmo lövését, a lövés sokáig visszhangzóit a szakadéokban. Újabb lövés csattant.

A második lövés után kézigránatok robbantak, előbb a híd túlsó sarkában, aztán az út bal oldalán. Puska lövések dörrentek az úton, odalent Pablo lovassági géppisztolya köp-köp-köp-köp-ködött a gránátrobbantások közepette. Most megpillantotta Anselmót, aki a másik hídfő felé közeledett. Vállára kapta fegyverét, felragadta a fenyőfa mellett fekvő két nehéz csomagot. Olyan súlyosak voltak, hogy azt hitte, leszakad a háta, imbolyogva szaladt le a lejtőn az út felé.

Futás közben meghallotta Agustín hangját:

- *Buena caza, ¹ Inglés, buena caza.*

¹ *Ez volt aztán a zsákmány! (spanyol).*

Jó vadászatot! A fenét jó vadászat - gondolta, s máris meghallotta Anselmo puskáját a híd másik végén. Megkerülte a földön fekvő testet, és a híd felé szaladt, kezében a súlyos csomagokkal.

Az öreg, karabélyát kezében tartva, feléje rohant.

- *Sin novedad* - kiáltotta. - Semmi baj. *Tuve que rematarlo.* Végeznem kellett vele.

Robert Jordan letérdelt a híd közepén, és kibontotta csomagjait. Látta, hogy Anselmo arcán könnyek folynak végig a szürke borosta közt.

- *Yo maté uno tambien.* Én is megöltem egyet - mondta Anselmónak. - Fejével az őt felé intett, amelyik az úton feküdt a híd végében.

- Igen - mondta Anselmo -, meg kell ölnünk őket, és meg is öljük őket.

Robert Jordan bemászott a híd vasszerkezete közé. A gerendák hidegek és nedvesek voltak a harmattól; óvatosan mászott, a nap a hátára sütött, tisztán hallotta a víz zúgását, hallotta a lövöldözést az úton és a felső őrszemnél. Izzadt, pedig nagyon hideg volt a híd alatt. Karján egy köteg acélhuzalt tartott, csuklójáról csípőfogó csüngött alá, szíjon.

- Add ide egyenként a csomagokat, *viejo* - mondta Anselmónak. Az öreg áthajolt a híd korlátján, s lenyújtotta a robbanóanyag négyszögletes tömbjeit. Robert Jordan felnyúlt értük, és szorosan egymáshoz kötötte őket.

- Az ékeket, *viejo*, add ide az ékeket!

A frissen faragott ékek illata megcsapta az orrát. Mialatt gyors, ügyes mozdulatokkal, mint egy orvos összekötözte a robbanószer tömbjeit, lövések hallatszottak alulról, az útról, majd gránátok robbantak; robbanásuk elnyomta az örvénylő víz zúgását. Újra csend lett.

„Mi történt?” - gondolta.

„Még mindig lövöldöznek az úton, a felső őrhely vidékén. Túl sokat lövöldöznek” - gondolta, mialatt rákötötte a kézigránátokat a tömbök két oldalára, s a drótot a rovátkákba illesztette, hogy jobban tartsanak. Fogójával összezsavarta, aztán kipróbálta, elég szoros-e a drót. Még egy éket vert alája, mely az acélszerkezet aljához szorította az egészet.

- A másik oldalra, *viejo* - kiáltott fel Anselmónak, mialatt átbújt a gerendázaton. Mint valami marha Tarzán egy acélgerendából álló erdőben - gondolta. Mikor a sötétből újra kijutott az örvénylő folyó felé, megpillantotta Anselmo arcát. - Rokonszenves arc - gondolta. - Hála Istennek, már nem sír. Az egyik oldallal már elkészültünk. Most jön a másik. És akkor kész is. Ettől az égbe száll. Gyerünk! Ne légy izgatott. Gyorsan és pontosan dolgozz. Ne hamarkodd el. Ne próbálj gyorsabban elkészülni, mint ahogy lehet. Most már semmit sem veszthetsz. Senki sem tud megakadályozni abban, hogy felrobbantsd az egyik oldalt. Milyen hideg van itt. Mintha borospincében volna az ember. Nagyszerű híd ez, jobbat álmodni sem lehetne. Szegény öreg, nagyon megtörte az eset. Ne dolgozz gyorsabban, mint ahogy tudsz. Bár már véget érne ez a lövöldözés.

Adj még néhány éket, *viejo*!

Nem tetszik nekem ez a lövöldözés. Úgy látszik, Pilar bajba került. Valamilyik őrszem észrevette. Talán a fűrészmalom mögül lövöldöznek. Még mindig. Úgy látszik, a fűrészmalomban is vannak. A fűrészpor is megnehezíti a dolgot. Ha szorosan áll a fűrészpor, nagyon jó fedezék. Sok fűrészpor lehet ott. Pablóéknál, úgy látszik, csend van. Valószínűleg egy autó vagy egy motorkerékpár járt arra. Isten ments, hogy páncélautó, vagy tank jött volna. Gyerünk, folytasd. Dolgozz olyan gyorsan, ahogy csak lehet, ékeld fel erősen, és kötd meg gyorsan. Fogadni merek, hogy az a bűdös

bestia rá se ránt az egészre ott a fűrészmalomnál. Ez a Pilar. Ugyan mit tudni? Rá sem ránt, amíg a legyet be nem kapja, mint a többiek. A hangokból ítélve ugyancsak nagy bajban lehet odafenn!

Kihajolt a napfénybe, és felnyújtotta kezét, hogy átvegye Anselmótól a robbanóanyagot; fejével a zuhogó víz felett csüngött, a lövöldözés még egyre erősödött az úton, újból hallatszottak a gránátok robbanásai.

- Úgy látszik, megrohamozták a fűrészmalmot.

Szerencse, hogy tömbökben hoztuk az anyagot, és nem darabokban, így jobban el lehet helyezni. Bár volna gyutacsom, és bár megvolna a jó öreg robbantódobozom! Az a gazember a folyóba dobta. Na nem baj, mert beadott ennek a lenti őrségnek.

- Még adj, *viejo*.

Jól dolgozik az öreg. Kényelmesen elhelyezkedett odafönt. Nagyon a lelkére vette, hogy le kellett lőnie az őrszemet. Nekem is fájt, de nem gondolok rá. Meg kellett lenni. De Anselmo egészen belerokkant. Ismerem ezeket a lelki rokkantakat. Azt hiszem, sokkal kevesebb lelkifurdalása van az embernek, ha önműködő fegyverrel lő le valakit. Más. Az első érintés után a gép végzi a munkát, nem pedig te. Hagyd ezeket a gondolatokat máskorra. Jó filozófus fejed van, öreg Jordan! Tempó, Jordan, tempó! Így kiabált a nézőközönség az iskolai labdarúgó-mérkőzésen. A Jordan sem sokkal nagyobb, mint ez a folyó itt. Természetesen, csak a forrásnál. Jó itt a híd alatt, valósággal otthon érzi magát az ember. Rajta, Jordan, embereid meg magad. Nem babra megy ez, Jordan! Érted, nem babra. Nézz át a másik oldalra. *Para qué?*² Nemsokára hült helyed lesz itt, de a hídnak is. Amerre a Majna megy, arra megy a nemzet. Amerre a Jordán megy, arra mennek az izraeliták. Vagyis a híd. Amerre a Jordan megy, arra megy a híd is. Vagyis pont fordítva, de mindegy.

² *Minek? (spanyol).*

- Még adj, Anselmo - szólt fel.

Az öreg bólintott.

- Mindjárt kész! - mondta Robert Jordan, és az öreg ismét bólintott.

Befejezte a gránátok összekötözését. Több lövés nem hallatszott az útról, megint hallani lehetett a folyó zúgását. Lenézett és megpillantotta a fehér tajtékot a kövek körül, valamivel távolabb pedig egy csendes, fodros vizű öblöt, ahol egy leesett ék keringett egy örvényben. Egy pisztrángot is látott, épp kidugta a fejét, s egy legyet kapott be, majd kört írt le a víz színén, nem messze a lehullott éktől. Mikor a drótot összecsavarta a harapófogóval, megpillantotta a zöld hegyet és a lejtőt. - Három nappal ezelőtt még barna volt - gondolta.

A híd alatti homályból kihajolt a tűző napfénybe.

- Add ide a nagy huzaldrótot! - kiáltotta.

Az öreg odaadta.

Az isten szerelmére, ne kösd oly lazán. Ezzel fogjuk megrántani. Úgy helyezte el a kézigránátokat, hogy oldalt kerüljenek, és az emeltyűknek legyen helyük a mozgáshoz, ha megrántják a drótot. A rövidebbik drótot az egyik gyűrűhöz kötözte, aztán egybekapcsolta a hosszabbik huzallal, mely a külső kézigránát gyűrűjéhez futott; kiegyenesítette a tekercset, megkerült egy merevítő rudat, majd az egész csomót

felnyújtotta Anselmónak.

- Tartsd óvatosan! - mondotta.

Felmászott a hídra, átvette a köteget az öregtől, majd a hídfő felé szaladt, ahol az őrszem feküdt. Minél gyorsabban legombolyítani a köteget!

- Hozd a zsákokat - kiáltott vissza, mialatt az út felé hátrált. Aztán megállt, és vállára vette a géppisztolyt.

Gombolyítás közben pillantotta meg azokat, akik most tértek vissza a felső őrhelyről.

Csak négyen voltak. De nem figyelhetett rájuk, vigyáznia kellett, hogy egyenesen fusson a huzal, bele ne akadjon valahol a híd szerkezetébe. Eladio nem volt közöttük.

A hídfőig vezette a huzalt, ott áthurkolta az utolsó merevítő rúd körül, majd végigfutott az úton, és egy mérőföldjelző kőnél megállt. Levágta a drótot, és átadta Anselmónak.

- Tartsd ezt, *viejo* - mondta -, és gyere velem vissza a hídra. Engedj utána, míg mérsz. Különben hagyj, majd én!

A hídon kiegyenesítette a drótot, elsimította rajta a hurkokat, majd harántirányban áthúzta a hídon, és visszaadta Anselmónak.

- Menj vissza ezzel addig a kőig - mondta. - Tartsd lazán, de biztosan. Ne húzd erősebben! Ha megrántod, felrobban. *¿Comprendes?*³

³ *Érted? (spanyol).*

- Igen.

- Ha meghúzod, erősen húzd. És egy irányba!

Mialatt beszélt, az utat figyelte, Pilar megfoglykozott csapatát. Már közel voltak hozzá. Primitívót és Rafaelt látta, Fernandót támogatták. Úgy látszik, lágyékán érte a lövés, mert mindkét kezét odatapasztotta; a cigány és a fiú kétoldalt támogatták. Jobb lábát élettelenül vonszolta, cipőjének éle vékony nyomot hagyott az út porában. Pilar a part mentén kapaszkodott fel az erdőbe, vállán három puskával. Robert Jordan nem láthatta arcát; de azt látta, hogy fejét magasan tartja, és olyan gyorsan kapaszkodik, ahogyan csak tud.

- Mennyire vagytok? - kérdezte Primitivo.

- Nemsokára befejezzük - kiáltotta vissza Robert Jordan.

Minek kérdezte volna meg, hogy velük mi történt? Amikor ismét a híd felé nézett, a három ember már a közepére ért, Fernando megrázta a fejét, mert fel akarták vonszolni a meredek hegyoldalra.

- Adjátok ide a puskámat! - hallotta elcsukló hangját.

- Nem, *hombre!* Elviszünk a lovakig.

- Mit csinálnék én a lovon? - mondta Fernando. - Nagyon jól érzem itt magam.

Többet nem hallott, mert újabb utasításokat kellett adnia Anselmónak.

- Robbantsd fel, ha tankokat látsz - mondta. - De csak akkor, ha rámennek a hídra. Robbantsd fel, ha páncélos kocsik jönnek. De csak akkor, ha rámennek a hídra. A többit Pablo is meg tudja állítani.

- Csak nem robbantom fel, ha te alatta vagy!

- Velem ne törődj! Robbantsd fel, ha szükség van rá. Most megkötöm a másik huzalt és visszajövök. Ha lehet, együtt fogjuk felrobbantani.

Futva indult a híd közepe felé.

Anselmo látta, amint Robert Jordan végigrohan a hídon, karján a huzalköteg, csuklóján az odaszíjazott csípőfogó, vállán géppisztolya. Látta, hogy a híd alá kúszik, és eltűnik a szem elől. Anselmo jobb kezében tartotta a huzalt, és elbújt a mérföldjelző kő mögött, és az út felett a hídra bámult. Félúton közte és a híd közt feküdt az őrszem élettelen teste. Puskájának szuronya egyenesen Anselmo felé mutatott. Az öreg elnézett fölötte a híd felé, melyre keskeny árnyékokat vetettek a merevítőrudak, majd a másik partra, ahol egy sziklás fal mögött eltűnt az út. Elnézte a napsütötte őrházat, s kezében a huzallal arra fordította fejét, ahol Fernando Primitívóval és a cigánnyal beszélgetett.

- Hagyjatok itt - mondta Fernando. - Nagyon fáj. Azt hiszem, belülről vérzek. Belém hasít, valahányszor megmozdulok.

- Engedd meg, hogy felvigyünk a lejtőn - mondta Primitivo. - Öleld át a nyakunkat, és engedd, hogy megfogjuk a lábadat.

- Fölösleges. Fektessetek le a kő mögé. Már nem vehetitek hasznomat odafönt sem.

- De el kell mennünk! - mondta Primitivo.

- Hagyjatok itt - felelte Fernando. - Szó sem lehet róla, hogy veletek menjek. Így legalább egy lóval több lesz. Nagyon jól érzem itt magam. Valószínűleg mindjárt itt lesznek.

- Pedig könnyen felvihetnénk a hegyre! - jegyezte meg a cigány.

Természetesen az ő lába alatt is égett már a talaj. De azért jó messzire elhozták magukkal.

- Ne bántsatok - mondta Fernando. - Nagyon jól érzem itt magam. Mi történt Eladióval?

A cigány a fejéhez emelte ujját, hogy megmutassa a seb helyét.

- Itt - mondta. - Nem sokkal utánad. Amikor támadásra indultunk.

- Hagyjatok - kérte őket Fernando.

Anselmo látta, hogy nagyon szenved. Mindkét kezét lágyékára szorította, fejét hátrahajtott a töltésre, lábát mereven kinyújtotta. Arca szürke volt és verejtékes.

- Nagyon kérlek, hagyjatok magamra! - rimázkodott. Szemét lehunyta fájdalmában, szája rángatózott. - Nagyon jól érzem itt magam.

- Itt a puska és a töltények - mondta Primitivo.

- Az enyém? - kérdezte Fernando csukott szemmel.

- A tiéd Pilarnál van - felelte Primitivo. - Ez az enyém.

- Jobb szeretném a magamét - mondta Fernando. - Már megszoktam.

- Majd elhozom - hazudta a cigány. - Fogd ezt, amíg vissza nem jövünk.

- Nagyon jó hely ez - mondta Fernando. - Az utat is láthatom, meg a hidat is.

Kinyitotta szemét, a hídra nézett, aztán ismét lehunyta.

A cigány megtapogatta a fejét, majd intett Primitívónak, hogy induljanak.

- Visszajövünk érted - mondta Primitivo. A cigány a hegyoldalon kapaszkodott;

utánaindult.

Fernando a töltés oldalán feküdt. Szemben vele a fehérre meszelt kő jelezte az út szélét. Feje árnyékban maradt, a nap azonban rásütött bekötözött sebére és kezére, melyet föléje szorított. Lába is a napfényben feküdt. Fegyvere mellette, három tölténytár csillogott a fegyver mellett a napfényben. Légy szállott a kezére, de a fájdalomtól nem érezte meg.

- Fernando - hívta Anselmo rejtekhelyéről, kezében a huzallal. Hurkot kötött a végére, hogy könnyebb legyen tartania.

- Fernando! - kiáltotta.

Fernando kinyitotta szemét, és ránézett.

- Mennyire vagytok? - kérdezte.

- Egy perc múlva felrobbantjuk - felelte Anselmo.

- Örülök neki. Ha szükségetek volna rám, szóljatok - mondta és ismét behunyta szemét a fájdalom újabb rohamára.

Anselmo ismét a hídra nézett.

Alig várta, hogy az *Inglés* napbarnított arca ismét felbukkanjon a híd szélén. De figyelte a hídon túl az utat, nem jön-e rajta valami. Nem félt, egész nap nem érzett semmi félelmet.

Olyan gyorsan és természetesen megy minden - gondolta. Nagyon rosszul esett, hogy agyon kellett lőnom az őrszemet, nagy megrendülés volt, de már elmúlt. Hogy mondhat olyat az *Inglés*, hogy embert ölni nem több, mint egy állatot megölni? Ha vadászott, sohasem érezte ezt a megrendülést. Emberre löni, az olyan érzés, mintha a testvérét gyilkolná le valaki. Különösen, ha többször kell belelőni, hogy meghaljon. Ne gondolj erre! Nagyon felizgatta a dolog, sírva szaladt végig a hídon, mint egy asszony.

Most már megtörtént - mondta magában. - Majd vezekelsz érte, akárcsak a többiekért. Megkaptad, amiért tegnap este hazafelé imádkoztál. Megkezdődött a küzdelem, nincs min tanakodnod. Ha ma reggel meghalsz, nem lesz semmi panasz ellened.

Fernandóra pillantott, aki a töltés mellett feküdt, lágyékára szorított kézzel, elkékült ajakkal, csukott szemmel, lassan, nehezen lélegezve, és azt gondolta: ha meghalok, gyorsan haljak meg. Nem kérek többet, ha ezt az egyet megkaphatom. Ámbár tegnap is ezt mondtam. Nem kérek semmi mást. Add meg, amit kértem, és tetszésedre bízok minden egyebet.

A távoli ütközet zajára figyelt, és így szólt magában: nagy nap ez valóban. Csak most tudom, milyen nagy nap. Semmi nyugtalanság, izgalom nem volt szívében. Mindez már elmúlt. Mindenbe beletörődött. S most, hogy itt kuporgott a mérföldjelző kő mögött, kezében a huzal, hasa és térde alatt az út kavicsa, már nem volt egyedül. Egynek érezte magát a kezében tartott huzallal és a híddal, mely alatt az *Inglés* elhelyezte a robbanóanyagot. Egynek érezte magát az *Inglés*-szel, aki még mindig a híd alatt dolgozott, egynek érezte magát a küzdelemmel és a köztársasággal.

Nem érzett nyugtalanságot. Körös-körül minden oly békés volt, a nap nyakára és vállára tűzött, s mikor feltekintett a magas, felhőtlen égre, majd a folyó másik

partján emelkedő hegyek lejtőjére, nem volt ugyan boldog, de nem is volt egyedül, és nem is félt többé.

Odafönt a hegyoldalon Pilar egy fa mellett feküdt, és a szoros felé kanyargó utat figyelte. Három töltött fegyver feküdt mellette. Egyet átadott Primitivónak, mikor ez melléje ért.

- Gyere ide - szólt rá -, gyere a fa mögé. Meghalt?

Nem. Még nem - felelte Primitivo.

- Nem volt szerencséje - mondta Pilar. - Ha kettővel többen vagyunk, minden másképp történik. Megkerülhettük volna a fűrészport. Jó helyet találtatok neki?

Primitivo megrázta a fejét.

- Ha az *Inglés* felrobbantja a hidat, elérnek eddig a repeszdarabok? - kérdezte a cigány a fa mögül.

- Nem tudom - felelte Pilar. - Agustín a *máquiná*-val közelebb van, mint te. Az *Inglés* nem állította volna oda, ha veszélyes.

- Még emlékszem a vonatrobbantásra, amikor a mozdony lámpája a fejem fölött zuhant le, és az acélszilánkok úgy röpködtek, mint a fecskék.

- Költői képzeleted van - szólt Pilar. - Mint a fecskék. Ide figyelj, cigány: eddig derekasan viselkedtél. Vigyázz, nehogy most cserben hagyjon a bátorságod!

- Hiszen csak azt kérdeztem, elérnek-e idáig a repeszdarabok, hogy szükség esetén elbújhassak a fa mögé - mondta a cigány.

- Hát csak bújj el - felelte Pilar. - Hányat öltünk meg?

- *Pues*, ötöt. Itt kettőt! Nem láttad a másikat, odaát? Nem láttad az őrszem házát? Oda nézz! Pablónak nyolc maradt odalent.

Pilar valamit dörmögött. Egy perc múlva dühösen fölhorkant.

- Hol marad ez az *Inglés*? Mit babrál olyan soká a híd alatt? Hidat építeni, vagy hidat robbantani jöttünk ide?

Kissé felemelkedett, és Anselmót figyelte, aki a mér földjelző kő mögé húzódott.

- Hé, *viejo*! - kiáltotta. - Mit csinál az a megnevezhetetlen *Inglés*?

- Nyugalom, asszony! - kiáltotta Anselmo, lazán, de biztosan tartva kezében a huzalt. - Most fejezi be a munkát!

- Mi tart olyan sokáig?

- *¡Es muy concienciado!* - kiáltott vissza Anselmo. - Nagyon lelkiismeretes!

- Nagyon lelkiismeretes! - dühöngött Pilar. - Robbantsa már fel, és menjünk a fenébe! María! - kiáltott le mély hangján a hegyről. - A te *Inglésed*... - s egy csomó trágársággal fejezte be a mondatot.

- Csenedesedj, asszony! - kiáltotta Anselmo az útról. - Nagy munkát végzett.

Most fejezi be.

- Vigye el az ördög - dörmögte Pilar. - A gyorsaság a fontos.

Újabb lövöldözés zaja hallatszott Pablo őrhelye felől. Pilar abbahagyta a káromkodást.

- Igen, igen. Ez az!

Robert Jordan is meghallotta a lövéseket, mialatt egyik kezével feldobta a huzalt a hídra, másikkal pedig felkapaszkodott rá. Térde már a párkányon volt, kezével a híd

pallójába kapaszkodott, mikor meghallotta a gépfegyvert. Más hangja volt, mint Pablo önműködő puskájának. Talpra állt, lehajolt, felemelte a huzalt, s a híd felé hátrálva, legombolyította a köteget.

Mindegyik lövés a gyomrában visszhangzott. Most már közelebből hallatszottak. Hátranézett az útkanyar felé, de nem látott sem autót, sem tankot, sem embert. Már a híd közepére ért, még mindig üres volt a táj. Üres volt, amikor az útnak már csak egy negyede volt hátra. A huzal simán, egyenesen szaladt utána, és az út még üres volt, mikor az őrház mögé került, Óvatosan tartotta a drótot, nehogy beleakadjon valahol a híd vasszerkezetébe. Már az úton volt, és még mindig nem látszott semmi; egy kis vízmosásba bújtt az út alsó végénél, feszesen tartva a drótot, és már Anselmo közelébe került, de még mindig üres volt a táj a híd környékén.

Ebben a percben megpillantotta a teherautót, mely a lejtős úton a híd felé tartott. Keze közé tekerte a drótot.

- Rántsod meg! - kiáltott Anselmóra, és sarkát belevájva a földre hátradőlt. Még hallotta a közeledő teherautó robaját, még látta az utat a halott őrszemmel, a hosszú hidat, s az út egy kis szeletkéjét, aztán recsegés hallatszott, a híd közepe felemelkedett a levegőbe, mint egy megtört hullám és a robbanás ereje a földre döntötte, arccal előre zuhant a kavicsra, feje fölé emelt kézzel. Arcbőre égett a kavicsok szúrásától, a híd felől sárga füst gomolygott fel, csípős szag terjengett, acéldarabok hullottak az égből.

Amikor elállt az acéldarabok esője, életben volt. Felemelve fejét, a híd felé pillantott. A híd közepe eltűnt. Kicsorbult acélgerendák meredtek ki kétoldalt, friss, fényes darabjai az útra hullottak. A teherautó megállott az úton, a vezető és két utasa kiugrott, és egy árok felé szaladt.

Fernando még mindig az árok szélén feküdt. Lassan lélegzett, karját oldalához szorította, de kezének ereje már elernyed.

Anselmo arccal előre feküdt a fehér mérföldjelző kő mellett. Bal karja feje alá hajlott, jobb karját mereven előrenyújtotta. A huzal még mindig mutatójára köré volt hurkolva. Robert Jordan talpra állt, átmászott az úton, mellé térdelt, és megállapította, hogy meghalt. Nem fordította meg, hogy lássa, hol végzett vele az acélszilánk. Beérte azzal, hogy meghalt.

Holtában nagyon kicsinek látszik, gondolta Robert Jordan. Kicsinynek látszott, arca szürke volt, és Robert Jordan azon tűnődött, hogyan bírt oly súlyos terheket cipelni ily csenevész testtel. Szeme megakadt lábikráin és combjain, melyek világosan kirajzódtak az elviselt szürke nadrágon; látta cipőjének agyonnyúzott talpát, aztán lehajolt karabélyáért és a két üres zsákért, és a Fernando mellett heverő puskát is felvette. Rojtos szélű acélszilánk hevert az úton, félrerúgta az árokba. Vállára vetette a két puskát, s elindult felfelé, az erdőbe vezető kaptatón. Nem nézett vissza, a híddal, s az úttal sem törődött.

A kanyarodó mögött még mindig tüzeltek, de ez már nem érdekelte.

A maró trinitrotoluol-füst köhögésre ingerelte, egész teste elbágyadt.

Az egyik puskát Pilar mellé dobta, aki egy fa mögött feküdt. Az asszony ránézett, és látta, hogy újra három fegyvere van.

- Túl magasan vagytok itt - mondta Robert. - Odaát egy autó áll az úton, azt

nem láthatjátok. Azt hitték, repülőgép végzett a híddal. Menjetek lejjebb. En is lemegyek Agustínhoz, hogy fedezzem Pablót.

- Hát az öreg? - kérdezte az asszony, Robert arcába nézve.

- Meghalt.

Görcsös köhögés vett rajta erőt, a földre köpött.

- Felrobbant a híd, *Inglés* - mondta Pilar. - Azt ne feledd el!

- Nem felejték el semmit - felelte Robert. - Erős a hangod - folytatta -, odalent is meghallottam! Kiálts át Mariának, és mondd meg neki, hogy jól vagyok.

- Két embert vesztettünk a fűrészmalomnál - felelte Pilar. Igyekezett megértetni ezt Roberttel.

- Tudom - felelte Robert Jordan. - Nem csináltál valami ostobaságot?

- Az anyád... - felelte Pilar. - Fernando és Eladio férfiak voltak!

- Miért nem mész vissza a lovakhoz? - kérdezte Robert Jordan. - Itt én magam is elvégzem a munkát.

- Te csak fedezd Pablót!

- Szarok Pablóra! *Mierda!*

- Mit beszélsz, *Inglés!* Hisz visszajött! Kivette részét a munkából. Nem hallottad? Még most is lövöldöznek.

- Majd fedezem. Szarok mindkettőtökre! Rád is, meg Pablóra is!

- Csillapodjál, *Inglés!* - mondta Pilar. - Senki úgy nem tartott volna ki melletted, mint én. Pablo ugyan csúnyán viselkedett, de visszajött.

- Ha nem lopja el a gyújtószerkezetet, az öreg nem pusztul el. Innét is fel tudtam volna robbantani a hidat.

- Volna... volna... - mondta Pilar.

Harag, gyűlölet s a befejezett feladatot követő lelki üresség émelyítette, amikor újra felpillantott fedezékéből, s meglátta a mérföldkő mellett fekvő halottat.

Kétségbeesett szomorúság lett úrrá rajta, az a szomorúság, mely a katonában gyűlöletté változik át, s erőt ad neki a további küzdelemre. Most, hogy túl volt a feladaton, magányosnak, elhagyottnak, reménytelennek érezte magát, s mindenkit gyűlölt, aki a szeme elé került.

- Ha nem havazott volna... - mondta Pilar.

S ő e pillanattól kezdve, szinte átmenet nélkül, nem testi megkönnyebbülésként, hanem lassan, kínlódva, értelmét erőszakolva, elfogadta Pilar vigaszát, eltúrta, hogy gyűlölete elpárologjon. Persze, a hó volt az oka. A hó! A hó pusztította el a többieket is. Ha más szemével láthatná a dolgokat, ha megszabadulhatna önmagától, kínzó rögeszméitől, úgy, ahogy azt a háború megkívánja. A háború nem ismeri az emberi ént! Énünknek el kell vesznie a harcban. Íme, a magáét, már elvesztette, s már hallja is Pilar hangját:

- Sordo...

- Tessék?

- Sordo...

- Igen - felelte Robert Jordan. Rámosolygott az asszonyra, kényszeredett, merev, csikorgó mosollyal. - Felejtsd el! Nem volt igazam. Bocsáss meg, asszony!

Együtt fogjuk befejezni a feladatot. S a híd felrobbant, igazad van.

- Hát persze. Így történt, nem tehetsz semmit.

- Átmegyek Agustínhoz - mondta Robert Jordan. - Mondd meg a cigánynak, lejjebb helyezkedjék, oda, ahonnet az egész utat beláthatja. Add át Primitivónak a puskákat és fogd ezt a *máquiná*-t. Megmutatom, hogy kell kezelni.

- Csak tartsd meg a *máquiná*-dat - felelte Pilar. - Már nem sokáig maradunk itt. Pablo nemsokára visszajön, s akkor valamennyien odébbállunk.

- Rafael! - mondta Robert Jordan. - Gyere le velem ide. Ide ni. Helyes. Látod azt a három embert, aki épp most mászik elő a fedezékből? Ott, az autó mögött! Látod, most a kocsi felé indulnak. Lőj le közülük egyet. Helyezkedj el. Kényelmesen.

A cigány gondosan célzott, tüzelt, kidobta a töltényt.

- Túl magasan céloztál - magyarázta Robert Jordan. - A sziklát találtad el. Nem látod ott a kis porfelhőt? Célozz lejjebb, jó fél méterrel! Óvatosan! Nézd, hogy futnak! Jó.

- Eltaláltam - mondta a cigány.

A férfi ott feküdt, feleúton az árok és a kocsi között. A másik kettő nem hajolt le érte, hogy felemelje. Visszaszaladtak és az árokba húzódtak.

- Ne lőj többet rá - mondta Robert Jordan. - Tüzelj a kocsi elülső kerekére. Ha elvéted a gumitömlőt, eltalálsz a motort. Jól van. - Szeméhez emelte távcsövét. - Valamivel lejjebb. Jól van. Nagyszerűen lősz! *¡Mucho! ¡Mucho!* Most lőj bele légy szíves a hűtő tetejébe. Lőj bele bárhol a hűtőszerkezetbe. Mesterlövész vagy, hallod-e! Ide figyelj, ne engedj át senkit azon a vonalon. Érted?

- Oda nézz, most szétlövöm a szélvédőüveget! - mondta boldogan a cigány.

- Hagyd, az autó már eleget kapott - mondta Robert Jordan. - Tartogasd a golyóidat arra az esetre, ha valaki jönne az úton. Mihelyt eléri az árkot, tüzelj rá. Ha kocsi jön, próbáld eltalálni a vezetőt. Akkor valamennyien lőjtek - fordult Pilarhoz, aki Primitívóval együtt lejött hozzájuk a lejtőre. - Itt nagyszerű helyetek van. Nézzétek, milyen jól fedez benneteket oldalról ez a meredek sziklafal.

- Csak menj a dolgodra Agustínhoz - mondta Pilar. - Fejezd be az előadást, és eridj! Tudom én, amit tudnom kell.

- Küldd följebb Primitívót! - mondta Robert Jordan. - Oda föl, látod? Ahol meredekebb a sziklafal!

- Csak bízd rám - felelte Pilar. - Menj már a dolgodra, *Inglés*. Elismerem, hogy érted a dolgodat. De itt már nem kell ilyen szakértő.

Ebben a pillanatban felhallatszott a repülőgépek zúgása.

María hosszú időt töltött a lovakkal, de nem sok örömét lelte bennük. A lovak sem benne. Az erdőből nem láthatta sem az utat, sem a hidat. Amikor elkezdődött a lövöldözés, átölelte a nagy, csillagos homlokú, barna mén nyakát; ezt a lovat szerette a legjobban, gyakran becézte, meg is etette néha, amikor a lovak a tábor mögötti mezőn legelésztek. Idegessége átterjedt a nagy ménre is, hátravetette fejét, orrcimpái kitágultak a puskaropogás és a robbanások hallatára. María nem bírt nyugton maradni,

ide-oda járkált, megpaskolta, megsimogatta a lovakat, még jobban felidegesítette őket.

Nem szabad úgy gondolni erre a lövöldözésre, mint valamilyen ismeretlen rémségre - határozta el, mialatt azon igyekezett, hogy maga elé idézze Pablót az új emberekkel, feljebb pedig Pilart és csapatát -, nem szabad félnie, megijednie; bíznia kell Robertóban. De ez nem sikerült s a puskaropogás a híd alatt és a híd felett, s az ütközet lármája, mely úgy hallatszott át a hágóról, mint egy távoli vihar zúgása, s az egymást követő robbanások úgy megrémítették, hogy elakadt a lélegzete.

Valamivel később meghallotta Pilar öblös hangját. Durva szitkok repültek fel hozzá, nem tudta miért. Nem, nem, ezt nem szabad, az istenért - gondolta -, így ne beszélj, amikor valaki veszélyben forog. Ha megsérted, fölösleges veszélybe döntesz bennünket! Ne hívd ki a haragját!

Valamivel később imádkozni kezdett Robertóért, szaporán és gépiesen, ahogy az iskolában imádkozott, oly gyorsan és hadarva, ahogy csak lehetett. Bal kezének ujjain számlálta a fohászokat, mindegyikre tíz imát mondott. Aztán levegőbe repült a híd, s az egyik ló elszakította a pányvát, amikor felugrott és hátravetette fejét; egy perc múlva eltűnt a fák között. Marília csak nagy ügyel-bajjal bírta megfogni és visszahozni; az állat egész testében remegett, sötét izzadság lepte el szügyét, nyerge lecsúszott. Mire visszaért vele a tisztásra, újabb puska lövések hallatszottak.

Nem bírom tovább - gondolta. - Nem bírom tovább, hogy semmit sem tudok róla. Nem jutok levegőhöz, kiszáradt a szám. Félek, nem fogják hasznomat venni, és megrémítem a lovakat; ezt is csak véletlenül fogtam el, mert nyergével beleakadt egy fába s a kengyel a lába köré tekeredett, s ha most ismét megnyergelem... Jaj istenem, nem bírom! Nem bírom tovább. Jaj, add, hogy ne történjék semmi baja! Egész szívemmel és egész lelkemmel a hídnál vagyok! Az helyes, hogy az ember küzd a köztársaságért, s helyes, hogy küzd a győzelemért, de édes Szűz Anyám, hozd vissza őt hozzám a hídtól, s megteszek mindent, amit csak kívánsz tőlem. Mert én nem itt vagyok most. Én nem is vagyok egyáltalán! Nála vagyok, csak nála! Tartsd meg őt számomra, s engem tartasz meg ezáltal; mindent megteszek majd a kedvedért, s ez neki nem lesz ellenére! S a köztársaságnak sem ártok vele! Kérlek, bocsáss meg nekem, mert nagyon zavaros a fejem. De ha megtartod nekem, mindent meg fogok tenni, amire szükség van. Megteszek mindent, amit csak parancsol, s amit te parancsolsz. Mindkét lényemmel engedelmeskedem majd mindkettőtöknek. De nem tudom tovább elviselni ezt a bizonytalanságot!

Amikor újból megkötötte s megnyergelte a lovat, s eligazította rajta a takarót, jó erősen megszorította rajta a nyeregszíjat, meghallotta Pilar öblös, mély hangját, lentről, az erdőből.

- Marília! Marília! Ép és sértetlen az *Inglés*-ed! Hallod? Ép és sértetlen! *Sin novedad*.

Marília mindkét kezével megragadta a nyeret, lenyírt fejét a sima bőrnek támasztotta és sírt. Aztán újból megszólalt Pilar hangja, s Marília elfordult a nyeregtől, és visszakiáltotta fátyolos hangon:

- Igen! Köszönöm!

Majd még egyszer, még mindig fátyolosán:

- Köszönöm! Nagyon, nagyon köszönöm!

Mikor meghallották a repülőgépeket, valamennyien felnéztek az égre. Segovia irányából érkeztek a gépek, magasan az égen, ezüstösen a magas égen, minden zajt elnyomva zúgásukkal.

- Épp ezek hiányoztak - szólt Pilar. Robert Jordan az asszony vállára tette kezét, mialatt a gépeket figyelte.

- Ugyan - mondta -, nem mi ellenünk jönnek ezek. Nem ránk fogják pazarolni az idejüket. Nyugodj meg!

- Utálom őket.

- Én is. De most le kell mennem Agustínhoz.

Elindult a lejtőn, a fenyők között; odafenn az égen szünet nélkül zúgtak a gépek s odalenn az úton, a szétrombolt híd alatt, a kanyarulat mögött, egy nehézgéppuska tüzelt.

Robert Jordan lefeküdt Agustín mellé, a növendék fenyők között, a golyószóró mögé; odafönn újabb és újabb gépek repültek át.

- Mi történik ott lenn? - kérdezte Agustín. - Mit csinál Pablo? Talán nem tudja, hogy felrobbant a híd?

- Talán nem tud elmozdulni a helyéről.

- Akkor is menjünk innét. Vigye el őt az ördög!

- Rögtön itt lesz - mondta Robert Jordan. - Mihelyt tud, idejön.

- Már öt perce nem hallom - mondta Agustín. - Dehogynem! Figyelj csak!

Megint ő az! Ő az!

A lovassági géppisztoly újra kattogni kezdett, s az első lövéseket második sorozat követte.

- Ő az, a gazember! - mondta Robert Jordan.

Újabb rajokat látott a felhőtlen kék égen, aztán Agustín arcát figyelte, amint tátott szájjal bámult az égre. Pillantása a szétrombolt hídra vándorolt s az útkanyarra, mely még mindig üres volt. Köhögött, kiköpött s a nehézgéppuska hangjára fülelt, mely ismét tüzelni kezdett. Úgy látszott, még nem mozdult el régi helyéről.

- Hát ez micsoda? - kérdezte Agustín. - Mi ez a megnevezhetetlen?

- Még fel sem robbantottam a hidat, amikor ez már tüzelni kezdett - felelte Robert Jordan. Letekintett a hídra, s a feltépett acélgerendák között a folyó habzó vizét nézegette. A beomlott középső rész mint valami elgörbült bádogdarab lógott a mélybe. Hallotta, amint az első repülőgép odafönn a hágón ledobja bombáit, újabb gépek követték példáját. A motorok zúgása betöltötte a magas eget. Oly parányiaknak látszottak, amint ott köröztek a fejük felett.

- Azt hiszem, a múltkoriak nem repültek az arcvonalra - mondta Primitivo. - Alighanem nyugatnak fordultak, és visszatértek támaszpontjukra. A mieink bizonyára nem támadnának, ha meglátták volna őket.

- Csupa vadonatúj gép - mondta Robert Jordan.

Úgy érezte, mintha jelentéktelenül köznapian kezdődött volna valami s most óriásira dagadva, tragikusan folytatódna. Olyasféle érzés volt ez, mintha követ dobott volna a vízbe; a kő felkavarta a vizet s a kis hullámok most romboló, habzó, dagadó

árként visszacsapnak. Vagy mintha a sziklák felé kiáltott volna valamit s most halálos mennykőcsapásként érné fülét a visszhang. Vagy mintha leütötte volna egy ellenségét, de köröskörül, amerre csak ellát a szeme, máris új ellenfelek nőnének ki a földből, állig fegyverben, páncélosán. Mégiscsak jó, hogy nincs odafönn most Golzcal, a hágón.

Mialatt ott feküdt Agustín mellett, s az elröpülő gépeket figyelte s fülét hegyezve hallgatózott, mikor szólal meg háta mögött újból a gépfegyver, s közben szemmel tartotta az utat, mert tudta, hogy ott valaminek történnie kell... de minek? - Mialatt így feküdt, egy pillanatig sem szűnt meg csodálkozni azon, hogy még él, hogy nem pusztult el a robbantásnál. Úgy érezte, megérett a halálra, s most az egész világ valószerűtlenül hatott rá. - Hagyj fel ezekkel a gondolatokkal - biztatta magát -, sok, sok, nagyon sok tennivalód van még ma. Mégsem tudott megszabadulni ettől a rögeszmétől; úgy érezte, mintha álomba sülyedne körülötte a világ.

- Túl sok füstöt nyeltél - mondta magában; pedig jól tudta, hogy nem a füst teszi, hogy oly különösen érzi magát. Csalhatatlanul tudta, hogy épp valósága miatt volt oly valószerűtlen mindaz, ami történt. A hídra nézett, az úton fekvő halott őrszemre, a halott Anselmóra, a halott Fernandóra nézett, aki a szikla peremének támaszkodott, majd a sima, barna utat követte szemével addig, ahol az autó megrekedt - s mindez még mindig oly valószerűtlen volt.

Jobban tennéd, ha máris nekikezdenél a végeladásnak - mondta magában. - Olyan vagy, mint a kakas az arénában. Senki sem látja rajta, hogy megsebesült, a sérülését nem látja senki, de az állat teste egyre hűl, egyre merevedik...

Ostobaság - szötte tovább a gondolatot -, egy kissé elkábultál, s most érzed csak a súlyos felelősség nyomását. Oda se neki.

Agustín megragadta a karját. Előre mutatott. Ott, ahová ujjja célzott, a szakadékon túl Robert Jordan megpillantotta Pablót.

Látták, amint Pablo feléjük szalad a kanyarulatban. A meredek sziklafalnál, amely mögött eltűnt az út, egy percre megállott, nekitámaszkodott a sziklának s hátrafelé tüzelt. Alacsony, szögletes, nehézkes alakja nekitámaszkodott a sziklának, sapkáját elvesztette, villámgyorsan tüzelt; Jordan látta a felvillanó üres töltényhüvelyeket, amint lehullottak az éles napfényben. Most leguggolt, s újból tüzelt, aztán, anélkül hogy visszanézett volna, kurta lábával szaporán lépegetve, fejét leszegve, újra elindult a híd irányába.

Robert Jordan félretolta Agustínt, és a golyószóró agyát vállához szorítva, célba vette az útkanyarulatot. A géppisztoly a bal keze mellett feküdt; ilyen távolságból nem lehetett vele pontosan célozni.

Mialatt Pablo futva feléjük tartott, Robert Jordan az útkanyart tartotta szemmel. De semmit sem látott, Pablo már elérte a hidat; egyszer még hátranézett, szemügyre vette az elpusztított hidat, aztán balra fordult, s lemászott a szakadékba. Robert Jordan még mindig az útkanyart figyelte. Agustín most térdre állt. Látta, hogy Pablo zergeügyességgel kúszik le a szakadékba. Amióta feltűnt, elhallgatott a lövöldözés.

- Látsz valamit odafönn? A sziklák között? - kérdezte Robert Jordan.

- Semmit.

Robert Jordan tovább figyelte az útkanyart. Tudta, a sziklafal sokkal meredekebb, hogysen meg lehetne mászni, de valamivel odébb már járható.

Valószerűtlen volt mostanáig ez a világ, most pedig hirtelen túlonúl valóságossá vált, mintha fényképezőgép tükörreflexében jelent volna meg hirtelen. Mert ebben a pillanatban megpillantotta az alacsony testű szörnyeteget lapos, zöld, szürkésbarna-foltos tornyával s előremeredő gépfegyvercsövével, amint a napfényben lassan előbukkan a kanyarodó mögött. Tűzelt s hallotta, amint golyói koppannak az acéllemezeken. A kicsiny, könnyű tank hirtelen visszahúzódott a fal mögé. Egy idő múlva Robert Jordan észrevette, hogy orra ismét előrenyomul, s nemsokára láthatóvá vált a torony, mely addig forgott, míg a gépfegyver az útra nem szegeződött.

- Mint egy egér, ha kimerészkedik a lyukból - mondta Agustín. - Nézd csak, *Inglés!*

- Nem valami bátrak - mondta Robert Jordan.

- Tehát ezzel a nagy bogárral harcolt Pablo - vélte Agustín. - Lőj rá, *Inglés!*

- Nem. Amúgy sem tudnék ártani neki. Minek áruljam el a rejtekhelyünket!

A tank célba vette az utat, s tüzelni kezdett. A golyók belecsapódtak az út sima felszínébe, visszapattantak, s fűtyülve, fémes hanggal beleütköztek a híd vasszerkezetébe. Ezt a gépfegyvert hallották az imént is.

- *¡Cabrón!* - mondta Agustín. - Ezek hát azok a híres tankok, *Inglés?*

- Ez csak játék tank.

- *¡Cabrón!* - Csak volna nálam egy kis üveg benzin, odakúsznék és felgyűjtanám. Most mi lesz, *Inglés?*

- Egy idő múlva újra körülnéz.

- Ettől félnek az emberek! - mondta Agustín. - Nézd csak, *Inglés!* Még egyszer agyonlővi az őrszemeket.

- Nincs egyebe, amire lőjön - mondta Robert Jordan. - Mit tegyen szegény?

Ne gúnyolódj rajta - gondolta. - Képzeld csak magad a helyébe. Gyanútlanul haladsz az országúton, a magad földjén, s egyszerre csak lőnek rád. Aztán felrobban a híd. Hát nem arra gyanakodnál, hogy aláaknázták az utat s valami csapdát készítettek számodra? Persze hogy ezt hinnéd. Rendesen viselkedik a legénység. Megvárják, amíg erősítés érkezik. Harcra kényszerítették az ellenséget. Nem tudhatják, hogy csak mi vagyunk itt, egy maroknyi ember! No, nézd a kis ördögöt!

A kis tank újra kidugta orrát a sarok mögül.

Ebben a pillanatban Agustín meglátta Pablót, amint négykézláb felfelé kapaszkodott a szakadék oldalán; borostás arcáról ömlött a verejték.

- Itt az a disznó! - mondta.

- Kicsoda?

- Pablo.

Robert Jordan nyomban tüzelni kezdett a tank tornyára, oda célozva, ahol a gépfegyver nyílását sejtette. A kis tank visszahúzódott, Robert Jordan pedig felemelte a golyószórót, összecsuksa háromlábú állványát, s vállára vette a még forró csövű fegyvert. Oly forró volt, hogy szinte sűtötte a vállát, s ezért oly távol tartotta magától, ahogy csak lehetett, agyánál fogva forgatta, mely laposan fekűdt a tenyerén.

- Fogd meg a táskát a töltényekkel s a kis *máquina*-mat! - kiáltotta. - Siess!
Futva elindult a fenyőerdőben, Agustín szorosán a sarkában, Pablo mögöttük.

- Pilar! - kiáltotta Robert Jordan a hegytető felé. - Előre, asszony!

A kaptatóra értek. Futniuk már nem lehetett, ahhoz túl meredek volt az út;
Pablo, aki csak lovassági géppisztolyát hozta, csaknem utolérte őket.

- Hol vannak a többiek? - kérdezte Agustín hátrafordulva, kiszáradt szájjal.

- Elestek - felelte Pablo. A lélegzete nehezen járt. Agustín megfordult és
ránézett.

- Most van lovunk elég, *Inglés!* - lihegett Pablo.

- Helyes - felelte Robert Jordan. „Orgyilkos gazember” - gondolta. - Mi történt
veletek?

- Sok baj - felelte Pablo. - Pilar hol van?

- Fernando elesett és a testvér is...

- Eladio - mondta Agustín.

- És te? - kérdezte Pablo.

- Én Anselmót vesztettem el.

- Bőven van lovunk - mondta Pablo. - Még a poggyász számára is.

Agustín az ajkába harapott, Robert Jordanra nézett, és megrázta a fejét. Mélyen
alattuk, a fák mögött a tank tovább tüzelt az útra és a hídra.

Robert Jordan lefelé intett a fejével. - Mi történt? - kérdezte Pablótól. Nem akart
ránézni, a szagát sem akarta érezni, a hangját is alig bírta.

- Addig nem bírtam meglógni, amíg a tank ott volt - mondta Pablo. - Beástuk
magunkat, az őrház alatt. Amikor a tank visszahúzódott, elfutottam.

- S mi volt az a lövöldözés, amit azután hallottunk? - kérdezte Agustín.

Pablo ránézett, elvigyorodott, aztán egyet gondolt, és nem felelt.

- Lelőtted őket? - kérdezte Agustín.

Maradj csendben - gondolta Robert Jordan. - Nem a te dolgod. Megtették, sőt
még többet is, amit vártunk tőlük. Ezt már egymás között kell elintézniük. Törzsek
közti villongás. Ne ítéld meg fölöttük. Mi mást várhatnál egy gyilkostól? Gyilkossal
dolgoztál együtt. Egy szót se szólj! Régóta tudhatod már, miféle ember - nem érhetett
meglepetés. Bűdös disznó - gondolta -, átkozott, bűdös disznó.

Tüdeje sajgott a futástól. De már a fák között meglátta a lovakat.

- Gyerünk, Pablo - mondta Agustín. - Miért nem vallod be, hogy lelőtted őket?

- Hallgass! - dörögte Pablo. - Jól megálltam a helyemet egész nap. Kérdezd
meg az *Inglés*-t.

- Most gondoskodj arról, hogy megmeneküljünk - mondta Robert Jordan. - Van
valami terved?

- Van egy nagyszerű terv - közölte Pablo. - Kis szerencsével valamennyien
megmenekülhetünk.

Most már könnyebben szedett lélegzetet.

- Remélem, nem akarsz lelőni bennünket - mondta Agustín. - Mert akkor előbb
én végzek veled.

- Fogd be a szádat - mondta Pablo. - A te érdekedet tartottam szem előtt és az

embereimét. Háborúban vagyunk. Az ember nem mindig teheti azt, amit szeretne.

- *¡Cabrón!* - mondta Agustín. - A sátánon is túteszel.

- Mondd el, mi történt - mondta Robert Jordan.

- Sok minden - felelte Pablo. Tüdeje még mindig fújtatott, mintha szét akarna repedni a melle, de most már nyugodtabban beszélt. Homlokáról és arcáról ömlött a verejték, válla és melle egy izzadság volt. Fél szemmel Robert Jordanra sandított, vajon pártját fogja-e, aztán elvigyorodott. - Sok minden - ismételte. - Először elfoglaltuk az őrházat, valamivel később egy motorkerékpáros érkezett. Aztán még egy, utána pedig egy mentőkocsi és egy teherautó, végül a tank. Néhány perccel azelőtt, hogy levegőbe repült a híd.

- És aztán?

- A tank nem árthatott nekünk, de visszavonulni nem tudtunk, mert elállta az utunkat. Később visszahúzódtok, s akkor elmenekültem.

- És az embereid? - kérdezte Agustín ismét kihívóan.

- Fogd be a szádat - mondta Pablo, és erősen a szeme közé nézett. - Nem a mi csapatunkhoz tartoztak.

Most már világosan látszottak a fákhöz kötözött lovak; a fenyőfák gallyai között rájuk sütött a nap, fejüket rázták, hogy elhessegesse a legyeket, és Robert Jordan már Mariát is látta, már a karjában tartotta, szorosan a karjában, oldalán a golyószórával, melynek irányzéka bordái közé fúródott. Mária csak ennyit tudott mondani:

- Roberto, jaj, Roberto!

- Itt vagyok, nyulacska. Drága kis nyulacska. Most elmegyünk.

- Igaz, hogy itt vagy mellettem?

- Igen, igaz! Mariám!

Sohasem hitte volna, hogy a szerelemnek és a harcnak ennyi köze lehessen egymáshoz, nem hitte volna, hogy ezt valaha is meg fogja tudni, s hogy örömét lelheti benne, s hogy a nőnek ily kicsiny, kerek és kemény melle lesz a testéhez simuló mg alatt, és hogy ez a két mell tudni fogja, milyen harc tombol körülöttük. De így volt, s most örült ennek. Nagyon jó, hogy így van! Sohasem hitte volna - gondolta és szorosan magához ölelte a lányt, anélkül hogy ránézett volna, s rávert egyet, ahová még soha eddig, és így szólt:

- Gyerünk, szállj fel a nyeregbe, *guapa!*

Eloldozták a kötőféket, Robert Jordan visszaadta Agustínnak a golyószórót és vállára vetette a maga géppisztolyát; kivette zsebéből a kézigránátokat, s betette az egyik nyeregtáskába, az üres hátizsákot belegyömöszölte a másikba, s szorosan a nyereg mögé kötötte. Közben Pilar is megérkezett, teljesen kifulladásra, beszélni sem tudott.

Pablo a nyeregtáskába dugta a három kötőféket s felállott:

- *Qué tal*, asszony? - mondta.

Pilar bólintott. Valamennyien lóra szálltak.

Robert Jordannak a nagy szürke jutott, melyet a havazás reggelén látott először. Rögtön megérezte, hogy nemes paripa került alá. Spárgatalpú cipőt viselt, a kengyel kissé kurta volt. Géppisztolya a hátán átvetve himbálódzott, zsebei tele voltak

töltényekkel, derekát keményen nyomta a kilótt töltényszalag. Látta, amint Pilar felmászik az egyik ló hátára, a nyeregre kötött csomagok tetejébe, mint valami furcsa trónra.

- Dobd le azt a sok vacakot - mondta Primitivo. - Lepottyansz róla, és a ló sem bír el ennyi terhet.

- Hallgass! - mondta Pilar. - Ezzel rendezzük be az új életünket.

- Tudsz így lovagolni, asszony? - kérdezte Pablo. Nagy, barna lovon ült, egy *guardia civil* nyergében.

- Mint egy milimári - felelte Pilar. - Merre megyünk, öreg?

- Egyenesen le a hegyről. Átvágunk az úton, azután felfelé, a kaptatón az erdőbe, ahol összeszűkül a völgy.

- Az úton át? - kérdezte Agustín. Lova, melyet Pablo előző éjjel szerzett, fölágaskodott. Puha vászoncipőjét belevágta az állat merev, engedetlen vékonyába.

- Nincs más utunk - felelte Pablo, mialatt átnyújtotta neki az egyik kötőféket, Primitivo és a cigány a másik kettőt tartotta.

- Maradhatsz utolsónak, ha akarsz, *Inglés* - mondta Pablo. - Fent a magasban vágunk át az úton, ahol már nem érhet el a *maquina*. Nagy közökben lovagoljunk, s amilyen gyorsan csak lehet! Ott találkozunk, ahol szűkülni kezd a völgy.

- Helyes - felelte Robert Jordan.

Átlovagoltak az erdőn, és lejutottak az út szélére. Robert Jordan szorosán Mariá mögött lovagolt, de a fák miatt nem bírt melléje kerülni. Megsimogatta a szürke kidagadó izmait, és szorosra fogta a kantárt, mialatt leereszkedtek a lejtőn; combjával igazgatta az állatot, nem a sarkantyúval, ahogy sík terepen tette volna.

- Másodiknak sorakozz, ha átkelünk az úton - mondta Mariának. - Elsőnek lenni nem olyan rossz, mint amilyennek gondolja az ember, de a másodiknak a legjobb! Mindig később jön, mint ahogy várják.

- De te...

- Én hirtelen fogok kirohanni. Nem olyan veszélyes. A sor közepén a legrosszabb.

Pablo kerek, sörtés fejét figyelte, melyet lovaglás közben válla közé húzott; hátán vidáman ugrált a géppisztoly. Pilar méltóságteljesen trónolt lován, fedetlen fejjel, magasra húzott térdekkkel, sarkát a lelógó zsákoknak feszítve. Az asszony visszaneézett rá, és megrázta a fejét.

- Előzd meg Pilart, mielőtt átvágtok az úton - mondta Jordan a lánynak.

A ritkuló fák közt megpillantotta az út olajos, sötét szalagját, háttérben a hegy sötétzöld falával. Éppen a szakadék fölött vagyunk - gondolta -, és éppen a magaslat alatt, ahonnét egyetlen lágy kanyarulatban tart a hídnak az út. Négyszáz méternyire lehetünk a hídtól, ami azt jelenti, hogy még nem jutottunk ki a tank gépfegyverének hatóköréből, feltéve, hogy közben a híd mellé ért.

- Mariá! - kiáltotta. - Előzd meg Pilart, mielőtt az útra jutunk s egyenesen vágj neki a szemközti hegyoldalnak.

A lány visszaneézett rá, de nem felelt. Robert csak futó pillantást vetett rá, hogy lássa, megértette-e?

- *Comprendes?* - kérdezte.

A lány bólintott.

- Előzd meg - mondta.

A lány megrázta a fejét.

- Előzd meg.

- Nem - felelte a lány s hátrafordulva újra megrázta a fejét. - Abban a sorrendben akarok átmenni, amelyben elindultunk.

Ebben a pillanatban Pablo megsarkantyúzta lovát, levágtatott a túlevelekkel fedett lejtőn, s villámgyorsan átvágott az úton; lovának patái élesen csattogtak a köveken. A többiek követték: Robert Jordan látta, amint keresztben áthaladnak az úton, s felkapaszkodnak a zöld hegyoldalra; odalent a hídnál kattogni kezdett a gépfegyver. Robbanás hallatszott; úgy hangzott, mint egy ostorcsapás, mely hirtelen mennydörgéssé erősödik; a szemközti hegyoldalon szökőkútként magasba lövellt a föld, szürke füstfátyolt borítva maga köré. Újabb robbanás: mintha rakéta pukkant volna, s máris újabb föld és füst szökött a magasba, ezúttal valamivel feljebb a kapaszkodón.

Közvetlen előtte az utolsó fák védelmében a cigány megállt. Felmérte szemével a szemközti kapaszkodót, aztán visszafordult Robert Jordanhoz.

- Gyerünk, Rafael! - mondta Robert Jordan. - Vágj neki!

Látta, amint a cigány hátranyújtja kezét, melyben a kötőféket tartja, magasra, mind magasabbra emeli, sarkát pedig belevágja a ló oldalába; a kötélen megfeszült, lehullott, a kötélen vezetett állat elszabadult. A következő percben a cigány átjutott az úton, Robert Jordan pedig térdével a megriadt poggyászhordó állatba ütközött, mely felhorkanva melléje farolt, mialatt a cigány átugratott a kemény, fekete úton s tompa dobbanásokkal nekiiramodott a kapaszkodónak.

Lapos ívben repült a gránát. Látta, hogy a cigány félreugrik, mint egy menekülő kandisznó, előtte fekete és szürke gejzirként felcsap a föld. Néhány pillanat múlva már nyugodt ütemben felfelé ügetett a hegyoldalon; előtte és mögötte gránátok csapódtak be, egy perc sem múlt el és beérte a többieket, akik a hegyoldal oltalmában gyülekeztek.

Nem cipelhetem magammal ezt az átkozott málhahordó dögöt - gondolta Robert Jordan. Pedig jó volna, ha az oldalamat fedezné! Jó volna, ha itt lehetne köztem s a negyvenhét milliméteres között! Megpróbálom, magammal viszem.

Odalovagolt a málhahordó lóhoz, megragadta kötőfékét s maga után húzva, mintegy ötven méternyire fölfelé lovagolt az erdőben. Az erdő széléről még egyszer szemügyre vette az utat a szétlőtt teherautó és a híd között. Élénk forgalom zajlott ezen az aránylag rövid útszakaszon, amely e pillanatban úgy festett, mintha valamilyen forgalmi akadály elzárta volna. Robert Jordan kutatva körülnézett, aztán felnyúlt egy fenyőfa lombjára s letört egy vastag ágai. A kötőféket elengedte, a lejtő felé terelte a lovat, s a vastag ággal nagyot húzott a hátuljára. - Gyí, gyí, te bűdös! - kiáltotta. - Mire az ágat eldobta, a ló már átrohant az úton s a szemközti hegyoldalon kezdett felkapaszkodni. Robert Jordan megsarkantyúzta lovát, s az hirtelen vágtatni kezdett.

Harminc métert tett meg az út mentén, amikor hirtelen szűkülni kezdett a szoros. A kis ágyú rakétaszerű pukkanással köpködte a gránátokat. - Gyí, te бүdös, szürke fasiszta! - ordította Robert Jordan torkaszakadtából s a gyeplőt megrántva, az út felé fordította lova fejét. Kijutott a szabadba. A ló patája alatt oly kemény volt az út, hogy válláiban, nyakszirtjében és fogaiban is megérezte a lökéseket. Aztán a hegyoldal puhább talajára ért, a ló térdig belesüppedt az avarba, ide-oda bukácsolt, rázkódott, meg-megugrott, Robert Jordan pedig a hidat nézte, mely most új szögбől mutatkozott meg neki. Oldalról látta, teljes hosszában, beomlott középső részével, mögötte az úton a kis tank állott, emögött pedig egy nagyobb, melynek ágyúcsövéből épp sárgás lángnyelv villant elő; élesen fütүült, sivített közvetlen lova nyaka fölött a levegő, s ő elfordította fejét, amikor a bevágódó gránát nyomán az avar a hegyoldalon hirtelen a magasba robbant. A málhahordó ló előtte ügetett, de túl messze volt tőle s jobbfelé húzott. A szürke most vágtatni kezdett s Robert Jordan tovább nézte a hidat, mely most, hogy feljebb került, mind világosabban bontakozott ki előtte. Látta a sárga villanást is, mely a fütүülő, robbanó hangot megelőzte; a lövés elvétette célját, de hallani lehetett, amint a golyó lepattan a szikláról, amelyről lesöpörte az avar. Most már a többieket is meglátta az erdő szélén. Valamennyien őt figyelték. „*Arre, caballo: Rajta lovam!*” - kiáltotta és érezte, hogy a ló szүgye kidagad, mialatt lihegve kapaszkodik a hegy oldalán; látta, amint a szürke nyaka megmerevedik, szürke füle lekonyul, előrehajolt, megveregette nedves nyakát, aztán visszapillantott a hídra. Látta a nehéz, földszínű tankból kivillanó sárga fényt, de zүgást nem hallott, csak egy csattanó, fájdalmas, éles hangot, mintha egy kazán robbant volna fel mellette. Már a ló alatt fekүdт; a szürke kétségbeesetten rugdosott s ő megpróbált kimászni alóla. Mozogni tudott. Könnyen meg tudta mozdítani jobb oldalát, bal lába azonban összelapulva a szürke alatt maradt. Úgy érezte, mintha új izülete nőtt volna, mely oldalvást mozog, mint egy ajtósarok. A következő percben megértette, mi történt vele. A ló feltérdelt, s Robert Jordan jobb lába, kiszabadulva a kengyelбől, lesiklott a nyereg mentén. Mindkét kezével megfogta bal lábát, mely ernyedten hevert a földön; a széttört kemény csont a bőrnek feszült.

A szürke ló csaknem fölötte állt, láthatta emelkedő, sүllyedő bordáit. Zöld volt a fű, ahol ült, mezei virágok nyíltak körülötte. Visszanézett az útra, a szorosra, a hídra, s a tankra, a legközelebbi villanást várva.

Nem sokáig kellett várnia. Most sem hallott fütүülést, s mikor a gránát felrobbant, csípős бүzt terjesztve maga körül, látta, hogy a nagy, szürke ló lassan elül melléje, mintha cirkuszi mutatványt végezne. Nyöszörgését is csak akkor hallotta meg, amikor már látta, hogy a hátára dől.

Egy pillanattal később Primitivo és Agustín mellette termett. Hónaljánál fogva felemelték, és felcipelték a hegyoldalra; laza bal lába ide-oda himbálózott minden lépésүknél. Egy ízben, mikor fejük felett átzүgott egy gránát, ledobták, s a földre vetették magukat; de mire az avarfelhő ismét elült, s a fütүülő gránátszilánkok szétrepүltek, újra felkapták, és tovább vitték. A sziklafal mellett helyezték el a földre; María, Pilar és Pablo aggódva hajolt föléje.

María melléje térdelt.

- Mi baj, Roberto? - kérdezte.
- Eltört a bal lábam, *guapa* - felelte verejtékező homlokkal.
- Majd bekötözzük - mondta Pilar. - Ez majd elvisz - mutatott az egyik lóra, mely csomagokkal volt megrakva. - Oldozzátok le róla!
Robert Jordan látta, hogy Pablo megcsóválja a fejét. Magához intette.
- Menjetek csak - mondta a többieknek. - Ide figyelj, Pablo! Gyere ide!
Az izzadt, borostás arc fölėje hajolt; erős szaga megcsapta az orrát.
- Négyszemközt akarok vele beszélni - mondta Pilarnak és Mariának.
- Nagyon fáj? - kérdezte Pablo. Egészen közel hajolt Robert Jordanhoz.
- Nem, azt hiszem, az ideg sérült meg. Ide figyelj! Meneküljtek! Én bekaptam. Egy percig szeretnék beszélni a lánnyal. Ha majd azt mondom, vigyétek el, akkor vigyétek. Biztos, hogy itt akar maradni. Csak rövid ideig szeretnék beszélni vele.
- Hát nincs sok idő - mondta Pablo.
- Nincs - ismételte Jordan. - Jó lenne, ha átmennétek a köztársaságiakhoz!
- Nem. Inkább Gredosba megyünk.
- Gondold meg.
- Beszélj a lánnyal - mondta Pablo. - Nincs időnk. Sajnálom, hogy így történt,

Inglés.

- De ha már így történt - mondta Robert Jordan -, ne beszéljünk róla. Jól gondold meg mindent. Van eszed, hát használd is.

- Miért ne használnám - felelte Pablo. - Beszélj gyorsan, *Inglés*. Nincs időnk.

A legközelebbi fához lépett, ahonnan szemmel tarthatta a lejtőt és az utat, s a kanyarodót a szakadék túlsó oldalán. Mikor az élettelenül fekvő szürke lóra esett a tekintete, mély fájdalom ült ki az arcára. Pilar és María Robert Jordannal maradt. A férfi egy fa alatt ült, hátát a fa törzsének támasztotta.

- Vágd fel a nadrágja szárát! - mondta Pilarnak Pablo.

María szótlánul melléje guggolt. Haján megcsillant a napfény, arca úgy eltorzult, mint egy gyereké, mielőtt sírni kezd. De nem sírt.

Pilar megfogta a kést, és felvágta a nadrágszárát, hosszában lefelé a bal zsebtől. Robert Jordan széthúzta a szövetet, és szemügyre vette kinyújtott lábát. Tíz hüvelyknyire csípőjétől hegyes, bíborpiros daganat látszott: sátorra emlékeztetett az alakja, s mikor ujjával megérintette, a bőr alatt megérezte a kettétörött felső lábszárcsontot. Szokatlan furcsa helyzetben hevert a lába. Felnézett Pilarra. Az asszony arca is éppúgy eltorzult, mint Mariáé.

- *¡Anda!* - mondta neki. - Menj!

Az asszony lehajtott fejjel, szótlánul távozott. Még csak vissza se nézett, de Robert látta, hogy remeg a válla.

- *Guapa* - mondta Mariának, és megfogta mindkét kezét. - Ide figyelj! Nem megyünk Madridba...

A lány elsírta magát.

Ne sírj, *guapa*, ne sírj - mondta Robert. - Nem megyünk Madridba, de én mindig veled leszek, bárhová mész is. Érted?

A lány szótlánul átölelte a vállát, és arcát arcához szorította.

- Ide figyelj, nyulacska - mondta Robert Jordan. Tudta, hogy kevés ideje van. Testéről csurgott a verejték, de mindezt el kellett mondania, s meg kellett értetnie a lánnyal. - A többiekkel együtt mész, nyulacskám. De én is veled tartok. Amíg egyikünk él, mind a ketten élünk. Érted?

- Itt maradok veled - mondta Mariá.

- Nem lehet, nyulacskám. Amit most el kell végeznem, egyedül akarom elvégezni. Ha itt maradsz velem, nem tudom megtenni. Mind a kettőnk helyett mész. Hát nem érted? Ahol egyikünk van, ott van a másik is.

- Veled maradok!

- Nem, nyulacskám. Ide figyelj. Azt, amire én készülök, csak egyedül teheti meg az ember. De ha te elmész, én is veled megyek. Elkísérlek mindörökre! Most pedig elmész, ugye? Mert jó vagy és kedves. Elmész mindkettőnk helyett.

- De nekem könnyebb, ha veled maradok - mondta a lány. - És jobb is.

- Igen, épp ezért kell elmenned, az én kedvemért. Tedd meg, nyulacskám. Ez az egyetlen dolog, amit megtehetsz a kedvemért.

- Nem értesz meg, Robert. Mi legyen velem? Sokkal rosszabb lesz nekem, ha elmegyek.

- Persze - felelte a férfi. - így neked sokkal nehezebb. Mert egyek vagyunk.

A lány hallgatott.

Ránézett a lányra.

Érezte, hogy testéről ömlik a verejték. Életében még nem fejtett ki akkora erőfeszítést, mint most, amikor meg kellett győznie Mariát.

- Mindkettőnkért teszed - beszélt a lelkére. - Ne légy önző, nyulacskám.

Teljesítsd kötelességedet.

A lány megrázta a fejét.

- Te és én egyek vagyunk - mondta Jordan. - Ezt érezned kell, nyulacska...

Hallgass rám, csak így követhetlek téged! Erre esküszöm!

A lány hallgatott.

- Most már megérted - folytatta Robert -, látom, hogy már érted. Most el fogsz menni, jó? Most elmész te is. Azt mondtad, hogy elmész, ugye?

A lány nem mondott semmit.

- Köszönöm - mondta Robert. - Elmész, gyorsan, messzire, s ha elmentél, én veled leszek. Tedd ide a kezedet. Hajtsd le a fejedet. Még mélyebbre. Így, jó. Most a fejedre teszem a kezemet! Olyan derék lány vagy. Ne gondolkodj. Tedd azt, amit meg kell tenned. Látom, most már engedelmes vagy. Nem csupán nekem engedelmeskedsz, hanem mindkettőnknek. Nekem, aki mostantól fogva már benned élek. Mindkettőnk helyett mész el. De igazán. Mindketten elmegyünk, ha te elmész. Megígérem neked. Nagyon kedves és szép tőled, hogy elmész.

Intett Pablónak, aki egy fa alatt állt és figyelt. A férfi hozzá lépett.

Hüvelykujjával Pillarra mutatott.

- Egyszer majd együtt utazunk Madridba, nyulacskám - mondta Robert. - De igazán. Most pedig kelj fel, és indulj, mindketten elmegyünk. Kelj fel. Nem érted?

- Nem - mondta a lány, és szorosan átölelte.

Robert Jordan hangja még mindig nyugodt és megfontolt volt, de szavának most különös hangsúlyt adott.

- Kelj fel. Te és én most egyek lettünk. Te vagy mindaz, ami még megmaradt belőlem. Kelj fel.

A lány lassan, sírva felállt, lehajtott fejjel. De a következő percben ismét levetette magát a férfi mellé.

- Kelj fel, *guapa* - mondta Robert.

A lány lassan, fáradtan felkelt. Pilar megfogta a karját.

- *Vámonos* - mondta. - Szükséged van még valamire, *Inglés?*

Ránézett és megcsóválta a fejét.

- Nem - mondta a férfi. Még egyszer Mariához fordult. - Nem búcsúzom tőled, *guapa*, mert nem válunk el egymástól. Érezd magad jól Gredosban. Most pedig menj. Légy jó és menj.

Nyugodtan és higgadtan beszélt. Pilar elvezette a lányt.

- Ne nézz vissza - mondta. - Lépj fel a kengyelbe. Segíts neki - mondta Pilarnak. - Segítsd nyeregbe.

Verejtékezve másik oldalára fordult, végignézett a hegyoldalon, majd visszafordult a lányhoz. María a nyeregben ült. Pilar mellette állt. Pablo mögötte.

- Menj! - kiáltotta. - Menj!

A lány vissza akart nézni.

- Ne nézz vissza! - kiáltotta. - Menj!

Pablo elindította a lovat. A lány hátrahanyatlott a nyeregben. Úgy látszott, mintha lecsúsznék. De Pilar és Pablo szorosán mellette lovagoltak, és az asszony megfogta María karját. A három ló nekivágott a kapaszkodónak.

- Roberto! - kiáltotta María. - Engedd meg, hogy veled maradjak. Engedd meg!

- Veled vagyok - kiáltotta Robert Jordan. - Veled vagyok e perctől kezdve.

Együtt maradunk örökre. Menj!

Mikor eltűntek a szoros kanyarulatában, egész teste verejtékben fürdött. Üres szemekkel bámult a semmibe. Agustín állt mellette.

- Agyonlőjelek, *Inglés?* - kérdezte és lehajolt hozzá. - *¿Quieres?*¹ - Semmi az egész.

- *No hace falta*² - felelte Robert Jordan. - Hagyj magamra! Jól érzem itt magam!

- *Me cago en la leche que me han dado*³ - mondta Agustín. Szeme könnybe lábadt, nem látta Robert Jordant. - *Salud, Inglés!*

¹ *Szeretnéd? (spanyol).*

² *Nem érdemes (spanyol).*

³ *Nekem aztán jól a levesembe köptek! (spanyol).*

- *Salud*, öreg - felelte Robert Jordan. A lejtőt figyelte. - Vigyázz a kis nyírottfejűre!

- Bíz rád - mondta Agustín. - Megvan mindened, amire szükséged lehet?

- Kevés töltény maradt a *máquiná*-ban, azt itt tartom - mondta Robert Jordan. - Amúgy sem találnátok hozzá való töltényt. A másikba és Pablóéba inkább!

- Kitisztítottam a csövét - mondta Agustín. - A földbe fúródott, amikor

lezuhantál.

- Mi lett a málhás lóval?

- A cigány befogta.

Agustín már a lován ült, de még nem akarózott mennie. Előrehajolt a fa felé, ahol Robert Jordan feküdt.

- Menj, *viejo!* - mondta ez. - Megesik az ilyesmi.

- *Qué puta es la guerra!*⁴ - mondta Agustín.

⁴ *Piszok egy háború! (spanyol).*

- Igen. De most már menj.

- *Salud, Inglés* - búcsúzott Agustín, és felemelte a jobb öklét.

- *Salud* - felelte Robert Jordan. - De most már menj, ha mondom!

Agustín megrántotta a ló kantárját, jobb öklével belevágott a levegőbe, mintha nyelve helyett a kezével káromkodnék, aztán vágatva elindult a völgy szoros felé. A többiek már rég eltűntek. Ott, ahol a szoros beleveszett az erdőbe, nyergében hátrafordult, és újra felemelte az öklét. Robert Jordan visszaintett és most már Agustín is eltűnt a fák között.

Robert Jordan a zöld lejtő fölött az utat és a hidat nézegette. Ülve maradok - gondolta. - Fölösleges kockázat lenne most már hasra fordulnom, épp eléggé feszíti a csont a bőrt. S kényelmesebb is így.

Üresnek, bágyadtnak, megtörtnek érezte magát, a búcsú teljesen kimerítette, epés íz ülepedett nyelvére. De végre megpihenhet, nincs már min tépelődnie többé! Akármilyen történt is, akármilyen fog történni, nincs többé problémája!

Elmentek valamennyien, és ő itt ül egyedül, egy fának támasztva hátát.

Letekintett a zöld lejtőre, sűrű lovát nézegette, amelyet Agustín agyonlőtt, aztán ismét az útra emelte szemét. Pillantása a híd felé vándorolt. Figyelte, mi megy ott végbe. Végeláthatatlan sorokban teherautók torlódtak az egész útszakaszon. Az autók sűrű színe elvegyült a fák zöldjével. A másik oldalra tekintett, a magaslatra, ahonnan az út aláereszkedett. Nemsokára itt lesznek - gondolta.

Pilar jól bánik majd veled. Nem is lehetne jobb kézen. Azt jól tudod. Pablo valamilyen épkézláb tervet agyalt ki, különben neki sem vágott volna az útnak. Sose féltsd. Pablót. Annak nincs értelme, hogy Marián törd a fejed. Próbáld magad is hinni abban, amit mondtál neki. Ez a legokosabb. Ki merné tagadni, hogy igaz? Te bizonyára nem. Éppoly kevéssé tagadnád, mint azt, ami tegnap és ma történt. Maradj hű meggyőződésedhez, de ne légy cinikus. Kevés az idő, s csak az imént küldted el Mariát. Mindenki azt teszi, ami erejéből telik. Magadért már nem tehetsz semmit, de talán a többiekért igen. Csak négy napig tartott a boldogságunk. Még négy napig sem. Délután érkeztem, s már nem élem meg a delet. Alig három napja s három éjszakája ismerjük egymást. Számítsd ki pontosan, egészen pontosan.

Most majd lefekszel - mondta magában. - Úgy helyezkedj, hogy valami hasznodat vegyék. Ne dőlj a fának, mint egy csavargó. Szerencsés ember vagy. Sokkal rosszabbul is történhetett volna. Ezt mindenkinek meg kell érnie egyszer. Nem félsz tőle, hiszen tudod, hogy nincs más választásod. Vagy van? Nincs, persze hogy nincs. Szerencse, hogy az ideg megsérült. Még csak nem is érzem a törést. - Megtapogatta

bal alsó lábszárát, mely oly idegenül feküdt mellette, mintha nem is a testéhez tartoznék.

Újra lenézett a lejtőre, és ezt gondolta: Nem szívesen távozom a világból, nagyon nem szívesen, de remélem, nem dolgavégezetlen megyek. Megtettem mindent, ami erőmből tellett. Várj csak. Egyelőre még: ami telik!

Egy álló évig harcoltam a meggyőződésémért. Ha itt győzünk, mindenütt győzni fogunk. Szép a világ, megéri, hogy küzdjünk érte, nem is hagyom itt szívesen. S szerencsésnek vallhatod magad, hogy ily jó volt az életed. Ugyanolyan jó életed volt, mint nagyapádnak, csak rövidebb. Az utolsó napokban úgy megszépült az életed, hogy szebb már nem is lehetett volna. Nem szabad panaszkodnod, nagyon szerencsés voltál. Bár tovább adhatnám valamilyen módon mindazt, amit tanultam. Istenem! Épp most, a végén tanultam oly sokat! Szívesen beszélgetnék Karkovval Madridban. Túl a hegyen, a fenyőerdőn túl, a mezőkön, a sárga fennsíkon és a szürke sziklákon túl megláthatnád Madridot, fehérén és gyönyörűen. Nem álom, hanem éppoly valóság, mint Pilar története az öregasszonyokról, akik a mézárszéken a leölt állatok vérért isszák. Nemcsak egyvalami létezik, hanem minden! Hisz a repülőgépek egyaránt szépek, akár a mieink, akár az ellenségé. Micsoda ostobaságokra gondolok!

Oda se neki. Feküdj le, amíg van időd.

Emlékszel, mit mondott Pilar a kezetről? Hiszel a babonában? Nem! Annak ellenére sem, ami történt? Nem, nem hiszek benne. Nagyon rendesen viselkedett ma reggel, mielőtt megkezdődött a bál. Attól félt, hogy elhittem. Nem, én nem hittem el. De ő hitt benne. Ezek az emberek látnak valamit. Vagy éreznek valamit. Mint a vadászkutyák. Hogy is állunk a természetfeletti megérzésekkel? Ostobaság. Nem akart elbúcsúzni tőlem, mert tudta, hogy akkor nem bírna Mariával. Pilar! Most már fordulj meg, Jordan!

Eszébe jutott, hogy oldalzsebében egy kis üvegcsét rejteget. - Megpróbálom ezt a mérget, meglátjuk, mi történik. - De nem találta meg az üvegcsét. Most még magányosabbnak érezte magát, hogy még ettől is megfosztatott. - De lehet, hogy erre is el voltam készülve.

Pablo lopta volna el? Szamárság. Nyilván a hídon vesztetted el. Gyerünk, Jordan, fordulj meg.

Mindkét kezével megfogta a bal lábát, s a másikhoz szorította, mialatt lassan a hátára feküdt. Laposan elnyúlva továbbszorította a lábát, nehogy a csont éle feljebb csússzék, és átfúrja a bőrt. Azon igyekezett, hogy feje az út felé kerüljön, s közben mindkét kezével tovább fogta a bal lábát, s jobb lábszárához nyomva lassan, nagyon lassan a hasára fordult. Testéről szakadt az izzadság. Két könyökére támaszkodott, mindkét kezével megragadta a bal lábát, lefektette, s jobb lába segítségével a helyére igazította. Most már jól feküdt. Megtapogatta bal csípőjét, minden rendben volt. A csont nem fúrta át a bőrt. Az izmok közé ágyazva nyugodott.

Nyilván a főideg sérült meg, mikor rázuhant a szürke ló. Egyáltalán nem fáj. Legfeljebb bizonyos mozdulatoknál, mikor érzékeny helyhez ér a csont. Látod - szólt magában -, látod, mi az, ha valakinek szerencséje van? Nem is volt szükséged az üvegcsére.

Magához húzta a géppisztolyt, kivette belőle a tölténytárat, másikat szedett elő zsebéből, kinyitotta a zárat, átnézett a csövön, helyére nyomta az új tölténytárat, azután szemét végigjáratta a lejtőn.

Még egy félóra, maradj nyugton, Jordan!

Tekintete a hegyek felé vándorolt, a fenyőerdőket nézte, és azon igyekezett, hogy elzárkózzék rohamozó gondolatai elől.

Látta a folyót, és eszébe jutott, milyen hűvös az árnyékban a híd alatt.

- Bár már jönnének. Jó lenne, ha uralkodni tudnék mind az öt érzékemen, amikor megérkeznek.

Kinek könnyebb vajon? Annak, aki hisz Istenben, vagy annak, aki félvállról veszi az egészet? A hit bátorít, mi azonban tudjuk, hogy nincs mitől félnünk. Csak akkor rossz a halál, ha elmulaszt valamit az ember. Csak akkor rossz, ha soká tart, s annyira fáj, hogy az ember elveszti méltóságát. Ebben vagy szerencsés. Érted? Ettől menekültél meg.

Ők is megmenekültek, hála Istennek. Már minden mindegy. Képzeld el, milyen más lenne a helyzet, ha ők is ott hevernének most, ahol a szürke fekszik. Vagy ha itt kuporognának valamennyien, a végükre várva. De nem: megmenekültek. Bár sikerülne a támadás. Mit akarsz még? Mindent akarok és mindent elfogadnék, amit kapok. Ha nem sikerül ez a támadás, majd sikerül a legközelebbi. Nem is tudom, visszatértek-e a repülőgépek? Istenem, milyen szerencse, hogy el tudtam küldeni a többiekkel!

Szívesen elmesélném ezt a történetet a nagyapámnak! Fogadni mernék, hogy neki sohasem kellett átmennie a túlsó oldalra, hogy ott embereket toborozzon ilyen munkára.

Honnét tudod? Talán volt ebben is része, talán ötvenszer is megtette. Ne túlozzunk. Ötvenszer ilyesmit nem lehet megtenni. Már ötször is épp elég volna. Talán egyszer sem került ilyen helyzetbe, mint én! Vagy mégis? Másokkal is megesett már ilyesmi.

Bár már jönnének - gondolta. - Kezd fájni a lábam, bizonyára most dagad meg.

Minden olyan jól sikerült, amíg el nem találtak. Szerencse, hogy nem akkor történt, amíg a híd alatt kuporogtál. Tulajdonképp már akkor meg volt pecsételve a sorsod, amikor Golz megkapta a parancsot. Tudtad, s Pilar is megérezte. A jövőben majd jobban meg kell szervezni az ilyenfajta vállalkozásokat. Hordozható rövidhullámú adókészülékeket kellene magunkkal vinnünk. Igen, annyi mindenről kellene még gondoskodni. Nem ártana, ha egy pótláb is lenne kéznél.

Nevetnie kellett, de a verejték kiütkezött porusain, mert lába, ott, ahol a nagyideg megsérült, fájni kezdett. Jöjjenek már végre - mondta magában. - Nem szeretném az apám példáját követni. Meg tudom tenni, ha kell, de inkább ne. Gyűlölöm a gondolatát. Mindenféle gondolatot gyűlölök. Csak már jönnének azok az átkozott kutyák.

Nagyon fájt már lába. Hirtelen jött a fájdalom, merthogy megfordult, és dagadni kezdett a törés helye. - Talán most kellene rászánnom magam. Nem könnyen viselem el a fájdalmat. Ide hallgass. Ha most mégis rászánnám magam, nem értenéd félre?

Kivel beszélsz most? Senkivel. Talán a nagyapámmal. Nem. Senkivel. Jaj, csak már jönnének az átkozottak.

Ide hallgass. Talán mégis rá kell szánnom magam. Ha történetesen elájulnék, vagy valami ilyesmi, abból nem származna semmi jó, mert magamhoz térítenének, hogy kikérdezzenek, és ki tudja, mit művelnének velem. Semmi értelme nem lenne. Mégiscsak meg kellene tenni, most mindjárt, s véget vetni, mindennek. Mert... Ugyan, hagyd abba, és várd meg, amíg jönnek!

Nem szerepelsz valami szépen, Jordan - mondta magában.

- Most nem. De ki az, aki különbül szerepelne ebben a helyzetben? Nem tudom, s mindegy is nekem. De egy biztos. Te nem. Kétségtelen. Ne szánjam rá magam mégis? Miért ne? Nem gondolod, hogy ez lenne a legjobb?

Nem, nem. Talán még elintézhetsz valamit. Ha tisztán látod a feladatodat, végre kell hajtanod! Amíg el nem felejtetted végleg, mi az, várnod kell. Gyerünk. Jöjjenek már. Jöjjenek már. Jöjjenek már.

Gondolj a többiekre, akik elmenekültek - buzdította magát.

- Gondolj arra, amint átlovagolnak az erdőn. Gondolj arra, amint átlovagolnak egy patakon. Gondolj arra, amint átlovagolnak a mezőkön, gondolj arra, amint fellovagolnak a hegyoldalra. Gondolj arra, hogy estére már biztonságban lesznek. Gondolj arra, hogy egész éjszaka lovagolniuk kell. Gondolj arra, hogy holnap el kell rejtőzniük. Gondolj a többiekre. Gyerünk, gondolj a többiekre! Ennyit tudok elgondolni felőlük, többet nem - állapította meg.

Gondolj Montanára. Nem bírok. Gondolj Madridra. Nem bírok. Gondolj egy korty hideg vízre. Jó. Olyan lesz, akár egy korty hideg víz. Hazudsz. Semmi nem lesz. A semmi. Semmi. Ha mondom. Hát akkor tedd meg. Tedd meg hát. Tedd meg azonnal! Miért ne? Rajta! Tedd meg. Nem, várnod kell. Mire? Nagyon jól tudod, hogy mire. Akkor várj.

Nem tudok tovább várni. Elájulok, ha még tovább kell várnom. Egészen biztos, mert már háromszor voltam közel az ájuláshoz. De eddig uralkodtam magamon. Éppen csak, hogy uralkodtam magamon. De nem tudom, meddig bírom még. Tudod, mire gondolok? A csípőcsont áttépte az ereket, s most belső vérzésem van, mert megfordultam. Azért nőtt meg a daganat is. Ezért ájuldozol. Legjobb, ha most rögtön rászánod magad. Igazán ez lenne a legjobb.

De ha vársz, s ha csak egy pillanatot is feltartod őket, vagy ha agyonlövöd a tisztet, akkor valami igen fontos dolgot végzel el. Egy apró, de fontos feladatot.

Helyes - mondta -, helyes. Csendben feküdt, s azon igyekezett, hogy ébren tartsa öntudatát, mely ki-kicsúszott alóla, mint néha meredek lejtőn az ember lába alól a hó. Kitartok, amíg megérkeznek - mondta magában nyugodtan.

Most is szerencséje volt. A lovasok kifordultak az erdőből, és átvágtak az úton. Már felfelé tartottak a hegyoldalon, s látta, amint az egyik katona megáll a döglött ló mellett, s átkiált a tisztnek, aki nyomban odalovagol. Látta, amint alaposan szemügyre veszik a döglött állatot. Persze hogy nyomban felismerték. A ló s lovasa tegnap reggel tűnt el.

Robert Jordan látta a lovasokat, már elég közel voltak, látta az utat és a hidat és

a járművek hosszú sorát. Már ismét magához tért, s élesen és hosszan figyelt meg mindent. Egyszer felnézett az égre, melyen nagy, fehér fellegek úsztak. Végigsimított tenyerével a tűlevélszőnyegen, melyen feküdt, s megtapogatta a fa törzsét, amely elfedte az ellenség elől.

Aztán elhelyezkedett, amilyen kényelmesen csak tudott, két könyökét a földnek feszítette, s a géppisztoly csövét a fenyőfa törzséhez támasztotta.

A tiszt lassan követte a nyomokat, melyeket Pablo lovai vágtak a puha talajba. Mintegy húsz méternyire közelítette meg Robert Jordant.

Ilyen közélről nem lesz nehéz eltalálni. Berrendo hadnagy embereivel La Granjából jött át a hírre, hogy szabadcsapatok támadták meg az alsó örszemet.

Vágtában értek ide, s minthogy a híd felrobbant, meg kellett kerülniük a szakadékot, s végiglovagolniuk az erdőn. Tajtékos, izzadt lovaik kelletlenül kapaszkodtak a meredek hegyoldalon.

Berrendo hadnagy a földre szegezte tekintetét, lassan közeledett a fenyőfa felé, sápadt, keskeny arca komoran meredt maga elé. Géppisztolya keresztben feküdt a nyergén, csövével bal karja hajlatának támaszkodva. Robert Jordan a fa mögött feküdt, visszatartott lélegzettel, minden izmát megfeszítve, nehogy megremegjen a keze. Megvárta, amíg a tiszt eléri az erdő napsütötte peremét, ahol a zöld mezőt sötét fenyőfák váltották fel. Szíve hangosan dobogott az erdő tűlevelekkel fedett földjén.